De Middelnederlandsche Tauler-handschriften

G.I. Lieftinck

bron
G.I. Lieftinck, *De Middelnederlandsche Tauler-handschriften*. J.B. Wolters, Groningen / Batavia 1936

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/lief002midd01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

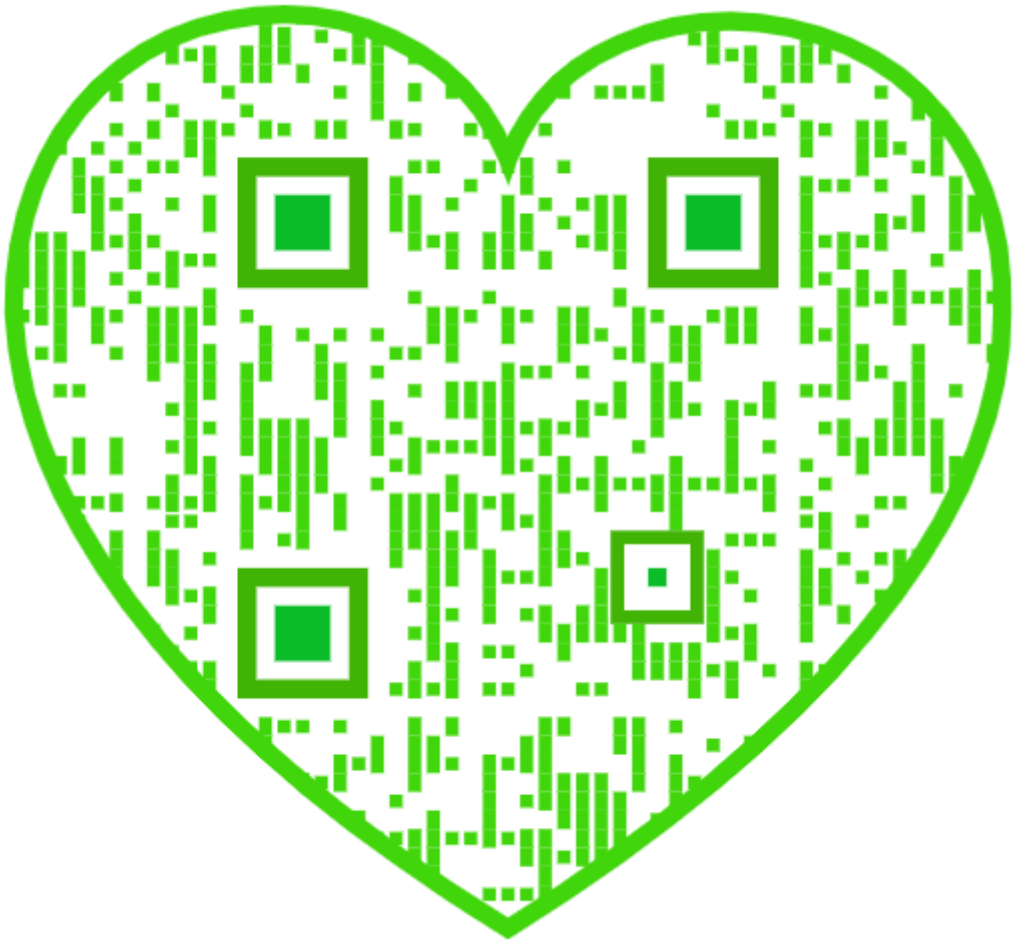

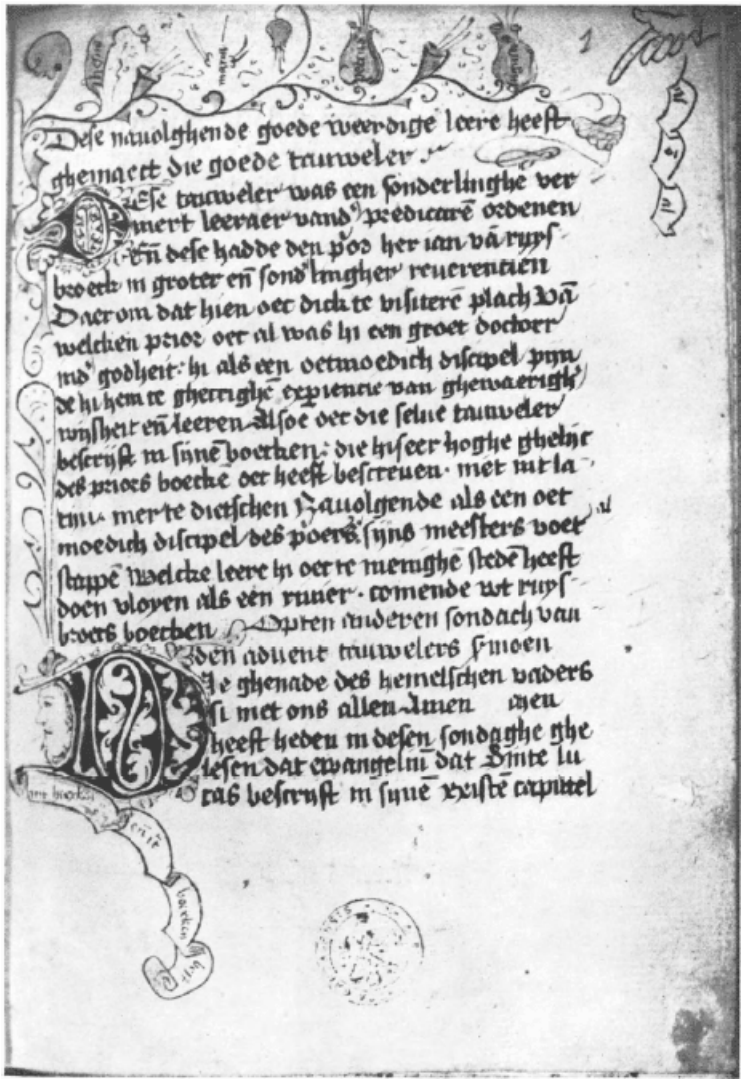

Afb. I.
Hs. G. 1, fol. 1a.

AAN MIJN OUDERS.

Voorwoord.

Bij het beëindigen mijner academische studiën is het mij een behoefte, mijn oprechten dank te betuigen aan hen die mij daarbij leiding hebben gegeven.

Het is mij een voorrecht U, Hooggeleerde Brugmans, die de eenige overlevende zijt van mijn professoren, persoonlijk te kunnen zeggen, hoeveel ik aan Uw colleges heb gehad en hoezeer ik erkentelijk ben voor de door U getoonde belangstelling in mijn studie.

Hooggeleerde Verdenius, nooit zal ik de aangename uren vergeten, in Uw nabijheid doorgebracht, waarin Gij mij als promotor geleid hebt bij de afwerking van mijn proefschrift. De bereidwilligheid, waarmee Gij zonder eenige bedenking de plaats van den zoozeer betreurden Prof. Prinsen, die aanvankelijk mijn promotor zou zijn, hebt willen innemen, heeft mij zeer getroffen. Uw uitgebreide kennis van het Middelnederlandsch en de grondigheid waarmede Gij U verdiept hebt in mijn teksten, deden mij herhaaldelijk denken aan Uw voorganger, Prof. Stoett, wiens nagedachtenis bij mij in hooge eere staat.

Hooggeleerde De Groot en Zeergeleerde De Decker, ook U dank ik voor Uw interessante colleges.

Het proefschrift, dat thans aan de Faculteit wordt voorgelegd, is het resultaat van eenige jaren arbeid te Rotterdam in de nabijheid van Prof. Willem de Vreese. Menig privatissimum bij dezen grooten mediaevist is eraan voorafgegaan! De belangelooze vriendschap die ik te zijnen huize heb ondervonden, zal mij steeds in gedachte blijven.

Het plan om een studie te maken van de in Nederlandsche handschriften bewaarde mystieke geschriften is echter veel ouder. Dit rijpte nu reeds meer dan tien jaar geleden tijdens de belangwekkende lezingen over de mystiek van Mevr. L. de Hartog - Meyjes, door haar in Amersfoort en Amsterdam gehouden.

Ik stel er prijs op Mevrouw de Hartog daarvoor op deze plaats nog eens dank te zeggen.

Ook in het buitenland trof mij de buitengewone welwillendheid en de belangstelling die men toonde voor het onderwerp mijner studie.

De Eerw. P.P. Benedictijnen te Leuven verleenden mij meer dan eens gastvrijheid. Onder hen zij speciaal mijn dank gebracht aan Dom Hildebrand Bascour, die mij menig uur van zijn kostbaren tijd afstond. Prof. A.L. Corin te Luik en Prof. Jos. Müller te Bonn bewezen mij groote diensten door hun bewonderenswaardige kennis der Rijnsche dialecten.

Tenslotte dank ik nog de Nederlandsche Hoogleeraren Dr. F. Sassen, Dr. H.J. Pos, de Eerw. P.P. Dr. Bonav. Kruitwagen O.F.M. en S. Axters O.P. voor hun waardevolle inlichtingen en alle beheerders van bibliotheken in binnen- en buitenland die mij ter wille waren door het in bruikleen geven van hun kostbaarheden. Speciaal U Hooggeleerde Scholte betuig ik mijn erkentelijkheid voor het groote aantal gegevens dat Gij mij bezorgd hebt ter oriëntatie in hetgeen in de laatste jaren over de mystieke literatuur in Duitschland verschenen is.

Ik eindig met een woord van hulde aan de firma J.B. Wolters te Groningen, die geen moeite gespaard heeft aan de goede verzorging van mijn dissertatie en een woord van dank aan mijn vriend N.P. van den Berg voor het samenstellen van het register.

Literatuur.

Afkortingen:

Anal. Boll.	Analecta Bollandiana.
Arch. K., N.S.	Nederlandsch archief voor kerkgeschiedenis, Nieuwe serie.
Beiträge	Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur.
B.N.M.	Bibliotheca Neerlandica Manuscripta, een beschrijving van meer dan 11000 Nederlandsche handschriften, over de geheele wereld verspreid, van taalkundig, litterair-historisch, kunst-historisch en oudheidkundig standpunt beschouwd, met een groot aantal indices, in manuscript, bewerkt door Willem de Vreese te Voorschoten.
Kl. T.	Kleine Texte für Vorlesungen und Uebungen, hsg. von H. Lietzmann.
Leuv. Bijdr.	Leuvensche bijdragen. Ts. voor moderne philologie.
Neophilol.	Neophilologus. Driemaandeliks tijdschrift voor de wetenschappelike beoefening van levende vreemde talen en van haar letterkunde.
O.G.E.	Ons geestelijk erf. Driemaandelijksch ts. voor de studie der Nederlandsche vroomheid vanaf de bekeering tot ca. 1750.
Studien	Studien. Ts. voor godsdienst, wetenschap en letteren.
T. en L.	Taal en Letteren.
Ts.	Ts. voor Nederlandsche taal- en letterkunde.
Deutsche Vierteljahrsschr.	Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte.
Zs. f.d. Alt.	Zs. für deutsches Altertum und deutsche Literatur.
Zs. f.d. Philol.	Zs. für deutsche Philologie.

Woordenboeken en grammatica's:

L. Diefenbach,	Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis. Francofurti ad M., 1857. (*Diefenb.*)
J. Franck,	Mittelniederländische Grammatik. 2. Aufl. Leipzig, 1910. (*Franck*)
id.,	Schriften zur limburgischen Sprache und Litteratur. T. en L. VIII (1898), p. 49 sq.
J. Franck en N. Van Wijk,	Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal. 's-Gravenhage, 1912. (*Franck-Van Wijk*)

W.L. Van Helten,	Middelnederlandsche spraakkunst. Groningen, 1887. (*v. Helten*)
J.u.W. Grimm,	Deutsches Wörterbuch. Leipzig, 1854-. (*Grimm*)
A. Lasch u.C. Borchling,	Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. Hamburg, 1928-. (*Lasch-Borchling*).
M. Lexer,	Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. Leipzig, 1872-'78. 3 Bde. (*Lexer*)
W. Müller u.F. Zarncke,	Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Leipzig, 1854-'61. 3 Bde in 4 dln. (*Mhd. W.*)
Josef Müller,	Rheinisches Wörterbuch. Bonn, 1928-.
H. Paul,	Mittelhochdeutsche Grammatik. 12. Aufl. Halle, 1929. (*Paul*)
F.A. Stoett,	Middelnederlandsche spraakkunst. Syntaxis. 3e dr. 's-Gravenhage, 1923. (*Stoett*)
E. Verwijs en J. Verdam,	Middelnederlandsch woordenboek. 's-Gravenhage, 1885-. (*Verdam*)
J. Verdam en C.H. Ebbinge Wubben,	Middelnederlandsch handwoordenboek. 's-Gravenhage, 1932. (*Verdam Handwbk*.)

Bronnen:

J.G.R. Acquoy,	Het klooster te Windesheim en zijn invloed. Utrecht, 1875-'80. 3 dln. (*Acquoy*)
Willem van Afflighem,	Leven van Sinte Lutgart, 2e en 3e boek. Naar het Latijn van Thomas van Cantimpré. Uitg. d.F. Van Veerdeghem. Leiden, 1899.
S. Axters O.P.,	Bijdragen tot een bibliographie van de Nederlandsch-Dominikaansche vroomheid. z.p., [1934]. (*Axters*)
id.,	Schets van een geschiedenis der Nederlandsche scholastieke vaktaal. Kultuurleven VI, p. 108 sq. (*Axters*, *Kultuurleven*)
J. Boendale,	Der leken spieghel. Uitg. door M. de Vries. Leiden, 1848. 3 dln. (*Lekensp.*)

C.M. Briquet,	Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Genève etc., 1907. 4 t. (*Briquet*)
P. Browe S.J.,	De frequenti communione in ecclesia occidentali usque ad annum c. 1000 documenta varia. [Pontificia universitas gregoriana. Textus et documenta, series theologica 5]. Romae, 1932.
id.,	Die öftere Kommunion der Laien im Mittelalter. Bonner Zs. f. Theol. u. Seels. VI (1929), p. 1 sq.
F. Buitenrust Hettema,	Het nederduitsch glossarium van Bern. Leiden, 1889.
A.L. Corin,	Ueber den Ursprung von mhd. *Zecke* und dessen Bedeutung bei Tauler. Neophilol. 1921, p. 161 sq.
id.,	Allerlei Taulerisches: Ein Bischen Wortdeutung - Etymologische Brocken. Leuv. Bijdr. XVIII (1926), p. 72 sq.

H.S. Denifle O.P.,	Meister Eckeharts lateinische Schriften und die Grundanschauung seiner Lehre. Arch. f. Litt. u. Kirchengesch. II (1886), p. 417 sq.
id.,	Taulers Bekehrung kritisch untersucht. Strassburg enz., 1879. (*Den.*)
id.,	Ueber die Anfänge der Predigtweise der deutschen Mystiker. Arch. f. Litt. u. Kirchengesch. II (1886), p. 641 sq.
Dictionnaire de théologie	catholique contenant l'exposé des doctrines de la théologie catholique, leurs preuves et leur histoire. Paris, 1930-. (*Dictionn. de théol. cath.*)
[B.] W. Dolch,	Die Verbreitung oberländischer Mystikerwerke im Niederländischen auf Grund der Handschriften dagestellt I. Diss. Weida i.Th., 1909. (*Dolch*)
Meister Eckehart,	hsg. v.F. Pfeiffer. 2. unveränd. Aufl., anastat. Neudr. der Ausg. v. 1857. [Deutsche Mystiker des XIV. Jahrhunderts II]. Göttingen, 1906. (*Pfeiffer II* of *Pf.*)
id.,	Deutsche Predigten und Traktate, ausgew., übertr. und eingel. v.F. Schulze-Maizier. Leipzig, 1927.
id.,	Quaestiones parisisienses ed. A. Dondaine O.P., Commentariolum de Eckardi magisterio adiunxit R. Klibansky. [M. Eckardi opera latina auspiciis instituti S. Sabinae in urbe ad codicum fidem ed., fasc. XIII] Lipsiae, 1936.
id.,	Reden der Unterscheidung, hsg. v.E. Diederichs. [Kl. T., nr. 117, anastat. neudr. der 1. Aufl. von 1913] Bonn, 1925. (*Diederichs*)
id.,	Schriften und Predigten aus dem Mhd. übers. u. hsg. v.H. Büttner. Jena, 1921. 2 Bde.
E. [M.Th.] Emonds O.F.M.,	De legende van Sinte Kunera in de Middeleeuwen. Diss. Leiden, 1922. (*Emonds*)
G. Fischer,	Geschichte der deutschen Mystiker Eckhart, Tauler und Seuse im XIX. Jahrhundert. Diss. Freiburg i. Ue., 1931.

A. Friedberg, Corpus iuris canonici II, Decretalium collectiones. Lipsiae, 1881.

L. Grinzberg, The legends of the Jews (Transl. b.H. Szold). Philadelphia, 1909-'28. 6 vols.

H. Grundmann, Die geschichtlichen Grundlagen der deutschen Mystik. Deutsche Vierteljahrsschr. XII (1934), p. 400 sq.

id., Religiöse Bewegungen im Mittelalter. Untersuchungen über die geschichtlichen Zusammenhänge zwischen der Ketzerei, den Bettelorden und der religiösen Frauenbewegung im 12. u. 13. Jahrhundert und über die geschichtlichen Grundlagen der deutschen Mystik. [Historische Studien hsg. v.E. Ebering, 267]. Berlin, 1935.

Hadewijch,	Mengeldichten, uitg. d.J. Van Mierlo S.J. [Leuvensche Studiën en Tekstuitgaven, 2] Brussel enz., 1912.
D. Helander,	Johannes Tauler als Prediger. Diss. Lund, 1923.
Hier beginnen sommige stichtige punten van onsen oelden zusteren.	Naar het te Arnhem berustende hs. met inl. en aant. uitg. d.D. De Man. 's-Gravenhage, 1919.
E. Hoffmann - Krayer u.H. Baechtold - Staeubli,	Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Berlin, 1927-. (*Handw. d.d. Abergl.*)
H. Hoffmann von Fallersleben,	Mein Leben. Aufzeichnungen und Erinnerungen. Hannover, 1868. 6 Bde.
J. Holmberg,	Eine mittelniederfränkische Übertragung des Bestiaire d'amour. Diss. Upsala, 1925. (*Holmberg*)
M.J. Husung,	Bucheinbände aus der Preussischen Staats-Bibliothek zu Berlin. Leipzig, 1925.
J. Huyben O.S.B.,	Uit Ruusbroec's vriendenkring. Jan van Ruusbroec, leven, werken, onder redactie van het Ruusbroec-Genootschap. Uitg. Mechelen enz., 1931, p. 101 sq.
O. Karrer,	Meister Eckehart. Das System seiner religiosen Lehre und Lebensweisheit. Textbuch aus den gedruckten und ungedruckten Stücken mit Einführung. München, [1926].
O. Karrer u.H. Piesch,	Meister Eckeharts Rechtfertigungsschrift vom Jahre 1326. Erfurt, 1927. (*Karrer - Piesch*)
J.H. Kern,	De Limburgsche sermoenen. Leiden, [1895]. (*Kern*)
B. Kruitwagen O.F.M.,	De Münstersche schrijfmeester Herman Strepel (1447) en de schriftsoorten van de Broeders van het Gemeene Leven en de Windesheimers. Het Boek XXII (1934), p. 209 sq. en XXIII (1935), p. 1 sq.
id.,	De zalige Petrus Canisius en de mystiek van Johannes Tauler O.P. Studien, 1921, p. 347 sq.
id.,	Het schrijven op feestdagen in de middeleeuwen. Ts. v. Boek- en Bibliotheekwezen V (1907), p. 97 sq.

R. Langenberg,	Quellen und Forschungen zur Geschichte der deutschen Mystik. Bonn, 1902. (*Langenberg*)
Ch.V. Langlois,	La connaissance de la nature et du monde [La vie en France au Moyen-Age III]. Paris, 1927. (*Langlois*)
I. Latomus et I. Hoybergius,	Corsendonca sive.... Antverpiae, 1644.
Leven van Sinte Christina de wonderbare,	uitg. d.J.H. Bormans. Gent, 1850.
G.I. Lieftinck,	Hendrik Mande als bewerker en compilator. Ts. 51 (1932), p. 207 sq.
Jacob van Maerlant,	Naturen Bloeme, uitg. door E. Verwijs. Groningen, 1878. (*Nat. Bl.*)
id.,	Rymbybel, uitg. door J. David. Brussel, 1858-'61. 3 dln.

D. De Man,	Heinrich Suso en de moderne devoten. Arch. K., N.S. XIX (1926), p. 279 sq.
id.,	Meister Eckehart in Weesper handschriften. Arch. K., N.S. XX (1927), p. 281 sq.
id.,	Een onbekende Middelnederlandsche vertaling van Johann Tauler's preeken. Arch. K., N.S. XX (1927), p. 35 sq.
J.D. Mansi,	Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio. Venetiis, 1758-'98. 31 t.
M. Meertens (Zr. Imelda),	De godsvrucht in de Nederlanden naar handschriften van gebedenboeken der 15e eeuw. Leuven, 1930-. (*Meertens*)
Konrad von Megenberg,	Das Buch der Natur, ed. F. Pfeiffer. Stuttgart, 1861.
J. Van Mierlo S.J.,	Over het ontstaan der Germaansche mystiek. O.G.E. I (1927), p. 11 sq.
J.P. Migne,	Patrologiae cursus completus. Series latina. Parisiis, 1864-'90. (*P.L.*)
G. Müller,	Scholastikerzitate bei Tauler. Deutsche Vierteljahrsschr. I (1923), p. 400 sq.
id.,	Zur Bestimmung des Begriffs 'Altdeutsche Mystik'. idem IV (1926), p. 97 sq.
[K.W.] L. Naumann,	Untersuchungen zu Johann Taulers deutschen Predigten. Diss. Rostock, 1911.
M. Pahnke,	Eckehartstudien. Texte und Untersuchungen [Beil. z. 38. Jahresber. des Gymn. zu Neuhaldensleben]. Neuhaldensleben, 1913. (*Pahnke*)
N. de Pauw,	Middelnederlandsche gedichten en fragmenten. Gent, 1893 sq.
L.J.M. Philippen pr.,	Begijnhoven en spiritualiteit. O.G.E. III (1929), p. 165 sq.
Henricus Pomerius,	De origine monasterii Viridisvallis una cum vitis B. Joannis Rusbrochii primi prioris hujus monasterii et aliquot coaetaneorum ejus. Anal. Boll. IV, 257 sq.
W. Preger,	Geschichte der deutschen Mystik im Mittelalter nach den Quellen unters. u. dargest. Leipzig, 1874-'93. 3 Bde.

R. Priebsch,	Aus deutschen Handschriften der Kön. Bibl. zu Brüssel II. Zs. f.d. Philol. 36 (1904), p. 58 sq. (*Priebsch*)
J. Quint,	Deutsche Mystikertexte des Mittelalters I. Bonn, 1929. (*Quint-Myst.*)
id.,	Die Ueberlieferung der deutschen Predigten Meister Eckeharts textkritisch untersucht. Bonn, 1932. (*Quint*)
L. Reypens S.J. en J. Huyben O.S.B.,	Nog een vergeten mystieke grootheid. O.G.E. II, III.

R.M. Rilke,	Geschichte vom lieben Gott. Rom, 1904.
J. Rusbroek,	Vier Schriften in niederdeutscher Sprache, mit einer Vorrede v.C. Ullmann, [hsg. v. (K.F.) A.v. Arnswaldt]. Hannover, 1848.
J.v. Ruusbroec,	Werken, uitg. door het Ruusbroec-Genootschap te Antwerpen. Mechelen enz., 1932-'34. 4 dln. (*Ruusbr.*)
W. Schleussner,	Mystiker-Texte und -Uebersetzungen III. Der Katholik, Zs. f. katholische Wissenschaft und kirchliches Leben. 33. Jhg., 4. Folge, Bd. XI, p. 184 sq.
C. Schmidt,	Johannes Tauler von Strassburg. Hamburg, 1841.
H. Seuse,	Deutsche Schriften, hsg. v.K. Bihlmeyer. Stuttgart, 1907.
id.,	Beati Henrici Susonis.... Horologium sapientiae ed. C. Richstätter S.J. Taurini, 1929. (*Richst.*)
J.C. Van Slee,	Geschiedenis der Athenaeum-Bibliotheek te Deventer. Ts. v. Boek- en Bibliotheekwezen V (1907), p. 145 sq.
A. Spamer,	Ueber die Zersetzung und Vererbung in den deutschen Mystikerwerken. Diss. Giessen, 1910.
J.H. De Stoppelaar,	Het papier in de Nederlanden gedurende de Middeleeuwen, inzonderheid in Zeeland. Middelburg, 1869. (*De Stoppelaar*)
Ph. Strauch,	Handschriftliches zur deutschen Mystik. Zs. f.d. Philol. 54, p. 283 sq.
id.,	Zur Gottesfreund-Frage I, II. Zs. f.d. Philol. 34 (1902), p. 235 sq.; 41 (1909), p. 18 sq. (*Strauch*)
id.,	Zu Taulers Predigten. Beiträge 44, p. 1 sq.
J. Tauler,	Predig/fast fruchtbar zů eim recht christlichen Leben. [ed. A. Petri]. Basel, 1521 (*Bas. dr.*) *Zie Cor. II, p. XVII sq.*
id.,	Von eym waren Euangelischen leben. Götliche Predig, Leren, Epistolen, Cantilenen, Prophetien.... Cöllen, 1543. (*C.*)

Zie Cor. I, p. XIX sq.

id., Predigten. Nach den besten Ausg. und in unveränd. Text in die jetzige Schriftsprache übertr. Frankfurt a.M., 1826. 3 dln.

id., id. 2. Aufl. Neue Bearb. der Ausg. v. 1826 v.J. Hamberger. Frankfurt a.M., 1864. 3 dln.

id., Die Predigten aus der Engelberger und Freiburger Handschrift sowie aus Schmidts Abschriften der ehemaligen Strassburger Handschriften, hsg. v.F. Vetter. [Deutsche Texte des Mittelalters X] Berlin, 1910. (*Vetter* of *V.*)

id., Predigten, übertr. u. eingel. v.W. Lehmann. Jena, 1913. 2 Bde. (*Lehmann*)

id., Ausgewählte Predigten, hsg. v.L. Naumann [Kl. T., nr. 127]. Bonn, 1914.

J. Tauler,	Sermons de Tauler et autres écrits mystiques, I Le codex Vindobonensis 2744. II Le codex Vindob. 2739 éd. p.A.L. Corin [Bibl. de la Fac. de Philosophie et Lettres de l'Univ. de Liège, fasc. XXXIII, XLII] Paris, 1924-'29. (*Cor. I* en *II*)
id.,	Sermons. Traduction sur les plus anciens manuscrits allemands p. Hugueny O.P., [G.] Théry O.P. et A.L. Corin. Paris, 1927-'35.
G. Théry O.P.,	Edition critique des pièces relatives au procès d'Eckhart contenues dans le manuscrit 33b de la bibliothèque de Soest. Archives d'histoire doctrinale et litérature du Moyen-Age, t. I (1926), p. 129-268. (*Théry*)
D.C. Tinbergen,	Des coninx summe. Leiden, [1900-'07], 2 dln.
Johannes Veghe,	Drei unbekannte deutsche Schriften, hsg. v.F. Jostes. Histor. Jahrbuch, 1885. (*Jostes-Veghe*)
P. Verheyden,	Boekbanden uit 's-Hertogenbosch. Het Boek XX (1932) p. 209 sq.
C.G.N. De Vooys,	Meister Eckart en de Nederlandse mystiek. Arch. K., N.S. III (1905), p. 50 sq.
id.,	Middelnederlandse legenden en exempelen. 2e dr. Groningen, 1926.
id.,	Verspreide mnl. geestelike gedichten, liederen en rijmspreuken. Ts. 23 (1904), p. 41 sq.
W. [L.] De Vreese,	Bouwstoffen van het Middelnederlandsch woordenboek. 's-Gravenhage, 1927.- (= Verdam, dl. X)
id.,	De handschriften van Jan van Ruusbroec's werken. Gent, (*De Vreese* of *De Vreese, Hss. v. Ruusbroec*)
id.,	Handschriften en handschriftkunde. Winkler Prins, Algemeene Encyclopaedie, 5e dr., VIII. Amsterdam, 1935, p. 853 sq. (*De Vr.-W.P.*)
id.,	Paradox over den grooten nood der Nederlandsche philologie. Leiden, 1933. (*De Vreese, Paradox*)

id.,	Ruysbroeck. Biographie Nationale publ. p. l'Acad. royale des Sc. et des L. et des B.-A. de Belgique, t. XX (1908-1910).
id.,	Ueber eine Bibliotheca Neerlandica Manuscripta. Zs. f.d. Alt. 51 (1909), p. 76 sq.
W. Wackernagel,	Altdeutsche Predigten und Gebete aus Handschriften. Basel, 1876. (*Wackernagel*)
A.G.M. Van de Wijnpersse (Zr. Hildegarde),	De Dietse vertaling van Suso's Horologium aeternae sapientiae. Diss. Utrecht, 1926.
M.H. Van der Zeyde,	Hadewych. Een studie over de mens en de schrijfster. Diss. Utrecht, 1934.

Inleiding.

Toen de geleerde Dominicaan H.S. Denifle in 1875 in zijn opzienbarende kritiek naar aanleiding van Preger's *Geschichte der deutschen Mystik*[1] op schitterende wijze het dilettantisme in de toenmalige studie der mystiek aan de kaak gesteld had en later door zijn publicaties over Eckehart's Latijnsche geschriften[2] aantoonde dat deze mysticus voor datgene wat men tot dusverre als het meest essentieële van zijn leer had aangezien, schatplichtig bleek te zijn aan de scholastiek en met name aan haar grootsten meester Thomas van Aquino, den 'doctor angelicus', heeft men, zij het dan ook na hardnekkigen tegenstand van Preger en de zijnen, wel moeten toegeven dat Denifle door zijn onderzoekingen een radicale omwenteling had gebracht op dit terrein en dat het in het vervolg onmogelijk zou zijn om de Duitsche mystiek te bestudeeren, afgezonderd van de gelijktijdige scholastiek en met name van de geschriften van den heiligen Thomas. Het was overtuigend bewezen dat men de voorstelling die men zich van Eckehart en de andere mystici in den loop der jaren gevormd had, geheel diende te wijzigen en het is begrijpelijk dat na Denifle's artikelen en publicaties er voor langen tijd een stilstand in de studie der mystiek is ingetreden: 'Man war durch das scharfe Gericht Denifles über die bisherigen Leistungen etwas eingeschüchtert worden.'[3]

Dat Denifle te ver, veel te ver is gegaan, doordat hij het Eckehart-probleem alleen van het standpunt der scholastiek en speciaal van dat der Thomisten benaderde - hij kwam er zelfs toe te beweren dat men in Eckehart niet meer dan een slecht onderlegde en betweterige leerling van Thomas te zien had, dubbel gevaarlijk daar zijn werken in de landstaal. geschreven, zich richtende tot een leeken- en vrouwenpubliek, terecht als ongewenschte lectuur door de kerkelijke overheid verboden waren -

1) *Historisch-politische Blätter*, 1875, Bd. 75, p. 679 sq.
2) *Meister Eckehart's lateinische Schriften und die Grundanschauung seiner Lehre*. Arch. f. Litt. u. Kirchengesch. II (1886), p. 417 sq.
3) G. Fischer, Geschichte der Entdeckung der deutschen Mystiker Eckhart, Tauler und Seuse im XIX. Jahrhundert, p. 127.

is reeds van den aanvang af ingezien. Dat men Eckehart allereerst als mysticus te beschouwen heeft, ontging dezen geleerde geheel en al! Dit neemt echter niet weg dat juist D e n i f l e 's studiën de richting aangewezen hebben, voor het verder onderzoek op zuiver philologische basis aan den eenen kant, voor de geschiedvorsching der mystiek aan den anderen. Immers, ook D e n i f l e 's artikel *Über die Anfänge der Predigtweise der deutschen Mystiker*[1] is baanbrekend geweest: hij was de eerste die zich afvroeg wie deze mystici waren, voor wie zij hun geschriften schreven, hun sermoenen hielden, kortom ook in historischen zin had hij oog voor perspectief. De Romantiek, die met de mystici 'geschwärmt' had en het als een typisch kenmerk had beschouwd, dat men van hun uiterlijke omstandigheden zoo weinig afwist, vergenoegde zich met uitspraken als 'ihr wirkliches Leben in der Geschichte blieb in Dunkelheit gehüllt; ihr Leben war verborgen in Gott und wir kennen nur ihr inneres Leben in der Idee', al had de vorm waarin deze mystiek tot ons gekomen is, van den aanvang af bedenkingen tegen deze opvattingen moeten wakker roepen. Immers, wat men tot dusverre als Duitsche mystiek kende, was voor het grootste gedeelte in preeken overgeleverd, met andere woorden, het waren geen geestelijke belevingen die door iemand te boek gesteld werden om deze voor zichzelf te objectiveeren, maar veeleer uiteenzettingen die zich onmiddellijk tot andere menschen richtten - die een opgave in het openbare kerkelijke leven te vervullen hadden.

D e n i f l e heeft ons den historischen achtergrond dezer prediking laten zien, door zich af te vragen hoe het kwam dat deze sermoenen speciaal door Dominicanen gehouden werden en waarom de wetenschappelijk gevormden onder hen, de *magistri* en *lectores*, juist hun gehoor in de vrouwenkloosters zochten. Een nauwkeurig onderzoek der constituties en instructies der orde heeft het antwoord op deze vragen gegeven. Daaruit blijkt dat zij dit deden, gehoor gevende aan een opdracht van hooger hand, die in verband stond met een groot probleem dat in die dagen de kerkelijke overheid bezig hield: het vraagstuk der religieuze vrouwen-gemeenschappen. Als gevolg van de beginnende secularisatie van het godsdienstige leven van het einde der 12e eeuw af, zijn er naast de bestaande monniken-orden langzamerhand nieuwe gemeenschappen gegroeid, waar het verlangen bestond naar een geestelijk leven en waar de

1) Arch. f. Litt. u. Kirchengesch. II (1886), p. 641.

oude idealen van armoede en reinheid tot nieuwen bloei geraakten. Het waren vooral vrouwen die zich, door tijdelijke geloften gebonden, in begijnengemeenschappen verzamelden of een toevlucht zochten in de talrijke vrouwenconventen, die overal gesticht werden. Dit nieuw ontwakende geestelijk leven kenmerkte zich vooral door het mystieke, door de persoonlijke aanraking met het goddelijke, door openbaringen die zich kleedden in nieuwe belevingsvormen als visioenen, extasen en revelaties en daar vooral in het begin goede geestelijke leiding dikwijls ontbrak, begon deze mystiek al spoedig allerlei uitwassen te vertoonen, die de kerkelijke overheid groote zorg baarden.

Wel was het sinds 1216 aan de vrome vrouwen in de Nederlanden, Frankrijk en Duitschland geoorloofd om samen te wonen in religieuze gemeenschappen, begijnhoven, maar men kon zich in die dagen een geestelijk leven, *religio*, niet gescheiden denken van *ordo*, van kloosterregel en zoo heeft men van den aanvang af niet getracht om voor deze nieuwe beweging den haar passenden vorm te vinden, maar geprobeerd haar in de bestaande kloosterorden in te lijven. Trouwens, ook voor deze vrouwen bleek het leven in de wereld zeer bezwaarlijk te zijn, daar alleen de kloosters door allerlei beschermende rechten in staat waren om haar het zoo zeer gewenschte milieu van stilte en afzondering te verschaffen, waaraan zij behoefte hadden. Zoo zien wij het aantal vrouwenconventen gestadig toenemen en daar deze alleen konden ingericht worden van-uit en door de bestaande mannenkloosters, zagen de Cisterciensers en Praemonstratensers, die zich daarmee altijd belast hadden, zich voor een taak geplaatst, waartegen zij niet opgewassen bleken te zijn en waaraan zij zich dan ook zooveel mogelijk trachtten te onttrekken.

Tenslotte heeft men de *cura monialium* definitief opgedragen aan de nieuw opgerichte Dominicaner-orde en zoo is het te verklaren, dat de mystieke preeken, die in de landstaal gehouden werden met het oog op het publiek dat geen Latijn verstond, alle gehouden zijn door predikheeren en dat zij den neerslag vertoonen van de Dominicaansche geleerdheid: zij zijn voor een goed deel te beschouwen als popularisatie van de scholastieke theologie en wijsbegeerte. Dat de curie juist de geleerden onder hen met de visitatie dier kloosters belast heeft, vindt zijn oorzaak in het hooge intellectueele peil van de bewoonsters. Meerendeels herbergden deze kloosters vrouwen uit de hoogste standen die, al

verstonden ze gewoonlijk geen Latijn, een niet geringe ontwikkeling bezaten en die vooral intellectueel groote behoefte hadden aan leiding.

Zeer leerrijk is in dit opzicht de instructie van den provinciaal der orde, H e r m a n n v o n M i n d e n , waaruit blijkt dat speciaal *lectores* en *magistri* voor het toezicht op die kloosters werden uitgezocht:[1] 'Providete, ne refectione careant verbi dei, sed sicut erudicioni ipsarum convenit, per fratres doctos predicetur.'

D e n i f l e , die zich ook hier weer eenzijdig op het standpunt der scholastiek plaatst, betreurt het als vurig bewonderaar dier middeleeuwsche geleerdheid dat vele knappe scholastici hun wetenschap door deze populariseering in de vrouwenkloosters nutteloos verspilden. Hij postuleert dat die Dominicanen aanvankelijk scholastici waren, die door hun nevenberoep,[2] de leiding der vrouwenkloosters, ook het karakter van mystici kregen.

Heeft hij hierin gelijk en zijn de eersten dezer *meesters* aanvankelijk eerder door hun beroep dan door roeping met het mystieke leven in de vrouwenkloosters in aanraking gekomen, dan mag men met H e r b e r t G r u n d m a n n [3] aannemen dat dit groote geestelijke gebeuren, dat een aanvang genomen heeft in de kring der begijnenbewegingen, om zoo te zeggen een wedergeboorte heeft beteekend voor de scholastiek en dat beide, prediker en gehoor, elkaar wederzijds hebben beïnvloed.

De eerste getuigenissen aangaande deze revolutie in de geesteswereld, die wij zich in het begin der 13e eeuw in verschillende streken tegelijk zien voltrekken, zonder dat men er tot nog toe in geslaagd is de betrekkingen tusschen deze stroomingen nader te bepalen,[4] zijn indirect. Het zijn verhalen van tijdgenooten en

1) o.c., p. 645 sq.
2) D e n i f l e haalt als bewijsplaats de volgende verordening aan: *Moneo insuper sorores*, *quod vocent fratres sicut possunt rarius utilitate vel necessitate legittima non existente*, *cum ipsi scolis*, *choro*, *studio*, *confessionibus et aliis observanciis proprii ordinis debeant intendere*.
3) H. G r u n d m a n n , *Die geschichtlichen Grundlagen der deutschen Mystik*. Deutsche Vierteljahrsschr. XII (1934), p. 400 sq.
4) Zoo juist heeft G r u n d m a n n de studie van dit onderwerp een grooten stap verder gebracht met de publicatie van een naar het ons toeschijnt voortreffelijk gefundeerd werk over 'Die religiösen Bewegungen im Mittelalter', alwaar men een uitgebreide literatuur over deze stof kan vinden, waaruit blijkt dat schr. zich geheel op de hoogte heeft gesteld van hetgeen ook in de Nederlanden over dit onderwerp verschenen is. Te onbegrijpelijker komt het ons derhalve voor, dat schr. volhardt in zijn vereenzelviging van *Duitsch* en *Dietsch* en de Nederlanden cultureel eenvoudigweg bij Duitschland annexeert!

lateren, bewonderend, bezorgd en ook dikwijls spottend, al naar hun zienswijze, over begenadigingen, bovenzinnelijke vertroostingen, extasen en revelaties, die in zekere kringen van vrome vrouwen ervaren werden en die ons natuurlijk overgeleverd worden in het kleed waarmee bewondering, nuchtere beschouwing of ergernis ze getooid hebben. Zeer zeldzaam zijn daarnaast ook geschriften overgeleverd waarin zulke belevingen door de begenadigden zelf zijn opgeteekend. Deze behooren dan tot de vroegste mystieke geschriften die wij hebben. Wij denken aan Hadewijch, Beatrijs van Nazareth, Hildegard von Bingen en Mechthild von Magdeburg. Zij staan thans in het middelpunt der belangstelling, daar men in den laatsten tijd vooral ook de hooge artistieke waarde van deze literatuur is gaan beseffen. Hoewel men zich, met name wat de uitdrukkingsvormen dezer mystiek betreft, die een lange ontwikkelingsgeschiedenis vooronderstellen, in allerlei gissingen verdiept heeft, blijven de oorsprongen dezer geestelijke kunst in nevelen gehuld. Hadewijch staat als dichteres nog steeds als een onoplosbaar raadsel in onze literatuur. De bewonderenswaardige studies van Reypens en Van Mierlo hebben ondanks alle moeite niet meer dan een schemerachtig licht kunnen werpen op de dichteres en haar omgeving, zoodat het nog altijd moeilijk valt om haar figuur historisch in perspectief te zien.[1)]

Maakte men zich van deze verschijningen vroeger gemakkelijk af met woorden als hysterie en overspannen verbeelding, tegenwoordig breekt gelukkig hoe langer hoe meer de opvatting baan, dat wij hier met geniale kunstuitingen te doen hebben, die wij daarom zoo sporadisch en opzichzelf staand aantreffen, omdat slechts aan zeer enkelen het instrument gegeven is om mystieke belevingen anders dan stamelend te verklanken. Als wij uit verhalen der 13e eeuw vernemen, dat vrouwen in de eenzaamheid met bovenmenschelijke stemmen, maar met onverstaanbare woorden zongen of als wij lezen in het leven van Sinte Lutgart, dat een der nonnen die in de kerk tegenover haar stond, zag dat, terwijl de heilige psalmen zong, er een schijnsel van haar mond uitging dat heel het koor verlichtte,[2)] dan hebben wij zoodanige mededeelingen niet als fantastische verhalen op te vatten, maar

1) Interessant is het onlangs verschenen proefschrift van M.H. van der Zeyde, dat Hadewijch ook van den psychologischen kant belicht.
2) Willem van Afflighem, *Het leven van Sinte Lutgardis*. Uitg. door F. van Veerdighem, Leiden, 1899 (II, r. 5993 sq.).

dan zijn dat verbeeldingen van onzegbare realiteiten, die ons alleen van den geestelijken kant toegankelijk zijn.[1)]

Met G r u n d m a n n verwondert het ons dat Q u i n t , die dien 'Ausbruch der Minne' zoo juist heeft gekenschetst als de kern van alle mystiek, zoo veel belevingsvormen van de vrouwen-mystiek der 13e eeuw verre houdt van de 'echte' mystiek: slechts zeer weinigen toch waren kunstenaars en vermochten hun belevingen te objectiveeren en men kan zich eenigszins voorstellen welk een nameloos lijden dit voor haar geweest zal zijn en hoe velen, niet bestand tegen de geweldige spanningen die zich in haar zieleleven ophoopten, in ziekelijke verbeeldingen dreigden ten onder te gaan, anderen, meer verstandelijk aangelegd, verstrikt raakten in allerlei gevaarlijke speculaties.

Bezien wij nu in dit licht de zielszorg en prediking der Dominicanen als Eckehart, Tauler, Seuse en zoovele anderen waarvan wij de namen niet kennen, dan begrijpen wij welk een verlossing zij beteekend moet hebben voor zoovele zielen, die overvol van belevingen, niet in staat waren zich te uiten of haar gedachten te ordenen, maar tevens welk een overweldigenden invloed en inspiratie ook van haar op de predikers en zielszorgers is uitgegaan en hoe de aan spitsvondigheden doodgeloopen scholastiek opnieuw tot levende gedachte aangeblazen kon worden in hun sermoenen. Meer nog dan bewijzen en uiteenzettingen in ontelbare 'distinctiones' is toch de juichkreet van die onbekende:

Alle dinghe
Sijn mi te inghe;
Ic ben so wijt:
Om een onghescepen
Hebbic begrepen
In eweghen tijt.
Ic hebdt ghevaen.
Het heet mi ontdaen
Widere dan wijt;
Mi es te inghe al el;
Dat wette wel
Ghi dies oec daer sijt.[2)]

1) Zoo zal onze tijd, die H a d e w i j c h nu ook van den psychologischen kant heeft leeren bezien, op den duur misschien ook eens een zekere categorie van heiligenlevens leeren lezen, waaraan men om de fantastische berichten die zij behelzen, nooit veel aandacht besteed heeft. Er zijn in het *Leven van Christina de Wonderbare* gedeelten te vinden, die bij mij wel eens het vermoeden hebben doen rijzen, dat er mystieke ervaringen, uit de tweede of derde hand medegedeeld, aan ten grondslag zouden kunnen liggen (ed. B o r m a n s , r. 495-532). Evenals bij de groote mystieke schrijfsters, speelt ook in dit verhaal de priester een rol. Zonder leiding zijn deze vrouwen nooit geweest en wij kunnen gevoegelijk aannemen dat haar biechtvaders dikwijls groote zielkundigen waren. De priester in Christina's *vite* zal van de ziel van de heilige vermoedelijk meer begrepen hebben dan de beschrijver van haar leven!

2) Op naam van Hadewijch. Zie *Mengeldichten* [Leuvensche studiën en tekstuitgaven 2] Brussel enz., 1912, p. 100, nr. 21.

En zegt Eckehart in zijn taal dan niet hetzelfde: ‘Wo ich bin, da ist Gott; und wo Gott ist, da bin ich. Was Gott ist, das ist mein, und was mein ist, das liebe ich; und was ich liebe, das liebt mich und zieht mich hinein in sich; und was mich in sich gezogen, das bin ich mehr, als ich selber bin’?[1)]

Zeker, Eckehart's Latijnsche geschriften zullen van groote waarde blijken te zijn voor de kennis van zijn leer en van de plaats die hij ingenomen heeft in de geleerde wereld van zijn tijd en al kan men van te voren haast wel vaststellen dat een geniale geest als hij ook in deze wereld een bijzondere plaats ingenomen moet hebben,[2)] als mysticus is hij alleen van den geestelijken kant te benaderen: zijn ‘gevaarlijke’ uitspraken - voor zoover ze althans van hem afkomstig zijn! - zullen alleen verstaan worden door den geestelijk wedergeborene die ‘waarheid’ herkennen zal: ‘Könntet ihr mit meinem Herzen denken, ihr verstündet wohl, was ich sage, denn es ist wahr, und die Wahrheit redet sich selber’ moet hij eens gezegd hebben.

Doch niet alleen heeft de prediking der Dominicanen ordenend gewerkt op het denken, ook moreel heeft hun zielszorg veel tot stand gebracht. Doordat zij fijne psychologen waren, hebben zij de geweldige spanningen van dit geestelijke leven weten af te reageeren, de excessen die tot geestelijken hoogmoed en moreele ongebondenheid moesten leiden, beteugeld. Op mentaal gebied is het vooral Eckehart, die telkens de subtiele speculaties ten achter stelt bij het ‘ouerformech’ weten dat geboren wordt in de θεῖα ἀγνωσία: ‘men sal commen in een ouerformech weten want dit onweten en sal niet commen van onwetentheden maer van wetene so salmen commen in dezen onweten Ende dan sullen

1) O. K a r r e r , Meister Eckehart. München, 1926, p. 172.

2) *Cum hunc in modum opera germanica vinculis artioribus*, *quam philologi concedere solent*, *cum latinis connexa esse demonstratur*, *stulti tantum erit opinari vilioris illa venire hac affinitate perspecta* zegt R. K l i b a n s k y in zijn *Commentariolum* (p. XXI) bij de uitgave der *Quaestiones parisienses*. Dit en het volgende citaat weerlegt o.i. duidelijk de meening van G r u n d m a n n (p. 427) als zouden de uitgevers der Latijnsche geschriften op het voetspoor van D e n i f l e Eckehart's leer s l e c h t s uit de ontwikkeling der scholastieke theologie en philosophie willen verklaren: *Nam lingua materna apud religiosas moniales simplicioresque dicit*, *quorum animos concutiendo ad ‘hominem exteriorem exuendum’ et ad ‘reditum in se ipsum’ impellere studet*, *lingua docta apud eruditos doctrina instructos et in elementis saltem theologiae versatos. Subtilia hic*, *sublimia illic Eckardum liquet proferre*. Integendeel, zonneklaar blijkt hun bewondering voor den m y s t i c u s Eckehart!

wy worden wetende metten godliken wetenne ende dan wort gheedelt ende geciert ons onweten metten ouernatuerliken wetene gods' (E. I, 2; zie beneden p. 216, r. 7 vlgg.). Het is vooral naarmate wij verder komen in de 14e eeuw en in den tijd die daarop volgt, dat de prediking zich minder op het mentale dan op het moreele terrein beweegt, het is alsof wij verder afraken van het groote eigen beleven dat langs den weg van het verstand vooral voorlichting behoeft, het is alsof het intellectueele peil daalt en de zedelijke moeilijkheden de overhand nemen. Althans de sermoenen van Tauler en Seuse bewegen zich meer op dit terrein.

Het is juist uit dezen tijd dat ons de meeste handschriften zijn overgeleverd en daarom gaat de bestudeering van de mystieke literatuur ook met andere moeilijkheden gepaard: wij moeten er ons rekenschap van geven dat wij bij het lezen van deze teksten niet meer zoo onmiddellijk met mystiek in aanraking komen als in de sporadisch voorkomende geschriften uit vroegeren tijd. Zoo kwam G ü n t h e r M ü l l e r er eenige jaren geleden toe om te schrijven, dat wij eerder moesten spreken van *Schrifttum der altdeutschen Mystik* dan van mystieke literatuur[1]. Een onderzoeker van de Nederlandsche mystieke literatuur, die zich grootendeels parallel en in nauwe afhankelijkheid van de Duitsche ontwikkeld heeft, zal met deze zienswijze rekening te houden hebben: hij zal zich steeds voor oogen moeten stellen dat de handschriften als geheel beschouwd, naar hun uiterlijke, zoowel als naar hun innerlijke kenmerken, reeds een indruk geven van het milieu waarvoor zij geschreven zijn en hij wachte er zich voor, de stukken die om hun mystieken inhoud hem in het bijzonder interesseeren, buiten het groote verband te beschouwen. De overlevering in de handschriften geeft een neerslag van heel het kerkelijk-pastorale leven der late middeleeuwen: wat wij als literatuur willen genieten is in opzet niet anders dan stichtelijke lectuur geweest en zoodoende bieden niet alleen de handschriften een vaak zeer gevarieerden inhoud, maar in éénzelfde tractaat wordt vaak het verhevenste proza afgewisseld door zeer nuchtere aanwijzingen van zedelijken of kerkrechtelijken aard. S p a m e r 's dissertatie[2] heeft aan het licht gebracht dat zulke tractaten soms ware mozaïeken te noemen zijn.

1) G. M ü l l e r , *Zur Bestimmung des Begriffs 'Altdeutsche Mystik'*. Deutsche Vierteljahrsschr. IV (1926), p. 97 sq.
2) A. S p a m e r , Ueber die Zersetzung und Vererbung in den deutschen Mystikerwerken. Giessen, 1910.

Voor de geschiedenis der Duitsche mystieke geschriften op het Nederlandsche taalgebied danken wij het eerste onderzoek aan J.H. Kern [1], die in 1895 een verzameling sermoenen uitgaf naar een hs. van ca. 1350, bekend als de *Limburgsche Sermoenen*. Voor het grootste gedeelte bleken het vertalingen te zijn naar sermoenen van den z.g. St. Georgener Prediger, reeds in 1875 uitgegeven door W. Wackernagel [2]. De voortreffelijke studie die R. Langenberg [3] in 1902 in het licht gaf over eenige Nederduitsche handschriften, waaronder ook een viertal Oostmiddelnederlandsche uit het Windesheimsche mannenklooster *Nazareth* bij Bredevoort in Gelderland, bewoog zich evenals de vorige ook op de grens van het Nederlandsche taalgebied en het zou nog tot 1909 duren voordat W. Dolch [4] in zijn onvolprezen proefschrift, beknopt en van een bewonderenswaardige volledigheid en nauwkeurigheid, een gids zou samenstellen van alle handschriften die vertalingen van Duitsche mystici bevatten.[5]

Van de Nederlandsche onderzoekers is De Vooys de eenige geweest die aan deze vertalingen de aandacht heeft besteed. In een reeks van artikelen,[6] die hij in 1905 publiceerde naar aanleiding van het werkje van Langenberg, bracht hij tezamen hetgeen hij aan '*Eckehardiaansche*' of '*pseudo-Eckehardiaansche*' geschriften in Middelnederlandsche hss. had aangetroffen en wijdde hij tevens zijn aandacht aan de reactie die daarop gevolgd is bij *Ruusbroec* en *Jan van Leeuwen*. Terloops wordt dan ook nog gewezen op invloed die van dergelijke geschriften op de taal van deze mystieken kan uitgegaan zijn. Helaas is hetgeen geboden wordt zeer fragmentarisch en zoo kunnen wij ons ook meestal geen indruk vormen aangaande de hss. waaruit hij geput heeft, noch van het milieu waarin deze ontstaan waren.

1) J.H. Kern, De Limburgsche sermoenen. Leiden, 1895.
2) W. Wackernagel, Altdeutsche Predigten und Gebete. Basel, 1876.
3) R. Langenberg, Quellen u. Forschungen zur Geschichte der deutschen Mystik. Bonn, 1902.
4) W. Dolch, Die Verbreitung oberländischer Mystikerwerke im Niederländischen. Weida i.Th., 1909.
5) Veel omvangrijker is de eenige jaren geleden verschenen *Bibliographie van de Nederlandsch-Dominikaansche vroomheid* van S. Axters O.P., die uiteraard ook de Duitsche mystici opneemt. De periode die ons interesseerde, bleek helaas vluchtig bewerkt, hetgeen aan de waarde van een bibliographie uiteraard veel afbreuk doet.
6) C.G.N. de Vooys, *Meister Eckart en de Nederlandse mystiek*. Arch. K., N.S. III, p. 50 sq.

De andere groote Duitsche mysticus, J o h a n n e s T a u l e r, heeft nog minder belangstelling ontmoet dan zijn leermeester, hoewel men uit de berichten van D e V r e e s e [1] wist, dat dezen niet minder dan 50 hss. uit de 15e en 16e eeuw met vertalingen van diens sermoenen bekend waren. Men heeft zich alleen bezig gehouden met het bekende verhaal van P o m e r i u s [2] in zijn levensbeschrijving van *Ruusbroec*, volgens hetwelk Tauler dezen in Groenendael bezocht zou hebben[3] en den proloog van een Middelnederlandsch Tauler-hs., dat te Gent bewaard wordt, door De Vreese afgedrukt in zijn artikel *Ruysbroeck* in de Biographie Nationale (zie hiervóór, afb. I). Deze proloog is natuurlijk een vertaling van de beneden afgedrukte passage uit P o m e r i u s ' biographie.

Al is diens bewering, dat Tauler in navolging van Ruusbroec er toe gekomen was om in de landstaal te preeken, natuurlijk een verzinsel[4] en al is het zelfs moeilijk aan te nemen dat de eerstgenoemde, die pas op lateren leeftijd (± 1350) met Ruusbroec in aanraking kwam, een diepgaanden invloed van den Brabantschen mysticus kan ondergaan hebben, het feit dat in een der oudste

1) W. [L.] d e V r e e s e, *Ueber eine Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*. Zs. f.d. Alt. 51 (1909), p. 76 sq. In het artikel 'Ruysbroeck' (*Biographie Nationale*) van de hand van dezen geleerde, kan men ook het een en ander over Tauler in de Nederlanden vinden.

2) H e n r i c u s P o m e r i u s, *De origine monasterii Viridisvallis una cum vitis B. Joannis Rusbrochii....et aliquot coaetaneorum ejus*. Anal. Boll. IV, 257 sq.

3) ....de Argentina ac Basilea ac aliis Rheni praecipue partibus doctores ac clerici non mediocres ad ejus venere devotam praesentiam. Quorum praecipue unus fuisse dicitur doctor sacrae paginae, Ordinis Praedicatorum, magnae reputationis et excellentiae, *Canclaer* (*vlgs.* D e V r e e s e *is hier* Tauelaer *te lezen*) dictus cognomento. Hic enim devotum priorem frequenter visitans, in summa habuit reverentia. A quo nimirum doctor magnus et parvus discipulus per suae humilitatis exercitium non parvum meruit verae sapientiae experimentum, quemadmodum idem in suis tractatibus satis indicat, quos haustu veritatis per longa temporum intervalla ad instar prioris ornate edidit ac sub materno idiomate ob sui magistri, prioris scilicet reverentiam, in magnae devotionis rivulum dilatavit. (*Pars II*, *cap. 18*).

4) Nog op een andere plaats heeft men Tauler als navolger willen brandmerken: in één onzer hss., het later te beschrijven hs. Br. 2, zou *johannes taulerus* de *crumkens* opgeraapt hebben, die *de wise eersaem leerare Jordanus* had laten vallen en daarvan eenige sermoenen hebben samengesteld. De woorden *johannes taulerus* zijn echter door een latere hand in margine bijgeschreven ter vervanging van *dese*, waarmede de schrijfster van het hs., de priorin van het klooster, zichzelf bedoelde, gelijk uit het verband blijkt (zie D o l c h § 144).

handschriften van zijn sermoenen een uittreksel voorkwam van diens *Boec vanden vier becoringhen*[1], en dat Tauler eruit citeert in zijn 19e sermoen (zie V e t t e r , p. 79, r. 21)[2], bewijst dat er wel degelijk van ontleening sprake kan zijn.

In een veel minder verkorte lezing vindt men Ruusbroec's tractaat intusschen eveneens terug in het tweede deel van den Bazelschen Tauler-druk van 1521, onder de preeken, die de uitgever onder voorbehoud aan Tauler toeschrijft.[3] Het is deze redactie die, van Duitschland uit dus, als preek van Tauler in de Noordelijke Nederlanden weer is binnengekomen, althans wij treffen dit sermoen aan in één Nederduitsch en in twee Noord-Oost-Nederlandsche Tauler-handschriften![4]

Noemen wij tenslotte nog het artikel van D. d e M a n over een aantal fragmenten van Tauler's preeken in hs. 1 G 28 (Cat. nr. 555) der Univ. Bibl. te Amsterdam (ca. 1500, afkomstig uit het Franciscanessen-klooster *Maria op de Hoorne* bij Groningen), waaraan de schrijver een opsomming toevoegt van eenige Nederlandsche Tauler-handschriften - 15e- en 16e-eeuwsche door elkaar - die hem tot de conclusie voeren, dat Tauler in de Windesheimsche kloosters gaarne gelezen werd, dan hebben wij wel alles opgenoemd wat hier te lande over dezen mysticus gepubliceerd is.

Het meest geliefd zijn echter de geschriften van H e i n r i c h S e u s e geweest. Zijn ‘hondert articulen’, ‘Orloy der ewigher wijsheit’, zijn preek ‘Lectulus noster floridus’, wij vinden ze in tallooze hand-

1) *Die materie sunder tytulus und one thema*, naar het in 1870 verloren gegane Straatsburgsche hs. A 89 uitgegeven door C. S c h m i d t in zijn monographie *Johannes Tauler von Strassburg* (Hamburg, 1841), p. 211 en later herdrukt in V e t t e r 's uitgave als nr. 79. Heeft Tauler dit uittreksel wel gemaakt? In één der hss., afkomstig uit het klooster *Nazareth* in Gelderland, komt het ook voor en wel als proloog voor een anoniem tractaat (zie D e V r e e s e 's beschrijving van het Ruusbroec-hs. M^1).

2) Zie G. T h é r y O.P. in zijn voorrede voor de Fransche vertaling van Tauler's sermoenen, I, p. 41, noot 5. Deze geleerde neemt aan dat het excerpt het voorbeeld geweest is voor Ruusbroec's tractaat, een meening die J. H u y b e n O.S.B. overtuigend weerlegd heeft in het Ruusbroecgedenkboek (p. 131 vlg.). Deze laatste had ook kunnen wijzen op de slotregels van het excerpt in een ander hs. uit Straatsburg, dat zeer waarschijnlijk direct op hs. A 89 terug gaat: *Dise vorgeschriben lere hat uns die minne gottes gesant durch einen heilgen einsidel, der ist ein priester mit götlicher wisheit und mit der heilgen geschrift durchlúchtet mit eime lutern einvaltigen leben. Got lasz uns sin geniessen. Amen.* (zie *Beiträge* 44, p. 15).

3) Fol. 177*d*. Dit is reeds in 1848 medegedeeld door A. v o n A r n s w a l d t .

4) Zie beneden, p. 150, 153 en vooral p. 207, 208.

schriften der vijftiende en zestiende eeuw.[1] In 1926 verscheen van de hand van A.G.M. van de Wijnpersse de uitgave van het eerste gedeelte eener zeer oude, nog tijdens Suso's leven ontstane vertaling van diens *Horologium*[2] en het is door de kennismaking met deze buitengewoon belangrijke vertaling, dat bij mij het plan rijpte om eens na te gaan of er ook van de sermoenen van Tauler zulk een uitgave mogelijk zou zijn. Toen ik echter met dit doel voor oogen de Middelnederlandsche Tauler-handschriften begon te onderzoeken, bleek mij al spoedig, dat een dergelijke redactie die alle andere door ouderdom en meerdere voortreffelijkheid in de schaduw stelt, van Tauler's sermoenen niet of niet meer is overgeleverd en bovendien, dat een uitgave die een getrouw beeld geeft van de wijze waarop Tauler in de Nederlanden vertaald is en tevens van de geschiedenis van die vertalingen, een opgave zou zijn, die niet binnen de grenzen zou vallen van een studie gelijk ik op mij genomen had. Tegelijkertijd bleek, dat een dergelijke onderneming vooralsnog niet aan de orde kòn zijn, daar het tekstonderzoek zich nergens zou kunnen aansluiten bij resultaten van de Tauler-vorsching in Duitschland, omdat van de zeer talrijke vijftiende-eeuwsche handschriften aldaar, ongeveer niets méér bekend is dan een opgave van de sermoenen die zij behelzen, bijeengebracht in bibliotheek-catalogi en tijdschrift-artikelen. In hoofdzaak toch kennen wij Tauler slechts uit twee uitgaven naar elkaar zeer verwante handschriften en uit een paar oude drukken. Door ons onderzoek der Middelnederlandsche handschriften kwam echter tegelijkertijd iets anders aan het licht: zij bleken ook nog uit een ander oogpunt interessant te zijn, daar wij op naam van Tauler allerlei sermoenen en tractaten aantroffen, die, al komen zij meerendeels voor diens auteurschap niet in aanmerking, voor de kennis der mystieke geschriften en der gedachtenwereld van hen die Tauler's sermoenen lazen en verbreidden, zeer leerzaam konden zijn. In het bijzonder op deze preeken-verzamelingen is Müller's benaming *Schrifttum der Mystik* van toepassing!

En zoo kwam ik tot de koerswijziging in mijn studie: niet Tauler's sermoenen, maar de Middelnederlandsche handschriften die ons overleveren, hetgeen men in de middeleeuwen op diens naam

1) Zie ook D. de Man, *Heinrich Suso en de moderne devoten*. Arch. K., N.S. XIX (1926), p. 279.
2) A.G.M. van de Wijnpersse (Zr. Hildegarde), *De Dietse vertaling van Suso's Horologium aeternae sapientiae*. Groningen, 1926.

stelde, werden het onderwerp van mijn onderzoekingen. Ik besloot allereerst de handschriften nauwkeurig te beschrijven en na die beschrijving de resultaten mede te deelen van een vergelijking der codices naar hun uiterlijke en innerlijke kenmerken, speciaal met het oog op de Tauler-teksten, zoodoende mij kwijtende van de plicht om het Tauler-onderzoek hier te lande althans voor te bereiden. Het zwaartepunt van mijn arbeid heb ik echter in het tweede gedeelte daarvan gelegd: de uitgave van een aantal anonieme mystieke tractaten, die de handschriften tusschen Tauler's sermoenen hebben opgenomen. Ik heb mij hierin uitsluitend door mijn eigen voorkeur en smaak laten leiden. Hetgeen mijn aandacht trok door schoonheid of originaliteit van gedachten en beelden, heb ik opgenomen.

Zoo is dus mijn doel tweeledig geworden en het zal niemand die met deze literatuur op de hoogte is, verwonderen, dat ik bij de bewerking dezer stof, het meeste te danken heb aan de voorlichting door het werk van twee voortreffelijke geleerden, die op het gebied van de mystieke literatuur pioniersarbeid hebben verricht: D e V r e e s e 's *Handschriften van Jan van Ruusbroec's werken* en C o r i n 's Tauler-uitgave, werken van verschillenden aard, doch in combinatie, als leerboeken, mijn lichtend voorbeeld.

De aandachtige lezing van D e V r e e s e 's werk leverde een schat van gegevens op voor de kennis van de lectuur in onze middeleeuwsche kloosters en van hun *scriptoria* niet in de laatste plaats. Dit boek leerde mij, dat men door aandacht te besteden aan oogenschijnlijk kleine palaeographische bijzonderheden, soms tot allerlei onverwachte ontdekkingen kan komen, die van groot belang zijn voor het begrip van den tekst. Het leerde mij, niet uitsluitend aandacht te geven aan bekende namen; in dezen bij uitstek anoniemen tijd mij niet door auteursnamen en gevestigde reputaties te laten leiden: ook buiten dat veld vindt men schoonheid genoeg!

Door C o r i n 's uitgave der oude Weensche Tauler-handschriften leerde ik, dat men een handschrift met mystieke teksten als één geheel moet beschouwen, wil men een juist oordeel verkrijgen omtrent de onderdeelen. Zij vormt een welkome aanvulling voor de in dit opzicht zeer gebrekkige standaard-editie der Pruisische academie. In C o r i n 's prachtige inleidingen vond ik de resultaten bijeen, even degelijk en uitgebreid als die welke ik in het werk van D e V r e e s e had leeren waardeeren. Het is vooral ook C o r i n 's

methode van uitgeven, zijn eerbied voor de overlevering der handschriften, die mijn bewondering gaande maakten.

Met groote dankbaarheid mag ik hier vermelden, dat ik te Rotterdam eenige jaren mocht verkeeren in de nabijheid van Prof. D e V r e e s e , die mij als mijn leermeester met groote bereidwilligheid heeft ingewijd in de geheimen van palaeographie en middeleeuwsche bibliographie. Het eerste gedeelte van mijn proefschrift, dat de handschriften van de Nederlandsche Taulervertalingen beschrijft, geheel naar het voorbeeld van die der werken van Ruusbroec, is dan ook het resultaat van mijn arbeid onder D e V r e e s e 's leiding. In het laatste jaar van mijn studie heb ik ook mijn anderen mentor mogen ontmoeten: een bezoek aan Prof. C o r i n te Luik, waaraan ik de aangenaamste herinneringen behouden zal, was de inleiding tot een levendige correspondentie naar aanleiding van de interpretatie van een tractaat, het schoonste, doch misschien tevens het duisterste mijner tekstuitgave. De scherpzinnige emendaties van den Luikschen professor hebben gemaakt, dat de uitgever althans eenigermate het pad heeft kunnen effenen voor dengene die zich verdiepen wil in de schoonheden daarvan.

Na de beschrijving der handschriften hebben wij in twee hoofdstukken hun onderlinge verhouding geschetst, respectievelijk naar hunne uitwendige en inwendige kenmerken. Hadden wij aanvankelijk gedacht een uitgave te kunnen bezorgen van de Nederlandsche versie van Tauler's preeken, het bleek al spoedig dat dit voorloopig een illusie zou moeten blijven, want een nauwkeurige vergelijking van eenige sermoenen bracht aanstonds aan het licht, dat omstreeks het einde der 15e eeuw verschillende vertalingen in omloop waren en dat het niet gemakkelijk zou vallen om een keus te doen, aangezien geen dier redacties door ouderdom een meerdere voortreffelijkheid speciaal in het oog springt. Het onderzoek wees uit dat er geen enkel handschrift meer bleek te bestaan, dat ouder was dan ca. 1440, dus bijna een eeuw na Tauler's dood, al pleit de overlevering van verschillende lezingen in hss. uit de laatste zestig jaren der 15e eeuw wel voor de onderstelling, dat diens preeken hier te lande reeds vroeg vertaald zullen zijn.

Van één enkel sermoen weten wij met zekerheid dat het reeds zeer vroeg bekend is geweest, daar het voorkomt in een handschrift dat berust in de Univ. Bibl. te Gent, en dat omstreeks 1410 op de grens van Limburg en Brabant geschreven zal zijn. Hoewel

dit hs. in den loop der tijden herhaaldelijk genoemd is en er ook reeds een inhoudsopgave van bestaat van de hand van N a p . d e P a u w , oordeelden wij het nochtans zeer noodzakelijk voor de kennis van de mystieke geschriften in de Nederlanden uit het begin der 15e eeuw, om het nogmaals in extenso te beschrijven. Terwijl wij van vele der Tauler-handschriften den indruk krijgen dat men veelal overschreef zonder dat men den tekst verstond, zoodat wij ons soms moeilijk een oordeel kunnen vormen aangaande den trap van beschaving van het publiek waarvoor ze geschreven werden, maakt juist dit oudste document daarop een uitzondering. Allereerst bevat het Tauler's *Cordula*-sermoen, dat onder het werk van den mysticus een bijzondere plaats inneemt door de origineele wijze waarop hij zijn onderwerp behandeld heeft: het kleine 'jonkferken Cordula' was één der elfduizend maagden uit de beoremde *Ursula*-legende, die tijdens den terugtocht van een pelgrimsvaart naar Rome, aan den Rijn door de Hunnen omgebracht zijn en door haar marteldood haar Hemelschen Bruidegom verheerlijkt hebben. Het is een typisch vroeg-middeleeuwsch verhaal, dat door Tauler op de hem eigene wijze, fijn psychologisch verdiept, gebruikt wordt om te laten zien dat bij heiligheid het accent niet op de volmaaktheid of de helfhaftigheid moet gelegd worden, maar dat het martelaarschap een openbaring is van de heerlijkheid van Christus. *Dit lieue ionfrouken was op haer zeluen ghewijst ende in haer eighene crancheit ghelaten* zegt Tauler van Cordula. Onder deze groote schaar van heldinnen was er één die niet durfde en zich verstopte om den marteldood te ontgaan, en juist deze eene, die gewoon, menschelijk bang was, interesseert Tauler en, is het geen wonder, zij die de minste was van allen heeft door haar dood haar Heiland verheerlijkt als geen van haar gezellen, *want allen die dode*, *die bloet storttinghe*, *die cloppels ende die coluen*, *die wondense ende bouen al die viantlike aenschyne der boser liede: dit ghinc al doer haer herte ende doer haer fantasie ende sy starf met een igheliken een sonderlike doot in haren ghemuede*, *soe dat sy inden stride sterf meneghen doot daer die ander mer enen en storuen*.

Dit fijne trekje onderstelt een psychologisch onderscheidingsvermogen bij de hoorders en juist daardoor spreekt het tot den modernen mensch, die zoo ver af staat van de middeleeuwsche heldenvereering die wij zoo vaak in heiligen-legenden aantreffen. Het doet ons denken aan dien grijzen kolonel uit den Wereldoorlog

die, vergezeld van zijn adjudant, op een zeer gevaarlijke plaats de krijgsverrichtingen gadesloeg, doodsbleek en klappertandende van angst, en die, toen de adjudant hem spottend vroeg wat hem scheelde, antwoordde: 'ik ben bang, doodsbang, maar als jij zoo bang waart als ik, was je al lang weggeloopen!' Is het niet merkwaardig, dat juist dit sermoen het eerst in ons land is binnengedrongen, waar men door alle tijden zoo weinig gevoeld heeft voor het heroïsche en waar het verzet tegen heldenvereering, met name in den godsdienst, het eerst en het hevigst zou uitbreken? dat juist deze passage uit het Cordula-sermoen weerklank heeft gevonden bij den dichter van het leven eener Nederlandsche heilige, Sinte Kunera van Rhenen[1)], die Tauler's visie op de heilige Cordula, met een geringe wijziging in zijn verhaal te pas bracht? Een andere gedachte die ons een blik gunt op het geestelijk niveau van dit handschrift, is in een wat jonger gedeelte van den codex te vinden: *Die xij*^{e} *meester sprect*, *meester eggaert: beter es die aelmosenen ghenomen doer god*, *dan C. marct doer god gegheuen.... gheuet een rijc man hondert marct wert goets*, *soe woerdt hem CC. marc wert eren weder.... Ende alsoe decke alse die aerm man sijn hant van hem biedt die aelmosenen tonfane also decke versmaet die mensche hem seluen*. Toen wij deze plaats ontmoetten, kwam ons het diepzinnige verhaal van *Der Bettler und das stolze fräulein* uit Rilke's *Geschichten vom lieben Gott* in de gedachten. Zou het Rilke als thema kunnen gediend hebben? Het is als één van de 'drie goede leeren van Meester Eckehart' in talrijke handschriften en drukken overgeleverd.

Dat men den naam *Eckehart* niet overal zoo openlijk vermelden durfde, is ook in de Nederlandsche handschriften gemakkelijk aan te toonen. Dit blijkt onder andere uit het prachtige foliohandschrift uit Brussel, afkomstig uit het adellijke vrouwenklooster *Galilea* te Gent, dat behalve voor Tauler vooral met het oog op Eckehart van belang is, daar het drie van zijn sermoenen behelst, wier redactie voor de tekstcritiek van groot gewicht is gebleken. Te oordeelen naar het opschrift, dat de geheele collectie

1) Emonds, die deze legende heeft uitgegeven, vestigde daar reeds de aandacht op. Men kan het verhaal in dezen zelfden codex vinden. Het is echter ruim 70 jaar later dan Tauler's preek te boek gesteld, zoodat het lang niet onmogelijk is, dat het dichtwerkje ook ontstaan is in het klooster waar het afgeschreven is, en dat de schrijver het oudste gedeelte, dat er later bij ingebonden werd, gekend heeft.

preeken en tractaten aan Tauler toeschrijft, wist de afschrijfster - het was de priorin van het klooster zelf - niet dat zij sermoenen van Eckehart afschreef. Deze nederige vrouw, die wij persoonlijk leeren kennen, doordat zij aan het einde zelf haar lezers toespreekt, was wel de laatste om zich met kettersche geschriften af te geven! Het *Buch von den drei Durchbrüchen* dat, naar wij uit D e n i f l e 's uitgave[1] zien kunnen, Eckehart op een paar plaatsen met name noemt, vinden wij in dit hs. eveneens tusschen Tauler's preeken, doch in een gecastigeerde lezing: Eckehart is *een leerare* of *een groot meester* geworden en zijn uitspraken heeft men besnoeid.

Zoo moeten wij dus het milieu waarin het handschrift ontstond en de houding der kopiïste ten opzichte van hetgeen zij afschreef in het oog houden, wanneer wij bevinden dat in Eckehart's 6e sermoen een lezing voorkomt, die alle tot nog toe bekende verbetert: de pericope waarin Eckehart zegt, dat de menschelijke ziel door de genade kan komen in de 'ongeschapenheid' en daarin zelfs de engelen voorbij streeft, omdat de engel geschapen is, schijnt in alle Duitsche hss. opzettelijk bedorven te zijn. Dat alleen het Gentsche hs. de oorspronkelijke lezing bewaard heeft, is aan louter toeval te danken en levert geen bewijs tegen de rechtzinnigheid der nonnen van *Galilea*. Hoezeer verschilt dit milieu van dat van het mannenklooster *Nazareth* in het Oosten van Gelderland dat, gezien de geschriften die L a n g e n b e r g heeft uitgegeven, een haard van heterodoxie moet geweest zijn! Tauler's sermoenen schijnen daar intusschen weinig of zonder aandacht gelezen te zijn, want het handschrift met diens preeken, waarvan men de beschrijving beneden aantreft, wemelt van fouten en is niet of zoo goed als niet gecorrigeerd!

Het andere Noord-Nederlandsche handschrift dat wij nog hebben, is afkomstig uit het *St. Ursulenhuis* te Deventer[2] en geeft ons evenmin een hoogen dunk van het milieu waarin het ontstaan is: het is buitengewoon slordig geschreven en de afschrijfster heeft niet eens de moeite genomen om de bladzijden te linieeren voordat

1) H.S. D e n i f l e , *Taulers Bekehrung*, p. 138, 141, 142, 143.
2) Dit was de gemeenschappelijke naam die in 1470 gegeven werd aan de twee aan elkaar grenzende zusterhuizen, *Brandes-* en *Kerstekens-huus*, dochter-instellingen van het befaamde *Meester-Geerts-huus*, dat beschreven is door D e M a n in zijn uitgave der *Stichtige punten van onsen oelden zusteren*.

zij begon te schrijven! Het *Ursulen-huis* was dan ook een geheel andere instelling dan het Gentsche klooster, dat alleen vrouwen uit de hoogste standen binnen zijn muren herbergde. De bewoonsters van het eerste waren vrouwen uit de volks-klasse en wij moeten haar dus een anderen maatstaf aanleggen. In dit licht bezien, is het zeer merkwaardig dat daar belangstelling bestond voor de sermoenen van Tauler, maar tevens verbaast het ons wel een weinig, dat wij daartusschen een preek aantreffen,[1] zóó laag bij den grond als wij nog nergens in deze categorie van handschriften gevonden hebben. Zulke ontdekkingen temperen onze bewondering wel wat en wij vragen ons af of iemand, die zoo iets de moeite waard vond om op te nemen, wel eenig begrip van Tauler's diepzinnige leeringen gehad kan hebben. Daarbij moeten wij ook den tijd van ontstaan van de handschriften in aanmerking nemen: de hss. uit *Galilea* zijn van ± 1445, het Deventersche van 1517!

Een derde cultuurkring vinden wij vertegenwoordigd in het Limburgsche handschrift uit *Maeseyck*[2]. Evenals van *Galilea*, krijgen wij ook van het *St. Agneten*-klooster den indruk van een hoog beschavingspeil. Hier valt echter niet zoozeer de intellectueele ontwikkeling in het oog, als wel een zekere voorliefde voor het plastische. Te weinig zijn nog de eigenaardigheden der Nederfrankische beschaving onderzocht, maar wij meenen hier op verschillende plaatsen aanwijzingen te vinden, dat de autochthone cultuur van Limburg in de vroegere middeleeuwen zich langer staande heeft gehouden dan men gewoonlijk wel aanneemt. Wij kennen ons te zeer leek op dit gebied, om in dezen meer positiefs te zeggen.

Bij de uitgave der teksten hebben wij ons aanhanger betoond van het diplomatische principe: zooveel als maar eenigszins mogelijk was, hebben wij het karakter van het handschrift trachten te behouden. Wij geven hoofdletters, phraseeringen en dergelijke nèt zoo als wij ze vonden. Bij teksten, die toch alleen gelezen zullen worden door hen die er zich in willen verdiepen en die dus verondersteld worden, een zekere scholing in het Middelnederlandsch achter den rug te hebben, leek dit ons geen bezwaar op te leveren. Bovendien ondervangt men zoodoende ook het lang niet denk-

1) Zie pag. 102.
2) Zie over dit Windesheimsche nonnen-klooster, dat A c q u o y niet beschreven heeft, D e V r e e s e , p. 252.

beeldige gevaar om zijn eigen interpretatie aan anderen op te dringen. Ik weet uit ervaring, hoe dikwijls een moderne interpunctie iemand op een verkeerd spoor kan brengen. Waar de lezing in verschillende handschriften belangrijke onderlinge afwijkingen vertoont, hebben wij door parallel-teksten daarvan een indruk trachten te geven.

In de aanteekeningen vindt men, behalve de palaeographische verantwoording van den tekst, ook de varianten der andere handschriften. Het bleek ondoenlijk te zijn om ook de kleinere verschillen, die prozateksten in zoo grooten getale vertoonen, alle op te nemen. Moge mijn willekeur hierin niet al te willekeurig blijken te zijn! Bij de tekstverklaringen heb ik erop gerekend, dat de lezer V e r d a m 's Middelnederlandsche woordenboek bij de hand heeft. Aan dialectstudie en woordgeographie heb ik mij niet gewaagd. De enkele opmerkingen die ik over de taal van de handschriften heb neergeschreven, waren voor een oppervlakkige localiseering daarvan noodzakelijk.

Er rest mij nog iets te zeggen over het schrift. De belangwekkende studie van B. K r u i t w a g e n O.F.M. over de benamingen van de schriftsoorten die bij de Windesheimers in zwang waren,[1)] kan men met vrucht raadplegen bij de foto's die ik aan mijn werk toegevoegd heb. Het artikel van den geleerden Franciscaan luidt een hernieuwde studie in van het Windesheimsche schrift, die wellicht eens een duidelijkere qualificatie zal mogelijk maken, dan ik in mijn beschrijvingen van de verschillende schrifttypen gegeven heb. Het leek mij een hachelijke onderneming om de minutieuse determinatie van de diverse schriftsoorten, die ik in navolging van Prof. D e V r e e s e - meestal zelfs na een onderhoud met dezen over het betreffende hs. - samenstelde, thans reeds te gaan vervangen door aanduidingen als *rotunda*, *brevitura/bastarda* of *modus copiistarum*. Ook nu nog bleek het heel moeilijk te zijn om uit te maken met welk type wij te doen hadden!

1) *De Münstersche schrijfmeester Herman Strepel (1447) en de schriftsoorten van de Broeders van het Gemeene Leven en de Windesheimers*, Het Boek, 1934/35.

Beschrijving der handschriften.

Van de Middelnederlandsche Taulerhandschriften was er reeds één uitvoerig beschreven door W i l l e m d e V r e e s e als hs. T van zijn groote publicatie over de 'Handschriften van Jan van Ruusbroec's werken', in het vervolg afgekort als hs. **Rsbr. T.** Negen andere vindt men hierachter beschreven onder de volgende signaturen:

Berlijn, Pruisische Staats-Bibliotheek, Ms. German. fol. 823	**Hs. Be. 1**
Berlijn, Pruisische Staats-Bibliotheek, Ms. German. oct. 188	**Hs. Be. 2**
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, No. 2283/84 (Cat. II, 1167)	**Hs. Br. 1**
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, No. 643/44 (Cat. III, 1992)	**Hs. Br. 2**
Brussel, Koninklijke Bibliotheek, No. 2184 (Cat. III, 1991)	**Hs. Br. 3**
Deventer, Athenaeum-Bibliotheek, No. 101 D 12 (Cat. 66)	**Hs. D.**
Gent, Universiteits-Bibliotheek, No. 966	**Hs. G. 1**
Leiden, Bibliotheek der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, No. 327,	**Hs. L.**
Utrecht, Universiteits-Bibliotheek, No. V.E. 18 (Cat. 1027)	**Hs. U.**

Als tiende handschrift tenslotte een verzamelcodex, die voor zoover mij bekend, onze oudste Tauler-documenten bevat:

Gent, Universiteits-Bibliotheek, No. 1330	**Hs. G. 2**

De beschrijving van hs. Br. 1 is van de hand van Prof. De Vreese en ik mocht deze, op een paar plaatsen eenigszins aangepast aan de overige beschrijvingen, in mijn werk opnemen. Voor een goed deel bestond die van Hs. Br. 2 óók reeds en ik maakte van de concepten daarvoor dankbaar gebruik.

In het kort vindt men de meeste dezer hss. besproken door P. S t e f a n u s A x t e r s O.P. in zijn ‘Bijdragen tot een bibliographie van de Nederlandsch-Dominikaansche vroomheid’, z. pl., [1934], p. 62-77, waarin ook 16e-eeuwsche Taulerhandschriften vermeld worden.

Voor hs. G. 2 zie men nog de korte inhoudsopgave van N a p o l e o n d e P a u w in ‘Middelnederlandsche Gedichten en Fragmenten’ I, 705-707 en de korte bespreking van P.E. E m o n d s , O.F.M. op pag. 12 van zijn proefschrift ‘De legende van Sinte Kunera in de Middeleeuwen’, Leiden, 1922.

Verklaring der teekens:

*)	-	voluit in het handschrift.
|	-	regel-wisseling in het hs.
‖	-	pagina-wisseling in het hs.
vet	-	lombarden en initialen in het hs.
gespatieerd	-	rood in het hs.
cursief	-	met rood onderstreept in het hs.

Br. 1.

Handschrift, papier en perkament, berustende in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, No. 2283/84 (Cat. II, 1167), ca. 1440; 2 bll. omstreeks 1540 bijgevoegd; 1 quartern papier met een vel perk. in 't midden; 1 quartern met een vel perk. van buiten en een in 't midden; 2 quarternen met een vel perk. in 't midden; een half sextern met een vel perk. in 't midden; een half sextern papier met een vel perk. in 't midden en één blad perk. achteraan; twee quarternen papier; een quartern papier, waarvan het 8ste blad is weggesneden, met een bl. perk. in 't midden; een quartern papier, met een vel perk. van buiten en een in 't midden; 4 quarternen met een vel perk. in 't midden; een quartern papier, waarvan het 8e blad is weggesneden; een oud perkamenten schutblad; alles samen 145 bll., 211/212 × 135/141, elke blz. verdeeld in twee kolommen, met zwarten inkt afgeschreven: 156/162.5 × 43,5/47 en gelijnd voor 31 rr.; te beginnen met bl. 3 gefolieerd ‘i’ tot en met ‘cxxxviij’, waarbij het cijfer ‘Lxxviij’ is overgeslagen. Geen sporen van signaturen noch custoden.

Fol. 1a:	blank.	
1b:		Hier beghint die tafele der sermonen des helighen augustini totten broederen inder woestinen .li. Vpden vierden sondach inden aduent *V*an puerheit der consiencien .lij.
Expl. 2a:		Vp $\overline{\text{sce}}$ augustins dach *V*an prisinghe tweer ghesclachten van moniken xxxi.
2b:	blank.	
3a=‘i’:		Van dertiendach[1)] **H***E*bdi ghehoert mijn alre liefste broeders / die alre helichste coninghen den heere ghesocht te hebben neerstelic *E*nde wi niet en twifelen dat si soukende gheuonden hebben god ende mensche *E*nde wi predeken ende vastelic gheloeuen hem dierbaer ghiften gheoffert te hebben.....

1) *Boven de afschrijving door de hand van 1b-2a.*

iij[cd]:	Van onderdanicheit tot sinen priesteren dat ander // sermoen
viij[b]:	Teghen die achtersprake ende murmureringhe dat derde sermoen
xij[b]:	Vander ontfaermherticheit ende goddienstighen ghebede.dat vierde sermoen.
xvij[a]:	Vander heremiten leuen ende achtinghe sijns selues dat vijfste sermoen.
xx[a]:	Dat die broederen niet curioes en sullen wesen ondersoukende hoghe dinghe vander godheit dat seste Sermoen.
xxij[d]:	Van ghehoersaemheit lijdsaemheit vlieticheit ende reynicheit vii sermoen
xxiij[d]:	Van ledicheit te scuwen dat achtste sermoen
xxvj[a]:	Teghen die siecte der nydicheit dat neghende sermoen.
xxvij[cd]:	Vander gheboerten cristi ende hoe dattet ‖ kindekin ihesus te ontfanghen is .x. Sermoen
xxix[b]:	Van der gotheit[1)] ende menschei[t] cristi dat xi sermoen

1) *hs.:* goetheit, *eerste* e *doorgehaald*.

xxxi[a]:	Vander prisinghe tweer gheslachte van moenken dat xii sermoen.
xxxiiij[a]:	Vander nutticheit des ghebeeds ende siinre cracht dat xiij sermoen[2)]
xxxvj[b]:	Vander insettinghe der heremiten die nyewelic ontfanghen werden dat xiiij sermoen
xxxviij[a]:	Vander prisinghe der doecht ende des vreden.xv sermoen
xl[c]:	Van behoedinghe der tonghen en[de] des zwighens.xvi[3)] sermoen.
xli[d]:	Van vroetheit te vercrighen dat xvii Sermoen
xliiij[c]:	Van prisinghe der ontfarmhertichеit dat xviij. sermoen
xlvij[b]:	Van ghehoersaemheit ende van ondersceyt des ghebieders dat neghentiende sermoen
xlix[d]:	Van prisinghe der volherdinghe dat xx sermoen
l[b]:	Van toerne ende hate te scuwen dat .i.[4)] twintichste sermoen

2) *hs.:* Vander *tot* sermoen *op een opgeplakt stukje papier*.
3) *hs.:* xvij, j *uitgeradeerd*.
4) *hs.:* .i. *bovengeschreven*, *met wigje ingevoegd*.

li[d]: Van puerheit der consciencien dat xxii sermoen.

liii[a]: Van nutter droeuicheit ende berou ende wtstortinghe der tranen .xxiii sermoen[1)]

lv[c]: Van lachteringhe der hoeuerdien ende prisinghe der oetmoedicheit xxiiij sermoen

lvj[d]: Van stercheit der volstandicheit in der bedruckinghe xxv sermoen

60 (lviij)[a] Expl.: ende ghi sult ontfanghen dat ewighe rijc welc ons moet verlenen die sonder leeft ende regneert *A*men *D*eo gracias. semper

60[a] rest en 60[b]: onbeschreven.

60[verso] wordt ingenomen door de inhoudsopgave van het tweede deel van ons handschrift, waarin de sermoenen van Tauler. Deze inhoudsopgave is óók van een andere hand dan die van het hs., doch omstreeks denzelfden tijd. Zij brengt in een tabel de sermoenen samen, gerangschikt naar de feesten van het kerkelijk jaar, en wel allereerst met het oog op latere afschrijvers die het hs. zullen gebruiken. In den tekst zijn dan met zeer kleine letters correspondeerende aanwijzingen gegeven. De hand is dezelfde als in de tabel, bijv.:

lix[a]: *Men sal alre eerste scriuen dat sermoen. Kinder ic rade u. lxiii.*

of:

lxiv[e]: Dan scrijft het es heden. Cxxvij

De inhoudstabel geeft dan na het opschrift:

¶ *Dese nauolghende sermonen en salmen nyet scriuen alsoe sij hier staen. maer alsoe die tafel die hier volghet. wtgheeft*

de opgave in 2 kolommen:

Inc.: ¶ *Des manendaghes in die cruceldaghe op die epistele.*[2)] *Hoe dat men nyet veel wercks maken en sal van veel te biechten* lxiij

1) *hs.:* xxiij s' *in rasura.*
2) *hs.:* tele *bovengeschreven en door omhaling ingevoegd.*

2e kol. Expl.: Jtem een sermoen dat beghint *J*ohannes die godlike mynnare c x x x v i i j .

Hieronder cursief:

> Dese navolghende sermoenen heeft ghemaect meester coenraed taulaere

Onder aan de bladzij van dezelfde hand[3)] als de tabel, doch zeer klein en slecht leesbaar:

3) *Zie echter de opvatting van* D e V r e e s e .

In elseghem habentur isti sermones magis correcti secundum linguam flamingam. magis que fortassis ydonei pro exemplari ad excopiandum

Van fol. lix[a] tot fol. cxxxviij volgen nu sermoenen van Tauler, en wel: 57, 58, 60, 60a, 60b, 60c, 60d, 60e, 60f, 60g, 60h, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71 en 56 van de uitgave van V e t t e r zonder opschrift of titel, behalve dan de zooeven vermelde aanwijzingen.

cxxxviij[b] expl.:	*D*at wi nv alle hier toe comen dat wi grondich oetmoedich ende ghelaten moeten werden *E*nde ons selfs te gronde verloechenen *D*ies helpe ons god *N*u ende ewelike *A*me*n D*eo gracias d e o l a u s s e m p e r *Dese voerscreuene leere die leerde een helich predecare die hiet de tauweleere. Dat wise nv alle veruolghen dies helpe ons god Amen* Johannes die godlike minnare	(XXI)
141[a] Expl.:	*A*lsoet hier moghelic is in desen leuene. *D*at ons dit ghescie des helpe ons god. *A*men	
13 rr. lager:	Dit boec hoert toe den cloester tonser lieuer vrouwen in galileen binnen ghent in vlaenderen. Iste liber pertinet monasterio beate marie virginis in galilea in ciuitate. que vocatur gandauum. in flandria	

141[a] (*rest*), 141[bcd], tot en met 145[v]: onbeschreven, doch wel in twee kolommen afgeschreven en gelijnd.

Geschreven in een vaste, regelmatige, duidelijke, zware en toch compresse, aanvankelijk sierlijke gothische letter, eenigszins afgerond, slank, onderaan fijn uitloopende[1)]. Rubrieken van den kopiïst. Interpunctie: de punt, óók voor hoofdletters;

1) *Zie afb. V.*

tot en met bl. lviij^{v} meestal rood op zwart. Te beginnen met bl. lix^{a} heeft de punt meestal een staartje naar boven, welk teeken ook als tintenel[2)] is gebezigd. Bl. lxxij^{a}-lxxv^{c} zijn wat kleiner geschreven dan de rest, maar toch door denzelfden kopiïst. Eigennamen, Latijnsche citaten etc. zijn rood onderstreept. Zwarte hoofdletters rood doorstreept. Bl. 3a (i^{a}) begint de tekst met een roode lombarde **H**, ruim 4 rr. hoog; in de schachten drie Latijnsche kruisen en een ☤, alles in de roode menie uitgespaard; bl. 61a (lix) een roode lombarde **T**, eveneens 4 rr. hoog; verder aan 't begin van elk sermoen een-

2) *d.i. opvulsel van een regel.* (*Fr.:* bout de ligne).

voudige roode lombarden, 2 rr. hoog, alles zonder eenige versiering, uitgezonderd bl. 14[b] (xij), waar het oog eener **O** in de 16e eeuw met met rossen inkt slecht geteekende ranken en bloemen gevuld is. Gewone verkortingen uit den tijd (dus ook $\frac{2}{mm}\frac{2}{}$racie e.d.: x[a]).
Het geheele hs. is met groote zorg ‘gecorrigeerd’. De sermoenen van Augustinus blijkbaar alleen door den kopiïst zelven, met doorhalingen rood op zwart. Maar in de sermoenen van Tauler zijn ook nog andere handen aan 't werk geweest. In de eerste plaats die, welke op bl. 60[v] (lviij) de tafel geschreven heeft, die aangeeft in welke orde men de sermoenen zal ‘scriuen’ (afschrijven?). Deze hand schrijft bij den aanvang van elk sermoen de noodige aanwijzingen, aanvankelijk met groote letter, tamelijk zwarten inkt; gaandeweg kleiner schrift en bleeker, grijzen inkt. Deze corrector vervangt verder een aantal woorden, die hij verouderd acht en dan ook met 3 à 4 punten expungeert, door andere; hij schrijft ook interpretatieve glossen boven sommige woorden, zonder expungeering, bijv.:

lxix[a]:	liede van bewaerden ordenen...approbeerden
lxiv[c]:	dijnre veeliker crachten...dierliker (*zoo ook* cix[b], cxvi[b])
lxxxii[a]:	die dierlike veelike ziele...beestelike
lxxxviij[d] *bijgeschreven:*	Dat bewaert ons Sente pauwels
xc[c]:	in siere meeninghen...memorie
xciij[a]:	vernuft...verstandenisse
xciij[a], xcviij[d]:	in rechter ordeninghen...ordinancien
cxxvij[a]:	die vederen der winden...of pennen
cxxviij[a]:	die doerheit...zotheit *(bis)*

Ook de expungeeringen betreffen herhaaldelijk zulke ‘verjonging’ van woorden en vormen:

lxix[d]:	tweerande eụeḷ...quaet
lxxx[b]:	inḍeṛ ẹwaṇgẹliẹn...in zente jans epistele
xciij[b]:	gheorḍeṇṭ...dineert; cxx[d], cxxij[b]: or-deṇinghẹ...nancie
cxxxi[a]:	gheordeṇḍẹ...neerde *(bis);* cxxxvi[c]: ordeṇlịkẹ...natelike
cxi[a]:	gheorḍeṇṭ...deneert; cviij[c]: o̩norḍeninghẹṇ...ordinatelike *(quid?) naast*
cviij[c]:	onordeninghe...onordinancie

xciij[b]:	ewạngelie...scriftuere
xciiij[a]:	d̥[e]rheịt...zotheit
cij[d]:	al mijn hẹbbịnghẹ...rijcheit
cxvij[a]:	een vernuftighe vẹliḳẹ voersienicheit tot allen gheordeṇdẹṇ dinghen...dierlike, *resp.* -neerden; cxix$_b$: vẹẹlicheit...dier
cxxv[b]:	vọrsteṇ...princen
cxxxvij[d]:	eṇe sạmẹlinghẹ...eenre v'gaderīghe
140[b]:	lịngḥeṇẹ...moese
138c:	aṇe heụendẹ menschen...beghīnende

Met een zeer fijne hand staat onderaan 68d, 76d, 81b een aanwijzing van den feestdag, in het Latijn; van die hand zijn ook wel verbeteringen in den tekst:

70 (lxviij)[c]: es...biste; 103 (cij)[b]: beter, dat overgeslagen was. Het is twijfelachtig of dat de hand van den corrector is.

Hier en daar verbeteringen van een anderen corrector, het best te onderscheiden bl. cxxxij[a] de sōdē

Op een paar plaatsen staat nog in margine, met een fijn pennetje: nota; op bl. 91 (xc)[a] zelfs nota quod sequitur.[1)] Een en ander van een andere hand dan die van den corrector.

De tafel op bl. 60[v] kan niet heel veel jonger zijn dan het hs., waarschijnlijk ca. 1470; maar de meeste interlineaire glossen lijken nóg jonger te zijn, wat het twijfelachtig maakt, of de glossen en correcties wel van de zelfde hand als de tafel zijn. De aanteekening achter de tafel: Dese navolghende sermoenen...etc. is nog weer jonger, eind 15e E., of wellicht eerst 1530/'40. Daarentegen is de aanteekening onderaan de tafel, over het ex. te *Elseghem*, stellig gelijktijdig geschreven als de tekst, maar door een andere hand.[2)] Het ndl. bezittersmerk op bl. 141a is gelijktijdig met het hs., op het woord vlaenderen na, dat mèt de nu volgende, Latijnsche aanteekening van den kopiïst is.

Van den kopiïst zelven zijn, intusschen, ook allerlei correcties aanwezig, meestal doorhalingen (rood op zwart); bijgeschreven woorden of zinnen, de eerste meestal vlak tegen de afschrijving, de andere in de onder- of bovenmarge; rasuren, bestreken met sandarak[3)] (bijv. xcij[a]); omzettingen, waarbij het te verplaatsen

1) *Sterk afgekort!*
2) *Mijns inziens is deze aanteekening van dezelfde hand als de tabel.*
3) *Men zie hierover* D e Vr. - W.P., *pag. 856.*

woord tusschen aanhalingsteekens is gevat en de plaats waar het komen moet, met een loodrecht streepje aangewezen [bijv.: Die sonne en sal niet ‘gaen’ onder^{l} (134^{d})]. Eén maal, bl. 98a, heeft de kopiïst drie regels tekst beplakt met een strookje perkament, en dáárop de verbeterde tekst.

Eén maal, bl. 72 (lxxi)^{d}, heeft de kopiïst ruimte open gelaten voor het nr. van een capittel van ‘Ysaias’, welke naam oorspronkelijk evenzeer was opengelaten en naderhand door een andere hand werd ingevuld. Geheel onderaan, aan den rand van 't blad, staat, in een fijne hand: ca^{o}v^{o} (capitulo quinto), het getal dat, vertaald, in den tekst hoorde te staan. 's Kopiïsten teeken tot invoeging is het gewone wiggetje, rood of zwart; ‘de’ corrector gebruikt hetzelfde, maar gewoonlijk nog met een kruisje er boven op, met oogen aan de vier hoeken, of ook wel vier kruiswijs geplaatste punten.

Van een niet nader te preciseeren hand zijn eenige v's en w's tot hoofdletters V en W gemaakt. (Zie o.a. 89b, 109d, 116a, 72c); A uit a op bl. cx^{b}; de verandering van m tot M, bl. lxxiij^{d}, wijst naar ‘den’ corrector.

De folieering is zeer waarschijnlijk van den schrijver der tabel op bl. 60^{v}. De tafel op bl. 1^{b}-2^{a} is geschreven omstreeks 1540 door een hand, die mij (*d.i.* D e V r e e s e) ook uit andere hss. bekend is; de schrijver van deze blzz. heeft boven eenige sermoenen den feestdag geschreven, zwart en rood, boven of onder, in margine.

Op bl. 1^{b} onderaan en op bl. 141a, onder het slot, staat de roode, ronde stempel van de *République française:* RF, Bibliothèque Nationale, en daarboven de langwerpige stempel, zwart: Bibliothèque de Bourgogne. Het hs. is dus blijkbaar uit Gent naar Parijs gegaan, ca. 1794, en in 1815 naar Brussel teruggekeerd.

De tekst is sterk Vlaamsch gekleurd.

Papier:

Zeer zwaar en weinig gelijmd.

Watermerken:

I. In het eerste gedeelte van het hs., bl. 3-60, een ossenkop met open neus, met stang en Sint-Andrieskruis, identiek met B r i q u e t 14179: te Arkel, 1434; Woerden, 1436; Leeuwenhorst, 1439; ‘Hollande’, 1437.

II. Van bl. lix tot lxxxv en van xcvij tot cxiij: twee dooreengestrengelde, moeilijk te determineeren letters: J en S? In elk geval identiek met Briquet 9737: Antwerpen, 1437-'40; Utrecht, 1438-'40; Straatsburg, 1435; De Stoppelaar, plaat 5, nr. 6, a° 1439; in mijn (*d.i.* De Vreese!) verzameling: Den Haag, Rijksarchief, a° 1439-'40; Gouda, Stadsrek. 1437.

III. Van bl. lxxxvi tot xcv en cxviij tot het einde: een hart, waarin een hoorn met riem is geteekend, met een groote lelie erboven; identiek met Briquet 7863: Brugge, 1434; La Neuville, 1433; 'Hollande', 1430-'40; in mijn verzameling Rek. rentmeestersch. Heusden, 1446.[1)]

IV. Het watermerk van de twee bll. vooraan: een gekroond wapenschild van Champagne met 3 lelies en chef, een vierblad boven het geheel en IP er onder: nr. 1048 en 1049 van Briquet, uit de jaren Brugge, 1524-'36; Rijsel en Leiden, 1532; Namen, 1535/'36; Utrecht, 1536-'38; Doornik, 1543; Antwerpen, 1542-'46; Middelburg, 1537 (De Stoppelaar: 15, 1); in mijn eigen verzameling: Abdij Rijnsburg, 1536-'37; Rek. Baljuwsch. Delfland, 1540; Nijmegen, Stadsarch., 1542; Den Haag, Rijksarchief, 1543.

Band:

Nieuwe halfleeren band uit de jaren ca. 1900 (reeds vermeld in den catalogus van Pater Van den Gheyn). In den band vooraan zijn twee oude etiketjes geplakt, op het ééne een zwart rechthoekje: 14 × 6 mm., daarop gedrukt: 8.b; op het andere, 15 × 5 mm.: 8cb; op het eerste met een hand uit de 16e eeuw bijgeschreven: 10; op 't andere hetzelfde getal door een hand uit de 18e eeuw; beide etiketjes geel gewasschen.

1) *Dit is niet hetzelfde merk als hetwelk we vinden in het hierachter beschreven Hs. U!*

Br. 2.

Handschrift, papier en perkament, berustende in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, No. 643/44 (Cat. III, 1992), bestaande uit twee gedeelten, geschreven op verschillende tijdstippen der 15e eeuw.

I.

Papier en perkament: Eén blad papier; één sextern, waarvan vel 1 en 6 perk.; 7 sexternen, waarvan vel 6 perk.; 1 sextern, waarvan het 6e blad perkament is met een kim, 85,5 mm. breed, geheel blank; 1 half sextern; alles samen 114 bladen, metende 290 × 206/213,5 mm.; met inkt afgeschreven, in 2 kolommen: 214 × 65/71 mm., en gelijnd voor 37 à 38 regels; te beginnen met bl. 2 door den kopiïst gefolieerd: 'J' tot en met 'Cv', die de laatste beschreven bladzij is. In deze folieering is na fol. vj, xxix, lx, lxxv, xcvij telkens een bl. ongenummerd gebleven; cijfer xvj komt tweemaal voor, maar op het tweede xvj volgt xviij. Geen signaturen, maar alle custoden aanwezig. Moderne folieering met inkt, beginnende met blad 2, die gevolgd wordt.

Bl. 1: blank, op een paar woorden na, bovenaan rechts van het recto: Die Liberije, uit de tweede helft der 16e eeuw.

Fol. 1a-110a: Het 'Ridderboec', een werk, dat het eerst gesignaleerd is door C.G.N. d e V o o y s in *Ts. v. Taal en Letterk.*, *no. XXIII*, *pag. 54*.

Inc.: **D***j*e ewige wairheit˙) sprect inder *euangelien* dat niemant en mach tween heren dienen oft eest also dat[1)] hem yemant pijnt soe es noot dat **hi** den enen min ende den anderen hate *E*nde want ic duc[2)] te geminde in onsen here dat v dese voirseide woirde˙) raken / mids dat ghi der werelt ridder sijt ende oic der werelt dient gelijc dat uwen staet ende uwe grote familie getuge geeft *E*nde de werelt ende hoir dienaren toe behoiren enen anderen here dan *cristum* diens name dat ghi draghet. *W*ant ghi na hem kersten heet. ende v hem hebt verbonden hem te dienen inden doepsele dair men sprac in uwen persoen *Credo. D*ats *jc* geloeue / ghelijc ghi oic hope ic namaels selue al willens

[1)] *hs.:* dats, -s *half uitgerad*.

[2)] *hs.: achter* c | *een divisie-teeken*.

hebt gevest[3)] ende geconfirmeert inden vermsele dat in latine confirmacie heet / dat in dietsche es te seggen een vastmakinge. *W*elke

[3)] *hs.:* v *op een andere letter*.

cristus selue getuge geeft vander werelt ende seit *M*ijn rike en es van deser werelt niet *(ingev.) E*nde anderswairt *D*e prince deser werelt sprect hi es aen mi comen / ende hi en heeft niet aen mi vonden. *S*oe es noot mijn lieue vrient dat voirseit is. *W*ant dese twee prince contrari sijn. dien ghi v pijnt te dienen dat ghi den enen getrouwe sijt / ende den anderen ongetrou. *E*nde want mi dunct lieue geminde dat ghi den ghenen getrou sijt dies v ten lesten sal af gaen / ende qualec lonen. dat ic dair wt merken mach.

1b *W*ant ‖ ghi meest sinen rade volgt ende verkeert met sinen dienaren / gelijc *S*ente *gregorius* seit *B*ewisen der werken es teken der minnen / ende ghijs oic niet verlaten sijn en moghet / ghi en moet metten enen pertye houden. want si in ewighen stride sijn *A*ls *job* de prophete tuget dair hi seit dat des menscen leuen es een ridderscap soe heb ic die bi sijnder genaden een ridder ben des anders heren mi aengenomen wt caritaten. v tonderwisenne de condicien van desen tween heren. hoir macht hoir lant hoir hulperen / hoir gesinde / hoiren loen wie si sijn / ende hoir condicie ende wair om dat si aldus dagelex striden wat dat oic ons dair aen belanc es dat wi ons des strijts onderwijnden. *W*ant beter waire pays dan onvrede. ende dagelex kijf / dair mens mochte verlaten sijn *O*p dat ghi te bat moghet weten. *w*ant ghij[1] den enen moet afgaen. *W*ie[2] v best weert es te verkiesen: ∾ **I**nden iersten oic lieue geminde suldi weten. dat dese ij heren sijn de coninc / van *iherusalem* dats te seggen des vreden ons here *ihesus cristus* de ewige gods sone / god / ende mensce / *de* andere die ic here hete / niet dat icken voir enen here houde / of dat hi inder wairheit here si *M*air want si en als here dienen / die dwase ridderen deser werelt˙) es de prince van *babilonien* / dats der confusen ende des onvreden lucifer de bose geest *D*e leydere der ridderen deser onsalegher werelt met sinen venijn der sonden verblijnt dat si leuende vallen als

[1] *hs.:* ghijs, -s *uitgerad.*
[2] *hs.: W*ies, -s *uitgerad.*

dauid sprect *j*n den afgront der hellen
*O*ch merct oic mijn lieue vrient hoe
ongelijc es deser princen name / soe es
hoir condicie ende al dat hem toebehoirt
*A*lsoe ghi ter stont selt verstaen: ∾: ∾:· ‖

1c

Nv wil ic v verclaren deser heren
condicien ende natuer˙). *D*ese coninc
van ihrlm̄ es een god ewich almechtich /
here der heren coninc der coningen....

109d expl.:

*A*men *D*ats also vele te seggen *A*ls / dat
moet gescien *E*nde aldus moechstu dine
oeffeninge maken in dinen *pater noster*
/ ende ouerpeysen cort of lanc / *na* dat
dijnre deuocien dient als vanden beghin
der werelt toten eynde des ordels
*N*iet langer en wil ic di leeren
*D*at eynde doet mi wederkeeren
*N*emet int goede dit prosent
*e*nde maect dair af een fundament
jc hope al tymmeres du al dijn dagen
*h*ets vast genoech den last te dragen
G*H*elooft / gheeert ende gebenedijt si de
almechtige coninc der

glorien onse here *ihesus cristus* / doir wien alle goet es inden hemelen ende opter eerden / die mi bi sijnre grondeloser ontfermherticheit heeft gewerdicht te trecken met sijnre minnen / ende doir mi v te verwecken mijn lieue geminde in onsen here / ende mi geleert met sijnre wijsheit die hi selue es / des ic te voren onwijs was *W*elke leere *j*c beghere wt gherechter caritaten / dat ghi lieue gheminde wilt ontfaen inder seluer caritaten ende minnen / dat hi se v doir mi / als doir sijn snoede instrument heeft ghewerdicht te openbaren

110a / om met ‖ hem haestelic / ten stride te varen dair ghi v wilt toe bereyden *W*ant de tijt es hier / die vyande sijn int velt / dair om wapent v haestelic ende rijdt den coninc teghen / dien wi dagelex wachtende sijn / ende wi en weten niet wair hi ierst sal ouercomen / mer des moghen wi seker sijn / als hi comet / sijn wi onghereet / dat hi ons achter laten sal / dat welke op dat niet en gesciede moet verhueden sijn voirsienighe moghentheit *D*ie metten vader ende den heilegen gheest leuet ende regneert een god inder ewicheit *Amen*

JHESUS MARIA

De rest van fol. 110a is blank.

Op den inhoud van dit groote, door rijmende stukken onderbroken, moraliseerende proza-werk, vol anecdotes en exempelen, voor een groot deel buitengewoon onderhoudend geschreven, hoop ik binnenkort in een afzonderlijke studie terug te komen. Het thema van het boek is wellicht ontleend aan een ‘sententie’ van S t . B e r n a r d , die ik aantrof in een uitgave van diens werken, berustende in de *Gemeente-Bibliotheek van Rotterdam* (Parisiis, Apud Claudium Cheŭallonium / ad insigne Solis / in via Jacobea, 1536, *fol.* cv^{d}):

‘Inter Babylonem et Hierusalem nulla pax est, sed guerra continua. Habet vnaqueque ciuitas regem suum. Rex Hierusalem Christus dominus est, rex Babylonis diabolus. Et cum alterum in iustitia, alterum in malitia regnare delectet: rex Babylonis quos potest de ciuibus Hierusalem per ministros suos scilicet spiritus immundos seducere, vt seruire eos faciat iniquitati ad ‖ iniquitatem, in Babylonem trahit... (B e r n a r d *ontwikkelt zijn gedachten in veel nauwer contact met 2 Kon. 24, dan het Ridderboec*).

Schrift:

Geschreven in een vaste, duidelijke, regelmatige doch niet sierlijke rotunda, nogal groot en zwaar, en toch compres, met een sterk

voorover hellende f en ſ streepjes boven i en ij, óók de y heeft veelal twee streepjes. Afkortingen behalve de gewone:

p̄riarken, pat'arken - patriarken; grē - gracie; Mai'a - Maria; M'tha - Martha; ũ̃chten - crachten; vorsȝ, mȝ, dȝ, nȝ ... - vorseit, met, dat, niet...; vo'ſ'r, geſcr[1] (6c, 47b) - voirscreuen, gescreuen; 9ondicie - condicie; co., coc - coninc; dd' - dauid (79d); ihrlm̄ - iherusalem; zi2 - zire; -hȝ - -heit; vo'ſ (ſ *met haal er doorheen*) - voirseit; spc̄t - sprect; wa't - wairt.

De taal, die gebezigd werd is zeer duidelijk Brabantsch; de correcties zijn zoo goed als alle verjongingen of vertalingen in een ander, Westelijk getint taaleigen. Wegens het groote belang voor de dialectstudie volgen ze hier ongeveer allemaal:

2a: wympel - baniere; kympen - strijt; aldertiere - alderande; oude - oudheit; onghehuere - *doorgeh.*; 2b: onghehiere - *doorgeh.*; brullende (*niet bij* V e r d a m) - tierende; hoiren - hairen; katyue - katyuich; 4a: entweder - het sij; ongheordinerde minne yemans anders - ... tot y.a.; 6a: verren (*?*) - beteren; 6c (*pass.*): ghert - beghert; 6d: bescoot - baetet; 7b (*2* ×): corre (*Limb. en Brab.!*) - croegne; 8d: gemanc - gemayns; 9a: ghe...iic - beesten; 9c (*pass.*): yeuen - eua; 10a: *?* - ghelijc; 10c: gher ... - begherte; 11a: sci| (*lees* scilt) - sa|del (*corr. ziet* sci *voor* sa *aan en maakt er* sadel *van*); ghenechelt - ghenagelt; 11c: leyd - leed; 12a: menic|weruen - menich weruen; 12b: mi wondert - mi verwondert; onnen - ionnen; quadyen - quaedheden; 12d *en* 13a: wairt - wordt; 13a: met corden wtgherect dat se spienen aenden cruce - dat gespannen a.d. cr.; wi saghenen - saghen hem; 13b: bes - bist; 13c: dien'e - dien'a; 14b: Enter - oft; metten - met hem; 14c: alsoe es v verdienen te meerdere - verdiensten; 14d: lasi - lase; 15b (*3* ×): motalen - metalen; 15d: sorcours - secours; 16a: der kerstens kijndere - d. kerstenen k.; 16b: oic hueds hem - huedes; 17c: sourcours - secors; Si wi - sijn wi; 17d: cume - nauwe; 18a: Niet min - Niet te min; enter - het sij; binnen porten, buten porten - b. der p., b. der p.; leerren - leeraren; 18c: hets den ogen belanc - hȝ es oppenbaer; 20b: wairt (*hs.:* wa't) - wort; 20d: also verworden - a. onderworpen; 21a: hi en heues moede niet - den moed niet; oueraet - ouerdaet;

1) Na de r een Duitsche schrijfletter h.

21b: luyt - geluyt; 22a: terwerckingen - verwerckingen; 23d: ongheuelligher - ongheualligher; leden - geleden; 24a: soe en roeket si niet - roeken; onbrukich - ongebrukich; 25b: al en dert men - derf; 25c: guetelic - goetelic; 27d: hanghene (*2* ×) - hanghele; henghene - hanghele; 29a: ontfeet - ontfenct; 30c: gods abolge ende gramscap - abolge ende, *doorgeh.*; 31c: jc waern v - jc waerscouwe v; 34c: in wighe - om te strijden; vitaelie - vitaelieren; 34d: si coylen (toylen*?*) si eten - si drincken *etc.*; 35d: soe willen cume de dusentste sijn - soe willen sij nauwe ...; 36a: lude - lieden; 36d: soe volgt dair na dat si goets hoeghen worden - dat...worden, *doorgeh.*; 37c: lasy - lasen; 38a: want onsen here en es niet belanc aen...- en es niet beholpen aen; 40d: verwerken - vertoernen; 43b: yegewelc - yegelijck; 43d: yegew...- yegelijckx; 44d: geuiel enen reckeleken priester - rijckeleken; 48d: hets oic den oghen belanc - oppenbaer; 49a: yeuen - eua; 50c: herden - herderen; 50d: noch en wenen - a *gesubscribeerd*; 51b: God sal...calu maken - caluwe; 52a: met sinen maten cleederen - met sinen metten c.; 57c: gerenen wert ende beruert > wert beruert; 63b: op dese wortelen wassen de tecken van allen s. - tacken; 63d: met symonien / met barteringen / van prouenden - met barteringen, *doorgehaald*; 64a: onste (*passim*) - ionste; si hemseluen...nemen metter nose - nvse; daer de tonghe hoir niet en dar baren - der; 65a: ghere ic - beghere ic; 66c: wapy (*3* ×) - wee (*1* ×: wee dij); 67c: 1...- lacen; 75a: de quade - de quade duyuel; 77c: misselgier - missagier; 78a: conde ende gracie hebbe - conde ende, *doorgeh.*; 78b: om speciael minne / conde / ende vrientscap - conde, *doorgeh.*; 78c: betruwens - betrouwens; 78b: gemuede - gemoede; 84c: de sommige sijn inder hellen dat si gelijc den goude inden fornayse gesuuert worden - vagheuier dair...; yegewelc - yegelijc; 86d: een ewige bliscap ewelic wallende in hoir seluen - wassende; 88a: ongeletterde(*?*) - ongeleerde; 90a: vnderlinge - onderlinge.

Interpunctie:

Punt, een enkele maal gerubriceerd; ook wel een schuin streepje. De meeste punten worden met zware schuine strepen gerubriceerd; vraagteeken: (14^{d}) dat zelden als gewoon leesteeken ook voorkomt. Deze komen ook vaak alleen voor. Eigennamen, belangrijke woorden enz. met rood onderstreept. Hoofdletters regelmatig gerubriceerd. Soms worden de regels met onhandige roode krullen

opgevuld. Waar de kopiïst rijmende regels opmerkte en telkens een nieuwen regel nam, werden de beginletters gerubriceerd. Fol. 84b bemerkt hij niet, dat het rijm opgehouden is, en de hand der folieering zet er naast: hier eindt de rîme.

De afzonderlijke gedeelten beginnen met een roode lombarde, niet steeds goed gevormd (2 à 3 regels hoog). De **D** op fol. 1a is 6 regels hoog, met in de kleur uitgespaarde arabesken in de schachten, en in het oog gestiliseerde bladeren, met zwarten inkt geteekend. De **J** op fol. 1b, eveneens met in de kleur uitgespaarde arabesken in de schacht, beslaat de geheele onderste helft der pag., beneden ruim 4 cm. buiten den bladspiegel tredend. De initialen geven niet het begin van een hoofdstuk aan, want tellende komt men niet uit bij de volgende opschriften in rubriek, die wel bij ongeluk door den kopiïst uit zijn voorbeeld zullen zijn overgenomen: D a t s e u e n e n t w i n t i c s t e c a p . (26b), fol. 28 tot 32d bij iedere nieuwe afdeeling de cijfers x v i i j tot en met x x x i . Dan houdt het weer op tot 39a. Van daar af tot 48d de cijfers x x x i i j tot x x x v i i j ; op 55d, 57c en 67d hebben dan nog resp. x l i , x l i i en x l v j . Meer is er niet. De hellende ſ van het opschrift van 26b identificeert met zekerheid kopiist en rubricator. Fol. 110a onder *A*men, met groote roode gothische sierletters: **Jhesus Maria** De folieering is van een andere hand, ongeveer gelijktijdig.

Correctie:

Van een andere hand, niet meer uit de 15e E.[1)], met pikzwarten sterk glanzenden inkt op rasuren; óók wel in margine. Bleek uitgevallen letters worden aangedikt. Het veelvuldig voorkomende ‘lieue vrient’ wordt meestal doorgehaald.[2)]

Papier:

Zwaar en sterk gelijmd, zoodat het watermerk slecht te zien is. Fol. 110b tot 113d zijn blank.

Watermerken:

I. Fol. 3-11. Zittende paus met tiara en sleutel, wegens de lijm niet goed zichtbaar, waarschijnlijk identiek met B r i q u e t 7547 (Beauvais, 1471); zie ook de beschrijving van Hs. G. 2.
II. Fol. 13-20. Een gothische Y met kruis, ongeveer gelijk aan B r i q u e t 9183, 9184 (o.a. Utrecht, 1476).

1) *vgl.* 43d *en* 58c!
2) Met het oog op de vrouwelijke lezers in het klooster?

III. Fol. 27-109. Ossenkop zonder neusgaten, met stang en St. Andrieskruis, gelijk aan B r i q u e t 14238 (Parijs, 1469). Bijna hetzelfde is B r i q u e t 14239 (o.a. Brugge, 1478).
IV. Fol. 110. Ossenkop met neusgaten, met stang en St. Andrieskruis, gelijk aan B r i q u e t 15075 (Brugge, 1467. Staatsarchief).

Het blanke fol. 112 heeft een watermerk als III.

II.

Papier en perkament, geschreven 1446. Bestaande uit: 3 octernen, waarvan het eerste en het laatste vel perk. is; 1 septern, waarvan het eerste vel perk. is; 1 octern, waarvan het le en 8e vel perk. is; 1 dito, waarvan alleen het 8e vel perk. is; een katern van 10 vellen, het 10e perk.; een blad perk., oorspronkelijk tegen den band geplakt, uit een 'gezangboek'[1]; alles samen 115 bladen, 290 × 203/213 mm; met inkt afgeschreven in twee kolommen: 215 × 60 à 73 mm. Geen signaturen, wèl custoden. Moderne folieering van 114 tot 227, welke gevolgd wordt.

Inhoud:

114a:	Dit siin sermoene ende leeringhen eens werdeghe vander pre dickeeren ordene gheheeten broeder Jan de taůweleere ‖ vander geesteliker gheborten gods [w]Aer es hij die gheboren es der ioden coninc	(E. I, 2).
115c:	waer god es ende hoe datti es Eerst in den vader Item in hem seluen It' inder zielen ‖	
115d:	[d]Oen ih'us was geboren	(I)
117a:	Hoe ende waertoe god den mensche gescapen heeft na ziin beelde.	(II)
117b:	Des dicendaechs naer halfvastenen hout men dit euwangelium Ende leert vanden tempel gods	(E. I, 6)

1) *Aldus* B.N.M.; *vlgs. den catalogus van* V a n d e n G h e y n : 'Fragments d'antiphonaire noté, en parchemin, XIVe siècle'.

118d:	Den derden sondach naer paesschen	(E. I, 42)
	[m]Odicum et Jam non videbitis me	
119d:	Inde cruysdaghe	(60a)
121d:	Op den Assentioens dach .ij.	(60b)
122b:	Op den sinxen dach	(60e)
124b:	Van der heylegher driůoudicheyt	(60d)
125d:	van den heyleghen sacramente	(60c)
127b:	Noch vanden heyleghen sacramente	(60f)

129a:	Den .ij.st Sondach naer Sinxenen	(60g)
130a:	den derden Sondach naer Sinxenen:	(60h)
131d:	Op Sente Jans baptisten dach	(61)
133c:	Den vierden Sondach·:·	(62)
134d:	Den vijften Sondach	(63)
135d:	Op onzer vroůwen dach assůmptio	(III)
137a:	Van der oedmoedicheyt	(VIII)
137c:	vanden heyleghen cruce ons heeren. Hoe dat verhauen wert met lydene	(65*)
138c:	van den heileghen cruce	(65)
140a:	van der edelheyt des lydens	(IV)
140c:	van .iij. rande vortgange des menschen	(V)
141d:	Den xj.st Sondach	(57)
143a:	Den .xiij.st Sondach	(64)
144d:	Op den .xv.st Sondach	(66)
146a:	Op den .xvj.st Sondach	(67)
147d:	Op Sente michiels dach	(68)
149a:	Op den .xvij.sten Sondach	(70)
149d:	[d]It sprect die prophete inden zouter	(71)
150d:	den .xix.sten Sondach	(56)
152b:	Ter kercwiinghen	(69)
153b:	Eene Instructie vander biechten	(58)
153c:	van den wezene gods	(60)
153d:	Deze vorscreuen[1)] leere die leerde een heilich predicheere die hiet de tauweleere dat wize nv alle veruolgen dies hulpe ons god van der minnender zielen	(XXI)

[1)] *hs.: eerste* e *bovengeschr.*

154c reg. 9: Hier beghint een prologhe van seuen sermoenen die ghemaect siin op dat euwangelium van palmsondage. Die eerste twee Die heeft die wise eersaem leerare Jordanus gemaect. Dat eerste van dezen tween houtment op den eersten sondach vanden aduent Ende dat hout vander ezelinnen ende vanden cleedren die zii onder ihesum spreidden ende vanden telgeren der boemen. Dat ander sermoen hoůtmen op den palmsondach ende sprect van dien seluen Ende hoe dat die scaren ozanna riepen Ende dit sermoen es gedeelt in drien deelen na drie staten der menschen Als der beginnender der voortgaender ende der wlmaecter. Die ander .v. sermoenen die ziin daer toe vergadert op die selue euwangelie. Ende bat verclaert na onse menscheyt ende Jegenwordege wandelinge hoe dat wi selue tot dien leuene moghen commen Ende hier inne zoe ziin die ander articulen der euwangelien verůůlt die Jordanus achter lyet te verclaerne Ende dat hij daer donckerliic ende cort geset heeft Dat es hier bat in verclaert tot onser verstannessen. Aldus

soe heeft dese[1)] hem na gegaen ende heeft die crůmkens wiselile (*!*) op geraept die hem ontvielen ende dat hem daer inne ontbleef dat heeft die heylege geest door dezen armen mensche veruult danc hebbe die heilege geest die geuer es alles goeds amen
hier beghint Jordanus eerste sermoen op die euwangelie die men leest op den eersten sondach vanden aduent ons liefs heeren) ihũ xpristi
Merct wel om gode
[e]en grooete scare &c.
het en es niet sonder sake dat die heilege kerke die den geest des brudegoems ende haers gods heuet die processie metter passien xpristi verminghet. want die processie heeft bliisscap inne. ende de passie roůwe.[I)]

[1)] *in marg. door corrector met* Λ *achter* dese *ingevoegd:* johannes (*hs.:* ȝoẽs) taulerus

156b: Hier beghint dat ander sermoen dat die heileghe leerare Jordanus ghemaect heeft op die euwangelie vorscreuen welc sermoen, men leest op den palmsondach

[e]en groete scare stroyden haer cleederen inden weghe &c[II)]

157b: [E]en grooete scare &c[a]
vander processien der beghinnender menschen es wat gheseit[III)]

158b: Noch vanden seluen
[e]en grooete scare &c Na den tween voorseyden processien volghet die derde die den volcommenen godscouwenden menschen toebehoort[IV)]

159a: Hier beghint dat derde stůc vanden | vanden palmzondaghe dat doen ouerbleef Ende dat den eerbaren wizen leerare ontuiel. dat heeft deze hier op

I) *Het begin van dit sermoen in* Hs. Deventer, Athen. Bibil. 101 E 7 (Cat. nr. 49), *fol. 93*[a].
II) *Men vindt een uittreksel hiervan in* Hs. Deventer, Athen. Bibl. 101 E 7, *fol. 130*[a]*-131*[a].
III) *dito: fol. 131*[a]*-131*[b].
IV) *dito: fol. 131*[b]*-132*[b].

gheraept Ende dat hem hier In ontbleef dat heeft die heylege geest door deze arme creature veruult gode lof. Deerste sermoen

[E]en groete scare &c. ghi hebt welt(*!*) ghehoort In dat eerste ende in dat ander sermoen. hoe gedaen die grooete scare was die Jhesum te ghemoete quam. ende wat haer dienst was een yegheliic In sinen staet Nu willen wy voort spreken vander deylinghen der scaren ende van dat doen achter bleef. Het es te weten dat haer die scare deylde In drien

163c: Hier begint dat ander deel vanden derden sermoene dat hout van dier derder scaren ende hoe dat hem die prelaten ende waer dat die victorie ons selues in staet daer Jordanůs af seit in dat eerste

163d sermoen van desen ‖ euwangelie datmen leest op den eersten sondach vanden aduent

[E]en groete scare die ihesum te gemoete quam &c[a]
die ihesum te gemoete quamen met telgeren van boemen daer die herde eerbaer wize leeraer Jordanus herde scoenen verclaernisse af gedaen heeft den ghenen die hem verstaen ende der ghenen die inden wech der volcomenheit voortgaen maer simpel ende onbesochte menschen behoeuen noch wat meer ondersceets te weten hoe si tot dier victorien ende volmaectheyt commen moghen

166c: [h]et es te wetene ende vort te merkene dat onder dese grooete scare oec een esellinne was[1)] daer ihesus cristus op reet

[1)]door hand 16e E. met Λ ingev. in margine.

176a: Item noch van eenen anderen lichteren wech

[n]V zo volght hier naer noch .j.
Anderen wech die hier oec in behoort

177c: Hier beghint dat viifste sermoen op die euwangelie vanden aduent Ende hout vanden tranen die cristus wende op die stat van Jherusalem

[h]Iier soe es te merken hoe dat alle die groete scare verblijdde met groeter vrouden ende songhen hem dat hooge lof Osanna in excelsis

181b expl.: maer hij sal voor ooghen nemen.[2)] alle die zwaerheit anxt ende vreese. die daer in geleghen es ende voorsien sorchůůldichlec wat hem al nůtte ende noet es In desen staet. siet dit sal hem daer in behouden sonder val. daer ons allen toe hulpen moet ons lieue heere Jhũs xpristus die de euweghe wijsheit ende onse ghewareghe spieghel es amen.
Laatste 10 regels blank.

[2)] *hs.:* memē, *1e poot van* m *doorgeh. en uitgerad*.

181c: Hier beghint een merkelike leeringhe

[n]V alderliefte ghij hebt die passie ons heeren ihesu xpristi wel gehoort tot hier toe ende die gheestelike navolginghe wel

verstaen Nu willic v gheuen dat alderhochste weerdichste ende dat edelste poent dat ghij noch gehoort hebt Ende om dat Ic duchte dat ghijs niet te rechte verstaen en sout noch onthouden al seidict hů metten monde Daer omme hebbict v gescreuen op dat ghijt dan altoes weder vinden moeght als ghijt verloren hebt Nu dan ghij hebt ghehoort ende metten ooghen uwes herten ghesien hoe dat cristus siin cruce gedraghen heeft. met groeter pinen tot op den berch van caluarien zweetende water ende bloedt dattet al zinen lichame neder liep tot vp die eerde zoe datmen daer siin vorspoer van sinen bloede mochte sien daer hij gegaen hadde Siet hem nv aen met inneghen medelidene

183a: Ende sullen wi tot dezer volmaectheit commen ende naectheit van buten ende van binnen so moete wi .xiiij. cleederen vůt trecken die wi aen ghedaen hebben sedert dat wi gedoept worden daer wi onze eerste puerheit mede verloren hebben. dese sijn .vij. vutwendich ende .vij. inwendich
Hier beghint dat eerste cleet Merct wel...enz.

Fol. 197c gaat het betoog over in een rechtstreeksche persoonlijke geloofsbelijdenis van de schrijfster als *mater*[l] van haar klooster, die zich dan later uitbreidt tot heel het publiek harer lezers:

Hier[1] omme miin vut uercorne[2] alderliefte kinder xpī die ic anderwerf begheere te baren in die leuende binnenste ons liefs heeren ihũ xpī tot datti weder in v ghetransformeert werde Ontfaet die leere uwer sondegher moeder die niet werdich en ben de minste te zine van v allen [ende] moet da liden dat ic uwe moeder [ben] maer en bedroeft v hier omme niet want eest dat ghi v alduldaneghe(*!*) sondeghe creatuere cont onderworpen / soe en es daer oec gheen twiuel aen ghi en sult v oec wel uwen scepper onderworpen want hoe die persoen snoeder ende verworpender ziin daer hem die mensche ondergheeft hoe siin verdiente dan meerder es Ende al eest dat ic sondich ende snoede ben soe heeft hem god nochtan ghewerdicht miins te ontfarmen ende aldusgedaen dinc door mj te werken want ic segghe hu voorwaer de dinghen die ic v leere die en leeric v niet vut der letteren als hier ende daer geraept Maer vut warachteghen ondervinden ende dese dinghen hebben mj wilen alzoe vremde geweest als zij nv v ziin moghen Maer doen Ic bekinde dat alle miin werc niet en was dan gebrec doen versaectic alle miin werken ende verstacse ende was miins selfs te male getroest ende liet mj simpelic leyden vanden geeste gods daer hem geliefde niet alleene in mj Maer oec door ander menschen In allen da si op mj leyden ende boeghde mj daer onder met ghedoechsamheit ende met vreden miins herten ende maecte in allen dingen minen pays Siet doen wordic in dezen wech geset ende hier in voortgaende

[1] *om dit woord een vierkante haal, bij wijze van paraaf.*
[2] *tweede* r *op* n?

197d

so wardic bekinnende hoe zeere dat Ic ‖ daer voren doelde Ende dat goet dat Ic waende gecrighen met minen werken inden opganc der minnen dat vandic vele

l) *Zij moet dan een directe opvolgster zijn van de bekende* H i l l e S o n d e r l a n t s *die het klooster hervormd heeft en juist het vorige jaar (1445) aldaar gestorven was.* (*Zie* A c q u o y , *III*, *pag. 219*).

edeliker aen die ander side met laten ende met lydene want het es altoes edelder liden dan werken. want inden latene ende lidene soe werket god ouerwezelike inden mensche Maer inden werken die de mensche werct soe werket hi menscheliic Ende alsoe vele dan als god edelder es dan die mensche alzoe vele zijn wercken edelder dan des menschen werken Ende hier omme alder liefste soe volghet cristum na in dezer wisen so moegdi hem geliic werden ende hier mede soe yndic dit bouxkiin vanden inwendeghen geesteliken na volghinghen des leuens ende der passien xpristi deo gratias

[a]ch alderlieste[3)] broederen ende susteren Ende gheminde kinderen dien Ic Anderweruen begheere te baren In die leuende binnenste ons liefs heeren ihũ

[3)] *bedoeld is* alderliefte, *hetgeen overal elders voorkomt*.

xpristi tot datti weder in v leuende binnenste getransformeert werde Ic biddu In dier selůer minnen daer hi mede mint ende ic in dat selůe dat ghi die dinghen die v doer mi toe vloyen

193c: .....Hier omme soe nemet In danke ende bidt voor mij dat god mijns armen sonderssen ghenadich wille ziin Amen.
Bidt voor diet maecte ende heeft gescreuen want zij arm door gode es bleuen Doe men M. vienhondert(*!*) screef na dat ih'us ant tcruce bleef en .xlvj. ofte daer omtrent soe was dit eerst ghemaect te ghent van zuster alijt der priorinnen van galileen god wille haer ziele gewinnen[1)]

[1)] *hs.* ghemaect...gewinnen *met lichteren inkt waterpas doorgehaald. De inkt heeft de kleur van het volgende deel van het hs.*

De rest der kolom is onbeschreven. Van de volgende kolom zijn de twee eerste regels opengelaten voor een opschrift in rubriek.

198d: [D]at herte dat vol is van minnen Can qualijc hem seluen soe bedwinghen ten opembare in enigher wijs soe wat in heeft ende ten ghene hem te bekinnen mit ennighen teyken den ghenen dient mint Ende want dat voltrouwen ongheveynsdelic mint ende voltrouwen ende gunsten is te sinen lieue. soe begheert dat ghelike antwerde te hebben van sinen lieue. ende eyscht weder tekenne van minnen Hier omme die bruyt inder cantiken dat is die minnende ziele want si haer seluen gheuoelde vol van minnen. ende bereet tallen werken ende tekenen van minnen soe eyscht si een groot teken van minnen. ende sprect vyt harer volheyt. ten eersten woorde. Hi cusse my mitten cussene sijns mons...

227b expl.: Siet ziele mijn nu hebbe ic v gheseght ende ghescreuen hoe ghij met gode hebben selt een minleec ondersien ende vriendeleec onderspreken / eene

vnderlinghe vriendeleken ende eene godleke onderkussene Wildi dit met der gracien gods met der werken volbringhen Soe moeghdi behouden my ende v Ende en wildijs niet doen soe uerdoemdi my ende v. Leeft danne ende merct / leeft ende werct Siet yet ende niet vriendeleect ende sprect.[2] Loeft ende ghebrect kint ende mint uerlanct ende sijt blint Rwnt ende kust werc ruste god inne god nae der minnen ghebod[3] dat u uerleene teenen eeweghen loene Die vader. Die sone ende | ende die heyleghe gheest Amen. -

[2] *hs.:* sp$^{e}_{c}$t.

[3] *hs.:* d *op* t.

Twee laatste regels blank.

227^{verso}: In den linker bovenhoek:

Despice terrena celum pete. te aeque cures (*?*) Sis miles[4] purus. semper domino que paratus Ac (*?*) pete dissolui / sex sunt vestigia xpĩ.

[4] *hs.:* ml9.

II A.

Schrift:

Aan dit gedeelte hebben twee handen gewerkt:
Fol. 114a tot 198c zijn geschreven in een vaste, duidelijke, regelmatige, sierlijke rotunda, klein en compres.[1)] Het aantal regels varieert dan ook van 54 tot 60. Er is geen greintje rood bij te pas gekomen. Voor zoover er opschriften zijn, zijn die in groote, zwarte gothische letters geschreven; zoo óók hier en daar een eerste regel. De t heeft altijd een haaltje aan het dwarsstreepje, de ij is meestal ii geschreven; waar j staat is deze soms van i haast niet te onderscheiden; dikwijls wordt i aan het begin van een woord als J geschreven; de slot-n heeft vaak de vorm van een 3 of van een Grieksche ɳ, welke laatste soms in het midden van het woord ook voor komt; g, z en h een oog onder den regel; op de u een kringetje: ů (verzwümt, 198a). Leesteekens: punt, vaak met een haaltje naar boven, en schuin streepje. Voor parafen is plaats opengelaten, waar dan één of twee schuine streepjes staan. Eigennamen en aanhalingen voorloopig zwart onderstreept (zeer dun!). Er is een zeer uitgebreid verkortingssysteem gebezigd, al komen verkortingen van de letters n en m, en het woordje ‘ende’ naar verhouding niet veel voor. De volgende werden opgemerkt:

-er:	sond'linge, ẇkelic, mati'en, wċ, ſmoen (*met haal door* ſ), beghe'e, natu^{2}en, mīne'e.
-ar:	h't.
-aer:	m', d', w', zw't, w't, h', ald', n'.
-oor:	w't.
-r:	eerte'ike, eerte^{2}ike, lee'are, le'ea'e, mai'a, wa'e, de', creatu'e.
-ier:	h', h'ōme.
-ur:	nate^{2}ʒ, c^{e}at^{2}.liic, nat^{2}like, nat^{2}en, $\overset{2}{\underset{2}{\text{mm}}}$racie.
-re:	c^{e}ature, zi2, sp^{e}ct.
-ri:	onbeg'pelike, beg'pinge, pp'eteyt (*eerste* p *met abbr. voor* pro), onbeg^{i}pelike (153a).
-ru:	c'cen.
-ra:	vutd^{ra}ingen, sp$^{\tilde{u}}$c, g$^{\tilde{u}}$cien.
-roo:	g^{oo}.t, g^{o}th^{t}, g^{o}.te.

1) *Zie afb. VII.*

Verder nog de volgende: co. = coninc(s); cö.like = coninclike; Jt' = item $h_{\overline{3}}$ = het; -h^{t} = heit; $d_{\overline{3}}$ = dat; ald9 = aldus; az^{les} (z *met lus*), g'g', aug9 = aristotiles, gregorius (157b), augustinus; ptyen (*onder* p *een streepje*) = partyen; x^{s}., x^{i} = cristus (- i); xristus, xpristus; euwa. - euwangelium; Jo. - Johannes; ihrl'm - iherusalem. Dit afkortingssysteem, dat in jongere handschriften niet meer voorkomt, doet vermoeden dat een 14e-eeuwsch voorbeeld werd afgeschreven (Men zie D e V r e e s e , *Hss. van Ruusbroec*, hs. C en hs. mM.).

Correcties van denzelfden corrector en op dezelfde manier als in **I**.

Komen deze in het eerste deel, nl. van fol. 114 tot 155c zelden voor,[1)] in het volgende, dat de sermoenen van *Jordanus*[2)] behelst, zijn zij zoo talrijk, dat de plaatsruimte niet toelaat om ze op te nemen. Dit gedeelte is ook minder fraai geschreven.

Van een hand, die niet veel later dan het hs. behoeft te zijn, zeer beverig en van de vorige duidelijk te onderscheiden door den bruinen inkt, zijn ingevoegde woorden (met ⁂ in den tekst), verbeteringen en de vrij talrijke woorden in margine, die blijkens de gebruikelijke twee stippen boven de eerste letters een woord in den tekst moeten vervangen of glosseeren, bijv.:

114a: waer god es daer moetti ⁂ wercken - *in margine:* hij (*passim!*); 114b: den adel der naturen - dat wesen; 115b: gedeelt - gheedelt; 116c: onvernuftegen - onredeliken; 119a: můgge - mozie; 121c: dat zi - het zi (*passim*); 122a: oft god...desen lieden an - gaue; 122b: n' (= nair) - na; zo moetic met di crigen - dingen; 123a: hueren - vren 123b: d' (= dair, *doch niet begrepen* - daer (*passim*); vernuftege - redelike; 123c: inderlike - nichlike; 130a:...deze duegden in ons gesmaect - gesaeit; 133a:...dan alzo vele be-|respen ontfaet - *in marg. aansl.:* reescap; 134a: inderlike - inwendige; 134c: wert nemmermeer moetich soe werket zoe lidet - moede sij werket zie lidet; 135b:

1) *Alléén:* 120^{a}: Alsoe en ziin alle dinc (niet, *aansluitend in margine*) sonder die godlike minne; reysen, *doorgeh., in marg. met potl.* voer[deren]? > ontsteken; (toe) versicht > ghesicht; hem en wort des leuende broodts niet. - *in marg. aansl.:* ghegeuen; 126^{a}: Nv en is negeen naturlic dat > Nv en is geen dinck naturlic dat; 141a: alte - also; 154^{a}: En mach niement ij. heeren dienen > mEn can gheen ...; v[terlike] noch in[derlike] > wtwen^{dich} noch inwendich; 154^{b}: [hi]tten > dingen.

2) *Dit is* Jordanus van Quedlinburg *en niet* J. van Groenendael, *gelijk* D o l c h *(p. 83) meent.*

zi boeten haer nette - stoppen; 135c: te glansene - openbaren; 144a: h' meeste pine (*zie* 123b) - hore; 144a: Ende en zii dan - het; 144d: onuernuftege - oner...(*onleesbaar*); 151c: vernuft - verstannisse.

Deze glossen komen in het stuk met Jordanus' sermoenen niet voor, wel de invoegingen: de talrijke nota's zijn ook van deze hand. Van deze hand zijn ook wel de talrijke, soms op parafen gelijkende strepen en haken, die als leesteekens den tekst trachten te verduidelijken. (*In het tekstgedeelte steeds weergegeven door* |).

Van een derde, zeer sierlijke hand is de invoeging in margine: Eyghen wille, Eyghen minne (*ingev. met* Λ).

II B.

Fol. 198d tot het eind zijn door een andere, gelijktijdige en gelijksoortige hand geschreven. Aanvankelijk groot en breed, wordt het schrift gaandeweg kleiner, ronder, compresser; het aantal regels varieert tusschen 46 en 56, merkwaardigerwijze zijn hier en daar een zeker getal regels weer wijduit geschreven. Verkortingen: n en m veelvuldiger afgekort, dan in **II A**. Voorts: creatu^{2}en, wijsh^{t}.

Leesteekens: punt. De divisies aan het eind van den regel zijn gewoonlijk in 't oog vallend lang en zwaar.

Op een aantal plaatsen is ruimte voor een woord opengelaten; deze ruimte is hier en daar met potlood of met den stilus met het vereischte woord aangevuld.

Merkwaardige kantteekeningen:	215b:	no & intellige
	218b:	leest dit ende leeft

Dit tweede gedeelte is evenmin gerubriceerd; de ruimte is opengelaten; vaak, maar niet altijd, staat er een representant.

De taal van dit gedeelte van het hs. is sterk Oostelijk gekleurd; tòch acht ik het in het geheel niet uitgesloten, dat het ook in het klooster *Galilea* is afgeschreven. De afschrijfster heeft dan allereerst veel moeite gehad met het schrift, getuige de veelvuldig voorkomende volkomen onbegrijpelijke woorden die wij aantreffen, waarvan zij kennelijk maar wat gemaakt heeft, èn de opengelaten en later aangevulde ruimten. Zoo zou ook heel goed te verklaren zijn waarom sommige regels ineens weer wijduit geschreven zijn: zij waren aanvankelijk opengelaten en eerst later geschreven, en dan veel minder compres, daar er rijkelijk plaats was.

Papier:

Het papier is van dezelfde soort als bij **I**.

Watermerken:

1. Fol. 114-167: Kleine ossenkop zonder neusgaten, als B r i q u e t , 14232 (Brussel, 1440).
2. Fol. 168, 174: Gothische P met een klaverkruis, gelijk aan D e S t o p p e l a a r XII, 7. (Stedel. rekening van Middelburg, 1451).
3. Fol. 171, 173, 179-191: Zie 1.
4. Fol. 192-206: Ossenkop zonder neusgaten, gelijk aan B r i q u e t , 14181 (Antwerpen, 1443-'49).
5. Fol. 208-213: Een gothische P. Zie B r i q u e t , 8525 (Douai, 1452).
6. Fol. 214-222: Een eenhoorn, nog het meest lijkende op B r i q u e t no. 10015 (Brussel, 1447).
7. Fol. 223, 225; Zie 5.

Herkomst:

Blijkens de aanteekening op fol. 198c is de codex, althans voor een gedeelte, geschreven in het klooster *Gatilea* te Gent. Blijkens de correctie, die in de twee eerste gedeelten van dezelfde hand is, uit het begin der 16e eeuw op zijn vroegst, zal het geheele hs. ook wel aldaar geschreven zijn. Er zijn geen sporen van latere bezitters. De woorden ‘De Liberije’ op het eerste onbeschreven blad maken ons niet wijzer.

Band:

Nieuwe band: het oude leer over nieuwe kartonnen borden, met een nieuwen rug. Op het oude leer: rechthoek en diagonalen met één filet. In den band, vooraan, is een rechthoekig stukje perkament geplakt (ca. 2 × 3 cm) met, in cursief schrift van ca. 1500: - x.P (?).

Hs. U.

Handschrift op papier uit het jaar 1442, berustende in de Universiteits-Bibliotheek te Utrecht, V.E. 18 (No. 1027), bestaande uit: 1 blad perkament; 1 blank blad papier; 8 sexternen; 1 quintern; 1 quintern minus 1 blad; 1 sextern, 1 septern; 2 quinternen; 1 blad; tezamen 162 bladen plus 2 schutbladen, 141/145 mm. breed bij 214/216 mm. hoog, met den griffel afgeschreven (141 bij ca. 95) en gelijnd met een aantal regels, dat varieert tusschen 21 en 27. De kopiïst stoort zich zelden aan de afschrijving en de hoogte van den bladspiegel varieert tusschen 131 en 146 mm. Ook het lijnen is zeer onregelmatig geschied, met 21 tot 27 regels per bladzijde. Signaturen zijn niet, of niet meer, aanwezig. De reclamen in het midden der ondermarge, met robriek omgehaald (de hoeken worden door lussen gevormd). De folieering is uit het begin van 1500, met inkt in romeinsche cijfers en begint bij de eerste beschreven pagina: j-cxviij; xix-lix. Van 119 af wordt dus de c weggelaten. Er zijn daarbij de volgende vergissingen gemaakt: tusschen cxvj en cxvij is een blad niet meegeteld; lij komt tweemaal voor. Voorts vinden wij tusschen (c)xxxix en (c)xl een blank blad. (C)xxv is veranderd uit (c)xxvij; men lette tevens op (c)xxxiiji. De twee eerste bladen hebben aan elkaar, en ook gedeeltelijk tegen den band vastgezeten. Later zijn ze losgeweekt om een stuk beschreven perkament, dat op het hout vastzit te kunnen bestudeeren. Het is een fragment van een *antiphonarium*, ca. 1350 geschreven.[1)]

Het hs. bevat de navolgende sermoenen van Tauler, met rood, of rood-onderstreept opschrift. Van een andere, wel ongeveer gelijktijdige hand, zijn de aanduidingen voor de feestdagen, die men in de kolom rechts aantreft:

1) *Deze wetenschap dank ik aan* P.B. K r u i t w a g e n O.F.M.

Kopiïst:			Andere hand:
j[a]:			
	D*uo homines ascenderunt vt orarent vnus phariseus et alter publicanus*[1] *scribitur luce .xviij. capittel | tulo originaliter*	(57)	*Opden xi sondach nae der octauen van pynxsten*
vij[b]:			
	K*I*nder ich rade .v. ende bidde .v.	(58)	
viij[b]:			
	M*Oyses* die sprac o ysrahel dijn got	(60)	
x[b]:			
	O*N*se heer spreect. wie es van v allen die	(60[a])	¶ *Des maendachs in die cruis daghe*
xvj[b]:			
	Dat onse heer sijne iongern berespde vanden ongeloůicheit	(60[b])	¶ *Op ons heren hemelvaerts dach*
xxij[b]:			
	Dat hoechtijt vanden sacrament	(60[c])	
xxviij[a]:			
	Dat hoechtijt vander heylger drijuoldicheit	(60[d])	
xxxiij[a]:			
	Dat hoechtijt dat die heilige geest	(60[e])	

1) *hs.:* pubblicanus, *eerste* b *uitgerad.*

	gegheuen waert		
xxxviij[b]:			
	Ons heern woerde. ende vander weerdicheit des sacraments	(60[f])	
xlv[a]:			
	Een minsche maecde een groet auontmaele	(60[g])	¶ *Op den anderen sondach nader octauen*[2)] *van pynxsten*
xlix[a]:			
	Sinte peter bescrijft dese epistel	(60[h])	O*pden iij sondach nader octauen van pynxsten*

2) *hs.:* v *doorgeh., rood op zw.*

	Kopiïst:		Andere hand:
lv[a]:			
	Dat hoechtijt des heyligen Johannes baptisten	(61)	
lxij[a]:			
	M*E*n leest inder ewangilien	(62)	¶ *Opden iiij[de] sondach nader octauen van pynxsten*
lxvij[b]:			
	Opten vijften sondach nader octauen van pinxten	(63)	
lxx[a]:			
	I*N*der ewangilien vander weken daer die luterste waerheit in geleghen es. van dien dat ic deser daghe aff seide. dat onse heer tot sijnen iongeren sprac	(64)	¶ *Opden xiij sondach nader octauen van pynxsten*
lxxvj[a]:			
	Vander verheffingen des heiligen cruce	(65)	
lxxxj[a]:			
	Sueket ten eersten	(66)	¶ *Opden xv sondach nader octauen van pynxten*
lxxxv[b]:			
	Sinte paulus bescrijuet dese epistel	(67)	¶ *Opten sestienden sondach nader octauen van pinxten* (zelfde hand als eigendomsmerk!)
xcij[a]:			
	Dat hoechtijt alre engelen	(68)	
xcvj[b]:			

	Wat kircwijnge geestlijc bewijset	(69)	
xcix[b]:			
	Dese epistel bescrijft sinte paulus	(70)	¶ *Opden vijtienden sondach nader octauen van pynxsten*
cij[b]:			
	Al wat totter salicheit behoert des vint[1)] men hijr eenen wech	(71)	
cvj[a]:			
	Sinte paulus bescrijft dese epistel	(56)	¶ *Op den ixtienden sondach nader octauen van pynxten*

1) *hs.: aan de* t *begin van een* e, *geëxp. en doorgeh.*

Aan het eind van dit sermoen:

*Dese voerscreuen leer die leerde een heylich predicaer die hiet de tauweleere D*at wij nv dat alle veruolghen *D*es help ons god *AmeN*

Onmiddellijk hieronder op nieuwen regel: Ohannes d, met rood doorgehaald. Na een regel spatie volgt dan zonder opschrift:

J*Ohannes* die godlike minnaer die waert....(XXI)

Dit stuk eindigt halverwege cxv[a]. De rest is onbeschreven. cxv[b]: blank.

Kopiïst:			Andere hand:
cxvj[a]:			
	In nomine domini Amen **D***I*e edele weerdighe penitencie	(Cor. I, 15)	Dit is vanden heiligen sacrament al en lŭydet inden begyn neit daer van te sijn
cxvij[b] (118):			
	D*E*r meyster sprach	(Cor. I, 16)	Dit is oec schoen leer van den heiligen sacrament
[c]xx[a] (121):			
	D*R*ijff die lammer	(XVII)	Noch vanden seluen werden heiligen[1)] sacrament
[c]xxi[b] (122):			
	N*V* heffen wij aen	(XVIII)	vanden heiligen sacrament
[c]xxv[b] (126):			
	A*ssit in p'n^{o} sancte maria meo* **D***I*t begenne sueken	(XIX)	In ondermarge een aanteekening, afgedrukt als noot op pag. 345.

[c]xxxix[a] (140), na twee regels spatie:

Gheeyndt int Iaer ons heren .M.CCCC.xlij. Den iiij.^{den} dach in Iulio

Deze aanteekening rood omgehaald. De rest der bldz. onbeschreven. [c]xxxix[b] en 141 blank.

[c]xl[a] (142):

1) *hs.:* heligē, *boven eerste* e *een* i; g *op* h.

Finito libro sit laus gloria xp̄o Qui scripsit scripta[2)] sua dextera[3)] sit benedicta etc., doorgehaald. Daaronder:

2) *hs.:* scripca.
3) *hs.:* dex'ca.

Kopiïst: Andere hand:

I*C*h ben een guet heerde (XV, XVI) Dit is eyn schoen sermoen vanden werdighen heiligen sacrament

[c]xlviij[b] (150):

M*Iserunt iůdei ab jherosolimis et leuitas ad*[1] *Iohannem ut interrogarent eum Tu qůis es*....(S. II)

In margine:

op den .iiij. sondaech vanden aduent
V*Ox clamantes indeserto parate vias domini*....(Bas. B.)

In margine:
D i t e s o e c o p d e n i i i j s o n d a e c h i n d e n a d u e n t

Het handschrift eindigt:

[c]lix[a] (161):

*D*at wij hijr toe komen *D*es helpe ons god *Amen AMEN*

Na twee rr. spatie:
Dit boeck hoert toe. den regularissen int besloten cloester binnen maeseyck
[c]lix[b]:

Dit is die tafel van desen boeck
Opten xi sondach naeder octauen van pinxten I

1 regel spatie.

Des maendaechs in die cruysdage xj
Op ons heren hemeluaerts dach xvij
Dat hoechtijt vanden heiligen[1] sacrament xxiij
Noch vanden heiligen sacrament xxxix
Noch vanden sacrament Jn nomine cxvj tot xlviij toe
Dat hoechtijt vander heiliger drieuoldiheit xxviij
Dat hoechtijt dat die heilige geest gegeuen waert[2] xxxiij
Opten anderen sondach nader octauen[3] van pinxten xlv
Opten derden sondach nader octauen[3] van pincxten xlix
Dat hoechtijt des heiligen Johannes baptista lv
Opten iiijden sondach nader octauen[3] van pinxten lxij
Opten vden sondach nader octauen[4] van pincxten lxvij
Vander verheffinge des heiligen cruce lxxvj

[1] *hs.:* h, *doorstreept.*
[2] *hs.:* w'at.
[3] *hs.:* octa[u].
[3] *hs.:* octa[u].
[3] *hs.:* octa[u].
[4] *hs.:* oc[u]t.

1) *hs.:* Joh'ēm, *streep boven* e *doorgeh., daarna 't heele woord met zw. en r. geëxp. en met r. doorgeh.*

Opten xv sondach naeder octauen[4] van pincxten lxxxi
Dat hoechtijt van alre engelen xcij folium
Vander kirckwijingen cxvij
Oten (*!*)[5] sondach nader octauen van pincxten C folium
Opten ixtienden sondach nader octauen van pincxten cvj folium
Eyn openbaringe van Johannes cxiij
Opten iiij sondach inden aduent Miserunt iudei xlix

[4] *hs.:* oc^{u}t.

[5] *hs.:* xiix, *geheel uitgeradeerd, slechts de staarten der x-en zijn er nog. Bedoeld was* vijx^{den} (= *17^{en}*).

Schrift[1]:

Het handschrift is geschreven met een duidelijke, vaste, doch zeer onregelmatige hand, door welke ook de volgende hss. uit de Kon. Bibl. te den Haag geschreven zijn: 73H6 (Cat. No. 539) van 1431, 73H19 (Cat. 643) van 1435, 73F25 (Cat. 625) uit de 2de helft der 15e eeuw, 73H22 (Cat. 623) eind 15e eeuw, en 73H24 (Cat. 618) eind 15e eeuw en hs. V.E. 19 (Cat. 1013) uit de Univ. Bibl. te Utrecht. De afgeronde letter is op den regel geschreven. De ſ komt daar niet onder uit en is van onderen naar rechts omgebogen. In de drie laatst genoemde Haagsche hss. wordt een ſ geschreven, die recht naar beneden, onder den regel, spits uitloopt. De geschatte dateering van deze hss. vindt hierin dus steun: De schrijfster (de kopiïst was een vrouw, blijkens een aanteekening in hs. 73F25: bidt voer die scrijuers om gods wil) is in latere jaren een meer moderne ſ gaan schrijven; in het rubriek-opschrift op fol. 38^{b} van 73H22 komt nog een keer haar oude ſ te voorschijn, terwijl omgekeerd in ons hs. een doorloopende ſ in opschriften ook reeds te zien is. De y heeft steeds een stip, i en ij meestal schuine streepjes. De u met gesubscribeerde o komt veelvuldig voor, vooral in het laatste, sterk Duitsch getinte gedeelte.

Interpunctie:

Punt, die soms hoog-punt nadert, en dubbel-punt. Rubrieken van de kopiïste: rood doorstreepte hoofdletters, gerubriceerde zwarte en nieuwe roode punten. Alle correctie-teekens worden gerubriceerd, alle denkbare paraafteekens (omgekeerde hoofdletter D, met of zonder staart; galg met schuin streepje of stip in den hoek; twee schuine streepjes). Dikwijls wordt, terwijl een bladzij reeds vol is, een woord onder den laatsten regel nog afgemaakt en later met een roode lus omgehaald (soms meerdere woorden, 117^{a}). Roode opschriften komen voor van fol. j tot cxvj. Zij geven soms den feestdag aan, zijn dan weer een soort van titel. De roode lombarden zijn meestal slecht gevormd, een enkele keer een weinig versierd. De **D** op fol. j^{a} is met in de menie uitgespaarde en met zwart omgehaalde bladmotiefjes bewerkt; de uiteinden loopen in klaverblaadjes uit. In het wit van de letter een lint met de zwarte woorden: et veritas domini. De **D** zal, hiermede verbonden, wel de spreuk: ‘Deus et veritas domini’ moeten vormen. Eigennamen,

1) *Zie afb. VI.*

Latijnsche woorden en verder alles wat van belang geacht werd, is rood onderstreept. Ook de correctie is op een enkele uitzondering na, uitsluitend door de kopiïste verricht en schijnt wel in drie étappes geschied te zijn:

Tijdens het afschrijven ontdekte fouten worden geëxpungeerd; enkele letters met één enkele stip. Meestal echter worden deze uitgeradeerd. Bij het rubriceeren geschiedt de correctie door het foutieve woord door te halen en opnieuw, ditmaal met streepjes, te expungeeren. Een of meer foutieve woorden worden ook vaak heel netjes beplakt met een reepje papier, dat dan opnieuw beschreven is. Ik vond, los in het hs. liggende, zoo'n reepje met robriek beschreven: D e s m a e n d a c h s . Nà de correctie tenslotte, zijn op verschillende plaatsen met robriek doorgehaalde letters en kleine woorden uitgeradeerd (xxiiij^{a}).

Als invoegingsteeken wordt het wigje gebruikt, meestal met iets erboven: een punt, 3 punten of, als er onderscheid noodig is, een kruisje.[1)] Het teeken voor omzetting van twee woorden is twee schuine streepjes voor beide woorden.

De rechthoekige omhalingen met lussen, zooals wij die bij de reclamen aantroffen, komen ook bij in margine ingevoegde woorden voor (ook deze in robriek, of rood op zwart). Deze manier van omhalen was gewoonte in het klooster van Maeseyck (zie hss. Kon. Bibl. 73F25, 73H18, 70E12). De afkortingen zijn de gewone. Eenzelfde teeken wordt voor -re- en -er- gebruikt: w'eden = weerden (xv^{a}), do'n = doren (x^{b}), d' = der, vu'y, vuy' = vuyr ([c]xxiiij^{b}) of vuyer ([c]xxvij^{a}). Verder: g^{o}ter = groter (xv^{b}), p'st'n = priesteren (xv^{a}); sp^{a}c = sprac (xiij).

Niet heel veel later dan de hand van het hs. zijn de opschriften aangebracht, die wij hierboven reeds samenbrachten in een tabel. De letters zijn leelijk, de roode onderstrepingen maken het nog erger.

Van een cursieve, 15e-eeuwsche hand zijn de latijnsche, doch ook wel Nederlandsche glossen, die tot fol. xciiij geregeld in de marges voorkomen. Ze zijn soms (fol. xiij^{a}, l^{a}, lj^{a}) verticaal geschreven.

Van een hand uit het begin der 16e eeuw, gothisch bastaardschrift, is de inhoudstabel van fol. [c]lix^{b}, alsmede de pagineering (zie de hoofdletter C). Deze hand toont groote overeenkomst met

1) Geheel op zichzelf staat de expunctie van het woordje te op fol. cij^{b}, met punten erboven èn eronder! Stellig van latere hand.

die van het hs. uit Maeseyck, dat een vertaling van de sermoenen van Tauler naar den Bazelschen druk bevat: Kon. Bibl. den Haag, 73H21 (Cat. No. 633) uit het jaar 1547. De letters in dit hs. zijn echter zwaarder en breeder.

Of de later toegevoegde opschriften van fol. lxxxv^{b}, [c]xlviij^{b}, [c]liij^{b} wéér van een andere hand zijn, ben ik niet in staat uit te maken. Het is mogelijk, dat ze van de schrijfster uit later jaren zijn. Zoo is het ook met correcties in het laatste sermoen t.w.

lv^{a}: wortse in marg. voor geëxp. en met rood doorgeh. $^{o}_{wr}$se

lix^{a}: verstuert boven met rood geëxp. en doorgeh. brenghen

Tenslotte is het eigendomsmerk op fol. lix^{a} uit denzelfden tijd afkomstig als de inhoudstabel. Deze aanteekening treft men in bijna alle hss. uit Maeseyck aan, het laatst in hs. Den Haag, Kon. Bibl. 73H7 (Cat. No. 415) van ca. 1500.

Over de geschiedenis van de hss., die in Maastricht gevonden zijn in 1839, raadplege men de beschrijvingen van de Ruusbroechss. T tot en met Y.

In den catalogus van de bibliotheek van het Sint-Agnetenklooster te Maeseyck, in 1795 opgemaakt, staat onder n° 14 te lezen:

> *Sermoonboeck beginnende op den 10 zondag naar Sinxten tot advent 1442 (in quarto)*

Het lijdt wel geen twijfel of ons hs. is bedoeld.

In den ‘Catalogus van boeken en handschriften gevonden.... te Maastricht in 1839’, vond ik onder de hss. die naar Utrecht gezonden zijn, drie nummers die in aanmerking komen:

> *468 Liber precum (Nederduitsch).*
> *461 Godvruchtig boek in het Nederduitsch.*
> *427 Sermonen van de Saramenten.*

Op de keerzijde van het perkamenten schutblad van ons hs. is een ovaal etiketje geplakt, uit de eerste helft der vorige eeuw afkomstig.

> Aevum medium.
> Scriptores ecclesiast.
> N°. 427

Het is gedrukt, alleen het cijfer is geschreven. Het is dus wel waarschijnlijk, dat met ‘Sermonen van de Saramenten’ ons hs. bedoeld is.

Papier:

Zwaar en weinig gelijmd; op de kruispunten van nerven en waterlijnen zijn de afdrukken der soldeersels goed zichtbaar. Het hs. heeft slechts één watermerk, dat beschreven is door D e V r e e s e , *Hss. van Ruusbroec*, Dl. I, pag. 226, sub 2. (Zie ook ald. pag. 257, aanhangsel voor de beschrijving van hs. V).

Band:

Het hs. steekt nog in zijn oorspronkelijken kalfslederen band, waarvan de rug op een schandalige wijze hersteld is in lateren tijd. De stempeling, aan beide zijden dezelfde, is zeer eenvoudig: een veld van ruiten, ingesloten door een rechthoek; de lijnen bestaan uit twee filets. Twee eenvoudige sloten zijn nog aanwezig; de klampen ontbreken.

Aan de lange zijden der bladen hebben, als bladwijzers, kleine lusjes gezeten. Twee zijn nog over: één van perkament, aan fol. lxij, en één van rood leer aan fol. cxvj.

Br. 3.

Handschrift op papier, geschreven in het jaar 1486, berustende in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, no. 2184, (Cat. III, 1991). Het bevat: 1 perk. schutblad; 1 sextern; 1 quintern plus 1 blad; 7 sexternen; 1 quintern plus 1 blad; 5 sexternen; een cahier van 16 bladen (6-10); 1 sextern; 2 quarternen; 3 sexternen; 1 quartern; 1 quartern minus 1 blad; 1 perk. schutblad, tezamen 273 beschreven bladen plus 2 schutbladen, metende ongeveer 145 × 210 mm., slordig afgeschreven voor één colom ca. 95 × 147 mm., en gelijnd voor 29 tot 31 regels, waarvan de laatste soms niet beschreven is. Sommige pag. zijn heelemaal tot onderaan toe gelijnd; de onbeschrevene echter alleen met een scherp voorwerp. Van inkt is daar althans niets meer te bespeuren. De regels loopen soms een heel eind buiten de afschrijving door en dit geldt dan ook voor de lijnen, waarop of waartusschen ze geschreven zijn. De reclamen zijn alle nog aanwezig. Er zijn geen signaturen. Het hs. is gefolieerd door den kopiïst, tevens rubricator, met roode romeinsche cijfers, beginnende bij het eerste stuk van den tekst, en wel J tot cclxx. Deze folieering is danig in de war; zij geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

.xix. en .xx. - op rasuur; .xxi. - i bijgeschreven; xxx staat voor xxxiii; xxxi. - success. veranderd in: xxxiii., xxxiiij.; lxxj van dez. hand, cursief en met zwarten inkt; C.ix - ix cursief in zwart naast roode C; Cxvii moet zijn Cxvi; Cxxxi - i ten onrechte uitgeradeerd. Van Cxxxi tot Cxcv is de folieering één blad achter (Cxxxv is verbeterd in Clxxv). Cxcvi - i half uitgewischt. Daarop volgt Cxv, Cxcvi - moet zijn resp. Cxvij en Cxcviij. Cxcix en CC zijn juist en werden met potlood veranderd in resp. Cxcvij en Cxcviij (zelfde hand). Cxcviij (met potlood erboven: ix) - moet zijn CCi. Dan volgt opnieuw Cxcix - moet zijn CCij; CC, CCj worden overgeslagen. CCij tot CCxix moet zijn CCiij tot CCxx. Volgt: CCij (-ij doorgeh., xx bovengeschreven) - moet zijn CCxxi.

Dit gaat zoo door en daar CCxxiiij en CCxxix ontbreken, is de folieering CCxxx weer in orde tot het einde toe; CCxlxij heeft de tweede x op een andere letter; Clxiij is met potlood veranderd in CClxiij.

De voorbeelden voor de folieering zijn meestal aan den voet der pag. nog zichtbaar, sommige zijn rood; ook hierin al verbeteringen.

De moderne folieering met potlood, beginnende bij het eerste schutblad, slaat tusschen 112 en 113, een blad over. Wij hebben ons aan deze folieering gehouden.

Inhoud:

2b: Hier volghet een tafele van somighen materien diemen souken sal in desen na volghende sermoenen. ontrent desen ·i· teekene

*A*ermoede. 31.
*B*eelden. 5. 8. 23.

*V*rese gods. 14. 84. 124. 146.

3a: Hier volghet die tafele vanden navolghenden sermoenen

Vpden iiij^{den} sondach inden aduent	*D*ie ioden ende die phari∫ [1]) i.
	*E*go vox clamantis v.
Vp S' ians ewangelisten dach	*I*n principio erat verbum .viij.
Vp den helighen kerst dach	*P*uer natus est nobis .x.
vpden dertien auent	*A*ccipe puerum et matrem xiiij.
vp den dertien dach	*S*urge et illuminare xvij.
	*V*bi est qui natus est xix.
Tsondaechs nader octoue(*!*)	*V*inum non habent xxiiij
vp den v^{sten} sondach na xiijdach	*J*ugum meum suaus(*!*) est xxv
Tsaterdachs voor groot vasten auent	*E*rat nauis in medio xxviij.
Sdonderdaechs na groot vasten	*D*icebat ih's ad eos xxxij
Des vrindaechs na groot vasten	*E*rat dies festus xxxiiij
vp den ij^{sten} sondach indie vasten	*E*gressus ihesus xxxix
Des maendaechs voor palmen	*V*ltimo die festiuitatis xliij
Des dicendaechs voor palmen	*V*os ascendite ad diem xlviij
	*E*xpedit vobis vt [2]) vnus lij
Des vrindaechs voor palmen	Het es noot dat een liij
Vp den donderdach na paeschen	*R*abboni lvij

1)2)

1) *hs.: ∫ met haal er doorheen.*
2) *hs.:* vt *op* et.

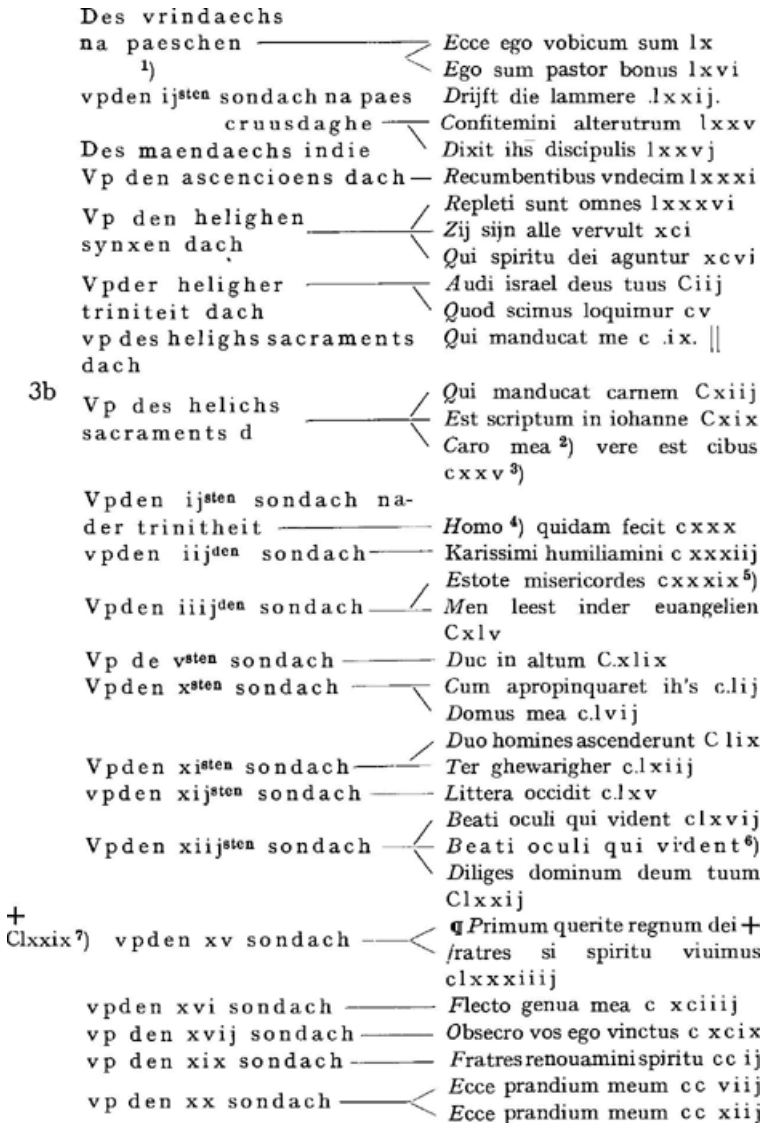
Des vrindaechs
na paeschen [1]
Ecce ego vobicum sum lx
Ego sum pastor bonus lxvi
vpden ijsten sondach na paes
Drijft die lammere .lxxij.
cruusdaghe
Confitemini alterutrum lxxv
Des maendaechs indie
Dixit ihs discipulis lxxvj
Vp den ascencioens dach
Recumbentibus vndecim lxxxi
Vp den helighen synxen dach
Repleti sunt omnes lxxxvi
Zij sijn alle vervult xci
Qui spiritu dei aguntur xcvi
Vpder heligher triniteit dach
Audi israel deus tuus Ciij
Quod scimus loquimur cv
vp des helighs sacraments dach
Qui manducat me c .ix.
3b
Vp des helichs sacraments d
Qui manducat carnem Cxiij
Est scriptum in iohanne Cxix
Caro mea [2] vere est cibus cxxv [3]
Vpden ijsten sondach nader trinitheit
Homo [4] quidam fecit cxxx
vpden iijden sondach
Karissimi humiliamini c xxxiij
Vpden iiijden sondach
Estote misericordes cxxxix [5]
Men leest inder euangelien Cxlv
Vp de vsten sondach
Duc in altum C.xlix
Vpden xsten sondach
Cum apropinquaret ih's c.lij
Domus mea c.lvij
Vpden xisten sondach
Duo homines ascenderunt C lix
Ter ghewarigher c.lxiij
vpden xijsten sondach
Littera occidit c.lxv
Vpden xiijsten sondach
Beati oculi qui vident clxvij
Beati oculi qui vident [6]
Diliges dominum deum tuum Clxxij
+ Clxxix [7] vpden xv sondach
¶ Primum querite regnum dei +
fratres si spiritu viuimus clxxxiiij
vpden xvi sondach
Flecto genua mea c xciiij
vp den xvij sondach
Obsecro vos ego vinctus c xcix
vp den xix sondach
Fratres renouamini spiritu cc ij
vp den xx sondach
Ecce prandium meum cc viij
Ecce prandium meum cc xiij

1)2)3)4)5)6)7)

1) *hs.:* opden ij^sten sondach na paes, *uitgeradeerd.*
2) *hs.:* a<e.
3) *hs.: na* c *rasuur; tusschen twee* x*-en zwarte* v *bovengeschr. (?); na* v *met potlood nog* ij *zichtbaar.*
4) *eerste* o *op a.*
5) *hs.:* cxxxvix, v *doorgeh.*
6) *hs.: deze regel tusschengeschr.*
7) *hs.:* Clxxxix, *3^e* x *uitgerad.; het kruisje voegt dit cijfer in achter* dei *(rechts).*

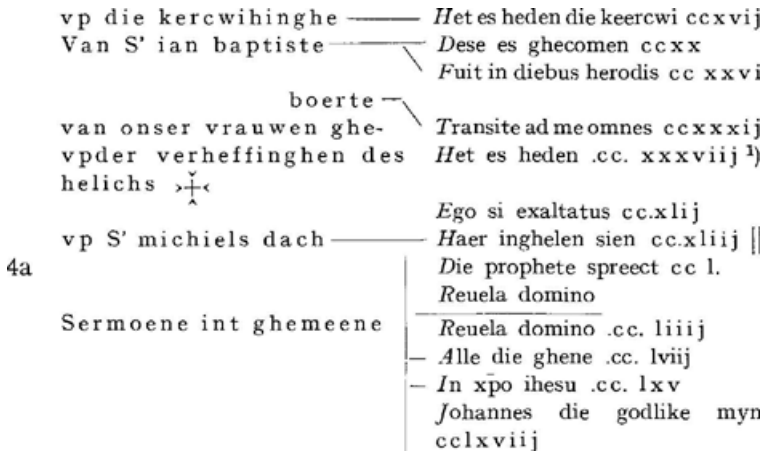

1)

Na een regel spatie:

	Hier volghen somighe goede sermoene die ghemaect heeft meester Jan[2] tauweleeremeester inder godheit. Ten eersten Vpden vierden sondach inden aduent Sermoen ≈ ≈ ≈[3] **D***l*e ioden ende die pharizeuze	(S. II)
8a:	Vp den seluen sondach een ander sermoen **E***Go vox clamantis in deserto parate viam domini etc*	(Bas. B)
11b:	vp S' ians euangelisten dach **I***N principio erat verbum etc*	(Cor. II, 10)
13a:	vpden helighen keerstdach Sermoen **P***uer natus est nobis et filius etc*	(1)

1) *hs.: zwarte* v *op roode* i, *daarachter in zwart:* 238. *(hand van ± 1600).*
2) *hs.:* ...ar..., *waarschijnlijk dus:* C o n r a r d u s , *uitgerad. en* Jan *er overheen, spatie met roode streep opgevuld.*
3) *Zie afb. VIII.*

17b:	Vpden dertien auent Sermoen **A***ccipe puerum et matrem eius et vade in terram israel etc*	(2)
20b:	Vpden dertien dach vp die epistele Sermoen **S***Vrge et illuminare iherusalem quia venit lumen tuum etc*	(5)
22b:	Vpden seluen dach vp die euangelie een ander Sermoen **V***Bi est qui natus est rex iudeorum etc*	(4+3)
27a:	Vpden eersten sondach na die octaue van dertien-	
27b:	daghe Sermoen ‖ **V***Inum non habent*	(XI)
28b:	Vpden vijfsten sondach naer dertiendach Sermoen:. **I***V gum meum suaue est et onus meum leue*	(6)
31a:	Des saterdaechs voor groot uasten auent Sermoen **E***rat nauis in medio mari. et ih'us solus in terra*	(XII)

35a:	vp den donder dach na grootuastenauent Sermoen **D***Icebat ih's ad eos qui credebant ei ex iudeis etc*	(Bas. H)
37b:	Vp den vrindach na groot vastenauent Sermoe. **E***rat dies festus iudeorum etc*	(8)
42b:	Vp den tweesten sondach in die vastene Sermoen **E***Gressus ihūs secessit in partes tyri et sydonis etc*	(9)
47a:	Vp den maendach voor palm sondach Sermoen **V***Ltimo die festiuitatis clamabat* $\overline{ihs}$ *etc*	(11)
51b:	Des disendaechs voor palmsondach Sermoen **V***Os ascendite ad diem festum ego autem non ascendam etc*	(12)
54a:	Des vrindachs voor palmen. Dat eerste sermoen ‖	
55a	**E***xpedit vobis ut vnus moriatur homo pro populo etc*	(14)
57b:	Vp den seluen dach / Een ander sermoen **H***Et es noot dat een*	(XIII)
60a:	Vpden donderdach na paesschen Sermoen **R***Abboni*	(Bas. L)
63a:	Des vrindaechs na paeschen. of vandenSacramente Sermoen **E***Cce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummacionem seculi*	(Bas. O)
69b:	vpden tweesten sondach na	(XV + XVI)

	paeschen Sermoen **E***Go sum pastor bonus*	
75b:	vp den seluen sondach een ander Sermoen **D***Rijft die lammere*	(XVII+XVIII)
78b:	Des maendaechs in die cruusdaghe vpt epistele Sermoen **C***Onfitemini alterutrum peccata vestra*	(58)
79b:	Vpden seluen dach vp die euangelie Sermoen **D***Ixit ih's discipulis suis Quis vestrum habebit amicum et ibit ad eum media nocte*	(60^{a})
84a:	In ascensioens daghe vp die euangelie Sermoen ‖	
84b:	**R***Ecumbentibus vndecim discipulis apparuit illis ih's etc*	(60^{b})
89a:	vp den helighen sinxen dach. Dat eerste Sermoen: **R***Epleti sunt omnes spiritu sancto etc*	(26)
94a:	vp den seluen dach Dat ander sermoen **S***I zijn alle vervult metten helighe gheest*	(60^{e})
99a:	Vp den seluen dach Dat derde sermoen **Q***Vi spiritu dei aguntur hii dei filii etc*	(43)
106b:	vander heligher triniteit Dat eerste sermoen **A***Vdi israel deus tuus deus vnus est etc*	(60)
107b/108a:	Vp den seluen sondach. een ander sermoen ‖ **Q***Vod scimus loquimur et quod vidimus testamur*	(60^{d})

112a: Vanden helighen sacramente des weerden lichaems ons heeren. Dat eerste sermoen. **Qq***vi manducat carnem meam etc* (60e)

116a: vanden helighen sacramente Dat ander sermoen **Q¶***vi manducat meam carnem et bibit meum sanguinem in me manet et ego in eo* (60[f])

121a: Noch vanden helighen sacramente dat vierde sermoen. **E***St scriptum in iohanne. Caro mea vere* est cibus et sanguis meus vere est potus (32)

127b: Noch vanden sacramente dat vierde Sermoen **C***Aro mea vere est cibus. et sanguis meus vere est potus* (33)

133a: vp den tweesten sondach nader triniteit Sermoen **H***Omo quidam fecit cenam magnam et vocauit multos* (60[g])

136b: Onmiddellijk aansluitend aan het *A*men van nr. 60[g]: (y)

¶*O* alre liefste wildi emmermeer of eewelic tot dinen besten comen. so sulstu dese iij peynten met neerenste waernemen. ¶*D*at eerste es du sulst gode blootelic ende puerlic mynnen. ende die eere gods in allen dinghen ende niet sonderlinghe des dijns. maer sinen wille ende niet den dinen ¶*D*at ander es dattu in al dinen werken ende vutganghe dijns selfs neerstelike waernemes. ende sie in dijn grondeloose niet met eender biblyuender meeninghen waer mede du omme gaes ende wat

indi zij ¶*D*at derde es niet en neme di aen dat dijn niet en es laet alle dinc vp hem seluen staen *d*at goet es laet goet blyuen ende dat quaet es dat en berechte niet noch en vraghe niet *M*aer keere di in dinen gront ende blijft daer bi. ende neme waer der vaderliker stemmen die indi roupt ende roupt di in hem. *D*it ionne ons allen die mynlike zoete ihesus[1] *A*men

136b: vp den derden sondach nader trinitheit Sermoen. **C***Arissimi Humiliamini sub potenti manu dei etc.* (60[b])

142a: Vp den vierden sondach Dat eerste Sermoen **E***Stote misericordes sicut et pater vester misericors est etc.* (38)

148a: vp den seluen[2] sondach Een ander sermoen **M***E*n leest (62)

152a: Vpden vijfsten sondach nader heligher trinitheit Sermoen. **D***uc in altum. et laxate rethia vestra in capturam etc.* (63)

155b: Vp den x[ste] sondach Sermoen **C***vm appropinquaret ih*s *iherosolimam videns ciuitatem fleuit super illam etc.* (72)

158b: Noch vpden seluen sondach Een ander sermoen **D***Omus mea domus oracionis vocabitur* (78)

162a: vpden xi[sten] sondach.dat eerste Sermoen **D***vo homines ascenderunt in templum vt* (57)

1) *hs.:* ih's zoete, *omgezet.*
2) *hs.:* n *op* 1.

	orarent vnus pharizeus et alter publicanus	
166b:	Vpden seluen sondach Een ander sermoen **T**Er ghewarigher	(VIII)
168a:	Vpden xij[sten] sondach Sermoen **L***Ittera occidit. spiritus autem viuificat*	(73)

170a:	Vp den .xiij^sten sondach Dat eerste sermoen **B***eati oculi qui vident que vos videtis*	(45)
175a:	vp den seluen sondach Dat tweeste Sermoen **B***eati oculi*[1] *qui vident que vos videtis*	(64)
180b:	vpden seluen sondach Dat derde sermoen **D***lliges dominum deum tuum etc.*	(54)
187a:	vp xv^sten sondach. Dat eerste sermoen. **F***Ratres Si spiritu viuimus spiritu et ambulemus*	(47)
192b:	Vpden seluen sondach Een ander Sermoen **P***Rimum querite regnum dei etc.*	(66)
197a:	Vpden xvi^sten sondach Sermoen **F***Lecto genua mea ad patrem domini nostri ihū xp̄i*	(67)
203b:	vpden xvij^sten sondach Sermoen **F***Ratres Obsecro vos ego vinctus in domino etc.*	(70)
206a:	Vp den xix^sten sondach Sermoen **F***Ratres Renouamini spiritu mentis vestre*	(56)
211b:	Vp den xx^sten sondach ende vander heligher maghet S' cordula Sermoen **E***Cce prandium meum paraui etc.*	(81)

1) *hs.: gescheiden van vorig w. door rood streepje.*

215a:	Vp den seluen sondach[2] Een ander sermoen **E***Cce prandium meum paraui etc.*	(74)
220a:	vander kercwihinghe Sermoen **H***Et es heden*	(69)
223a:	Hier volghen somighe sermoenen vanden helighen ¶Vp sente ians baptisten gheboorte dach Dat eerste Sermoen **D***Ese es ghecomen* Aangezien hier tevens een nieuw katern begint, zal men dit gedeelte wel hebben toegevoegd als een soort van aanhangsel.	(61)
229a:	Noch van S' ian Een ander sermoen **F***vit in diebus herodis regis etc.*	(40)
235b:	Vp onser vrauwen gheboorten dach Sermoen **T***Ransite ad me omnes qui concupiscitis me:*	(50)
240b:	vander verheffinghen des helighen crucen Dat eerste sermoen: **H***Et es heden*	(65)
245a:	vpden seluen dach een[3] ander sermoen: **E***Go si exaltatus fuero omnia traham ad me ipsum*	(65*)
249b:	Vp S' michiels dach Sermoen **H***Aer ynghelen zien altoes*	(68)
253b:	Een goet Sermoen hoe hem die mensche oufenen sal **D**¶*Ie prophete spreect*	(71)

2) *hs.:* sonden, *met zwart:* dach *erover heen geschreven.*

3) *hs.: 2^e* e *boven geschreven en met* Λ *ingevoegd.*

inden souter Reuela
domino viam tuam. et
spera in eo et ipse faciet

257a:	Een ander sermoen vp dat selue veers **R***Euela domino viam tuam et spera in eo etc.*	(Cor. I, 13)
261a:	Een sermoen van valschen vrien menschen. ende van menigher wisen	(δ)[1]
	Een sermoen hoe een gheestelike vergaderinghe sijn sal **I***N xp̄o ihū en sijnre eewigher mynnen*	(Brief I)
271a:	Een sermoen vanden seraphinnen met vj vloghelen **J***Ohannes die godlike mynnare*	(XXI)
273a:	Onmiddellijk achter het bovenstaande tractaat:	
	¶*Ghehent int iaer ons heeren .M .cccc ende lxxxvi den eersten dach van sporkele vp S' ignacius dach*:.[2] *Bidt om gods wille voor diet heeft ghescreuen*.	
Nota		
	¶*Men ne sal gheen ongheprouft dinc versmaden. noch te zeere prisen*. D*aer omme vint yement in desen voorscreuenen sermoenen eenighe dinghen of leeringhen die hi niet en beuoelt. oft die sinen sinne niet en gheliken die en wille die leeringhe niet versmaden. maer gheef-* ‖	

1) *Zie* Dolch § *147*.
2) 1 Februari.

273b

se ouer den ghenen diese[3] *beuonde heeft. want dese voorscreuene leeringhen zijn ghemaect vut beleefden gronde*:. D e o g r a c i a s s e m p e r .

De rest van de pag. bevat nog eenige aanteekeningen, waarover later.

Schrift:

Het hs. is geschreven door een zware, vaste en duidelijke, doch zeer onregelmatige hand, dikwijls zoo compres, dat niet uit te maken was of twee woorden aaneengeschreven zijn of niet. De letters zijn afgerond en niet meer zuiver gothisch. De afkortingen zijn behalve de gewone, de volgende, die niet vaak voorkomen:

x^{o} naast xpo voor cristo (63b); wrl't voor weerelt; gl'en (60a) - glorien; ihrl'm voor iherusalem; apl'en - apostolen; m^{a}a - maria (59b); wae't voor waert (270b) terwijl bijv. he'e zeker als heere gelezen dient te worden.

De letters v en w zijn dikwijls zoo groot en zwierig, dat zij, indien zij bovendien nog gerubriceerd zijn, wel als hoofdletters opgevat dienen te worden. i en y hebben meestal één, ij twee streepjes. De kopïist heeft het hs. ook gerubriceerd (óók minuskels) en het van roode opschriften, parafen (¶) en lombarden voorzien. Deze laatste zijn goed gevormd en beslaan 3 rr. Alleen die van

3) *hs.:* behouuen, *met r. doorgeh.*

fol. 4a is grooter (9 rr.) en vertoont, in de menie uitgespaard, eenvoudige rankfiguren. De **D** van fol. 192b werd in een **P** veranderd. Bijzondere woorden zijn onderstreept. Behalve de zwarte merkteekens ·i· (rood: 126a), verwijzende naar het register van fol. 2b, vinden wij soms in rood n õ of het woord e x e m p e l in de marge. Als leesteekens vinden wij de punt, die soms vrij hoog staat, en een enkele maal met een streepje gerubriceerd is (234b, 236a, 220b) en zelden het vraagteeken (213a).

Foutieve woorden worden nooit geëxpungeerd, maar steeds doorgehaald of uitgeradeerd. Daarna werd wel eens sandarak gebruikt om het papier weer glad te maken (59a). Vele soorten van invoegingsteekens komen voor: In rood een kruisje (14a, 20a etc.), soms met een stippellijntje (118b); een herkruist kruisje (262a, 231a); een wigje (24a, 35b etc.); een streepje (30a), of twee (11b, 12b etc.); het teeken ·i· (14a, 24a etc.) soms met stippellijntje (92a). In zwart de meeste dezer teekens, soms gerubriceerd. Dikwijls zijn van ingevoegde woorden of zinnen de voorbeelden, met potlood geschreven, nog zichtbaar (16b, 47a, 66a, 229a).

Als omzettingsteeken worden twee paar evenwijdige streepjes gebruikt soms met de letters b, a boven de om te zetten woorden.

Er zijn ook correcties en aanteekeningen van latere handen in het handschrift aangetroffen:

I. Een hand, niet veel later dan het hs. heeft tusschen e en g van beghinghe op bl. 238a een ☩ gezet en in margine: ☩ we Van deze hand zijn wellicht ook de woorden nõ (6b, 7b) en nõ bene (10a).

II. Van een hand van ca. 1600, die de later te vermelden opdracht van fol. 2a schreef,[1] zijn de volgende cursieve aanteekeningen in margine:
24a: myrra; 26b: thus; 26b: aurúm; 27a: nota en de dunne onderstrepingen in den tekst, met zwarten inkt, het teeken ✳ en conclusio; 29a: zeer fijn en bijna onleesbaar ende Inde (*?*); 30b: dunne onderstrepingen in den tekst en in margine de teekens **>** en **+**.
Deze hand heeft ook correcties en verduidelijkende glossen aangebracht. Het te verklaren woord of de te vervangen zin wordt met een fijn lijntje doorstreept; daaraan evenwijdig een

1) *Zie afb. IX.*

lijntje boven en onder het woord: 20b ouerdincken - onderdrucken; 87a ghecrighen - kyuen ☐ (= *sive*) contendere litigare; 107b sonder - ☐ excepto; 132a $^{+}$*W*afenen - $^{+}$☐ wapen. est exclamatio. quasi och arme
De overige, het grootste aantal, vindt men in de teksten die hierachter uitgegeven zijn, waarvoor men de aanteekeningen raadplege.

Ⅲ. Van een hand uit het einde der 17e eeuw of misschien al uit het begin der 18e stammende, zijn de volgende woorden in margine:
Ghelaetentheyt (27b) en Beelden (28b).

Herkomst:

Al zijn er in het hs. verschillende aanteekeningen te vinden, die wijzen op vroegere bezitters, geen ervan is in staat ons iets te vertellen aangaande het klooster waar het geschreven is.

De eenige aanteekening uit den tijd van het hs. is die van den kopiïst op fol. 1b, de keerzijde van het eerste schutblad dus. Daar staat bovenaan in rubriek: **H xii, xii** veranderd uit **xiiij** (**ij** zijn uitgeradeerd, doch de streepjes erboven zijn er nog). Deze **H** is geheel gelijk aan de roode lombarde op fol. 57b. Het cijfer geeft natuurlijk de plaats van het hs. in de bibliotheek van het klooster aan.

Fol. 1a vinden wij, boven aan de pagina, van een en dezelfde cursieve hand de volgende aanteekeningen·

1591 Den .1. sporcel 3 gŭ
Het vijfde bock

In desen bock staen veel schoone gheestelijcke sermonen ghemackt door den seer gheleerden ende verlichten taŭeleer

Fol. 1b, onder bovenstaand bibliotheek-merk, met een zoogenaamde humanistische hand van nà 1600:

Desen boeck is ghescreuen[1)]
de manire van Cŭelen

1) *Waarschijnlijk heeft hierna* in *gestaan*, *te oordeelen naar de grootte der rasuur; zie afb. X*.

Fol. 2a, midden op de pag. door een fijne cursieve hand:

R[everendissimus] P[ater] Henricus Aldenardensis.
Sacre Theologie Lector, et
Guardianus Mechliniensis dedit
hunc librum, súbdito suo
F[ratri] Gratiano Clerico Belliol[ensi][1)]
anno 1616, 28 octob:

Fol. 273b, acht regels onder D e o g r a c i a s s e m p e r, een vierregelige cursieve aanteekening, van een hand die veel overeenkomst vertoont met die van fol. 1a, doch die helaas door veel zwarte inktkrassen geheel onleesbaar is gemaakt. De eerste woorden zijn misschien Desen bock, en het laatste zou ghescreuen kunnen zijn.[2)]

Daaronder, met 'blanke' drukletters uit de 19e eeuw:

F HENRICVS

Op het laatste schutblad tenslotte, recto bovenaan, met dezelfde cursieve hand van fol. 1a:

Janneken nicht hoŭt
desen bock wel in werde
want het is taŭlere

Watermerken:

I.	fol. 1 tot 90: Een gothische P, overeenkomende met D e S t o p p e l a a r XII, 11, doch zonder het vierblad erboven.
II.	fol. 92 tot 95: Dezelfde, doch nu geheel overeenkomende met D e S t o p p e l a a r, voorkomende in een stedelijke rekening van Middelburg over 1477.
III.	fol. 98: Een hand met vierblad, als D e S t o p p e l a a r XIII, 4, voorkomende in een rekening van de O.L.V.-kerk te Sluis van 1494.
IV.	fol. 156 tot 222: Een schild met 3 leliën met kroon en letter onderaan, als D e S t o p p e l a a r XIV, 6, nog gevonden in een rekening van O.L.V. Broederschap

1) *d.i. inwoner van* Belle. *Het is mij niet mogen gelukken iets omtrent deze personen te weten te komen.* (*zie afb. IX*).
2) *Doorlichting met ultra-violette stralen heeft geen succes gehad.*

te 's-Hertogenbosch van 1495, en komt van 1474 af in Middelburgsche rekeningen voor.

V.	fol. 223 tot 247: Het wapen van de Dauphiné, doch zonder kroon, gelijk voorkomt bij De Stoppelaar XIV, 15, in een stads-rekening van Middelburg uit 1480 gevonden. Briquet, no. 1853, o.a. Antwerpen, 1461-'65. B.N.M.: Rentmeesterschap Bommenede, 1470-'71.
VI.	fol. 248 en 268: Ossenkop met stang en St. Andries-kruis, nog het meest lijkende op De Stoppelaar VII, 23, herkomst als III.
VII.	fol. 269 tot 271: als V.
VIII.	fol. 272: Een gothische P, moeilijk te definieeren.

Band:

Het Hs. steekt nog in zijn oorspronkelijken, donker kalfslederen band, doch is in den modernen tijd geheel gerestaureerd: rug en hoeken zijn vernieuwd en de houten borden zijn er niet meer. Van twee sloten zijn nog de sporen te zien. Een rechthoek van filets (3) omsluit een schuinkruis. Op de snijpunten kleine ruiten van ruim 5 mm^2. met een heraldische lelie. De vier driehoeken die door het schuinkruis gevormd worden, zijn met vierkante stempels (ruim 10 mm^2) met ‘het lam gods’ versierd. Langs de rechthoekszijden rolstempels van 5 × 1 cm., voorstellende vier herten, waarvan het voorste een gewei draagt. De stempeling die aan beide zijden dezelfde is, geschiedde met weinig zorg.

Vóór in het hs., tegen het bord van den band, dat met papier uit den modernen tijd is beplakt, een vierkant stukje perkament, beschreven met het woord ‘flamand’, met inkt door een hand uit de vorige eeuw.

Hs. L.

Handschrift op papier en perkament van ca. 1490, berustende in de Bibliotheek der Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden, no. 327. Het bestaat uit: 1 perk. schutblad; 1 quintern, waarvan de middelste 2 bladen worden gevormd door een diploma van perkament en waarvan het eerste blad is zoekgeraakt; 8 sexternen, waarvan de binnenste en buitenste bladen van perkament zijn; 4 sexternen, waarvan de buitenste bladen van perkament zijn en waaraan in het midden telkens een blad perkament is toegevoegd; 4 sexternen als de acht eerste; 1 blad papier; tezamen 207 bladen, 141/144 mm. bij 113/114, met inkt afgeschreven en gelijnd, 96/97 mm. bij 65/67, met regelmatig 21 regels per bladzijde. De reclamen (in de vouw) en meest alle signaturen zijn bewaard: deze laatste bestaan uit roode (ii, iii, iiii) en zwarte Romeinsche cijfers j, ij, iij, iiij, v; cj *tot* cv; dj *tot* dv, d+ (*perk.*); ej *tot* ev, e+ (*perk.*); f(*?*), fj, f3, f4, f15(*!*), f+ (*perk.*); *enz.*: g, h, j, a, b, d, c, e, f, g, h. Dat het hs. niet of zeer weinig afgesneden is, blijkt uit de gaatjes voor het linieeren, die nog regelmatig in margine voorkomen. De folieering is uit den modernen tijd.

Het handschrift bevat:

Fol. 1a: Een blad perkament, dat als schutblad dient. Hierop met de hand van het hs. de volgende korte spreuken:

> .... heilighe sacramenten ghelaten heeft in verlatenissen onser sonden ende tot hulpen der gracien
> ¶*E*en reyn ghemoede met vrolijcheiden inden dienst gods is recht als een conincynne die met purpuren ghecleedt is ende voerden coninc staet. *M*er eest dattu gode met onghenuechten dient. soe bistu ghecleedt met snoden cleederen
> ¶**R***uysbroec A*ls ghi ghelaten sijt ende in temptacien sijt soe segt *O* here ic ben onwerdich enigher eeren ende alles goets ende troosts die goede menschen hebben in v˙ *E*nde al ben ic arm ende ghelaten ic en sal v niet laten. mer ic sal roepen ende bidden sonder ophouden tot dier tijt dat v gracie ende mijn gheloeue mijn ziele ghesont maket ‖

Fol. 1b: Een miniatuur, voorstellende een rechthoek, omraamd en horizontaal in drieën verdeeld door met guirlandes versierde

banden, die voor zoover zij den middelsten, grootsten rechthoek omsluiten, groen en overigens rose gekleurd zijn. Op de hoeken vierkante gouden rozetten op zwarten grond. De bovenste en onderste rechthoek hebben, op een blauw veld, de witte met rood versierde letters: **jhesus** (Er lijkt **jbesus** te staan, doch deze vergissing is ontstaan, doordat een driehoekig stukje te veel is uitgespaard) en **maria**. De middelste rechthoek is wit en opgevuld met rood-blauwe ranken, die een medaillon en in de hoeken vier met goud versierde rozetten omsluiten. Het medaillon bevat een rose, rood geopend hart, waaruit witte linten te voorschijn komen, die met blauwe letters de volgende woorden dragen: Jhesus Amore. wlneratus est. De bladzij is verder met kleine bloemmotiefjes versierd.
Het hs. bevat een verzameling sermoenen van Tauler, beginnende bij Bas. L. Aan dit eerste sermoen ontbreekt juist een blad, zoodat het mogelijk is, dat Bas. L ook werkelijk het eerste sermoen is geweest. Aan de signatuur is dit niet te zien, daar de eerste twee katernen slechts cijfers en geen letters hebben (*zie boven*). Het zijn de volgende preeken:

2a:	.... bouen alle dinc minnen *H*iis een meester der waerheit	(Bas. L.)
7a:	Opten iersten sondach na die octaue van paeschen. hoe ons here seet Ic ben een goedt herde Ende hoe hi sijn scape wel ghespijst ende gheweidt heeft met hem seluen inden edelen hoghen werdeghe sacramente Ende hoe die mensche ghescict sal sijn die alle daghe dat heilighe sacrament mach nemen des goeden tauweleers sermoen	(XV)
14a:	Noch opten seluen dach vanden goeden herde. ende van dat scaepken dat is die minnende ziele Ende van drie	

berghen daer dat
scaepken in weydt
in dat leuen ende
liden ende die
wonden ende in dat
bloot ons liefs
heren Ende vanden
heilighen vijf
wonden

14b Ende vanden. heili- (XVI)
‖ghen sacrament
tonfaen Ende hoe
hi sijn bruyt laet
ende prueft met
groten swaren
liden des goeden
tauweleers
sermoen

32a: Noch opten seluen (XX)
dach vanden goede
herde die daer aen
hem heuet dat een
goet herde aen
hem hebben sal.
des goeden
tauwelers sermoen

35a: Opten derden sondach na paesschen. Wat dat toebehoert enen beghinnendenende enen toenemenden ende enen volcomenen[1] mensche op dat alder hoechste Ende wat dat is een ghelatene ghelatenheit in gheeste ende in naturen. Des goeden tauweleers sermoen (E.I. 42)

38a: Merct wel dat hier na volghet (V)

45a: Des maendaechs in die cruys daghe. wat bidden cloppen ende sueken is Ende wie die vrient is die tot ons coemt vander reysen Ende hoe die mensche desen vrient sal thuys halen Ende watmen verstaen sal bi desen broode biden vissche ende biden eye (60a)

54a: Opten heilighen ascensi dach. op dat euangelium. van verhaertheit des herten ende wat die maect. ende vanden berispen gods Ende vander quader cisternen Ende hoe god (60b)

1) *hs.:* volcomenden, -d- *doorgeh. met rood.*

claecht ouer[2] ons
Ende van
gheesteliker
oncuysheit Ende
van vier graden der
minnen T. sermoen

62b: Opten heilighen
sinxen dach. van
onmate des
heilighen

63a gheests ‖ ende (26)
vander
gheleghentheit
ende poenten die
si hebben selen die
den heilige gheest
ontfaen willen
Ende van seuen
gauen des
heilighen gheests
ende van haren
werken Tauwelers
sermoen

73a: Des maendaechs
na sinxen dach. hoe
die heilighe

73b gheest inden (60e)
mensche werc-‖ket
twee dinghen als
dat hi ydelt ende
veruult dat daer
ydel is Ende hoe
hem een mensche
hebben sal in allen
opualle

82b: Opten anderen (60g)
sondach na
beloken sinxen van
onderscheit der
werscappen Ende
van ghenade die
inden heilighen
sacrament leghet
Ende waeromme
men den doot ons
heren alle daghe

2) *hs.:* ouer claecht, *omgezet.*

van nyeus begaet
Ende van
cleynmoedicheit
sommigher
menschen.des
goeden tauweleers
sermoen

89b: Noch opten seluen
dach.hoe een
mensche maecte
een groot auent
eten.hoe dat auent
eten is der minnen.
Ende vander
doecht der
soberheit in drie
manieren van
drierhande
menschen des
goeden tauweleers
een scoen sermoen

H*Omo quidam fecit cenam magnam D*it bescrijft lucas in sinen .xiiij. capittel *E*en mensche maecte een groot auent eten *A*uent eten is eten der minnen *W*ant die sonderlinghe liefste vriende heeftmen gherne totten auont etene *D*it machtmen oec gheestelike

90a verstaen *E*nde desen ‖ wort toe ghesproken *E*t ende drinct mijn vriende ende wort droncken mijn alder liefste *D*at auent eten is totter soberheit te betamen *S*i maecten onsen lieuen here een auent eten *T*weewerf machmen eten alst niet verboden en is *W*ie hem aen dese wise der soberheit hout die plecht der doecht der soberheit. want hi hout hem sober.

95a Expl.: *H*et is meerder soberheit ende bescheidenheit soberlijc te swighen ende te spreken. dan alle weghe te swighene. ende alsoe voert van anderen doechden *D*it meynde mijn here s' *peter* die daer sprac. sijt sober ende waect etc. *S*iet ouermits die doecht der soberheit wortmen vrient der waerheit ende coemt totten groten auent etene *D*at xp̄s ih's ons lieue here inder cracht sijns ewighen vaders. ende in minnen harer beyder gonsteliken ende eweliken bereet heeft sinen soberen heymeliken wisen ‖ vrienden, dat wi nemmermeer en moeten (β)

verwercken onsen lieuen
here met sonden des help
ons god *A*men

95b: Opten derden sondach vter epistolen van drie puynten die een yeghelijc goet mensche van noode hebben sal Ende van drie saken die den mensche billike veroetmoedighen soude Ende hoe xp̄s alle daghe lijdt ende ghecruyst wort vanden boesen menschen Des goeden tauweleers sermoen (60h)

106b: Opten vierden sondach op dat euangelium van vierderhande maten die den mensche sal worden ghegheuen Ende van valscher gherechticheit (62)

113b/114a: Noch opten seluen dach. van wat ‖ wi doen selen of laten Ende van nutticheit der ontfermherticheit Ende van scaden des ordeels Ende vander maten daer dat euangelium af seet Ende wattet doet dat die liede hen seluen niet ouer en gheuen volcomelijc (38)

124b: Opten vijfsten sondach op dat euangelium.wat dat scep is daer ihesus wt leert Ende dat gods ghehoersamheit gaet bouen alre menschen ghehoersamheit Ende van gheesteliker symonien.ende van veel anderen poenten.des goeden tauweleers sermoen (63)

132a: Opten tienden sondach wat iherusalem ende dat volc is daer x$\overline{\text{ps}}$ op weent Ende van valsche vrede ende ghenuechte Ende welc die tempel is daer ih's

132b in gaet Ende wat copen en vercopen ghees-‖telijc is Ende hoemen die wtuercoren onderscheiden mach bi dat wroeghen der consciencien (72)

138b: Noch opten seluen dach hoe die mensche een tempel ende eñ (*!*) ghebede huys gods wort Ende wie ‖

139a die coeplude sijn diemen verdriuen sal Ende wat totten ghebede hoert Ende van drie punten daermen mede mach comen in dat rike der zielen (78)

145a: Opten xisten sondach op dat euangelium.wat die tempel is daer die twee in gaen selen Ende dat niet

145b nut-‖ters en is totten voertganc dan dat heilighe sacrament Ende van teeken der vruchten des sacraments *(hs.: in marg. door dez. h. met een wigje ingev).*Ende wanneer men daer vrilijc toe gaen mach (57)

154b: Opten .xij.sten sondach.dat die oude ewe een (73)

figuer is gheweest
der nieuwer Ende
hoe een yeghelijc
gheestelijk
mensche ouermits
der ouder ewen
totter nieuwer
bereet sal worden
Ende dat die
mensche die gods
begheert inder
waerheit ghelaten
moet wesen

159a: Opten xiijsten (64)
sondach vanden
inwendighen adel
ende edelheit die
inden gronde
verborghen leet
Ende hoe die
mensche sal sijn
van alre herten van
alre zielen ende
van allen crachten
Ende hoe die ziele
siet haer wesen
ende al haer
crachten Ende van
dat wesen der
zielen

169b: Noch opten seluen
dach van
tweerhande oghen
als inwendighe
ende wtwendighe
Ende wat dat
inwendighe oghe
behijndert Ende
hoe wi meer sien
van

170a x$\overline{\text{po}}$ dan die (45)
discipulen deden
Ende hoe ‖ eens
noot is Ende
hoemen dat liden
ons heren
ouerdencken sal

179b: Opten .xvsten sondach op dat euangelium van scaden der ghiericheit. ende van suekelijcheit der naturen Ende welc dat rijck gods is ende sijn gherechticheit diemen sueken sal Ende hoemen dat rijck vijnt inden alre indersten des gronts (66)

187b: Opten xvisten sondach vter epistolen van ghelatenheit ledicheit. onaenmelijcheit(*!*)[1] Ende welc si die breide die lengde. die hoechde ende die diepte Ende

188a daer dat ghemoede op gaet tot xpristum daer ‖ vlietet dese edele salue sonder onderlaet. des goeden tauweleers sermoen (67)

1) *Zoo óók in den index!*

199b: Noch opten seluen dach vter euangelien vanden

200a ionghelinc die ghestoruen was ende ‖ opter baren ghedraghen waert ende hoe hi wort ghedraghen van vier draghers ende welc die sijn Ende hoe die here sprect. ionghelinc ic seg di staet op. des goeden tauwelers sermoen

A *Dolescens tibi dico surge. J*onghelinc ic seg di staet op *D*it woort bescrijft lucas in sinen .vij.ste capittel. *D*ie ouergaende conste sijnre minnen. daer *s' pauwels* af sprect in deser teghenwoerdigher epistolen. die heeft ons lieue here *ih's* x$\overline{\text{p s}}$ bewijst aen desen ionghelinck. *H*ier wt comt dat begripen met allen heilighen. die breide der minnen gods. die lengde sijnre ghedueriger ende verduldigher lancmoedicheit. die hoechde sijnre ghewout. die diepte sijnre wijsheit. ya na moeghelijcheit der creaturen ¶*N*u dan inden be- ‖

200b ghinne *Jonghelinc ic segdi staet op D*ie ionghelinc moest eer steruen ende opter baren ghedraghen worden eer hi op staet....

206a Expl.: *ende gheuuelt hem seker der ewigher eren. als dier nv ghebruken*

teghenwoerdelijc. al en ghebruyct hi dier

206b *noch niet als si nv* ‖ doen (v)
*D*aer na mach die mensche[1)] noch[2)] daer toe comen. dat hi dat ghetughe teghenwoerdichlijc niet en gheuuelt. oft oec licht nie en gheuuelde alsoe hier ghesproken is. nochtan eest ghewarichlijc weselijc in sinen gronde. is hi anders dese ionghelinc gheweest *Ende dat salmen daer bi bekennen. dat des menschen vernuftighe verstant ghekeert is in dat werdighe leuen ons liefs heren ih'u xp̄i. ende in die ordinancie der heiliger kerken sonder dolen. ende mint dat ende meynt dat ende niet anders dan god in allen dinghen Ende en wilt niet dan god ende godlike dinghen. ende dat god wil. Al en heeft die mensche geen gheuuelike sekerheit. dese dinghen sijn nochtan ghetughe ghewarige eens ghesekerden gronts Ende gheen onseker gront en mach dees dingen* gheleisten[I)] [*J*ongelinc di seg ic stant op *E*er si gode den vader den soen ende den heilighen geest ewelijc *A*men][II)]

[1)] *hs.:* n *begonnen en doorgeh*.
[2)] *hs.:* comen, *met r. doorgeh*.

Aan het laatste sermoen ontbreken juist twee regels, doch hier weten wij wèl met zekerheid, dat het hs. meer bevat heeft, want fol. 207ab, een los blad, dat achterin geplakt is, bevat een stuk van den inhoud:

207a: -ken sal

Opten *.xv.* sondach op dat (66)
euangelium. van *enz.*

Opten *xvisten* sondach vter (67)
epistolen van *enz.*

I) *hs.: dit woord onder aan de bladz. als custode*.
II) *Aangevuld naar hs. G. 1*.

Noch opten seluen dach vter euangelien. vanden ionghelinc *enz.* (v)

Opten *xvijsten* sondach vter epistolen hoemen oetmoedicheit saechtmoedicheit ende verduldicheit vercrighen sal ende die eenheit des

gheest *E*nde hoe haer seluen die waerheit biet ende trect dat ghemoede na haer *E*nde van die ghewarighe aenbeders die den vader aenbeden inden gheest ende inder waerheit (70?)

Opten *xviijsten* sondach op dat woort *Reuela domino viam*. hoe hem een mensche oefenent(*!*) sal in gheeste ende in nature *H*ere mijn aenschijn suect dijn aenschijn. niet en keere dijn aenschijn van mi *E*nde hoe wi ons totten liden ons heren selen keeren. sonderlinghe met deuocien in die heilige .v. wonden ons heren (71)

Opten xixsten sondach vter epistolen van der loghenen vanden ‖ (56?)

Door het hs. worden aan Tauler toegeschreven: XV; XVI; XX; E. I, 42; 60b; 26; 60g; β; 60h; 63; 67; v. Het is zonder meer duidelijk, dat de afschrijver hierin volkomen willekeurig te werk ging en dat deze sermoenen alle aan Tauler werden toegeschreven.

Schrift[1]:

Geschreven in een vaste, regelmatige, duidelijke, goed gevormde gothische letter, eenigszins afgerond. Rubrieken van den kopiïst. Interpunctie: de punt en het vraagteeken, de eerste nóóit voor hoofdletters. (Als uitzondering komen nog voor:: voor hoofdletter (3b), punt plus roode hoog-punt (113a) en rood / (76a)). Bijna de helft van het geschrevene is rood onderstreept. Als paraaf dient ¶ Hoofdletters, doch soms ook kleine letters, zijn rood doorstreept. De lombarden aan het begin van ieder sermoen zijn goed gevormd, 3 rr. hoog; hier en daar zijn figuurtjes in de menie uitgespaard (7b, 14b, 32a, 35b, 54a, 63a). De **J** van 14b beslaat zoowat de geheele pagina, de **R** van 63a is in blauw uitgevoerd. De zwarte voorbeelden zijn meestal nog zichtbaar.

Het geheele handschrift is met zorg gecorrigeerd, eveneens door den afschrijver zelf. Later (blz. 156) zal aangetoond worden, dat voor sommige sermoenen een ander handschrift bij de correctie gebruikt is. Zeer duidelijk onderscheiden zich in dit opzicht de nos. 60a, 60b, 60g, 38, 63 en 45. De afkortingen zijn de gewone. De i en ij hebben meestal streepjes, y nooit een stip (y met twee streepjes op fol. 117b zal wel een abuis zijn).

Als invoegingsteeken treffen wij geregeld het wigje aan, als tweede in denzelfden regel: ⁝ (49b); .. (53a) ⁝ (114b).

Het in te voegen woord wordt meestal in margine geschreven, doch zeer dikwijls ook bovengeschreven. In het hs. komen weinig doorhalingen voor, eigenlijk alléén wanneer de vergissing tijdens

1) *Zie afb. XI.*

het afschrijven werd opgemerkt (88b, 96a), ook wel expunctie of zeer dunne onderstreping, die dezelfde waarde heeft (120a). Meestal vinden wij bovendien doorhaling met robriek. Bij de correctie werd een systeem van vervanging gevolgd: boven de eerste letter van het te vervangen woord werd een trema geplaatst en het nieuwe woord, voorzien van hetzelfde teeken, in margine geschreven. Het zijn bijna uitsluitend de sermoenen die met een ander hs. gecollationneerd zijn, die deze wijze van invoegen en vervangen vertoonen. Op fol. 172a werd, als vervangingsteeken voor een geheelen zin, het teeken ů gebezigd.

Wij treffen in het hs. ook Latijnsche en Nederlandsche glossen aan, nu eens in cursief-, dan weer in rotunda-letters. Nauwkeurige vergelijking leert, dat wij hier overal met de hand van den kopiïst te doen hebben. Hij verstond Latijn en óók uit het feit, dat hij corrigeerde met behulp van andere teksten blijkt, dat hij niet maar een gewone afschrijver was.

Veelvuldig komen in de marges ook allerlei teekens voor: ⁝, ⁞, nu eens rood, dan weer zwart, en de afkorting: no, eveneens van kopiïst. Van een andere hand is: nõ bñ (123b) en sequentia[1] (136b) en de kinderachtige handjes, die wij herhaaldelijk aantreffen. Of de woorden: dit doet luttel, in rotunda-schrift op het ruwe perkament van fol. 76b ook van deze hand zijn, ben ik niet in staat uit te maken.

Dialect:

De taal vertoont Brabantsche eigenaardigheden.

Herkomst:

Het hs. is waarschijnlijk in het jaar 1853 door de Mij. d. Ned. Letterk. verworven, met vier andere hss. geschonken door een lid, dat onbekend wilde blijven[2]; het hs. vertoont geen spoor van vroegere bezitters.

Watermerken:

Fol. 12-90; 108-131; 147-157; 161-168: Gekroonde kan met één oor en een klavervier erboven, bijna gelijk aan De Stoppelaar XIII, no. 14 (Sluis, 1488); Briquet 12621 (Bruges, 1494; Cologne, 1491-'95 etc.).

Fol. 96-105; 160; 196-205: Een wapenschild met drie leliën met bandswijs een lijn erdoor, gedekt door een kroon van klaver-

1) *sterk afgekort*.
2) *Zie* Verslag van den staat der Bibliotheek, *enz.*, 1853/54, *p. 27*.

bladen, niet in B.N.M., Briquet of De Stoppelaar:

fol. 96.

fol. 97.

Fol. 134-144: Een P met klavervier en stang. Door den voet van de P een schuin streepje in de richting van de dwarsbalk, gelijk aan De Stoppelaar XII, no. 12 (1486, Middelburg); Briquet, no. 8671 (Brussel, 1495).

Fol. 174-193: Een mouw met hand met klavervier en stang, gelijk aan De Stoppelaar XIII, no. 4 (Sluis, 1494); ± Briquet, no. 11422 (Namen, 1490).

Band:

Het hs. is gebonden in een modernen perkamenten band. Vóór en achter zijn drie schutbladen van wit karton bijgebonden. Met potlood voorin: 11636, doorgehaald, eveneens uit den modernen tijd, het nummer van een verloren gegaan journaal der Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden.

G. 1.

Handschrift op papier van ca. 1500, berustende in de Universiteits-Bibliotheek te Gent, no. 966. Het bestaat uit: 7 quarternen; 1 quartern plus 1 blad; 21 quarternen en 3 bladen, tezamen 236 bladen (de pagineering met potlood uit den modernen tijd, telt het ingevoegde blad als 58a), ca. 193 mm. hoog bij ca. 140 mm. breed, met inkt afgeschreven en gelijnd, 95 mm. bij 125 mm., met regelmatig 24 regels per pagina. De gaatjes, gemaakt voor het linieeren, zijn overal nog aanwezig. Er zijn geen reclamen. Van signaturen zijn hier en daar nog sporen te zien (een kleine letter met een cijfer: vj tot z en 81 tot 84, 91, 92). Op fol. 218a, 223b en 227b treffen wij nog, half weggesneden, aanwijzingen aan voor den rubricator, resp.:

op sinte ians j dach; op des heiligen cruys vheffige j ser; d3 and' s3.

Het handschrift bevat een verzameling van de sermoenen van Tauler in Nederlandsche vertaling, voorafgegaan door een proloog, waarop meermalen de aandacht is gevestigd en die hier ter wille van de volledigheid nog eens volgen moge:

1a: Dese nauolghende goede weerdige leere heeft ghemaect die goede tauweler **D***E*se tauweler was een sonderlinghe vermert leeraer vander predicaren ordenen *E*nde dese hadde den prior her ian van ruysbroeck in groter ende sonderlingher reuerencien Daerom dat hien oec dick te visiteren plach *V*an welcken prior oec al was hi een groet doctoer inder godheit: hi als een oetmoedich discipel pijnde hi hem te ghecrighen experiencie van ghewaerigher wijsheit ende leeren *A*lsoe oec die selue tauweler bescrijft in sijnen boecken: die hi seer hoghe ghelijc des priors boecken oec heeft bescreuen. niet int latijn. mer te dietschen *N*auolgende als een oetmoedich discipel des prioers al *(ingev.)* sijns meesters voetstappen *W*elcke leere hi oec te menighen steden heeft doen vloyen als een riuier. (XIV)

comende wt ruysbroecs
boecken
Opten anderen
sondach vanden
aduent tauwelers
sermoen

6a: Hoe iohannen in
die woestijn drie
vragen sijn
gheuraecht Ende
noch van v vraghen
Ende hoe die

mensche tot ghewarigher ghelatentheit sal comen Ende hoe hi hem in sijn en gronde verniet sal Non sum Opten iiij sondach vanden aduent des goeden tauwelers sermoen (S. II)

11a: Opten derden sondach vander aduent:hoe datmen sal comen tot ghewarigher gelatentheit.ende tot een voldicheit des herten:ende van onderscheit der beelden:ende hoe dat wi gode aenbeden sellen inden gheest ende inder waerheit tauwelers sermoen (Bas. B)

15b: Opten heilighen kerstdach.van drieerhande gheboerte Dat ierste inder godheit Die ander vander menscheliker luterheit Die derde hoe god geestelijc geboren wort inder zielen met ghenaden ende met mynnen Johannes tauwelers sermoen (1)

20b: Op synt ians ewangelisten dach tauwelers sermoen (Cor. II, 10)

22b: Op alder kijnder dach tauwelers sermoen (2)

26a: Opten heilige dertiendach: hoe die mensche sal staen die Jh'm wil sueken: van dien dat god niet en is Ende van tweerley vrede des gronts: ende van ghewarigen ende volcomen vrede Ende waermense bi bekennen sal Tauweler (5)

28b: Noch opten heiligen dertiendach: vanden sueken der zielen Ende vanden lichte daer god in geuonden wort tauweler (4 + 3)

34a: Noch opten heiligen dertiendach des goeden tauwelers sermoen
P*er aliam viam reuersi sunt in regionem suam Balaam die propheet die pro*pheteerde dat een geboren coninc soude comen vanden geslechte iacobs *E*nde dies worden die drie conyngen ghelijc vermaent: dat si wachten die sterre die hem daer vertonen soude *E*nde doen si bekenden dat dat kijnt gheboren was: doen ghingen si wt: ende quamen in *xiij* daghen ende vonden dat kijnt: ende quamen weder enen anderen wech in haer

conincrijck *H*et is een onderscheit tusschen *Aliam ende alteram:* dat is tusschen ander ende anders: ander brenghet weselijc in: ende anders brenget toevallijc in *E*nde daer om spreec (is, *met r. doorgeh.*) ic: si quamen

34b enen anderen weseliken *(ingev.)* wech ‖ in haer conincrijc ¶*Het sijn xiij* dachuaerden die die mensche doen sal: eer hi begynt een recht volcomen leuen *Die ierste* dachuaert is. een goet vermoghen ende een

36b Expl.: *E*nde wanneer die mensche dese *xiij* dachuaerden ghewandelt heeft: so en derre hi niet weder gaen tot herodes noch tot iherusalem: die drie weselike dachuaerden die den mensche niet ontvallen en moghen: dat die mensche coemt in sijn eyghen lant *D*ie ierste dach

	is: ende hoert den wtwendighen mensche toe: dat hi ledich stae: al dat op hem vallen mach: ende late die dinghen ledichlijc alst god wil hebben *D*ie ander dach is: ende behoert den inwendighen mensche toe: dat hi ledichlike bekenne alle dingen die hem god te kennen ende te mynnen geeft *D*ie derde dachuaert hoert den ouersten godliken mensche toe: die geest die af ghesceiden is: is ledich ende bloet sonder middel in gode comen: ende dat en mach hem nyemant nemen: want god en wils niet doen. ende annes hem herde wel: ende den mensche en dunckes niet: ende alle creaturen en vermochtens niet *D*at wyer toe moeten comen dat (< des o) geue god *A*men	(α)[l)]
36b:	Des goeden tauwelers leer opten aschs dach hoemen sal biechten	(58)
37b:	Opten anderen donredach in die vastentuauweleers sermoen	(Bas. H)
40a:	Opten anderen vridach vander vastenen: wat die pissijne die toegange ende die sieken beduden sermoen	(8)

l) *Vlgs.* B.N.M. *óók in hs.* Brussel, K.B. 12055.

45b:	Opten anderen sondach inder vasten vanden vrouken van chananeus des goeden tauwelers sermoen	(9)
50b:	Opten maendach voer palmen des goeden tauwelers sermoen	(11)
56a:	Opten palm sondach des goeden tauwelers sermoen	(14)
59a:	Noch opten seluen dach des goeden tauwelers sermoen	(XIII)
61a:	Opten witten donredach vanden heilighe sacrament des goeden tauwelers sermoen	(Cor. I, 15 + Cor. I, 16.)
65a:	Opten heilighen paeschdach des goeden tauwelers sermoen	(Bas. L)
68a:	Des iersten sondaechs na die octaue van paschen Des goeden tauwelers sermoen	(XV)
71b:	Noch opten seluen dach vanden herde des goeden tauwelers	(XVI)

81b:	noch vanden seluen goeden herde tauwelers sermoen	(XX)
83a:	Opten iij[1] sondach na paeschen des goeden tauwelers sermoen	(E. I, 42)
84b:	merct w[2] wel dat hier na volcht	(V)
88b:	Opten iiij sondach des goeden tauwelers sermoen	(38)

1) *hs.: bovengeschreven.*
2) *hs.: na* w *fout in het papier.*

94b:	Noch opten seluen dach	(62)
98b:	Des maendachs in die cruys dage opt ewangelium tauwerls sermoen:	(60a)
103b:	Opten ascenci dach des goeden tauwelers sermoen Recumbentibus discipulis	(60b)
108b:	Opten sinxen dach sermoen	(26)
114a:	Des maendaechs na sinxen sermoen	(60e)
119a:	Opter hoger ende weerdigherheiliger drieuoudicheit dach een schoen sermoen	(60d)
124a:	Opten hoghen weerdighen hoechtijt van den heiligen sacrament iiij[1)] sermone (*In margine:* dat ij sermoe)	(33)
129b:	[2)] derde[3)] sermoen. (*Iets fijner ernaast:* leest dit ierst)	(32)

1) *hs.:* v, *doorgeh.*, iiij *bovengeschr.*
2) *hs.:* Dat, *uitgeradeerd.*
3) *hs.:* anderde, a *en de helft van* n *uitgeradeerd.*

135b:	Dat derde sermoen vanden heilige sacrament	(60c)
141a: Vanden heilighen sacrament dat vierde sermoen		(60f)
146b:	Opten anderden sondach na sinxen sermoen	(β, *zie beschrijving van* **Hs. L.**)
149b:	Noch opten seluen dach sermoen	(60g)
153a:	Opten derden na sinxen wter epistolen sermoen	(60h)
159a:	Opten vierden sondach sermoen *Estote misericordes sicut et pater misericors est etc. suect dit sermoen voer die cruys dage voer ascency dach*	(38)
	Opten vijften sondach op dat ewangelium sermoen	(63)
162b:	Opten .x. sondach na sinxen sermoen	(72)
166a:	Opten x[4] sondach na sinxen sermoen	(78)
169b:	Opte xj[5] sondach sermoen	(57)

4) *hs.:* xj, -j *uitgerad.*
5) *hs.:* -j *op rasuur.*

173b:	Opten xij. sondach op die epistole sermoen	(73)
175b:	Opten .xiij sondach sermoen	(64)
181b:	Noch opten seluen dach sermoen	(45)
185b:	Opten xvsten sondach sermoen	(66)
190a:	Op xvj sondach op die epistel s'	(67)
196a:	Opten[6] seluen sondach sermoen	(*v*, *zie beschrijving van* **Hs. L.**)

6) *hs.: een woord uitgerad.*, *het volgende in marg.*

199b:	Opten xvij sondach opt epistole	(70)
202b:	Opte xviij[1] sondach sermoen	(71)
205b:	Opten xix sondach op die epistole paulus sermoen	(56)
210b:	Opten xx sondach sermoen	(81)
218a:	Op sinte Jans baptisten geboerte sermoen	(61)
223b:	Op des heilighen cruys verheffinge ij sermonen	(65)
227b:	Dat ander sermoen opte sel[uen] d[ach]	(65*)
231a:	Op alder enghelen dach een sermoen	(68)

Dat het al of niet noemen van Taulers naam voor de critiek zonder belang is, behoeft geen betoog: het hs. is in zijn geheel als een Tauler-handschrift beschouwd. Fol. 58a is ingelascht en gemerkt met een invoegingsteeken, dat verwijst naar 59a. Het recto is geheel beschreven, het verso is op 6 regels na blank.

Fol. 235a eindigt de schrijfster na 4 regels spatie aldus:

> Dit boec is ghescreuen inden besloten regularersen cloester dat ghelegen is bynnen oestmal in dat mercgrefscap van hantwerpen Ende ghesticht is inder eeren der precentacien der saligher maghet ende ghebenedider moeder gods Maria Ende is gheeynt op die vigilie pasione petri et pauli der[2] glorioser ende heiligher apostelen: van mi suster heilken iacops Een vanden vieren die dit cloester hebben

1) *hs.: vóór* x *een* v (*?*) *uitgeradeerd?*
2) *hs.:* ghi, *doorgehaald.*

helpen begynnen ter eeren gods: mer die mynste in duechden Enen Aue maria wt mynnen

Na één regel spatie:

Men en maech dit boec niet vercopen. want tis veel op heilighe dage ghescreuen[3].

De rest, evenals het verso, onbeschreven.

Vóór en achter een perkamenten schutblad tegen het hout van den band geplakt; op het eerste staat in den linker bovenhoek: - 15, in 17e-eeuwsch schrift. Het hs. heeft vóór en achter twee schutbladen uit den modernen tijd. Op het tweede is een rechthoekig stukje perkament (137 × 86 mm.) geplakt, dat blijkbaar in het hs. verdwaald is, want het heeft er niets mee uit te staan. Het is beschreven door twee 18e-eeuwsche handen:

3) *Zie over het schrijven op heilige dagen* P.B. Kruitwagen, Ts. v. Boek- en Bibliotheekwezen *V (1907), p. 97 sq.*

A. Ypeij[1)]
Deeze Rethoricaale werken zijn geschreeven of gerijmd in het jaar 1467, 1479 en 1480 & 81 althants niet laater maar misschien wel eerër. Ver gelijk bl. 67[b]

Daaronder het stempel der Univ. Bibl. te Gent. Van de tweede hand zijn regel 1; reg. 5: het cijfer 1467, en de 9, die op een ander cijfer staat; voorts reg. 6-8.

Schrift:

Het hs. is geschreven in een vaste regelmatige, doch leelijk gevormde bastaard-letter van omstreeks 1500. Het hs. is zeer compres geschreven, zoodat dikwijls niet uit te maken is, of de woorden aaneen geschreven zijn of niet. Wat de letters aangaat: de i en de ij hebben meestal kleine streepjes, de y nooit een stip. Zéér zelden vinden wij ů (viůe, 1b; můer, 111a).

Interpunctie:

De punt en de dubbel-punt. Bij de laatste is de bovenste punt zeer vaak voorzien van een haaltje naar boven; bij de enkele punt komt dit ook wel eens voor. Rubrieken van den kopiïst, ook de roode opschriften. De parafen hebben de volgende vormen: 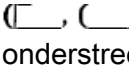 , zij loopen meestal ver door. Cijfers en namen zijn vaak rood onderstreept. De lombarden aan het begin van ieder sermoen zijn leelijk; die op fol. 6a, 20b, 28b, 65a, 71b, 108b, 119a, 124a, 196a, 218a hebben in de menie uitgespaarde versiering. De voorbeelden zijn veelal nog zichtbaar. De eerste pagina,[2)] met den proloog en het begin van het eerste sermoen is door de schrijfster op onhandige, doch wel typische wijze versierd: uit den rechter bovenhoek komt uit een mouw, een hand met uitgestrekten wijsvinger; aan den onderkant der hand hangt een lint met de woorden: al om al. Verder loopt er een eenvoudige rankenversiering langs de linkermarge, beginnende bij den initiaal van het eerste sermoen, langs dien van den proloog, wat uitvoeriger aan de bovenmarge, tot aan de hand. Het zijn zwarte ranken met krullen die met rood een weinig gewasschen zijn; de rank boven aan draagt bloemfiguurtjes, die aan

1) *Zie over* A[n n a e u s] Y p e y , (1760-1837) V a n d e r A a , Biogr. Woordenb. dl. 21.
2) *Zie afb. I.*

dophei doen denken, en linten. Hierin van links naar rechts de volgende woorden: jhesus; maria; petrus; augustinus. Van de initialen is vooral de onderste eenigszins uitvoerig behandeld met zwart, rood en rose. Deze **D** heeft aan de linkerzijde een uitkomend menschenhoofd; uit den mond komt een lint te voorschijn, dat naar den onderkant der pagina gaat en de woorden: int hoexken ende int boexken best draagt.

In het hs. is veelvuldig afgekort; het systeem biedt geen bijzonderheden. Alleen werd opgemerkt: nat^{2} = natuer (18a); ihrlm̄ = jherusalem; s$\overset{\text{u}}{\text{pc}}$ = sprac; gl$\overset{2}{\text{e}}$n = glorien; ſ met een haal er door = seet (212a); gebn̄dide = gebenedide; p^{1}or = prior (1a), die overigens bijna in elk hs. voorkomen.

Voor de correctie, die ook van één en dezelfde hand is, zijn de volgende systemen aangewend:

I. Tijdens het afschrijven ontdekte vergissingen worden geexpungeerd, met veel punten of een enkele maal met een kartellijntje (3b), met zwart en rood doorgehaald en dit alles wordt dan ook nog wel eens uitgeradeerd (231a).

II. Enkele letters en kleine woorden worden meestal alleen uitgeradeerd, soms na een nog natte roode doorhaling.

III. Invoegen geschiedt door bovenschrijven met een wigje of streepje.

IV. Tijdens de correctie geschiedt dit met rooden inkt. Een enkele maal worden ingevoegde woorden met rood overgehaald (10a), zoo vinden wij ook soms punt of dubbelpunt met rood aangedikt (10a) of bijgeschreven (179a).

V. Invoegen van meer dan één woord geschiedt met een rood kruisje (142b).

Het omzetten van twee woorden: ^{b}crachte ^{a}ouerste (120b).

Herkomst:

Over het ‘besloten regularersen cloester dat ghelegen is bynnen oestmal’, waar het hs., zooals wij zagen geschreven is, zie men A c q u o y III, pag. 226 vlg. Over het klooster en zijn eerste bewoonsters is weinig méér bekend dan hetgeen A c q u o y meedeelt. L a t o m u s weet van den eersten tijd niet meer dan het volgende mede te deelen: ‘*De fundatione huius quamquam omnium praecedentium postrema hactenus nihil certi habere potui*, *quam quod anno Domini 1494. a quodam indigena eiusdem pagi Oostmallensis Ioanne Vander Schuren....initium acceperit: primas Virgines*

ad leges Regulae S.P. Augustini informante Henrico Orshagio Corsendoncano pariter Canonico, & *huius nouae domus Initiatore & Rectore*.' (I. L a t o m u s & I. H o y b e r g i u s , CORSENDONCA sive coenobii canonicorum regularium Ordinis S. Augustini de Corsendoncq origo et processus. Antverpiae, 1644, pag. 148).

Over de lotgevallen van het hs. in vroeger eeuwen is niets bekend. In de B.N.M. zijn nog de volgende gegevens: *Catalogus Enschedé 1867*, *No. 503; aangekocht door Nijhoff voor F 7. -. Er is nog een Hs.*, *afkomstig uit dit klooster aanwezig in de bibliotheek van den hertog van Aremberg*.

Watermerk:

Het éénige watermerk dat in het hs. voorkomt, is het hart met een kruis er boven, zooals wij dat aantreffen in D e S t o p p e l a a r , Pl. V, no. 19. Het is aangetroffen in de archieven van Middelburg op het jaar 1504; B r i q u e t no. 4235 (Metz, 1492. Arch. munic.: *Bullette de Metz*).

Band:

Het hs. steekt nog in zijn oorspronkelijken band. Voor en achter is deze op dezelfde wijze bestempeld: een veld van ruiten, wordt door drie rechthoeken omlijst; de zijden bestaan uit 3 filets. Van de twee sloten zijn alleen de moeten nog zichtbaar. Aan één zijde langs den rug is de band geheel doorgescheurd, óók de touwen. In den modernen tijd is de rug tusschen de twee eerste touwen gestempeld met SERMOENEN VAN TAULER, en geheel onderaan de letters H.S., alles in goud. De borden zijn van eikenhout.

G. 2.

Handschrift op papier en perkament, berustende in de Universiteits-Bibliotheek te Gent, No. 1330 (vroeger no. 1121), bestaande uit verschillende gedeelten, op verschillende tijdstippen der 15de eeuw geschreven. De slechte staat waarin het verkeerde, heeft het noodzakelijk gemaakt in den laatsten tijd, om het geheel nieuw in te binden, zoodat niet meer uit te maken is, op hoedanige wijze het uit katernen opgebouwd is. Het is ook geheel met blank papier doorschoten. Het telt, behalve de twee perkamenten schutbladen vóór en achter (gedeeltelijk onleesbaar geworden stukken van een monastiek brevier uit het eind der 12e of het begin der 13e eeuw), 173 bladen, de uitgescheurde bladen, waarvan nog resten over zijn, meegeteld,[l)] metende 144/146 × ca. 115 mm. De verschillende gedeelten zijn:

I.

Bl. 1-19, afgeschreven en gelijnd, 111 × 68 mm., met regelmatig 22 regels, die buiten de afschrijving doorloopen. De eerste pagina is voor een groot gedeelte vergaan. Bl. 4, 5, 14 en 15 zijn perkament. Dit gedeelte bevat van fol. 1a-18b een gedeelte van van *Suso*'s *Horologium eterne sapiencie* en wel R i c h s t . II, 2; blz. 184, reg. 5 tot einde cap. 2 (blz. 199):

het es een ouer groete gau....

nen steruen dat es herte ende ziele....

verhauen te hebben totten hen....

ghen. ende soe wanneer di doot c....

expl.: Alsoe zullen allen v werken ende alle v leuen gherichtt[1)] werden op dat ghi zelichlike steruen moecht ende comen totter ensterfliker stat der ewigher zalicheyt.

[1)] *hs.:* i *met zw. inkt op* e.

(Zie: A x t e r s , pag. 52, nr. 139).

Van 18b, reg. 9 tot 19b, het volgende fragment:

¶*W*ee allen den ghenen die nae lost ende nae ghenuechte huers herten ende hoers vleyschs leuen *W*ee hem allen die quaet doen *W*ant bekenden sy dat hem bereyt ware die toecomende verueerlike der hellen pine....

l) Indien bl. 162, waarvan zelfs geen spoor meer over is, werkelijk bestaan heeft! Ik zou anders gelooven aan een vergissing bij het pagineeren.

expl.: *H*ier omme rade ich allen menschen ende den sunderen meest dat sy hem nyet en beuelen vren swighene. *W*ant ghi swijcht ende ghelaet v oft ghi die sunden nyet en saecht. *M*er als ghi begrijpt dat ordel soe suldi wrake gheuen uwen vianden. ende ghi sult hem louen die v ghehaet hebben.

De rest der bldz. is onbeschreven.

Schrift:

Een eenvoudige, goed gevormde, afgeronde gothische letter uit het eind der 15e eeuw. De y heeft geen stip, de ij en i meestal streepjes. Afkortingen zijn de gewone. Interpunctie: de punt, meestal voor hoofdletters, en vraagteeken (16a). Parafen ¶ en π. Het hs. is gerubriceerd door den kopiïst. Eénmaal in robriek het opschrift: D i e w i j s h e i t s e e t. (17a). Expunctie met weinig stippen (3b). Invoegingen met ʌ, gerubriceerd (18a).

Papier:

Weinig gelijmd.

Watermerk (bl. 1, 2):

Gekroond schild met drie leliën, geheel gelijk aan D e S t o p p e l a a r, XIV, 5 (Middelburg, 1473); B r i q u e t, nr. 1697 (Metz, 1472).

Bl. 20-31, een gedeelte, dat door verschillende handen uit het einde der 15e eeuw geschreven is en wel:

IIa.

20a-21a, afgeschreven 95/66 mm. en gelijnd met een dubbel aantal lijnen voor de 17 regels per pag., met dien verstande, dat telkens een regel tusschen twee lijnen in werd geschreven. De regels loopen hier en daar over de afschrijving door.

20a begint midden in meditatiën over de zeven kruiswoorden.

H u d e n s a l t u b i m y .ij.
s i j n i n t p a r a d i j s

*V*erleent my lieue here also
te leeuen dat ic verdienen

mach te horen dine zuete
stemme....

expl.: *C*oemt myn vrindinne myn
gheminde bruyt want ic wil
nv eyn eynde maken dynre
ellinde ende armoeden op
dattu met mynen
heilighen[1)] ende allen
engelen ewelijc in
mynen rijke regneers
ende wones in blijscappen
sonder eynde *A*men

[1)] *hs.: 2e* i *boven geschr.*

Schrift:

Een soort van schoonschrift uit denzelfden tijd als **I**, van gothische bastaardletters. Dat 21b reeds beschreven was, zou men kunnen opmaken uit het feit, dat het schrift op 21a hoe langer hoe compresser en kleiner wordt. De kruiswoorden zelf zijn met robriek geschreven, hoofdletters gerubriceerd, leesteeken de punt.

De invoegingen, nu eens zwart, dan weer rood, met een wigje; expunctie, soms met robriek, en roode doorhaling.

Tenslotte bleek er op 21a toch nog ruimte over te zijn, die werd opgevuld met de volgende dichtregels:

¶*J*h'u xp̄e. dijn passie. nagelen ende doot.
*S*peer. gheiselen. croen. wonden. roet.
*S*weet. water. bloit. ende pijn groot.
*M*oet ons troest sijn ter lester noet. *A*men.

Geschreven door dezelfde hand, doch nu met een nog al zwierige, afgeronde bastaardletter, waarover later meer.

Papier:

Nog al zwaar, weinig gelijmd, weinig afgesneden, getuige de gaatjes voor het lijnen.

Watermerk:

Paus op troon met tiara en sleutel (slechts het onderste deel zichtbaar), voor zoover te onderscheiden, gelijk aan Briquet nr. 7547 (Beauvais, 1471); volgens De Vreese ± 1446-1465.

IIb.

21b-23b, afgeschreven 94 × 67 mm. en gelijnd met potlood voor 25 regels per pag. De regels loopen door over de afschrijving. Dit gedeelte bevat eenige gebeden en meditatiën tot de Drie Koningen en den Heiligen Joseph:

¶Vanden drien coninghen die onsen heer offerden gout. wieroec. ende myrre.
G*H*egruet sijt heilighe gloriose coeninghen. *J*aspar. *M*elchior ende *B*altazar. met allen den scharen vrs heers. *G*hegruet sijt ghi die gheroepen waert totter ghebuerten des nůwen conincs mits der blinckender sterren.

expl.: *E*nde vercrijcht ons oec ghenade aen vr bruyt die heilige maget maria. ende dat wy onwerdighe moghen ontfangen werden ende gherekent onder haer ghemynde kindere van hoeren soen ende hoer. *A*men

De rest van 23b wordt ingenomen door een zeer onhandig geteekend en gekleurd miniatuurtje in een omlijsting van twee zwarte concentrische lijnen, voorstellende een man met onzichtbaar gemaakt hoofd in een blauw jasje met witten boord en wit schootsvel, gele kousbeenen en bruine schoenen, staande op een groen grondje. In de rechterhand heeft hij een tang (blauw), en de linker-, die opgeheven is, houdt een hamer (blauw met gelen steel) vast.

Daar omheen leest men op drie linten, die op twee plaatsen buiten de omlijsting gaan, met roode letters, de volgende zinnetjes:

Lch heit lijden ende verdriet gods bode.
Der yersten brief.heit gods brief.
Der ander brief.heit lucifers

Deze pag. zijn geschreven in vaste, regelmatige, goed gevormde, afgeronde gothische letters van omstreeks denzelfden tijd, soortgelijk, doch sierlijker dan die van **I**. De y heeft geen stip; ij meestal, en i soms streepjes. De u heeft meestal een gesubscribeerde o. Als interpunctieteekens dienen punt, dubbel-punt, òòk voor hoofdletters, en midden in den zin een fijn loodrecht streepje. De rubrieken zijn van de hand van **IIa**, die ook de miniatuur teekende, die behoort bij het volgende stuk. De paraaf en de lombarde van 21b zijn blauw. Er komt bijna geen correctie voor. Als invoegingsteeken wordt het wigje gebruikt, gerubriceerd.

IIc.

24a tot 31b, afgeschreven 110 × 80 mm. met inkt, en gelijnd voor 25 regels per pag. De regels loopen door over de afschrijving. Geschreven door twee afwisselende handen.

Inhoud:

Ascetische stukjes met de volgende opschriften in robriek:

¶VAn eynen pelgrijm die gheern hadde gheweest ten hoghen iherusalem.mer hem ontmoetdende vele perikele ende teghenheiden daer hi ouermits der gracien gods af verloest was.Mer hem ontmoetdende noch eyn smeet.mit eynen voerscoet. hamer ende tanghe/doen hi weenden alle perikele doer gheweest te hebben.

25b: Vander noettorft dis pelgrijms.

26b: Vander groter abbusye ende blijntheit der wereltlikere eere ende staet.

27b: Sinte augustijn seet int sermoen van alleluya in den saterdach van septuagesima.

28b: Vanden leckers die honnen bueck voer god aen beeden in deser tijt.

Fol. 29a is half beschreven. Hieronder een eigendomsmerk *(zie beneden)*. Door de hand van **IIb** (ditmaal hebben de lange letters vaak lussen) en wederom gerubriceerd door de vorige hand, zijn

29b en de eerste helft van 30a geschreven, met het volgende opschrift:

Sinte iacob scrijft in sijnre epistole van den loue ende lastere eynre tonghe *(Jac. III, vs. 1-11)*.

De vorige hand gaat dan weer verder met *dicta patrum* tot over de helft van 30b.

30b: Vander verduldicheit seet meister ian gerson cancellier van parijs.

Na een nieuw opschrift op 31b:

Wat eynen goiden pelgrijm toe hoert inder wandelinge.

volgen nog 6 regels. De rest is zoek geraakt.

De hand, die het begin en het einde van dit gedeelte schreef, is dezelfde als die van **IIa**. Door de fijne haaltjes maakt het schrift een eenigszins zwierigen indruk. Het is regelmatig, doch wisselend van formaat. Fol. 29a en 30a zijn de letters, die van een gothisch bastaard-type zijn, veel kleiner. De y heeft steeds een stip, ij altijd, en i soms streepjes. Leesteekens: punt (ook voor kleine lettes), vraagteeken en soms een fijn loodrecht streepje midden in den zin. Roode opschriften en parafen, gerubriceerde hoofdletters en roode onderstrepingen van eigennamen. Correctie: roode expunctie, invoegingsteekens (∧ en ⊤ (27a)) en omzettingsteekens (‘ ’). Behalve expunctie ook doorhalingen, rood op zwart. Radeeringen komen ook voor, die soms met een rood streepje bedekt worden.

Watermerk:

(24, 25) Een gekroond wapenschild met drie leliën, waar onder een letter hangt, die niet te definieeren was, hetzelfde als Briquet nr. 1739 (gevonden in Namen, 1468; Brugge, 1473; Rotterdam, 1462).

III.

Bl. 32, afgeschreven met inkt 75 × 110 mm., en gelijnd voor 26 reg.

Inhoud:

Van nernsticheit.
Job seit. *D*ie mensche is gheboren ten arbeide. en die voghele te vlieghen. *H*ier

om steit ons te arbeiden. *W*ant die inder erden wandelt....

Expl. (32b): op dat wi hem metten leuenden heilighen als leuende lude ende nyet als dode moghen louen dienen kinnen vreisen ende mynnen.

De vijf laatste regels van het verso zijn nog gevuld met kleiner schrift van dezelfde hand:

> ¶*O*nsen here is so bequaem die penitencie die hi hier doit dat een pater noster nv ghespraken mit innigher begerten meer sijn ziele ontlaet van sunden dan ofte hi brande x. daghe int vechuier. daer men nochtan niet in en wolde sijn enen dach om al ertrijc.

Het schrift is als dat van **I**. Geen watermerk.

IV.

Bl. 33 wekt den indruk een schutblad te zijn geweest: het papier is zeer vuil.
33a is blank op drie regels onderaan na:

> *S*(*?*)it tuo ciste(*?*) benedictus sit locus iste
> Me sil(*?*) et lectum benedic deus hoc quoque tectum
> pet(*?*) ... sis hoc signum fugias procul omne malignum

Het 16e-eeuwsche cursiefschrift is slecht leesbaar.
32b, bovenaan beginnende:

> COnfiteor deo omnipotenti et beate marie virgini et omnibus sanctis eius / et vobis pater / quia ego peccator peccauj nimis contra legem dei mei cogitacionem. locucionem. consensu. tactu. visu. verbo. et opere mea culpa. mea grauissima culpa. *I*deo precor vos / ut oretis pro me peccatore ad dominum deum nostrum *V*t iste pius et misericors misereatur mei peccatoris *A*me*N M*isereatur.

De rest der pag. is blank. Geschreven in een cursieve hand van ± 1500.

VI.

Terwijl dus gebleken is, dat de voorgaande bladen alle tot hetzelfde hs. uit de 2e helft der 15e E. behoord hebben, is dit niet het geval met fol. 34 tot 40, die een afgesloten geheel vormen en tot een wat vroeger tijdperk behooren. De bladen zijn afgeschreven 63 × 102 mm. en gelijnd voor 21-23 regels per pagina. De regels loopen vaak een heel eind buiten de afschrijving. Deze bladen worden ingenomen door: D e r g o e d e r l e i k e n r e g h e l.[1)]
Een derde van 40b is blank.
Het gedicht is geschreven met een duidelijke, goedgevormde, geheel afgeronde gothische letter, van ± 1420. De y en i hebben steeds een streepje, de ij twee; u vaak met gesubscribeerde o. Er komen weinig afkortingen voor, zelfs ende is veelal voluit geschreven. Het roode opschrift is van de hand, die **I** en **III** geschreven

1) *Uitgeg. door* N a p . d e P a u w , Middel-Ned. Ged. en Fragm. I, 1, *bl. 234-244*.

heeft, en dus van veel lateren tijd. Sinds het einde der eeuw is dit stuk dus met het voorgaande gedeelte van het hs. verbonden geweest. Dat het afgesneden is, blijkt uit het woord gaue in margine van 36a, waarvan de e en de helft van de u niet meer aanwezig is, al zijn de gaatjes van het linieeren op sommige bladen nog zichtbaar, De twee lombarden op fol. 34a en de gerubriceerde hoofdletters van elken nieuwen regel zijn wel van dezelfde hand, evenals de talrijke paraafteekens, die voor aan de regels voorkomen, en de weinige doorhalingen. Eén maal is een regel die vergeten was, met een zwart kruisje in de bovenmarge ingevoegd. Van blad 37 is de rechter benedenhoek afgescheurd, waardoor telkens de vier onderste regels gemutileerd zijn; in blad 40 is een gat waardoor o.a. de slot-aanteekening van den kopiïst bedorven is. Het papier, dat niet verschilt van dat van het eerste gedeelte van het hs., vertoont het volgende watermerk, dat niet thuis te brengen was:

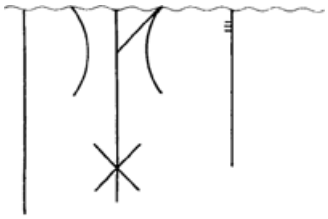

bl. 35.

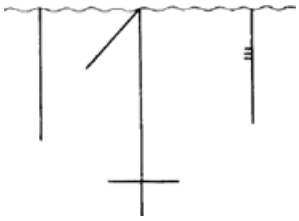

bl. 36.

Van blad 41 tot 49 weer een gedeelte, dat beurtelings door verschillende handen uit het einde der 15e eeuw geschreven is.

VIIIa.

41ab, afgeschreven 67/104 mm., en gelijnd voor 27 à 28 regels, die vrijwel binnen de afschrijving blijven.

Inhoud:

41a, eerste helft, een meditatie over het kruis des Heeren:

¶*S*iet ghi mechde vr alre scoenste lief hanghen aenden cruce met gheneichden hoefde....

expl.: die wtgherecden bloidighe arme cristi moeten mijn ouerdecsel wesen!

Dan volgt, met bleekeren inkt geschreven, het volgende tractaatje:

Het sijn twelf ghebreken die den mensche letten te comen te volmaecten leuen.
*D*at ierste dat hem die mensche te seer[1)] bekummert met wtwindighen werken.
ende daer mede is dat verstant verdonckert....

1) *hs.:* se'.

41b expl.: *D*at xij is dat die mensche te seer[1)] ghekeert is met˙) mynnen ende met sorchvuldicheit op hem seluen. ende daer mede verliest hi die mynne die hi sculdich waer te hebben tot gode ende tot synen euenkerst.

De hand is dezelfde van **I** en **III** en de letters zijn even groot als die van het laatste gedeelte van **III**. Midden in het blad is een gat, waardoor eenige woorden verloren gegaan zijn.

VIIIb.

42a-43a, afgeschreven 76 × 103 mm. en gelijnd voor 26 à 27 regels, die vrijwel binnen de afschrijving blijven.

Inhoud:

¶*Vander heiligher maghet ende martelerssen sinte Dorothea. een ghebet getrocken wt haerre legenden*.

O *W*eerde heilige bruyt ons heren ihū xp̄i. gloriose maghet ende mertelersse sinte dorothea ....

expl.: .... ende oft ich onderwilen valle / dat ich haestelike moet wederopstaen ende ghenade vercrigen aen hem ouermits uwe verdienste ende ghebet. *D*es onne my die vader die soen ende die heilige gheest *A*men.

De hand is dezelfde van **IIb** en het 2e gedeelte van **IIc**. In de eerste regels hebben ook hier de lange letters lussen.

VIIIc.

43b, Bijbelcitaten:

V a n b e h o e t h e i t d e r s p r a k e n .
¶ S*alomon der wijsman seet. E*yn sachtmoedich antwordt brict den toern des menschen....

1) *hs.:* se'

De hand is dezelfde van **IIa** enz. De pag. is niet geheel vol.

VIIId.

Fol. 44a-46a, afgeschreven 72 × 108 mm. en gelijnd voor 26 à 27 regels, die vrijwel regelmatig binnen de afschrijving blijven. Zij worden ingenomen door een *Officium Missae* in het latijn:

¶Officium misse de quinque vulneribus xp̄i Sanctus bonifatius egrotauit usque ad mortem petens a domino vitam suam prolongari. Ad quem mittens dominus angelum suum raphaelem dicens Surge et scribe officium istud ....

expl.: te humiliter deprecamur ut post obitum nostrum paradisi ianuam nobis tecum gaudenter introire concedas *Q*ui vinis et regnas cum deo patre vnitate spiritus sancti deus per omnia secula seculorum *A*men

Geschreven door een hand, gelijkende op die van **VIIIb**, doch de letters zijn nog meer afgerond en vlotter en niet zoo goed gevormd. De i heeft niet steeds een streepje. Leesteekens: punt en dubbelpunt, waarvan de bovenste meestal voorzien met een haaltje. Rubrieken, roode opschriften enz. van den kopiïst. De veelvuldige afkortingen zijn de gebruikelijke.

VIIIe.

46ab: Dit is liber generationis ihesu x.^{i} datmen leest in kersnacht in die yerste misse.

De hand is dezelfde van **VIIIc**.

VIIIf.

46b, laatste regel tot 47b, met inkt afgeschreven 75 × 110 mm. en gelijnd voor 30 regels, die vrijwel binnen de afschrijving blijven.

46b: Dit is eyn deuoet lietgen vanden heilighen kerste

(47a) Vier regels notenbalken met onderschrift:

S*y* namen dat kindekijn metten teenen.
metten teenen sussoe nynnoe *D*er
heilighe kerst wil onser ghedencken.
sussoe nynnoe *a*ls wy suelen van ertrijc
sceiden. sussoe nynnoe

De eerste regel heeft vier balken, de overige drie. De noten hebben zware en dunne stokken; ze zijn alle dicht. In den laatsten regel een mol-teeken. Na deze regels de overige coupletten zonder muziek.

expl.: *S*y namen dat kindekijn metten halse.
sussoe nynnoe *d*er heilighe kerst wil ‖

Fol. 48 is uitgescheurd.

De hand is dezelfde als die van **VIIId**. Leesteekens: punt, veelal rood op zwart. De ij heeft twee streepjes, de y niets.

VIIIg.

49ab. Van de afschrijving is niets meer te zien. Bladspiegel ca. 116 × 77 mm., gelijnd voor 31 regels.

Inhoud:

korte gebeden. Fol. 49b is voor twee derde beschreven.

Inc.: *Die heilighe pous gregorius ende sijn nauolghers hebben verleent twintich dusent iaer ende xxx jaer aflaets den ghenen die met rouwe ende biechte deuotelic op hun knye lesen voer dat heilich cruys of die wapen der passien xpi die nauolghende vijf oracien met vijf pater noster ende aue maria*.

Het schrift is hetzelfde als dat van **VIIIc**, alleen zijn de letters nog weer kleiner.

In deze afdeeling van het hs. komt het volgende watermerk voor: fol. 44/45 een gothische P met open kruis. Zie Briquet, nr. 8615 ('s-Hertogenbosch, 1477-'86; Luxemburg 1479).

IX.

Het nu volgende gedeelte van het hs.: fol. 50 tot 82[1)] behoort weer tot een vroegere periode, omtrent 1400 (op zijn laatst 1420). Blijkens de roode opschriften, die evenals die van **VI** geschreven zijn door de hand van **I**, **III** enz., is dit gedeelte gelijk met **VI** in den codex opgenomen. De afschrijving, 79 × 109 mm., met potlood, is nog goed zichtbaar. (Op één plaats, fol. 64, is het papier daardoor geheel doorgesneden). De regels, 15 tot 18 per pagina, loopen dikwijls buiten de afschrijving door. Op fol. 61b en 73b rood doorstreepte custoden. Het gedeelte bestaat bijgevolg uit 2 sexternen en 9 bladen (½ sextern?).

Inhoud:

	Vandergheisteliker brulocht. Ecce prandeum meum paraui	(V. 81)
64b,	laatste regel:	
	Vanden heilighen sacramente. **D***J*e edele werdeghe penitencie	(Cor. I, 15 + 16)
75a:	Een goide oefeninghe. **O** mijn god willic my pynen dy te beschouwenne	(VI)
81a:	¶¶*Milicia est vita hominis super terram Job*	(VII)

Geschreven in een rotunda der 14e eeuw. Het is een duidelijke, doch niet zeer fraaie en nogal onregelmatige, beverige hand, waarschijnlijk van iemand op hoogen leeftijd. Ook het oude schrift-type wijst in die richting. Van de tweede helft van fol. 50a af wordt het schrift vrij compres, terwijl ook het aantal regels per pagina daar het grootste is. Het opschrift van fol. 81a is in schoonschrift geschreven. Van fol. 65a af staan de woorden verder uiteen. De y heeft steeds een stip, i een stip of

1) *Zie afb. III a-c.*

streepje, ij meestal niets. Er komen niet veel afkortingen voor: ende treffen wij herhaaldelijk voluit aan en behalve de nabbreviatuur, die aan het woordeinde meestal met een haal aan de laatste letter vast zit, vinden wij eigenlijk alleen nog de 14e eeuwsche afkorting $\dot{\text{m}}$, $\dot{\text{m}}$ voor minnen, minne, voorts: waė = waere(*?*), deſ (met haal door ſ) = deser, hė = here, oů = ouer, h^{t}. = heit, behalve dan

de in de latijnsche passages voorkomende, die gedeeltelijk niet op te lossen waren.[1)] Er komen vele verbeteringen voor. Daar het papier op sommige plaatsen zoo weinig gelijmd is, dat de letters geheel doorvloeiden, zijn onder het afschrijven herhaaldelijk zulke woorden doorgehaald en opnieuw geschreven. Verder werden dikwijls woorden verkeerd begonnen en doorgehaald of geëxpungeerd met een paar streepjes of punten, daarna meestal met robriek ook nog eens doorgehaald. Invoegingen in margine met ·i· Een verbeterd woord wordt ook wel eens boven het doorgehaalde geschreven en met twee parallel loopende streepjes ingevoegd. Als leesteekens vinden wij de punt, soms niet van een hoog-punt te onderscheiden, de dubbelpunt, en (van 75a-81a) een schuin streepje.

Of de rubrieken van den kopiïst zijn is niet uit te maken: De roode lombarden aan het begin der afzonderlijke tractaten zijn zeer onhandig. De **R** van fol. 81a heeft open schachten. Hoofdletters, doch lang niet alle, en een enkele maal ook kleine letters, zijn rood doorstreept. Deze rubrieken ook na leesteekens. Belangrijke woorden zijn onderstreept, doch ook wel dóórstreept. Er zijn tamelijk veel parafen: (¶). De inkt is bleek-bruin en wel zóó bleek dat op sommige plaatsen, mede doordat het papier van sommige pag., met name van de eerste zeer vuil is, de tekst haast onleesbaar geworden is. Dit was in het eind der 15e eeuw reeds het geval, want de ons reeds bekende hand van de roode opschriften heeft de letters op verschillende bladzijden met donkerzwarten inkt aangedikt (fol. 50a, 74b). Of die van 65b ook zoo te beschouwen zijn of dat het verbeteringen zijn, is nog de vraag. Van weer een andere hand zijn de toevoegingen en verbeteringen in bleek-grijzen inkt, die meestal verjongingen van den tekst zijn.

Het papier is, als gezegd, zeer weinig gelijmd. Hier en daar is een hoek afgescheurd - op fol. 82 na - niet tot nadeel van den tekst. Fol. 74 heeft in het midden een gat van wel 3 vierkante cm.

De volgende watermerken werden aangetroffen:

1. Bl. 50/51, 62/63. Een figuur als voorkomt bij De Stoppelaar I, 9 en 10 (doch met een Byzantijnsch kruis erboven), dat in Zeeland eerst 1410 voorkomt, doch in Blois reeds 1363. Niet bij Briquet of B.N.M.

1) *Zie afb. III a-c.*

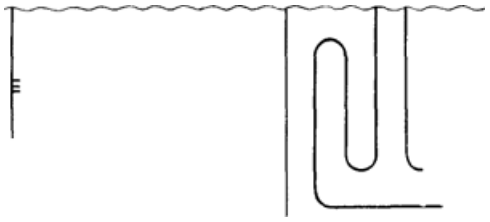

fol. 50.

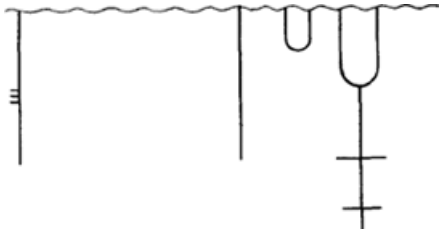

fol. 62.

2. Bl. 68/69 en 82. Een dolfijn als B r i q u e t nr. 5817 (Nieuwpoort 1415, 1417/18), ongeveer gelijk aan D e S t o p p e l a a r VIII, 9, in de grafelijke rekeningen van 1417 aangetroffen.

X.

Met Bl. 83 zijn wij weer in het eind der eeuw, te oordeelen naar de paar letters, die nog te zien zijn van een bijna geheel uitgescheurd blad. Het schrift is niet nader te definieeren.

XI.

Anders is het met de twee volgende bladen, waarvan de miniem kleine fragmenten, die nog over zijn, duidelijk de hand vertoonen, die het nu volgende gedeelte van het hs. geschreven heeft, fol. 86 tot 149.[1)] Van een afschrijving is zoo goed als niets meer te zien; de bladspiegel meet 90 à 92 bij 122 à 125 mm.; de bladen zijn aan de zijkant sterk afgesneden, zoodat de regels vaak tot den rand toe doorloopen. Er zijn 24 à 27 regels per bladz. Reclamen vindt men fol. 113b, 123b, 131b en 143b. Fol. 145a tot 148a dragen rechts onderaan de signaturen 1 tot 5. Fol. 108a en 109a hebben op die plaats de afgeronde gothische letters resp. see en mei stellig van den kopiïst. Zijn die òòk als signaturen op te vatten?

1) *Zie afb. IV*.

Inhoud:

Dit gedeelte vangt aan midden in een tractaat over de X geboden.

86a: .... metter hant doet slaest. *D*ie ander graet dien god swaerlike wreect dat es dattu gode doedes dat es dattu di des pines dattu goede liede verwerkest priesters ende andere goede geestelike liede dattu se bedroeůes. ende daer die tempel gods was dattu dien stoeres alsoe decke alse du dat doest soe sondechstu in den heylighen gheest.

88b expl.: *E*nde wi enech goet gheeft ende neempt alsoe ouer recht die doet dootsonde ende symonie. *D*it sijn x gebode ende verbode wie datter een brect die doet hoeftsonde.

*D*ie deerde graet .... (*Zie* P f e i f f e r *II, pag. 459, reg. 5 vv.*)

88b: **W**iltu weten oftu dinen euenkersten mins gelijc di seluen dat saltu daer ane proeuen alstu met heme coeps ende vercoeps soe saltu begheren dat hem alsoe recht ghescie ane den coep alse di ... (3 punten).

89a expl.: ... laetstu hem bederuen du en minnes hem niet gelijc di seluen. du moetes gode ten ionxten daghe ouer hem antworden gheliker wijs oftune met dinen handen vermort haddes (*Zie* A x t e r s , *pag. 43, nr. 115a*)
Twaelf meestre sijn verheuen inder scolen te parijs elke sprict sinen sin. ¶Die eerste spreket. beter es die sonde ghelaten doer god dan also vele daer vore gheleden ‖ .....

92a: **D**je xij meester sprect meester eggaert beter es die aelmosenen ghenomen doer god. dan .C. marct(*!*) doer god gegheuen *N*u mochti vraghen hoe mach dat sijn *D*ie aelmosene es doch heilich ende goet ende dat es waer gheuet een rijc man hondert marct wert goets soe woerdt hem .CC. marc wert eren weder. *E*nde alsoe decke als die rijcman sijn hant van hem

bidt die aelmosenen te gheuene alsoe decke ontfeet sine nature ghenuechte. *E*nde also decke alse die aerm man sijn hant van hem biedt die aelmosenen tonfane also decke versmaet die mensche hem seluen ende verdruct oec sine

92b natuere onder den ‖ ghenen daer hi die aelmosenen af ontfaet. *D*ese mensche die sal verheuen worden voer den hemelschen vader also voele alse eere beter es inder tijt dan versmaetheit. *D*ese selue meester sprict noch meer. *D*at ij menschen te gader ginghen op enen weghe ende si beide gheliken loen ontfaen hadden van gode. ende daer stoende eene bloeme. ende die een van dien .ij. dachte Du wils die bloeme af trecken daer omme want si schoene es ende wale riect. *E*nde hi dachte weder du wiltse laten staen doer god. *E*nde di ander mensche brake die bloeme hine dade eghene sonde daer ane. Nochtan die mensche die di bloeme leet staen doer god die sal verheuen worden voer den anderen alsoe hoeghe alse vander erden toten hemele. *W*at waendi dan dat die mensche sal verhauen

werden die wtgaet sijns selfs ende van willen aerm es. ende verdruct ende versmaet sine natuere allen tijt om gode. (*Zie* D o l c h , *pag. 17, § 10;* Bas. Dr., *fol. 316 d*).

Twaelf vrochte machmen merken en den sacramente datmen

93a sacreert op ‖ den outaere. **D**je eerste vrocht es dat[1)] daer die zele mede gheghenst wort ende oec ghesůůert. *D*aer af scrijft sinte *gregorius. D*ie offerande die men sacreert in den outaere behoet den mensche van sinen sonden ende van leleken ghepeinse van der herten van desen sacramente seghet sinte *Ambrosius*....

94b expl.: *D*ie van desen brode et hi sal ewelike leuen. ende die arme selen dat broet eten ende selen ewelike ghesaedt worden ende met gode in hemelrike wesen ende heme sonder einde loeuen dat wi daer moeten alle comen des moet ons onnen die vader die sone ende die heylighe gheest. *A*men.
H*E*t sijn xij poenten die sere hinderen den mensche die gheesteleec

95a sijn wille tote enen volcomenen leuene te comene. ‖ **D***A*t eerste poent es dat hi alte wtwendech es. *D*aer mede verliest hi inwendighe ghenade **D***A*nder es. *D*at hi te gherne es bi den lieden ....

95b expl.: **D**je hem in desen poenten oeffenen die moghen comen te dien vrochten die comen vanden heylighen ende ghebenediden sacramente.

Op enen tijt vraghede myn here sinte *jan* ewangeliste onsen here *H*ere seet hi wat suldi den ghenen gheůen die hoeftsonde laten te doene om uwen wille. *J*an seit onse here die hoetsonde laten om minen wille te doene si soelen doerwonden myn herte met haere minnen ende diere

1) *in marg. ingev. met* ∧ (corr. van **IX**).

minnen en sal ic nemmermeer vergheten.....

96a expl.: **H**ere seit sente *jan* wat suldi den ghenen gheůen dijt al laten ende v na volghen. *I*c salse daer boůen cronen in myn rike ende ic sal hen dienen alse een knecht (*Zie* D e V r e e s e , Hss. v. Ruusbroec, *Dl. I, p. 133*).

Het gheuiel op enen tijt dat mijn here sente bernaert sat onder .v. sijnre broeders omme te hebbene met hen collacie *E*nde dese .v. iongheren waren simpel ende sonderlinghe van leůene. ende alse myn here sente bernaert aldus sat in ene heymelike stede ende dese .v. ionghelinge omtrent hem saten soe bat hi hen. lieden dat hem. elc segghen soude in wat oeffeninghen dat hem god sonderlinghe meest gracien ghedaen hadde...

97b expl.: **D**ie v. die altoes ghetidelike ende eenpaerlike dat doeghen ende dat liden sijns gods droech in syn herte met compassien ende

98a met ghevoeliken herten hi es myn ‖ here ende ic ben sijn knecht.

98a tot 104b: *Goede punten,* sententien van *patres*.

[101b: **H**et was een heilich mensche hi hiet oertlief.... (afgedrukt door D o l c h , bl. 13, § 1)].

104b: **D**jt sijn gracien die god gheuet inder zielen *D*ie ierste es dat hi die sonden vůtwerpt ende hi met gracien in comt dan ontfaet die mensche enen iammer dat hi gracien soe langhe ghedarft heeft ....

105b expl.: **D**je vj gracie es dat die ziele ontfeet een licht van gode daer mede doer schyntse alse van gode een licht ontfaen heeft ende es een licht met gode also alse god doer schijnt ende ouerschijnt al dat inden hemel es also doerschijnt die ziele allen dat inden hemel es.

Djt sijn x woerde die goet sijn ghemerct ende gehouden. **D**at eerste es wat ghi doet dat doet altoes inden name cristi .... ende volget

106a na die voetstappen ons heren ‖ ihesu cristi

106a: Een evangelie-synopsis.

J o h a n n e s **I**Nt begin was dat woert ....

108a expl:. Want die morghen sal sorghen voer hem seluen elken dach es ghenoech sijns selfs sorghen

Niet en let ons also sere met gode te sine als een eighene minne ons selfs. *E*nde niet en helpt ons soe sere daer toe als een vertien ons selfs ende van minnen blidelike doghen.

108b expl.: ¶Dat deerde es dat wi soe selden peinsen omme die grote bordene ‖ ende pine die onse here om onsen wille ghedraghen heeft.

109a **H**et waren .v. leese meestere vergadert ... (D o l c h , blz. 16, § 8).

109b: **O**ns here seit Ic en starf nemmer dan ene doet doer den mensche. ende die mensche sterfter menich om minen

wille....enz., *goede punten* en *dicta patrum*.

111a-112b: Het tractaat ‘van den gulden berch’ (*Zie* A x t e r s , *pag. 32, nr. 95*).

112b: **E**En heilich mensche begheerde te wetene van onsen here hoe hi best leuen mochte na den wille ons heren. (met vele *dicta Bernardi*).

114a expl.: *E*nde niet versegghen onse euenkerstene ghebreke. *D*aer af ontfaet die mensche meerren loen dan van sijnre doeght.

Onse here vraghede eenre heiligher zielen wie hi ware. *E*nde si antwerde hem ende sprac *G*hi sijt een ziele widere ende een adere schoerdere ende een herte brekere. *D*oen antwerde hi haer ende seide. *V*er ziele sidi yet wel gheboren. *J*a ic seide si. *J*c ben vte uwen vader gheboren. *V*er ziele sidi iet rike. *J*a ic seide si. *A*l dat

114b ghi hebt ‖ dats mine. *D*oen seide onse here wat es dat mine. *D*oen seide si. *I*c ben uwe. *T*uschen onsen here ende die goede ziele en es niet voele beschedens. *D*ie ons heren doet aensiet ende onse doet ende dat wi emmer steruen moeten ende die blijscap van hemelrike

ende die pine vander hellen hi mach hem hoeden van sonden (daarna iets uitgeradeerd: + wal[1)]
Djt sijn goede poente daer die mensche niet en bedroghen en mach werden diese heeft. *D*at eerste es vrede maken ende vrede houden. *D*ander es draghen ende verdraghen (*goede punten* en *dicta patrum* tot 115b).

115b: ¶*E*en heilich mensche vraghede onsen here. wedert beter ware te bedene so anderen te prekene. soe te pensene om dat doeghen ons heren och omme sine godheit. *D*oen antwerde hem onse here ende seide. *D*ie beedt hi loeft mi ende hoeght hem seluen. *D*ie anderen predict hi gheeft mi daer ic mi seluen om gaf dat was den mensche. *D*ie mijn doeghen ane siet met miere lieuer moeder ende met sente *J*anne hem salic dwaen van sinen sonden metten watere ende metten bloede dat ran vte miere siden. *E*nde die mine godheit ane siet dat niemant doen en mach ic en gheeft hem van sonderlingher gracien soe hi mi meer mint soe ic hem mi

116a seluen meer[2)] ‖ gheuen sal nare te kennene. Wi soelen onsen here minnen om sine godheit ende om sine gherechticheit ende dat hi van minnen om onsen wille starf aen den cruce niet om hem seluen want hi es een borne daer alle goet af comt. *V*an allen ontcommert te sine ende met gode een te sine dat es dat naeste. *V*an allen besoecht te sine ende in ghenen tonbliuene dat es dat hoechste *I*n allen dinghen vrome te doene dat meeret den loen. ende ghewarighe minne volmaect alle doeght. *K*ennisse maect minne. ende minne maect gheuoelen. *H*ere verleent mi uwe gracie dat ic mine schout quiten moeten ieghen v ende allen uwen vrinde dien ic schout schuldich ben. *H*ere al doe ic dat ic schuldich ben nochtan maghic

1) *hand v. corr. moest ingev. worden vóor* hoeden.
2) *hs.: met* + *door corr. in ondermarge ingev*.

wel segghen dat ic[3] onnůtte ben *W*ant here al doe ic dat ic schuldich ben te doene nochtan en doe ic nemmermeer dan recht *D*ie te doeghene es ghemaect ende doeghen moet. *D*at hi wiseleke doeghe dat es hem goet
D*O*en onse vrouwe te hemele voer doen hadde seinte *Jan* groete

116b

pine. ende begheerde dat hi gherne onser vrouwen ‖ hadde ghesien. *D*oen ghenoeghede dat *onsen* here dat sijn gheest gheůoert waert in den hemel. *D*oen hoerde sente *Jan. D*at onse *here* ende onse vrouwe daer deene sprac metten anderen vanden anxte ende vander noet die si op ertrike hadden om sinen wille ....

117b expl.:

*D*ie dit wille houden. hi sal spreken alle daghe op deze .v. sere .v. pater noster ende .v. aue maria. ende wete dattu ghecriges sonder twiuel dattu onse lieue here gheloest heeft ende sijn lieue moeder ghecreghen heeft tonsen behoef. *A*ue maria etc. A u e m a r i a g r a c i a p l e n a d o m i n u s t e c u m b e n e d i c t a t u i n m u l i e r i b u s e t b e n e d i c t u s f r u c t u s v e n t r i s t u i i h e s u s c r i s t u s A m e n.
M*E*t .vij. doegheden comt die mensche te hemelrike sonder vagheuier. *D*ie eerste es doet vte al dat ieghen gode es. *D*ie andere....

3) *hs.: bovengeschr. door corr.*

118a-122b: *Dicta patrum* en *goede punten*.

122b. reg. 5: **V**ijf poenten maken den mensche seker hemelrijcs *D*at eerste poent es datmen sal weesen also scamel dat men niet en sal willen weesen in heimeliken steden met ongheliken personen niet om datmen den persoen sal mestrouwen maer want wi cranc sijn ...

expl.: *D*at .v. poent es datmen sal wesen in bedinghen altoes ofte

123a in werken van bedinghen nemmer ‖ ledich te sine menne sal emmer yet goets werkende sijn
H o g h e t r o u w e l i c d a t g o d o n s b i s t a e t : *Goede punten* en *dicta patrum* loopende tot

125a, reg. 1: *W*at es oetmoedichede?[1)]
Oetmoedichede es een na kennen ons selfs condicie *W*at kennic in mi seluen?[1)] Ene bloete ziele daer[2)] niet goets en es in ende essere yet goets in dat moetic enen anderen opdraghen. *E*nde hier af so sprac meester eggaert. *I*c sal mine ziele haten. ende haticse soe verliesicse ende vindese in gode. waer omme salicse haten?[1)] *I*c salse haten omme datse ziele es. ende ic salse haten omme datse mine es. ende ic salse haten omme datse in ertrike es. *W*aer omme es se ziele. *A*lso langhe es se ziele alse niet gheenicht[3)] en es met gode. *W*aer omme es se mine. Also langhe es se mine alse ouer een draecht met haren lichame ende waer omme es se in ertrike. *A*lso langhe es se in ertrike alse hare ghenuechten ende[4)] onghenůechten[4)] niet alleens en sijn. ende als hare blijscap ende hare droefheit niet alleens en sijn. ende als hare die ghene die haer goet

1) *waagteeken door hand van* l. *Deze maakt ook de volgende* o *tot* O, *resp.* e *tot* E.
1) *waagteeken door hand van* l. *Deze maakt ook de volgende* o *tot* O, *resp.* e *tot* E.
2) *hs.:* aer, *van hand van* l *in rasura*.
1) *waagteeken door hand van* l. *Deze maakt ook de volgende* o *tot* O, *resp.* e *tot* E.
3) *hs.:* ghenicht, *tweede* e *door hand van* l.
4) *in ondermarge* (corr.).
4) *in ondermarge* (corr.).

doen ende quaet doen niet alleens en sijn. ende als si dit al heeft soe en es si niet ziele no mine no

125b in ertrike maer een gheest. ende dan es si also verre ‖ van mi alse die hoegheste eerde(*!*) es vander eerden.
Dat es een salich mensche dies gods lichaem een spise es. *G*ods[5] pine sijn sause es. *G*ods wonde sijn taůeerne es.

126a expl.: god es een leuen inder doet. god es een seker touerlaet in al onser noet.

Dicta patrum tot:

127a, reg. 11: v a n o n b e d r i e c h l i k [e r][6]
d e u o c i e n
W*A*nt wi dit vinden dat adaem onse eerste vader gheuallen es ende bedrog[en][6] es in sire vernůfte. *D*ie also vernůftic[h][6] was alsoe dat hi allen creatueren har[en][6] name gaf. *E*nde lucifer die de ouerste enghel was / gheuallen es ende bedroghen es in sire vernuft ende oec balam die prophete die also vernuftich was dat hi bekende toecomende dinghe. *E*nde oec menich ander hoeghe verstendich mensche die ghedoelt heeft ende bedroeghen es. *H*ier bi moghen wi merken dat allen menschen bedroeghen werden

127b in haren vernufte si en hebben dese .xxiiij. poenten die hier ‖ naer

5) -s *bijgeschreven* (corr.).
6) *hs.: marge afgesneden.*
6) *hs.: marge afgesneden.*
6) *hs.: marge afgesneden.*
6) *hs.: marge afgesneden.*

ghescreuen sijn. *E*nde soe wie dat .... (D o l c h , p. 45, § 70; D e V o o y s , Arch. K., N.S. III, p. 78 vlg.).

128b expl.: **D**at xxiiij poent es. si gaen daer vore alse cleine kindere

129a ende ‖ aenuaen[1] allen tijt[2] een nuwe volcomen leuen des bliuen si ongheachticht van vele lieden dat selue es hen lieuer dan alre menschen vrientscap.

129a: *M*jnnen louen ende begheren. *E*nde volghen der ouerster reden. *E*nde reine herte met oetmoede *V*erlanghen na den ouersten goede. *B*iechte te sprekene vte minne .tonfane. *J*hesus xp̄us soete lichame.

131a expl.: *E*est dattu di aen gode bints. *E*nde dine rast[e][3] in hem vints. *S*one machdi niement deren. (Devoot gedicht, niet in dichtvorm geschreven).

131b: **E**en gheleert man vraghede ere joncfrouw[en][3] hoe dat si comen ware te also hoghen state van leuene. *E*nde si antworde ouer mids die ghenade gods met .x. poenten ende hi sprac segt mi die x poenten. ende si seide ic doent gherne.
Dat eerste poent es dat ic mi altoes liet daer ic mi vant des mijns yet soekende
Dat ander poent es dat ic mi niet onschuldechde wat men op mi sprac ic en liet mi altoes die waerheit ontschuldeghen
Dat deerde poent es dat ic mi altoes pijnde te sine een arm mensche ende aůe ghescheiden van allen creatueren troeste

1) *overgehaald door hand van* **I**.
2) *hs.:* nae *doorgehaald*.
3) *hs.: marge afgesneden*.
3) *hs.: marge afgesneden*.

Dat vierde poent es daer men mi ere boet daer vloe ic ende daermen mi versmade daer bleef ic
Dat .v. poent es dat ic noeyt soe vele doeghens en hadde ic en begheres noch meer te hebbene nochtan en dochtichs mi niet werdich. **D**at vj. poent es dat ic mi niet en liet ghenoeghen met eneghen lichte no met enegher gauen die mi god gaf ic en was altoes crighende na hogher waerheit. **D**at vij. poent es dat ic mi altoes innichleec neighede op dat goet dat god selue es. **D**at viij. poent

132a

es alsic die liede vernam werkende ofte ‖ sprekende teghen dat ewangelium ende teghen die waerheit daer af berespticse omme hare ghebreke. ende dat dedic van claerre minnen want ic ane sach hare ewighe scade.
Dat ix. poent es sint dat ic quam op den wech mire salicheit sone keerdic niet mine sinne tote enegher creatueren.
Dat x poent es dat ic mi hebbe gheoeffent inwendech ende vutwendech in allen doeghede[n][4] op dat alre hoechste dat ic gheleisten mochte. *E*nde ic hebbe ghewoent onder den hemele ende inden hemele met heilighen[5] ende metten inghelen die sijn mi alsoe bekent allen alse enen goeden man sijn ghesinde ende alsic in mi seluen kere so vindic in miere zielen dat beelde der heyligher driuoldicheit daer inne bekennic god ende mi seluen ende allen creatueren een met gode. *D*it es mi also wel bekant alse mine vinghere aen mijn hant. *D*oen sprac hi gheloeft sij god nv bidt voer mi. *N*een here

4) *hs.: marge afgesneden.*
5) *hs.* 2*e* h *door een vlek onleesbaar.*

mer wijst mi hoe ic leůen sal. *D*u salst dinen liue gheuen een sacht leuen op dat dijn gheest onghehendert si. *N*een here ic moet volghen onsen exemplare ihesum cristum in aermoede ende in alende in ‖

132b honghere ende in dorste ende in versmaetheiden totter doet. (D o l c h , p. 44, § 68).

Dit sijn xij rade des gheestelekens leuens. *D*at eerste raet es willich aermoede sonder alle eyghenscap. *D*aer op sprict onse *here* inder ewangelien. *W*iltu volcomen sijn vercoep al dattu heefs ende ....

134a expl.: *s*oe wie dese hout metten leuene die es een ghewarich nae volghere ons heren ihesu cristi ende siere iongheren inder hoechster volcome[n][1] - heit *D*at gheue ons god te leuene. **A***meN*

¶*O* suete ihesus hoe gherne soudic v minnen.
O suete ihesus nv gheeft ons v te minnene.
O suete ihesus comt in onse ziele te hůůs
ende ontfinct onse herten van binnen metten brande der godliker minnen. *O* suete ihesus name maect ons v bequame. *Amen*.
¶ *D*ie mensche es wijs ende wel gheleert

*D*ie alle dinc ten besten keert.

v a n d e n h e i l i g h e n k e r s t e e n m y n l i c l o f .
D*E*se ymne es vander heyligher gheboert ons liefs heren. ende waert enen mensche in ghegeuen int iaer ons liefs heren doen men screef .*M*.ccc.xlviij. opten heylighen kerst nacht die wile datmen messe van onser vrouwen zanc met also groeter deuocien alse hem god ye ghegaf in enegher oefeninghen dat hi hem oyt[2] toe keerde. alsoe dat hi wel

1) *hs.: marge afgesneden*.
2) *hs.:* noyt, n-*uitgerad*.

weet dat si gode loflike ende eerlike es. *E*nde alle die ghene diese alle daghe lesen

134b te eren ende te werdicheiden der ‖ heyligher gheboert ons heren met innecheit ende met deuocien dat si van der heyligher gheboerten ons liefs heren sonderlinghe gracie ende ghenade ontfaen selen. *W*ant si waert hem meer ghegheuen om ander goider menschen wille diere gode met eren ende loeůen souden dan om sinen wille *w*ant het *w*as gods werc meer dan tsine. *w*ant noch doen datmen misse van onser vrouwen begonste so en hadde hi noch dese oefeninghe niet voere. ende eer die misse voldaen waert. soe was si hem en ghegeuen met also groter iubilacien alse hem god ye gegaf in enegher oefeninghen ghebenedijt moet hi altoes sijn. *A men*. y m n u s [1] **V**erbliden wi ons inden heylighen here wi ballinghe der salicheit ende bedroefde kindere adaems. *G*aen wi vte ieghen den coninc der glorien ende louen wi den here die ons comt want die hemel es ontsloten ende die porte es op ghedaen. die coninc der glorien ....

138a expl.: ¶ *D*ie gracie ons liefs heren ihesu cristi ende die caritate gods ende die ghemeinscap des heilichs geests si altoes met mi ende met allen minen vrinden ende met ons allen ¶ *Amen*.

1) *hs.: hand van* **I**.

Van ihs mynnen een scoen ryme [1)]
O edele ziele mijn en was die trouwe niet groet
*d*at ih's xp̄s marien sone om v vercoes di doot
O edele ziele mijn nv sijt hem onderdaen

*W*ant hi wilt noch anders met v meyen gaen

139a expl.: *H*ets sware pine ende meerre berste
*D*at anschijn van ihesum kerste
*T*e verliesene ten ionxten daghe
*D*an es alder werelt plaghe
*M*erct

Sente augustijn sprect....*dicta patrum* tot 143b.

143b: Vanden pater noster [1)]
S*E*ůen beden sijn inden pater noster. *D*ie verdriuen .vij hoeftsonden ende bringhen inden mensche .vij. gauen des heylechs gheests ende .vij. salicheiden. ende .vij. lone in hemelrike. dat proeftmen al daer. *D*eerste bede es heere vader van hemelrike. *D*ijn name werde geheylicht. *D*at es here dese name vader werde. ‖

144a waer in mi dat ic sy dijn heylech kint also du best een heylich vader. *D*it verdrijft houerde ....

145b expl.: *D*at es gods kint te sine. want salich sijn si die haren vrede soeken in gode si soelen gods kindere geheiten sijn sprect onse here.

146a: **E**en heylich man leerd ons hoe wi begherlike tons heren tafelen soelen gaen. Als wi onsen here soelen ontfaen. *S*oe suele wi in onse ghebede gaen. *E*nde voeghen ons in enen diepen ghepeinse. ende in eere hoegher begheerten *E*nde bidden dese bede

1) *hs.: hand van* **I**.
1) *hs.: hand van* **I**.

o r a c i o [1] ¶[1] *h*eden begheric here tonfane uwen heylighen ghebenediden lichame also volcomelike als v uwe ghebenedide moeder ontfinc in haren ghebenediden lichame soe biddic here heden ....

en zoo voort, *goede punten* en gebeden tot het verkrijgen van aflaat.

E e n g h e b e t a l s m e n t e n s a c r a m e n t e g a e t **A**lre ouerste priester ende ghewarich *b*isscop die di seluen offert ....

148b expl.: daer hi met dien vader met den heylighen gheest leeft ende es een gheweeldich god in die ewicheit dats emmermeer sonder einde. *A*men.
D e o g r a c i a s

¾ der pag. is verder onbeschreven.

Geschreven door een vlotte, regelmatige, goed leesbare hand, omstreeks 1430. De y heeft geen stip, een enkele keer twee streepjes zooals i en ij. De afkortingen zijn niet talrijk en beperken zich tot die voor n en er. Zelfs ende vindt men herhaaldelijk voluit. Als

1) *hs.: hand van* **I**.
1) *hs.: hand van* **I**.

leesteeken vinden wij uitsluitend de punt, óók voor hoofdletters. Rubrieken van den kopiïst: rood doorstreepte hoofdletters, ook wel kleine letters; parafen en met rood overgehaalde punten (zelden). Onhandig gevormde roode lombarden, meestal niet heel veel grooter dan de zwarte hoofdletters, komen in grooten getale voor. Van 106a-107b in robriek de namen der evangelisten. In de bovenen ondermarge vinden wij nog de aanwijzingen voor den rubricator. Eénmaal, 117b, treffen wij een rood opschrift aan, dat van den kopiïst is, afgezien van het D e o g r a c i a s van fol. 148b. De robriek door den kopiïst gebruikt, was weinig geconcentreerd en het papier weinig gelijmd, zoodat de letters wat doorgeloopen zijn. Behalve door het verschil van hand, onderscheiden zich de andere roode opschriften door de grootere concentratie van de robriek. Deze hand kennen wij reeds: Het is die van den afschrijver van **I**, **III** enz., van welke ook de opschriften van **VI** en **IX** zijn. Ook hier heeft deze hand onduidelijke plaatsen met donkeren inkt aangedikt en tevens een enkele keer een zwart of rood paraafteeken (147b, 148a) of een roode onderstreping aangebracht. De verbeteringen van den kopiïst zijn zeldzaam: hij haalt met rood door en schrijft het verbeterde woord erboven. Van een andere hand, die wij ook reeds kennen uit **IX**, zijn de verbeteringen en invoegingen (met een kruisje) in bleek-grijzen inkt, met een afgeronde gothische letter (aangeduid als c o r r .). Hieruit blijkt dus weer de eenheid met de overige gedeelten van het handschrift.

Het papier van dit stuk is weer zeer vuil en de inkt sepiakleurig, zoodat het schrift soms slecht leesbaar is.

In het papier treffen wij de volgende watermerken aan:

1. Fol. 90/93: Een hand met 5-puntige ster, ongeveer gelijk aan B r i q u e t nr. 11087 (Maastricht, 1435); de ster rust echter met één punt onmiddellijk op den middenvinger.

2. Fol. 104 tot 143: Een lelie, gedekt door een leliekroon, volkomen gelijk aan B r i q u e t nr. 7223 (Leiden, Stadsarchief: Tresoriersrekeningen van 1420). Volgens D e V r e e s e komt dit merk 1432 nog voor.

XII.

Bl. 149 tot 152; van afschrijving is geen spoor meer over. De bladspiegel is 75 × 101 mm. met 22 à 23 regels, wat de eerste pag. betreft, en 72 × 98 mm. met 24 regels, op de laatste. Geen signaturen. Fol. 151b een reclame: Die. Fol. 152 is, op een gedeelte met een stukje van een roode lombarde **D**(*?*) na, geheel uitgescheurd.

Inhoud:

Het is ondersceit tusschen gracie ende nature. *W*ant alle die werke die sonder gracie ghedaen sijn in bloter naturen die en sijn nyet werdich ten ewighen leuen mede te comen. *N*ature wilt den creaturen leuen. gracie beghert alle creaturen te steruen. *N*ature wilt ....

149b expl.: ende dat vr heilicheit nyet alleen bi v en sy. mer dat alle die ghene daer ghi bi sijt ruste hebbe in uwer heilicheit. also verre in vr macht is.

Drie poente sijn daer die mensche aen proeuen mach of die vermaninghe van gode sijn of vanden viant. *D*at ierste daer men aen proeuen mach of dat vermanen van gode coemt is dat god coemt ghestadelic ende is verbeidich ....

150b expl.: *W*ant als die mensche hem nyet en bedwinct. ende sprect

151a ende werct metten heiten ‖ hoeften. so ontuaert hem lichtelijc dat hem sere berouwet alst leden is ende hi merct wat hi gheseet of ghedaen heft.

Die te sacramente werdelijc wilt gaen die sal hebben vijf poente. *D*at ierste is dat hi sal hebben een suuer consciencie. also dat hi .... Expl.: *W*ant het is seer orberlijc met mynne ende goeden opsat ten sacramente gaen. daer hi sunderlinghe gauen ontfaet van gode. ‖

151b: **W***i*lstu deuoet sijn. so salstu gherne alleyn sijn. *D*u salst alle dinc vander herten scheiden sonder god alleyn. die dich ....
Expl.: *S*o wie op ertrijc blijft. die wort ontreynt. ende die hem op heft die blijft reyn. ende seker ende rustich.

Geschreven en gerubriceerd door de hand van **I**, **III**, **VIIIa**. De afkortingen zijn de gewone. In den volgenden zin: .... want si is gheuoet metter mynnen gods. Nature

neemt m alle haer werken af ..., herkent men nog de oude afkorting m̃ voor minne, die uit het voorbeeld wèrd overgenomen.

Geen watermerken.

XIII.

Bl. 153 tot 161.

Zie hetgeen onder **XI** gezegd is.

Inhoud:

153a:	¶ *D*it sijn worde eens hoghe meest[ers][1] **G***H*ewaerlijc al dattu voersettes in dynre meyninghen	(VIII)
154a:	**W**ildi weten lieue mensche wat daer toe behoert dat die mensche woerde een hemels mensche een enghels ende godleec mensche	(IX)
155a:	¶*Q*uerite dominum dum in veniri potest. *D*atmen gode vercrijcht daer toe behoert een gans ghewarich afkeer van allen dien dat niet luter god en es	(X)

1) *hs.: marg afgesneden.*

Geschreven en gerubriceerd door de hand van **XI**. Uit de afkorting .M. voor mensche blijkt, dat een 14e eeuwsch voorbeeld is gebruikt. Verbeteringen en verduidelijkingen weer door dezelfde handen, die wij in **XI** aantroffen.

Watermerk:

Zoowat hetzelfde als in **IX** voorkomt, doch ditmaal op de nerf.

fol. 154.

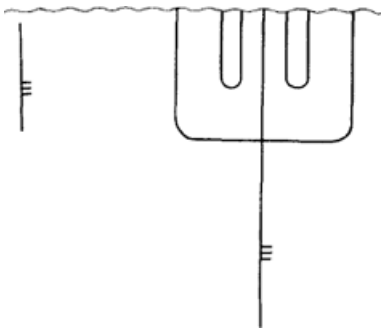

fol. 155.

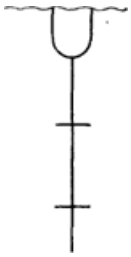

fol. 161.

XIV.

Bl. 163 tot 173, afgeschreven met inkt 68/70 bij 99/102 mm., met 30-35 regels die meestal ver binnen de afschrijving blijven. Vermoedelijk zijn de bladzijden niet gelijnd, want de regels loopen nog al scheef. Geen signaturen of reclamen.

Inhoud:

Een fragment van een berijmd leven van Sinte Kunera, laatstelijk uitgegeven door E. E m o n d s O.F.M.[1)]

Schrift:

Geschreven door een zeer eenvoudige, kleine en toch duidelijke, afgeronde gothische hand, die op sommige plaatsen bijna cursief schrift schrijft. Wat het type betreft, vertoonen de letters veel overeenkomst met die van **l** enz. De y heeft steeds een stip. De j van de ij is zeer kort; deze zoowel als de i heeft meestal stippen. Er is zeer weinig afgekort. De eerste regel van iedere pagina vertoont vlechtvormige verlengingen aan de lange letters, die gerubri-

1) E. E m o n d s O.F.M., De legende van Sinte Kunera in de middeleeuwen. Diss. Leiden 1922, *pag. 85 tot 104*.

ceerd zijn (óók de d's). Alle hoofdletters, waarmede de regels beginnen, zijn gerubriceerd. Roode lombarden: fol. 164b, 167b, 171b. Hier en daar is een regel rood onderstreept. Uit het roode opschrift van fol. 171b blijkt, dat de rubrieken van den kopiïst zijn. Foutieve woorden worden geëxpungeerd en soms bovendien met rood doorgehaald; ook enkele doorhalingen met zwart of rood komen voor. Vele verbeteringen en toevoegingen (in margine met rood of zwart wigje) zijn van de hand van den corrector, ons ook uit andere gedeelten van het hs. bekend, nl. die van **I**. E m o n d s identificeert, m.i. ten onrechte, deze met die van den kopiïst. Van deze hand zijn allereerst de ingevoegde regels 287, 508 en 581.[1)] Voorts zijn de regels 613 en 614, die onvolledig waren, met rijmwoorden afgemaakt:

*E*nde is gheworghet mit eenre....dwael
*V*ander conighinnen dat weten....wy wael

Van deze hand zijn ook sommige woorden op rasuur: reg. 175 sprak- *op rasuur van* ... en; reg. 420 laghen; reg. 301 sy, *ingevoegd*, reg. 304 haer, *in marg. met rood wigje;* reg. 427 *op rasuur:* was sympel; reg. 588 lege **>** leghe.

Als leesteekens, die sporadisch voorkomen, worden punt en dubbel-punt (de laatste met een haaltje aan de bovenste stip) gebezigd. De fijne loodrechte streepjes, die als leesteeken ook nog al eens voorkomen, zijn ook wel van den kopiïst. Van den corrector zijn intusschen de zwarte en roode parafen in galg-vorm, die wij elders reeds aantroffen, want de kopiïst gebruikt ronde paraafteekens.

Watermerk:

Het papier vertoont een watermerk, dat slechts voor een klein deel zichtbaar is. Misschien een variant van dat onder **II** beschreven (fol. 21)?

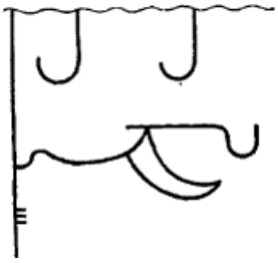

fol. 163.

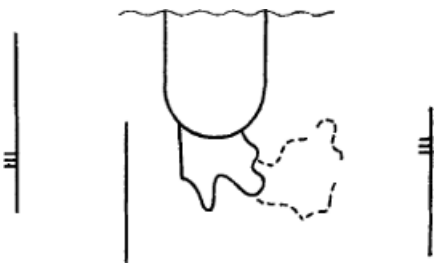

fol. 167.

1) De telling der regels van E m o n d s werd gevolgd.

Herkomst:

Blijkens een aanteekening van De Vreese is het hs: in 1879 in het bezit gekomen van de Universiteits-Bibliotheek te Gent:

> Dit handschrift werd in 1879 gekocht van C.A. Serrure, samen met twee andere die thans onder n° 895 en 896 te vinden zijn, voor twee honderd frank. Zie het 'Dossier Serrure', no 30, 50 en de daar bijliggende losse schuldbekentenis van C.A. Serrure.
>
> 15 Mei 1915.
> Willem de Vreese

Met potlood is naast deze aanteekening een groot vraagteeken gezet, dat wel betrekking zal hebben op de 'bijliggende losse schuldbekentenis, die in het hs. niet meer aangetroffen wordt.
Van vorige eigenaars vinden wij nog de sporen in hanepooten (probeersels van de pen uit de 17e eeuw?), op sommige bladzijden, t.w.:

29a:	Desen boeck hooert toe enken van houen....(onleesbaar woord)
35b:	desen boeke(*?*)
127b:	desen bock hoert
150a:	onder aan de pag., ondersteb□ven, eerder met een in den inkt gedoopt potlood, dan met de pen: d de$\overline{\text{sn}}$ bock J(*?*) hoert toe anna ve(*?*) hoert toe anna ve(*?*) van der houen god sijn loef vandesen die(*?*) god beleet daen salt beeter(*?*)
173b:	Van een hand uit het eind der 16e eeuw: desen bock hoert die(*?*) scschoele van s(*?*) lucien toe

Band:

Het hs. is gebonden in een band met een licht-kalfslederen rug.[1)] Op den rug een marokijnlederen stukje met den titel: VARIA MANUSCRIPTA NEERLANDICA in gouden letters; onder aan met kleine letters: MS 1330.

1) Na 1922? Toen E m o n d s het hs. gebruikte, had het nog denoorspronkelijken band, door DE PAUW: I, 3, pag. 705 beschreven als: *lederen band op hout*.

Hs.D.

Handschrift op papier uit het jaar 1517, berustende in de Athenaeum-bibliotheek te Deventer, No. 1763, (101 D 12), cat. no. 66. Het bestaat uit: ½ quartern, waarvan het laatste blad is weggeknipt; 1 quartern, waarvan het eerste blad is weggeknipt en waaraan een nieuw blad is toegevoegd; 1 quartern; ½ quartern; 7 quarternen; ½ sextern; 1 quartern; ½ sextern plus 1 blad; 14 quarternen; ½ quartern minus 1 blad; ½ sextern; 9 quarternen; ½ sextern; 1 quartern; ½ quartern minus 1 blad; 1 quartern, waarvan het eerste blad is weggeknipt; 1 quartern, tezamen 325 bladen. Het uitknippen der bladen is tijdens het copieeren geschied, want nergens is de tekst verstoord. Vóór en achter een vel perkament, waarvan telkens de ééne helft tegen het bord is geplakt en de andere als schutblad dient. De bladen zijn ca. 210 × 140 mm., met bruinkool of potlood zeer slordig en onregelmatig afgeschreven, in twee kolommen, ca. 150 × 40 à 47 mm. Van lijnen is niets te ontdekken: de regels loopen dan ook schots en scheef door elkaar. Het aantal regels schrift varieert tusschen 27 en 32. Signaturen staan in de vouw en zijn veelal weggesneden: aiij, biiij, n(*?*)iij, vi, viij, niij, xi (resp. op bl. 9, 14, 33, 55, 57, 65, 124) zijn nog zichtbaar. Er zijn geen reclamen. De folieering is uit den modernen tijd en begint bij blad 2.

Inhoud:

Het eerste blad is afgeschreven, doch overigens blank.

1a: *D*ie tafele der nae uolgender seermonen is dese
*D*es vierden sonne dages inder *A*duent twee sermon
*O*pten heiligen keers dach *E*en sermon

*O*p sunte Johannes ewangelijsten dach een sermon
*O*pten heiligen dertij | den auent een sermon
*O*pten heiligen dertyden dach twee sermon
*D*es anderen donre dages inder vasten een sermon
*D*es anderen vrijdages inder vasten een ser[mon]
*D*es anderen sonne dages inder vasten een ser[mon]
*D*es mane dages voer palmen een ser[mon]

*D*es vrij dages vor palmen twee sermon ‖

1b

*O*pten heiligen paesdach een sermon
*D*es mane dages in den bedeldagen een ser[mon]
*O*p ons heren hemel vaerdes dach een ser[mon]
*O*pten heiligen pijnxter dach een sermon

*V*ander heiliger drieuoldicheit op die octaue van pynxteren i ser[mon]
*V*anden heiligen sacramente vijf sermon

*D*es anderen sonne dages na pijnxteren i ser[mon]
*D*es derden sonne dages na pinxteren een ser[mon]
*D*es vierden sonne dages na pynxteren i ser[mon]
*D*es vijften sone dages na pinxteren i ser[mon]
*D*es tynden sonne dages twee sermon
*D*es elften sonne dages een sermon ‖

1c

*O*pten twalften soen *dach een sermon*
*D*es *dertyden sonne* dages twee sermon

*D*es *xv sonne* dages i ser[mon]
*D*es xvi sonne dages i ser[mon]
*D*es xvij sonne dags *J* ser[mon]
*D*es xix sonne dags *J* ser[mon]
*V*anden woerden ons heren een sermon

*V*an dauits woerden een sermon
*V*an twee banyeren een sermon
*E*en sermon op pinxter dach conrades
*O*p onser vrouwen dach presentacie in den tempel twee sermon mit souen benedixcien
*O*p sunte katharien off op s$\overline{ce}$ *B*arbaren dach deuote leeringe ‖

1d

*O*pten vrij dach vor vastelauent een ser[mon]
*O*p onser vrouwen dach inder vasten dat hoer die engel die boetscapte een sermon
*O*p paesche dach een sermon
*D*es mane dages toe paesschen[1] een sermon
*D*es dinxce dages toe paeschen een sermon
*O*p alre heiligen dach een sermon

Fol. 2 is afgeschreven, doch overigens blank.

Fol. 3 recto: een stuk van de inhoudsopgave, kruislings met rooden inkt doorgehaald en zeer gevlekt.

3verso:

Hier beghynt Conradus van prucien toegenomet tauweler Dat ierste[2] sermon Des vierden sonne dages inder Aduent Woe die mensche toe waerre ghelatenheit sal comen Ende woe hij hem seluen inder waerheit in sijnen gronde vernyeten sal

De rest is onbeschreven. 4ab is blank. 4c halverwege de kolom:

1) *hs.:* pāsschen.
2) *hs.:* -n, *uitgewischt*.

Des vierden sonne
dages inder aduent
woe die mensche
tot gewarre
gelatenheit sal
comen ende woe he
hem seluen inder
waerheit in sinen
gronde

4d vernieten sal
Conrads sermon
van prucien ‖ toe
genomt tauweler

De rest der kolom is
onbeschreven.
Dan volgen van 5a tot 98a
de navolgende sermoenen:

5a:*) **D***je ioden ende die p|pharizeen* (S. II)

10bc:*) Opten seluen dach (Bas. B)
een sermon homen[1)]
tot eenuoldicheit
der herten comen
sal Ende van
onderscheidenheit
der inwendiger
beelden Een
sermoen

15a:*) Opten heiligen (1)
kersch[2)] dach een
seermon van drier
hande geburte xp̄i
daer hem een
yegelic guet
mensche toe
bereyden sal Op
dat se in hem
gheschie

*) *in den inhoud vermeld.*
1) *hs. in margine.*
*) *in den inhoud vermeld.*
2) *hs.: op een weggewischt woord.*
*) *in den inhoud vermeld.*

20d/21a:*) Sermon van sunte ‖ Johannes[3] van drien tucken daer hi mede getogen wort en elc guet (Cor. II, 10)

23ab:*) Opten dertienden auent wat by heerodesarchelaus beteykent is Ende datmen tegen drie viande vechten moet eer ‖ men int lant van israel[4] dat is des beschouwens comen mach (2)

27a:*) Opten heiligen dertinden dach woe de mensche op sal stan die ihm wil sueken Ende van twyerhande vrede des grondes Ende van gueden vrede ende valschen vrede (5)

29c:*) opten seluen dach een sermon van dat suken der sielen Ende vanden lichte daer god ingeuonden wort Ende dat hij dien ontblyft dien in oren naturliken lichte waent[5] te vinden te mynnen ende van drinhande offer datmen brengen sal (4 + 3)

3) *hs.:* Johāns.
*) *in den inhoud vermeld.*
*) *in den inhoud vermeld.*
4) *hs.:* isrl'.
*) *in den inhoud vermeld.*
*) *in den inhoud vermeld.*
5) *hs.:* wae-|nt, e *op andere letter.*

35d/36a:*) Des anderen donre dags inder vasten vanden sone ende vanden knecht geliket by tween gronden Ende welc een gewar ionger xp̄i is ende van twyerhande geuannis[6] als ‖ wtwendich ende in wendich (Bas. H)

39ab:*) Des anderen vridags inder vasten wat die piscine die togange ende die veelheit der sieken geestelicbeteykent Ende vanden ‖ sieken die xxxviii iaer sieck gelegen hadde Sermon (8)

*) *in den inhoud vermeld.*
6) *hs.:* geuānis.
*) *in den inhoud vermeld.*

45ab: * Des anderen sonne (9)
dags inder vasten
woe ih's vanden
valschen gronde
wtgaet ende van
banicheit ende
iacht des geests ‖
ende van een
deuoet exempel &
woe een deuoet
dienre xpi geiaget
wort

50b: * Des mane dages (11)
voer palmen woe
die mensche
geerne lyden solde
ende woe die iacht
ende dorst des
beghinenden
menschen geliket
wort byder[1)2)] yacht
ende doerst des
herten ende woe
die mensche van
hem seluen nie(*?*)
ver[mach]

56a/b: * des vridages voer (14)
palmen woe die
eygen naturlike
wille van node
inden menschen
steruen moet ende
van onderscheit
woe dat steruen ‖
schien sal in twyer
hande lude want
anders salt
geschien in
beghynenden
mensch ende
anders in
volc[omen]

1) *hs.:* bydē, -r *achtergevoegd*.
2) *hs.:* be|gynenden, *doorgeh*.

59d: * Des seluen dages woe die mensche in der waerheit een sal werden ende van vierre hande steruen geestelic ende lichamlijc Ende woe men dat beschouwende leuen somtit laten sal (XIII)

62c: * Opten heiligen paesche dach woe ih̄s hem verberget van den genen die mitten creaturen becumert sijn Ende waerom datmen xp̄s mynnen sal van drie pun[ten] (Bas. L)

65d: * des mane dages inden bedel dagen[3] Wat bidden cloppen[4] ende soeken sij Ende wie die vrient sij die tot ons coemt vanden wege Ende woe die mensche desen vrint sal te huys halen ende watmen verstaet byden b[rode] e[ye] v[yssche] (60a)

71a: * Op ons heren hemel warts dach van hartheit des herten ende wat die maket ende van dat berispen godes Ende vanden quaden sijsternen ende woe god ouer ons claget ende van geesteliker oncuysheit ende (60b)

3) *hs.:* dagēs, -s *geheel met robriek bedekt.*
4) *hs.:* clōpē(*!*)

vier g[raden] der
m[innen][5)]

75d/76a: * opten hiligen (26)
pynxter dach van
onmate ‖ des
heiligen geests
ende vander
gelegenheit ende
puerheit die se
hebben sullen de
den heiligen geest
o[n]t[fangen] sullen

81d/82a: * op die octaue van (60d)
pinxteren van der
heiliger
drieuoldicheit ende
van onderscheit ‖
ende wtgange der
personen ende wo
een yegelic dat
beelde der hiliger
driuoldicheit in
hem beuynden
mach ende wat dat
beelde sij Ende
woe een mensche
in hem getuch van
desen beelde
beuy[nde]

5) *hs.:* g·d'm.

86cd: * Op des hiligen sacraments van drien maniren gode te lauen Ende woe hem god mitten menschen verenicht Ende ‖ waer an men merken mach of dat sacrament in ons werket ende wat dat werken behindert ende van sorge to[1] te gan (60c)

92a: * des seluen dages dat anderde sermon woe men sonder sunde sal sijn Als men totten sacramente gaen wil (60f)

Het volgende tractaat, no. δ, is eigenlijk geen sermoen, doch een verhandeling over het communiceeren:

98a: * Dat derde sermon vanden heiligen sac[rament]
H*Ic est panis qui de celo descendit* Johannis sexto capittelo[2] *D*at is *D*it is dat broet dat vanden hemel comen is *H*oe dat die grondelose mijnne godes lichtet in alle sinen werken *D*och soe is se sonderlinge gheschenen in desen werke Dat die grote god begauet heeft den cleynen menschen mitten riken weerdigen *sacramente* daer hij hem seluen verborchlike in heeft ghedeck ende verwonden *D*aer om dat hi in die inwendicheit des menschen heymelike tot enicheit mit hem comen moghe *D*ie hoghe rike gaue mach men an vier punten prouen *T*een iersten an die edelicheide

98b der wesene die daer in ‖ beslaten sijn *T*otten anderen maele datter enynge der drier personen sijn *T*oe den derden

1) *hs.:* t *op* v *?*
2) *hs.:* -o, *later bijgeschreven.*

maele ander mijnnen de ons daer vertoghet is *T*otten vierden male anden vruchten die ons daer off comen sijn *E*nde daer off ....

106b expl.: *N*v lese wij oec *D*at S'*A*ugus[tinus] gevraget wert ofmen alle dage totten heiligen sacramente solde gaen of niet *D*ie antwoerde is *A*lle dage dat sacrament der genaden toe ontfaen dat en laue ick niet noch ic en sceldes niet Mer alle sonnedage soe verman | ne ict toe ontfangen *A*ldus redent die leerres meestelic *W*ant hem niet kundich en was des menschen herte ende hoer inwendige begeerte Mer waer een menschen in hem seluen gaet die p | proeft wal an desen v teykene of hi dicke solde dat sacramente

106c ont ‖ faen of niet *D*at ierste is *O*ff hi hem in hem seluen te meer vernietet ende hem onweerdiger duncket ende bekenet *D*at ander is of hi dies te meer te vreden in sijnre inwendicheit geset wert *E*nde of hi des te meer in onvreden ende onvroe sijns selfs is so dat hi bi hem seluen niet bliuen en kan ende hem vander onrusten gekieren can waer hi op hem seluen achtet of waer hi niet waerlike gelaten wert ˙) *D*at derde is dat hi niet en valle in lauheit vanden ducken ontfaen Mer sine begerte ende mynne te meer ontfuncket wert totten *sacramente E*nde waere doch of onder wilen[3)] die mensche viele in lauheit in dier hi hem des te meer in hem seluen geoetmodicht werde ˙) *D*ier lauheit en sal die mensche niet ver-

3) *hs.:* vilen, u *bovengeschreven*.

106d sagen *D*at vierde is ‖ dat hem vanden ducken toe gaen dies contrarie onliefliker ende bitter is tytcortinge ende troest deser werlt *D*at vijfte is of hi dat beuynt hem te oefenen in doechsamen werken *E*nde om die te meer te oeffenen daer toe gheneygt wert *A*ldus si geantwoert to deser vragen *E*nde het ducket mij na mijnen ducken waer een mensche hem drucket in der mijnnen inder lieften xpi *D*at *sacrament* gegeuen heeft dat hijt dan te so dicke niet en moge ontfaen *E*nde want hi deser edelre spysen so seer milde ende vri is ende hi se vele lieuer ghift dan men se vmmer

107a meer mach ontfaen *E*nde daer omme ‖ solden wi se oec van hem vroelike ende mit danckbarliker mynnen ontfaen *D*aer om dat wi een in tyt mit hem werden ende oec ewilike bliuen *D*at gone v ende mi die vader die sone ende die heilige geest *A*men (γ)

107a: * dat vierde sermon vanden hiligen sacrame[n]ts[1] ende woe die mensche hem verenicht Conradus ser[mon] (32)

114a: * dat vijfte sermon conrads van nutticheit des heiligen sacraments woe (33)

1) *hs.:* sacu|mets.

ongelic dattet
heilige sacrament
ontfangen wart
Ende wat de vrucht
des h[eiligen]
sac[ramen]ts
behindert ende van
twierley dagelix
gebreke

120d: * Des anderen sonne (60g)
dages na belaken
pinxteren van
onderscheit des
werscaeps[2] Ende
vander genaden die
inden heiligen
sacramente[3] licht
ende waer om men
den doot ons heren
alle dagen va ny
b[e]g[aet][4]

124b, reg. 7: na *A*men[l]: *O* lieue kint (y)
wilstu vmmeer

124a: * Des derden sonne (60h)
dages van drien
punten de een
yegelic guet
mensche van node
hebben sal ende
van twen saken die
den menschen
billics
veroetmodigen
solde ende woe
xp̄s alle dage lidet
ende gecrucet wort
vansen bosen
menschen

131b: * Des vierden sonne (38)
dags van wat wi
doen ende laten

2) *hs.:* werscāps.
3) *hs.:* sac̃i|mēte.
4) *hs.:* b g.
l) *Zie beschrijving van hs.* Br. 3.

sullen ende[5] van
nutticheit der
barmherticheit en
vander scade des
ordels ende van
der maten daer dat
ewangelij van
secht ende wattet
doet dat de lide
hem niet volco[men]
ouer en g[euen]

137d: * Des vijften sonne (63)
dags[6] wat dat scijp
daer ihs̄ wt leert
Ende dat Jh̄s
gehorsamheit
bauen gaet alre
menschen
gehorsamheit ende
van geesteliker
Symonie co[n]ra[ds]
ser[mon]

5) *hs.:* n *op andere letter*.
6) *hs.:* da | .... gs, *voor* -gs *waarsch.* da *uitgewischt* (*roode vlek*).

142a: * des tynden sonne (72)
dages wat
ihrusêlem ende dat
volc is daer xs op
screyde ende van
valschen vrede
ende genuchte
ende welc die
templ sij˙ daer ih̄s
ingaet ende wat
copen ende
vercopen geestlic
sij ende woe men
die wtuercoren
onder scheiden
mach bi dat vrogen
der co[n]cienci[1)]

146a: * des seluen dages (78)
woe die mensche
een templ ende een
bedehuys godes
wort ende wie die
coplude sijn die
men wtdriuen sal
ende wat totten
gebede hoert ende
van dri [unten]

150a: * Des elften sonne (57)
dages wat die
tempṗel sij daer de
twee ingaen sullen
ende dat niet
nutters en is totten
voert ganc dan dat
hilige sacrament
ende van teyken
der vruchten des h
sacramenteswanne
vrilic d[aer] t[o] g[aen]

155c: * Des twalften sonne (73)
dages dat die olde
ee figuer heeft
geweest der nyer
ee Ende woe een

1) *hs.:* mach *tot* cociēci, *in ondermarge*.

yegelic geestelic
mensche vermits
der older[2] ee totter
nyer bereyt worden
·) sal[l]

158b: des seluen dages (45)
van dat een yegelic
guet mensche drie
ghetuge sal hebbe
ende vanden
inwendigen ogen
ende woe die
mynne godes sal
wesen van alre
herten van alre
zielen ende van
alre crachten
ser[mon][l]

163bc: * Des dertynden so ‖ (64)
ne dages van
twierhande ogen
als wtwendich ende
inwendich ogen
behindert woe wij
mer sien[l]

169c: * Des xv sonne dags (66)
van suekinge des
hemelrikes dat die
wtwendige sorge
der dingen drie
grote scaden doet
inden mensc

174c: * Des xvi sonne (67)
dages van dat die
mensche is of hi
drie menschen
waer ende woe sick
de mensch kieren
sal totten
inwendigen gronde

2) *hs.: op* nyer.
l) *Zie inhoudstabel!*
l) *Zie inhoudstabel!*
l) *Zie inhoudstabel!*

181a: * Die xvii sonne dach van bewaringe der eendrachticheit en des vreden onderlinge Conradus sermon (70)

184a: * Die xix sonne dach va vernynge des geests Ende dat hi drie dynge laten moet die totter vernynge comen wil ende dat die geest des menschen veel namen heeft[3] (56)

3) *hs.:* men heeft *in ondermarge*.

190c: *	Een sermon[1] vanden woerden ons heren Mijn Juck is suete ende myn borden is licht Ende watmen byden Juck verstaen sal ende by der borden	(6)
193d/194a: *	Een sermon vanden woerde des propheten inden salme apenbar den heren dinen wech ende hope in hem ende hi salt don ‖ in hem ende hi salt doen	(Cor. I, 13)
198cd:*	Een sermon van twee bani ‖ ieren Als xp̄s ende lucifers ende wie by lucifers banier beteykent sijn ende niet te volgen en sijn in oer manieren	(δ)
	Hier eindigt de verzameling, hetgeen blijkt uit den volgenden slotzin van 205c: hier eyndet[2] meyster Conradus van prucen sermonen Een aue marie voer die scrijfster noch een sermon op pynxter dach conradu	
	Van 205d tot 211b volgt dan nog de preek 60e, die	

1) *hs.: na* s *een* o *met r. doorgeh.*
2) *hs.:* con, *doorgehaald.*

blijkbaar bij vergissing overgeslagen was.

211b, laatste 6 regels: (*titel 71?*)
Een sermon vanden woerden des propheten inden salmen apenbaer den heren dynen wech Ende h|hape in hem ende ‖

211c, halverwege de kolom:
Des dinxce dages toe paeschen een sermon vander glorien ende vroeliker verrisenisse alre wtuercorenre gueder menschen
Deze regels zijn kruiswijs met rood van een andere kleur doorgehaald.

211d is onbeschreven.

212a: peters dach advincula een Aue marie voer die scrijfster om godes wil

Deze zin is de tweede helft van den sluitzin van 316d en 212 kwam bijgevolg door verkeerd binden niet op de juiste plaats. Het blad is verder onbeschreven en alleen afgeschreven, evenals het volgende.

213 is uitgesneden.

214a begint met 1½ regel schrift:
den rade ende ouercomen alle dync
en is overigens onbeschreven, evenals fol. 214b.

214c:

dyt boec hoert[3] toe[4]
deuenter in sunte vrsulen huys

3) *hs.:* -t, *tusschengeschr.*
4) *hs.:* d, *doorgeh.*

215a: *

Hier beghynen die sermone van onser lieuer vrouwen presentacie

I*C* hebbe bereyt ene lanterne mijnen soen ihesum xp̄m sprect god die vader doer den *p*ropheet *W*ie is dese lanterne die god bereyt heeft sinen soen *D*ese lanterne is die gloriose ioncfrouwe maria dier wi huden begaen dat hochtyt hoere presentacien *A*ls se huden van horen olders gepresentiert wart inden tempel *D*ese gloriose ioncfer ....

225d expl.:

*N*v mochte yemant vragen *W*aer om verwonderden hem die engelen aldus seer nadien mael dat hem god to kenen hadde ghegeuen. doe se ierst ghescapen waren dat hij die menscheit annemen wolde van eenre iocferen *E*nde dat dese ioncfer hoer coningynne wesen solde *H*ier op is toe antworden Al ist dat die engelen dit wal vuysten nochtan en vuysten en bekanden se niet dat se in alsoe

226a

groter glorien ende mogentheit ‖ ende in soe groter ouertredender schoenheit ende claerheit gecledet mitter sonnen dats mitter godheit alsoe heerlic op comen solde inden hemel als se doe sagen *E*nde daer om hadden se soe groet verwonderen

*

dat anderde sermon

Mijn alre liefsten laet ons besien dese ioncfrouwe maria de huden der werelt van horen olderen wort getoent *W*aer off dat se is gecomen waer hene dat sie opclymmet Ende hoe doechsam dat se is Hoe groet is te vermoden of hodanich se hier voermaels was of nv is

226b

*D*ese weerdige persoen de allen heiligen wort ‖ voer gesat als een exempel *D*aer om salmen dat inden iersten merken dat hoer ziele ende licham die toe eenre woninge der ewiger wysheit des vaders sick getymmert hadde was reijn van alre boesheit ende onreynicheit *W*ant in ene sundige ziele en kan die ewige wysheit niet comen noch se en sal niet wonen in een onreyne licham *A*ls die scrijfture

secht *D*aer om bauen alle heiligen wort ducker marien hochtyt geholden ....

229d expl.: *O* gebendyde ˙) vijndersche der gracien *O* voertbrengersche des leuens *O* moder der salicheit make dat hij doer dij ons tot hem neme die doer dij tot ons is gecomen *O* gebenedyde maria doet doer die gracie die du hebste geuonden dat de gene die doer dij delachtich is geworden onser crancheit ende armode *D*at hi doer dijn heilige gebet ons delachtich make sijnre glorien ende salicheit dijn soene

230a onse here die ‖ bauen al gebendijt is in ewicheit *A*men

d a t d e r d e

M*A*ect in groter vergaederinge[1] enen vierliken dach hent anden hoerne[2] des altars *D*ese woerde staen inden psalm welke woerde wij trecken mogen to lof deser nyer hochtyt marien presentacie Want onder allen rechtuerdigen nast den sone godes holt die moder godes die heerlicheit want se in horen tederen iaeren wart inden tempel gebracht op dat se den heren enen vierliken dach solde

1) *hs.:* v̇gād'inge.
2) *hs.: eerste* e *bovengeschr.*

maken ende dat sie den heren solde
lauen *E*nde dat hoer geest

230b hem inden heren solde verblyden hent
anden hoerne des ‖ altars dats hent se
an die godheit mochte comen *E*nde want
....

239c, d expl.: *S*oe gaf die paus pauwels die nae hem
quam sijnen breuen getuch dattet dus
geschiet was ‖ *E*nde dat nymant die
godes ende der apostelen petrus ende
pauwels wrake ontgaen wolde en mochte
neder leggen dese hochtyt van marien
presentacie *O*dulfs eertbyscop van mens
heeft gegeuen allen steden ende
cloesteren die onder hem sijnt daermen
die hochtyt der presentacie marien holdet
of horen auent vastet alle die gene die
in dat hochtyt tegenwordich sijnt ende
mit berou horen sunden viertich dage
aflats ter eeren der moder gods

* die vij bendixcien marien ‖

240a **D**ye gebenedyde moder godes maria die
mit also onsprekeliker groten ende
mennichuoldigen benedixcien ende
gauen van gode gebenedyt is dat se oec
vanden menschen nader menscheliker
macht ggebenedyt ende geeert werde
*D*at is grote reden *W*ant alle creatueren
sijn ouermits der gebenedyder marien
benedixcien ge benedyt ende dat
bekende die heilige byscop *A*ncelmus
doe hij sprac ende sechde *A*ldus *O*
vrouwe vol ende ouer vol van allen

240b genaden van welker volheit ende
oueruloedicheit alle ‖ creatueren
besprengt werden ende weder leuendich
gemaket O gebendyde ....

259b expl.: *W*ant die beuleckede van bynnen of van
buten *So*e en machste niet ontgaen die
maldixcie die gescreuen staet in genisij
wantu gehoert hebste die stemme dijns
wiues dat is dijnre synlicheit ende dijnre
vleischelicheit soe is die eerde vermaldyt
in dinen werken die eerde dat is de
beuoelike natuer Mer wat die maldixcie

sij dat en is nv geen tyt to beduden *M*er ons lieue here *ihs xps* moet ons daer van ouermits marien bendixci behueden *A*men[1] ‖

259c: * op sc̄e barbaren dach
T*O*tten wtwendigen menschen toe regieren toe behoren vijf punten willen se wyse megeden werden *D*at ierste is soberheit in eten ende in drijnken in onnuten tasten der wallustiger leden˙ *M*er in waken ende in vasten moet die guede mate oer oefenen *D*at ander punte is ....

263a: Eenige fragmenten van nr. 65*: Baz. dr., fol. 153c, 37-39; 154a, 35-42; 154b, 22-41 (verkort); 154d, 27-46, zijn in de tweede helft van dit sermoen ingelascht:

Mer hier scheide ic wt dien dat beualen is vander heiliger kerken ¶*J*tem op cedars wasset wirroc die wirrock verdrijuet dat venynt ende verghiffnisse der slangen *N*v mijn alre liefste sustere *I*c wil v seggen van enen cruce soe we dat op nemet die wort die alre beste mensche op eertrike ende hem en mogen gene plagen scaden noch die werlt en mach hem niet deren *E*nde hij en queme oec

1) *De stukken voorkomende op fol. 215a tot 259b, zijn in de tabel behoorende bij Groep II aangeduid met η.*

numermeer in enich vegevuer *D*yt cruce en is anders niet dan dat cruce godes van vier holteren toe samen gemaket alse godlike

263b mynne waer otmodicheit rechte ge ‖ latenheit ende onderdanige gehorsamheit *H*ier toe en is nymant te ionc ofte toe olt oft toe ranc Het vragede eens een guet mensche ....

265d expl.: *E*en geestelic mensche sal ansien sinen oerspronc daer hij sonder middel wtgevlaten is ende vlyeten hem daer weder toe mit allen eernste. Hij sal ansien of merken wat hij is waer hij is ende waer hi hene sal *E*nde merken wat hij doet ende waer omme hijt doet ende blyuen stadich inder doecht ende inder waerheit hent totter doet ‖

266a: d e s v r i j d a g e s v o e r v a s t e l a u e n t
Dye oren heeft te horen die hore wat die geest spreket der kerken dat is der gemenre kerstenheit *D*ie verwynt sprack onse lieue here die en sal niet gequest werden vander ander doot *D*at is ....

274c expl.: *E*nde verheuen bauen alle dinck in dat ewige guet dat onse erue ende salicheit is C o n r a d u s s e r m o n ‖
Dit stuk, Ruusbroec's tractaat: ‘vanden IV becoringhen’ in preekvorm, komt voor onder de sermoenen, die op naam van Tauler opgenomen zijn in den Bazelschen druk van 1521/22 en wel op fol. 177d.

274d: **D**es menschen leuen als *J*ob sprect opter eerden en is niet dan een ridderscap ende een strijt Al onse leuen is vol temptacien *A*lso dattet van den heiligen geen leuen geheiten en wort ˙) mer een temptacie *E*nde wanneer die eenne temptacie hene gaet soe sijn wi sonder twijuel die ander wachtende *E*nde dit is die sake onse lieue here wil ....

280b expl.:	.... ons voer bescerme de almechtich is in ewicheit *A*men....(Bas. W). Onmiddellijk volgend: *H*ier eyndet die soete leere die doer snydender is dan enych zweert inden gront der ellendiger gelaetenheit[1] *D*ie daer is een ontbijndinge alre scrijften *E*nde allene den wtuercorenen kynderen godes bekent die daer allene weerdich sijnt se te verstane ende na te leuen gepredict ende beleeft van enen heiligen meyster inder godheit *D*ie die drie ierste dage na sijnre doot was inden paradyse daer *E*noch ende *H*elyas in sijn *E*nde daer nae voer hij totter glorien godes int iaer ons heren
280c	dusent vier hondert ende xlvi meyster conradus seer ‖ heilich van leuen
*	O p o n s e r v r o u w e n d a c h i n d i e v a s t e s e r m o n **M**ijn alre lijefsten in xp̄o Huden toe dage ist een alten weerdigen hochtyt *A*ls dat die sone godes geboetscappet wort ˙) der glorioser ioncferen marien *V*anden engel gabriel *D*ie ene was van den ouersten engelen Ende dit is geschiet op enen vrijdach ende opten seluen dach was doe der ioden paeschen *D*esen dach is seer hoge ende

1) *hs.:* gelātenheit.

weerdich om vele saken
die op desen dach
geschiet sijn *O*p desen
dach scop god *A*dam den
iersten mensche *O*p desen
seluen dach[I)]

286d: expl.: *E*nde dencken dan *D*yt wil (ϑ)
ick laten om onser lieuer
vrouwen wille hoer ter
eeren *E*nde des gelikes
Wie een smelic spytich
woert lydet of oeck een
onweerdich wort des en wil
se nummermer[1)] ongeloent
laeten hoe cleyn dattet oec
is en[de] wil hem
sonderlinge gracie daer
voer verwaruen van horen
gebenedeyden soen ‖

o p p a e s c h e d a c h
e e n s e r m o n

287a: * **M***A*ria magdalena maria
iacobi ende maria salome
coften salue op dat se
solden comen ende saluen
*J*ħm *D*ie ynnige ziele die
gehoert heeft hoe dat dese
drie deuote vroukens[2)] *J*hs
vrendijnen hadden
duerbaer salue ghecoft
*E*nde hadden hem truwelic
bereyt dat se solden gaen.
ende saluen ihs̄ licham Die
ynnige ziele die dit wal
heeft verstaen Ende daer
om oeck bewegen is *D*at
se oec mochte gelic desen
deuoeten vrouwen ihm̄
geestelike saluen mit alre

287b ynnicheit ende weerdicheit
*O*p dat sie hier in hoere
ynniger ‖ begeerten mogen
genoch wesen *E*nde die
naden eysche hoere

I) 284^{v} is blank. De tekst loopt gewoon door.
1) *hs.:* -ert, -t *doorgeh.*
2) *hs.:* vroukṡ.

ynnicheit moge veruullen
Soe sal se marken vier
dinge die daer toe horen
*D*at deuoteliken toe
volbrengen *D*at ierste is
dat se hoer ˙) sal pynen te
wesen maria magdalena
maria iacobs ende marie
salome Dat ander is dat
die ynnige ziele sal weten
mit wat salue dat se ihm
sal saluen *E*nde waer van
dat die salue van gemakt
sal wesen *D*at derde is
waer van wien dat se dese
salue copen sal Ten
iersten ....

298c expl.: *D*at een teyken ende
bewisinge is eens
begynnenden geesteliken
leuens *E*nde des leuens
van penetencien Men
saluet ten anderen die
iongen die dit sterflike
leuen voert doer gaen
ende daer in voert gaen
ende dit geschiet inder
vermynge. dat een teyken
ende een bewisynge is
eens voertgaenden leuens
der oefenynge der
doechden *M*en saluet ten
derden male die olden die
dit sterflike leuen wtgaen
ende volbrengen ende dit
geschiet opten dootbedde
ouermits den heiligen oly
Ende dat is een teyken
ende ene bewysinge eens
volcomenen

298b leuens ‖ als een mensche (ı)
van deser tytlicheit
scheidet *E*nde wort ˙) dan
als een conic gesaluet
totten wtgange ende
besittinge des ewigen
conicliken rikes *E*nde vart
te oefenen ewiliken een
ewich duerende
schouwende leuen in dat
rike der hemelen *A*men

* des mane dages
toe paeschen een
sermon
Mijn alre liefste bruders
want wi huden begaen een
seer genuchlike hochtyt
vander glorioser
verrisenisse ons heren
*W*ant onse lieue here *iēhs*
xp̄s na dien dat hij
gewrocht heeft dat werc
onser salicheit

299a in dat middel der eerden ‖
*E*nde nae dien dat hij
geleden heeft den alren
bitterlicsten
scandelikesten[3)] doot vor
die salicheit des
menscheliken geslechtes
*E*nde na dien dat hi
verresen is vander doot.
hem

3) *hs.:* scandelikē, *in marg.* stē *daarachter ingevoegd met een streepje*.

seluen heeft geapenbaert
in drijerleye apenbaringe
ende gedanten alset schen
*S*o isset noet enen
yegeliken deuoten
menschen die mit xp̄o
begeert to verrisen *D*at hi
hem pynt te hebben ende
te geliken geestelic te
spreken toe gelikenisse
deser drijer apenbaringe
*W*ant gelic sueket altos sijn
gelic ende wordet ˙) altos
alte in lichte ende gelicste
‖ toe geuoeget sinen
gelicke *A*lse wij dan
merken mogen ende
verstaen wtter lexcen des
hiligen ewangelijs dat men
gijsteren inder heiliger
kerken gelesen heeft *S*oe
heeft onse here ih's xp̄s na
sijnre verrisenisse hem
ierst geapenbaert *maria*
maddalena in een gedante
eens gardennars *T*en
anderen mael soe heeft
onse lieue here *ih's* xp̄s
hem geapenbart in een
gedante eens pelgrijms
den tween discipelen die
van iherusalem[1)] gengen in
emaus alse wi verstaen
wtten ewangelij van huden
¶ *T*en derden mael heeft
hem die milde

299c ih's geapenbart den
discipelen daer se vergae
‖ dert waren in ene
gedaente eens geests als
hem dochte doe hij hem
apenbaerde mit beslaten
doren *D*ie deuote ziele die
mit xp̄o ....

306d expl.: *S*ie stonden in waerre (χ)
oetmodicheit *E*nde se
leefden in sijmppelre

1) *hs.:* ihrusal3.

gehorsamheit *S*ie gengen voert inden geest ende vercregen grote gracie voer gode *E*nde sijn gegeuen in enen exempel allen geesteliken menschen *E*en deuote ziele die mit xp̄o begeert to verrisen die sal hoer pynen te hebben een gedante eens geestes *E*en geest is puer ende onvermenget mit enigen dingen die van materien sijn se is snel subtyl ende onsterflic deo gra

(rest der pagina onbeschreven).

307a:* **W***A*nt wij nv begaen die hochtyt vander glorioser verrisenisse ons heren *W*t welker wy merken mogen die vrolike verrisenisse alre wtuercorenre gueder menschen. *S*oe wil ic nv wat rueren[2] vander vrolicker blyschap ende vrouden des ewigen leuens *A*l en can ick se niet claerlike seggen alst inder waerheit is. *N*ochtan wil ick der wal soe nae treden ende v wal soe nae rueren[3] alst v yemant seggen mach *M*er al dat ick daer van seggen mach en heeft niet

307b meer gelikenisse daer by ‖ dan een dropelken waters bij die heele zee *E*nde als die duyster nacht byden alren claersten dage *W*ant dat alle water ynket waer[4] ende die hemel percament waer ˙) ende alle boems blade ende alle tongen pen[n]en waren die

2) *hs.:* rūr|en.
3) *hs.:* rūrë.
4) *hs.:* wār.

en solden niet wt scryuen conen die mynste blyscap des ewigen leues dat een kint ontfanct dat ierst ghedoepet is....

Dat deze preek, die voor ‘zusters’ (vgl. fol. 308c) gehouden is, in of bij Deventer werd opgeteekend, misschien wel in het St. Ursulen-huis, blijkt uit de volgende passage:

310c: *E*nde enen yegeliken is sijne placce bereyt inden hemel *E*nde god set enen yegeliken na weerdicheit dier placcen daer hi die placce mede verdienen mach *A*ls in orden in vergaederinge etc. *E*lck mensche sal een claerheit ende een cierheit des ewigen leuens wesen

*E*nde elcke ziele sal meer rumten hebben ende placen dan brabant ende stych van wttricht *E*nde wy sullen gaen arm an arm to deuenter te romen ten heiligen graue syde bi syde voete bij voete in een ogenblyc *W*i sullen gaen mit groter vrolicheit *W*i sullen malcanderen cussen in den arm nemen ende dat sonder sinlicheit ....

De prediker was een reizende monnik (wellicht een *minoriet* of een *observant*, want telkens haalt hij den heiligen Franciscus aan):

Susteren ic wandere waste vele om de lande *E*nde sie dat die ‖ menschen also blyndelike wanderen dat wi onsen lieuen heren alsoe vele te dancken hebben *D*at hij ons wtter werlt ende wtten sunden geropen heeft ende heeft ons gebracht daer wi die helle ontgaen mogen ende vercrigen dat ewige leuen (fol. 311cd).

De mentaliteit van dezen prediker is soms allesbehalve verheven:

311d: *I*nden hemel sulle wi al die verdoemden inder hellen sien *E*nde onse olders ende vriende sulle wi bespotten dat se hem soe ghehad hebben dat se tot dien ewigen pynen gecomen sijnt
of:

314b: *V*oert sulle wi daer hebben genuchte ende wallust inden smake *W*ant daer sal eenre hande vuchticheit wtten darmen op comen op die tonge daer wi in sullen gheuoelen alle maniere van smake *V*an vysch van vleisch van wijn van byer van lutter dranc van ypocras van rommenye van malmacie ende al dat wi begeeren moegen Alst was inden hemelschen brode op dat die tonge oec oer glorie hebbe ....

314c: *E*nde woe wi nv mijn begeeren van genuchten der spysen ende des dranckes woe wi dan meer sullen hebben

*W*ant wil ick nv vele doerslaen soe blyf ick god schuldich *M*er lyde ic mij om gods willen ende neme niet dan mijn noetdruchte soe blyft mij god schuldich Waarschijnlijk hebben wij hier verschillende aanteekeningen, naar een of meer sermoenen te boek gesteld, want de tekst valt vrij duidelijk in vier stukken uiteen. Op drie plaatsen (311b, 311d, 315a) vinden wij een plotselinge gedachtensprong, die ingeleid wordt door een afzonderlijk gerubriceerd **I***tem*. Het sermoen eindigt met een exempel, en wel een variant van het bekende exempel *van een doden ridder:* (*Zie:* C.G.N. d e V o o y s , Middelnederlandsche legenden en exempelen, *2e dr., blz. 315-319*).

315c: **I***c* wil v een exempel seggen ende daer wil ick v gode mede beuelen *H*et waren twe guede ridders *D*ie ene bad den anderen dat hi wolde

315d comen op ‖ enen sekeren dach ende dienen hem tot sijnre werscap *E*nde hi belaefde hem dat hi comen wolde tot sinre werscap na sijnre

begeerten *E*nde eer de dach des werscapps an quam soe sterf hi *E*nde als die tyt der werscap anquam ende die ridder sin werscap holden solde *S*oe quam die doede ridder tot hem als he hem belaeft hadde *D*oe he hem sach wart hi verueert ende sechde hoe comdij hier want ghi doot sijt *H*i antwoerde want ick v gelaeft tot uwer werscap te | to comen soe heeft mij god verhenget dat ick weder

316a tot v gecomen byn *E*nde ‖ ouer souen dage suldy weder tot mij comen ende dienen mij tot mijnre werscap ende ick sal v een peert senden daer ghi mede comen sult *E*nde hier onder suldi v dinge schicken ende bereyden v mit bychten *E*nde die ridder schicte ende bereyde hem tegen den dach *E*nde als die souen dage omgecomen waren *S*oe quamen daer twee witte peerde *O*p dat ene peert sat een engel op dat ander peert en sat nymant *E*nde die engel nam den ridder op dat peert ende vuerden alsoe hastelic ouer den wech als of hi doer die lucht geulogen hadde *E*nde onder wegen quam hem

316b noch een dagelixsche ‖ sunde in *D*oe woende daer een heermyte onder wegen daer bichte he tegen *E*nde als hi gebycht hadde togen se voert ende quamen voer die borch *E*nde doe se clopten quam die ridder tot hem wt ende vragede hem woe se soe lange geweest hadde *D*oe sechde hij dat hij onder wegen ghebychtet hadde *D*oe leyde hem die ridder in ende sechde hi solde hem noch dat leste gerichte op helpen setten *E*nde do die ridder in die borch quam sach hi daer onsen lieuen heren *maria* die moder godes mit alden engelen ende heiligen ter tafelen sitten in wonderliker groter vrouden ende genuchten *D*oe sechde hem die ridder hi moeste weder omme

316c reysen *D*ie ander ridder sechde hoe solde ‖ ick alrede weder omme ic byn hier nv noch ierst gecomen *E*nde en heb niet dan dat leste gerichte op gesat ende hadde geerne langer daer gebleuen *D*ie

ander sechde ghi hebt hier wal twe hondert iaer geweest *E*nde doe dese ridder weder quam voer sine borch wast daer al omgekiert *E*nde daer was een cloester getymmert *E*nde als hi ter porten cloepte. quam die portener *D*oe sechde die ridder datmen hem in laten solde want het hoerde hem toe ende hi plach daer toe wonen *E*nde doe daer nymant en was die hem kande sechde hi dit is wonder want

316d

ick hier yo hude ‖ margen *D*oe was daer een olt bruder die sechde dat hi wal gehoert hadde van enen ridder die van der borch geuoert wort diemen niet en wijste waer hij blef ende dat waer[1)] wal twe hondert iaer geleden *D*oe blef de ridder in dat cloester ende diende onse lieuen heren noch wal viertich iaer lanck *E*nde was alden bruders een exempel der doechden *E*nde na der tyt en was he ny drouich noch oec rechte blyde deo gracias

ghescreuen int iaer ons heren dusent vijf hondert ende xvij geeyndet op ‖

Deze zin is, zooals wij zagen, fol. 212a vervolgd en bij het binden zijn de laatste onbeschreven bladen, waarop ook het

1) *hs.:* wer, a *bovengeschreven*.

eigendomsmerk van het hs. voorkomt, achter het deel, dat aan de sermoenen van Tauler gewijd is, terecht gekomen. Fol. 317a-323d, juist een quartern, is daarna nog weer aan het hs. toegevoegd. Het wordt ingenomen door een tractaat, dat de zaligsprekingen behandelt:

317a:* Dat soete sermon dat onse lieue here dede opten Berch dat matheus[1] gemact heeft
Als *ih's* die scharen sach clam hij op enen berch Ende als hi was geseten quamen sine discipelen tot hem *E*ndi hi loec sinen mont op ende leerde se ende sechde *S*alich sijn die arme van geeste ¶ *A*rme van geeste is die oetmodich is van herten *D*ie heeft een arm geest. die niet grotelike en smaket van hem seluen· *A*lsoe wort oec verstaen die rike van geeste te wesen. die houerdige die niet en veruult dat gebot xpi sprekende *T*en sy sake dat ghi omgekiert werden ende sijt als dyt kynt ....

323c expl.: *D*ie hem verheeffet vanden laue der menschen. die wort oec van der menschen lasteren veroetmodiget *W*aer een yegelic sueket sine glorie daer vruchtet hi sinen scade inder eerden Mer die geen eer en suket dan

1) *hs.:* t *met zw. bovengeschr.*

	allene by gode˙ die en vruchtet geen scade dan godes *D*aer omme seg ick die sijn eere sueket inder eerden die vruchtet sinen scade inder eerden *J*st dat een ridder verduldelic lydet dat *p*erikel des strijdes want hi den roef hapet te besitten hoe vele mijn suldy vruchten den last der werlt ghi die daer verbeydet dat	
323d	loen des he ‖ melschen coninges	(λ)
	De rest der kolom is onbeschreven.	

Schrift:

Het geheele hs. is van één en dezelfde hand; het is overal goed leesbaar, doch zeer onverzorgd en de afgeronde gothische letters, vermoedelijk van iemand op leeftijd, zijn verre van fraai.[2)] Daar er geen lijnen waren, loopen de regels nu eens naar boven, dan weer naar beneden af, hoewel de afstand der regels vrijwel constant dezelfde bleef. De woorden worden op middeleeuwsche wijze afgebroken: nie|t, inwendi|ch, pa|uwel, etc., op een paar uitzonderingen na, steeds zonder afkappingsteeken. Bij regels die niet geheel gevuld zijn, heeft de laatste letter een krul of haal, een enkele maal met robriek versierd(?). Zoowel ij als y hebben vaak streepjes, i haast nooit. De afkortingen zijn behalve de gewone voor m, n, en -er, de volgende: h^{t} en h3 voor -heit; w'den, w'rt voor

2) *Van een gelijksoortige hand is het grootste gedeelte van hs.* Deventer, Athen. Bibl. 101 D 6 (Cat. nr. 42). *De correcties in het eerste deel van dit hs. zijn van de hand van ons handschrift.*

werden, wert (317a, 134c) doch misschien ook voor wort (155c, 278d).

Voorts werd nog genoteerd: vrouk's = vroukens, pat'iarche en selūs (= selues) (132a). Zeer belangrijk echter is het volgende afkortingssysteem, dat blijkbaar een vocaal-lengte aanduidt:

dār, wār, beswārt, hōr, hōre, hōrē, hōren, dōr, hōrs, rūren, wōnet: Dār wil hi by wesen (300d); dār om so wolde god (241d) dat alle water ynket wār (307b); als v herte aldus wort˙) beswārt (277b); hoer wijsheit hōr geloue (228c); in hōr presentacie (230b); hōr reynich3 gelaten hebben (231a); naden eysche hōre ynnicheit (287a); hōrē inwendigen hoef pynen te bouwen (299c); van hōren olders (230c); dat geloue sal dōr marien gebet (238b); om hōrs selues bate (234b); soe wil ic nv wat rūren vander vroliker blyscap (307a), terwijl even verder rurē staat waar boven de u een e geschreven is; Jebuseus wōnet in dinen lande (300b)[1]. Een paar maal schijnt zulk een rekking ook een consonant te gelden: ende is sonder toeuen die vyftyn trā|pē opgeclomē (236c); clōpē (65d). Ook de wijze van corrigeeren geeft aanleiding tot een bijzondere bespreking. Bij expunctie worden de stippen niet onder de te verwijderen letters aangebracht, doch er boven. Meestal wordt het te schrappen aantal letters bovendien nog met zwart en robriek doorgehaald. Sommige letters worden ook uitgewischt en de ontstane vlek wordt dan weer op smakelooze wijze met robriek bedekt. Dat de rubrieken van dezelfde hand zijn, blijkt uit de roode opschriften[2] en de lombarden. Hoofdletters en een enkele maal ook kleine letters zijn gerubriceerd, óók voor leesteekens. Initialen, die op onhandige wijze een weinig versierd zijn, vinden wij op fol. 5a, 21a en 215a. Hier en daar treffen wij nog een zeer onbeholpen versiering aan, als verlenging van een lange letter op den eersten regel van de pagina, of figuurtjes onder aan de pagina in den vorm van een krakeling (fol. 306d, 322v). Uit een aantal, overigens onbeschreven bladen blijkt, dat soms de roode opschriften het eerst werden geschreven (4cd, 211cd, 212ab). Op andere plaatsen is het juist andersom, daar men bij het schrijven der opschriften plaats te kort kwam en het onder aan de pagina vervolgde (142a). Dit blijkt eveneens uit het afkorten der laatste woorden van het opschrift (120d, 131b).

1) *Twijfelachtig:* ende hi salt dō (193d, *opschrift*); soe dō doch yettes wat (131d); stēne (68c) = steene, *te meer onzeker*, *daar het nauw verwante* hs. Be. 1 *merkwaardigerwijs* stemmen *heeft* (*zie beneden pag. 167*).

2) *Zie afb. XIV*.

De interpunctie van het hs. is niet overal gelijk. Het eerste deel, tot fol. 215, scheidt zich ook in dit opzicht duidelijk af van het volgende: geregeld wordt hier de dubbel-punt gebezigd, óók wel de punt, soms eenige bladzijden lang afgewisseld door het schuine streepje. Van 215 af echter treffen wij bijna uitsluitend de hoog-punt aan. Wij kunnen hierin wel een aanwijzing zien, dat van fol. 215 af een ander voorbeeld gebruikt werd. De paraaf heeft meestal den vorm van een galg, een enkele keer ¶ (164b, 126d).

Als invoegingsteeken wordt gebezigd: ⊤ zwart, of rood op zwart, ook wel een rood kruisje.

Herkomst:

Wij zagen reeds, dat het hs. geschreven werd door een vrouw en toebehoord heeft aan het 'Sunte vrsulen huys' te Deventer[1].

Papier:

Dun en weinig gelijmd; de inkt is dan ook dikwijls doorgeloopen.

In het hs. komen de volgende watermerken voor:

I. Een gekroonde kan met twee ooren, met een klavervier op de kroon, geheel gelijk aan De Stoppelaar, pl. XIII, 15, gevonden in een Middelburgsche rekening uit het jaar 1523. B.N.M.: Rekeningen van het bosch te Den Haag (1521-'24); rekeningen der stad Brielle (1536-'37). Briquet 12866: Maastricht, Rijksarchief, Laag-gerechtrolle No. 7 (1535-'47).
II. Een gothische P met klavervier, tusschen de nerven, nog het meest lijkend op Briquet 8644: Stadsrek. Amsterdam, 1533 (Stadsarchief).
III. Een gekroond schild met drie leliën; onder het schild hangt een letter; de kroon steekt een weinig uit buiten den rand van het schild en is bezet met leliën en fleurons. Een variatie met minder uitloopende kroon komt ook voor: Briquet 1732: o.a. gevonden in papier uit Utrecht (1518-'19). B.N.M.: Nijmegen, Stadsarchief, 1521.
IV. Een zwaard met een ring als knop, tusschen de nerven: Briquet 5140: gevonden in 's-Hertogenbosch, 1526-'32.

Het handschrift bezit nog zijn oorspronkelijken band, die echter aan de rugzijde aan één kant geheel doorgescheurd is. De band is

1) *Zie* J.C. van Slee, Ts. v. Boek- en Bibliotheekwezen V (1907), *p. 153, 154*.

van fijn kalfsleder met koperen sloten, waaraan de klampen ontbreken. Deze zijn aan den voorkant een weinig versierd. Aan den achterkant, naar den rug toe, hebben twee koperen oogen gezeten, waarschijnlijk om een ketting aan te bevestigen. Eén ervan is nog aanwezig. De borden zijn van eikenhout. De band is voor en achter op dezelfde wijze gestempeld met filets (3), die, twee rechthoeken binnen elkaar vormend, een veld van ruiten omlijsten. De zijden dier rechthoeken loopen door en snijden elkaar wederkeerig. De daardoor ontstane rechthoeken en sommige der ruiten zijn gevuld met groote en kleine rozetten.[1)]

1) *De zwarte band van* hs. Deventer, Athen. Bibl. 101 D 6 (Cat. nr. 42) *heeft dezelfde sloten en stempeling, doch de rozetten ontbreken. Ook het formaat is hetzelfde. Dit hs. komt zonder twijfel eveneens uit het* Sunte Ursulen-huis.

Be. 1.

Handschrift op papier, 1458, berustende in de Pruisische Staats-Bibliotheek te Berlijn, Ms. German. Fol. 823, bevattende 7 sexternen en één sextern, waarvan blad 8, 9, 10 en 12 weggesneden zijn, alles samen 92 bladen, metende 251 bij 190/192 mm.; afgeschreven met inkt in twee kolommen, van 202/208 bij 74/78 mm. en gelijnd voor 42 à 45 regels per kolom. Er zijn geen signaturen of reclamen: het hs. is sterk afgesneden. Moderne folieering met potlood 1 tot 90; de laatste twee bladen, die niet beschreven zijn, zijn ook niet gefolieerd. Fol. 90 is gerestaureerd, evenals de twee onbeschreven bladen, waar uit den bovenhoek rechthoekige stukken van ca. 5½ bij 8 cm. geknipt waren. Vóór en achter 3 blanco bladen uit de 18e eeuw, waarvan de eerste en de laatste tegen den band geplakt zijn.

Inhoud:

Het hs. bevat de volgende sermoenen van Tauler, soms voorzien van een opschrift, soms niet:

1a:	Des vierden sondaghes inder aduent Een sermoen hoe die mensche tot waren ghelaten heit sal comen hoe hi hem seluen inder waerheit in sinen gronde vernieten sal	(S. II)
2d:	Een sermoen opten seluen dach hoemen tot eenvoldicheit des herten sal comen ende van onderscheit der inwendigher beelden	(Bas. B)
4a:	Een sermoen van sinte iohannes ewangelista van drien tucken daer hi mede ghetoghen wort daer een yghelic guet mensche	(Cor. II, 10)

ghetoghen sal
worden

4d: Opten heylighen (5)
dertiendendacheen
sermoen Hoe die
mensche sal
opstaen die ihesum
wil zoeken van
aldien dat god niet
en is ende van
twierleye vrede des
grondes als van
gheware ende
wassche(!)vrede en
waer bi mense
bekennen sal ∾

5c: Een sermoen opten
seluen dach van
dat zueken der
zielen ende vanden
lichte daer god in
gheuonden

wert ende dat hi
dien ontbliuet die
in haren
natuerliken lichte
hem meynen te
vinden ende van
dryer

5d hande ‖ offer (4/3)
datmen brenghen
sal ∾

7c: Tot nyemants raet (9)
&c
Opten anderden
sonnendach inder
vasten hoe ihesus
vanden valschen
gronde vut gaet
ende van
banghicheit ende
iacht des gheestes
Ende van een
deuoet exempel
hoe een deerne
cristi inwendeliken
gheiaghet wort Een
sermoen

9b: Des sonnendages
voer palmen hoe
die mensche
gheerne

9c liden soude ende (11)
hoe die iacht ‖ ende
dorst des
beghinnenden
mensches gheliket
wort bider iacht
ende dorst des
herten En hoe die
mensche van hem
seluen niet en
vermach Een
sermoen

11b: Opten palmdach (14)
hoe die eyghen

natuerlike wille van
node inden
mensche steruen
moet Ende van
onderscheit hoe
dat steruen
ghescien sal in
twierhande lude
want anders salt
gheschien in
beghindende
menschen ende
anders in volcomen
menschen

12c: Opten seluen dach (XIII)
hoe die mensche
inder waerheit een
sal werden ende
van vierehande
steruen beide
gheestelic ende
lichamelic ende
hoe datmen dat
bescouwendeleuen
somwijls laten sal
om dat werkende
leuen Ende merct
wel ∾ ∾

13c: Opten heilighen (Bas. L)
paeschen dach Hoe
x p̄ū s hem
verbarghet van
dien ghenen die
mitten creature
becommert sijn
Ende waer om
datmen x p̄ū s
minnen sal Ende
van drie punten
daermen die
ghewaere minne bi
kennen sal

14c: Van inwendich
ende vutwendich
oefeninghe ende
van

14d	onderscheit dier ij.(?) Van ‖ biechten. van inwendich dranghe. van inwendighe lichte. van ghelatenheit ende eyghenscap sijns selues. ende van gaen ten heilighen sacramente	(Cor. I, 13)
16b:	Des manendaghes in die cruysdaghen. Wat bidden cloppen ende sueken si ende wie die vrient si die tot ons compt vander reysen ende hoe die mensche desen vrient sal thuus halen ende watmen verstaet biden brode en wat biden vissche ende wat bijden eye Sermo	(60a)
18b:	Des anderen sonnendages na biloken pinxteren van onderscheit des warscops ende van ghenade die inden heilighen sacramente licht Ende waer om men den doet ons heren alle daghe nyes begaet en van cleyn moedicheit sommigher menschen	(60g + y)

19d:	**E***stote misericordes sicut & pater vester misericors est &c*	(38)
22a:	**D***Vc in altum & laxate vechia vestra in capturam*	(63)
23b:	Opten tienden sonnendach. Wat iherusalem ende dat volc is daer x$\overline{\text{p u}}$s op weent ende van valscher vrede ende ghenoechte ende welc die tempel si daer x$\overline{\text{p u}}$s in gaet en wat copen ende vercopen si gheestelic ende hoemen die vutuercoren ondersceiden mach bi dat wroeghen der consciencien ~ ~ ~	(72)
24c:	Opten seluen dach hoe die mensche een tempel ende ghebede huys goeds wort Ende wie die cooplude sijn diemen vut driuen sal Ende wat totten ghebede hoert ende van drie punten daermen mede mach comen in	
24d	dat ri-‖ke der zielen Sermoen	(78)
26a:	Opten twalefften sonnendach dat die olde ee figure	(73)

heuet gheweest der nyer En hoe een yghelic gheestelic mensche vermits der older ee totter nyer bereyt sal worden Ende dat die me[n]sche die gode begheert inder waerheit ghelaten moet wesen

26d:	**B***Eati oculi qui vident que vos videtis &c*	(64)
28d:	**R***Ecumbentibus vndecim discipulis apparuit eis Jhesus*	(60b)
30d:	**Q***Vi manducat carnem meam &c*	(60c)
32c:	**Q***Vod scimus loquimur & quod vidimus testamur &c*	(60d)
34b:	**Q***Vi maducat carnem meam et bibit sanguinem meum in me manet &c*	(60f)
36b:	**H***vmiliamini sub potenti manu dei &c*	(60h)
38c:	**H***Jc venit in testimonium &c*	(61)
41a:	Op den xiii sonnen dach **B***Eati oculi qui vident que vos videtis &c.*	(45)
43a:	**E***Go si exaltatus fuero a terra omnia traham ad meipsum &c*	(65)

44d:	**P***Rimum querite regnum dei &c*	(66)
46c:	**F***Lecto genua mea ad patrem domini nostri ih'u xp̄i*	(67)
48d:	**A***Ngeli eorum semper vident faciem patris &c.*	(68)
50b:	**T***His huden die kerck wyynghe inder hogher moeder der heiligher kerken inden groten dome*	(69)
51c:	**F***Ratres Obsecro vos ego vinctus in domino*	(70)
52c:	**F***Ratres Renouamini spiritu mentis vestre &c.*	(56)
54d:	**K***Inder ic rade ende bidde v dat ghi leert gode inderlic ende blotelic biechten al uwe ghebreken ende leert*	(58)
55b:	**M***oyses sprac O israhel*	(60)
55d:	**Q***Vi habet aures audiendi audiat quid spiritus dicat ecclesijs Qui vicerit non ledetur a morte secunda*	(Rsbr. IV bec.)
57b:	**A***Vdi israel deus tuus vnus est &c.*	(60, *verkort*)
57c:	**E***Rat ioseph et maria mater ih'u cristi*	(1)

59c:	**R***Epleti sunt omnes spiritu sancto & ceperunt loqui &c*	(26)
61d:	**E***Rat dies festus Judeorum &c*	(8)
64a:	**V***Idens ihesus turbas ascendit in montem & accesserunt ad eum discipuli eius & aperiens os suum &c*	(76*)
67a:	**D***I*e mensche die godes wil, sijn dien gheboren toe ses stucke	(Bas. CC)
67b:	**D***Icebat ihüs ad eos qui credebant ei ex iudeis &c*	(Bas. H)
68b:	**F***Vit in diebus herodis regis &c*	(40)
71a:	**Q***Vi spiritu dei aguntur Hij filij dei sunt*	(43)
74a:	**E***Cce vobiscum sum omnibus diebus vsque ad cosummacionem seculi*	(Bas. O)
76c:	**D***lliges dominum deum tuum &c.*	(54)
79a:	**T***W*ie van ihesus jongheren ghinghen in dat casteel van *emaus*	(Bas. I)
81d:	**I***Ob seit D*es mensche leuen opter eerden	(Bas. W)
83c:	**E***N was onse herten niet bernen*de in ons	(Bas. K)

85d: **I***St dat die weyten koern sterft so brenctet veel vruchten* (Bas. R)[l)]

87b: Een tractaat, dat woordelijk overeen blijkt te komen met het 10e hoofdst. van *Der maeghden Spieghel*, o.a. overgeleverd in twee hss. der Mij. v. Letterk. te Leiden, nl. nr. 341 en 342. In nr. 341 beslaat het fol. 141a-149b. Hss. Rsbr. M^1 en M^{10}, eveneens afkomstig uit *Nazareth*, behelzen óók fragmenten van dit werk (zie D e V r e e s e , p. 107, 156).

O *Mijn ziele benedie den here ende alle mijn innerste sinen heilighen name die hemele der hemelen moeten die ghebenedien ende louen* ¶*O* xp̄e coninc scepper der enghelen ende der menschen daer eeruen (*!*) ende snee in alre dinghen die in sijn beuoelen ende ombeuoelic sinlic ende onsinlic ende also alle die dinghen die in menigherhanden

87c wisen haren wonder- ‖ like scepper bewisen also bewisen si v in haren ghebruuc ende in haren werke noch veel wonderliker want du gheen dinc te vergheues noch sonder sake noch sonder reden in groten noch in cleynen na haren bewisen te vergheues ghescepen en hebste ende alle wandelbair dinghen die inder tijt ghescepen sijn hebben onwandelbaerlic in di in hare eerste zaken

l) *Oók in* hs. Deventer, Athen. Bibl. 101 E 7, *fol. 133a*.

gheleuet ende so wat nae formen ende ghedaenten nae ordinancien die behaechlic was inder tijt voert te brenghen dat heeft in dijnre ghesichticheit voer alle tijt gheweest *E*nde also du here hemelen ende eerde sonder anderheit der kennissen inden beghinnen onder onderscheit dijns werckes beyde ghemaect

89a expl.: *H*ier om willen wi maken seuen columpnen[1)] mitten seuen gauen des heilighen gheest daer die bloeme na enen gheesteliken sin op rusten mach *E*nde bewisen

1) *hs.:* colu̅pnē.

daermede hoe die vruchte der menichuoudigher gracien van dier

89b sonderlinghe bloemen ‖ comt *E*nde hoe die bloeme vander roede ghewassen is ende der heiligher kerken voert ghegheuen *Amen* (ε)

D*le coninghen quamen vut orienten*
*I*n desen ewangelio staen ons twie punten te merken *D*at eerste is vander zueken der coninghen hoe si dit kijnt sochten *D*at anderde is van hare offerhande die si den kijnde brochten der alle minnende ziele heymelic in gheleert worden *J*nden eersten male hoe si hem hebben sullen in die zoeken des kindes *J*nden anderen male hoe si dat kint mit gheestelike offerhande sullen eren *J*nden heymeliken des kijnts sijn vier dinghen te merken

90c expl.: Want doe si den coninc herodes ghehoert hadden ghinghen si van hem ende boden hem die rugghe om van hem te sceyden ende vonden dat kijnt *ih'm* dat is die ewighe salicheit ende dat in *bethlehem* dat oueruloedicheit des brodes bedudet *W*ant hi wort alle der oueruloedigher verdienten *xp̄i* ende sijnre heiligher mede deelachtich *H*ier vint hi oec dat kijnt mit sijnre moeder maria dat is mit ontsprekeliker toevloynghe der gracien (ζ)[l)]

l) *Een kort uittreksel hiervan in* hs. Deventer, Athen. Bibl. 101 E 7, *fol. 101a*.

goods *W*ant si was vol van
ghenaden *W*elker
ghenaden ons deelachtich
maken moet die vader die
soon ende die heilighe
gheest *A*men

*Z*es regels verder:[II)]

Symoni symonis

Weer een paar regels daar
onder:

Explicit liber sermonum
magistri conradi
cognomento[1)] (?)
taular ordinis
predicatorum doctoris
deuotissimi
Anno domini M^{o} *cccc*^{o} *lviii*^{o}
in autumpno[2)]

[1)] 9gm̄to

[2)] autu p̄no

90d en de volgende 2
bladen onbeschreven.

Schrift:

Het geheele hs. is geschreven in een vaste, duidelijke, regelmatige, nog al zware, zeer eenvoudige, afgeronde gothische letter, zooals wij zagen in den herfst van 1458.

De y heeft zelden een stip, i en ij meestal streepjes. De u heeft soms twee streepjes, die naar beneden toe convergeeren: dit is steeds het geval, waar deze u een w voorstelt: sŭighende (33b). Interpunctie: punt of hoog-punt, die elkaar soms naderen, en soms een loodrecht streepje. De afkortingen zijn behalve de gewone, d' voor daer en dan sporadisch de volgende, die wel uit het voorbeeld zullen stammen: ẇheit - waerheit, ẇtoe - waertoe, g^{o}ter (13a), sp̄c (85a).

II) *Zie afb. XII.*

Dat v̇ - voer door afschrijver niet begrepen werd, blijkt wel uit v̇smake - voersmake (84b) en even verder (84b): vergaender ghenaden waar het voorbeeld wel v̇gaender gehad zal hebben.

Rubrieken van den kopiïst: rood doorstreepte hoofdletters, bij uitzondering ook kleine letters; parafen (¶), onderstreping van eigennamen en voor den lezer belangrijke woorden; roode lombarden, die leelijk gevormd zijn, 3 regels hoog, soms met kleine versiering in de menie uitgespaard (de **M** van la is wat uitvoeriger versierd), en tenslotte de roode opschriften, die den inhoud aangeven, in dezelfde bewoordingen als in andere handschriften van deze groep (hs. L, hs. D en hs. G. 1). Deze opschriften komen bij 16 sermoenen voor, bij de overige is daarvoor ruimte open gelaten. De menie is op sommige plaatsen bijna geheel verbleekt, zoodat de opschriften vaak uiterst moeilijk te lezen waren. Op eenige doorhalingen na, die tijdens het afschrijven gemaakt werden, heeft het hs. geen enkele verbetering. Waarschijnlijk werd afgeschreven uit meer dan één hs., want de leesbaarheid van den tekst is zeer verschillend. Sommige passages zijn duister door de vele fouten.

Van een andere hand is de aanteekening van twee regels op fol. 1a De eerste regel is zoo goed als geheel afgesneden:

Dit boeck hoert tot(*?*) ... [cmaer(*?*) toe sinte marien]
In naseret ende het is een conuents boeck

Misschien is van deze hand ook het overigens fijner geschreven opschrift van 41a: Op den xiii sonnen daech

Wat *Symoni symonis* aan het einde (90c) beduidt is mij niet duidelijk: ‘Aan Simon Simons zoon’?

Tegenover fol. 1r door een hand uit den tijd van den aankoop:

Anfang V.

Jo. Tauler's Predigten Th.
1. Frf. a.M. 1826

Seite 78.

Deze hand schreef ook in den bovenhoek van fol. 1b: access 6728.

Watermerken:

I. fol. 1 (*passim*): Ossenkop met stang en St. Andrieskruis, zonder neusgaten, gelijk aan B r i q u e t 14181 (Antwerpen, 1443-'49; Leiden, 1446).

II. fol. 30: Gothische Y met stang en kruis, gelijk aan Briquet 9182 (Stadsrekeningen Keulen nr. 44, 1467).

III. fol. 60: Een variant van het vorige, gelijk aan Briquet 9177 (Antwerpsche schepenbrieven, 1451-'53).

Herkomst:

Het hs. is dus afkomstig uit het vrouwenklooster van S. Maria in Nazareth bij Bredevoort in Gelderland, en niet, zooals de catalogus aangeeft, uit Antwerpen: een vergissing, die berust op een verkeerde oplossing van de afkorting voor 'autumpno' op fol. 90c.

Van latere bezitters geen spoor.

Het hs. werd 9 Febr. 1860 door de Koninklijke Bibliotheek te Berlijn gekocht van Fred. Muller te Amsterdam.

Band:

Het hs. is gebonden in een band uit het einde der 18e eeuw, met lederen rug en hoeken. Op den rug met gouden letters:

MANUSCR.
SERMOENEN
1458

Daarboven een ten deele afgescheurd wit rondje met het cijfer: 85. Onderaan een rechthoekig etiketje van rood leder met gouden letters:
Ms. germ.
Fol. 823.
uit den modernen tijd.

Be. 2.

Handschrift op papier en perkament van ca. 1490, berustende in de Pruisische Staats-Bibliotheek te Berlijn, Ms. German. Oct. 188 (acc. 3367), bevattende twee perkamenten schutbladen, waarvan het eerste tegen het bord van den band geplakt is, voorts 1 quintern, waarvan het eerste vel perkament is; 2 quarternen; 2 quinternen als boven; 1 quartern; 1 quintern als boven; 2 quarternen; 1 quartern minus 1 blad; 1 quintern als boven; 1 quartern; 1 quintern minus 3 bladen; 1 quartern, waarvan het eerste vel perkament is; 1 quartern; 1 quintern, waarvan het tweede vel perkament is; 4 quarternen; 1 quartern minus 1 blad; 1 quartern; 1 quintern als boven; 1 quartern; 1 quintern als boven; 2 quarternen; 5 quinternen als boven, waarvan het vierde een blad mist; 3 quarternen; 1 quintern als boven; 3 quarternen; 2 schutbladen, waarvan het tweede tegen het bord van den band geplakt is, metende 137/138 bij 110/111 mm., afgeschreven met inkt in één kolom van 92/97 bij 65/68 mm., en gelijnd voor 21, een enkele maal 20 regels per bladzijde, alles tezamen 336 beschreven bladen plus 4 schutbladen. Er zijn geen signaturen of reclamen. Bij het binden zijn fol. 251 (249)-260 (258) en fol. 261 (259)-269 (267) verwisseld. Het handschrift is niet of weinig afgesneden, getuige de gaatjes gemaakt voor het linieeren, die alle nog aanwezig zijn. De moderne folieering met potlood is in de war geloopen, doordat na fol. 120 een blad is overgeslagen (120a genoemd). Later is hier en daar deze folieering hersteld, terwijl men tegelijk is begonnen te tellen bij het tweede schutblad, zoodat deze nieuwe folieering vóór 120 één en ernà twee nummers verschilt. Wij houden ons aan deze laatste en geven de overgeleverde folieering gemakshalve tusschen haakjes.

2a (1): Meditatiën over de geboorte, het leven en het sterven van Christus:

M*A*ria dat alre suuerlicste meechdekijn apenbaerden hoer in hoere ontfanghenisse der duystere verdwalender werlt als

die steerne bouen den neuel. ende als dat roesken bouen die doernen·onbesmet van[1] den neuel der erffunden(*!*) ende ongheprekelt vanden doernen der eygenre sunden *G*heheilicht in hore[2] moeder lichaem *S*ich o deuote siele dijn yerste lichte inder margenstont ....

37a (36a) expl.:

*D*aer quam dauid mytter herpen ende sanck vroelick tot hoere hoechtijt *O* dach der vrouden ende der iubylacien allen mynnenden herten *D*enct voert ¶[3] *D*at suete cristallen tabernakel des meechdeliken herten der glorioser conyngynnen der sueter moeder gods *T*en yersten myt alder vrouden die sy inder eerden had myt oeren lieuen soen *T*en anderen mael myt alden druck ende bangicheit

E e n g o e d e l e e r **E***E*n[4] leere seyt soe wie synen slape om die god breket den dienst gods te doen of te hoeren en(*!*) sich myt gode te bekummeren sijn loen sal daer van alsoe ontellyc by gode sijn als die steernen des meers ontellic sijn[5]‖

37b:

¶ *T*auleer seit nye en gheen lijden en gheuiel en ghenen mensche et en weer van ewen tot ewen gedicht inden herten der heiliger drieuoldicheit dat weer cleyn of groet *E*nde seit oec god gheuet oen alsoe genseliken inden lyden als inden sacrament dye en alsoe weerdeliken genemen kunde *W*aer om en vuelt men des niet alsoe wael als inden sacrament. dat is des scout dat men lyden neemt als lijden ende nyet als een mynnen present vanden alre liefsten vrient ¶ *M*ynnet armoede ende sueke lijden ende begheert versmaet te sijn soe en dorfstu weder bidden noch begheren god die hebstu hoe du wilste

1) *hs.:* van *verbeterd uit* mit?
2) *hs.:* ho- *op rasuur*.
3) *paraaf blauw*.
4) *lombarde blauw*.
5) 1½ *regel onbeschreven*.

¶ *D*ye ionge eckert seit god maent sommyge menschen ende sy en volgen oen niet *E*nde gesciet dat ducke dat hi sijn mannige nae oen trect ende gheeft sy enen anderen ende leet den mensche blyuen als hi is *E*nde dat wter den mensche nvmmer nyet en wort *D*eo gracias *A*men

38a (37):

A*l*soe sprac die ewige god tot moyses synen lieuen gemynden dienre *S*ich aen ende doe na den beeldenaer alre volcomenheit *S*oe wie nv mytten saligen moyses aensienden is den beeldenaer alre volcomenheit. inden claren spiegel des waren leuens iñu xp̄i *E*nde te recht bedenct. hoe dat die werdighe[6] edel persoen myt sijns selues vercleynyn[ghe][7] den armen dwalende[8] mensche. een beelt des waren engen weghes heeft voer gedraghen *E*nde in soe groter mynnen den ellenden duysteren deruende[9] versmaden weghe heeft voergetreden *D*ie vijnt dat sijn weerdige leuen stont op drie stucken ....

6) *hs.:* we'dighe.
7) *hs.:* vercleynyn |
8) *hs.:* w *op andere letter?*
9) *hs.:* de'uende.

38b (37): ¶ Dat yerste stuck is van armoeden

D*A*t yerste stuck is waer armoe[de][1] *I*n welken dat sich dat ewige woert gaf *D*oer welken ghescapen was alle rijcheit. bloet ende gans te gronde setten. *E*nde inden yersten nv der seppynghe(*!*) sijnre sielen mynnende was tot inden doot ....

53a (52): Vander verworpenre oetmoedicheit ons lieuen heren dat ander stucke

D*A*t ander stuck daer op dat leuen[2] des sueten iħs stont dat was verworpen oetmoedicheit ende een mynlick ontuallen sijns selues ....

62b (61): ¶Vanden menichuoldigen druckeliken lyden ons lieuen heren

D*A*t dorde daer op dat weerdighe leuen ons lieuen heren iħs stont dat was bitter[3] pijnlick lidelick liden ....

80a (79) expl.: *E*nde tot den fynen goude der godheit. in die wy verenicht blyuen. ende dat wy daer lust ende waelbeuallen ontfanghen. ende daer hijt seluer afneemt *D*at v ende my dit weder vaer des help ons die suete iħs *D*ie myt den vader ende myt den heiligen geest regnierende is in ewicheit *A*men

Er volgen dan de volgende stukken van *Ruusbroec*'s tractaat 'Van den gheesteliken tabernakel':
80a tot 99b: caput 44 tot 75.[I]

99b (98): Vanden wijf speciebomen daer moyses die salue af maecten ende wat die bedudynghe daer af is

1) *hs.:* armoe|
2) *hs.:* le|, uē *in marg. bijgeschr.*
3) *hs.:* b *op* p.

I *Geciteerd naar de uitgave van* Jan van Ruusbroec's werken *door het* Ruusbroec-Genootschap, *Dl. II*, *Mechelen enz., 1934*.

suuerlic deuote oeffenynghe vanden leuen ende lyden ons mynliken liefliken behalders ende verloeser ih̄ xp̄i ghebenedijt‖

De vier eerste hoofdstukjes vindt men in bovengemeld tractaat van Ruusbroec en wel Caput 81 tot 84. Het laatste zinnetje: ‘Siet, nu hebbe ic ughenoemt die viere spesiboeme daer Moyses die heileghe salve ave maecte’ ontbreekt en in ons hs. volgt nog Caput 89, van pag. 198 af tot het eind.

112a (111) expl.:

*E*nde in deser wysen worden die apostelen ghesaluet ende gheheilicht *E*nde hier om gynghen sy voert in der cracht prediken ende doepen. ende god was mede werken ende conformierden hoer werken en(*!*) hoer sermoene myt wonderliken teykenen ende miraculen etc. (laatste regel onbeschreven).

112b (111): Vander armoeden suuerlike leer
S*V*nte gregorius sprict armoe[de][1] prueuet die ghewaer vriende gods want het is twelic die mynt in den gheluck weder dat men oen mynt of dat gheluc. des sijn sy wael gewaer worden diet gheprueft hebben *O*nse heer iħs xps had voel vriende inden auont mael opten witten donre daghe Mer hi had luttel vriende opten goeden vrydaghe Armoede is een vuer daerin die mensche gebernt ende gheprueuet wort hoe luterlic hi god mynt[I)]....

113b (112) expl.: *D*aer om wart xp̄s arme op eertrijc. op dat hi ons rijc makede in hemelrijc *A*lsoe voel sullen wy oen gelijc sijn inden leuen. alsoe voel sullen wy oen gelijc sijn inden loen der ewiger glorien

114a (113) tot 130b (128): Wederom een stuk uit Ruusbroec's Tabernakel en wel Caput 138 tot pag. 350 'Siet, nu hebbic u ghenoemt....'

131a (129 tot 186a (184): de volgende stukken uit het 'Groote Briefboek' van Heinrich Seuse[II] 2, tot 15; 17 *met als opschrift* Nemo potest deobus(*!*)dominus(*!*)seruire *en slechts tot pag. 458, reg. 10;* 16; 18; 20 *tot pag. 467, reg. 27;* 21 *tot pag. 470, reg. 8;* 22; 25; 24; 26.

186a (184): *Dicta patrum* tot 186b.

187a (185) tot 230b (228b) de volgende sermoenen van Tauler: (Bas. B)
Vox clamantis in deserto parate viam domini

193b (191): Erunt signa in sole etc (XIV)

198b (196): Dyt is een alten schonen sermoen (45)

205b (203): ¶[2] Oro vos vt caritas v[est]ram magis h[ab]undat (76)

1) *hs.:* armoe|
I) *Deze gedachte als* dictum Gregorii *ook fol. 294b* (*292*).
II) *Geciteerd naar* K. Bihlmeyer, Heinrich Seuse, Deutsche Schriften. Stuttgart, 1907. *Zie* Dolch, *§ 131-133. De tekst gaat op een Nederrijnsche overlevering terug.*
2) *paraaf blauw.*

	Een ander schoen sermoen	
213b (211):	¶[2]Een schoen sermoen van onser lieuer vrouwen	(49)
219b (217):	¶Een sermoen vander opuaert ons heeren	(19)
224a (222):	Een schoen sermoen	(S. II)
230b (228):	*Dicta patrum*.	

2) *paraaf blauw*.

231a (229) tot 250b (248)

en dan daarbij aansluitend 261a (259)[l)]:

¶[1)] Hier beghynnen sommyghe lerynghe die die heilige doctoers bescreuen ouer gheset wten latijn in duyssche meer aengesyen den gueden syn dan die letter des latijns Ende ten yersten woe dat een ouerste hem sal hebben tot synen ondersaten te regieren Hier af spreect sunte gregoryus aldus **A**[l]soe danych sal wesen die ordynancie eens regiements dat die ghene die daer is een ouerste ende regiert *D*ie sal alsulke mate holden tot synen ondersaten dat hi sye alsoe toelache ende toespreke dat sy oen ontsyen ende dat hi sie alsoe toernich anspreke dat sye oen mynnen....

261a (259) expl.:

*I*n uwer lijdsamheit suldy besitten uwe zielen wat is die ziele te besitten anders dan in allen dynghen volcomelic te leuen ende alle becoringhe des herten wter konst der doegheden

216b (259):

te regieren ‖ *S*oe wie dan die lijdsamheit holt besit sijn ziele want daer wt wert hy sterck teghens alle wederstoet ende hem seluen verwynnende heeft hi heerscappije ouer hem *A*men ¶[1)] Dese leringhe heb ic dat meeste deel wt eenen boeck ghetoeghen dat geheyten is van vierrehande oefenynge der zielen voel des boecks after ghelaten hebbe ende voel heiligher lerynghe wt ander boeken daer toe ghedaen ende ghetoeghen hebbe *E*nde is ghemaect of sy twe te gader spraken die ziel der ewigher wijsheit Als die discipel vraeghende ende die

l) Zie boven over de vergissing bij het binden begaan.
1) *paraaf blauw*.
1) *paraaf blauw*.

inwendighe men[sche][2)]
antwoerdende ¶[1)] Die ziele
vraeghet
O *M*ensche siech[3)] my off ic by der gracy
godes ghenade daer toe vercreghe my
inwendelick te oefenen in desen vier

262a (260) voerscreuen als lancheit. breetheit ‖
hoecheit ende diepheit *W*aer aen soude
icks beghynnen op dat ic dat loen der
oefenyngen nyet en verloer of ic sond**e**r
ordinancie voert voer ¶[1)] Die
mensche antwoert **O** *S*iel als sunte
bernaerdus secht aen dy seluen salstu
beghynnen te merken op dat | tu dy nyet
kennende te vergheues tot anderen
dynghen keerste....

Op 269b (267) volgt dan 251a (249) tot
260b (258) en daarna 270a (268) tot
278b (276).

278b expl.: Die mensche *S*unte augustynus seit
gheloeft ende du hebste ontfaen wanneer
dan enych mensche die in gracien is.
ende wetende in gene doet sunden en
is ende is in rechter

2) *hs.: men-*|
1) *paraaf blauw*.
3) *hs.:* sich, e *bovengeschr*.
1) *paraaf blauw*.

ghelouen der mynnen begherende dat
sacrament tontfaen soe ontfaet hijt
geestelick ende myt gracien inder zielen
*M*er veel beter ist ontfaen sacramentlick

Onmiddellijk aansluitend, tot 280b (278), een stuk dat een fragment blijkt te zijn van een tractaat, voorkomende in hs. U., hetwelk men in het tekstgedeelte afgedrukt vindt als no. XIX. De varianten naar dit hs. zijn aldaar opgeteekend. Het draagt hier het volgende opschrift: D i t i s w t e n e n s e r m o e n

Fol. 280b (278), reg. 4 sluit het volgende stuk aan, dat hier een plaats vinde:

¶*S*unte thomas spreect dat alle die
verclaeringhe ende die ghenade ende
salicheit die onse heer ihs xp̄s alle der
werlt heuet bracht aen sijnre menscheit
leuen ende lijden dode ende
opuerstandynge ende hemeluaert *D*at hy
die alte mael brenget enen yegheliken
mensche myt synen heilighen lichaem.
soe en machmen geen ghenade
gedencken die enych mensche begheren
mach die daer in nyet besloten ende
begrepen en sy *A*ls onse heer tot sunte
*A*ugustynus sprace niet ic in dy mer du
salt verwandelen in my wat du wilste of
begheren mogheste ghebreke verwynnen
ghenade doechden troest te gewynnen
dat vijndes du al hier of du te rechte
sueken woude *H*adde een mensche
gheleuet hondert of dusent iaer

281a ende had alle daghe hondert ‖ of dusent
doet sunden ghedaen. ende weert dat
hy gherechten rouwe had ende enen
waren gansen keer dede vanden sunden
tot gode *E*nde ghynge dan mytten keer
tot ten heylighen sacrament *S*oe weer
dat soe cleynen dynck onsen heer in
deser hoger edelre gauen alle die sunden
in enen oghen blynck quijt te laten of te
vergheuen als een stub wt dijnre hant te
blasen *E*nde die keer mocht soe
crechtich sijn alle pijn ende boet ghinge
mede af ende mocht een groet heilich

werden *O*ch kijnder welc een wonder vermochten wy myt gode of wy ons tot ons seluen keerden ende daer by bleuen ende nemen der ghenaden in ons waer *S*oe vermochten wy recht alle dynck ende vonden hemelrijck in ons *E*nde daer om wilstu dynen lieuen god weerdeliken ontfaen soe neemt waer hoe dijn ouerste crachten in dynen

281b

god gericht sijn ende hoe dynen ‖ wil synen wil suekende is ende wattu aen oen meynende bist ende hoe dijn trouwe aen oen bestaende is *D*ie mensche en geneemt den lichaem ons heren nvmmer in desen hi en ontfaet sunderlinge grote ghenade ende hoe ducker hoe meer *J*a die mensche mocht den lichaem ons heren nemen in alsulker aendacht ende meynynge soude die mensche comen in inden nedersten chore der

enghelen *J*a dat hi quaem inden anderen ia inden achten of inden neghende *D*aer om waren twe menschen ghelijck van leuen mer die een had den lichaem ons heren ducker myt weerdicheit genomen dan die ander *D*oer dat sal die mensche soe veel meerre sijn als een blynckende sonne voerden anderen. ende sal een sunderlynghe enynghe myt synen god hebben *D*it salighe nutten ende nemen den duerbaren lichaem ons heren en leghet nyet alleen aen wtwendighen ontfaen ‖

282a *M*er het leget oec aenden geesteliker myt enen begheerliken ghemoede meynynge ende aendacht. dit mach die mensche soe trouweliken meynen dat hi rijker wort aen ghenaden dan enych mensche van eertrijc *D*it mach die mensche doen dusentwerf aen enen daghe ende meer hi sy waer hi sy sieck of ghesont *M*aer sacramentlick salmen sich daer toe voegen nae wise goeder ordenynge ende nae groetheit der begeerynghe heeft men euer die begheringe nyet soe reysmen sy daer toe ende reyde ende halde si daer toe *S*oe wort men heilich inder tijt ende salich inder ewicheit want gode na gaen ende oen volgen is heilicheit ende veruolgen is salicheit *D*it gheeft ons die leerre der waerheit die mynre der cuysheit ende dat leuen der ewicheit *A*men

282a (280): V a n d e n h e i l i g e n (60g)
s a c r a m e n t

287b (285): Onmiddellijk aansluitend nog een fragment van bovengenoemd tractaat uit hs. U., en wel een stuk, dat in dit hs. onmiddellijk volgt op het zoo juist vermelde stuk van XIX. Het loopt tot 292a, waar nog *Dicta patrum* volgen tot 294b (292).

294b: L e e r y n g e **W**ijf dynghen sijn daer hem een geestelick mensche sonderlynge in oefenen sal als hi hem schicket te

295a (293) gaen totten heiligen ‖ sacrament des ghebenediden lichaems ons lieuen heren iħu xp̄i **D**at yerste is dat hy aen merken sal wye dat die ghene is die hy ontfanget....

299a (297) expl.: *O*f om vermerynghe der verdyenten off om vertroestynghe

299b inden druck Om een onderscoerynge onser crancheit ‖ *O*f om een wtslutynghe der ondancbaerheit of om

onderstant onser euen menschen *O*p dat wy die leuende ende doden daer mede te hulpen moegen comen of enych ander sake des ghelijck V a n d e n s a c r a m e n t **E***N*de als du dat sacrament ontfanghen hebste soe sulstu die groete waeldaet die hy dy bewijst heuet myt behoerliker weerdicheit ouerdencken ende daer of dancken ende louen. *W*ant hy heeft dy inden sacrament seuen alte sonderlynge groete dyngen bewesen

¶[1)] *T*en yersten syne grote ende ouergroete oetmoecheit ....
(Slechts 6 punten worden genoemd).

1) *paraaf blauw*.

301b (299) expl.: *E*n wilt ons nyet vreemde wesen inder doet mer lijt myt ons inden daghe *D*ie vyande moeten confuus werden die ons dan willen veruolghen *V*ernyel hoer stercheit in dijnre crachten want daer en is nyemant die ons dan beschermen sal dan du god die ons nv alsoe geselliken biste *A*men ‖

302a (300): Hetzelfde sermoen van Tauler, dat wij aantroffen op fol. 213b:

D*E*n(*!*) begheet huden den (49)
mynliken dach

308a (306): ¶[1)] E e n s u u e r l i c p u n t **E***E*n maghet xp̄o die onder ander meechden op een voertgaende leuen staet die is ghelijck als een blenkende morgen sterre inden hemel *E*nde als een rose inden paradijs ende als een schoen olijue boem ....

309b (307) expl.: *D*en gheest der verstantenysse verdrijft gulsicheit ende is sap der bloemen *D*en gheest der smakender wijsheit verdrijft onsuuerheit ende is den smaeck der bloemen *A*men

309b (307) tot 332b (330): Een uittreksel van *Merswin*'s tractaat *Von den neun Felsen*, dat S t r a u c h in zijn artikel over dit onderwerp[I)] niet genoemd heeft:

D*I*t is een wtscrijft ende een ghetogen synne wt enen boeck dat heit vanden negen velden(*!*). ende heeft vier capittelen ¶[1)] *D*at yerste is hoe dat enen mensch voer quam ende een bedudynghe waer hem gegheuen van god dat hi dit boeck scryuen most ¶ *D*at ander....

332a (330) expl.: *w*ant sy hem niet en keren myt enen bereyden verwegenen ghemoede ende myt eenre oetmoedyger ghelatenre onderworpenheit waer alsulke menschen in dien weer god nv

332b bereyder grote dynghen te werken in ‖ deser sorchliker tijt dan hi in hondert iaren ye ghewaert *H*ier af niet meer

1) *paraaf blauw*.

I) P h . S t r a u c h , *Zur Gottesfreund-Frage* I. Zs. f. Deutsche Philologie, XXXIV, pag. 235 vlgg Zie ook *Bouwstoffen van het Middelnederlandsch Woordenboek*, bewerkt door W i l l e m d e V r e e s e , nr. 93 (Boec d.M.).

1) *paraaf blauw*.

	mer bidden wy onsen lieuen heer dat hy dat beste leer *S*oe meer gesacht soe myn geraect *M*er swijcht al stil ende en hebt ghenen wil soe hebstu voel *D*eo gracias
332b (330) tot 337b (335):	Korte *punten* en *dicta patrum* (o.a. 335a van *D*ie heilige vader ruusbroeck).
237b (235) expl.:	*A*lsoe dick steruen wy gheestelick ende verdienen martelaers loen. ¶ *D*eo gracias *A*men

Schrift:

Het handschrift is geschreven door een hand uit het einde der 15e eeuw, zeer verwant aan die van hs. G. 1, dus vermoedelijk

uit dezelfde schrijfschool, vast, doch niet steeds zeer regelmatig. Hoewel ook dit hs. compres geschreven is, kan men de scheiding der woorden toch steeds goed vaststellen. Wat de letters aangaat, i en ij hebben lang niet altijd streepjes; de y, die nooit een stip draagt, heeft dikwijls een nauwlijks zichtbaren staart, zoodat hij moeilijk van een v te onderscheiden is[1]. Zeer zelden vinden wij ů (306b, nůwer; 289b, gůnne). Interpunctie: punt, vaak gerubriceerd. Rubrieken en roode opschriften van den kopiïst: hoofdletters rood doorstreept, soms ook kleine letters; parafen dezelfde als in hs. G. 1. Er komen ook veel blauwe parafen voor, van een andere hand. Van die hand zijn hoogst waarschijnlijk de talrijke roode lombarden (1 à 2 rr. hoog), die zich onderscheiden door een andere kleur dan de roode opschriften, en enkele blauwe. Fol. 107b en 108a zijn wel gerubriceerd, doch de lombarden ontbreken, hetgeen pleit voor deze opvatting. Groote initialen en randversieringen in rood, rose, groen en blauw en vooral veel goud, dat prachtig bewaard gebleven is, vertoonen de volgende bladzijden: 2a (1), 38a (37), 131a (129), 187a (185), 231a (229) en 261b (259) met resp. **M**, **A**, **D**, **S**, **A** en **O**.

De blauwe letters zijn in goud gevat en zijn met fijne witte arabesken beteekend; in het goud zijn soms weer ranken of figuren uitgespaard in blauw, groen, rood en rose. De randversieringen zijn meestal gouden ranken met gekleurde bloemen, ook wel rozetten. Er komen in het handschrift nog veel, minder rijk versierde, blauwe initialen voor, meestal met rood en goud bewerkt en soms een weinig groen, in grootte varieerende, tusschen de vier en acht rr. hoog. De grootste daaronder (80b, 213b, 219b en 302a) zijn nog vergezeld door een eenvoudige randversiering van rozetten. De **D** op fol. 302a behoorde een **M** te zijn. Fol. 15a (14) heeft een gouden **O**, met rose en groen versierd (5 rr. hoog).

Afkortingen:

Niet veel. De volgende verdienen vermelding:

Van 193b (191) tot 213a (211) komen, zooals wij zagen, drie sermoenen van Tauler voor: in deze, en in deze drie alléén, wordt het woord mensche afgekort door .*M*. of .*M*e., een afkorting, die uit het voorbeeld van den kopiïst zal stammen, dat waarschijnlijk een 14e-eeuwsch hs. was, want na 1400 wordt zij niet meer aangetroffen.

1) *Zie afb. XIII.*

Voorts nog de volgende:

r....dae' (196a), de'uende (38a)
er....doerve't (196b), wo't (187a)
re....spken (191a); gespken (= gespreken? *vgl. óók beneden p. 252*, *r. 40, var.*) (193a)
ri....beg'pen (196a)
aer....d' (196a) en misschien m' (passim)
n (*op het eind!*)....toen (309b)
m....nt (279a)

De correctie biedt weinig stof tot opmerkingen: in het hs. is weinig verbeterd, hetgeen volstrekt niet zeggen wil, dat dat niet noodig was, want het wemelt van fouten. Een merkwaardigheid is, dat zoo vaak vergeten werd, een woord dat afgekapt werd aan het einde van den regel, af te maken op den volgenden.

Herkomst:

Het handschrift is in het bezit geweest van H. Hoffmann von Fallersleben. Zijn naam komt in Duitsche letters voor op fol. 1a:

Hoffmann
von Fallersleben

Het wordt vermeld in den catalogus, dien hij in 1846 maakte, toen hij zich genoodzaakt zag zijn bibliotheek te koop aan te bieden: *Bibliotheca Hoffmanni Fallerslebensis. Leipzig,* ***1846****,* p. 22, 23: *Nr. XVII* '*Niederländisches Erbauungsbuch*'. In 1850 verkocht hij de handschriften en Nederlandsche boeken samen voor 1000 Th. aan de Kon. Bibliotheek te Berlijn.[1)] Van vorige bezitters of van de herkomst van het handschrift is niets zekers bekend. Het komt mij niet geheel onmogelijk voor, dat dit hs., evenals hs. G. 1 geschreven zou kunnen zijn door 'heilken iacops Een vanden vieren die dit cloester *(het besloten klooster der Regularessen te Oostmalle in het markgraafschap Antwerpen)* hebben helpen begynnen ter eeren gods', al zouden wij, wat het dialect aangaat, de schrijfster liever in het Oosten des lands zoeken, in de buurt van Arnhem. Er komen echter bij nadere beschouwing ook nog al wat Westelijke vormen te voorschijn. Welkom vergelijkings-materiaal leverde in

1) *Zie:* Mein Leben. Aufzeichnungen und Erinnerungen von Hoffmann von Fallersleben, V. Hannover, 1868, *p. 112-114*.

dit opzicht het tweemaal voorkomende 49ste sermoen van Tauler, resp. op fol. 213b en 302a: Beide werden afgeschreven naar èèn en denzelfden tekst, sterk Oostelijk gekleurd (men begeet huden, oen, solde, balde), doch met Westelijke vormen. De eerste lezing is veel onnauwkeuriger, dan de tweede, die een zeer goeden tekst biedt. Nu heeft die eerste over het algemeen meer Westelijke vormen, dan de laatste. Dit is begrijpelijk: waar men nauwkeurig het voorbeeld volgt, onderdrukt men het eigen dialect onwillekeurig meer! Dat de Westelijke vormen van de schrijfster zijn en niet van het voorbeeld blijke uit den volgenden zin:

218b (216):	Waer ghiericheit of vrecheit is dat is te mael bose een grof l o t t e dat te mael bose is *E*en mensche s o l d alsoe mylde sijn ouer dese snode v e r g a n c l i k e dyngen .... *N*v blyuen oec sommyghe menschen a e n die inwendighe dynghen .... *S*y mochten alsulck sijn dat sy daer nvmmermeer mede voer god en q u a m e n
307a (305):	*w*eet waer ghiericheit vrecheit is. dat is te mael een onreyn grof l o t dat te male bose is *E*nde een mensche s o u d e alsoe mylde sijn ouer dese snode v e r g h e n c l i k e dyngen.... *N*u blijuen oec sommyghe menschen a e n inwendighe dyngen....sy mochten alsoe sijn dat sy nvmmer daer mede voer god en q u e m e n [1)]

Dat één en hetzelfde voorbeeld gebruikt werd, blijkt wel uit het onbegrepen l o t t e , l o t voor het Duitsche l o c h en het door a e n vertaalde a n (*ohne*).

Tenslotte wijst ook de band van het handschrift, die vervaardigd is door de *Broeders des Gemeenen Levens* uit D o m u s F r a t r u m S a n c t i G r e g o r i i te 's-Hertogenbosch, in de richting van een Brabantsch klooster.

Watermerken:

I. Fol. 3 tot 107; 110 tot het einde: Een gothische P met stang en klavervier, gelijk aan B r i q u e t no. 8622 (Maastricht, 1484; Utrecht, 1485/86).
II. Fol. 108/109: Een variant van het vorige; B r i q u e t no. 8628 ('s-Hertogenbosch, Rek. v/h Hertogdom, 1491/94).

Band:

Het hs. steekt nog in zijn oorspronkelijken band, die uitvoerig beschreven is door P r o s p e r V e r h e y d e n in 'Het

1) *Spatieering van mij.*

Boek' van 1932, p. 209 vlgg.[1)] De schrijver van dit artikel dateert dezen echter ca. 1516, hetgeen met het oog op het papier van ons hs. te laat is. Mogelijk is het omstreeks dien tijd reeds herbonden. Er zijn twee koperen sloten, waaraan de klampen ontbreken. Op den rug, met inkt uit het einde der 17e eeuw:

verscheyden onderricht
De.b.v.n .. etc

hetgeen wel zal beteekenen: D e b e a t a e v i r g i n i s n a t i v i t a t e e t c., gezien het begin van het eerste gedeelte van den inhoud.
Onderaan een rechthoekig etiketje van rood leder met gouden letters:

Ms. germ.

uit den modernen tijd.

Octav. 188.

Addendum.

Hs. G. 2:

De 'ymnus' op p. 83 schijnt, voor een gedeelte althans, ook voor te komen in hs. Brussel, Kon. Bibl., nr. II, 278, fol. 134 sq., te oordeelen naar het *incipit*. Het einde ervan is verschillend. (*Zie* M e e r t e n s VI, *p. 151*).

1) De voorkant van den band is gereproduceerd in 'Bucheinbände aus der Preussischen Staats-Bibliothek zu Berlin' door M.J. H u s u n g , Leipzig, 1925, Abb. 46, Tafel XXXII. Een potlood-aanteekening op het eerste schutblad heeft kennelijk betrekking op een ander werk, waarin de band beschreven is. Zij luidt: *27a* (*Alterer Platten-stempel 3*) *Vorderdeckel*.

Indeeling der handschriften in groepen.

De Duitsche overlevering.

Zooals wij in de hierbij afgedrukte inhoudstabellen der Nederlandsche Tauler-handschriften kunnen zien, zijn de stukken die van oudsher als echte Tauler-preeken beschouwd werden, daarin aangeduid met de nummers die zij in de uitgave van V e t t e r - de eerste moderne standaard-editie die op handschriften berust - gekregen hebben. Daar nu bij de groepeering onzer hss. de volgorde waarin de sermoenen overgeleverd zijn een groote rol speelt, is het allereerst noodzakelijk, dat wij uiteenzetten hoe deze rangschikking in V e t t e r 's uitgave tot stand is gekomen.

Voor een gedeelte der verzameling stond den uitgever een zeer goede bron ten dienste: het Tauler-handschrift uit de *Stifts-Bibliothek* te *Engelberg*, hs. **E.**, dat nog geschreven is tijdens het leven van den mysticus (1359). De 44 sermoenen die het bevat (van het eerste is alleen de tweede helft nog over), zijn op p. 135-388 afgedrukt, precies in de volgorde, waarin zij ook in het hs. voorkomen. Deze vormen de kern van V e t t e r 's editie. Hs. E. heeft ons echter slechts ongeveer de helft overgeleverd van de 83 stukken (welbeschouwd zijn er 79 sermoenen en 4 tractaten), die van oudsher als de oorspronkelijke canon van Tauler-preeken beschouwd zijn. Reeds in 1498 verscheen deze verzameling te Leipzig in druk, doch de uitgever interpoleerde nog 4 sermoenen in de reeks, die men later als preeken van Eckehart heeft herkend. In 1521 gaf A d a m P e t r i te Bazel deze 83 + 4 stukken opnieuw uit en voegde er een veertigtal nieuwe aan toe,[1)] die hij uitdrukkelijk als *opera spuria* onderscheidde van de erkend-echte Tauler-sermoenen.

Dat deze 83 stukken inderdaad een zeer oude verzameling representeeren, blijkt uit het feit dat men ze gezamenlijk terugvond

1) Wij hebben deze laatste in onze tabellen aangeduid als *Bas. A* enz. (zie p. 147-153).

in drie handschriften (A 89, A 91 en A 88), geschreven in het voormalige *Johanniter-huis* te Straatsburg, die het eigendom zijn geweest van de bibliotheek dezer stad, totdat ze tijdens het beleg van 1870 door den brand vernield werden.

C a r l S c h m i d t, die in 1841 de eerste monographie over Tauler in het licht heeft gegeven, kende deze hss. en heeft ze in het kort beschreven. Reeds in 1840 maakte hij een afschrift van één dezer; een tweede, waarin hij de lezingen van de drie hss. trachtte te combineeren, heeft hij niet kunnen voltooien, daar de hss. tijdens zijn werk verloren gingen. Een aanteekening van S c h m i d t, waarin hij dit mededeelt, heeft V e t t e r (p. 3-5) vóór zijn uitgave afgedrukt. V e t t e r nu heeft zijn incomplete verzameling uit hs. E. aangevuld naar dit tweede afschrift van S c h m i d t, hem door diens zoon in bruikleen afgestaan en is daarbij als volgt te werk gegaan: de eerste 36 stukken (van het laatste alleen de eerste helft) van het afschrift plaatste hij vóór de sermoenen van hs. E. en sloeg de nrs. 17, 18, 25, 29, 30, 31, 34 en 35 over, omdat hij die reeds uit hs. E. had afgeschreven. Hij verwees bij die nummers naar de overeenkomstige stukken in hs. E., zóó dat hij de nummering van het afschrift handhaafde (dus: na 16 verwijzingen naar hs. E. en daarop 19 en zoo voort). De sermoenen van hs. E. nummerde hij gewoon door, halverwege 36 tot 71, met dien verstande, dat hij de stukken, die hij te voren overgeslagen had, en die in hs. E. alle achter elkaar voorkomen, doch in andere volgorde (17, 18, 30, 29, 25, 31, 34, 35), resp. 60a tot 60h noemde. Na 71, het laatste sermoen van hs. E., gaf hij voorts de 8 preeken die hem nog restten, weer in de volgorde van de Zondagen van het kerkelijke jaar. Als laatste sermoen gaf hij tenslotte nog de zg. *Cordula*-preek[1], in de lezing van een 14e-eeuwsch hs. uit de Univ. Bibl. te Freiburg i. Br. (**F.**), dat hij eerst leerde kennen, toen zijn uitgave bijna gereed was.

Wij zijn met opzet in dezen wat uitvoerig, omdat V e t t e r ons omtrent zijn werkwijze onvoldoende ingelicht heeft: over den inhoud en rangschikking van het door hem gebruikte afschrift tastten wij langen tijd in het duister, daar het onmogelijk was om wijs te worden uit de voetnoten aan het begin van iedere preek. Wij hebben daar eerst een goed inzicht in gekregen na kennismaking

1) In 1876 heeft W. W a c k e r n a g e l deze preek reeds uitgegeven naar een 14e-eeuwsch hs. uit de Univ. Bibl. te Bazel (B XI, 23), in zijn *Altdeutsche Predigten*, p. 548 sq.

met de voortreffelijk gefundeerde critiek van W. Schleussner in 'Der Katholik' van 1913.[1] Aldaar wordt aangetoond, dat Vetter, zéér tot nadeel van zijn uitgave, verzuimd heeft om het eerste afschrift van Schmidt - dat deze in 1840 naar één enkel hs., het later te noemen hs. A 89, vervaardigd had - te raadplegen, hetwelk hem uitstekende diensten had kunnen bewijzen bij de bestudeering van het 'amalgaam', dat hij als voorbeeld nam.[2] Van dit afschrift, dat niet meer schijnt te bestaan, bezit de Bibliotheek te Straatsburg een in 1877 met groote zorg vervaardigde copie van de hand van R.M. Werner, die met den beroemden Dominicaan H.S. Denifle destijds het plan had opgevat, daarvan een uitgave te bezorgen.

In dit afschrift komen bovendien twee sermoenen voor die in Vetter's bron ontbreken, twee echte Tauler-preeken die ook in de oude drukken zijn opgenomen. Ze zijn sindsdien, in 1922 uitgegeven door Helander[3] (in onze tabellen nrs. 65* en 76*).

Schleussner voegt aan zijn beschouwing tenslotte eenige tabellen toe, die bij Werner's copie gevoegd waren, met een nauwkeurige inhouds-opgave van de hss. A 89 en A 88. Over den inhoud en de rangschikking van het oudste hs., A 91, deelt Werner niets mede. Juist deze gegevens zouden van groot belang kunnen geweest zijn voor het inzicht in het ontstaan der verzameling! De berichten van hen die het hs. met eigen oogen gezien hebben, spreken elkaar alle tegen. Het meest geloofwaardig schijnt mij de mededeeling van Schmidt in het voorbericht van zijn laatste afschrift, door Vetter in zijn geheel afgedrukt (p. 3-5): hij zegt daar, dat het hs. 34 preeken bevatte, benevens het begin van een 35ste, en dat hs. A 89 hetwelk eenigen tijd later ontstaan was, deze 35 sermoenen in dezelfde volgorde behelsde, vermeerderd met een aantal andere.[4] Door de lijst van Werner

1) 93. Jhrg., IV. Folge, Bd. VI, p. 195 sq. Het tijdschrift was in geen onzer bibliotheken aanwezig; het ex. dat ik gebruikte, is uit de Staats-Bibliotheek te Berlijn.
2) Zie over den toestand van het door Vetter gebruikte afschrift de noot op pag. 4 van diens editie!
3) D. Helander, *Tauler als Prediger*. Diss. Lund, 1923.
4) Toen Schmidt in 1841 zijn monographie uitgaf, was het hs. zoek. Aan J.J. Beck's *De Tauleri dictione vernacula et mystica* van 1786 ontleent hij de mededeeling, dat het 38 sermoenen bevatte met als aanhangsel drie tractaten onder een gemeenschappelijken titel (zonder twijfel V. 58-60). Later is het teruggevonden, getuige de varianten, die hij eruit opteekende in zijn tweede afschrift. Uit dezen tijd stamt ook wel zijn eigen beschrijving van het hs. Tot dusverre is alles goed te begrijpen, doch de meer gedetailleerde beschrijving, die Preger in 1893, naar hij zelf zegt op grond van mededeelingen van Schmidt, van het hs. geeft, brengen ons weer opnieuw in moeilijkheden. Hij zegt (III, p. 62), dat er tòch 38 waren plus een kort tractaat over biecht en aflaat, en wel 34 sermoenen, gerangschikt volgens het kerkelijke jaar, waarvan het laatste voor den 10en Zondag (V. 42), dan volgt het tractaat en tenslotte nog vier sermoenen als aanhangsel, één voor den derden (V. 35, 36 of 37?) en 3 voor den vijfden Zondag (36, 39, 41). Hoe komt Preger hier aan? Deze opgave is onmogelijk in overeenstemming te brengen met de gegevens over hs. A 89!

kennen wij de volgorde in hs. A 89, zoodat wij dus ook een voorstelling hebben van den inhoud van het oudste Straatsburgsche Tauler-hs., dat, als men de overlevering gelooven mag, nog uit Tauler's tijd, althans uit de 14e eeuw stamde.[1)]

In dit oudste hs. - en dit is met het oog op onze tweede groep belangrijk - was reeds een rangschikking naar de feestdagen. Waarschijnlijk was hier slechts de helft van de verzameling overgeleverd, want hs. A 89 had een tweeledige collectie: 37 sermoenen, waarvan er 34 en een deel van het 35ste ook in hs. A 91 voorkwamen; dan volgden de tractaten V. 58-60, waarmee het eerste deel afsloot en vervolgens na een kerstpreek (V. 1) - die S t r a u c h en N a u m a n n[2)] op Eckehart's naam stellen - een tweede gedeelte met 34 preeken, wederom naar de Zon- en feestdagen gerangschikt. Halverwege het laatste sermoen brak het hs. af. Blijkens den index die in den codex nog aanwezig was, kwam hierna nog een aanhangsel van 7 sermoenen.

Het jongste hs., A 88, behelsde juist dezelfde sermoenen als hs. A 89, doch maakte er één enkele verzameling van, loopende van Kerstmis tot Allerzielen, den gang van het kanonieke jaar.

W e r n e r 's lijsten, omgewerkt naar de nummering van V e t t e r , geven ons het volgende beeld der hss. A 89 en A 88:

A 89:	-, 3, 2, -, -, 6-11, -, -, 14, -, 16-38, 62, 39,
A 88:	1, 2, 3, 4, 5, 6-11, 12, 13, 14, 15, 16-38, 62, 39,
A 89:	41, 63, 43, 42, 58-60, 1, -, 57, 73, 44, 45, 64, 54, 47,
A 88:	41, 63, 43, 42, -, -, 72, 57, 73, 44, 45, 64, 54, 47,
A 89:	66, 67, 53, 70, 56, 74, 81, 75, 76, 71, -, 69, 78, -,
A 88:	66, 67, 53, 70, 56, 74, -, 75, 76, -, 77, 69, 78, 58-60,

1) S c h m i d t en op diens gezag ook P r e g e r rekenden ook hs. A 89 nog tot de 14e eeuw. Men houde echter in het oog, dat men meestal te vroeg dateerde in dien tijd! (Zie Cor. I, p. VIII).

2) [K.W.] L. N a u m a n n , *Untersuchungen zu Johann Taulers deutschen Predigten*. Diss. Rostock, 1911.

A 89:	79, -, 40, 61, 46, 48-50, 52, 51, 65, 65*, 55, 68, -,
A 88:	79, 80, 40, 61, 46, 48-50, 52, 51, 65, 65*, 55, 68, 81,

A 89:	77, 76*, -, *4*, *5*, *12*, *72*, *15*, *13*, *80*.
A 88:	-, 76*, 71.

Hs. E. nu, onderscheidt zich van deze drie hss. door een andere rangschikking: in groote trekken is ook hier een verzameling in twee deelen te onderkennen, waarin men een volgorde naar de kerkelijke feestdagen kan aanwijzen, maar wij krijgen den indruk dat de afschrijver niet wist voor welken dag ze bestemd waren en dus daarom de volgorde gelaten heeft zooals hij ze vond. V e t t e r deelt mede (p. II), dat de index zelfs den Latijnschen bijbeltekst die boven iedere preek geschreven is, niet vermeldt, maar de sermoenen alleen aanduidt naar het onderwerp dat zij behandelen. De volgorde van hs. E. is dus van veel grooter gewicht voor de filiatie der Tauler-hss., daar zij karakteristiek is voor dat hs., terwijl de rangschikking van de Straatsburgsche hss. de traditioneele is. In den laatsten tijd heeft men dan ook terecht de aandacht gevestigd op de volgorde, daar ook de andere oude Tauler-hss., zooals hs. F. (zie V e t t e r , p. V) en de Weensche hss. 2744 en 2739 (in 't vervolg steeds aangeduid als Cor. I en Cor. II) ongerangschikte verzamelingen hebben.[1] Eén groep der Nederlandsche hss. nu, illustreert het belang der volgorde zeer duidelijk: zij bewijst daardoor een nauwe verwantschap met hs. E.

In een tweede groep zijn de stukken gerangschikt naar de kerkelijke feestdagen. Dat deze laatste intusschen verwant zou zijn met de handschriften-familie, die ook aan de oudste drukken ten grondslag ligt, is daarmede natuurlijk allerminst bewezen. In de volgende afdeeling zullen wij deze groepen naar hare uiterlijke kenmerken aan een nader onderzoek onderwerpen.

De Nederlandsche vertalingen.

In hoofdzaak zijn de Nederlandsche Tauler-hss. reeds geclassificeerd door W. D o l c h in zijn dissertatie, die eigenlijk de basis vormt voor alle onderzoek naar in het Nederlandsch vertaalde teksten der Duitsche mystiek.[2] In zijn 14e hoofdstuk, dat aan

1) Zie G. M ü l l e r , *Scholastikerzitate bei Tauler*. Deutsche Vierteljahrsschr. I, 3 (1923), p. 400 sq.

2) [B.] W. D o l c h , *Die Verbreitung oberländischer Mystikerwerke im Niederländischen*. T. 1. Weida i. Th., 1909.

Tauler gewijd is, heeft hij de desbetreffende hss. ingedeeld in drie groepen: twee groote (I en III) en een kleine (II), welke laatste, gelijk wij zien zullen, dient te vervallen, daar ons onderzoek uitwees dat D o l c h zich in dezen vergist heeft (zie beneden, p. 144). Daar door het elimineeren van groep II toch een nieuwe indeeling noodig was, oordeelden wij het juister om de oorspronkelijke derde groep, die zich in vele opzichten van alle overige hss. scherp onderscheidt, als groep I het eerst te behandelen en D o l c h 's eerste groep, die zeer vage omtrekken vertoont en van welker oorspronkelijke verzameling wij ons eigenlijk geen voorstelling kunnen vormen bij gebrek aan voldoende gegevens, als groep II te laten volgen.

Groep I.

Aan D o l c h (§ 142) waren bekend de hss. U.; Br. 2; hs. Keulen, Hist. Archiv, G B. 8°. 71 en hs. Leiden, Univ. Bibl., Cod. Voss. var. ling. 4°. 12, beide laatste door D e V r e e s e beschreven als Ruusbroec-handschriften, resp. hs. **Rsbr. x** en hs. **Rsbr. Q.** Het laatstgenoemde is inmiddels in 1914 bij de verwoesting der bibliotheek te Leuven, aan welke het in bruikleen was afgestaan, verloren gegaan. Door de uitgebreide beschrijving staat ons echter nog een gedetailleerd beeld van het hs. ten dienste.

Hs. Br. 1 is aan D o l c h onbekend gebleven[1] en wordt het eerst vermeld bij A x t e r s[2]. Evenals Br. 2 is het afkomstig uit het vrouwen-klooster *Galilea* te Gent en, zooals wij later zien zullen, is de lezing dezer twee hss. bijna woordelijk gelijk, zoodat het wel waarschijnlijk is dat zij op één en hetzelfde voorbeeld teruggaan. Bezien wij de tabel (p. 130, 131), waarop wij den inhoud der hss. van groep I hebben aangegeven, dan blijken beide hss. uiterlijk nogal van elkaar te verschillen: in Br. 2 is de verzameling grooter geworden en bovendien is de rangschikking gewijzigd. Deze is echter gelijk in de hss. Br. 1 en U., het laatste geschreven in het *St. Agnes-klooster* te Maeseyk, even over de Belgische grens tusschen Roermond en Sittard.

1) Vermoedelijk omdat het in dl. II van den Brusselschen catalogus als Augustinus-hs. beschreven is, terwijl de overige Tauler-hss. gezamenlijk in het derde deel behandeld worden. De B.N.M. bracht mij - en wellicht ook P. A x t e r s - op het spoor.

2) S. A x t e r s O.P., Bijdragen tot een bibliographie van de Nederlandsch-Dominikaansche vroomheid, z.p., 1934, nr. 182.

Laten wij eerst een oogenblik stilstaan bij laatstgenoemde twee hss. Beide behelzen een afgesloten verzameling van 23 stukken, die als zoodanig een zeer oude traditie vertegenwoordigt: het is de tweede helft van de sermoenen, die wij kennen uit hs. E., geheel in dezelfde volgorde gerangschikt, met dien verstande, dat nr. 56 aan het eind in plaats van aan het begin staat en dat nr. 59, het middelste der drie korte tractaten (zie V e t t e r , p. 274-278), ontbreekt. Deze rangschikking, die gelijk wij zagen karakteristiek is voor hs. E., is een overtuigend bewijs voor den samenhang van onze hss. met dezen zeer ouden Tauler-codex.

Zooals reeds bij de beschrijving der hss. is opgemerkt, zijn in beide hss. later notities aangebracht, die aangeven voor welken feestdag de sermoenen bestemd waren. Hs. U. heeft daartoe een index samengesteld en Br. 1 heeft bovendien nog bij elke preek aangegeven in welke orde een volgende kopiïst zal moeten afschrijven en schreef daar tevens de opmerking bij, dat in *Elseghem*[1] een ander hs. was, dat wegens de zuiverheid van het Vlaamsch geschikter werd geacht om als legger te dienen (zie boven, p. 6).

Met Br. 2 bezitten wij een tweede hs. uit *Galilea*, omstreeks denzelfden tijd geschreven, vermoedelijk eenige jaren later, want het bevat dezelfde verzameling preeken, thans echter gerangschikt overeenkomstig de kerkelijke feestdagen, terwijl bovendien een aantal mystieke tractaten en sermoenen, die eerder aan E c k e h a r t dan aan Tauler doen denken, geïnterpoleerd zijn; wij komen er later op terug. Ook is de Tauler-preek nr. 65* toegevoegd. Of nu voor dit hs. het exemplaar uit *Elseghem* als legger gebruikt kan zijn, is vooralsnog niet uit te maken. Een nader onderzoek zou kunnen vaststellen of de taal in hs. Br. 2 inderdaad zuiverder is. Mijn voorloopige bevindingen zijn, dat de beide hss. in zuiverheid van taal en correctheid van lezing elkaar weinig toegeven: beide zijn in menig opzicht voortreffelijk.

In deze drie hss. nu, volgt na een aanteekening die de verzameling afsluit - deze is woordelijk gelijk in alle drie! - een tractaat, dat naar mijn weten nog onbekend is (XXI).[2] Het is

1) *Domus Vallis B. Mariae* te Elseghem en *Domus B. Mariae in Galilea* te Gent, waren tweeling-kloosters, het eerste voor mannen, het tweede voor vrouwen; beide rijk begiftigd door J o h a n E g g e r t , zoon van den welbekenden W i l l e m E g g e r t , die in de Nieuwe Kerk te Amsterdam begraven ligt (Zie A c q u o y III, p. 78, 79; 218, 219).

2) Zie boven, p. 6, 18 en 30.

niet onmogelijk, dat het origineel Nederlandsch proza is. Wij treffen het nog aan, buiten verband met Tauler, in een aanhangsel van het uit *Diepenveen* afkomstige hs. 101 E 7 (Cat. nr. 49) der Athenaeum-Bibliotheek te Deventer. Te oordeelen naar het papier en het schrift zal dit gedeelte ca. 1430 geschreven zijn. Het dialect is Westvlaamsch en het schijnt eerder aan de zusters te Diepenveen geschonken te zijn, dan in haar klooster geschreven. Het tractaat komt nog voor in een hs. dat evenals U. uit Maeseyk stamt, eveneens tusschen stukken die met Tauler niets te maken hebben; het is nr. 73 F 25 der Kon. Bibl. te Den Haag,[1] geschreven in de tweede helft der 15e eeuw. De tekst is, behalve in laatstgenoemd hs., haast woordelijk gelijk in alle opgegeven bronnen.

Na nr. XXI volgen in U. nog twee aanhangsels, waarvan het laatste in zijn geheel is afgeschreven uit een hs. van de eerste 30 jaren der 15e E. uit hetzelfde klooster afkomstig, nl. hs. Den Haag, Kon. Bibl. nr. 73 H 25, als Ruusbroec-hs. door D e V r e e s e beschreven, p. 228 sq. (hs. Rsbr. W). Het desbetreffende gedeelte bevat allereerst een sermoen op den tekst *Ego sum pastor bonus*, dat bekend is gemaakt door R. P r i e b s c h[2] in zijn beschrijving van hs. Brussel, Kon. Bibl. nr. 14688, geschreven ± 1330 in ripuarisch dialect en dat met het oog op de *Tauleriana* die erin voorkomen, reeds lang de aandacht heeft getrokken. Wij hebben deze preek (nr. XV + XVI) in vier parallelle lezingen hierachter afgedrukt.

Het volgende stuk, S. II, is naar hs. Br. 14688 reeds uitgegeven door C o r i n (Cor. II, 69). Het derde stuk is een sermoen dat bijna altijd samen met het vorige op Tauler's naam voorkomt, nl. Bas. B. S t r a u c h heeft gemeend deze beide laatste sermoenen met zekerheid aan Tauler te kunnen toeschrijven,[3] ofschoon niet bekend is op welke gronden.

Het eerste aanhangsel van U. dat wij zooeven overgeslagen hebben, bevat eveneens eenige tractaten die zeer nauw aan den naam Tauler verbonden zijn: allereerst de stukken Cor. I, 15 en 16, reeds bekend door de uitgave van hs. Vind. 2744 (Cor. I). Ook deze tractaten kan men hierachter vinden, parallel afgedrukt

1) In een ander hs. uit dit klooster dat in dezelfde Bibliotheek bewaard wordt (73 F 24), komt V. 57 voor, eveneens op zichzelf staande.
2) Zie Zs. f.d. Philol. 36, p. 58 sq.
3) Zie beneden p. 204.

met den overeenkomstigen tekst in een hs. der tweede groep.

Er volgen dan nog drie stukken (hierachter nrs. XVII tot XIX), waarvan het laatste ten deele ook reeds bekend is uit P r i e b s c h ' beschrijving van hs. Brussel 14688.

Zooals wij terloops vermeld hebben, bevat hs. Br. 2 een aantal tractaten die sterk aan Eckehart doen denken: drie daarvan zijn bekend uit de uitgave van P f e i f f e r als sermoenen van Eckehart (E. I, 2; E. I, 6 en E. I, 42). Q u i n t heeft aangetoond,[1] dat de lezing dezer stukken nauw verwant is aan die der hss. uit de bibliotheek van E d . L a n g e r-S c h r o l l te *Braunau* in Bohemen,[2] een drietal hss., dat in den laatsten tijd gebleken is van groote waarde te zijn voor de tekstcritiek van Eckehart. Op meer dan één plaats is ook de Nederlandsche tekst in staat de Duitsche overlevering te verbeteren.

Het tractaat dat, gelijk D e n i f l e aangetoond heeft, aan R u l m a n n M e r s w i n tot voorbeeld heeft gediend voor zijn *Buch von den drien durchbrúchen*, komt ook in Br. 2 voor (V), in een lezing, zeer nauw verwant aan de Duitsche overlevering uit de 14e eeuw, door D e n i f l e in zijn uitgave gevolgd.[3]

Wij zien dus dat de hss. van groep I op een zeer oude traditie teruggaan; wij vinden verwantschap met de oudste Tauler-handschriften die wij kennen: voor de hoofdverzameling hs. E., en voor de appendices van U. de ripuarische bronnen, bekend geworden door de uitgaven van P r i e b s c h en C o r i n , alle documenten, ontstaan tijdens het leven van Tauler. Ook de geïnterpoleerde stukken in Br. 2 bleken op zeer goede bronnen terug te gaan. Zoo hebben wij gemeend alle stukken die wij op Tauler's naam of in verband met Tauler in de hss. dezer groep aantroffen, te moeten publiceeren, daar zij ons zonder uitzondering belangrijk voorkwamen. De verzameling echte Tauler-preeken vereischt een diepgaande studie in verband met de tweede groep en ook een uitgave van deze komt mij gewenscht voor.

Er resten ons nog twee hss. die zich bij de vorige schijnen aan te sluiten: hss. Rsbr. x en Q. Deze beide behooren in ieder geval bij elkaar en een nader tekstonderzoek van Rsbr. x zou, daar Q

1) Zie J. Q u i n t , *Die Ueberlieferung der deutschen Predigten Meister Eckeharts*. Bonn, 1932.
2) Zie P h . S t r a u c h , Zs. f.d. Philol. 54, p. 283 sq.
3) Zie H.S. D e n i f l e O.P., *Taulers Bekehrung*. Strassburg, 1879, p. 137 sq.; D o l c h , § 146.

immers verloren gegaan is bij den brand te Leuven, dus kunnen bewijzen dat D o l c h inderdaad gelijk heeft gehad, toen hij ze in groep I onderbracht. In Rsbr. x dragen de sermoenen geen aanwijzing voor den feestdag; in Rsbr. Q sommige wèl en bij andere is zij later aangebracht.[1)]

Groep II.

D o l c h (p. 81, 82) bevond, dat vijf groote en eenige kleinere verzamelingen van sermoenen van Tauler, zoowel wat den inhoud als wat de volgorde betreft, waarin zij afgeschreven zijn, een aparte klasse vormden, door hem groep I[2)] genoemd. De stukken zijn in deze groep gerangschikt naar de feestdagen van het kerkelijk jaar en de volgorde komt daardoor eenigszins overeen met die in de verloren gegane hss. uit Straatsburg[3)], met die in een groep Duitsche hss., die men den 'grooten Tauler' noemt[4)] - een benaming die ontleend is aan een aanteekening in één dezer - en tenslotte met die der eerste drukken van Leipzig, Augsburg en Basel.

Duidelijker dan een wellicht toevallige overeenkomst tusschen onze hss. en genoemde Duitsche overlevering, springen echter de verschillen in het oog:

1. een dertigtal sermoenen ontbreekt in onze groep.
2. wij treffen er een aantal stukken in aan, die in de Duitsche verzamelingen niet voorkomen.

Deze verschillen maken dat het ons voorkomt, dat wij alleszins verantwoord zijn, om de groep voorloopig buiten verband met genoemde Duitsche overlevering te beschouwen.

In hetzelfde jaar van D o l c h 's dissertatie vestigde S t r a u c h [5)] en na dezen N a u m a n n in zijn proefschrift, de aandacht op

1) De cijfers die D e V r e e s e aanzag voor een uit het voorbeeld overgenomen nummering (zie p. 177), bleken aanduidingen voor den Zondag na Pinksteren te zijn.
2) Om reeds genoemde redenen hebben wij haar groep II genoemd.
3) Zie hiervoor p. 129 sqq.
4) Uitvoerig zijn deze hss. beschreven door A. S p a m e r , *Ueber dis Zersetzung und Vererbung in den deutschen Mystikertexten*. Diss. Giessen, 1910, p. 84 sq. D o l c h , p. 81, noot 2, spreekt over een verwantschap, die zou bestaan tusschen gr. II en den 'grooten Tauler'. Zoolang de teksten echter nog niet bestudeerd zijn, is het niet mogelijk dienaangaande iets meer te constateeren dan eenige overeenkomst in de rangschikking.
5) P h . S t r a u c h , Zs. f.d. Philol. 41, p. 18 sq., waarin een uitvoerige inhoudsopgave.

een Nederduitsch hs. uit de *Beverninsche Bibliothek* te Hildesheim (no. 724b), hs. **Hi.** Had D o l c h dit hs. gekend, dan zou hij het stellig in verband met de Nederlandsche genoemd hebben, want het is in zeker opzicht als de Nederduitsche vertegenwoordiger van groep II te beschouwen, omdat wij er de voor deze groep karakteristieke sermoenen S. II; Bas. B; Cor. II, 10; Cor. 1, 13; Bas. H en Bas. L in aantreffen,[1] maar aan den anderen kant ontbreken in onze hss. de in hs. Hi. voorkomende nrs. 23, 24 en 76* en voorts Bas. A, C-G, I, K, M-CC[2], tevens bekend uit het tweede deel van den Bazelschen druk als 'opera spuria Tauleri', zoodat dit hs. een soort van overgangs-positie inneemt tusschen de Nederlandsche en de Duitsche overlevering.

Ook hs. **Be. 1** heeft D o l c h niet gekend, noch naar ik meen, latere onderzoekers, want S t r a u c h , in zijn reeds aangehaalde overzicht,[3] noemt het niet. De eerste die er gewag van maakt en er in de 'Additions et Corrections' van zijn werk herhaaldelijk varianten uit opgeteekend heeft, is C o r i n .[4]

Het hs. is afkomstig uit het klooster *Nazareth* bij Bredevoort in Gelderland, vlak bij de tegenwoordige Duitsche grens, en is het oudste van de groep, ca. 40 jaar ouder dan de meeste andere (als wij hs. G. 2, geen Tauler-hs. in eigenlijken zin, uitsluiten), en in vele opzichten haar beste vertegenwoordiger.

De samenstelling van het hs. is ingewikkeld: het schijnt opgebouwd te zijn uit drie gedeelten, waarvan alleen het eerste de structuur vertoont van gr. II, d.w.z. de rangschikking naar de feestdagen van het kerkelijke jaar en de overige kenmerken der groep, die wij boven besproken hebben. Ook vinden wij hier, op

1) Typisch is ook dat in de hss. van gr. II de nummers 3 en 4, in omgekeerde volgorde samengesmolten tot één sermoen, voorkomen, en bovendien in een uitgebreidere lezing (d.w.z. mèt een passage over het goud), in overeenstemming met Cor. II en hs. Hi.
2) Hiervan komen er een aantal voor in het derde deel van hs. Be. 1, een supplement dat, gelijk wij zien zullen, niets met de verzameling die wij gr. II noemen uit te staan heeft. Ook hs. D. heeft er een paar van opgenomen in een aanhangsel.
3) *Beiträge* 44. Ook in de B.N.M. ontbreken gegevens over hs. Be. 1.
4) Zie Cor. II, p. 469 en 479 sq. Zijn qualificatie *en dialecte anversois* stamt wel uit den catalogus en berust, gelijk wij hiervóór (p. 115) zagen, op een palaeographische vergissing. C o r i n zal zijn gegevens wel niet zelf verzameld hebben, want reeds een vluchtige kennismaking had hem er wel van overtuigd, dat het door de talrijke Saksische eigenaardigheden en germanismen alle kenmerken vertoont van een Noord-Oost-Nederlandsch handschrift.

een paar uitzonderingen na,[1] boven alle sermoenen een uitgebreiden titel, die inhoud en feestdag aangeeft, in dezelfde bewoordingen ongeveer als wij in andere hss. der groep aantreffen (zie de beschrijvingen). Het tweede gedeelte onderscheidt zich hierin van het eerste, dat de opschriften ontbreken en dat de sermoenen zijn afgeschreven in een volgorde, die sterk doet denken aan die van de hss. van gr. I[2]: 60b, 60c, 60d, 60f, 60h, 61[3], 65-70, 56 en dan de tractaten 58 en 60. De laatste 18 preeken vormen het derde gedeelte der verzameling, eigenlijk een aanhangsel. Dat het niet tot het vorige deel behoort, wordt, ik zou haast zeggen, bewezen door het feit dat nr. 60 ten tweeden male is afgeschreven, ditmaal in verkorten vorm.

Vergelijken wij nu op de bijgaande tabellen het gedeelte van Be. 1, dat de kenmerken van groep II draagt, met de overige hss. van de groep, dan valt terstond in het oog, dat Be. 1 eenigszins apart staat: de verzameling is veel kleiner. Doordat men in een reeks die gerangschikt is naar de feestdagen, zoo gemakkelijk kan invoegen, zonder dat in de volgorde daarvan wezenlijk iets verandert, is het bij gr. II veel moeilijker om uit te maken welke sermoenen behoord hebben tot den oorspronkelijken canon, dan bij een gesloten geheel als groep I, dat door de volgorde gekenmerkt is.

De kleine verzameling in Be. 1 is de oudste, en men zou dus geneigd zijn om aan te nemen, dat zij de oorspronkelijke het meest nabij komt. Zeker is dit intusschen allerminst, want zij kan overgeleverd zijn door een hs., waarin sommige preeken waren weggelaten. Het hs. staat immers op zichzelf en het feit dat al de overige hss. van de groep, in ver uit elkaar gelegen landstreken geschreven, een grooter aantal sermoenen opgenomen hebben, pleit voor deze laatste opvatting. Zekerheid hebben wij echter niet, voordat wij de lezingen van alle afzonderlijke sermoenen met elkaar

1) De nrs. 38 en 63 missen zulk een titel en wekken daardoor den indruk, dat zij ingelascht zijn en in een ascendent van het hs. niet voorkwamen. Wij hebben nr. 38 daarom in het volgende hoofdstuk geanalyseerd. Ook nr. 64 is zonder opschrift.

2) Een analyse van nr. 69 in het volgende hoofdstuk schijnt dit inzicht te bevestigen. Men wachte er zich echter voor, naar één stuk de andere te beoordeelen!

3) Hierop volgt nr. 45, dat wellicht door de aanduiding van den feestdag (zie p. 114) een andere herkomst verraadt? Het is zooals wij zien zullen, óók in verzamelingen overgeleverd, die niets met gr. I en II te maken hebben.

vergeleken hebben; eerst dan zullen wij iets meer kunnen zeggen over den omvang van de verzameling waarop alle hss. tenslotte teruggaan.[1] Hoewel wij definitief dienaangaande nog weinig kunnen vaststellen, is het toch wel mogelijk om hier en daar met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid ingevoegde stukken te signaleeren en een richting aan te wijzen voor een verder onderzoek. In het kort bespreken wij dus nu het verband, dat er tusschen de hss. onderling nog blijkt te bestaan.

Het dichtst bij Be. 1 staat waarschijnlijk hs. **D.**, ook Oostelijk Noord-Nederlandsch; zij vertoonen de volgende gemeenschappelijke kenmerken:

I. Op nr. 60g volgt in beide het stukje y (door D o l c h aangeduid als *O alre liefste*).[2]

II. Beide hss. noemen Tauler *Meester Conrad*: Be. 1 heeft ook nog den achternaam Tauler[3] (zie p. 113), maar D. noemt hem *Conradus van prucien* (p. 91, 97) en verwart den mysticus met een zeker heilig man van dien naam, die in 1446 gestorven zou zijn (p. 100).

III. In het aanhangsel van D. komen een paar sermoenen voor, die wij ook aantreffen in het derde gedeelte van hs. Be. 1, nl. Rsbr. IV bec. en Bas. W.[4]

Een zeer nauwe verwantschap bestaat er tusschen hs. **G. 1**, geschreven in de buurt van Antwerpen en hs. **L.**, waarvan de herkomst onbekend is, doch dat Brabantsche eigenaardigheden vertoont. Ze gaan beide op één en hetzelfde voorbeeld terug. Hs. L. is, gelijk wij in de beschrijving reeds opmerkten, grooter geweest: blijkens een nog bewaard gebleven fragment van den

1) Het zoo dadelijk te bespreken nr. 81 illustreert zeer duidelijk, hoe men na tekstvergelijking eerst aantoonen kan, dat een sermoen geïnterpoleerd is in de reeks.
2) Het komt zooals wij zien zullen, ook voor in hs. Br. 3 en is op p. 41 afgedrukt.
3) *Meyster* of *doctor* is begrijpelijk, als men het aanzien dat Tauler genoot, in aanmerking neemt, maar de naam *Conradus* bevreemdt zeer, daar naar ons weten in de Duitsche overlevering Tauler's voornaam steeds *Johannes* is. Prof. C o r i n zeide mij ter verklaring, te denken aan een doopnaam (Conrad) en een priesternaam (Johannes), hetgeen mij niet onmogelijk voorkomt, hoewel men den doopnaam (Conrad) eerder in een Straatsburgsch- dan in een Nederlandsch handschrift zou verwachten. (Zie ook de hss. Br. 1 en Br. 3!)
4) De eigenlijke verzameling eindigt op fol. 211b met nr. 60e. Het laatste sermoen werd aanvankelijk overgeslagen (zie p. 97). Op fol. 215a komt dan de appendix pas.

index, ontbreken achteraan minstens drie sermoenen. Vooraan is misschien maar één blad verloren gegaan (zie p. 49), zoodat de de verzameling aanving met Bas. L. Onmogelijk is dat geenszins, daar wij in een hs. uit het einde der 16e E., dat te Brussel bewaard wordt (Kon. Bibl. 2225/30), juist het eerste gedeelte der verzameling en wel tòt Bas. L aantreffen. Waarschijnlijk heeft dus hs. L. uit twee deelen bestaan - hetgeen, het kleine formaat van het hs. in aanmerking genomen, zeer begrijpelijk is, omdat het boek anders te dik zou worden - en misschien gaat het Brusselsche hs., dat wij als hs. **Br. 4** in de lijst hebben opgenomen,[1] wel terug op dit eerste deel van L.! Dat het intusschen, evenals L., nauw verwant is met G. 1, bewijzen wel de stellig ingevoegde stukken XIV en α.

Vergelijken wij nu G. 1 en zijn verwanten met Be. 1 en D., dan ontmoeten wij in de eerstgenoemde hss. een aantal nieuwe preeken, die waarschijnlijk oorspronkelijk in de reeks niet thuis hooren; het zijn behalve XIV en α nog XV; XVI; XX; E. I, 42 + V; β en v. Hiervan treffen wij alleen v in een Duitsch Taulerhandschrift aan, nl. hs. Hi.

De nrs. XV, XVI en XX zijn drie sermoenen over den tekst *Ego sum pastor bonus*, waarvan wij de eerste twee bij gr. I bespraken. De redactie wijkt echter zoodanig af van die der daar behandelde hss., dat wij niet behoeven te denken aan een contact met gr. I in dezen. Daarentegen heeft een sermoen, dat een aaneenkoppeling is van een gedeelte van E. I, 42 en het tractaat dat wij als nr. V in ons tekstgedeelte hebben afgedrukt, bijna woordelijk dezelfde lezing als de overeenkomstige stukken in Br. 2.[2]

De tractaten Cor. I, 15 en 16, samengesmolten tot één sermoen voor den Witten Donderdag, benevens de zg. *Cordula*-preek nr. 81, zijn geïnterpoleerd in G. 1.

Beide komen, in woordelijk gelijke lezing, óók voor in hs. **G. 2**, en wel in dl. IX daarvan (zie boven p. 74), dat nog dateert uit de eerste jaren der 15e eeuw[3].

1) Daar het niet meer tot het tijdvak behoort dat wij bestudeerden, hebben wij het hs. verder niet in ons onderzoek betrokken.
2) Q u i n t vergist zich als hij in zijn tekstcritiek van E. I, 42 (p. 429) zegt, dat binnen het kader der vier Nederlandsche hss., Br. 2 en hs. Brussel, Kon. Bibl. 3005/08 (a^{o} 1552) eenerzijds en G. 1 en L. aan den anderen kant, bij elkaar hooren: hs. Br. 3005 is een late en slechte descendent van de groep, waartoe G. 1 en L. behooren.
3) Dl. IX is als oudste Nederlandsche Tauler-document in zijn geheel hierachter afgedrukt (p. 245 sq.).

De verwantschap tusschen G. 1 en G. 2 is zeer nauw:

I. G. 2 heeft in Cor. I, 16 een Latijnsche passage ingevoegd, oorspronkelijk wellicht een randglosse die in den tekst is geraakt. G. 1 heeft haar ook, doch vertaald.

II. Nr. 81 heeft in beide hss. belangrijke interpolaties, die herkend werden als fragmenten uit E c k e h a r t 's *Reden der Unterscheidung*.

Met opzet hebben wij de bespreking van het grootste handschrift, **Br. 3**, voor het laatst bewaard, omdat wij hierin verwantschap met alle reeds genoemde hss. kunnen aanwijzen. De herkomst is onbekend, doch het is zonder twijfel in Vlaanderen geschreven. Het hs. wekt den indruk naar verschillende bronnen *bewerkt* en niet alleen maar afgeschreven te zijn: doorloopend biedt het een goeden tekst, die echter genormaliseerd blijkt en voor de Taulerstudie bijgevolg niet zoo interessant is als de andere handschriften, want hij staat verder af van het origineel.

Eenige bron is Br. 3 voor de volgende sermoenen: XI, XII, 12, 47, 74, 50 en Brief I; de nrs. XI en XII zijn naar mijn weten nog onbekend.

Uit het derde deel van Be. 1 kennen wij: Bas. O, 43, 54 en 40.

Uit hs. D.: 6 en δ[1)], terwijl wij tevens letten op de plaats van Cor. I, 13 en δ in Br. 3 en D.

De kenmerken, die Be. 1 en D. gemeen hadden, vinden wij óók in Br. 3 terug: 1°. Na nr. 60g volgt het fragment y; 2°. Fol. 4a staat *Jan* op rasuur van [Conr]ar[dus].

Speciale verwantschap met de groep G. 1, L. en Br. 4 is er eigenlijk niet: nr. 81 volgt de Duitsche lezing en de preek XV + XVI vinden wij in een redactie, die eerder verwant is met die van hs. U. dan van G. 1, L.

Er zijn nog meer rapporten tusschen Br. 3 en de hss. der eerste groep aan te wijzen:

Allereerst noemen wij nr. XXI, een stuk dat karakteristiek bleek te zijn voor een drietal hss. van die groep. In Br. 3 komt het

1) Van dit tractaat - volgens S t r a u c h is het met zekerheid aan Tauler toe te schrijven (zie beneden, p. 204) - dat R u l m a n n M e r s w i n tot voorbeeld heeft gediend voor zijn *Bannerbüchlein*, bestaat nog steeds geen uitgave. Volgens D o l c h (§ 147) hebben de Nederlandsche hss. den besten tekst. Het is mijn wensch het werk naar één dezer uit te geven, met de varianten van hs. Hi. Dat dit nu nog niet geschieden kon, vindt zijn oorzaak hierin, dat ik tot dusver geen gelegenheid vond om ten tweeden male naar Hildesheim te reizen: het hs. wordt namelijk niet uitgeleend.

voor het eerst op Tauler's naam voor. De herkomst uit een hs. van gr. I lijkt waarschijnlijk: de tekst is woordelijk dezelfde.

Verder af staat de redactie van VIII, bekend uit Br. 2, en die van XV + XVI en XVII + XVIII, alle uitvoerig besproken in het tekstgedeelte.

Wij zien uit deze gegevens, dat de kopiïst van Br. 3 een soort van standaard-hs. heeft willen maken, waarin hij bedoelde alles samen te brengen, wat hij op Tauler's naam had kunnen vinden. Ook uit de normaliseering van den tekst blijkt dit streven: het handschrift is als één geheel geconcipieerd en staat in dit opzicht in scherp contrast tegenover een heterogeen afschrift als Be. 1.

Hs. Br. 3 is verder merkwaardig om de aanteekeningen uit lateren tijd die erin voorkomen: omstreeks 1600 is het in het bezit geweest van een zekeren H e n r i c u s A l d e n a r d e n s i s , gardiaan van Mechelen, een observant dus, en een opvolger van welbekende figuren als J o h a n n e s B r u g m a n en H e n d r i k v a n H e r p . Van zijn hand of van F. G r a t i a n u s , een klerk uit- of afkomstig van *Belle*, die het hs. van hem ten geschenke ontving, zijn eenige randglossen, die bewijzen dat hij nog een ander hs. gekend heeft, verwant met de hss. G. 1 en L. (zie hierachter, p. 419). Uit dezen tijd is ook wel de interessante aanteekening op het schutblad: *Desen boeck is ghescreuen* [*in*] *de manire van Cůelen*.[1] Slaat deze aanteekening op de redactie van het hs., dan is haar belang niet te onderschatten. Stond de bezitter van het hs. (omstreeks dien tijd F r . G r a t i a n u s v a n B e l l e of zijn begunstiger) in verbinding met den uitgever van den Keulschen druk, P e t e r v a n N y m e g e n (alias C a n i s i u s)?[2] Kende hij misschien handschriften uit Keulen?[3]

Tot groep II behoort tenslotte nog hs. Amsterdam, Univ. Bibl. 1 G 30 (Cat. 523), **A.**, een 12° uit de tweede helft der 15e eeuw. Het behelst, fol. 133 sq., gescheiden door eenige excerpten, resp.

1) Prof. C o r i n gaf mij als zijn meening te kennen dat hierin een aanduiding van het schrifttype te zien is: ‘naar den Keulschen schrijftrant’ dus. Het komt mij echter voor, dat de jonge datum (nà 1600 vlgs. D e V r e e s e) deze uitlegging niet toelaat.
2) Zie J. H u y b e n O.S.B. in O.G.E. III, p. 145 sq. en vóór dezen B. K r u i t w a g e n O.F.M. in *Studien*, 1921 (p. 347-362).
3) Onze nasporingen naar den gardiaan van Mechelen bleven tot nog toe vruchteloos, doch wij achten het geenszins onmogelijk, dat er nog eens iets naders over deze ongetwijfeld interessante figuur bekend wordt.

de sermoenen 69 en 57. Het hs. bleek nauw verwant te zijn met hs. Be. 1.

Nr. 65* is aangetroffen als aanhangsel van hs. 23.8° van het *Museum Meermanno Westreenianum* (hs. **Me.**). Het dateert uit het einde der 15e eeuw en is dus wellicht ouder dan het handschrift waarmede het samen ingebonden is.[1)]

Misschien zouden een drietal hss., waarin sermoenen van Tauler voorkomen tusschen - uit het Latijn vertaalde? - preeken van J o r d a n u s v a n Q u e d l i n b u r g , ook tot groep II te rekenen zijn:

Hs. Brussel, Kon. Bibl. no. 1959 (Cat. III, 2004), hs. **Br. 5**, 15e eeuw, perk.: fol. 205a - Bas. B; fol. 208a - V. 72; fol. 212a - Cor. I, 13 en fol. 216b - V. 45.

Hs. Brussel, Kon. Bibl. no. 422/26 (Cat. III, 1990), **Br. 6**, in folio, perkament uit de 15e eeuw: fol. 118b - V. 8.

Hs. Gent, Univ. Bibl. no. 1038, **G. 3**, 15e eeuw: fol. 169a - V. 8.

Alleen door een tekstvergelijking is dit natuurlijk pas uit te maken. Zoo zal men ook eerst na grondige studie kunnen te weten komen, of D o l c h terecht hs. Berlijn, Pruisische Staats-Bibl. germ. 4° 1079 (Arnsw. 3136), **Be. 3**, 15e eeuw, afkomstig uit *Nazareth* bij Bredevoort, in een aparte paragraaf behandeld heeft.[2)] Op bll. 151b en 160b vinden wij in dit hs. de nrs. V. 32 en V. 33 die, wààr zij voorkomen in gr. II, steeds tezamen aangetroffen worden. Om deze reden plaatsen wij het hs. dan ook voorloopig in gr. II.

De overige handschriften.

Nog twee belangrijke handschriften hebben wij in het kort te bespreken: hs. Rsbr. T en hs. Be. 2, beide reeds aan D o l c h bekend (§§ 140, 143):

Hs. **Rsbr. T** behelst fol. 1a sq. de volgende sermoenen van Tauler: 32; S. II; Bas. B; 73; 65*; 38; een stuk, mij uit geen enkel ander

1) Volgens D e V r e e s e is de dateering van dit hs. (1404) valsch, daar het eerst ca. 1510 geschreven is (*Paradox*, p. 6).

2) D o l c h brengt het handschrift samen met hs. Rsbr. M^5 onder in een aparte groep (gr. II): hs. Rsbr. M^5 bevat echter geen preeken van Tauler! Heeft hij in het sermoen *Beati oculi* (fol. 1a) bij vergissing V. 45 of 64 meenen te herkennen en brachten voorts zijn ontdekkingen over de Eckehart-teksten (§§ 58, 59) in de hss. uit de *Verzameling-v. Arnswaldt* hem tot een aparte groepeering van de onderhavige twee? Wat ons betreft, wij die hs. Be. 1 kennen, uit hetzelfde klooster afkomstig, zouden geneigd zijn óók hs. Be. 3 voorloopig onder te brengen bij groep II (gr. I van D o l c h !).

Tauler-hs. bekend (zie De Vr., p. 194); 14; nog een onbekend stuk (De Vr., p. 195); VIII, ons bekend uit de hss. Br. 2 en Br. 3 (zie het tekstgedeelte) en tenslotte nog een zestal onbekende preeken of tractaten (De Vr., p. 195-197), alle door het hs. aan Tauler toegeschreven. D o l c h deelde het hs. in bij groep II (bij hem gr. I!), zeer waarschijnlijk ten onrechte: in het volgende hoofdstuk zullen wij aan de hand eener bespreking van nr. 38 zien, dat Rsbr. T, voor dit stuk althans - wij maken steeds weer deze reserve - een ons tot dusverre onbekende, derde redactie vertegenwoordigt. Dit strookt geheel met de uiterlijke kenmerken van het hs.: de volgorde der sermoenen staat geheel op zichzelf en ook de stukken die geïnterpoleerd zijn, worden in de hss. van gr. II niet aangetroffen.[1)] Ook hs. **Be. 2** staat, wat rangschikking en inhoud betreft, geheel op zichzelf. Zooals wij zagen, komen er de volgende sermoenen in voor: Bas. B, XIV[2)], 45, 76, 49, 19 en S. II (fol. 187a tot 230b); voorts twee fragmenten van het alléén in hs. U. overgeleverde tractaat XIX (fol. 278b-292a), die hier en daar goede diensten kunnen bewijzen ter verduidelijking van sommige passages.

Eindelijk treffen wij nr. 49 op bl. 302a nog eens aan (zie boven, p. 126). Voor de nrs 19, 49 en 76 is Be. 2 tot nog toe de eenige bron.

Alles tezamen genomen, kennen wij tot dusverre dus een twintigtal handschriften met sermoenen van Tauler, die wij ten naaste bij Middel-Nederlandsch zouden kunnen noemen, indien men dit begrip in het tijdelijke eenigszins ruim opvat: zonder twijfel gaan zij alle terug op oude vertalingen, gedeeltelijk misschien zelfs zeer oude. In het volgende hoofdstuk hopen wij aan de hand van eenige tekstfragmenten aan te toonen, dat deze Nederlandsche overlevering van belang is voor de Tauler-studie.

Verreweg de grootste categorie der Nederlandsche Tauler-handschriften is echter die van de 16e-eeuwsche en nog jongere. Wij

1) Ten onrechte meende D o l c h , dat nr. XIII in het hs. voorkomt; nr. VIII dat zoowel in gr. I als in gr. II is aangetroffen, zou het eenige aanknoopingspunt met de overige hss. zijn, ware het niet dat de lezing van het tractaat in Rsbr. T geheel verschillend is.

2) Zooals wij zagen, komt dit stuk ook voor in de hss. G. 1 en Br. 4. De zinsbouw komt vrijwel overeen met dien van het sermoen in G. 1, doch de tekst is veel minder goed. Daar de preek niet in gr. II schijnt thuis te hooren, behoeven wij niet te denken aan verwantschap van Be. 2 met die groep.

hebben deze niet binnen den kring van ons onderzoek betrokken, om de volgende redenen:

I. Voorzoover zij op oudere hss. teruggaan, vertoont hun lezing alle kenmerken van den tijd waarin zij ontstaan zijn, d.w.z. grootere breedvoerigheid, paraphraseering van de moeilijke passages, voor zoover die tenminste niet overgeslagen worden en dan tenslotte wat hun uiterlijke kenmerken betreft, interpolatie van een geheel ander soort van tractaten en sermoenen dan die wij in de oudere hss. aantroffen.

II. Vele zullen op de drukken van Bazel (1521/22) en Keulen (1543, '52, '53 etc.) teruggaan, gelijk voor sommige hss. reeds aangetoond is (D o l c h § 139).

De begrenzing die wij aan onzen arbeid hebben gegeven, komt ons dus wel geoorloofd voor. Zoo hebben wij hs. D. wèl en hs. Br. 4 nièt in ons onderzoek betrokken, omdat het karakter van hs. D. naar onze meening middeleeuwsch is en dat van hs. Br. 4 niet: de waarde van D. voor de Tauler-studie is even groot als bijv. die van G. 1.

Dat het aantal dier 16e-eeuwsche Tauler-hss. intusschen niet gering is en zoodoende een duidelijk beeld geeft van de populariteit die Tauler genoot, blijkt wel uit het artikel van D e V r e e s e *Über eine Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*[1], waar hij zegt wel 85 Tauler-hss. te kennen. Verreweg het grootste aantal kan men vinden in de bibliotheken van Gent en Brussel.[2]

1) Zs. f. deutsches Altertum 51 (1909), p. 76 sq.
2) Men raadplege voor deze hss., behalve de B.N.M. en A x t e r s , den voortreffelijken klapper op den handschriften-catalogus der Univ. Bibl. te Gent.

Siglen.

Arabische cijfers:	Nummers der sermoenen van Tauler in de uitgave van F. V e t t e r , *Die Predigten Taulers* ..., *Deutsche Texte des M.A., Bd. XI. Berlin, 1910*. Nr. 65* en 76* zijn door V e t t e r overgeslagen en later uitgegeven door D. H e l a n d e r , *Tauler als Prediger, Lund, 1923*.
Romeinsche cijfers:	De stukken, hierachter afgedrukt in het tekst-gedeelte.
Grieksche minuskels:	Stukken waarvan *Incipit* en *Explicit* zijn opgegeven in de beschrijving van het handschrift.
E. I, ...:	Sermoenen, die op E c k e h a r t 's naam staan, naar de uitgave van F. P f e i f f e r , *Deutsche Mystiker*, *Bd. II*, *Göttingen*, *1845* (*Neudr. 1907*).
Cor. I,...en Cor. II,...:	Sermoenen en tractaten, uitgegeven door A.L. C o r i n : *I. Le codex Vindobonensis 2744*, *II. Le cod. Vind. 2739. Bibl. de la Faculté de Phil. et des Lettres de l'Univ. de Liège*, *XXXIII*, *XLII. Liège etc.*, *1924-'29*.
S. II:	Sermoen, als tweede preek van S e u s e voorkomende in de uitg. van K. B i h l m e y e r , *Heinrich Seuse. Stuttgart*, *1907* (Cor. II, 69).
Brief II:	Sermoen, als Tauler's eerste brief voorkomende in den Keulschen druk van 1543.
Rsbr. IV bec.:	R u u s b r o e c 's tractaat *Vanden vier becoringhen*, als sermoen van Tauler voorkomende in den Bazelschen druk van 1521, en wel fol. 177d.

Bas. A, B, ...:	Sermoenen uit het tweede deel van den Bazelschen druk[1] en wel: A - 165a (5) B - 166d (7) C - 172b (29) D - 175b (23) E - 181a F - 181b (31) G - 185c (32) H - 187d (34) I - 191d (46) K - 194b (47) L - 196a (48) M - 198d (107) N - 200d (108) O - 202a (84)[2] P - 204c (85) Q - 212a (120) R - 213b (112) S - 219a (134) T - 220d (135) U - 222a (137) V - 223b (138) W - 225c (139) X - 230c (141) Y - 231c (142) Z - 233b (136) AA - 234d (114) BB - 236c (116) CC - 317d

1) Tusschen haakjes vindt men daarachter de nummers die zij dragen in de anonieme vertaling in modern Hoogduitsch, verschenen te Frankfort a/M. in 1826 (2e en 3e dr. door J. H a m b e r g e r , 1864, '72).
2) Het eerste gedeelte is gelijk aan Cor. I, 14; het tweede vindt men in hs. Br. 14688

Groep I.

± 1340	**± 1430**	**± 1430**	**1442**	**2e h. 15e E.**
	Diepenveen		**St. Agnes, Maeseyck**	
Ripuarisch	***Vlaamsch***	**Rsbr. W.**	**U.**	**den Haag,**
Brussel, K.B.	**Dev. Ath.**			**K.B. 73 F. 23**
14688.	**Bibl. 101 E. 7**			
				fol. **116a**
	fol. **222a**			
			57	
			58	
			60	
			60a = 17	
			60b = 18	
			60c = 30	
			60d = 29	
			60e = 25	
			60f = 31	
			60g = 34	
			60h = 35	
			61	
			62	
			63	
			64	
			65	
			66	
			67	
			68	
			69	
			70	
			71	
			56	
	XXI		XXI	XXI
			Cor. I, 15	
			Cor. I, 16	
			XVII	

		XVIII
		XIX
XV + XVI	XV + XVI	XV + XVI
S. II	S. II	S. II
Bas. O (2e *dl.*)	Bas. B	Bas. B
33 (*fragm.*)		
XIX		

GROEP

± 1340	± 1430	± 1430	1442	2e h. 15e E.
	Diepenveen	St. Agnes, Maeseyck		
Ripuarisch Brussel, K. B. **14688.**	*Vlaamsch* Dev. Ath. Bibl. **101 E. 7** *fol.* 222a	**Rsbr. W.**	**U.**	den Haag, K.B. **73 F. 23** *fol.* 116a
			57 58 60 60a = 17 60b = 18 60c = 30 60d = 29 60e = 25 60f = 31 60g = 34 60h = 35 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 56	
	XXI		XXI	XXI
			Cor. I, 15 Cor. I, 16 XVII XVIII XIX	
XV + XVI S. II Bas. O (2e *dl.*) 33 (*fragm.*)		XV + XVI S. II Bas. B	XV + XVI S. II Bas. B	
XIX				

2e h. 15e E.	**± 1440**	**1446**	**± 1470**	**± 1460**
St. Agnes, Maeseyck	**Galilea, Gent**		**Amsterdam?**	**?**
den Haag, K.B. 73 F. 24	**Br. 1**	**Br. 2**	**Rsbr. x**	**(*verbrand 1914*)**
***fol.* 176b**				**Rsbr. Q**
		E. I, 2; I		
57	57	II	57	57
	58	E. I, 6	-	-
	60	E. I, 42	-	-
	60a = 17	60a = 17	-	-
	60b = 18	60b = 18	-	-
	60c = 30	60c = 25	60c = 30	60c = 30
	60d = 29	60d = 29		60f = 31
	60e = 25	60c = 30		60d = 29
	60f = 31	60f = 31		
	60g = 34	60g = 34		70
	60h = 35	60h = 35		60h = 35
	61	61		-
	62	62		-
	63	63		-
	64	III		-
	65	VIII		-
	66	65*		66
	67	65		67
	68	IV		-
	69	V		-
	70	57		-
	71	64		-
	56	66		56
		67		
	XXI	68		
		70		
		71		
		56		

69

58

60

XXI

I.

2e h. 15e E.	± 1440	1446	± 1470	± 1460
	Galilea, Gent		Amsterdam?	?
den Haag, K.B. **78 F. 24**				(*verbrand 1914*)
fol. 176b	**Br. 1**	**Br. 2**	**Rsbr. x**	**Rsbr. Q**
57	57	E. I, 2; I	57	57
	58	II	—	—
	60	E. I, 6	—	—
	60a = 17	E. I, 42	—	—
	60b = 18	60a = 17	—	—
	60c = 30	60b = 18	—	—
	60d = 29	60e = 25	60c = 30	60c = 30
	60e = 25	60f = 29		60f = 31
	60f = 31	60c = 30		60d = 29
	60g = 34	60f = 31		
	60h = 35	60g = 34		70
	61	60h = 35		60h = 35
	62	61		—
	63	62		—
	64	63		—
	65	III		—
	66	VIII		—
	67	65*		66
	68	65		67
	69	IV		—
	70	V		—
	71	57		—
	56	64		—
	XXI	66		56
		67		
		68		
		70		
		71		
		56		
		69		
		58		
		60		
		XXI		

Groep II.

1522	**15e E**	**1486**	**± 1490**
Druk, Basel	**Luchtenhoue, Hildesheim (*Nederduitsch*)**	**? (*Vlaamsch*)**	**? (*Brabantsch*)**
Bas.	**Hi.**	**Br. 3**	**L.**
-	Bas. A	-	-
-	S. II	S. II	-
-	Bas. B	Bas. B	-
I	I	Cor. II, 10	-
E. I, 1	Cor. II, 10	1	-
2	2	2	-
3	-	-	-
4	-	-	-
E. I, 2	-	-	-
5	5	5	-
E. I, 4	4 + 3	4 + 3	-
E. I, 3	μ; Bas. F; Bas. G; 58	XI	-
6	Rsbr. IV bec.	6	-
7	Cor. I, 13	XII	-
-	Bas. E; Bas. H	Bas. H	-
8	8	8	-
9	9	9	-
10	δ	-	-
11	11	11	-
12	12	12	-
13		-	-
14	14; X;[1)]; Bas. CC	14	-
15	v	XIII	-
16	-	-	-
-	Bas. L	Bas L	Bas. L
-	Bas. I	Bas. O	XV
-	Bas. K	XV + XVI	XVI
-	-	XVII + XVIII	XX

1) Strauch *nr. 21*[b-d].

-	-	58	E. I, 42 + V
-	-	-	-
-	-	-	-
17 = 60[a]	17 = 60[a]	17 = 60[a]	17 = 60[a]
18 = 60[b]	18 = 60[b]	18 = 60[b]	18 = 60[b]
19 *tot* 24	23; 24	-	-
25 = 60[e]	25 = 60[e]	26	26
26	26; Bas. M;[2)]	25 = 60[e]	25 = 60[e]
27; 28	60	43	-
29 = 60[d]	32	60	-
30 = 60[e]	33	29 = 60[d]	-
31 = 60[f]	Bas. P; Bas. O	30 = 60[c]	-
32	29 = 60[d]	31 = 60[f]	-
33	30 = 60[e]	32	-
34 = 60[g]	31 = 60[f]	33	-

2) *Vlgs.* S t r a u c h : *Bas N. Ontbreekt in mij aanteekeningen. Daar het hs. niet uitgeleend wordt, heb ik ze niet kunnen verifieeren.*

± 1500	**eind 16e E.**	**± 1410 en ± 1430**	**1458**	**1517**
Oestmalle bij Antwerpen	**?**	**? (grens Brabant en Limburg)**	**Nazareth bij Bredevoort**	**St. Ursulenhuis Deventer**
G. 1	**Br. 4.**	**G. 2**	**Be. 1**	**D.**
XIV	XIV	-	-	-
S. II	S. II	-	S. II	S. II
Bas. B	Bas. B	-	Bas. B	Bas. B
1	1	-	-	1
Cor. II, 10	Cor. II, 10	-	Cor. II, 10	Cor. II, 10
2	2	-	-	2
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-
5	5	-	5	5
4 + 3	+ 3	-	4 + 3	4 + 3
α	ga	-	-	-
58	-	-	-	-
-	-	-	-	-
Bas. H	as. H	-	-	Bas. H
8	8	-	-	8
9	9	-	9	9
-	-	-	-	-
11	11	-	11	11
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-
14	14	-	14	14
XIII	III	-	XIII	XIII
Cor. I, 15 + Cor. I, 16	-	-	-	-
Bas. L	-	-	Bas. L	Bas. L
XV	-	-	Cor. I 13	-
XVI	-	-	-	-
XX	-	-	-	-
E. I, 42 + V	-	-	-	-
38	-	-	-	-

62	-	-	-	-
17 = 60[a]	-	-	17 = 60*a*	17 = 60[a]
18 = 60[b]	-	-	-	18 = 60[b]
-	-	-	-	-
26	-	-	-	-
25 = 60[e]	-	-	-	26
-	-	-	-	-
-	-	-	-	29 = 60[d]
29 = 60[d]	-	-	-	30 = 60[e]
33[3)]	-	-	-	31 = 60[f]
32[3)]	-	-	-	γ
30 = 60[c]	-	-	-	32
31 = 60[f]: β	-	-	-	33

3) *omgezet in hs. Zie beschrijving.*
3) *omgezet in hs. Zie beschrijving.*

Groep II (Vervolg).

1522	**15e E**	**1486**	**± 1490**
Druk, Basel	**Luchtenhoue, Hildesheim (*Nederduitsch*)**	**? (*Vlaamsch*)**	**? (*Brabantsch*)**
Bas.	**Hi.**	**Br. 3**	**L.**
35 = 60^{h}	34 = 60^{g}	34 = 60^{g} + y	34 = 60^{g}; β
36	35 = 60^{h}	35 = 60^{h}	35 = 60^{h}
37	-	-	-
38	38	38	62
62	-	62	38
39; 41; 63; 43; 42	63; 43	63	63
72	72	72	72
-	-	78	78
57	57	57	57
-	-	VIII	-
73; 44	73	73	73
45	64	45	64
64	45	64	45
54	-	54	-
47	47	47	-
-	-	-	-
-	-	-	-
-	-	-	-
-	-	-	-
-	-	-	-
-	-	-	-
66	66	66	66
67	67	67	67
53	-	-	v
-	-	-	-
70	70; 54	70	*index* 70
56	56	56	*index* 71
81	81	81	*index* 56
74	74	74	
75 *tot* 77	Brief I	-	

69	Bas. W	69
78	69; 78	-
80	Bas. Q	61
40	40; Bas. R	40
61	50	50
46; 48; 49; 52; 50	61	-
51; 65	65	65
65*; 55	65*	65*
68	68; Bas. U.	68
76*	76*; Bas. S	-
71	Bas. T, AA, BB, Y	71
	Bas. Z, C, D	-
58	6	Cor. I, 13
59	[1]	δ
60	Bas. V;[2]	Brief I
	Bas. X	XXI

1) Strauch *nr. 82, 83, 84*.
2) Strauch *nr. 86*.

± 1500	**eind 16^{e} E.**	**± 1410 en ± 1430**	**1458**	**1517**
Oestmalle bij Antwerpen	**?**	**? (grens Brabant en Limburg)**	**Nazareth bij Bredevoort**	**St. Ursulenhuis Deventer**
G. 1	**Br. 4.**	**G. 2**	**Be. 1**	**D.**
34 = 60^{g}	-	-	34 = 60^{g} + y	34 = 60^{g} + y
35 = 60^{h}	-	-	-	35 = 60^{h}
-	-	-	-	-
verwijzing 38	-	-	38	38
-	-	-	-	-
63	-	-	63	63
72	-	-	72	72
78	-	-	78	78
57	-	-	-	57
-	-	-	-	-
73	-	-	73	73
64	-	-	-	45
45	-	-	64	64
-	-	-	18 = 60^{b}	-
-	-	-	30 = 60^{c}	-
-	-	-	29 = 60^{d}	-
-	-	-	31 = 60^{f}	-
-	-	-	35 = 60^{h}	-
-	-	-	61	-
-	-	-	45	-
-	-	-	65	-
66	-	-	66	66
67	-	-	67	67
v	-	-	68	-
-	-	-	69	-
70: 71	-	-	70	70
56	-	-	56	56
81	-	81	58	-
-	-	Cor. I. 15}	60	-

-	-	Cor. I. 16}	Rsbr. IV bec.	-
-	-	VI	60	-
-	-	VII	1	-
61	-		26	-
-	-	VIII	8	6
-	-	IX	76*	Cor. I. 13
-	-	X	Bas. CC	δ
65	-		Bas. H	25 = 60^{e}
65*	-		40	*tekst* 71?
68	-		43	
			Bas. O	η; ± 65*
			54	Rsbr. IV bec.
			-	-
			Bas I	Bas. W
			Bas. W	ϑ
			Bas. K	ι
			Bas. R	ϰ
			ε	
			ζ	λ

Vergelijking der groepen aan de hand van eenige teksten.

De voorgaande bespreking der onderscheidene groepen van handschriften, die berustte op zuiver uiterlijke kenmerken, behoeft thans nadere toetsing aan de hand van eenige tekstfragmenten. Wij hebben ons voor dit doel beperkt tot een uitvoerige vergelijking der lezingen van eenige sermoenen, die ons daartoe geschikt voorkwamen, en wel: de preek 60a (naar V e t t e r), die wij in alle groote hss. aantreffen, no. 69, voornamelijk in groep I thuishoorende, en tenslotte no. 38, die alleen in de hss. van gr. II overgeleverd is. Het scheen ons toe, dat eenige interessante fragmenten van deze drie sermoenen, die wij als parallel-teksten naast de overeenkomstige Duitsche van C o r i n of V e t t e r afdrukken, over het algemeen wel een voorstelling zouden kunnen geven van de wijze waarop Tauler in de M.E. bij ons vertaald is, hoewel men steeds de mogelijkheid in het oog dient te houden, dat tenslotte ieder stuk afzonderlijk zal moeten worden getoetst. Dit geldt in het bijzonder voor groep II, want terwijl, gelijk wij zullen opmerken, de hss. van gr. I óók wat de innerlijke critiek betreft ten nauwste samenhangen, zoodat wij ze welhaast kunnen beschouwen als teruggaande op één en denzelfden tekst, vertoonen de teksten van gr. II naast een algemeene overeenkomst toch ook weer onderlinge verschillen. In het voorafgaande zagen wij reeds hoe eenige stukken te herkennen waren als in de oorspronkelijke reeks ingevoegd. Dit bleek bij de hss. van gr. I gemakkelijk te constateeren, doch bij gr. II blijven wij toch steeds eenigszins in het onzekere of sommige sermoenen toegevoegd zijn in het eene hs., dan wel weggelaten in het andere.

Het Nederduitsche hs. uit Hildesheim (Hi.) hebben wij ook in ons onderzoek betrokken, daar het, gelijk wij reeds zagen, naar zijn uiterlijke kenmerken een soort van overgangs-positie inneemt tusschen groep II en de groote verzameling, ons overgeleverd in den Bazelschen druk. Door de veel vrijere vertaling

en de talrijke interpolaties echter, blijkt de lezing van dit hs. van de Nederlandsche, die immers het oorspronkelijke meestal letterlijk overbrengen, nogal af te wijken en dus ook in karakter daarvan te verschillen. Slaat N a u m a n n [1] de waarde van hs. Hi. voor de Tauler-studie - mijns inziens terecht - niet hoog aan, de Nederlandsche vertalingen kunnen, hoever op zichzelf ook ten achter staande bij het origineel, juist door hun navolging (die in sommige gevallen niet meer is dan op den klank af overbrengen van onbegrepen woorden in het eigen idioom) aan de tekstcritiek wel eens goede diensten bewijzen.

Sermoen over 'Dixit ihesus discipulis suis: Quis vestrum habebit amicum' (V. 60[a]).

In alle groote hss. komt dit sermoen voor en daar het door eenige opmerkelijke passages, die in de oudste Duitsche hss. onderling verschillen, en mede door sommige bijzondere woorden, die natuurlijk in de vertaling wederom stof tot allerlei opmerkingen kunnen geven, zeer interessant is, bleek het als vergelijkingsobject bijzonder geschikt.

Ter algemeene oriëntatie geven wij allereerst het begin van het sermoen. In de eerste kolom vindt men den tekst naar hs. U., vertegenwoordiger van de eerste groep; in de derde dien van hs. Be. 1, het oudste van gr. II; daartusschen, in de tweede kolom, den zeer merkwaardigen tekst van hs. L., die een amalgaam van beide is: het hs., behoorende tot gr. II, is voor dit sermoen door den afschrijver zelf gecollationneerd met een hs. uit de eerste groep! Allereerst treffen wij vele ingevoegde woorden aan - de tekst van gr. I immers is meestal volledíger dan die van gr. II - doch vaak ook heeft gr. I een andere lezing dan gr. II en deze wordt dan op handige wijze 'hineincorrigiert'. Waarschijnlijk bevatte het hiertoe geraadpleegde hs. slechts een paar preeken, want wij troffen deze correcties alleen aan in de volgende sermoenen: 60a, 60b, 60g, 38, 63 en 45.

In de vierde kolom komt dan nog hs. Br. 3, eveneens uit gr. II, met een tekst die toch nog weer zóóveel verschilt van dien van

1) o.c. p. 28.

de andere hss. van die groep, dat het ons wenschelijk voorkwam om ook dezen apart af te schrijven.

De vier Nederl. teksten kan men verder vergelijken met dien van C o r i n , voor ons doel geschikter geacht dan die van V e t t e r , omdat zij daarmee meer overeenkomst vertoonen. De varianten tenslotte van de overige Nederlandsche hss., benevens die van V e t t e r en hs. Hi. vindt men in de zesde kolom ondergebracht.

V. 60[A], A.

Hs. U., *fol.* x[b]	Hs. L., *fol.* 45[a]	Hs. Be. 1, *fol.* 16[b]
1 ¶ *D*es maendachs in die cruisdaghe	Des maendaechs in die cruys daghe wat bidden cloppen ende sueken is Ende	1Des manendaghes in die cruysdaghen. Wat bidden cloppen ende sueken si
	wie die vrient is die tot ons coemt vander reysen Endehoe die mensche desen vrient sal thuys halen	5 ende wie die vrient si die tot ons compt vander reysen ende hoe die mensche desen vrient sal thuus
	Ende watmen verstaen sal bi desen broode biden vissche ende biden eye.	10 halen ende watmen verstaet biden brode ende wat biden vissche ende wat bijden eye Sermo.
	D*I*xit ih's discipulis suis quis vestrum habet amicum. et ibit ad eum media nocte etc.	15 **D***I*xit ih'us discipulis suis *Q*uis vestrum habet amicum et ibit ad eum media nocte etc.
O*N*se here spreect. wie es	*O*ns here sprac tot sinen	*O*nse here sprac tot sinen
20 van v allen die eenen vrint heuet. die inder nacht queme te sijnen huyse. ende seide vrint lene my .iij. brode. want	discipulen. welc uwer heeft enen vrient. ende gaet tot hem des middernachts ende sprect. vrient leent mi drie broeden:	20 discipulen. *W*elc uwer heeft enen vrient ende gaet tot hem des midder nachtes ende spreket *V*rient lien mi drie broden
25 een mijn vrint es comen vanden weghe tot my ende ic en heb niet dat ic hem voer legghen mach. *E*nde die ghene van	want een (*bovengeschr.*) mijn vrient is tot mi ghecomen vanden weghe. ende ic en heb niet voer hem te legghen etc.	25 want mijn vrient is tot mi ghecomen vanden weghe ende ic en hebbe niet voer hem te legghen.
30 bynnen antwoert en moye my niet die doren sijn gesloten ende die kinder sijn in rusten mit my. ic en mach niet op staen		
35 noch di yet gheuen.		

*D*it ewangilie es lanck dat	*D*it euangelium is voert	¶ *D*it ewangelium is voert
laten wi nv voert (xi[a]) staen omme der	lanc. mer wi latent staen om die cortheit *O*ns here	lanc mer wi latent staen om der cortheit
40 cortheit wille *O*nse lieue heer leert ons hijr in dat wi bidden sullen sprect hi die bidt hem woert gegheuen. *B*idt so woert	(45[b]) leert ons hier. dat wi bidden selen ende seet *D*ie bidt dien wort ghegheuen *D*ie suect die sal vinden *E*nde die cloppet	40 *O*nse here leert ons hier dat wi bidden solen ende seit *D*ien bidt dien wort ghegheuen die zueket die sal vinden ende
45 v gegheuen. suect ende ghi sult vinden. clopt soe woert v opghedaen. *W*ant die bidt dien woert gegheuen. wie suect hi vint.	die sal opgheloken worden.	45 dien cloppet dien sal op worden gheloken.
50 die clopt dien duetmen op. Wat onderscheide salmen nv andesen woerden	¶ *W*at onderscheet salmen nv in desen drien	*W*at onderscheit salmen nv in desen drien weten
53 verstaen. *B*idden.	weten ende nemen. als	53 ende nemen als inden

V. 60[A], A.

Hs. Br. 3, *fol.* 79[b]	**Corin I, 129, A, 1**	**Varianten:**
1 Vp den seluen dach		**Vetter - Corin:**
vp die euangelie Sermoen		19. weler under úch. 21. go > gat. 22. zů eme. 23.? < lihe. 28. die, *ontbr.* 36. geben etc 42. sprichet. 44. gegeben. Bittent, so wirt úch gegeben; sůchent. 53. bitten, sůchen. 123. ime git, antweder.
15 **D***I*xit ih's discipulis	Dixit ihesus discipulis	**Hs. Hi. - Corin:**
suis *Q*uis vestrum habebit amicum et ibit ad eum media nocte etc.	suis	19. *als V.* 21. geet. 22. eme zo, *ontbr.* 25. van den wege. 34. inder kammer.
*O*nse lieue heere ih's xp̄s	Vnse here sprach: ‘Wilch	39. um der cortheit
20 die sprac tot sinen discipulen. *W*elc uwer heuet eenen vrient ende comt tot hem inder midder nacht ende spreket.	vre hait enen vrůnt vnd gee zo eme zo middernacht vnd spreche eme zo: ‘Vrůnt, borge mir drů broyt, want min	willen. 43 *tot* 47 wirt *ontbr.* 56. dat biddet meynet. 60 vnd *tot* 63. eme, *ontbr.* 68. sunderlingen vlijt gekeert to den dinge
25 *Vr*ïent leene my drie broode want mijn vrient es tot mi comen vanden weghe ende ic en hebbe	vrůnt, die is komen van deme lande zo mir, vnd ich inhain eme neyt vůr zo leygen’. Vnd der, die	dat he soket 101. lene. 115. bedde der contemplacien. *N*u is dusse begerte also lange cloppende. dat he
29 niet voor hem te legghene.	ynwendich is, die antweirt: ‘La mich vngemoyt: myne důyren sint besloissen vnd myne kindere sind mit mir in deme bedde vnd i'nmach neit vp-gestain vnd dir gegeyůen’.	om synes vnsturen volherdens wille opsteit. vnn geft ome allent dat he begert. 123. gift edder dorch de lerers of dor sic suluen sunder middel. 128. soket vn gi solt vinden. cloppet vnn iü sal
37 Dit euangelie es voort lanc maer wi latent staen omder cortheit *O*nse lieue	Dit ewangelium dat is vort lanc: dat lais wir stain důrch die kůrde.	werden opgedaen.
40 heere leert ons hier in hoe dat wi bidden sullen. *D*ien	Vnse lieůe here die leirt vns hie-ynne, dat wir	**Hs. Br. 1 - Hs. U.**

bidt dien wert ghegheuen *B*idt v sal ghegheuen werden. souct ende ghi	beyden soilen, vnd sprach: ‘Die byddit deme wirt gegeyůen; sůckt vnd ir	1, 2. S e r m o e n o p t e u a n g e l i u m . 30. antworde. 32. besloten. 37. voert
45 sult vinden. clopt ende v sal vpghedaen werden.	soilt vinden; clopt, so wirt ůch ůp-gedain. Want we bid deme wirt; die soickt, die vint; die clopt, deme deyt man vp.’ Nů	lanc. 42. sullen *E*nde spreect. 47. wie bidt wert ghegheuen. 49. die vint. 51. *N*u wat o. salmen an dese drie worden verstaen. 81. die sprac.
*W*at onderscheede salmen nv in desen drien nemen.	wat vnderscheydes sal man an deisen drin worden	96. hem, *ingev.* 99. *D*at is god. 101. dat hi hem
53 als in biddene in souckene	vernemen: bidden	gheue .iij. broede. Dat is

[V. 60^{A}, A.]

Hs. U., *fol.* xi^{a}	Hs. L., *fol.* 45^{b}	Hs. Be. 1., *fol.* 16^{b}
54 Sueken. *C*loppen. *D*at willen wi mitten eersten prueuen *D*at bidden dat meynt een toe ghemoede mit eenre ynnigher begheerten	in bidden. sueken ende cloppen *W*i selen metten iersten weten. dat bidden meynt. een toeghekeert ghemoede met eender	54 bidden soeken ende cloppen *W*i sellen mitten eersten weten dat bidden meent een toeghekeert ghemoede. mit ynnigher
tot gode ende	(*in margine ingevoegd*)	59 begheerten tot gode
60 heysschen wat van hem.	innigher begheerten tot gode ende eysschen wat van hem (ende....hem,	
*M*er dat sueken dat hi ons het sueken. dat es	*in marg*.) *M*er dat sueken dat is een wtuerkiesen	*M*er dat soeken dat is een vutuerkiesen des
65 een wtuerkiesen. een voer dat ander. want die suect die heuet sijnen neerste gekeert tot dien	des eens voer dat ander. want die suect die heeft tot dien dinghen sinen sonderlinghen vlyt ghekeert.	65 eens voer dat ander. *W*ant die soeket die heefft tot dien dinghen sinen sonderlinghen vlijt ghekeert
69 dat hi suect voer ander	die hi sueket meer	die si soeket mer
	dan tot anderen dinghen	70 dan tot ander (16^{e}) dinghen
dinghen. *M*er die clopt meynt een volherden. ende niet aflaten tot dat men vercrijcht datmen	*M*er cloppen is een volherden ende niet af te laten. eermen vercreghen heeft dat men begheert	*M*er cloppen dat is een volherden ende niet of te laten eerman vercreghen heeft datmen begheert
75 begeert. *E*nde dese woerden hebben groet onderscheit. *B*idden. *S*ueken. *C*loppen.	*E*nde aldus hebben dese drie als bidden sueken ende cloppen groot onderscheet	75 *E*nde aldus hebben dese drie als bidden soeken ende cloppen goet onderscheit
*N*u nemen wi voer ons	¶ *N*u willen wi voer ons	¶ *N*u willen wi voer ons
80 (*ingev*.) des leeres woerde inder omelien *B*eda die spreect. *D*ese vrint die aldus van den lande es comen tot sijnen vrint.	nemen des leeraers woor-(46^{a}) den inder omelien. daer beda seet *D*at dese vrient die tot sinen vriende vanden weghe ghecomen	80 nemen des lerers woerden onder omelyen *B*eda seit dat dese vrient die tot sinen vriende vanden reysen ghecomen is. is dat
85 *D*at is dat gemoede des minschen. ende dat gaet alte dicke in een verre	is. is dat ghemoede des menschen. *W*ant tghemoede gaet alte (*in marg*.	85 ghemoede des menschen. *W*ant dat ghemode gaet vake swaerlic vanden
88 lant der ongelijkcheit.	*ingev*.) dicke swaerlijc van den mensche. in	menschen in enen veren vreemden lande

	enen vreemden verren lande der onghelijcheit	90 der onghelijcheit
92 ende compt dan somwijlen weder hongherich ende doerstich alles guets.	ende coemt dan weder hongherich ende dorstich alles goets *E*nde dan en	ende compt dan weder hongherich ende dorstich alles guedes *E*nde dan
95 ende dan so (*ingev.*) en heuet hem die minsche niet voor te leggen (xi[b])	heeft die mensche hem niet voer te setten. mer hi gaet tot sinen vrient.	95 en heeft die mensche hem niet voer te setten. mer hi gaet tot sinen
*D*an so gaet hi te sijnen vrint. dat es onse	dat is god. ende clopt	vrient dat is god ende clopt voer sijn doren ende
100 lieue heer. ende bidt voer sijne doer dat hi (*ingev.*) hem .iij. brodere	voer sijnre doren. ende bidt dat hi hem gheue drie broden. dat is verstandenisse	100 bidt dat hi hem gheue drie broden dat is verstandenisse der heiligher drieuoldicheit
gheue. *D*at es te verstaen der heyliger drijuoldicheit.	der heiligher drieuuldicheit *E*nde die	103 ende die vrient
105 eit. ende die daer in es die spriect. *L*aet my ongemoyet. want mijne	vrient die daer in is (die .... is, *in marg. ingev.*) ontsculdicht hem ende	ontsculdicht hem ende
108 doren sijn gesloten. mijne	seet *L*aet mi onghemoeyt.	108 seit laet mi onghemoeyet

[V. 60^{A}, A.]

Hs. Br. 3, *fol.* 79^{b}	**Corin I, 130, A, 8**	**Varianten:**
54 ende in cloppene. *W*i sullen metten eersten weten	vnd soicken vnd cloppen? Dat wil wir mit deme	verstannesse d.h. dr.
dat dat bidden meent	eirsten proyůen. Dat bidden	**Hs. Br. 2. - Hs. U.**
een toe ghekeert ghemoede met innigher	dat meynt eyn zogekeirt gemoite mit eynre	1. Inde cruys daghe. 19. sprect jnder euwangelien.
59 begheerten tot gode.	ynnicher begeirungen zo gode vnd heisschenetzwat	30. antwerde. 37. es vort. 38. nv, *ontbr.* 42.
		zullen ende sprect. 48. hem wort gegeuen. 49 die
*M*aer dat soucken es een vut verkiesen des eens	van eme. Mer dat soicken, dat hie vns heyst soicken,	vint. 51. Nv wat o. salmen an deze .iij. woerde
65 voor dat ander want die souct die heeft tot dien dinghen die hi souct sijn sonderlinghe neerste ghekeert meer dan tot anderen	dat is eyn vff-erkeysen eyn vůr deme anderen; wan die soickt, die hait sinen vlijs gekeirt zo deme sůnderlingen, dat hie soickt, vůr ander	verstaen. 66. Wie souct 79 *tot* 82. Beda die sprac. 86. dat, *ontbr.* 99. dat is god. 100. bidt hem vor sine dore datti hem geue drie broede dat is verstannissed.
71 dinghen *M*aer cloppen es een vulherden ende niet af te latene voor men vercreghen heeft datmen	dinck. Dan die clopt: dat meynt eyn volherden vnd neytaf-laisen, bys mandat erkricht, dat man meint.	d.h.dr. 105. ende die die spr. 116. heileger cont. 127. sal worden gegeuen. 129. Ende souct.
75 begheert Aldus hebben dese drie als bidden	Vnd haint diese wort goit vnderscheyt: bidden	**Hs. D. - Hs. Be. 1.**
soucken (80^{a}) ende cloppen groot onderscheet	soicken vnd cloppen.	1. inden bedeldagen. 7. vanden wege. 11.
*N*u willen wi voor ons	Nv neymen wir her-vůr	verstaet by den be
80 nemen des leeraers woerden beda inder omelien daer hi seit *D*at dese vrient die tot sinen vrient vanden weghe ghecomen	vns des leirers vs-leygůnge in der omelyen. Beda die sprach: ‘Dijs vrunt die alsůs von deme lande zo syme vrůnde is komen,	vy (= brode eye vyssche); Sermo, *ontbr.* 15 *tot* 18. *ontbr.* 22. ter midder nacht. 28. dat ic hem voer legge *E*nde so vort. 37-39.
85 es. es dat ghemoede des menschen. *w*ant dat ghemoede gaet dickent zwaerlic vanden mensche in eenen verren vremden	dat is dat gemoite des menschens; dat gemoite dat geyt alzo dicke vnd sweirlichen vanden menschen in eyn verre, vremde	*ontbr.* 42. *D*ie bidt ende v salghegeuen werden Desùeke(!) die sal vinden *D*ie cloppet die sal werden opghedaen. 69. die si soeket,

90 lande der onghelijcheit	lant der vngelicheit	*ontbr.* 71. dat, *ontbr.* 73. eer datmen. 83. vanden
ende dan comtet weder hongherich ende durstich alles goets. *E*nde	vnd kompt dan etzwanne weder hůngerich vnd důrstich allis gůtz, vnd	weghe ghecomen is dat gemoede des men schen sij/ 87. seer swaerlike.
95 dan en heeft die mensche hem niet voren te settene *M*aer hi gaet tot synen vriende dats. tot gode	so inhait eme des mensche<n> neit vůr zo leygene: so geyt he zo syme vrůnde, dat is got,	88. enen veren, *ontbr.* 97. hi, *ontbr.* 98. dat god is. 117. die begeerte.
ende clopt voor sijn duere	vnd clopt vnd biddit vůr	**Hs. Ge. 1 - Hs. Be. 1.**
100 ende bidt dat hi hem gheue drie broode. dat es verstannesse der heligher	synre důren dat he eme geyůe drů broit, dat is: verstentnisse der heiliger	3 *tot* 14. opt ewangelium tauwerls sermoen: 46. op ghedaen
103 drieuoudicheit *E*nde die	dryůeldicheit. Vnd der	worden. 67. sinen, *ontbr.* 69. die hi suect. 77. groot onderscheit. 81. dat beda seet. 82. van
vrient ontscu[l]dicht hem	da-inne is, die intschůldichet	den weghe ghecomen is
108 ende seit. *L*aet mi on-	sich vnd spricht:	tot sijnen vrient. 87.

[V. 60^{A}, A.]

Hs. U., *fol.* xi^{b}	Hs. L., *fol.* 46^{a}	Hs. Be. 1., *fol.* 16^{c}
109 kinder sijn te bedde. dat sijn die leere (*oorspr.* leere', *uitgerad.*) die	want mijn doren sijn ghesloten. ende mijn kijndere sijn met mi opten	109 *W*ant mine doren sijn ghesloten ende mijn *K*inder sijn mit mi opten
112 sijn met gode inden	bedde dat sijn die leeraers die sijn met gode inden bedde (dat .... bedde, *in marg. ingev.*)	
116 bedde der contemplacien *N*u dese die volherdt also langhe cloppende. dat dese omme sijns volherdens	der contemplacien *M*er die begheerte clopt soe langhe dat die vrient opstaet. ende gheeft haer	116 bedde der contemplacien Mer dat begheerte cloppet so langhe dat die vrient op staet ende ghift hem
120 herdens wille opstaet ende ghieft hem dat hi wilt *D*at es dat hi hem antwoerde	al dat si eyschet *D*at is dat ons here gheeft haer antwoerde (h. antw., *in*	120 al dat hi eyschet *D*at is dat onse here ghift enter
ghieft doer die leere of doer hem seluen	*marg. ingev.*) doer die leeraers. of sonder (46^{b})	doer die leerers of sonder middel doer hem seluen
125 sonder myddel. *E*nde daerommesprac xp̄us bidt v woert gegheuen. *C*lopt so woert v op gedaen. *S*uect so suldi vinden	middel doer hem seluen *H*ier om seet ons here ih's xp̄s. bidt ende v sal worden ghegheuen. suect ende ghi selt	125 *H*ier om seit onse lieue here ihesus xpūs *B*idt ende v sal worden ghegheuen soect ende ghi sult vinden ende cloppet
130 *B*idt so woert v gegheuen	vinden. clopt ende v sal worden opghedaen	130 v sal werden op ghedaen

V. 60^{A}, B.

Hs. U., *fol.* xiii^{a}	Hs. L., *fol.* 48^{b}	Hs. Be. 1, *fol.* 17^{a}
1 nv dese minschen comen mit hoeren wereltliken herten ende mit horen besetenen gronde. ende	Nu comen dese menschen met werliker herten ende met haren besetenen (<beseten) gronde ende	1 *N*u comen dese menschen mit wertliken herten ende mit haren beseten gronde ende bidden ende beden
5 beden ende bidden vele ende hem en woert des leuende broets niet (xiii^{b}) *D*at en es gods scolt niet. mer hoere lude	bidden ende beden vele (*in marg. ingev.*). mer hen en wort des broots niet. mer die steen.	5 mer hem en wert des brodes niet. mer die steen
10 scolt. ende dien woert dien steen voer dat broet.		

dat es een haert steenen hert dorre ende calt verblust sonder aendacht	dat is een haert steenen (49[a]) herte dorre ende cout. ende verlesschet (*in*	12 dat is een herd stienen herte dor ende colt ende verlesschet sonder andacht
15 ende genade. ende lesen vaste die bueke wt deen na den anderen. ende dat en smaect hem niet.	*marg. vervangen door* verbluscht) sonder aendachte ende ghenade *E*nde dit en is gods scout	15 ende ghenade *E*nde dit is godes scult niet mer haer eyghen *S*i lesen vaste die boeken
19 ende dies en achten si niet	niet. mer haer eyghen	ouer dat een voor ende
	scout. *S*i lesen vast die boeken ouer die een voer dat ander na. mer ten smaect hem niet ende dies	20 dat ander nae mer ten smaket hem niet.

[V. 60^{A}, A.]

Hs. Br. 3, *fol.* 80^{a}	**Corin I, 131, A, 21**	**Varianten:**
109 ghemoyt want mijn dueren sijn ghesloten. ende mijn kindere sijn met mi te bedde. dat sijn die leeraren die zijn met gode inden	‘La mich vngemoyt, want myne důren sint beslossen vnd myne kinder sint mit mir an deme bedde.’ Dat sint die leirer, die sint mit gode an deme bedde der	dicwijl. 117. die begheerte. 119. gheeft haer al dat si .... 120 Dat is *tot* 123 of, *ontbr.* 125. lieue, *ontbr.* 129. Colpt (!)
116 bedde der contemplacien *M*aer die begheerte clopt so langhe dat die vrient vpstaet ende gheeft hem	heilicher contemplacien. Nů deiser beheirt alz lange cloppende, dat deiser <sy> důrch sins	
120 al dat hi heeschet *D*at es dat onse heere hem gheeft	herdens wille vp-steyt vnd geyt eme allit dat hie wilt: dat is dat got	
antwoerde duer die leeraers. of sonder middel	eme geyt antweirt důrch die leirer of důrch sich	
125 duer hem seluen *H*ieromme seit onse heere ih's xp̄s *B*idt ende hu sal werden ghegheuen. soucket ende ghi sult	selůer sůnder middel. Vnd dar-vmbe sprach cristus: ‘Bid, so wirt vch gegeyůen; soickt so vint ir; clopt so	
130 vinden. clopt ende hu sal werden vp ghedaen.	wirt ůch vp-gedain’.	

V. 60^{A}, B.

Hs. Br. 3, *fol.* 81^{b}	**Corin I, 137, A, 17**	**Varianten:**
1 *N*u comen dese menschen	Nů deise<n> Menschen	**Vetter - Corin:**
met weerliker herten ende met haren besetenen gronde ende bidden	koment mit iren weriltlichen herzen, mit iren besessenen grůnden, vnd	3. m. irem b. grunde. 6. das brot. 13. hert und d. 19. endacht; noch
5 den ende beden maer hem en wert des broots	biddent vnd beydent, vnd in wirt des broitz neyt;	er enquillet. 26. getůt. 28. lit er > leit er sich.

niet. maer die steen	das inis neyt gotz schůlt, svnder ir eygen schůlt. Vnd den wirt der steyn vůr dat broyt, dat is eyn	40. gebiegen. 43. einem. 50. Liebes kint, vor disem steinin grunde. 60. der wise man 64. dise steine an din kopf varen. 67.			
12 dat es een hart herte durre caut ende verblusschet sonder aendacht ende	hart, steynen herze<n>, hart, důrre vnd kalt vnd verlosschen, ain andacht	das du in nut wider steinest (S c h m i d t : ime iht widerstandest. 85.	15 ghenade *M*aer dit en es gods scult niet maer	vnd genaden; vnd leysent vaste die bůche vs, eyn	lembelin. 95. in etlicher wise.
haer eyghin. *S*i lesen vaste die boucken ouer. dat een voren dat ander na	na deme anderen, vnd dat insmacht in neit vnd des inaicht hie neit, noch	**Hs. Hi. - Corin:**			
20 maer ten smaect hem niet	<in> hie inqůeilt, noch hie indůrst dar-na neit.	3. m. oren eigen beseiten gronde. 14. verlesschet. 16. vüste. 30. heft he weder an wan nyes.			

[V. 60[A], B.]

Hs. U., *fol.* xiii[b]	**Hs. L., *fol.* 49[a]**	**Hs. Be. 1., *fol.* 17[a]**			
	en achten si niet (ende... niet, *in margine ingev.*)				
26 als dyt doet in eenre grouer blender wijsen so legghen sy hem also neder ende slaepen. des	*W*ant als si dit doen in eenre grouer wisen. soe en hebben si daer ghenen dorst noch verlanghen	26 *W*ant als si dit doen in eenre grouer blinder wesen so en hebben si daer gheen dorst noch verlanghe	30 morghens heffen si weder aen als te voeren.	na *D*an soe legghen si hen neder ende slapen. ende des merghens heffen si weder aen van nieus.	30 nae *S*o leggen si hem neder ende slapens ende des morghens heuen si weder an van nywes
34 *A*ls si hoer gebet also	ende dat si aldus haer	*E*nde dat si aldus hoer			
(*ingev.*) doen. dan dunct (als genoech, *doorgeh.*) hem het es al genoech. ende hijr bij woert hoer gront also haert als een	ghebet doen dat dunct hen ghenoech sijn *E*nde hier om wort haren gront alsoe haert als een molensteen. dat mense noch brenoch	35 ghebet doen dat dunct hem ghenoech *E*nde hier om wort haer gront also hart als een molen stien datmen si noch			
40 molen steyn. dat mense gebreken noch gebuyghen	ken noch bughen en mach	40 breken noch bughen can			
en can. ende compt men hem aen mit eynighen dinghen die	*C*omtmense aen met enighen dinghen dat teghen hen is. het si in doen oft	*C*omt men si an (17[b]) mit enighen dinghe dat teghens			

hem contrarie		hem is tsi in doen			
45 sijn dan so woert men des gronts wel gewaer. men mach daer wonder aensien	in laten. soe wortmen den gront alsoe ghewaer. datmen wonder siet aen die harde steenighe berghen	45 of in laten so wortmen des grondes also ghewaer datmen wonder siet an die herde stienighe berghen.			
50 *K*inder voer desen steynen gront hoet v ende en hebt niet voel redenen mit hem dat ghijse yet vole berespen wilt dan	*L*ieue kijnder voer dese steenighe gronde huedt v. ende en hebt niet veel te doen noch woorden (n.w., *in marg. ingev.*) met hen.	50 *L*ieue kint voer desen stienighen gronde huede di ende en heb niet veel te doen mit hem so dattu se yet berechten	55 een woert ende vlien	soe (49[b]) dat ghise yet vele (*ingev.*) berechten wilt. mer vliet van hen	55 wilste. mer vlie van hem
*O*nse heer spreect *J*a ia *N*eyn neyn Ghedinc ende	*O*ns here sprac ia ia. neen neen *D*enct als die	*O*nse here sprac *J*a *J*a. neen. neen. *D*encke als			
60 doe alse de wijse man. die sprack dat v ende ons niet en gebreke.	wise meechden spraken. op dat ons noch v bi auenturen niet en ghebreke	60 die wise magheden spraken. op dat v noch ons bi auenturen niet en ontbreke			
waert oec dat dese	*S*iet oec toe dat v dese	*S*iet oec toe dat di dese			
65 steen aen dijn hoeft vuren. buyge dij daer onder. ende huede dese	steenen niet aen v hoeft en comen ende waert oec datse aen v hoeft	65 stienen niet an dijn houet en comen *B*ughe di ende sie dattu hem			

steene dat si di niet	quamen (ende....quamen,	68 niet weder en staeste
69 (*ingev.*) weder en varen	*in margine ingev.*) bughet v daer onder (d.o., *in margine ingev.*) ende siet dattu hen niet weder en staet	
74 (xiiii[a]) *H*et sijn oec cleyn kieselinge steen die oec haert sijn *N*een lief kent doe den mont toe. ende	*L*ieue kijnt het sijn oec cleyne keselsteyne neen lieue kynt neen (het.... neen, *in margine ingev.*)	74 *L*ieue kint doet den mont toe dat herte teghens gode op
78 doen dijn hert teghen	doet den mont toe.	78

[V. 60^{A}, B.]

Hs. Br. 3, *fol.* 81^{b}	**Corin I, 138, A, 9**	**Varianten:**
		47. also dat men mach wonder seen. van den
26 *W*ant als zi dat doen in eender grouer blender wisen. So en hebben zi daer gheenen durst noch	Alz hie dat gedey<l>t in eynre groyůer, blinder wysen, so liet hie neder vnd sleift; des	groten harden steynen bergen. 54. dattu ores dinges icht berichten willes. oec van eynen
30 verlanghen na. So legghen sij hem neder ende slapen	morgens heift hie eůer an alz van eirst;	worde. sunder vlii se. 61. iuncfrouwen spreken.
ende des morghens heffen zij weder aen van nieus *E*nde als zi aldus haer	dat hie also sine gebeidelyne	67. vnn sü dattu on nicht weder en staest. weret oec dat et weren cleyne
35 ghebet doen so dinket hem ghenouch *E*nde hier omme wert haer gront alsoo hart als een muelensteen datmense breken	gedoy, so důnckit in, id sy genoch. Vnd hieby wirt sin grunt also hart alz eyn moilenstein, dat man sy weder gebrechen	keserlingen. 76. do den mont to. vnn bewerre dy myt orer harder verkertheit nicht. sunder keer dy to gode vnn
40 noch bughen en mach	noch bůygen inkan.	do dyn herte tegen on op. *L*eue kint om godes willen
*C*omtmen dan aen hem met eenighen dinghen dat ieghen hem es het si in	Komet man sy an mit eynigen dingen, dat weder sy is, id sy an doine	....weset sachtm... vnn leiflick den genen.. vnn iü ouel meynen.
45 doene of in latene. so wertmen dien gront	of an laissene, so wirt man des grůntz so gewar:	**Hs. Br. 1. - Hs. U.**
alsoo gheware datmen wonder ziet an die harde steenighe berghen	man mag wůnder seyn, harde, steynende berge.	2. weerliken. 5. bidden ende beden. 17. maer dat 26. als zii dit doen. 30. so
50 *L*ief kint voor dese steenighe gronde hoede di ende en hebbe niet vele te doene met hem so dattuse yet berechten wils	Kint, leyf kint, vůr diesen steynenden grůnden hůde dich vnde inhaif neyt vyl reydens mit in, dat dů sy eyt	heffen. 34. *D*at si also haer ghebet doen. 41 noch ghebreken noch gheboeghen. 43. an hem. 44. die weder hem sijn.
55 dan een woert ende vlie.	berichten wiltz, dan eyn wort, vnd vlů.	50. *L*ief kint. 60. maeghden (*op rasuur!*) die spraken (< sprac). *D*at (*op rasuur*).
*O*nse heere sprac. ia. ia. neen neen. *D*inckt als	Vnse here sprach: ‘Ya, ya; neyn, nein.’ Dencke	66. varen. 69. en, *ontbr.* 74. clene keselsteene.
60 die wise maechden spraken. *V*p dat ons ende v niet en ghebreke.	vnd doy, alz die wyse maedesprachen: ‘dat ůch vnd vns neytingebreche’.	*N*een l.k. neen doe... 78. dat herte. 80. *L*ief kint ic bidde (om, *doorgeh.*) hu om gode ende

*S*ie toe dat di dese	Si ouch, dat dir dieser	om al dat ic hu b.m.
65 steene aen dinen hoof-(82[a]) de niet en comen	steyn an dynen kop neit invaire, bůyge dich vnd hůde dich, dat dů ey neit weder-in-steyns,	84. die ghene, *ontbr.* 90. Want, *ontbr.* 91. dicke verborghen inden gront l.t. tot men an hem...
		Hs. Br. 2. - Hs. U.
		2. werliken. 5. bidden ende beden. 17. maer dat. 26. als hi dit doet.
74 *L*ief kint doe den mont toe. ende dijn herte opene ieghen gode	id sin oůch <oůch> cleyn keselsteyne. Neyn, leyf kint, neyn: do den můnt tzo vnd do dat	30. so heffen. 34. dat. zii alzoe haer gebet doen dat dinct hem al genouch. 41. noch breken
78	hertze intgain got vp.	noch geboghen en

[V. 60^{A}, B.]

Hs. U., *fol.* xiiii^{a}	Hs. L., *fol.* 49^{a}	Hs. Be. 1, *fol.* 17^{a}
79 onsen lieuen heer op *L*yeue kinder ic bidde v	ende doet dat herte teghen gode open *L*ieue	
al dat ic bidden mach	kijnt om god ende om	81 lieue kint om god ende
omme gode sijt saichtmoedich ende oetmoedich	alle dat ic v bidden mach. weest saechtmoedich teghen	om al dat ic di bidden mach. wes sachmoedich
84 teghen die ghene die v	ghen hen allen. ende	ende oetmoedich teghens
	veroetmoedicht v teghen die v contrarie sijn ende hert (ende h., *in marg.*	85 hem allen die di contrarie sijn
88 weder sijn. swijcht ende verdraecht ende nyemet vrs grons waer. Want dese steene ligghen dickwijle inden gront lange tijt tot dat men hem aen (*ingev.*) compt in eynigher wijsen	*ingev.*). *S*wijcht ende verdraecht ende nemt ws gronts waer *D*ese steene ligghen dicke verborghen inden mensche langhen tijt. teynt mense in enigher wisen ruert.	88 swighe ende verdrage ende neem dijns grondes ghewaer *D*ese stemmen(!) legghen vake verbonden inden mensche langhe wile hent men si in enigher wisen roert

V. 60^{a}, C.

Hs. U., *fol.* xiiii^{b}	Hs. L., *fol.* 50^{a}	Hs. Be. 1., *fol.* 17^{b}
1 hem woert die slange vorden vyssche: *K*inder dat syn alle ordelende luden. also die slange	¶ *D*esen valschen lieden wort oec die slanghe ghegeuen voer den visch *K*ijnder dat sijn alle ordeelende	1 *D*esen valschen luden wort oec die slanghe ghegheuen voer den visch
5 schiet hoer fenijn also doen alle ordelende minschen	menschen (Kijnder ....menschen, *in*	
*W*at si sien of wat sy horen dat woert al vergiffenisse in hem.	*marg. ingev.*) (50^{b}) *W*ant ghelijc (*in marg.*) als die slanghe omgaetendeghiet	7 *W*ant (17^{e}) als die slanghe omme gaet ende ghiet sijn venijn vut. so doen dese
10 dat ghieten sy wt mit vercleyninghen op ander minschen. ende sij en merken	haer venijn wt. alsoe doen dese lieden. *W*ant wat si sien ende horen.	10 luden *W*ant wat si sien of horen dat wert vermits haren quaden oerdel venijn
13 niet wat sij seluer sijn.	dat is ouermits haren	in hem ende dat
	quaden ordeel venijn in	14 ghieten si vut mit te ver-

[V. 60^{A}, B.]

Hs. Br. 3, *fol.* 81^{b}	Corin I, 139, A, 15	Varianten:
81 *L*ief kint om gode ende om al dat ic hu verbidden mach weest sachtmoedich ende oetmoedich	Leyf kint, do id vmb got vnd vmbe allit, dat ich gebidden mach; vnd syt senftmoidich vnd	can. 43. aen hem. 44. die teghen hem ziin. 50. lief kint. 54. vole, *ontbr.* 55. vlie alzoe ons .... 64. waeren. 69. en, *ontbr.* 74. clene kesselsteene
85 ieghen hem allen die di contrarie zijn	oitmoidich leimbegchin[1] intgain de, die ůch weder	neen l.k. neen. 78. dat herte. 80. lief kint Ic biddu om gode ende om
88 *S*wighe ende verdraghe ende neme dijns gronts gheware *D*ese steene ligghen dicken verborghen inden mensche langhe	sint; swicht vnde verdrayt vnd neympt vrs grůntz war. Diese steyne lygent dicke verborgen in dem Menschen lange	al dat ic v bidden mach. 84. die ghene, *ontbr.* 90. Want, *ontbr.* 91. dicke verborghen inden gront l.t. tot men aen hem comt.
tijt. tot dies mense roert.	wyle, bys man sy ankompt mit eyniger wysen.	**Hs. D. - Hs. Be. 1.** 2. mit oeren werliken. 15. Ende dit en is. 17. mer haer eyghen, *ontbr.* 27. wise. 31. slapen. 40. en can. 42. se (nu, *geëxp.*) an. 50. voer desen harden stenighen gront. 52. en, *ontbr.* 54. berispen of berichten. 61. spreken *O*p dat iu ende ons. 63. ghebreke. 65. steen....come. 75. *E*nde doe dat herte. 90. Dese steene (? *hs.:* stēne. *Zie beschrijving van het hs.!*) 91. verborgen. **Hs. G. 1. - Hs. Be. 1.** 1. dese lieden met weerliker herten. 3. haren, *ontbr.* 15. *E*nde dit en is. 17. haer eyghen scout. 19. die een voer die ander na. 27. blinder, *ontbr.* 30. *D*an so legghen. 31. slapen. 35. dan dunct. 36. ghenoch sijn. 40. en mach. 50. voer dese stenighe gronden. 58. *J*a ende neen (ende

1) hs.: leintlegcich.

geschreven boven uitgerad. ia neen). 60. *hs.*: mech, *aansluitend in marg.* den; 63. ghebreke. 65. oec niet. 75. ende doet dat herte teghen gode open. 83. *W*eest saechtmoedich hem allen: ende veroetmoedicht v voer die contrarie sijn. 90. waer *D*ese steenen ligghen dicke verborghen....93. tyt: theynt.

V. 60[a], C.

Hs. Br. 3, *fol.* 82[a]	**Corin I, 141, A, 8**	**Varianten:**
1 ¶ *D*esen valschen lieden	In wirt oůch der slange	**Vetter - Corin:**
wert oec die slanghe ghegheuen voor den visch	vůr den visch. Kinder, dat sint al vrdelend lůde; also alz der slange sleyt al-vmbe vnd gůys sin vergyfnisse, also sint deise	6. vergift. 12. vernichtende. 23. dis und das. 24. Dise sl. die sint. 26. blintslichen. 27. ungunst. 40. der toirrant, *ontbr.* 41. das
7 *w*ant ghelijc dat die slanghe omme gaet ende ghiet haer fenijn huut.	vrdeilende lůde; wat sy seint of hoirt, dat wirt vergyftlich in in,	scorpio. 46. dvmme, *ontbr.* 54. Vnd, *ontbr.*; das lechelet vornan und smeichelet.
10 alsoe doen ooc dese lieden want wat si sien of	vnd dat geyssent sy vs mit vercleyn<g>ůngen	59. der valsche.
hooren dat es overmits	vnd mit verneittungen;	**Hs. Hi. - Corin:**
haren quaden oordeele		4. lopet al vmme. 12. vernichtingen
14 venijn in hem ende		der anderen

[V. 60^{A}, C.]

Hs. U., *fol.* xiiii^{b}	**Hs. L., *fol.* 50^{b}**	**Hs. Be. 1., *fol.* 17^{e}**
	hem. ende dat ghieten si wt met vercleynen ende vernieten eens anders	15 cleynen ende te vernieten
*D*ese slanghen sijn oec	*E*nde dese slangen sijn in hem soe lanc. ia vander eenre want totter ander *S*i en sien niet wat si selue sijn. mer dus ende alsoe soude die ende die sijn. *D*ie slanghen	18 eens anders *E*nde dese slanghen sijn in hem also lanc *J*a vander eenre want totter ander Si en sien niet wat si seluen sijn. mer dus ende alsoe solde die ende die sijn *D*ie slanghen sijn
25 wel blenderlijc inden minsche/ dat es verborghen ongonste ende behendelike stieken ende vercleyninghe. die wt	sijn oec wel cleyn als pricken. dat is verborghen ongonst beheyndighe laghen ende vercleyninghe (beheyndighe	25 wel cleyn als pricken dat is verborghen ongunst
30 eenen bosen gronde comen.	.... vercleyninghe, *in*	
daer voer huet v ende ordelt v seluen ende nyemant anders	*marg. ingev.*) ende dese verberghen si ende steeken zeer heymelike wt. mer al wt enen quaden	31 ende dese verborghen si ende steken si seer heymeliken vut mer al vut enen quaden gronde *K*ijnder
	gronde *K*ijnder daer voer huedt u ende ordeelt v (ende....v, *in marg. ingev.*) seluen ende niement anders	35 daer voer hoedet v seluen ende nyemant anders
40 *D*esen minschen wort dat (*ingev.*) scorpioen voer dat ey (*uit*: eye). *D*at es een valsche geloue van	¶ *D*esen lieden wort oec dat scorpioen voer dat ey ghegheuen. dat is een valsche gheloeue van hen	40 *D*esen luden wart oec dat scorpioen voer dat eye dat is een valsche gheloue van hem seluen een valsche
44 hem seluen.	seluen ende een valsche toeuerlaet. (ende .... toeuerlaet, *in marg. ingev.*) ende een valsche domme vermetelheit *S*oe	44 domme vermetelheit
ende segghen	segghen si. waer om en	*S*o segghen si waer om
50 waeromme en solde ic niet also wel varen als die of die. *I*c bede ende ic lese ende ic leue also wel als die. sij doen als dat	soude ic niet alsoe wel varen als die ende die *I*c bede ende singhe ende leue also wel (51^{a}) als si *E*nde gheliker wijs	50 en solde ic niet also wal varen als die Ic bede ic singhe ende lese so wael als hy *E*nde gheliker wijs als dat scorpioen voer

55 scorpioen dat lecht voer mitten monde ende nae stieket mitten sterte. *A*lsoe schiet deser minschen valscher toe versichte	als dat scorpioen smeeket metten monde ende achter stect metten sterte. alsoe gheschiet (>gheschietet) met desen valschen	55 smyeket mitten monde ende after steket mitten sterte also ghescietet mit desen valschen menschen int eynde *A*ls die
60 aen den eynde. als hem de gront ontdect mit valscheit beseten.	menschen int eynde. als die valsche beseten gront deser lieden ontgliedet ende hen ondect. (ende .... ondect, *in*	60 valsche beseten gront desen luden ontglidet
65 dan so vallen sij in mestroest ende weerden ewelijc verloren. dan comet die steke der ewigher	*marg. ingev.*) soe vallen si in mistroest ende twiuele *E*nde als die doot coemt soe worden si	65 soe vallen si in mistroest ende in twiuel ende als die doot coompt soe worden si ewelic verdoemt
69 doet. *D*at men des	ewelijc verdoemt *K*ijnder	69 ¶ Kinder dit doet datmen

[V. 60^{A}, C.]

Hs. Br. 3, *fol.* 82^{b}	**Corin I, 141, A, 16**	**Varianten:**
15 dat ghieten si vut met (82^{b}) vercleene ende vernietene		guden menschen. Vn si syn also lange slangen. dat se .... 25. als
eens anders *E*nde dese (*ingev.*) slanghen sijn	vnd sint die slangen in in also lanck als van	prickelkens of lutteke negen ogen. 27. vngunsticheit.
20 in hem alsoo lanc. ia vander eender weech totter ander *Z*ij en sien niet wat si selue sijn. maer dus ende so soude die	eynre want zo der andere. Sy inseynt neyt, wilch sy selůer sint; ain also vnd alsůs soild dys vnd die sin. Die slangen sint	de behendelike steiket vnn vercleynet de guden menschen. vnn sligen vnn spyen also mit hoüeschen behenden vnn
25 ende die zijn *D*ese slanghen sijn oec wel cleene. dat es verborghen onionst.	oůch waile cleyne als pricken: dat is verborgene afgvnsticheit vnde behende stiche vnd vercleynůnge, die vs eime boysen grůnde her-vs	cloken worden or fenijn vt oren quaden gronde: op de simpelen gudhertigen menschen. *O*ch kinder hodet iü ernstlic hir vor vnn an merket iuwen
31 ende dese verberghen sij ende steken zeere heymelic vut maer al vut eenen quaden gronde.	slichent; da-vůr hůyd ůch: vrdelt vch selůer vnde neymant anders.	rechten gront wo de gestalt sy. dat gi iü suluen nicht en bedreget. vnn merket nicht vele ander
35 *K*inder daer voren hoet hu. ende oordeelt v seluen ende niement anders		lude. Want alsulken menschen wert de crabbe of scorpie vor dat ey. 55. lechgelt vůr vnd, *ontbr.* 61. Als de v. bes. gr. sick
40 *D*esen lieden wert oec dat scorpioen voor dat ey gheboden. dat es een	Diesen Menschen wirt der toirrant, dyt scorpio, vůr dat ey, dat is: eyn	vntdecket. 67. eweliken verdomet in deme stricke d.e. dodes.
valschs gheloue van hem seluen. ende een valsches	vals<c>sch gelůůe van in selůer, eyn valsch	**Hs. Br. 1. - Hs. U.**
45 sche domme vermetelheit	zoversicht vnde eyne dvmme vermessenheit:	5. also sijn al ordeelende lieden. 7. sien ofte horen dat werct. 25. blendelinghe. 27. behendighe. 51.
*S*o segghen si *w*aer omme	‘War-vmbe insoild ich	als die ende die. 54. als
50 en soudic niet alsoo wel varen als die ende die. ic bidde ende singhe ende	neyt alz wail varen alz die vnd die? ich beyden, singen vnd leysen vnd leyůen alz wail alz sy	hi. 55. lect. 58. minschen, *ontbr.* 61. die gront ontdect *D*ie valsche beseten gront. 69. *K*inder dat doet dat men des gronts

leue alsoo wel als zij *E*nde gheliker wijs	doynt!' Vnd alz dat scorpio dat	
55 als dat scorpioen voren smeeket metten monde ende achter steket metten	lechgelt vůr vnd schmeichet mit deme můnde vnd hinden sticht id mit	niet ware en neemt *D*at is een....
sterte *A*lsoo gheschietet	den stertzse, also geschůyt	**Hs. Br. 2. - Hs. U.**
met desen valschen menschen	deiser valscher	3. ordeelende menschen.
60 int hende. als die valsche besetene gront desen lieden ontgaet	zoversicht an deme ende; alz der grund sich indeckit dan valschen, besessenen grůnt,	5. alsoe ziin. 6. liede wat zi sien of hooren dat werct. 24. siin wel blendelinge. 27. behendege. 52. die ende die. 54. als
65 so vallen si in mestrooste ende twifele. ende als die doot comt so werden zi eewelike verloren *K*inder	so vallen sy in mystroist vnd in tzwiůel vnd werden ewiclichen verloren: so komet der stich des	hii. 55. lect. 56. stect achter. 58. minschen, *ontbr*. 61. de gront ontdect die valsche bezeten
69 dit doet dat men den	ewigen doitz. Kinder, dit	gront. 69. Kinder dat

Hs. U., *fol.* xiiii[b]	**Hs. L., *fol.* 51[a]**	**Hs. Be. 1., *fol.* 17[e]**
70 gronts niet waer en nyemt dat es een harde sorchlijc (xv[a]) dinck.	dit doet datmen den gront ende die ghebreken niet waer en neemt ende dat is een herde sorghelijc dinc (ende .... dinc, *in marg. ingev.*)	70 den gronde ende die ghebreken niet waer en neemt

A.

Een vergelijking der beide groepen valt in het voordeel der eerste uit, zoowel wat stijl als wat nauwkeurigheid betreft. Soms is de tekst ook volledi ger overgeleverd. Toch blijkt reeds bij deze eerste kennismaking het belang dat ook groep II heeft, als wij letten op het laatste deel der passage die wij afdrukken, van r. 117 af: *Nů deiser beheirt alz lange cloppende* door gr. II weergegeven door *Mer dat begheerte cloppet so langhe*. Mogelijk is natuurlijk, dat *beheirt* (V.: *behert*) niet begrepen is, doch de lezing verdient alle aandacht, daar wij ook in Hi. lezen *Nu is dusse begerte also lange cloppende*, hetgeen een gemeenschappelijken Duitschen grondtekst bewijst, afwijkende van de handschriften, die door uitgave binnen ons bereik zijn gebracht, en van de drukken.

Typisch is verder, dat groep II zich nauw aansluit bij het Engelbergsche hs. (V e t t e r) wat het volgende betreft: *das ist das Got ime git, antweder durch die lerer oder durch sich selber sunder mittel* (r. 121), terwijl gr. I de lezing van het Keulsche hs. (C o r i n I), de afschriften van S c h m i d t en de oude drukken volgt met: *dat is dat got eme geyt antweirt důrch die leirer of důrch sich selůer sůnder middel* (r. 122). Hs. Br. 3 bewijst door deze plaats nog een andere bron te hebben gebruikt, verwant aan Cor. I, en wij herinneren ons het veelzeggende zinnetje op het schutblad: *in de manire van Cůelen*![1)]

1) Zie boven p. 143.

Hs. Br. 3, *fol.* 82[b]	**Corin I, 143, A, 16**	**Varianten:**
70 gront ende die ghebreken niet waer en neemt	deit, dait man des grůndes vnd der gebreche neyt war-innympt: dat is eyn harde sorglich dinck	doet datmen des gronts niet wel waere en neemt.

Hs. D. - Hs. Be. 1.

8. wtgietet sijn fenijn *A*lsoe.... 13. dat wtgieten se mit vermijnren ende vernieten. 25. oec wal. 31. verbargen se ende steken seer h. wt. 41. voer dat ey ghegeuen. 44. vermetenheit. 51. als die ende die. 52. lese *E*nde leue also wal als se 56. achter. 60. beseten, *ontbr*.

Hs. G. 1. - Hs. Be. 1.

8. haer fenijn wt: also. 11. dat is ouermits. 14, 15. *twee maal*: te, *ontbr.* 19. soe lanc. 23. ende die, *ontbr.* 24. oec wel. 31. verberghen sy ende (*hierna rasuur*) steken seer heymelijc wt. 41. voer dat ey ghegeuen. 43. ende een valsche domme vermeteltheit *E*nde seggen. 51. als die ende die *Ic* bidde ende synghe ende leue also wel als si. 54. voer, *ontbr.* 56. achter steect (*hierna 2 woorden uitgeradeerd*) metten steerte. 60. beseten, *ontbr*.

B.

Een volgend fragment dat wij kozen is Cor. I, pag. 137 A, r. 17 sqq. Het eerste gedeelte toont het losse verband aan tusschen Hi. en de overige hss. der tweede groep: Hi. sluit zich meer aan bij gr. I, die overigens de Duitsche hss. op den voet volgt. Men lette bij gr. II op de toevoeging *mer die steen*, de verplaatsing van het zinnetje *Ende dit is godes scult niet mer haer eyghen* en de toevoeging(?) even verder van *so en hebben si daer gheen dorst noch verlanghe nae*. V e t t e r 's *endacht*

(r. 19) reeds door S t r a u c h verbeterd[1] in *enacht*, naast *enaicht* in Cor. I, vindt geen steun in de Nederlandsche hss.

Groep I vertoont op haar beurt samenhang met V e t t e r : een apert foutieve lezing *Gedenke und tu als der wise man sprach* (r. 59) wordt klakkeloos overgenomen en alleen Br. 1 heeft *maeghden* en *spraken* op rasuur van *man*(?) en *sprac*. Wij vinden dus in de beide Nederlandsche handschriften-groepen beurtelings de lezingen der beide oude Duitsche Tauler-codices terug.

Van r. 64 af volgt een passage, die den vertalers heel wat moeite gekost heeft. Allereerst is het begin van dezen zin in de beide Duitsche Hss. verschillend:

V e t t e r begint: *Si och das dir dise steine an din kopf varen* ...., tegenover Cor. I: *Si ouch, dat dir dieser steyn an dynen kop neit invaire* ....

1) Zie B e i t r ä g e 44, p. 24.

Tauler verwijdert zich van zijn oorspronkelijk beeld: den steenen grond in sommige menschen, en vervolgt: ‘Zou het gebeuren, dat deze steenen op uw hoofd aankwamen, buk u dan en pas op, dat ge niet terugwerpt! Ook geen kleine kiezelsteentjes....neen, houdt den mond toe en open uw hart tegenover God!’

Of, gelijk H u g u e n y en C o r i n den tekst vertalen naar Cor. I:[1)]

‘Veille aussi à ce que ces pierres ne t'atteignent pas à la tête, courbe-toi et garde-toi de rejeter la pierre, ne fût-ce même que de tout petits cailloux. Non, cher enfant, ferme la bouche et ouvre ton coeur à Dieu.’

De ‘clou’ is door geen der Nederlandsche vertalers eigenlijk begrepen, hoewel het mogelijk is dat groep I, die een andere gedachtengang heeft, ook een ander voorbeeld heeft gehad. Het begin sluit zich weer aan bij de lezing van V e t t e r en onze middel-eeuwsche vertaler verstaat zijn tekst goed door *Si och das dir dise steine an din kopf varen*.... weer te geven door *waert oec dat dese steen aen dijn hoeft vuren*, doch verder afwijkend *buyge dij daer onder. ende huede dese steene dat si di niet weder en varen Het sijn oec cleyn kieselinge steen die oec haert sijn*, dus: ‘Mocht er zoo'n steen op uw hoofd aankomen, buk u dan en pas op, dat hij u niet raakt; er zijn ook kleine kiezelsteentjes, die óók hard zijn!’ (hoe klein ze ook zijn: ze kunnen hard aankomen!) De aansluiting met het volgende: *Neen lief kent doe den mont toe. ende doen dijn hert teghen onsen lieuen heer op* mislukt, ofschoon men, de stellig origineele andere lezing niet kennende, dit laatste wel zou kunnen opvatten als een aansporing tot zachtmoedigheid en gelatenheid zonder meer.

Groep II volgt een andere lezing, nl. die van het afschrift van S c h m i d t, dat volgens V e t t e r *ime iht widerstandest* heeft.[2)] Wij vinden hier *Siet oec toe dat di dese stienen niet an dijn houet en comen Bughe di ende sie dattu hem niet weder en staeste* en dan den moeilijken passus eenvoudig overslaande: *Lieue kint doet den mont toe dat herte teghens gode op*. Tenslotte is het de moeite waard

1) H u g u e n y, T h é r y et C o r i n, Sermons de Tauler. T. I, Paris, [1927], p. 318.
2) De verwarring *steinen - standen* is het beste te begrijpen in het ripuarische taalgebied en levert een mooi argument voor C o r i n ' s theorie aangaande den Keulschen oorsprong. Immers, door weglating van de n-abbreviatuur in *wider-in-steyns* krijgen wij *steys*, een toch wel voornamelijk ripuarischen vorm!

om eens na te gaan hoe handig de schrijver van L. de beide lezingen weet te combineeren! Hs. Br. 3 laat ons bij dergelijke moeilijke plaatsen gewoonlijk in den steek.

Wij wezen er reeds op, dat dit hs. voor de Tauler-teksten eigenlijk het minst belangrijk is, voorzoover het tenminste niet onze eenige bron is. Wij zullen echter zien, dat de 'opera spuria Tauleri' er beter afkomen.

Wij eindigen met op te merken, dat het merkwaardig is dat géén der Nederl. hss. het woord *leimbegchin* (r. 85) (door C o r i n verbeterd uit *leintlegcich*, bij V e t t e r *lembelin*, 'lammetjes') vertaald heeft: alle laten het weg! Heeft men een umlautsvorm niet begrepen, of had het voorbeeld evenals Cor. I een corrupt woord?

C.

Als laatste fragment tenslotte Cor. I, pag. 141A, r. 8 sqq. Het eerste gedeelte geeft de bekende passage over de groote slangen en de kleine 'prikken', waaraan C o r i n op p. 142 van zijn uitgave een uitvoerige aanteekening gewijd heeft: Cor. I heeft het woord *pricken* (r. 26), hetwelk door den Elzassischen 'vertaler' in *blintslichen* veranderd zou zijn. Nu is echter merkwaardig, dat het voorbeeld van de eerste groep niet *pricke*, doch *blintsliche* geweest is, overeenkomstig het hs. van V e t t e r dus. Dit woord, in onze streken geheel onbekend, is de oorzaak geworden, dat de heele passage bedorven is in de hss. van die groep. Men heeft er maar iets van gemaakt en de woorden *blenderlijc* en *blendelinghe*[1] alleen herinneren ons nog aan hetgeen het voorbeeld gehad zal hebben. Groep II vond het in het Nederlandsch bekende *pricke* en had zoodoende met deze passage geen moeite. De oorspronkelijkheid van 'pricken' staat dus in 't geheel niet vast!

In het daarop volgende gedeelte lette men op dezen zin bij gr. I, die mijns inziens heel goed origineel zou kunnen zijn: *Ic bede ende ic lese ende ic leue also wel als die. sij doen als dat scorpioen dat lecht voer mitten monde*.... (r. 52). Cor. I heeft *ich beyden, singen vnd leysen vnd leyůen alz wail alz sy doynt Vnd als dat sc..... Vnd* ontbreekt bij V e t t e r en een tekst zonder dit woord zal de oorzaak van den veranderden zinsbouw in gr. I zijn geweest.

Belangrijker echter is de weergave van *lechgelt* (r. 55) door *lecht*

1) Mogelijk is intusschen, dat *blendelinghe* van hss. Br. 1 en Br. 2 een substantief is en misschien synoniem met *pricke*, al is het naar mijn weten nog niet overgeleverd.

of *lect* (var.), stelling juister, tenzij men in *lechgeln* een frequentativum van *lecken* (lambere) wil zien, want tegenover *steken mitten sterte* staat *lecken mitten monde*, zóó is de schorpioen in de overlevering bekend (zie V e r d a m i.v. *schorpioen*, VII, 678). De vorm *lecht* van U. is eerder een bijvorm van *lect* (zie P a u l , § 81,2 en beneden, p. 255, r. 36 *bedecht*) dan behoorende bij mhd. *lêchen* (bedriegen). Bijgevolg komt het mij voor, dat de vertaling 'sourit par devant et flatte avec la bouche' (H u g u e n y), of 'lächelt vorne und schmeichelt mit dem Munde (L e h m a n n) onjuist is, daar *lechgeln* - 'glimlachen' het beeld bederft.

Bij gr. II valt het woord *ontglidet* (r. 61) - Br. 3 vervlakt het tot het kleurlooze *ontgaet* - ons op, waardoor blijkt dat het beeld van den schorpioen niet begrepen werd: immers het 'in cauda venenum' *ont-dekt* zijn waren aard! De intelligente bewerker van beide lezingen toont ook hier weer veel begrip: *als die valsche beseten gront deser lieden* (lees *desen l.*) *ontgliedet ende hen ondect* dus: 'als de grond, het fundament van uiterlijkheid waarop hun leven gebouwd is, wegvalt - door tegenspoed bijvoorbeeld - en hun waren aard bloot legt....'

Wij nemen thans afscheid van no. 60a, doch niet zonder nog even te vermelden, dat beide groepen een tekst met *pfaffen* (hs. E.) = 'paus' (zie C o r i n , *Leuv. bijdr.* XVIII, p. 76) tot voorbeeld hebben gehad als weergave van *paisse* in: *Intvallent dir dan die gebregge, dat dů neyt inweys zo sagene, alz dů zo deme bichtere komis, so geloiůe, dat dir die svnde bas sin vergeyůen* [*dan*]

V. 69, A.

Hs. Br. 2., *fol.* 152[b]	**Hs. Br. 3., *fol.* 220[a]**
1 Ter kercwiinghen.	1 *Vander kercwihinghe Sermoen*
[H]Et es heden die kercwiinghe jnder hogher moeder kercke inden grooeten dom te colene ende oec	HEt es heden die keercwihinghe des helighen tempels gods
5 jn vele steden ouer al colene Ende als ic ghisteren sprac. alle die wize ende oeffeninge der heilegher kerken die wiist ons op den inwendeghen	5 Ende alsoo ic hier voren gheseit hebbe alle die wisen ende oufeninghen der heligher kerken wijst ons
mensche Daert inder waerheit kerckwihinge	vp den inwendighen mensche. daer
10 soude ziin (152[c]) ende een ghewarich vereenen sonder onderlaet Ende die vutwendege oeffeninge die	10 inder waerheit keercwihinghe soude sijn ende een ghewarich vereenen sonder onderlaet. Ende die vutwendighe
13 roept ende vermaent ons to eender	13 oufeninghe roupt ende vermaent ons

dat dů sy deme paisse selůer gebichtet hetz (Cor. I, 148 A, r. 4; niet in ons voorbeeld). Hs. Br. 1 heeft *den pape selue*, Br. 2 *den zeluen*(!), U. *den priester selue*, gr. II *den priester seluen* (Bas. dr. heeft óók *priester*), alléén L. vervangt in margine *priester* door *paeus*.

Sermoen over 'In domo tua oportet me manere' [V. 69].

Het sermoen, dat wij thans willen bespreken, komt behalve bij groep I ook nog voor in hs. Be. 1 en hs. Br. 3 van de tweede groep. Bij de determineering dezer groepen naar hun uiterlijke kenmerken stuitten wij reeds op eigenaardigheden, die er op konden wijzen, dat slechts het eerste gedeelte van hs. Be. 1 tot groep II behoort. In het tweede deel van dit hs. verwees de volgorde der sermoenen ons naar groep I en inderdaad ook de tekst van no. 69 bevestigt dit vermoeden. Deze sluit zich nauw aan bij de lezing van gr. I, zóó zelfs, dat wij konden volstaan met alleen varianten op te nemen. Ook de tekst van hs. Br. 3, dat ten opzichte van de andere hss. steeds een aparte positie inneemt, verschilt niet zooveel van de andere lezingen. Ja, er is, zooals wij aan de hand der hiervolgende fragmenten hopen te kunnen aantoonen, een duidelijke eenheid van de gezamenlijke Nederlandsche teksten te onderkermen tegenover de Duitsche. Onder de varianten hebben wij ook die van hs. 1 G 30 uit de Univ. Bibl. te Amsterdam (hs. A.) afgedrukt, dat zeer nauw verwant bleek te zijn aan hs. Be. 1. Zooals wij reeds zagen, behelst het behalve no. 69 alléén nog no. 57.

V. 69, A.

Vetter, bldz. 377, 1

1 In domo tua oportet me manere. Es ist hútte die kilwin inder hohen můterkilche, in dem großen tume, und gestern was das selbe in vil

5 stetten úber alles ko^{e}ln, und als ich gesteren seite: alle wise und u^{e}bunge der heiligen kilchen die wiset alles uf den innewendigen menschen, da in der warheit kilwin und ein wor

10 vernúwunge solte sin ane underlos.

Und dise uswendige u^{e}bunge die

Varianten:

Corin - Vetter.

1. Brůder Johan tauler. 2. der kirwigen tag vnser můder der heiliger kirchen. 9. eyne war virneygvnge. 16. haben. 17. virnvwnge. 18. *dito.* 21. an allen kleflicheiden. 22. vnd anhenlicheiden. 22. vindent. 23. vnd alliz daz mvz abe. 24. daz van inbvzen. 28. iren wisen v.w.

Hs. Br. 1. - Hs. Br. 2.

13 ru^{e}ffet und locket und manet uns

1. *ontbr.* 6. also. 26. toe gheuallen is.

[V. 69, A.]

Hs. Br. 2., *fol.* 152[c]	Hs. Br. 3., *fol.* 220[a]
14 ghewaregher bereedingen dat god volcomeliic in ons werscapen mochte	14 tot eender ghewarigher bereedinghen dat god in ons vulcomelike weerscepen mochte
Kercwihinge dat bediedt alzoe vele als een vernieůwinge Daer deze vernieuwinge gescien sal daer moet die	Keercwihinghe bediet alsoo vele als eene vernieuwinghe Daer dese vernieuwinghe gheschien sal. daer
20 nature haers selues verlooechenen ende onder gedruct worden van alder annemeliicheit daer zii haer zeluen jnne vint het zii vriende oft mage oft wat dat es het moet altemale of	20 moet die nature haers selfs verloochenen ende onder ghedruct werden van alre aennemelicheit daerse haer seluen in vint Het zi vriende of maghe of wattet es Het moet
25 dat van bůyten inder naturen geůallen es. ende al daer die nature haren lost aen nemt In allen haren wizen ende werken Hier toe es lijffelike oeffeninge goed ende nůtteliic.	25 alte male af dat van binnen buten inder natueren toe gheuallen es ende al daer die natuere haren lust aennemet in al hare wisen ende werken Hier toe es lijflike oufeninghe goet
30 teliic. Als waken vasten ende beden op dat die nature mach gedragen.	30 ende nuttelic. als waken vasten ende beden vp dattet die natuere mach verdraghen.

V. 69, B.

Hs. Br. 2, *fol.* 152[d]	Hs. Br. 3, *fol.* 221[a]
1 Alzoe als dat licht hier sciint in dezen gront dat duystert ende verblint	1 Ende alsoo als dit licht hier schijnt in desen gront dat verdonkert ende
alle gescepene lichte Ende wort	verblent alle ghescepen licht Ende
5 alzoe claer inden gront dat den geeste wort alzoe begripeliic dat ieghen hem sciint als een důysternisse van onbegripelicheit des lichts want het es hem ende allen creaturen	5 wert alsoo claer inden gront dat den gheest alsoo begripelic wert (221[b]) dat ieghen hem schijnt als een donckernesse van onbegripelicheit des lichts. Wanttet hem ende alle creatueren
10 onbegripeliic want allen creaturen verstannissen hoůden hem jeghen dat licht als der zwaluwen ooghe	10 onbegripelic es. Want alre creatueren verstannesse houdt hem ieghen dien lichte. als der vledermuus ooghe
13 haer hout jegen der clare zonne	13 haer houdt ieghen die clare sonne.
dat scene recht als een duysternisse	Dat schene recht als eene donckernesse

18 van onbegripeliken. lichte van cranc- 18 van onbegripeliken lichte om

[V. 69, A.]

Vetter, bldz. 377, 7

14 zů einer woren bereitunge, das Got in uns vollekomenliche wirtschaft múge gehaben.

Kilwin meint als vil als ein vernúwunge. Do dise vernúwunge sol geschehen, do můs die nature ir

20 selbes verloigenen und under getruket werden in aller kleblichkeit und anhenglicheit do si sich an vint, es sin die frúnt oder die mogen, und alles das můs ze mole ab das von

25 ussen in der nature zů gevallen ist, und alles das do die nature lust an nimet in allen iren sinnen oder kreften, in allen wisen und werken. Her zů ist lipliche übunge gůt und

30 nutz, als vasten und wachen, ob es die nature erliden mag.

Varianten

Hs. U. - Hs. Br. 2.

1. Wat kircwijnge geestlijc bewijset. 6. also. 11. waer vereenen. 14. voer bereydinghen > bereydinghen. 17. dat, *ontbr.* 18. Mer daer. 23. in, *ingev.* 23. dat sij. 26. toe gheuallen es. ende daer die natuer al horen lost aen nyempt in al hoer w.e.w. 31. oft die natuer vermach.

Hs. Be. 1. - Hs. Br. 2.

3. der heiligher k. 4. te colene, *ontbr.*; ende was dat selue in v.s. 9. daer. 11. ghewair. 15. versceppen. 21. onderdruct. 26. toe gheuallen is. ende al dat haer die natuer lust an neemt in al hare sinne ende crachten in allen wisen ende werken. 30. vasten bidden op dats d.n.

Hs. A. - Hs. Br. 2.

1. Vander kercwijnge een suuerlijc sermoen. 3. der hiliger kerken. 4. te colene, *ontbr.*; Ende dat selue was in voel steden ouer al colen. 6. wize ende, *ontbr.* 8. ons al op. 9. Daer. 11. vereninge. 13. tot een bereidinge. 18. vereninge (*2* ×). 21. van allen ann. 26. toe geuallen is. lijflijke oeffeninge guet ende nvtticheit. Als waken vasten bidden op dattet die natuer dr. m.

V. 69, B.

Vetter, bldz. 378, 24

Varianten:

1 Also dis liecht das hie schinet in disen grunt, das verdúnstert und verblendet alle geschaffene liechter die ie geschinent, und wirt als klar

5 in dem grunde das es dem geiste wirt als überswenkig das es engegen in schinet als ein dúnsternisse von

überswenklicheit des liechtes, wan

10 es ime und allen creaturen unbegriflich ist. Wan aller creaturen verstentnisse haltent sich engegen dem liechte als der swalwen ŏge sich haltet engegen der claren sunnen

15 und ob du mit dinen kranken ŏgen woltest staren in das rat der sunnen, das schine dime gesichte als ein

18 dúnsternisse von übertreffendem

Corin - Vetter:

1. also dvit dit 1. 2. also daz virdustert. 6. daz iz da-intgein schinit. 12. disem 1. 13. swalben (a[1] *op ras.*); sich haldent. 20. Dan abe sprichet eyn heidensche meister. 21. in der selen. 27. Vort as man. 31. dede he do. 31. dvrren vichboim. 38. dvrren vigboim. 39. allis, da wir. 40. den (-n>-s) sinen. 41. in der n. 47. raserige. 48. dorheit vnd ouch ist den... 50. hette vnd die vlizlichen lese vnd den d. iz eyn r.d. sin. 53. sage vch.

Hs. Br. 1. - Hs. Br. 2.

13. die cl. s. 18. crancheit. 21. een d. 26. verstoet. 31. dorren fighe-

[V. 69, B.]

Hs. Br. 2, *fol.* 152[d]

20 heiden diinder ooghen Daer af scriift een heiden coninc god es duysternisse. inder zielen na allen lichte Ende men bekentene met onbekennissen des gemoeds Dit es ons een

25 groot lachter dat een heiden coninc dat verstaet waer met gaen wi arm volc omme Nv alzo men van dezer kercwihingen leest van zacheus datti onsen heere gherne hadde ghezien

30 Maer hi was cort. wat dede hi hii clam op eenen doyren vigheboom Alzoe doet de mensche hij begeert dien te ziene die dit wonder ende dit ghestooer in hem maect

35 Maer daer toe es die mensche te cort ende te cleyne wat sal hi daer toe doen. hi sal clemmen op den doyren vighebooem dat is daer ic hier voren

40 afghesproken hebbe Alsoe steruen der zinne ende der naturen ende leůen den inwendeghen mensche daer god op wandelt als ghi ghehoort hebt Dit es die alder meeste doyrheit

45 voor de wize der weerelt die noit

gehoirt wert. Het dinct hem raserie ziinde Maer kindre ic segge v voor waer....

Hs. Br. 3, *fol.* 221[b]

20 die crancheit dijnre oeghen. Daer of scrijft een heydin coninc God es een donkernesse inder zielen na allen lichte. ende men bekentene met onbekennessen des ghemoeds. Dit

25 es ons een groot lachter dat een heydin coninc dat verstont. Waer mede gaen wi aerm volc omme ¶ Nu alsoo men van deser keercwihinghen leest van zacheus dat hi onsen heere

30 gheerne hadde ghesien maer hi was cort. Wat dede hi hi clam vp eenen dorren figheboom. Also doet die mensche hi begheert dien te ziene die dit wonder ende dit ghestoorm

35 in hem maect. Maer daer toe es die mensche te cort ende te cleene. Wat sal hi dan daer toe doen Hi sal clemmen vp den dorren figheboom Dat es daer wi hier voren of

40 ghesproken hebben. als steruen den sijnnen ende der natueren. ende leuen den inwendighen mensche daer god vp wandelt als ghi wel ghehoort hebt Dit es die alre meeste sottheit

45 voor die wise der weerelt die noyt

ghehoort was. Het dinct hem raserie zijnde Maer kinder ic segghe hu voor waer dit es....

V. 69, C.

Hs. Br. 2, *fol.* 152[d]

1 van dezen wert S' hildegarden geoppen baert onder vele minliker dingen Ende

(153[a]) het staet alzoe in Sente

Hs. Br. 3, *fol.* 222[a]

1 ¶ Van desen wart S' hildegaerde gheopenbaert onder vele mynlike dinghen. ende het staet alsoe in S' hildegaerts

5 hildegarden boůch Twee cleyne beeldekens gemaect dat een is in (*ingev.*) een blau cleet gewonden ende en	5 bouc. twee cleene beeldekine ghemaect Dat een es in een blaeu cleet ghewonden 8 ende en heeft gheen oeghen.

[V. 69, B.]

Vetter, bldz. 378, 32

19 liechte und von krankheit des ŏgen. Dannan ab schribet ein heidenscher kúnig: ‘Got ist ein dúnsternisse in der selen nach allem liechte, und man bekennet in mit unbekentnisse des gemu^{e}tes’ Dis ist uns ein gros

25 laster, das dis ein heiden und dar zů ein kúnig verstůnt. Wo mit gon wir arm volk umbe? Nu als man von diser kilwin liset von Zacheus das er unseren herren gerne hette

30 gesehen; aber er was ze kurtz: was tet er? er clam vf einen dúrren figbŏm: - also tůt der mensche: er begert den ze sehende der dis wunder und dis gestúrme alles in

35 im gemacht hat; aber dar zů ist der mensche ze kurtz und ze klein. Was sol er dar zů tůn? Er sol uf klimmen uf den dúrren vig bŏm; das ist alles das do wir vor ab

40 gesprochen haben, als sterben den sinnen und der nature und leben dem innewendigen menschen, do Got uf wandelt, als ir wol geho^{e}rt hant. Das ist die aller meiste torheit

Varianten:

boem. 38. wi...hebben. 43. wel g.h. 44. zotheit. 48. sijn.

Hs. U. - Hs. Br. 2.

1. op. 9 *tot* 10 allen, *ontbr.; vóór* alle: ende. 12. sweluwen oeghen...halden. 13. die cl. s. 18. crancheit. 21. eene d. van onbegrijplicheden. 23. ende dien bekenten. 25. laster. 26. verstoent. 30. dede hi doe hij. 31. dorren vigeboům. 34. gestuert. 35. es hij te cort. 37. eenen dorren vigeboům. 38. wij hijr voer...hebben. 43. wel hebt g. Ende dit. 45. nye ghehoert en waert want het d. 48. sijn.

Hs. Be. 1. - Hs. Br. 2.

6. ombegripelic. 10. aller. 12. zwaluwen oghen haer holt. 20. Daer af, *ontbr.* 25. man dat verstont. 31. dorren vigheboem. 34. al in h.m. 38. wi voer van ghesproken hebben als steruen. 44. Die is die. 48. sijn.

Hs. A. - Hs. Br. 2.

45 vor den wisen der welte die ie geho^{e}rt wart.

2. verduustert. 6. onbegrijplic. 10. alre cr. 12. ogen hoer holden. 13. die cl. s. 18. crancheit. 20. Daer af, *ontbr.* 21. heidens c. 22. lichten. 24. ons, *ontbr.* 25. heydens man dat verstont. 27. in d.k. 30. te cort. 31. dorren vigheboem (*2* ×). 34. ghestuer al in hem. 38. ic voer van g. 42. lauen(*!*); daer. Daer. 43. wal gheh. h. 45. nye. 48. te sijn.

Es dunket si ein raserig[e] sin und ze mole ein affenheit, und so ist den wol als die licht zwei hundert

50 mark wert bu^{e}cher habent und flisseklich lesent, und dunket es recht torheit sin. Aber, kinder, ich sage das fúr wor: dis ist die torheit die Got....

V. 69, C.

Vetter, 379, 15

1 Von disem wart der edelen creaturen S. Hiltgart geoffenbart under vil minneklichen dingen und stet also in S. Hiltgarten bůche gemolet und

Varianten:

Corin - Vetter:

1. Also wart. 2. vnd (*in ras.*) vil wnenclicher d. 3. also, *ontbr.* 7. das, *ontbr.* 8. und, *ontbr.* 9. alre. 14. sines selvis. 15. und, *ontbr.*; und w., und w. 18. vnd keyn ouge. 27. inboven disen. 31. van deme. 33. 2^{e} × die, *ontbr.* 34. 2^{e} × das, *ontbr.* 36.

5 och in unser swester reventor zwei kleine bildelin.

Das eine das ist in ein blo kleit gewunden

8 und das enhat nút ŏgen an

[V. 69, C.]

Hs. Br. 2, *fol.* 153[a]	**Hs. Br. 3, *fol.* 222[a]**
9 heeft geen ooghen ende zijn cleet es vol oogen ende dat bediet die heilige vreeze gods Dat en es niet alsulken	9 ende sijn cleet es al vul oeghen Ende dat bediet die helighe vreese gods dat en es niet alsulke vreese
vreese als wi vreeze heeten Maer het es een vlietich waer nemen die	als wij vreese heeten. maer het es een vlitich waer nemen die mensche
15 mensche ziins selues jn allen steden in wizen in woirden ende in werken	15 sijns selfs in allen steden wisen woerden ende wercken.
Ende es daer omme sonder aensciin ende zonder ooegen want het verget ziins selůes weder ment mint ofte	Ende es daer omme sonder aensichte ende sonder oeghen. want het verghetet sijns selfs weder men hem
20 haet Ende hets sonder hande want het staet ledich alder aen nemeliicheit	20 mint of haet Ende het es sonder hande. want het staet ledich alre annemelicheit.
Ende daer staet een ander beelde in een ander bleec cleet met	Ende daer staet een ander beelde in een ander bleec cleet met vpgheheuenen
25 opgheheůenen handen ende staende alle beyde beruoet Ende dit en heeft geen hooeft want op dezen staet die godlicheit in eennen claren gronde ende dat en heeft niet formeliics Ende	25 heuenen handen. ende staen alle beede baeruoet. ende dit en heeft gheen hooft. Want vp desen staet die godheit in eenen claren gronde Ende dat en heeft niet formelics. Ende
30 dat meint de onbegripelike clare godheit op dat beelde in des hooeftstad want die godheit es ziin hooft	30 dat meent die onbegripelike clare godheit vp dit beelde. in des hoofts stat want die godheit es sijn hooft.
Ende meint dat belde gewarege	Ende dat beelde meent ghewarighe
35 blooete armoede des geests dies hooeft is god eyghen Deze bleecheit des cleets meent eenvoldege wandelinge ende onannemelicheit ende gelatenheit Si staen alle beye met	35 aermoede des gheests. Des hooft es god eyghin Dese bleecheit des cleedes meent eenvuldighe wandelinghe ende onannemelicheit ende ghelatentheit Zij staen alle beede met blooten
40 blooeten voeten dat meynt die blooete na volginge des gewarege beelden ons heeren ih'u x[1]. Dat blau cleet dat meent onwandelbaerheit Niet dat hem de mensche heden	40 voeten. Dat meent die bloote navolghinghe des ghewarighen beeldes (222[b]) ons heeren ih'u xpi. Dat blaeu cleet meent onwandelbaerheit alsoo dat hem die mensche niet en
45 oeffenen ende morghen aflaten sal. Het zal ziin een ghewarich biibliuen tot den eynde met opgherechten handen gereet te zine in allen godliken	45 sal heden oufenen ende morghen aflaten Het sal sijn een ghestadich bi bliuen totten hende. met vp gherechten handen ghereet te zine in

51 werken ende lidene Dit es emmer wel een doyre vigebooem daer alle die / opclemmen moeten die gode jnder edelster wizen zůllen	51 alle godlike werken ende lidene Dit es emmer wel een dorre figeboom daer si alle vp clemmen moeten die gode inder edelster wisen zien sullen
55 zien in tiit ende in eůwicheit	55 in tijt ende in eewicheit
Ons heere sprac zacheůs comt hier neder in diin blooete niet met	Onse heere seide Zachee com neder (*op rasuur*) in dijn bloote niet. met
doghen noch vermoghen zo mochtic heden commen in diin hůys dat	dooghen met vermoghen. so mochtic heden comen in dijn huus. ende dat
63 moet van nooede ziin Eest nv oec	63 moet van noode zijn Eist nv ooc

[V. 69, C.]

Vetter, 379, 18

9 im selber, und sin kleit das ist alles vol ŏgen, und meinet das die heilige vorchte Gotz. Das enist alsoliche vorchte nút als ir vorchte heissent, sunder es ist ein flissig war nemen der mensche sin selbes in allen stetten.

15 und wisen, in worten, in werken,

und is dar umbe ane antlit und hat enkein ŏge, wan si vergisset ir selbes, ob man si minne oder hasse,

20 lobe oder schelte, und es ist ane hende; wan es stet lidig aller annemlicheit in aller wise, in rechter gelossenheit. Und do stet ein anders bi in einem bleichen kleide mit uf

25 gehaben henden, und stont alle beide barfůs, und dis enhat nút hŏbtes; wan ob disem stot die gotheit in einem luteren klaren golde, und das enhat nút

fo[e]rmliches antlites denne

30 ein luter golt und meint die unbekentliche gotheit, und dem fliessent clare unden uf dis bilde in des hŏbtes stat, und die gotheit die ist sin hŏbet, und meint das bilde das worre blosse

35 armu[e]te des geistes des hŏbet ist Got eigen. Dise bleicheit des kleides meinet einvaltikeit der wandelunge und unannemlicheit und lidige lutere gelossenheit. Si stont alle beide mit

40 blossen fu[e]ssen; das meint die blosse nachvolgunge des woren bildes unsers herren Jhesu Christi. Das blo kleit das

Varianten:

eygenclich die bl. 37. der wandelonge *op ras. van* des geistes. 38. in l.l.g. 44. vnd iz morne slafen laze. 46. an id sal; emtzlich vnwandelberich. 49. an allen g.w. 52. dore. 56. sprach; do, *ontbr.* 61. niet vnd nit-dogen-noch-virmogen. 63. Is't nů wol, daz dv. 65. yt gelvchtit. 67. eygenclich. 70. yt. 72. die wirkent.

Hs. Br. 1. - Hs. Br. 2.

5. bouc. 15. steden wisen. 17. aensichte. 19. men. 25. staen. 46. ghestade. 52. dorre. 55. sijn. 57. niet. Niet doghen noch vermoghen. So mochtic. 70. aennem. ende, *ontbr.* 74. en sijt; in rechter ghel.

Hs. U. - Hs. Br. 2.

5. bueke ghemaect. 10. al vol o. 17. aensichte. 20. het es oec. 24. beeldekijn; ander bl. cl. 25. staen. 36. god eyghen es. 43. cleet meynt. 46. gestadich. 47. op geheuenen. 52. dorre. 57. *als Br. 1.* 63. Eest dattu nv op. 65. ingelucht. 69. in, *ontbr.* 70. noch yet aencleuens der n. 73. en bes. 74. in rechter gel. comen.

Hs. Be. 1. - Hs. Br. 2.

meint unwandelberkeit, nút das man sich húte u^{e}be und morne

5. boeck ghemaect. 10. meynt. 17. aensichte. 19. waerment mint of haet. 21. *na* aen nemeliicheit: in alre wisen in rechter ghelatenheit. 24. beelde, *ontbr.*; ander, *ontbr.* 25. staet. 30. dat, *ontbr.* 31. in die hoeft stat. staet die godlicheit Want die godlicheit is sijn hoeft. 37. des cleets, *ontbr.*; wanderinghe. 45. oefene; aflate. 46. stade. 52. dorre. 54. edelscher. 57. niet niet(?). 64. dattu desen boem bist ghecomen ende hi di. 65. inghelecht du en heefte des. 67. wel, *ontbr.* 70. aenn. ende, *ontbr.* 72. nature is te gader werkende die een mitten anderen. 73. en sijt. 74. in gherechter gh. ghecomen.

46 sloffe lasse; aber es sol sin ein emzeklich unwandelber volle herten untz an das ende, mit uf gerichten henden gereit ze sinde in allen göttelichen

50 willen, wurkende und lidende. Dis ist iemer zo mole wol der torechte (< torrechte) vigbovm, do alle die uf klemmen müssent die Got in der edelsten wise sullent

55 sehen in zit und in ewikeit.

Wie sprichet unser herre do zů Zacheus? ‘Ile und kum her nider’. Du můst her ab; du ensolt von allem disem ein trahen nút halten.

Hs. A. - Hs. Br. 2.

60 Denne gang her nider in din luter nicht, nút tőgen noch vermúgen; so můs ich hútte komen in din hus;

5. boeck gemaket. 10. al vol o. 10. meent 16. *3* × in, *ontbr.* 17. daer yn sonder aensicht. 19. waerment. 24. beelde, *ontbr.*; ander, *ontbr.* 25.

63 das můs von not sin. Ist dir nu als

[V. 69, C.]

Hs. Br. 2, *fol.* 153[a]	**Hs. Br. 3, *fol.* 222[a]**
64 wel dattů op den booem best comen ende v die waerheit yets wat jn gelicht heeft ende ghii en hebbes noch niet wel bezeten noch en es	64 dattu wel vp den boom best ghecomen ende die de waerheit yets wat inghelicht heeft. ende du en hebbest niet wel beseten noch en es indi niet eyghenlike gheworden.
in di niet eygelike worden want ghi	69 Want du hebbest noch yets wat
70 hebt noch yets wat aennemelicheit ende ancleůelicheit der naturen. want de nature ende de genade werken deen metten anderen. ende en eest noch niet inder ghelatenheit	ancleuelicheit der naturen. want die natuere ende die gracie werken deen metten anderen. ende en zijt noch
75 comen	75 niet in rechter ghelatentheit comen (< ghecomen)

A.

Als eerste fragment geven wij weer het begin (thans naar V e t t e r), om een algemeene indruk te geven van de wijze van vertalen. Met opzet werd een passage zonder bijzondere moeilijkheden gekozen. Merkwaardig is alleen *vernúwunge* (r. 10) in overeenstemming met den Keulschen druk, dat in de vertalingen *vereenen* of *vereninge* (hs. A.) wordt, een lezing die de drukken van Leipzig, Augsburg en Bazel op haar hand heeft, terwijl ook Cor. II (p. 219, r. 5) een aarzeling te zien geeft in *virneygvnge* tegenover een paar regels verder *virnuwnge*.

B.

Het volgende stuk (p. 378, r. 24 sqq.) is zeer leerrijk voor de groepeering der handschriften: het woord *vberschwenclich*(*eit*) (r. 6, 9) wordt weergegeven door *onbegripelic*(*heit*), waarbij dan opvalt dat de hss. Br. 1, Br. 2, U. en Br. 3 gezamenlijk *begripelic* hebben, klaarblijkelijk een lapsus in het prototype van deze vier hss., daar toch even verder *onbegripelicheit* volgt. De hss. Be. 1 en A. hebben hetgeen bedoeld werd: *onbegripelic. Der swalwen oge* (r. 13), door C o r i n ongerijmd gevonden,[1)] wordt door Br. 3 verbeterd

1) Zie Cor. II p. 224, noot 1: C o r i n wil *die schwachen ougen* lezen. De Nederlandsche hss. steunen deze emendatie niet en al is ook mij geen overlevering bekend, die zegt dat zwaluwen slechte oogen hebben, het feit, dat C o n r a d v o n M e g e n b e r g in zijn *Buch der Natur* spreekt over blindgeboren zwaluwen, die op lateren leeftijd weer ziende worden (ed. P f e i f f e r, p. 201), bewijst dat er verhalen over de oogen van de zwaluw de ronde deden. En is het hierachter als no. XIX uitgegeven stuk er niet om aan te toonen, dat onze kennis omtrent deze volksverhalen nog verre van volledig is?

[V. 69, C.]

Vetter, 380, 8

64 wol das du uf den bŏm bist komen und dir die worheit etwas gelúchtet hat und du enhast es nút besessen, noch enist dir nút eigenlich worden;

70 wan du hast noch etwas ankleblicheit der naturen, wan die nature und die gnade wúrkent noch mit einander, und enbist du noch nút in rechte gelossenheit komen

Varianten:

staen. 28. golde. Dat ene heeft niet formelics ende meen. 31. in die hoefts stad staet die godlicheit. 34. die gewarige. 35. Dat houet. 37. des cleets, *ontbr.*; wanderinge. 38. ende gelatenheit, *ontbr.* 42. lieuen h. 45. oeffene; aflate. 46. Mer het sal sijn scade(*!*) blijuen. 52. dorre. 57. niet. met te dogen of verm. so moet ic. 64. op desen b. biste gecomen Ende hi di die w. 66. heeft. du en heueste des noch niet bes.... noch ist in di. 70. aenn. ende, *ontbr.* 72. die nat. is die te gaderwerkende die ene mitten anderen. 73. en sijt. 74. ander (*geëxp.*) rechter g. gec.

in *der vledermuus ooghe*, hetgeen zeker begrijpelijker is, al komt het ons niet waarschijnlijk voor dat deze lezing origineel zou zijn. Dat er in alle hss. zoo weinig terecht is gekomen van den volgenden zin (r. 15), zal wel te wijten zijn aan het overspringen van het eene *sunnen* (r. 14) op het volgende (r. 16). Deze homoïoteleuton-uitvalling zou dan een nieuw bewijs leveren voor een gemeenschappelijken oorsprong onzer teksten.

Een welkome bevestiging van C o r i n 's opvatting van het woord *dvrren vichboim* (r. 31) - waarvan het eerste lid niets met ‘dor’ uit te staan zou hebben, doch eerder met ‘doorn’ en dit dan in uitgebreide beteekenis ‘wild’ - levert de in hs. Br. 2 bewaarde lezing *doyren vigheboom*[1].

Een eind verder treft ons wederom in alle hss. het weglaten van r. 47 *vnd* tot r. 52 *Aber*, hetgeen heel goed opnieuw een geval van homoïoteleuton-uitvalling zijn kan, als men let op het (in Cor. II althans) twee maal voorkomen van het woord *dorheit*!

C.

Als derde fragment (V e t t e r , p. 379, r. 15 sqq.) geven wij de bekende passage, waar Tauler het visioen van de heilige H i l d e g a r d v a n B i n g e n bespreekt, naar aanleiding van een aan zijn auditorium bekende miniatuur, voorkomende in een handschrift, dat in het klooster waar hij predikte, in den ‘reefter’, voor tafel-

1) Dat Tauler geweten zou hebben, dat de *sycomore* een soort van eschdoorn is en zoodoende een woordspeling *ācer - ăcer* gemaakt zou kunnen hebben, komt mij niet waarschijnlijk voor. (Zie Cor. II, p. 224).

lectuur gebruikt werd. C o r i n heeft een miniatuur die geheel beantwoordt aan Tauler's beschrijving, in zijn tekstuitgave gereproduceerd (Cor. II, p. 227), naar een hs., afkomstig uit het Benedictijner nonnen-klooster *Rupertsberg*, vlak bij Bingen a/d Rijn, dat nu nog bewaard wordt te Wiesbaden. Vermoedelijk zal Tauler zijn sermoen ook aldaar gehouden hebben op een zijner reizen langs den Rijn en er is alle kans, dat de miniatuur uit dit nog bestaande hs. en dat waarvan Tauler gewaagde één en hetzelfde is! Om de beschrijving, met name van het tweede 'beeldeken' goed te kunnen begrijpen, is deze reproductie haast onmisbaar en daarom vergeven wij het den vertaler gaarne, dat hij te kort geschoten is. Toch is het wel gelukt om er iets leesbaars van te maken. Zooals wij in ons eerste fragment zagen, staan de hss. Be. 1 en A. apart ten opzichte van de andere. Hs. A. blijkt hier de beste lezing te hebben, omdat het r. 28 *golde* nog overgeleverd heeft, dat bij alle overige hss. *gronde* is geworden. Beide hss. hebben na *stat* (r. 32) *staet die godlicheit*. De Nederlandsche lezing (wij geven alleen het tweede gedeelte) is dus op deze manier weer te geven: 'Daar staat nog een andere figuur, in een kleed dat vaal is, met opgeheven handen en beide staan zij barvoets en de laatstgenoemde heeft geen hoofd, want de goddelijkheid staat daarop in een klaar gouden schijnsel en dat is vormloos en dat beduidt de onbegrijpelijke klare godheid. Boven deze figuur op de plaats van het hoofd staat de goddelijkheid, want de goddelijkheid is haar hoofd'. Men geve toe, dat de zin niet kwaad is weergegeven en bedenke, dat zonder het plaatje ook de tegenwoordige lezer met de handen in het haar zou gezeten hebben met *und dem* (of *van deme* desnoods, zie Cor. II) *fliessent clare unden uf dis bilde in des hŏbtes stat*.

V e t t e r verbetert (r. 43) *nut das man sich hutte ůbe und morne sloffe. Lasse aber es sol sin* in *sloffen lasse; aber* naar de Straatsburgsche hss. Cor. II heeft *vnd iz morne slafen laze*, *an id sal sin*... Al onze hss. hebben *ende morghen af late* of *aflaten sal*. Deze variant verdient aandacht, zoolang wij aangaande de juiste lezing nog geen volkomen helderheid hebben.

Van *nit-dogen-noch-virmogen* (r. 61), een vaststaande uitdrukking, door Tauler in nr. 45 (V e t t e r, p. 197:29) nog eens gebezigd, komt begrijpelijker wijze in het Nederlandsch niet veel terecht.

Het laatste gedeelte van dit fragment diene nog eens om het soms belangrijke verschil aan te toonen tusschen onze redactie en de Duitsche (r. 52!).

Sermoen over ‘Estote misericordes sieut et pater vester misericors est’ [V. 38].

Het derde sermoen dat wij bespreken zullen, is nr. 38 dat, gelijk wij zagen, alleen in gr. II voorkomt en, gezien de uiterlijke kenmerken, ook daarin thuis schijnt te hooren: immers, wij vinden het in alle hss. van de groep en ook overal op dezelfde plaats in de reeks, al houden wij bij deze laatste omstandigheid in het oog, dat de volgorde geen bewijs is voor een al of niet behooren tot den oorspronkelijken canon, omdat de sermoenen in groep II immers gerangschikt zijn naar de feestdagen van het kerkelijke jaar.

Onze bijzondere aandacht trok deze preek door de overlevering ervan in hs. L.: zij behoort toch tot de stukken, die evenals nr. 60a, door den kopiïst van het hs. gecollationneerd zijn met een ander. Voor nr. 60a bleek ter collatie een hs. van de eerste groep gebruikt te zijn; dit was voor nr. 38 onmogelijk, want dit sermoen komt in groep I niet voor en wij moesten dus naar een andere bron zoeken. Daar de preek in vele hss. is overgeleverd, zelfs in het, wat de volgorde der stukken betreft, geheel op zichzelf staande hs. Rsbr. T, is zij dus in verschillende opzichten belangrijk voor ons onderzoek.

Allereerst bleek, evenals bij nr. 60a, nauwe samenhang met de hss. G. 1, Br. 3 en D., waardoor wij een bewijs kregen voor ons vermoeden, dat nr. 38 thuis hoort in den oorspronkelijken canon van gr. II. Voorts was geen der verbeteringen en verduidelijkende glossen in hs. L. te verklaren met behulp van die handschriften en dus ook hier bleek wel degelijk een andere redactie ‘hineincorrigiert’ te zijn. Dat hs., voor de collatie gebruikt, bevatte dus teksten die afkomstig waren uit verschillende verzamelingen: uit groep I, vertegenwoordigd door 60a en gelijk ik ontdekte, ook door 60b - èn een redactie, waartoe 38 en 63 behooren.

De lezing van nr. 38 in hs. Be. 1 wijkt af van die in de andere handschriften en ook dit stuk bevestigt bij nadere kennismaking het vermoeden, dat wij op grond van uiterlijke kenmerken daaromtrent koesterden: door het ontbreken toch van den langen titel met inhouds-opgave - een der kenmerken van gr. II - bleken zich de nrs. 38 en 63 te onderscheiden van de andere sermoenen in het eerste gedeelte van Be. 1. De tekst van nr. 38 vertoont vele overeenkomsten met dien van hs. Rsbr. T en blijkt, door gelijken zinsbouw en woordenkeus, met dezen tot een en dezelfde redactie

te behooren, al is dit op vele plaatsen helaas niet meer te controleeren, daar Rsbr. T ons bij moeilijke passages meestal in den steek laat en het onbegrepene naar eigen inzicht veranderde of eenvoudig wegliet. Toch blijkt er in Be. 1 op verschillende punten ook verwantschap met gr. II, zoodat Be. 1 met betrekking tot nr. 38 een tusschen-positie inneemt tusschen Rsbr. T en de hss. van groep II. Zeer merkwaardig is het tenslotte, dat wij in staat zijn de meeste verbeteringen in L. te verklaren uit de lezingen van Be. 1 en Rsbr. T.

V. 38, A.

Hs. L., *fol.* 117[a]	**Hs. Be. 1, *fol.* 20[b]**
1 Nu sprect dit euangelium voert van eenre goeder maten Dese mate is des menschen ghemoede. ende daer wort in ghemeten In deser maten wort	1 Nu voert soe sprac dat ewangelium van eenre gueder maten Deze mate is des menschen ghemode ende daer wert mede ghemeten In deser maten
5 god ghemeten soe wat v oec sijns gheworden sal	5 soe wert god ghemeten so wat u dies ghewerden sal
Mer lieue kijndere nv is dese edel mate daer god so wonderlike in soude woonen (daer *tot* woonen, *in marg.*)	Lieue kinder nv is dese edele mate daer god so wonnentlike in solde wonen also ontkent ende onsuuert
10 alsoe seer ontreynicht ende ontsuuert. ende alsoe vol vulnissen dat god daer niet in en mach Ende dat een eyghen stat gods van recht (v.r., *in marg.*) sijn soude. dat is nv vol	10 ende al vol vulnissen datter god niet en mach in Welkes stat eyghen het van rechte solde sijn mer dat is vol stinckedes dinghes ende eerdscher
15 stinckende dincs vol eertscher vulnissen	
ende messien Dijn ghemoede staet stadelike te pande. want in die selue stonde (in *tot* stonde, *in marg.*) als ghi v te gode sout keeren in dinen	16 vulnisse ende messes Dijn ghemoede staet rechte scadelic te pande Die selue tijt alstu dit tot gode soldeste keren in dinen ghebede so stat dijn
20 ghebede (in *tot* ghebede, *in marg.*) soe staet v ghemoede te pande ende ghi en sijt dies niet gheweldich. noch god en mach nerghens daer in.	20 ghemoede te pande ende du biste des ongheweldich ende god en mach
want ghi hebt die creaturen een	nergent daer in Want du heueste die
25 portier daer voer ghemaect. die god behijnderen dat hi daer niet in en mach Ende hier om alstu aldus (*in marg.*) bidt ende bedeste sonder ghemoede soe en smaket v niet. ende	25 creaturen den doerwachter daer voer gheset die gode dat hinderen dat hi daer niet in en mach. Ende daer om alstu biddeste sonder ghemoede so en smakedet die niet want god
30 (117[b]) want god daer niet in (*ingev.*) en is. soe verdrietet v gheringhe. ende dan loepti wt. Lieue kijnt losset v ghemoede van allen eynden (*in marg.* dien) daer dat te pande staet. ende	30 daer niet in en is so verdriets di

	schier ende lopes vut lieue kint losse dijn ghemoede van allen eynden daert te pande staet van alle (20^{c})
35 van alre minnen ende meyninghen ende gonsten der creaturen Want sal god daer in. soe moeten die crea-	35 der minnen ende meninghe ende gonste der creaturen Want sal god daer in so moet van node die

Om dit aan te toonen geven wij weer eenige fragmenten, waarin wij de teksten parallel afdrukken:

1e kolom:	hs. L. benevens de varianten van de hss. G. 1, Br. 3 en D. met den tekst van L. vóórdat die verbeterd werd.
2e kolom:	hs. Be. 1.
3e kolom:	hs. Rsbr. T.
4e kolom:	de tekst naar de uitgave van C o r i n , met daaronder de varianten van V e t t e r 's uitgave.

V. 38, A.

Hs. Rsbr. T, *fol.* 24[a]	**Cor. I, 43, A, 23**
1 voert (< woert) spreect dat ewangelium van eenre goeder maten Dese maete es des mynschen ghemoede. dat daer met woert ghemeten. in	1 Nů vort sprach dat ewangeliům van eynre gůder maissen. Diese maisse dat is des Menschen gemoite; da-mit wirt gemessen. In deiser maissen so
5 deser maten waert god ghemeten. wat wij des werden sal.	5 wirt got gemessen wat dir des werden sal.
lieue kinder nu es die edel mate. daer god soe minlike in soude wonen. die es alsoe ontreynt (< ontrennt)	Leyf kinder, nů is die eidele maisse, da got so wůnnenclichen ynne soilde woynen, die is also intreint vnd
10 ende ontsuuert. ende alsoe vol wlnissen. Dat god daer in niet wonen en mach. Des die eyghen stat van rechte soude sijn. dat es vol eertscher	10 intsůůert vnd als vol vůlnisses, dat got dar-in neit inmach, des eygene stat dat id van reichte soilde syn; dat is vol stinckendes dinges vnd
14 becommernissen.	14 ertscher, vůlre letden ind mistis
Dat ghemoede staet rechte scadelike te pande.	Dit gemoite steyt reichte scheitlichen zo pande. Die selůe stůnde als
als du di te gode soudt keren in dinen ghebede Soe staet dit ghemoede	dů zo gode soildes keiren in dyme gebeide, so steyt dit gemoite zo
20 moede te pande Ende du bestes ongheweldich. ende god en mach	20 pande. vnd dů bis is vngeweldich, vnd got inmach neirgen dar-in.
nerghent daer in Ende hebt een	Neyn neyt, dů hais die důyrwerder
25 doerwerder der creaturen daer vore (< wore) gheset. die gode des hindert. dat hi niet daer in en mach. ende daer omme alstu dus bedes met enen behanghenen ghemoede. soe en	25 der creatůren dar-vůr gesat, die got des hinderent, dat hie neyt drin inmach. Vnd dar-vmbe, als dů alsůs beitz ane gemoite, so insmacht dir't neyt; want got neyt dynne inis. So

30 smaket di niet Want god niet daer in en es Soe verdrietes di schiere ende loept wt Kinder loesse dijn ghemoede van alle dien daert te pande staet. van alle mynnen ende neighinghen	30 verdrůyst'z dich scheire vnd loifs vs.
	Leyf kint, loise din gemoite van allen den enden, da id zo pande steyt, van al der mynnen vnd
35 der creatueren	35 meynůngen vnd gůnst der creatůren.
Want sal god daer in. soe moet van (24[b]) noede die creaturen wt Maket	Wan sal got in, so mois van noit de creatůre vs Mache din vas ledich

[V. 38, A.]

Hs. L., *fol.* 117[b]	**Hs. Be. 1, *fol.* 20[c]**
38 turen van node wt Maect v vat ledich ende hout v vri van allen ydelen (*in marg.*) becommeringhen Want ten wort den vier nie alsoe natuerlic opwaerts te gaen. noch enighen voghel soe lichte te vlieghen.	38 creaturen vut Make dijn vat ledich ende holt di vri van alre ydelre becommernissen want ten wert den vuere nye also natuerliken op te gaen noch enen voghel so licht te vlieghen alst is enen menshe gherechten
alst enen recht biddende (*in marg.*:	44 (lent, *doorgeh.*) ledenden ghemoede
45 ledighen) ghemoede op is te gane tot (in *bovengeschr.*) gode Ende hier om wet voerwaer selen wi emmermeer comen inden gront gods ende in sinen enghesten (*boven eerste* e *een*	op te gaen in gode Ende hier om weet voir waer sullen wi ymmermeer comen inden gront godes ende in dat engheste godes so moeten wi
50 *stip*; *in marg.*: ingheesten). soe moeten wi ten alre (*ingev.*) minsten ierst comen in onsen eyghenen (*in marg.*) gront ende in onsen enighesten (*in*	50 ten minsten eerst comen in onsen eyghen gront ende in onsen engheste
marg.: ingheesten) Ende dit sal gheschien	ende dat sal syn een luttere ghemoedicheit
55 in luter ghemoedicheit (*boven* ghe-, oet-). ende daer sal haer die ziele te mael	55 ende daer sal die ziele te male op draghen mit alle eer ghebreken. ende
opdraghen met al haren ghebre- (118[a]) ken. ende stercken (**>** strecken; *in marg.*: legghen) haer	legghen haer voer die poerten der groter oerbaricheit godes daer god vut smeltet in barmherticheit
60 voer die porte (**<** porten) der groter goetheit gods. daer god wt vlietet ende smeltet in ontfermherticheit	60

Hs. G. 1 - Hs. L. (*oorspronkelijk*).
1. voer. 5. oec, *ontbr.* 6. *vóór* sal: mach, *doorgeh.* 7. edel, *ontbr.* 17. stadeliken. 24. creatuer. 28. ende bedeste, *ontbr.* 37. van node alle cr. 41. nyet. 49. enghesten. 53. *dito.* 58. strecken. 60. poerte.

Hs. Br. 3 - Hs. L. (*oorspronkelijk*).
5. v, *ontbr.* 17. ghestadelike. 23. nieuwers. 24. een, *ontbr.* 32. losse. 41. ten es d.v. 49. eenichsten. 53. *dito.* 55. puer ghemoede. 58. strecken.

Hs. D. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).
11 dat *tot* 15. vulnissen, *ontbr.* 17. stadelic. 24. die portenars. 30. ynne en is. 49. engeste. 51. ten minsten, *ontbr.* 53. engheste. 58. strecken. 62. barmherticheit.

V. 38, B.

Hs. L., *fol.* 118[b]	**Hs. Be. 1, *fol.* 20[c]**

1 Ende en betrouwe op v seluen niet. noch en beghint gheen ander dinc noch werc. want sonder twiuel si smelten selue af ende lossen hen	1 ende drincti in di seluer niet ende beghin dan een ander werck sonder alle twiuel het vallet seluen of ende lost hem vut
5 Ic heb ghesien wanneer men siluer graeft. dattet water dan biwilen hen ouerwast (biw. hen over, *in marg.*)	5 Ic hebbe ghesien alsmen siluer grauet so wasset dat water dat men niet wel ghewinnen en can so heefftmen
8 datmens niet wel gheuinden en	dan mit behendicheit ghemaket dat
	9 hem dat water seluer vut zoetet ende

[V. 38, A.]

Hs. Rsbr. T, *fol.* 24[b]	**Cor. I, 45, A, 10**
38 dijn vat (< wat) ledich. ende houdt dy vri van ydelen becommernissen Want het en wert den viere nye soe natuerlijc op te gane Noch enen voghel soe licht te vlieghenne Als	38 vnd halt dich vry van ydelen bekummernissen, wan id inwart dem vůre ney als natůrlich vp zo gain, noch eyme voigele alz licht zo vleigene, als<t> id is eyme reichten
enen rechten ledighen ghemoede op	43 leigdichme gemoite vp zo gain in got
44 te gane in god	
Ende daer omme weet voerwaer Soe wie in (*hs.*: ny*?*) wilt comen inden gront gods. ende in dat ynnichste gods Soe moeten wij totten alren	Ind dar-vmbe wyst vůr wair: soilen wir vmmer komen in den grunt gotz vnd in dat ingeiste gotz, so mois wir zo deme alre minsten
50 minsten eerst comen in onsen eighenen gront. ia in onse ynnichste.	50 tz'eirst komen in vnsen eygenen grůnt vnd in vnse ingeiste,
ende dat sal sijn in luterre oetmoedicheit.	vnd dat sal sin in lůtere demoidicheyt,
55 ende daer sal haer die siele te male op draghen met alle haren ghebreken. ende met al haeren sunden. ende legghen haer voer die poerte der groeter werdicheit gods.	55 vnd da sal sich die sele zo-maile vp-dragen mit allen eren gebrechen vnd al eren svnden, vnd leygen sich vůr die portze der groisser eir<t>weirtgeyt gotz, da
60 daer god wtsmeltet met miltheit ende ontfermherticheit	60 got vs smilzit in barmherzicheyt;

Vetter - Corin:

1. vor so. 10. also vol fules mistes. 12. stat es von. 14. irdenscher fuler letden(?) > lieben *door corr. verb. in* erden. 16. das stet. 20. sin ungew. 25. gesetzt. 29. dar inne. 48. innigoste. 51. innigostes. 59. erwirdikeit.

V. 38, B.

Hs. Rsbr. T, *fol.* 24[b]	**Cor. I, 46, A, 24**
	1 Drinck dich in dich seluer, neyt begyn dan eyns anderen wercks; ayn allen zwiůel id ůelt selůer aůe vnde loist sich.
	5 Als ich hain geseyn, als man siluer greift, so verweyst sich dat wasser, dat man's neyt wail gewynnen inkan.
	8 So hait man gemacht mit be-

[V. 38, B.]

Hs. L., *fol.* 118[b]	**Hs. Be. 1, *fol.* 20[c]**
10 mach. Mer soe maken die lieden met beheyndicheit dattet water hem seluen wt puttet. ende dan vintmen den (*ingev.*) scat die alden cost betaelt die daer op verteert is. ende	10 dan so vintmen scat die alle oncost bitaelt die daer om verteert is ende
15 daer bouen grote winninghe Aldus seldi v liden ende laten in desen drucke ende beelden ende ghebreken. die ghi teghen uwen danc ende herte liden moet Want seker si scieten	15 daer bouen grote wynninghe Also saltu di liden ende laten desen druc ende beelde ende die weder wordighe ghebreke die du weder dijn ghemoede ende herten liden moetes die
20 (*in marg. verv. door*: werpen) hen seluen ten lesten (ten 1., *in marg.*)	20 di pinighen Seker het schiet sich
wt ende dat sal al den arbeit betalen. ende v sal groot goet daer mede weder in comen	(20[d]) seluer vut ende dat sal alden arbeit betalen ende di sal groet guet daer mede in comen

Hs. G. 1. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

8. wel, *ontbr.* 22. al, *ontbr.*

Hs. D. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

2. dinc noch, *ontbr.* 4. vallen seluen. 8. ghewynnen en kan. 19. schieten hem seluer < scheyden hem seluen. 22. dat se al. 23. daer van weder.

V. 38, C.

Hs. L., *fol.* 121[a]	**Hs. Be., 1, *fol.* 21[b]**
1 Aldus en can hem die mensche niet ghelaten. mer hi brect wt ende en mach hem in desen druc niet gheliden (ghe-, *in marg.*). Och hier leet	1 Hier om is die mensche also onghelaten ende breket vut ende en can hem in dese drucke niet gheliden daer leit also wonderlike grote scade
5 soe wonderliken groten scade aen. Lieue kijnt blijft bi v seluen ende	5 an Lieue kint bliue bi di seluen ende
betrouwet gode sonder twiuel hi sal v verlossen. Ende hout v in oetmoedicheit	ghetrouwe gode sonder twiuel hi loset di ende holt di in oetmoedicheit
ende in eerwerdige voertgange	9 ende in weerdighe vruchten
10 gange (Ende *tot* voertgange, *in ondermarge ingev.*) Want ghi sout vin	
(121[b]) oetmoedicheit ende in eerwerdicheit ontvruchten Biet ende rect	

die hant dijnre begheerten alleen wt totten	
	So biet die hant vut dijnre begheringhe allien totten ouer weseliken bloeten
15 ouersten ouerweseliken bloeten luteren wesen. dat (*in marg.* daer) god alleen weseliken is. ende niet en achte van al dien dat minder is dan hi	15 lutteren wesen dat god alleen weseliken is ende niet en holde van al dat mijnre is dan dat

Hs. G. 1. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

11. sout van oetm. 13. ontfructen; Siet ende recht.

Hs. Br. 3. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

13. ontsien; reect. 15. pueren. 17. alleen, *ontbr.*

Hs. D. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

11. Want hi holdet dij in oetmodicheit ende in eerweerdigen ontfruchten.
13. wtreyke. 14. alleen, *ontbr.* 15. ouersten, *ontbr.* 18. van al dien, *ontbr.*

[V. 38, B.]

Hs. Rsbr. T, *fol.* 24[b]

Cor. I, 47, A, 8

10 hendicheit, dat sich dat wasser selůer vys-schůyt, vnd dan so vint man schatz, die alle die kost betzailt, die drůp verzeirt is vnd da-oyůer<t>

15 Aldus salstu di liden ende laten in desen druck. ende in dese beelden Ende die ghebreke die du weder dinen wille liden moet ende di

19 pineghen. seker het valt van seluen

aue (*hs.*: ane). ende dat sal alle dien arbeit betalen. ende di sal groet goet

daer af comen. dattu di daer in lidet

25 met verduldicheit

15 groisse wynnůnge. Also salt dů dich lyden vnd laisen deisen drůck ind deise bilde ind die widerweirdige gebreche, die dů weder dyn gemoite

19 vnd herze liden mois, dich pingen;

sicher id schůt sich seluer vs, ind dat sal alle die arbeit betzalen vnd

24 dir sal grois gůt dar-mit in-komen;

Vetter - Corin:

1. selber nút in, begin. 6. verwechset. 11. us schút. 12. den schatz. 13. gezert; do úber gr. gewinnunge. 19. pingende.

V. 38, C.

Hs. Rsbr. T, *fol.* 26[b]

Cor. I, 53, A, 7

1 Hier omme es die mynsche alsoe onghelaten ende brect wt. ende en can hem in desen druck niet gheliden.

ende daer leecht alte wonderlike

5 groete scade aen.

ghetrouwet gode sonder allen twiuel hi lost dy. ende drucke dy te maele in ghewaregher ghelatenheit ende

10 oetmoedicheit. in gods liefsten wille.

1 Her-vmbe is der Mensche als vngelaissen vnd bricht vs vnd inkan sich in disme drůcke neyt geliden: Da

4 heyt also groys wůnderlich schade af!

Leif kint, blyf by disme vnd getrůwe gode; ayn allen zwyůel hie loist dich;

9 vnd halt dich in oitmoidicheyt vnd

in eirwerdicher vorten. So bůyt dyne hant vs dinre begeirůngen alleine zo

15 deme ouerweyslichme, bloisen, lůterme weysene, dat got alleine weyselichen is, vnd neyt inhalt van alle deme, dat mynre is dan dat;

Vetter - Corin:

4. lit...an. 6. vnd, *ontbr.* 9. demůtkeit. 13. die h. 16. wesende.

V. 38, D.

Hs. L., *fol.* 122[a]	**Hs. Be. 1, *fol.* 21[b]**
1 Ghi moet als die lieue paulus seet. v wtrecken totten dinghen die voer ons sijn. ouermits der ouerster ropinghe. (*in marg.*: Extendens se ad	1 Extendens se ad anteriora superna vocacione Du moetste Als die lieue Paulus spreket sijn vutgherecht totter voersten der ouerster ropinghe
5 anteriora superne vocationis)	
soe dattu ontvallest allen dien dat dat ouerste goet niet en is. ende di keert daert alre luterste ende alre volcomenste is Dan hanghet die	6 dattu ontvalleste allent dien dat minre is dan dat in dat daert so lutterlike ende soe wonnentlike was So hanghet die arme mensche recht
10 arme mensche recht of hi hinghe tusschen twe wijnden. ende hem dunct hi en (is *doorgeh.*) heeft troest noch (heeft *tot* noch, *in marg.*) hier noch daer. ende is aldus in noode.	10 of hi henghe tusschen twie wanden ende hem dunct hi en hebbe hem noch hier noch daer
	ende is aldus in noden recht of hi
15 recht oft hi onder enen sarck laghe ende worde ghedruct	15 onder enen kelter laghe ende worde ghedrucket

Hs. G. 1. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

2. wt trecken. 6. dat, *ontbr.* 12. hi en is. 15. serck (*na* s *letter uitgerad.*).

Hs. Br. 3. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

2. voren sijn der ouerster roupinghen. 8. puerst.

Hs. D. - Hs. L. (*oorspronkelijk*.)

2. v, *ontbr.*; voer dij. 7. ende di keert, *ontbr.* 9. ghenochlicste is. 11. wanden. 12. duncket dat he noch hier noch daer en is.

V. 38, E.

Hs L., *fol.* 122[b]	**Hs. Be. 1, *fol.* 21[c]**
1 soe comt hi metter oueruloyender maten. ende ghiet hem seluen inder maten	1 dan compt onse here mitter ouervloeyender maten ende ghiet hem
Want v en mach anders niet versaden	seluen in die mate. Want di en mach

5 Anders niet dan hi selue en mach dese mate soe oueruloyende maken van desen ouerweseliken goede dat hi selue is. soe dat si tot allen eynden ouerloept Dan doet

10 dese gheest enen ouerswanc inden godliken afgronde. hi loept ouer (*in marg.*: ghiet hem wt) ende blijft nochtan vol. ghelijc oftmen een cleijn hoesken (*in marg.*: cruesen) of

15 laersken stake in een grondeloes

5 anders niet ghenoeghen Niet anders en maket die mate soe ouervlietende vanden ouerweseliken guede dat hi selue is dat si tot allen eynden ouergaet Dan duet die gheest enen

10 ouerzwanc in dat godlike afgronde / hi ghiet hem vut ende blijfft nochtan vol / recht die ene cleyne hose stake

V. 38, D.

Hs. Rsbr. T, *fol.* 25[b]	**Cor. I, 55, A, 2**
1 Extendens se et terriorem superna vocacione (*dit alles doorgeh.*) Du moets. als die reine sinte pauwels sijn wt ghedent ende ghespannen.	1 Extendens se ad teriore superne vocacione ‘Dů moist’, alz der lieůe Paůlus sprach, ‘sin vs-gedeynt zo den vorsten der ouerster royffůngen’,
5 totten vordersten der ouerster oefeninghen dattu ontfalles allen dien dat minder es dan dat. ende (26[a]) dat daer soe lustelijc es ende mynlic was Soe es die erme mynsche alsoe	5
	dat dů intfals alle deme, dat minre is wan dat ind dat da
	so lůstlich vnd so wunnenclic was. So heyt der Mensche, reichte als of
10 ellendich ende ghelaten Ende woert alsoe ghedruct.	10 hie hange intůschen zwen wenden, vnd in důnckt, hie inhaůe hie noch
	da, vnd is alsůs in noiden, reichte,
	15 als of he vnder eine keltere leige vnd wvit gedrůckt.

Vetter - Corin:

1. Extendens se superne vocatione. 4. vordersten. 6. enphallest. 9. stat. 11. weder hie.

V. 38, E.

Hs. Rsbr. T, *fol.* 26[a]	**Cor. I, 56, A, 9**
1 Dan coemt die here met eenre ouer uloedegher maten. ende ghieft hem	1 dan komt der here mit der oyůervlůssiger maissen vnd gůst sich seluer in die maisse,
seluen in die maete. want haer en	want ir inmach anders genoigen
5 mach anders niet ghenoghen ende maect die mate alsoe oueruloyende. vanden ouerweseliken goede dat hi selue es. dat sy aen allen enden ouer gaet Daer doet die gheest enen	5 neyt; vnd macht die maisse als ouervleissende van deme ouerweyselichme gůde, dat hey selůer is, dat sy an allen enden ouer-geyt. Da deit der geyst eynen ouerswanck

10 ouerswanc in dat godlijc afgronde. Hi ghiet hem wt ende blijft doch vol. Als die een cleyen cruysken sciepe

10 in dat gotliche afgrunde. Hie gůst sich vs vnd blijft doch vol; als die eyn cleyne croissen steysse in dat

[V. 38, E.]

Hs. L., *fol.* 122[b]	**Hs. Be. 1, *fol.* 21[c]**
16 meer. want dat worde drade vol ende liep ouer ende bleue nochtan vol Hier gheeft hem god selue den gheest in eenre oueruloedigher wisen.	16 in dat grondelose meer (< zee?) dat worde drade vol ende ghinghe ouer ende bleue nochtans vol ¶ Hier gheuet god den gheest hem seluer
20 dat verre is bouen al dat si ye ghebaerde (*in marg.*: begheerde).	20 in eenre oueruloedigher wisen. dat verre is bouen dat ye ghebaerde

Hs. G. 1. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

1. ouervlodigher. 15. leersken. 16. drayde. 20 verre is ‖ dat si ye.

Hs. Br. 3. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

2. ende *tot* maten, *ingev.* 14. hosekin of leerskin. 16. zee; gheringhe.

Hs. D. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

5. seluen Ende mach. 9. syden. 16. thants. 20. al, *ontbr.*

V. 38, F.

Hs. L., *fol.* 123[b]	**Hs. Be. 1, *fol.* 21[d]**
1 Siet aldus wort dese mate oueruloedich. soe dat alle die werelt daer rijc af wort Want en waren dese edele liede niet inder kerstenheit	1 Aldus wert dese mate ouer uloedich dat alle die werlt hier of wert gherijct Ende en waren dese luden niet inder kerstenheit die werlt en stonde
5 (inder. k., *in marg.*) die werelt en stonde niet een vre.	5 niet een stonde

Hs. Br. 3. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

4. menschen.

Hs. D. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

3. van wort; Want al en. 4. menschen.

V. 38, G.

Hs. L., *fol.* 124[a]	**Hs. Be. 1, *fol.* 21[d]**
1 Hi mach wel comen tot vernuftighen verstande godliker wijs als misschijn (*geëxp.*, roet mession *in marg.*) yets wat schijnt als gout. al (**<**als) eest	1 Hi mach wel comen tot vernuftighen bekennisse gheliker wijs als roed messync yets Want tschijnt al gout. sonder this hem inder wairheit seer
5 hem inder waerheit seer verre. Aldus is oec een valsche schijn onder der (die, *bovengeschr.*) le- (124[b]) uendigher	5 veer Also is veel valschen schijns
8 waerheit Mer voerwaer die	8 sonder die leuende wairheit Mer die

[V. 38, E.]

Hs. Rsbr. T, *fol.* 26[a]

16 in die grondelose see. dat woerde schier vol ende ghinghe ouer. ende bleue doch vol. Hier ghieft god den gheest hem selven in eenre oueruloedegher

20 wisen. dat verre es boven dat si ie begherre

Cor. I, 56, A, 21

16 grůndeloyse mer: dat wůrde balde vol vnd geynge ouer vnd bleůe doch vol. Hie geyt got deme geyste sich selůer in eynre oůervlůyssicher wysen,

20 dat verre is inboyůen dat sy ey begeirde

Vetter - Corin.

12. klein krusen. 20. verre ist und ob allen dingen.

V. 38, F.

Hs. Rsbr. T, *fol.* 26[b]

1 Aldus woert die mate ouerulodich. dat alle die werelt na hon woert ghericht. ende en waeren diese liede niet in kerstenheit. die werelt en

5 stonde.

Cor. I, 58, A, 18

1 Alsůs wirt diese maisse ouervlůssich, dat alle die werilt hin-af wirt gericht; vnd inweren diese lůde neyt in der cristenheyt, die werilt inbestoinde

5 neit eine stůnde;

Vetter - Corin.

2. gerichtet. 4. enstünde.

V. 38, G.

Hs. Rsbr. T, *fol.* 27[a]

1 Hi mach wel comen tot vernufteghen bekennisse (< -en). als roet missinc. dat schijnt yetswat. als gout Mer hets hem zeer verre Inder waerheit

5 alsoe es voele valsches schijns

8 Mer die leuende waerheit moet

Cor. I, 59, A, 20

1 Hie mach wail komen zo vernůnftichme bekentnisse; als roit messinck dat schint etzwanne als goilt, ain ist eme gar verre in der

5 wairheyt: also is vyl valschis schines;

8 ane die leyůendige wairheyt die moys

[V. 38, G.]

Hs. L., *fol.* 124[a]	**Hs. Be. 1, *fol.* 21[d]**
9 leuendighe waerheit moet aldus in deser wisen (in d.w., *in marg.*) ghesocht worden	9 leuende wairheit moet in desen wisen ende weghen ghesocht werden
Nu waert wel een dwaes mensche (*in marg.*) die sinen wijngaert in dat noorden sette daer die sonne nemmermeer	Nu waer hi wel een doir die sinen wijngaert in dat noorden settede daer die sonne nymmermeer en
15 mermeer en schene. oft die de sonne begheerde te sien ende den neck (*in marg.* rugghe) daer toe keerde ende dat aensicht daer af	15 schene ende die begheert hadde die sonne te siene ende keerde haer die necken thoe ende sijn aen sicht vander sonnen

Hs. G. 1. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

2. metschyen dat schijnet als. 7. leuender. 9. waerheit, *ontbr.* 15. schijne Oft die sonne en begh. t.s. 16. uoert.

Hs. Br. 3. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

2. messinc.

Hs. D. - Hs. L. (*oorspronkelijk*).

2. verstande: Ghelic alse messinck. 4. al ist inder. 6. ist oec wal valsche s.; der, *ontbr*.

A.

Met opzet hebben wij als eerste fragment weer een passage uitgekozen zonder veel moeilijkheden bij de vertaling, om een indruk te geven van de verschillende redacties. Hs. Rsbr. T, dat ons op alle moeilijke plaatsen in den steek laat, vertoont zich in dit fragment op zijn best en representeert hier, in tegenstelling met de secundaire veranderingen in corrupte passages, wellicht het zuiverst zijn oorspronkelijke redactie. Deze correspondeert in vele gevallen met den tekst in Be. 1, maar staat nog dichter bij de verbeterde lezing van L.!

Nemen wij hs. L. als uitgangspunt en duiden wij zijn beide lezingen aan met L.[1] en L.[2], dan beschikken wij over de volgende gegevens:

I.

Eenheid der hss. L.[1], G. 1, Br. 3, D., Be. 1 tegenover de Duitsche hss., die hs. Rsbr. T op hun hand hebben, blijkt uit:

r. 24: *dů hais die důyrwerder der creatůren dar-vůr gesat - ghi hebt die creaturen een portier* (*doer wachter*) *daer voer ghemaect*

r. 42: *als id is eyme reichten leigdichme gemoite - alst enen recht biddende ghemoede op is te gane*

r. 48 sq.: *in dat ingeiste gotz; in vnse ingeiste* (V.: *innigoste*) - in alle hss. is er een aarzeling te bespeuren, omdat men *ingeiste* niet begreep (het dialect van het origineel moet dus dicht bij Cor. I

[V. 38, G.]

Hs. Rsbr. T, *fol.* 27[a]	**Cor. I, 60, A, 2**
9 in deser wisen ghesocht werden	9 in deiser wysen vnd weygen gesoit werden.
Nv waere die wel een doer oft een gheck Die sinen wijngaert int verborghen ende int doncker sette.	Nv were die wail eyn doyre, die synen wyngart in dat norden sette, dar die svnne nummer ingeschiene;
15 daer die sonne nummer en schene. ende die begheringhe hadde die sonne te siene. ende haer den rugghe keerde. ende sijn aensichte vander sonnen keerde	15 ind die geringe hedde die svnne zo seyne, vnd keirt ir den nacken vnd syn antlitze keirde van der svnnen.

Vetter - Corin:

2. roit mösch schinet. 4. Aber es ist. 8. aber. 13. hinder einen berg saste. 15. der begerunge.

hebben gestaan!) - L.: *enghesten > inghesten > ingheesten; enighesten > ingheesten*. G. 1: *enghesten*. Br. 3: *eenichsten*, waarsch. secundair uit *engesten*. Be. 1: *engheste*. D.: *engeste*.

r. 54: *demoidicheyt - ghemoedicheit* (= aequitas!).

r. 59: *eirtweirtgeyt* (V.: *erwirdikeit*) - de grondtekst moet een corrupt woord gehad hebben, evenals Cor. I, door Be. 1 misschien benaderd op den klank af met *oerbaricheit* (nog niet overgeleverd); de overige hss.: *goetheit*.

II.

In de volgende passages heeft L.^{2} de lezingen van Be. 1 en Rsbr. T op haar hand:

r. 8: *da got so wůnnenclichen ynne soilde woynen - d.g.s. wonderlike i.s.w.* L.^{2}; *wonnentlike*, Be. 1; *minlike*, Rsbr. T, waarschijnlijk te verklaren uit het niet begrijpen van *wunlec* dat voorkwam in een ascendent, hetwelk wij een keer aantroffen in hs. G. 2 (zie hierachter pag. 247, r. 21) L.^{2} berust natuurlijk op een onbegrepen *wonnentlike*.

Zoo ook de invoegingen in de rr. 13, 19, 40, 52, 59.

Niet verbeterd: r. 4 *in ghemeten* (L.^{1}, G. 1, Br. 3, D.) tegenover *daer wert mede ghemeten* (Be. 1, Rsbr. T).

r. 61 *wt vlietet ende smelt* (L.^{1}, G. 1, Br. 3, D.) - *wt smeltet* Be. 1, Rsbr. T.

III.

Alléén uit hs. Rsbr. T te verklaren zijn tenslotte de verbeteringen:

r. 33: *van allen eynden* > *dien* (ook niet bij C o r i n !).

r. 44: *recht biddende* > *ledighen ghemoede*.

r. 55: *ghemoedicheit* (aequitas) > *oetmoedicheit*.

Voor dit fragment is dus stellig de belangrijkste lezing te vinden in Rsbr. T. Ook vergeleken met den tekst van de Duitsche overlevering is zij van belang:

r. 29: *met enen behanghenen ghemoede* verdient dunkt mij aandacht. Indien *gemoite* door P. H u g u e n y , in zijn inleiding op de Fransche vertaling der sermoenen (p. 79 sqq.), juist is weergegeven door 'vouloir foncier', hetgeen hij naar Tauler's eigen woorden uitlegt als 'un perpétuel retour d'inclination et regard vers le fond de son origine.... [qui] ne s'éteint jamais, même chez les damnés', dan kan *ane gemoite*, vertaald door 'sans ton vouloir foncier' niet juist zijn,[1)] maar moeten wij met Rsbr. T lezen *met enen behanghenen ghemoede*.

Ook de lezing *eertscher becommernissen* (r. 13) is, dunkt mij, interessant. De vergelijking van *des mynschen ghemoede* met een onrein vat is door Rsbr. T logischer ontwikkeld: de verontreinigingen van het vat, overgebracht op 'het gemoed', zijn immers de *eertsche becommernissen*, waardoor *tghemoede te pande staet*? Een herhaling en opsomming dier ongerechtigheden, waardoor vastgehouden wordt aan het beeld van het vat, verzwakt m.i. de vergelijking niet weinig.

B.

Het volgende fragment levert een belangrijk verschil op tusschen de lezing van Be. 1 eenerzijds, tegenover L., G. 1, Br. 3, D. De tekst van Rsbr. T is onvolledig en voor zoover er nog iets overgeleverd is, corrupt.

r. 1: *Drinck dich in dich seluer*, *neyt begyn dan eyns anderen wercks* is in Be. 1 weergegeven door *ende drincti in di seluer niet ende beghin dan een ander werck*. De door C o r i n geïncrimineerde punctuatie van V e t t e r (Cor. I, p. 46, laatste regel) wordt door Be. 1 toevalligerwijze ondersteund. Het is waarschijnlijk dat *ende* uit *eñ*, bij vergissing met abbreviatuur, te verklaren is.

De hss. van gr. II hebben een geheel andere lezing: *ende drincti*

1) Le vouloir foncier est bien une volonté permanente dont l'influence se fait sentir dans tous nos actes délibérés et tous nos jugements' (Sermons de Tauler I, Introduction théologique, p. 117).

in di seluer werd in een ascendent van deze hss. niet verstaan en men maakte er *Ende betrouwe op v seluen niet noch en beghint gheen ander* (*dinck noch*) *werc* van.

Opmerking verdient voorts de vertaling van *vys-schuyt* (r. 11), dat even verder nog eens voorkomt (r. 20). De Fransche vertaling geeft het woord weer door 's'écouler': 'J'ai vu que dans les mines d'argent l'eau s'accumule parfois en telle abondance qu'il devient difficile d'extraire le minerai. En pareil cas, on s'arrange habilement pour que l'eau s'écoule d'elle-même'.

Hs. Be. 1 heeft *wt zoetet*, dat mij toeschijnt terug te gaan op *wt suetet*, palaeographisch te verklaren uit een niet goed gelezen *wt scietet*, te meer daar even verder, r. 20, het oorspronkelijke *het schiet sich seluer vut* nog bewaard is. De andere hss. hebben den eersten keer het teekenende *wt puttet*.

Over de volgende fragmenten die wij ter vergelijking nog afdrukken, kunnen wij na het voorgaande kort zijn:

C.

Zeer ingewikkeld is de verhouding der handschriften in de vertaling van r. 9 *vnd halt dich in oitmoidicheyt vnd in eirwerdicher vorten*. L.[1], G. 1, D. hebben alle drie *ontvruchten*, hetgeen wel voor een oorspronkelijke eenheid pleit (*ontsien* van Br. 3 zal wel weer secundair zijn). Van deze vier hss. schijnt D. den oorspronkelijken toestand het best bewaard te hebben. De veranderingen, die de Westelijke hss. L.[1], G. 1 en Br. 3 hebben aangebracht, zullen, dunkt ons, op rekening van een andere interpretatie van *ontvruchten* te schrijven zijn: men schijnt het werkwoord als nomen actionis niet te hebben begrepen. Het hs., waarmede L. gecollationneerd is zal *vorten* (bij Be. 1 juist weergegeven door *vruchten*) hebben gehad, waaruit men *voertgange* gemaakt heeft. Rsbr. T is op deze plaats geheel afwijkend van L.

D.

Deze passage is interessant, daar Rsbr. T den latijnschen tekst ongeveer op dezelfde wijze verhaspelt als Cor. I, terwijl de hss. Be. 1 en L.[1], op zichzelf staande, *ad anteriora* hebben, hetgeen er uitziet als ware het uit het hoofd verbeterd uit *ad teriore* van Cor. I.[1)]

Merken wij verder nog op hoe Be. 1 nauwen samenhang vertoont

1) *De tekst van Phil. III, 13-14 luidt*: .... ad ea vero quae sunt priora, extendens meipsum, Ad destinatum persequor, ad bravium supernae vocationis Dei in Chr. Jesu.

met de hss. van gr. II door *lutterlike* naast *alre luterste* van deze hss. tegenover *lůstliche* van Cor. I en Rsbr. T (r. 8).

Het in de Middeleeuwen aan den Nederrijn en in Neder-Duitschland nog onbekende *kelter* (r. 15) vinden wij alleen in Be. 1 (waarschijnlijk, zooals zoo vaak, op den klank af overgenomen); de overige hss. hebben *sarck*!

r. 10: *wynden* in L., G. 1 en Br. 3 is verklaarbaar uit een onbegrepen umlauts-vorm *wenden*.

E.

De groote moeilijkheid in dit stuk is het woord *hose* (Be. 1), *hoesken of laersken* (L.[1], G. 1, Br. 3) als vertaling van *croissen* (reg. 14).

Hs. Be. 1 met *hose* alléén, bewijst dat *laersken* der andere hss. een soort van verduidelijking daarvan zijn zal.[1)] Aan de 16e-eeuwsche beteekenis van laars - 'kruik, bierkan', ontleend aan den vorm - vgl. Hd. *seinen Stiefel trinken* en misschien V e r d a m i.v. *bierleerse* - behoeven wij hier niet te denken.

In L. werd *hoesken* in marg. door *cruesen* vervangen, dat men ook in Rsbr. T vindt (*cruysken*).

Door het woord *ghebaerde* (r. 21) toont Be. 1 opnieuw zijn verwantschap met gr. II tegenover Cor. I, Rsbr. T en L.[2] Het woord is in Be. 1 alleen begrijpelijk: 'dat verre is boven al wat zich ooit openbaarde'.

F.

r. 2: *na hon woert gericht* zou tot steun kunnen aangevoerd worden voor V e t t e r 's *hin ab wirt gerichtet*, al zegt deze vorm in een Limburgsch handschrift niet veel. De andere hss. hebben in ieder geval, en ook m.i. terecht, *rijc af wort* of *gerijct*, hetgeen C o r i n 's uitleg volkomen in 't gelijk stelt.

G.

Men zou kunnen denken, dat gr. II een vollediger redactie heeft bewaard in *Aldus is oec een valsche schijn onder der leuendigher waerheit Mer voerwaer die leuendighe waerheit moet*...., maar het is evengoed mogelijk, dat men van *ane - onder* maakte en den zin verder aanvulde om dien begrijpelijk te maken.

rugghe (r. 17) van L.[2] vinden wij terug bij Rsbr. T; onbegrijpelijk is *noert* of *uoert* van G. 1.

1) Een welkome bevestiging levert in dezen het N e d e r d u i t s c h G l o s s a r i u m v a n B e r n , p. 33: *hose vel laerse - ocrea*!

Al hebben wij voor veel ingewikkelde verhoudingen tusschen de verschillende Nederlandsche hss. eenigszins een verklaring kunnen geven, duidelijkheid is er nog allerminst:

No. 38 schijnt in Be. 1 niet tot de 2e groep te behooren, al legt de lezing soms frappante overeenkomsten daarmede aan den dag.

In L. verwijzen de meeste verbeteringen ons naar Be. 1, de overige naar een redactie waartoe óók hs. Rsbr. T behoort, voorzoover deze tenminste nog te herkennen is: voor de op moeilijke plaatsen afwijkende lezing moeten wij zeer waarschijnlijk een lateren afschrijver verantwoordelijk stellen.

Voor Be. 1 zou men zich den toestand misschien als volgt kunnen indenken:

Allereerst is het handschrift zelf niet meer dan een werktuiglijk afschrift naar een ander, dat sterk Duitsch getint was - getuige de vele woorden die op den klank af zijn overgebracht in het dialect van den afschrijver - doch dat er overigens precies zoo uitgezien zal hebben als het onze: voor een persoonlijke verwerking van zijn stof achten wij den kopiïst niet in staat. De ascendent van ons handschrift intusschen, zal geschreven zijn door iemand die critisch te werk is gegaan. Evenals voor L. is hier een hs. van groep II als legger gebruikt, althans voor de stukken tot en met nr. 60b; de tekstvergelijking van nr. 60a en de geheel met de overige hss. der groep overeenkomende titel-opschriften laten dit buiten twijfel. Voor nr. 38 en 63 schijnt echter een ander handschrift afgeschreven te zijn, wellicht hetzelfde dat gebruikt is voor de tweede helft van de verzameling. De kopiïst, ziende dat de tekst voor deze sermoenen in dit laatste hs. de beste was, heeft het verkieslijker geacht om hiervoor dat hs. als legger te gebruiken. Inmiddels moet hij zijn oorspronkelijk voorbeeld ook bij de hand hebben gehad en het hier en daar gebruikt hebben, want anders zouden de overeenkomsten met groep II niet te verklaren zijn. In Be. 1 zouden dan drie redacties vertegenwoordigd zijn: gr. II, gr. I en die van Rsbr. T. Helaas is ons deze derde redactie van Tauler-vertalingen te weinig bekend, dan dat wij in dezen meer dan vermoedens kunnen uitspreken. De onmiskenbare verwantschap tusschen Be. 1, Rsbr. T en het hs. dat ter verbetering van L. is gebruikt, mogen wij in ieder geval beschouwen als een bewijs voor het bestaan ervan.

Conclusie.

Wij zijn thans aan het einde van ons onderzoek gekomen. Een nadere beschouwing van de verschillende redacties bevestigde ons vermoeden dat, met name bij groep II, de uiterlijke verschillen der handschriften (zie p. 132 sq.) weerspiegeld zouden zijn in de lezing der teksten, die wij er in aantreffen. Hetgeen wij voor drie sermoenen hebben gedaan, zou eigenlijk voor elken tekst moeten worden herhaald, en zoo is dit onderzoek te beschouwen als een inleiding en mogelijk als een richtsnoer voor verdere bestudeering. Er bestaat reden om aan te nemen, dat binnen gr. II nauwe samenhang bestaat tusschen een aantal stukken, die om zoo te zeggen den oorspronkelijken canon vertegenwoordigen, en zoo zou met betrekking tot deze sermoenen, de toestand wel ongeveer die van het door ons behandelde nr. 60a kunnen zijn. Wij kunnen dus wel als zeker aannemen, dat er twee oorspronkelijke verzamelingen geweest zijn: de eerste, groep I, is ons naar alle waarschijnlijkheid volkomen gaaf overgeleverd in drie gelijktijdige, doch in verschillende landstreken geschreven handschriften; de andere, groep II, is in den loop der tijden haast onkenbaar geworden door alle mogelijke interpolaties in de oorspronkelijke reeks, door collatie met andere teksten (zooals in hs. L.) en ook misschien doordat sommige sermoenen vervangen werden, omdat men daarvoor een beteren tekst bij de hand had (nr. 38 in hs. Be. 1).

Er is nog een andere omstandigheid, die wij bij de bestudeering van groep II in aanmerking dienen te nemen: de Duitsche overlevering der Tauler-sermoenen! In V e t t e r 's uitgave zijn de nummers 36 (2e helft) tot en met 71 afgedrukt naar het hs. uit Engelberg; hiervan kennen wij er 11 bovendien door C o r i n 's uitgave van hs. Vind. 2744 en 8 door die van hs. Vind. 2739.[1)] De overige preeken kennen wij alléén nog uit de oude drukken!

Nr. 1 tot 36 (1e helft) en 72 tot 80 gaf Vetter uit naar het, voor

1) Deze beide laatste hss. behooren bijeen en vullen elkaar aan.

onze begrippen zeer gebrekkige, afschrift van C a r l S c h m i d t van drie in 1870 verloren gegane handschriften uit Straatsburg. Zeventien hiervan kennen wij wederom uit hs. Vind. 2739, voor de rest zijn V e t t e r 's uitgave en de drukken onze eenige bronnen.

C o r i n spreekt in zijn uitgave der Weensche hss. over talrijke varianten, die zijn hss. zouden vertoonen met het hs. uit Engelberg (I, pag. IX). Wij kunnen dit aantal werkelijk zoo groot niet vinden: in elk geval verbeteren zij meestal V e t t e r 's tekst alleen maar en laten woordenkeus en zinsbouw onaangetast. Men vergelijke het geringe aantal dier varianten in onze parallelle fragmenten eens met den gevarieerden aanblik dien de Nederlandsche vertalingen bieden! Het is mogelijk, gezien den hoogen ouderdom der overlevering zelfs zeer waarschijnlijk, dat de drie genoemde hss. werkelijk het zuiverste beeld geven van hetgeen Tauler gesproken heeft, maar het blijft steeds de ervaring van één hoorder, want dat deze twee redacties, die zoo weinig van elkaar verschillen, noodzakelijker wijze moeten terug gaan op één origineel staat bij ons vast, omdat wij hier immers te doen hebben met de weergave van het *gesproken* woord!

In onze eerste groep van handschriften meenen wij nu de vertegenwoordigster van deze redactie te kunnen herkennen. Een uitgave van de sermoenen uit één van de hss. van gr. I is dus het eerste aan de beurt. Indien wij bijvoorbeeld hs. U., door het dialect het dichtst staande bij het origineel, zouden afdrukken met de varianten van hss. Br. 1 en Br. 2, en eventueel ook met die van handschriften van gr. II (wij bedoelen in gevallen als het hierboven behandelde nr. 69, dat uit gr. I stamt), dan zou men de Tauler-studie goede diensten kunnen bewijzen: van een aantal sermoenen zou men althans één lezing beter kunnen fundeeren.

Voor diepgaande studie van de sermoenen, in de hss. van gr. II overgeleverd, zou men de andere, 15e-eeuwsche Duitsche hss. moeten kennen en met name de verzameling, die men met T heeft aangeduid, nog bewaard in hss., door S p a m e r in zijn dissertatie besproken,[1] die D o l c h verwant acht met de Nederlandsche hss. Men zou alvast kunnen beginnen met ieder sermoen op zichzelf te bestudeeren, hetgeen m.i. door photografieën het beste gedaan zou kunnen worden. Eigenlijk moet men nota nemen

1) o.c. p. 84 sq.

van de gezamenlijke Duitsche hss., waarvan Strauch in zijn artikel *Zu Taulers Predigten*[1] een korte inhouds-opgave volgens de nummering van Vetter gegeven heeft.[2] Eerst als wij het verband tusschen de Nederlandsche lezingen en de Duitsche kennen, zullen wij in staat zijn die naar waarde te schatten en de filiatie onzer teksten vast te stellen. Zoolang wij van vele sermoenen niet meer dan één lezing naar een handschrift, en dan nog naar onbetrouwbare afschriften daarvan, hebben, is het onmogelijk om tot klaarheid te komen omtrent een zoo sterk gevarieerde collectie van vertalingen.

Voor het gemak geven wij tenslotte een lijst van de voorloopig algemeen als echt erkende sermoenen, met opgave van de edities waarin men ze bestudeeren kan, terwijl wij daarachter, met onze siglen, de Nederl. hss. vermelden waarin ze te vinden zijn.

Voor de Duitsche uitgaven nemen wij de volgende afkortingen:

S.S.	- C. Schmidt in zijn monographie, naar hs. A 89.
V.S.	- Vetter naar het 2e afschrift van Carl Schmidt.
H.S.	- Helander naar het 1e afschrift van Carl Schmidt.
V.E.	- Vetter naar hs. 124 der 'Stifts-Bibliothek' te Engelberg (E.).
V.F.	- Vetter naar hs. 41 der Univ. Bibl. te Freiburg (F.).
Cor. I	- Corin naar hs. Vindob. 2744.
Cor. II	- Corin naar hs. Vindob. 2739.
W.	- Wackernagel naar hs. Basel B. XI. 23.

N^1 tot N^4 - Naumann naar de hss. uit Berlijn germ. 8°. 68, germ. 4°. 166, germ. 4°. 1131 en germ. fol. 1257.

N. Hi. - Naumann naar hs. Hi.

Van de drukken wordt alleen die van Keulen, 1543 (C.), de ascendent van de latere Nederlandsche drukken, genoemd.

De twee sermoenen, die Vetter overgeslagen heeft, worden met 65* en 76* aangeduid.

Strauch wil voorts nog acht sermoenen met min of meer zekerheid aan Tauler toeschrijven: vier daarvan (1, 2, 6 en 7) komen óók in onze hss. voor. Wij geven ze met onze siglen: S. II; Bas. B; Cor. I, 13 en δ (S. II is, gelijk wij zagen, als Seuse's tweede sermoen uitgeg. door Bihlmeyer naar hs. Giessen, Univ. Bibl. nr. 850 en naar hs. Brussel, 14688 door Corin).

1) Beiträge 44.
2) Men toetse deze opgaven aan de hss., want de inhoudsopgaven der Ned. hss. zijn onbetrouwbaar gebleken!

1	V.S., C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
2	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, G. 1, D., Hi.
3	V.S.}Cor. II, C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
4	V.S.}Cor. II, C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
5	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
6	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, D.
7	V.S., C.	-
8	V.S., C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi., Br. 6, G. 3.
9	V.S., C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
10	V.S., Cor. II, C.	-
11	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
12	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, Hi.
13	V.S., Cor. II, C.	-
14	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi., Rsbr. T.
15	V.S., *2e dl.:* Cor. II, C.	*2^{e} dl.:* Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
16	V.S., C.	-
(17, 18) 19	V.S., Cor. II, C.	Be. 2.
20	V.S., C.	-
21	V.S., C.	-
22	V.S., C.	-
23, 24	V.S., Cor. II, C.	Hi.
(25) 26	V.S., C.	Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.
27	V.S., C.	-
28	V.S., N.^{4}, C.	-
(29, 30, 31) 32	V.S., N. Hi., C.	Br. 3, G. 1, D., Rsbr. T, Be. 3, Hi.
33	V.S., N. Hi., C.	Br. 3, G. 1, D., Be. 3, Hi.
(34, 35) 36	V.S. + E., Cor. I, C.	-
37	V.E., Cor. I, C.	-
38	V.E., Cor. I, C.	Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Rsbr. T, Hi.
39	V.E., C.	-

40	V.E., Cor. I, C.	Br. 3, Be. 1, Hi.
41	V.E., N.[1], C.	-
42	V.E., C.	-
43	V.E., C.	Br. 3, Be. 1, Hi.
44	V.E., C.	-
45	V.E., Cor. I, C.	Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi., Be. 2, Br. 5.
46	V.E., C.	-

47	V.E., C.	Br. 3, Hi.
48	V.E., C.	-
49	V.E., C.	Be. 2 (*2* ×)
50	V.E., C.	Br. 3, Hi.
51, 52, 53	V.E., C.	-
54	V.E., C.	Br. 3, Be. 1, Hi.
55	V.E., C.	-
56	V.E., C.	gr. I, Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
57	V.E., Cor. I, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., A., Hi.
58	V.E., C.}*geen sermoenen*	gr. I, Br. 3, Be. 1, Hi.
59	V.E., C.}*geen sermoenen*	-
60	V.E., C.}*geen sermoenen*	gr. I, Br. 3, Be. 1, Hi.
60[a] = 17	V.E., Cor. I, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.
60[b] = 18	V.E., Cor. I, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.
60[c] = 30	V.E., C.	gr. I, Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
60[d] = 29	V.E., C.	gr. I, Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
60[e] = 25	V.E., Cor. I, N.[2], C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Hi.
60[f] = 31	V.E., Cor. I, C.	gr. I, Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
60[g] = 34	V.E., Cor. I, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi., Be. 2.
60[h] = 35	V.E., C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.
61	V.E., C.	gr. I, Br. 3, G. 1, Be. 1, Hi.
62	V.E., C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1.
63	V.E., Cor. I, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.
64	V.E., Cor. II, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.
65	V.E., Cor. II, C.	gr. I, Br. 3, G. 1, Be. 1, Hi.
66	V.E., Cor. II, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.

67	V.E., Cor. II, C.	gr. I, Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.
68	V.E., Cor. II, C.	gr. I, Br. 3, G. 1, Be. 1, Hi.
69	V.E., Cor. II, C.	gr. I, Br. 3, Be. 1, A., Hi.
70	V.E., Cor. II, C.	gr. I, Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi.
71	V.E., Cor. II.	gr. I, Br. 3, G. 1.
72	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi., Br. 5.
73	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi., Rsbr. T.
74	V.S., C.	Br. 3, Hi.
75	V.S., C.	-
76	V.S., C.	Be. 2.
77	V.S., Cor. II, C.	-
78	V.S., Cor. II, C.	Br. 3, L., G. 1, D., Be. 1, Hi.

79	S.S., V.S.	± Rsbr. M[1].
80	V.S., Cor. II, C.	-
81	V.F., C.	Br. 3, G. 1, G. 2, Hi.
65*	H.S., Cor. II, C.	Br. 2, Br. 3, G. 1, Rsbr. T, Me.
76*	H.S., C.	Be. 1, Hi.
S. II	Cor. II (Aanh.), S. II, C.	U., Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi., Rsbr. T, Be. 2.
Bas. B	C.	U., Br. 3, G. 1, D., Be. 1, Hi., Rsbr. T, Be. 2, Br. 5.
Cor. I, 13	Cor. I, C.	Br. 3, D., Be. 1, Hi., Br.5.
δ	niet uitgegeven	Br. 3, D., Hi.

Bij V. 79, *Die materie sunder tytulus und one thema*, dat een kort uittreksel is uit Ruusbroec's *Vanden vier becoringhen*, moeten wij nog een oogenblik stilstaan. Aangezien het in een der oudste Tauler-hss. onder diens sermoenen voorkwam, zou dit tractaat misschien wel met eenige reden als bewijs kunnen gelden voor het contact tusschen deze twee mystici. Dat het echter niet, gelijk door G. T h é r y O.P. is verondersteld, aan Ruusbroec tot voorbeeld gediend kan hebben, is door J. H u y b e n O.S.B. op overtuigende wijze aangetoond (zie onze inleiding, p. xxvj). Ruusbroec citeert nl. ergens St. Gregorius verkeerd, terwijl de overeenkomstige plaats in het uittreksel het citaat verbetert, echter tot nadeel van den context. Het wekt bevreemding dat men in deze quaestie ook niet de mnl. Tauler-hss. en den druk van 1521 in het geding heeft gebracht. In 1848 heeft V o n A r n s w a l d t de aandacht reeds gevestigd op een veel uitvoerigere Duitsche redactie van het tractaat, die als sermoen op den tekst *Qui habet aures audiendi etc.* in het tweede deel van dien druk opgenomen is. Deze lezing, waarin Ruusbroec's 'fout' nog overgeleverd is, kan zeer goed een tusschenstadium representeeren. Dat ook dit sermoen niet origineel is, blijkt wel duidelijk uit een mystieke passage met typisch Ruusbroeckiaansche woorden, die ingekort werd, omdat men haar niet begreep:

Ende dan wert met loste beweecht al des menschen inwindicheit. Ende hier-af comt ghieren ende crighen inder minnen ongheïntheit. Ende dit is die verborghenste stemme daer .... (Rsbr. III, p. 56, r. 9 vlg.).	Vnd dann wirt mitt lüsten erfüllet alle des menschen inwendicheit. Vnnd disz ist die verborgenste stymme / mit dero....(Bas. dr., fol. 180c).

Dit sermoen vinden wij ook terug in de hss. Hi., Be. 1 en D., en wel in dezelfde redactie die aan den ouden druk ten grondslag heeft gelegen. De volgende passage moge dit nog aantoonen: Rsbr. III, p. 51, r. 3 *Want hare natuere ende hare inwendighe zinne vloeyen ende gloriëren inden lichte der natueren* luidt in hs. Be. 1 *Want haer natuer ende haer inwendige sinne die floreren ende blossemen inden lichte der naturen* (fol. 56b) en in den druk *wann ir natur vnd inwendige synn / dié florieren oder blüen in dem liecht der natur* (fol. 179b). Zoo hebben wij hier dus de merkwaardige omstandigheid, dat een tractaat van Ruusbroec, via Duitschland, als sermoen van Tauler in Noord-Nederland teruggkeerd is. Het spreekt vanzelf dat wij deze preek in geen enkel Zuidnederlandsch Tauler-hs. hebben aangetroffen, evenmin als V. 79: daar had men Ruusbroec's werkje immers onmiddellijk herkend! Dat men in *Nazareth* het tractaat niet herkend heeft, is duidelijk als men bedenkt dat het in een goede, het oorspronkelijke zeer nabij komende lezing voorkomt in een ander hs. uit hetzelfde klooster (hs. Rsbr. M^5) en wel als proloog van H e n r i c u s d e V r i m a r i a 's *De quadruplici instinctu*. Het is naar dit hs. uitgegeven door A. V o n A r n s w a l d t in zijn *Vier Schriften von Johann Rusbroek in niederdeutscher Sprache* (Hannover, 1848).

Tekstgedeelte

aant. aant. **[Hs. Br. 2.]**

[1] E. I, 2.
[2] Dit siin sermoene ende leeringhen eens werdeghe vander[+]
[3] predickeeren ordene gheheeten broeder Jan de taůweleere [+]114a.
[4] vander geesteliker gheborten gods

[5] W Aer es hij die gheboren es der ioden coninc Nv merct hier
[6] vander geboert waer zii ghesciede waer es hij die geboren es Ic
[7] spreke alsoe ic meer ghesproken hebbe dat deze gheboerte ghesciet
[8] inder zielen in alle der wyzen alzo zii ghesciet inder euwicheit
[9] noch meer noch min want het es eenne geboerte ende deze gheboerte
[10] ghesciet inden wezenne ende inden gronde der zielen Siet hier op
[11] vallen vraghen Ten eersten zint dat god in allen dinghen vernuftichlic
[12] es Ende inde dinghen meerder es dan de dinghen in hem
[13] zeluen ziin ende natůerliker want waer god es daer moetti wercken
[14] ende hemseluen bekinnen ende ziin wort spreken. wat eyghelikere
[15] eygenscap dat de ziele heeft tot dezen wercken gods voor andere
[16] onuernuftege creaturen in dien god oec es dit ondersceet dat merct

[17] God es in allen dingen wezelic werckelic ende geweldichlic maer
[18] hi es allene gebaert inder zielen. want alle creaturen ziin een voetspoer
[19] tot gode. maer de ziele des menschen es ter gelicheit gods
[20] gebeeldt. Siet dit belde moet geciert ende volbracht worden met
[21] dezer geboort. des wercs noch dezer geboert en es geen creature ontfanckelic
[22] dan die ziele alleene Inder waerheit wat volcommenheden
[23] in de ziele commen sal het zii godlic een formechlic licht genade of
[24] salicheit dat moet al van noode met dezer geboerten commen in
[25] de ziele ende in negheender wizen anders Lyde dan alleene deze
[26] geboerte in dy zo vinstu alle in di zo vinstu alle goet alle troost
[27] alle leuen wezen ende waerheit. Ende versuemstu ofte verroekelooestu
[28] dit zo versuemstu alle goet ende alle zalicheit ende wat
[29] dy in dezen innecomt dat brinct luyter wezen ende gestadicheit
[30] ende wattu sprecs ofte meynes buten dezen dat verderft nemet
[31] hoe dat ghi wilt ende waer ghi wilt het verderft entelic.

[1] aant. maer deze geboorte alleene geeft wezen ende al dat ander sal
[2] verderuen. maer in dezer geboerten so wertstu deylachtich des
[3] + godliken invlots ende alle ziinder gauen ‖ Siet des werden die
[4] andere creaturen niet ontfanckelic in dien dat dat beelde gods +14b.
[5] niet en es want der zielen beelde behoort eygenlic te dezer geboert.
[6] die eygelic ende zonderlinge inder zielen gesciet ende geboren wert
[7] vanden vader inden gronde ende inden inwendichsten der zielen
[8] daer nie beelde in en lichte noch nie cracht in en lach Die ander
[9] vrage es Sint dat dit werc der geboert gesciet inden wezene ende
[10] inden gront der zielen zo gesciet dit alzo wel inden zondare als
[11] in eennen goeden mensche wat genaden ofte wat nůts geleit hier ane
[12] want die gront der natueren es in hem beiden geliic Ja oec in
[13] dien die inde helle ziin bliift den adel der naturen euwelic Nv merct
[14] dit ondersceet eygenscap der [geboerten][1] es dat zii allen weghen
[15] gesciet met nuwen lichte zii brinct altoes grooet licht inde ziele
[16] want der goetheit aert es dat zii hare moet vutstorten waer zii
[17] es Inder geboert stort hem god inde ziele met lichte alsoe dat
[18] dat licht zo grooet wert inden wezene ende inden gronde der zielen
[19] dattet hem vutworpt ende ouervloyt in die crachte ende oec inden
[20] vterliken mensche Alzoe Sente pauwels gesciede doen hem
[21] ruerde met zinen lichte op den wech ende hem toesprac een ghelikenesse
[22] des lichts versceen daer vutwendich dat zine ghesellen
[23] zaghen ende het omvinc pauwelze Alzoe sprekic vanden zaleghen
[24] van ouervloyichheyden des lichts dat inder zielen gront es dat
[25] ouerghietet hem inden lichame ende hi wert daer af al vol
[26] claerheden Siet des en mach de zondeere niet ontfaen want
[27] hy en es dies niet weerdich want hi es vervult metten zonden
[28] ende met houerden ende dat heet een donckernesse. Daer
[29] omme sprect Johannes die donckernesse en ontfingen noch en begrepen
[30] niet dat licht. ende dat es dies scout want dien wech
[31] daer dat licht in zoude gaen es becommert ende versparret met
[32] valscheyt ende met donckernissen Want licht ende donckernisse
[33] en moghen niet deen metten anderen in een bestaen noch oec
[34] god ende creature want sal god ingaen zo moet de creatuere vut
[35] Dees lichts wert de mensche wel gewaere wanneer hy hem te gode
[36] keert want altehans lichtet ende sciint in hem een licht ende
[37] geuet hem te kennene wat hi doen ende laten sal ende menege
[38] waerheit daer hy te voren niet af en wiste noch en verstont. waer
[39] + af ende ‖ hoe moechstu dit weten Sich dat merct hier by
[40] diin herte wert dicke verueert ende bekeert vander weerelt. wie +114c.

1) *hs.:* naturen

[1] aant. mocht di dat gescien dan met der invlietingen dit es zo edel ende
[2] so luyter dat di alles des verdrietet dat god ofte godlic niet en es
[3] het trect di te gode ende du werts vele luyter vermaninghen
[4] gheware ende du en wets niet wanen zy di commen Nv merct
[5] dit inwendich neygen en comt di niet van eennegher creaturen
[6] noch van eennegher aenwisinghen want wat creatuere werct ofte
[7] wyzet dat comt al van buyten Maer die gront vander zielen
[8] die wert alleene geruert van dezen wercke Ende zoe du dy
[9] mer ledich houdes soe du meer lichts ende waerheyts ende
[10] ondersceet vindes ende daer omme en verdoelt negeen mensche
[11] aen negheenen dinghen dan alleene om datti desen van eerst
[12] ontgaen was ende vutwendich te vele behulpen woude Daeromme
[13] sprect Sente Augůstiin Hoe vele es deser die dit licht
[14] der waerheit hebben ghesocht ende altoes wtwendich daer zii
[15] niet en was daer omme quamen zij ten lesten so verre vut dat zy
[16] nemmermeer weder in en quamen ende daer omme en heb[b]en
[17] zii die waerheit niet gevonden want waerheyt es inwendich inden
[18] gronde ende niet vutwendich Wie nv wilt vinden licht ende
[19] ondersceet alder waerheit die lyde ende neme ware der gebooerte
[20] in hem ende in sinen gronde So werden alle die crachten
[21] verlichtet ende alle die vterlike mensche. want altehans
[22] als god den gront geruert inwendich So werpt hem dat licht
[23] indie crachte Ende can die mensche onderwilen meer dan
[24] hem yemen gheleeren mach Alzo die prophete sprect ic hebbe
[25] verstaen bouen alle die my leerden Siet omme dat dit licht niet
[26] scinen noch lichten en mach inden zondare daer omme es dat
[27] onmogelic dat deze geborte in hem ghescien mach want dese
[28] geborte en mach niet bestaen met donckerheit der sonden want
[29] zij alleene doch niet en gesciet inden crachten maer inden wesene
[30] ende inden gronde

[31] Nv es vraghe Sint god de vadre ghebaert alleene in den wezene
[32] ende inden gronde der zielen ende niet inden crachten wat sal
[33] haer dienst dan hier toe ledich houden ende dezen vieren wat
[34] noode es des Sint dat het inden crachten niet en gesciet Dats wel
[35] gevragt / Nv merct dit ondersceet wel een yegelike creature die werct
[36] haer werc doer .J. eynde ende dat eynde es altoes dat eerste inder
[37] meyninghen ende het es dat leste inden wercken Alzoe meynt
[38] god in allen zinen wercken ‖ een eynde dat es hem seluen ende+
[39] datti die ziele met allen haren crachten in dat eynde bringe dat es +114d
[40] in hem seluen door dat werct god alle zine wercken Door dat

[1] aant. gebaert de vader sinen zone inder sielen dat alle die crachte
[2] der zielen in dat selue commen Hii suect alleene dien dat
[3] inder zielen es ende roepse altoes te dier wersscap ende te dezen
[4] houe Nu heeft haer de ziele vutgesprayt met den crachten ende
[5] ghestroit yegelic in haer werc die cracht des ziens in die ooghen
[6] de cract des hoerens in die oeren die cracht des sprekens inder
[7] tongen Ende aldus ziin haer crachte deste cranckere inwendich
[8] te werckene want een yegelike gesprayde cracht es onvolcommen
[9] hier omme wilt zii crachtichlic wercken inwendich zo moet zii
[10] weder in roepen al haer crachten ende vergaderen van allen
[11] gesprayden dinghen in een inwendich werc want Sente Augustin
[12] sprect de ziele es meer daer zy mint dan zy inden lichame es
[13] dien zi doch leuen geeft

[14] Een gelikennesse Het was een heiden meester die was geleert
[15] op eenne const ende dat was eenrande rekeninge ende die const
[16] zochte hy met alte grooter neersticheit So datti alle ziin cracht
[17] daer op ghekeert hadde Ende de stad daer hi in woende die ward
[18] gewonnen vanden vianden Alexander hadde beuolen datmen alle
[19] die stad ten zweerde leueren soude sonder dien meester alleene
[20] ende binnen dien quam een vanden vianden tot dien meester ende
[21] toech een zwaert ende hy en wiste niet dat die meester was dien
[22] alexander beůolen hadde ten liue te houdene ende de gene sprac
[23] te hem ende seide sprect haesteliic ende zegt wie du best ende
[24] hoe du heets ofte ic doode di Die meester was zo ingegoten datti
[25] dies viants niet en zach noch en horde noch niet en conste geweten
[26] wat hy meende noch hi en conste hem niet zo vele gevteren alzo
[27] hadde hi al sine crachte ingekeert op siin const datti hadde mogen
[28] spreken ic heete alzoe Ende doen ziin viant langhe ende vele
[29] geroupen hadde Aldus vor hem staende ende hi niet en antwerde
[30] doen slouch hi hem den hals af Siet dit was om een naturlike
[31] const te gewinnenne hoe ongelic meer dan sullen wi ons ontrecken
[32] van allen dinghen ende vergaderen alle onze crachte om te scouwene
[33] ende te bekinnenne die enege ongemetene euwege waerheit
[34] hier toe zamene ende vergadre alle dine zinne alle dine crachte
[35] + vernůft ‖ ende alle diin gedincken dat keere in dien gronde daer
[36] dese scat in verborgen es Maer sal dat gescien so moestu alle +115a.
[37] wercken ontvallen ende comen in een onweten saltu dit vinden

[38] Nv es een vraghe oft niet edelre en ware dat een yegelike cracht
[39] haer eyghen werc behilde ende dat die eenne des ander niet en
[40] hinderde aen haer werc In my en mach geene wize creaturliics

[1] aant. wetens ziin dat niet en hinderde alzo al god alle dinc weet
[2] sonder hindernesse ende also sal die salege doen / dit es een
[3] nutte vrage nv merct dit ondersceet die salege die sien god
[4] ane claer sonder beelde ende in dien bekinnen zi alle dinc Ja
[5] god selue besiet in hem ende bekint in hem alle dinc hy en
[6] darf hem niet keeren van den eennen op dat ander alsoe als wy
[7] moeten waert alzo in dezen leuene dat wy alle tiit eennen spiegel
[8] voor ons hadden in dien wy in eennen oogen blicke alle dinc sagen
[9] ende bekinden in eennen beelde So en waren ons wercken noch ons
[10] weten negeen hyndernesse Maer want wi ons keeren moeten van
[11] op deen op dander daer omme en maegt niet geziin in ons dat een
[12] sonder hindernesse des anderen. want die ziele es altemale alzo
[13] gebonden toten crachten dat zi met hem vlietet waer dat zii henen
[14] keeren want in allen den wercken die de crachten wercken daer
[15] moet de ziele bij ziin ende ooec met aendacht ofte zii en mochten
[16] niet wercken. vlietet de ziele dan met haerer aendacht te vterliken
[17] wercken zo moet van noode zii des te cranckere ziin aen
[18] haeren inwendeghen wercken want te dezer gebort so wilt god
[19] ende moet hebben een ledege onbecommerde vrie ziele In welkere
[20] zielen dat niet en es dan hi alleene

[21] hier af sprect die werdege heere ihesus cristus selue wie yet anders
[22] mint dan my ende noemt vader ende moeder ende vele ander
[23] dinghen die en es miins niet werdich. Noch ic en ben niet commen
[24] op eerterike om vrede te bringene maer dat zwaert om dat ic alle
[25] dingen af sceyden ende afsnyden zal die zweger den brueder dat
[26] kint der moeder ende den vrient die waerlic din viant es want
[27] wat dy heymelic es ende wat daer inne es dat es waerlic diin viant
[28] wilt diin ooghe alle dinc zien ende diin oere alle dinc ‖ hooren ende+
[29] diin herte alle dinc bedincken Inder waerheit in alle dezen moet +115b.
[30] de ziele gesprayt werden Daer omme sprect een meester wanneer
[31] de mensche eenich inwendich werc sal wercken so moet hy alle
[32] zine crachte intrecken ende vergaderen als in eenen winkel ziinder
[33] zielen ende verbergen hem daer voor alle beelden ende formen
[34] Ende dan mach hy aldaer inwendichlike werken hier moetti dan
[35] commen in een vergeeten ende in .J. niet weten want het moet
[36] ziin in eender stilheit ende in eennen zwigene daer dit woirt sal
[37] gehoirt werden want men mach dezen woirde niet bat gediennen
[38] dan met stilheyt ende met zwigene daer machment hooren ende
[39] aldus verstaet men te rechte inden onwetene daer men niet en weet
[40] daer wiset hem ende oppenbaert hem

[1] aant. Nv valt eenne vrage aldus Ja ghi settet al onse salicheit
[2] in een onweten ende onweten dat luyt als een gebrec ende
[3] god heeft den mensche gemaect datti wete Alsoe die prophete
[4] sprect. heere maecse dat zij weten want waer een onweten es
[5] dats gebrec ende dat es ydel want een gebreclic mensche een
[6] zot ofte een doore die es onwetende dat es waer alzo verre als
[7] hy inden onwetene bliift maer men sal commen in een ouerformech
[8] weten want dit onweten en sal niet commen van onwetentheden
[9] maer [van wetene][1] so salmen commen in [dezen onweten][2]
[10] Ende dan sullen wy worden wetende metten godliken wetenne
[11] ende dan wort gheedelt ende geciert ons onweten metten ouernatuerliken
[12] wetene gods ende in dezen daer wi ons aldus houden
[13] god lidende zo ziin wi altevele volcommendere ende edelre dan
[14] of wy wrachten Daer omme sprect een meester dat die cracht
[15] des hoerens vele edelder es dan die cracht des ziens want men leert
[16] hier velemeer wiisheiden metten hoorne dan metten siene ende
[17] leeft hier meer inder wiisheit Men vint van eenen heidenen meester
[18] doen hi siec lach ende te hants steruen zoude doen spraken sine
[19] jongheren onderlinghe voor hem van grooter wisheiden ende hy
[20] hief ziin hooft up alzo steruende ende zeide Ach laet my noch deze
[21] const leeren op dat icker euwelic gebruken mach Alsoe dat hoeren
[22] brinct van buyten in ende dat zien dat leedet van binnen meer
[23] + vut Ja dat werc des ziens aen hem seluen ‖ Ende daer omme ziin
[24] wy inden euweghen leuene saleghere jn de cracht des hooerens dan +115c.
[25] inde cracht des ziens want [dat][3] werc des hoorens des euweghen
[26] woirts dat es in my Ende dat werc des ziens gheet van my ende
[27] hooren benic lidende maer dat sien benic werckende Maer onse
[28] salicheit en leegt niet aen onsen wercken maer aen dien dat wy
[29] god liden want alzo vele als god edelder es dan die creatuere Also
[30] vele es dat werc gods edelder dan dat mine Ja van ongemetender
[31] minnen heeft god onse salicheit gekeert in eennen lydene
[32] want wi meer lyden dan wercken ende ongeliic meer nemen
[33] dan gheuen Ende oec een yegelike gaue bereit die ontfanckelicheit
[34] tot eender meerder ende nuwer gauen want een yegelike
[35] gaue die widet die ontfanckelicheit ende die gebaringe tot [e]ender
[36] meerder groetere ontfaningen | Ende hier omme sprect zulc
[37] meester dat de ziele aenden ontfange gode geliict es want alzo
[38] god ongemeten es aen den geuene alzo es oec de ziele onmetich
[39] aen den nemene ofte ontfaene Ende alzo god es almachtich
[40] aen den werckene Alsoe es de ziele afgrondich aen den lydene

1) *hs.:* van dezen onwetene
2) *hs.:* een weten
3) *hs.:* jnt

[1] aant.ende daer omme wert se ouerformt met gode ende in gode God
[2] die sal wercken ende zi sal liden hi sal hem seluen kinnen ende
[3] minnen in haere Ende zi sal bekinnen met siinder bekinnessen
[4] ende zi sal minnen met ziinder minnen Ende daer omme es zii vele
[5] saleghere inden zinen dan inden haren ende alzoe es oec haer
[6] salicheit meer gelegen in zinen wercken dan inden haren

[7] Sente dyonisius waert gevraegt van eennen zinen ionghere. waer
[8] omme es thymoteus alderuerlichst ane volcommenheit. Doen sprac
[9] dyonisius. thymotheus es een godlidende man die in dien volstonde die
[10] verlichte alle menschen ende aldus en es diin onweten negeen gebrec
[11] maer dine hoechste volcommenheit Ende diin lyden es aldus diin
[12] ouerste werc Ende aldus in dezer wysen moetstu afgaen alle diinder
[13] wercken. ende moet doen zwighen alle dine crachten saltu inder
[14] waerheit in di beuinden deze geboerte ende saltu vinden den eengheboirnen
[15] alle dattu anders vinds dat moetstu voorloopen ende
[16] achter rugghe setten Dat wy alle dat voorloepen ende verliezen
[17] moeten dat desen eengeboirnen coninc niet wel en beualt Des
[18] hulpe ons die daer omme geboren menschelic dat wi arme crancke
[19] menschen in hem geboiren woirden godlic amen

[20] I.

[21] waer god es ende hoe datti es+
[22] Eerst in den vader Item in hem seluen Item inder zielen ‖ +115c.
[23] **D**Oen ihesus was geboren te bethleem Juda inden dagen des+
[24] conincs herodes doe quamen de coninge te iherusalem ende spraken. +115d.
[25] waer es hii die geboren es der Joden coninc. Nv spreken wi
[26] dit woirt waer es hi die geboren es Tot deser vragen sullen
[27] wy antwoirden in drie mannieren wy spreken ten eersten es
[28] hy inden vader als een werckelic beelde alder creaturen Ten
[29] anderen male es hi in hem seluen als een vutulot alles wezens
[30] Ten derden male es hi inder zielen als een zalicheit der sielen
[31] Nv spreken wi ten eersten hi es in den vader als een werkelic
[32] beelde alder creaturen dit es hem proper eygen Nv merct met
[33] zinne die meesters van godliker const die spreken van twerande
[34] ondersceet inder godheit / dat een dat es ondersceet der persoene
[35] ende dit ziin ondersceet na dinghen Dander ondersceet dat heet
[36] een ondersceet der redenen alzo wy spreken naer ons verstaen dat
[37] es dinclic ondersceet daer dat een dinc dat ander niet en es in

[1] aant. negeender mannieren alzo wi segghen een hout es een ander dinc
[2] dan een steen Aldus siin die ondersceet der persoene want de vader
[3] es een ander dinc dinclic sprekende dan die zone. want de vader
[4] hi en es in geender mannieren de zone noch de zone en es in geender
[5] mannieren de vader Ende alzo en es de helege geest in gender
[6] mannieren vader noch zone

[7] Nu ziin andeṙ ondersceet inder godheit die moeten wi nemen.
[8] die moeten wi nemen inden wezene ende deze moeten wi nemen
[9] na redenen Alse wy spreken dat in gode es ondersceet tusschen
[10] wezen ende nature Dit ziin alleene ondersceede die wy nemen
[11] naer redene om sulke proprieteyt die wi vinden in gode. want
[12] deze ondersceet die en ziin niet dinclic want sii siin alleene na
[13] redene. want in gode es een dinc wezen ende nature

[14] Nv merct dit met neernste dat dit waer es van godliken wezene
[15] ende oec van yegeliken wezene | alzo alst es een blooet wezen bi
[16] hem seluen na wezeliken eygenscap zo es een yegelic wezen zonder
[17] werc. Maer godlic wezen dat en es niet een blooet wezen bi hem
[18] seluen Maer het es in hem seluen een vernuftich wezen /
[19] Hier omme zo es godlic wezen werckende ende daer omme es
[20] een dinc wezen ende nature ende werc in gode. Maer dat ondersceet
[21] dat men hier verstaen sal die zin na redene dat wezen als
[22] wezen niet en werct Maer wezen alzo alst es een vernuftich
[23] wezen zo eest werckende ende al hier so verstaen wi godlike
[24] nature want een yegelike nature verstaen wy in haer werc Nv
[25] + merct dit godlic wezen ‖ dat draegt hem vte in eennen lichte
[26] dat licht dat en es anders niet dan wezen Maer het es anders +16a.
[27] na redenne want die vutdracht die es inder wize eens vernuftichs
[28] wercs. van dezen vutdragene zo verstaen wi de vaderlicheit des
[29] die daer es noet eygenscap die daer settet die persoen des vaders
[30] want de vader en heeft zinen soene niet van dien datti vader es
[31] Maer hi heeft zinen zone vander eygenscap die wi daer noemen
[32] vaderlicheit die daer wert georspronct vut dezen vernuftegen
[33] wercke des godliken wezens Die vader en vlietet niet vut den wezene
[34] Maer hi wert geoirspronct vten wesene. alsoe doen alle die persoene
[35] in dezen zinne

[36] Also wi een gelikennesse spreken mogen vander bloemen de
[37] bloeme oirspronct vter wortelen des boems Alsoe oirsprongen
[38] die persoene vter macht godlics wezens Maer vlieten der
[39] persoene dat es daer een persoen comt vten anderen Ende al
[40] hier es de vader een begin sonder begin na werc der naturen

[1] aant.Ende de zone .J. begin van eennen beginne als eenne vrucht
[2] der natueren Ende de helege geest een geestende cracht die
[3] daer vut vlietet als een minne harer beydere

[4] Nv spreken wi vanden vader omme dat die vaderlicheit die daer
[5] zettet die persooen des vaders die daer geoirsprongt wert vander
[6] vutdragingen des godlics lichts dat daer godlic wesen es na dingen
[7] Maer een anders na redene In dezen dat de vader geoirspronct
[8] wert zo keert die vader in hem seluen ende begript in hem dat
[9] godlike wezen na der wise eender vruchtbaregher naturen want
[10] dit godlike wezen en es niet iegenworp der vernuft des vaders na
[11] wezelike wise Maer het es ieghenwoirp zinen vernemene na wize
[12] der naturen hier omme es godlic wezen inden vader ongeboren
[13] ende in werkeliker wize / hier omme heet de vader een beelde alder
[14] formelicheit want in dezen zeluen nv dat de vader in hem gekeert
[15] heeft zo begriipt hi hem zeluen in hem seluen als een eygen beelde
[16] ziins zelues ende alder dinghen hier omme zo herbeeldet hem
[17] inden begripene alle creaturen na der wise des ongescapens woirts
[18] dat daer es dat wezelike beelde des vaders in dien dat de vader
[19] begriipt alle dinc als in haren werkeliken beelde. ende al hier
[20] salmen verstaen als men vraegt. waer es die daer es geboren Hii
[21] es inden vader als een werckelic belde alder creaturen alzo als ic
[22] nv bewijst hebbe

[23] **N**v vraeghtmen dan ten anderen male waer es hi die geboren
[24] es So sprekic aldus daer toe. hi es in hem seluen ‖ Als een vutulot+
[25] alles wezens Ic hebbe voor gesproken dat die vader nv in dien +116b
[26] seluen nv datti gekeert es in hem seluen zo begript hi hem
[27] seluen Nv spreken die meestren dat eennen yegeliken vernuftegen
[28] begripe na volgende es een woirt

[29] Des zy eenne gelikennesse. wanneer dat ic in my begripe eenne
[30] rooese so sprekic een woort vander roesen dat zi eenne bloeme es
[31] die heeft roede bladere | ende binnen gelu coerekens ende dat woirt
[32] es van noode navolgende den eersten begripe dat in my es vander
[33] roezen alzo ic spreken mach van mi seluen waert dat zake dat ic
[34] mi seluen begrepe oft verstonde zo sprakic van mi seluen een wort
[35] ic ben die mensche Alsoe doet die vader want hi hem versteet in
[36] hem seluen zo sprect hi van hem seluen een woirt ende dat woirt
[37] es siin zone dien hi gebaert vter vruchtbaerheit ziinder genatuerder
[38] natueren Aldus salmen verstaen hoe die zone geboren wert vanden
[39] vader in ondersceet der persoene ende nochtan behoudende die
[40] eenicheit der naturen want die zone inden vutvlot ziinder naturen

[1] aant. geboirte zo behout hi die ongedeylde nature des vaders / maer
[2] in eender ander mannieren want die zelue nature die daer es
[3] inden vader ongeboren ende werckelic die es inden zone geboren
[4] ende ontfanckelic / Niet dat nature na wise der naturen gebaert
[5] oft geboren wort Maer si gebaert ende wert geboren inden persoen
[6] daer in dat steet gebaren ende geboren werden vut der cracht der
[7] naturen Als inden vader gebarende ende inden zone geboren te
[8] zine. Aldus salmen verstaen die inhangende eygenscap die daer
[9] setten dat ondersceet der persoene ende wie zi behouden die
[10] eeninge der naturen na verdraginghe. dit werc ende dezen vutulot
[11] des sooens vanden vader dat daer vutget als .j. woirt vanden
[12] begripe des vaders dat die vader van hem seluen sprect
[13] dit es sake alder creaturen die daer vte gegaen ziin in eygenscap
[14] en[de] wezene ende die god noch of sceppen mochte op datti
[15] woude. want Sente augustinus sprect dat god niet en vermochte
[16] geen dinc te sceppene en waere deze gebooerte in hem niet. want in
[17] dezer begripingen dat de vader den sone begriipt in hem zeluen
[18] In dien begripene zo draegt god moederlic in hem alle creaturen
[19] Ende in dien datti hem zeluen begript so sprect hi een woirt van
[20] hem zeluen ende zo gebaert hi in zinen woirde voert alle creaturen.
[21] Hier omme es deze geboirte een sake alder dingen | Aldus sprect
[22] Johannes alle dinc ziin biden woirde gemaect ende zonder dat ‖
[23] + woirt zo en es niet gemaect. Vraegt men nv ten anderen male
[24] waer es hi die geboren es zo antwert men daer toe hi es in hem +116c.
[25] seluen als een vutulot alles wezens

[26] **T**En derden male es hi inder zielen als een salicheit der zielen.
[27] van dezen zinne hebbic vele gesproken Ende merct my nv wel
[28] wat ic meyne Als augustiin sprect dat god eenen yegeliken naerder
[29] es dan die dingen hem seluen ziin want alzo als alle gescapene
[30] dingen gescapen ziin ende geuloten ziin in gescapen wesen ouermids
[31] de euwege gebooirt. alzo behouden alle dinc wezen ouermids
[32] die zelue gebooirt. want waert dat god ziin jegenwordicheit
[33] eennen ooegenblic af keerde zo souden alle creaturen te nieute
[34] werden hier omme bliuen allen creaturen in haren wezene.
[35] dit es van allen creaturen gemeynlic gesproken Maer dat god
[36] der zielen des menschen niet anders iegenwordich en es dan hy
[37] es onvernuftegen creaturen des en salmen niet houden Ende des
[38] gee[f]t[1)] aristoteles redene inden boucke der zielen daer hy sprect
[39] de ziele des menschen als si gescapen es / es zii als eenne geplaende
[40] tafelle daer niet inne gescreuen en es | ende daer men nochtan in

1) *hs.:* geeſt

[1] aant.scriuen mach | ende hier omme spreken die meesteren dat alle dat
[2] verstannisse dat de ziele verstaen zal dat moet zii constichlike
[3] nemen vanden creaturen ouermids de zinne Ende hier omme zo
[4] meynden zomege meesteren dat die verstannisse materie ware |
[5] ende dat en mach niet siin waer Die leeraren spreken dat de
[6] ziele heeft drie partyen | als memorie verstannesse ende wille Die
[7] meesteren hebben onderlinge criich Ofte deze .iij. partyen der
[8] zielen ziin toeual ofte niet Sulke meesteren spreken dat zi siin
[9] toeual. Sulke spreken dat zi niet en ziin toeual maer dat zii siin
[10] de ziele selue Sulke spreken dat zi ziin inuallende eygenscape alsoe
[11] die persoene siin inder godheit welc van dezen drien waer segt dat
[12] laten wi nv bliuen Maer ic wille spreken vander middelster partien
[13] dat es vander verstannissen Dit verstannisse alsoe leeren alle
[14] meesteren dat es mogelic in hem seluen die dingen te verstaenne
[15] diet nv niet en heeft want dit verstannisse inder zielen es een
[16] puer mogen des werken hem toeual es ende daer omme al dat
[17] de ziele in dezer mannieren verstaen sal dat moet zi verstaen in
[18] toecommende waerheit der beelden zi zin zinlic ofte vernuftich.

[19] waere nv dat zake dat ‖ de ziele niet en hadde geene andere+
[20] manniere van verstaenne dat daer vri ware van alre mogelicheit +116d
[21] so sprecic dat de ziele noch in desen leuene noch inden toecommenden
[22] leuene en mochte te geennen hoegheren scouwene comen
[23] dan in beelden Ende des en salmen niet houden want ten es niet
[24] waer ende dat bewize ic aldus Neiginge der zielen die suket ende settet
[25] mogelicheit ware nv dan dat sake dat mogelicheit bleue inder
[26] zielen so name de ziele altoes in haer verstaen manniere vander
[27] neygingen ende dat en mach niet ziin want alle dingen hebben van
[28] naturen meer neyginge toter eerster saken diese gesaket heeft dan
[29] si doen tote hem seluen Ende aldus ziin de heidene commen ter
[30] eerster saken. ware dan dat zake dat die verstannesse mogelike
[31] wise behouden soude zo en ware god niet jegenworp des verstannessen
[32] sonder middel maer hii ware iegenworp na wise der
[33] neygingen ende dat moeste van nooede ziin ouermids beelde ende
[34] dat en es niet | Ende daer omme es desen zin valsch | ende zi ziin alle
[35] bedrogen dien houden. want die edel appostel Paulus sprect Dan
[36] zullen wi zien ende bekinnen van aensichte te aensichte | alzo wi
[37] bekint ziin ende dat sal ziin sonder beelde

[38] Nv willic voort spreken waer dat gelegen es de salicheit der zielen
[39] die meesteren spreken dat god die vernuftege ziele sceppet inden
[40] lichame des menschen want god es iegenwordich der materien eer si

[1] aant. de ziele ontfaet Ende als de materie bereet es na loop der tiit so scept
[2] god .J. vernuftege ziele van nieute ende vereenichtze der materien
[3] al sceppende ende al vereynegende so scept hise In dezen wercke
[4] zo druct god inden gronde der zielen eenne voncke sinder godliker
[5] claerheit In welker voncken dat de ziele gode wezenlike begript
[6] ende gebrukelic na der wize gods Ende alsoe als god voren was
[7] iegenwordich der materien des lichamen na ongebrukeliker wize
[8] alsoe es hi nv der zielen inder voncken iegenwordich na gebrukeliker
[9] wize Dit es die edel bant ouermids dien alle creaturen hangen
[10] ende cleuen aen gode te stoorde god dese voncke so moeste hi
[11] stooiren alle zine ordineringe dit werc des voncken dat es in iegenworp
[12] dat selue dat hii begriipt Deze voncke en es anders niet antwerdende
[13] in zinen wercke dan godlic wezen met al siinder riicheit
[14] ende die voncke besittet hem in zinen werke om euwich leuen te
[15] + gebrukene daer omme ‖ es hi beroeft alder neygingen in alder
[16] mogelicheit wanner dan de ziele van harer mogelicheit getransformeert +117a.
[17] wert in dit ouerste werc des godliken voncken so en
[18] bliift inder zielen niet meer dan een werc dat daer steet ende
[19] euwelic staen sal inder zielen na der wise des godlike wesens dat
[20] hem inder voncken besittet in sinen wercke der salicheit Vraegt
[21] men nv dan waer es hi die geboren es So antwert men aldus hi
[22] es inder sielen als een salicheit der zielen geliic dat ic voren geseit
[23] hebbe. ende dat wi deze salicheit euwelic gebruken ende besitten
[24] mogen des hulpe ons die heere die de salicheit vooirseit es amen

[25] E. I, 6.
[26] + Des dicendaechs naer halfvastenen hout men dit
[27] euwangelium Ende leert vanden tempel gods. +17b, reg. 41.

[28] M En leest inden heilegen euwangelio dat ons heere ginc inden
[29] tempel ende was vutworpende die daer cochten ende vercochten
[30] Ende hi sprac toten anderen die daer hadden duuen doet deze
[31] henen doet deze wech

[32] waer omme was Jhesus vutworpende die daer cochten ende vercochten
[33] ende hiet den genen henen doen die daer hadden duuen.
[34] hi en meynde anders niet dan datti den tempel ledich hebben
[35] woude. recht of hi spreken woude Ic hebbe recht te dezen tempel
[36] + ‖ ende wille alleene daer in sijn ende heerscap hebben daer inne.
+117c.

[1] aant. wat es dit gesproken Desen tempel daer god heerscap in hebben
[2] wilt geweldechlic na zinen wille dat es des menschen ziele die hi
[3] so rechte te siinder gelikennessen gebeelt heeft na hem / ende
[4] gescapen Alzo wy lezen in genisi dat ons heere sprac maken wi
[5] den mensche na onsen beelde ende tot onser gelikenessen Ende
[6] dat heeft hy oec gedaen God heeft des menschen siele alzo gelic
[7] hem gemaect dat in hemelrike noch in eerterike van allen dien
[8] wunchliken creaturen die god so eerliken gescapen heeft negeen
[9] creature en es die gode also gelic es als des menschen ziele Ende
[10] daer omme beualt hem desen tempel alzo wel want hi hem alzo
[11] geliic es ende om datti hem selue alzo wel behaegt als hi in desen
[12] tempel alleene es so es al siin spel in desem tempel der sielen
[13] alleene te sine

[14] Ay nv merct wie waeren die daer coochten ende vercochten
[15] ende wie ziin si noch merct dat wel Ic en wille nv te desen
[16] male niet spreken dan van goeden lieden nochtan willic v dat
[17] bewizen welc die coopliede waren ende noch ziin die ons heere
[18] vutslouch ende vut dreef ende dat doetti noch Alle die in dezen
[19] tempel coopen ende vercoopen diere en wilt hi eennen niet daer
[20] inne laten Siet dit ziin alle coopliede die hem hoeden voor
[21] groue sonden ende waren gherne goede liede ende doen goede
[22] wercken gode teender eeren als vasten waken ende beden ende
[23] des geliics wat dat es alrande goet werc / ende die doenze doch
[24] daer omme op dat hem god yet daer voren geue ofte daer omme
[25] ye doe dat zi gerne hadden ofte daer hem lief toe ware | Dit
[26] ziin alle coopliede ende dit es ront te verstane want zii willen
[27] deen om dander geuen ende willen alsoe met gode coopmanscapen |
[28] Aen dezen coop ziin si bedroghen want alle dat zi hebben ende
[29] alle dat zi goets connen gewerken ende alle dat sii goets vermogen
[30] te doene het zii vterlic ofte innerlic dat ziin si sculdich te werckene.
[31] Ende al waert mogelic dat zii alle dat de weerelt beuaen heeft om
[32] gode gauen. Ende dat si alle de duegdelike wercken die gedaen
[33] siin ende sullen werden van allen menschen vanden beginne der
[34] weerelt toten eynde der weerelt alleene wrachten om gods wille |
[35] Nochtan en waere hem god niets niet sculdich daer voire te doene
[36] ofte yet omme te gheuene hii en wout doen te vergheefs van ziinder
[37] groeter goedertierenheit. want dat si sijn dat siin zii van gode Ende
[38] alle dat zi hebben dat hebben zii van gode ende niets niet en hebben
[39] zij van hem zeluen Ende daer omme en es hem ‖ god om hare+
[40] wercken noch om haere ghiften niet sculdich want zij en geuen +117d.

[1] aant. vanden haren niet Si en wercken oec met hem seluen niet Also
[2] ons heere selue sprect sonder my en moegdi niet doen Ende daer
[3] omme ziint herde zotte ende doerachtege liede die alsoe coopmanscapen
[4] willen iegen gode | ende zii bekennen de waerheit cleyne
[5] ende recht als niet | daer omme slouchze ende dreefse god vten
[6] tempel | het en mach niet by een staen licht ende duysternisse. God
[7] es een licht ende de waerheit in hem seluen So wanneer dat god
[8] comt in dezen tempel so verdrijft hi vte die duysternesse. dat es die
[9] onbekennesse | ende oppenbaert hem seluen met lichte ende met
[10] waerheden. dan ziin die coopliede wege als de waerheit wert
[11] bekent. ende dan en begeertmen geender coepmanscap

[12] God en suect des ziins niet in allen zinen wercken. hy es ledich
[13] ende vri ende hi werct siin werc vut rechter minnen. Alsoe doet
[14] oec deze mensche die met gode vereenicht es. die steet des wercs
[15] oec ledich ende vri in allen sinen wercken | Ende wercse alleene
[16] gode teender eeren ende en zuect des ziins niet. ende god die
[17] werct in hem Ic spreke noch meer die wile de mensche yets yet
[18] zuect in allen sinen wercken van alle dien dat god geuen mach
[19] ofte geuen wilt zo es hi dien cooplieden geliic.

[20] wildi dan der coopmanscap te male ledich siin alsoe dat v god
[21] in desen tempel late. so saltu alle dattu vermoges in allen dinen
[22] wercken luyterlic doen gode tot eender eeren ende te loue ende
[23] sult dies also ledich staen als dat niet ledich es noch hier noch
[24] daer en es Ende du en sult niets niet daer omme begeeren ende
[25] merct wanneer du aldus werckes zo siin dine wercken goet ende
[26] godlic Ende dan siin deze coopliede altemale vute gedreuen vt
[27] dezen tempel ende god es alleene daer inne want de mensche niet
[28] dan god en meynt / siet aldus es dese tempel ledich van dezen
[29] cooplieden Nv merct die mensche die niet en meent dan gode
[30] alleene ende die eere gods die es ghewarichlike vri alle dier coopmanscap
[31] ende ledich in allen zinen wercken ende hi en suect des
[32] ziins niet

[33] Ic hebbe voiren gesproken dat onse heere sprac toten lieden
[34] die duuen hadden. doet deze wech doet deze henen Deze liede
[35] en dreef hi niet vte noch hii en sloechse niet zeere Maer hi
[36] sprac soetelijc doet deze wech Als oft hi spreken woude deze en
[37] ziin niet quaet Maer doch maken si hindernesse der luyterer
[38] waerheit

[39] + Deze liede dat siin goede ‖ die haer wercken doen luyterlic dor
[40] gode ende en sueken des haren niet daer ane maer sy doenze met +118a.

[1] aant. eygenscape met tiide met getale met vore met na In desen wercken
[2] siin zi gehindert der aldernaester waerheit want sii souden vri
[3] ende ledich ziin alzo ons heere ihesus cristus selue vri ende ledich
[4] es Ende ontfeet hem alle tiit sonder onderlaet nuwe ende zonder
[5] tiit van zinen hemelschen vader Ende es hem sonder onderlaet
[6] inden seluen nv weder in ghebarende volcomelic met dancbareghen
[7] loue der vaderliker hoecheit met eenre geliker werdicheit Aldus
[8] siet soude de mensche staen die der alder hoechster waerheit
[9] ontfanclic woude werden ende leuen daer in sonder vore ende
[10] sonder na ende sonder hindernisse alder beelden ende alder wercken
[11] alsoe hy ye stont ledich ende vri eer hii yet was | in dezen nv
[12] ontfaende nuwe godlike gauen Ende die weder in gebarende sonder
[13] hindernisse jn dezen seluen lichte met dancbaregen loue in onzen
[14] heere ihesu cristo Siet dan waren de duuen en wege dat es die hindernisse
[15] ende die eygenscap alder wercken die nochtan goet siin
[16] ende daer de mensche des siins niet in en suect Daer omme sprac
[17] ons heere te rechte goedertierlic doet deze henen doet deze en
[18] weghe Als oft hi spreken woude al es dit goet doch bringet hindernisse
[19] jn.

[20] wanneer siet dat dan dezen tempel aldus ledich es van allen
[21] hyndernessen dat es van eygenscape ende van onbekennessen zo
[22] blijft hy also scoene ende lichtet alzo luyter claer ouer al ende
[23] dor al dat god gescepen heeft dat hem niement weder scinen en
[24] mach dan die ongescapene god alleene inder rechter waerheit zo
[25] en es desen tempel oec niement el geliic dan den ongescapenen
[26] god alleene Al dat onder de ingelen es dat en geliict desen tempel
[27] niets niet | Die hoochste ingel die gheliken dezen tempel in sulker
[28] wyze ende doch niet altemale Dat zi desen tempel geliken in sulker
[29] wize dat es aen bekinnesse ende aen minne doch es hem een pael
[30] gesettet ende daer ouer en moghen zii niet Maer die siele mach wel
[31] bat voirt / want stonde de siele des menschen die inder tiit noch
[32] leefde geliic den oversten Ingel die mensche mochte nochtan in sinen
[33] vrien vermogene ontellike hoogher bouen den inghel comen In
[34] elken nv nuwe sonder getal dat es sonder wise ende ouer de wize
[35] der inglen ende alder gescapender vernufte God es alleenne ongescapen
[36] ende vri ‖ ende daer omme es die ingel hem alleene geliic+
[37] na der vriheit maer niet na der ongescapenheit want die ingel es +118b.
[38] gescapen Maer wanneer dat die siele daer toe comt in dit onmetelike
[39] licht so sleet zii in haer niets niet so verre vanden gescapenen yet
[40] inden niets niete dat zii niets niet weder commen en mach van

[1] aant. haer seluen in haere gescapenheit Ende god die ondersteet met
[2] siinder ongescapenheit haere niets niet ende onthout die ziele in
[3] siin yets yet De ziele heeft gewaget te niete te werdene ende si
[4] en can oec van haer seluen tot haer seluen niet weder gekeeren
[5] zoe verre es zii haer seluen ontgaen Maer god die heeftze onderstaen
[6] ende dat moet van noede ziin want alzoe ic eer sprac Jhesus was
[7] gegaen inden tempel ende was vutwerpende de ghene die daer
[8] cochten ende vercoochten ende begonste te sprekene toten anderen
[9] doet deze henen doet deze en w[e]ge[1)] Ende dat es dat woirt Jhesus
[10] ghinc in ende begonste te sprekene inden tempel der zielen. Siet
[11] wet dat voir waer | wilt de ziele yement anders redene houden
[12] inden tempel der sielen dan Jhesus alleene | zo zwigt ihesus als
[13] oft hi daer niet thuys en ware | want hi en es daer oec niet
[14] thuys want de ziele heeft vremde gaste met dien zii redent
[15] Sal ihesus redenen inder zielen so moet zi alleene siin ende zii
[16] moet selue zwigen sal zii Jhesus hoeren spreken. Ja hoe gaet hi
[17] in | ende hoe beghint hi te sprekenne | hy began te sprekenne. wat
[18] sprect Jhesus | hi sprect dat selue datti es | wat es hii. hi es een woirt
[19] des vaders. In dien woirde sprect de vader hem seluen. ende
[20] alle godlike nature ende alle dat god es alsoe als hiit bekent |
[21] Ende hi bekennet alsoe alst es Ende want hi volcomen es in
[22] sijnder bekinnesse ende in siinder vermoghentheit hier omme
[23] es hi ooec volcomen in sinen sprekene Daer hii sprect dat
[24] woirt daer sprect hii hem seluen ende alle dinc. in eennen anderen
[25] persoen ende geeft hem die selue nature die hi selue heeft
[26] Ende hi sprect alle vernuftege geeste inden seluen woirde naden
[27] beelde alsoe het inbliuende es na den zone vutlichtende alsoe elc
[28] bi hem seluen es niet geliic in alder wiize geliic dat een es den
[29] seluen woirde Maer die geest in sinen vernufte heeft mogelicheit
[30] te ontfaene van genaden des selfs woirts ende dat selue woirt
[31] alst in hem zeluen es dit heeft de vader al gesproken door dat
[32] woirt ende al dat inden woirde es Sint dat dan die vader dit
[33] + al ‖ ghesproken heeft wat js dan dat Jhesus inder sielen es
[34] sprekende Alsoe als jc gesproken hebbe Die vader sprect dat +118c
[35] woirt ende sprect inden woirde ende anders niet Ende Jhesus
[36] sprect inder sielen die wise ziins sprekens es datti hem seluen
[37] oppenbaert ende alle dat die vader in hem gesproken heeft na
[38] der wise dat die geest ontfanckelic es

[39] Hi oppenbaert vaderlike heerscap inden geeste In eenre onmeteliker
[40] godliker gewout Ende zo wanneer dat die geest deze

1) *hs.:* wge

[1] aant. gewout onfeet inden zone ende door den zone zo wert hi geweldich
[2] in elken voortgane Alsoe datti gheliic ende geweldich wert in allen
[3] duegden ende in alre volcomender luyterheit alsoe dat hem noch
[4] lief noch leet noch tiit noch al dat god inder tiit gescapen heeft
[5] niet gestoren en mach hi en bliift geweldeliken daer in staende
[6] als in eender godliker cracht daer alle dingen cleyne iegen ziin ende
[7] niet en vermoghen

[8] Jhesus oppenbaert hem ten anderen male inder zielen met
[9] onmeteliker wiisheit die hii selue es ende alle dat daer jnne es
[10] alsoe als dat selue een es So wanneer die wiisheit metter zielen
[11] geenicht wert soe es haer alle twiuel ende alle dolinge ende alle
[12] demsternisse ganselike te male af genomen Ende wert gesettet in
[13] een luyter claer licht dat god selue es Gheliic als david die profete
[14] sprect / Heere in dinen lichte sullen wi dat licht bekennen daer wert
[15] god met gode bekent inder zielen Ende zi bekint met deser wisheit
[16] haer seluen ende alle dinc ende die zelue wiisheit bekintze met
[17] haer seluen Ende si bekent met dier seluer wiisheit die vaderlike
[18] heerscap in vruchtbareger vruchtbaerheit Ende zii bekent die
[19] wezelike isticheit in simpelre eenicheit sonder eenich ondersceit
[20] Jhesus oppenbaert hem oec met eender onmeteliker zueticheit
[21] ende riicheit vte des heylegen geest cracht vutzweuende ende
[22] ouerzweuende ende invlietende met ouervloyegher riicheit in allen
[23] ontfanckeliken herten Ende ziet zoe wanneer hem Jhesus aldus
[24] oppenbaert met deser riicheit ende zueticheit ende hem eenicht
[25] metter zielen dan vlietet de siele in hem seluen ende ouer alle
[26] dinc van genaden sonder middel met gewoude in haer eerste begin
[27] ende dan es die vterste mensche gehoersam den innersten mensche
[28] toter dooet ende es in gestaden vrede jnden ‖ vrede gods alle tiit+
[29] Dat Jhesus aldus in ons commen moet ende vte moet werpen alle +118d.
[30] hindernisse ende henen doen ende maken ons een met hem Alsoe
[31] hii een es in den vader ende metten helegen geest een god eeuwelic
[32] zonder eynde dat wy aldus met hem vereenicht werden moeten in
[33] de weerelt der weerelde dies moet hy ons hulpen Amen.

[1] aant. **E. I, 42.**
[2] + **Den derden sondach naer paesschen**
[3] [M]Odicum et Jam non videbitis me. +118d, reg. 9.

[4] Ic hebbe een woirt gesproken ten latine dat sente Johannes bescriift
[5] in dat euwangelium datmen leest vanden zondage dit woirt
[6] sprac ons heere Jhesus tot zinen jongheren Een weynich ofte een
[7] luttel ende te hants en suldi mi niet zien Siet hoe cleine dat es dat
[8] die creature in ons lichtet soe en sien wi gods niet Sente augustiin
[9] vraegde wat es euwich leuen Ende hy antwerde ende sprac vraechstu
[10] my wat euwich leuen es. vrage ende hoert dat eewich leuen
[11] selue. want niement en weet bat wat hitte es dan die hitte heeft
[12] Niement en weet bat wat wijsheit es dan die wijsheit heeft Niemen
[13] en weet bat wat euwich leuen es dan dat euwich leuen zelue.
[14] Nu sprect dat euwich leuen zelue onse lieue heere ihesus cristus
[15] Vader dat es euwich leuen dat men di bekinne alleene eenen gewaregen
[16] god. Een weynich ofte een luttel ende te hants en zuldi
[17] my niet zien. Ghy sult weten sage de ziele god van verren in eennen
[18] middelle ofte in eender wolken eennen ogenblic zoo en keerde zi
[19] haer van gode niet om dusentich gulden weerelde / wat waendi dan
[20] wat dat es daer men gode siet in hem seluen alsoe als hi es sonder
[21] middel in sinen bloeten wezene Alle die creaturen die god ye
[22] gesciep ende noch sceppen mochte op datti woude dat es alzo
[23] weynich ofte alsoe lettel iegen gode Ja den hemel die soe grooet
[24] es ende zo wiidt seydict v ghi en soudes niet geloeuen Maer die
[25] een naelde name ende ruerde den hemel metten poente vander
[26] naelden dat plexken dat dien poent vander naelden aen den hemel
[27] bedecte dat ware groeter iegen den hemel ende jegen alle de
[28] weerelt dan den hemel ende alle de weerelt iegen gode Daer omme
[29] eest herde wel gesproken Een weynich ofte een luttel ende te hants
[30] en suldi mi niet zien Alsoe lange als die creature yet in v lichtet
[31] + zo en siedi gode niet hoe cleyne dat es het moet ‖ al aue Daer
[32] omme sprect de ziele int boec der minnen Ic hebbe omme geloepen +119a.
[33] alle die stad ende alle die straten ende ic hebben gesocht die mijn
[34] ziele daer min[n]et ende ic en vants niet Si vant inglen ende vele
[35] dinghen Maer si en vant niet hem dien haer ziele daer mint Si
[36] sprac daer na Doen ic een wenich ofte een luttel ouerspranc doen
[37] vandic hem dien miin siele daer mint / Recht of si spreken woude
[38] Doen jc ouerginc alle creaturen dat een weinich ofte een luttel

[1] aant. es te achtene doen vandic dien min ziele daer mint De ziele die
[2] daer gode wilt vinden die moet ouergaen ende ouerspringen alle
[3] creaturen sal zi gode vinden

[4] Nv wet dat god de ziele alzo crachtichlike mint waert mogelic
[5] datment alzo seggen mochte die gode benemen wilde datti die
[6] ziele niet minnen en soude hi bename hem siin leuen ende siin
[7] wezen want de minne daer god de ziele mede mint dat es ziin
[8] leuen Ende in dier seluer minnen vlietet vte de heleghe geest. ende
[9] die selue minne es die helege gheest Sint dat god dan de ziele aldus
[10] crachtichliken mint so moet de siele alzo groeten edelen dinc ziin
[11] dat niet en es te gelikene van gescapenen creaturen Alsoe een
[12] meester sprect int bouc vander zielen en ware geen middel die
[13] oege sage een můgge aen den hemel Ende hi sprac waer en[de]
[14] hi meynt dat vier ende die locht ende vele dincs dat tusschen den
[15] hemel ende de oege es Een ander meester sprect en ware
[16] geen middel min oege en sage niet. ende sii spreken beede waer
[17] Die eerste sprect en waere geen middel de oege sage een mozie
[18] aen den hemel ende hi meynt en waere geen middel tusschen gode
[19] ende der zielen te hants zage zi gode want god en heeft geenen
[20] middel noch hi en mach oec geenen middel liden

[21] waere de ziele altemale ontblooetet ofte ontcleet van allen
[22] middele zo waer haer god bloot te anscouwene ende hi gaue
[23] haere hemzeluen altemale Die wile dat de ziele niet altemale
[24] ontbloot ofte ontdect en es van allen middelle hoe cleyne dat es
[25] daer zij mede becommert es zo en ziet zi gode niet want waere
[26] yet middels tusschen lijf ende ziele alzo groot als een haer breet
[27] daer en worde nemmermeer eeninge Als dit dan es aen liiffelike
[28] dingen zo eest ooec aen geestelike dingen. Sente bernart sprect
[29] wiltu de waerheit leeren kennen luyterlike zo legt aue vroude ende
[30] vreeze toeuerlaet oeffeninge ende pine. want ‖ vroude es een middel+
[31] vreese es een middel toeuerlaet oeffeninge ende pine het es al een +119b.
[32] middel die wile dattuut aenziet ende het di weder aensiet Die
[33] ander meester sprect en ware geen middel min oege en saghe niet
[34] legghe ic de hant al vaste op min oege so en zie ic niet hebbicze
[35] voor mi ende vander oege alte hant zie ic ze dat comt bider grofheyt
[36] die aen de hant leegt daer omme moet geluytert werden ende
[37] cleine voge werden inder locht ende inden lichte ende alzo een
[38] beelde gedragen wert in mijn oege | dat merct aen eennen spiegel.
[39] houdi dien voer di so hersciint dijn beelde inden spieghel ende
[40] daer omme zo en bestu selue inden spiegel niet / die oege ende

[1] aant. de ziele es een alsuken spiegel dat altemale daer inne herbeeldet
[2] dat daer iegen gehouden wert daer omme en sie ic niet de hant
[3] ofte den steen inden spiegel. Maer ic sie een beelde vander hant
[4] oft vanden steene Maer dat selue beelde en sie ic niet in eennen
[5] anderen beelde ofte in eennen middel. Maer ic siet sonder middel
[6] ende sonder beelde | Ende dat beelde es dat middel want dat
[7] beelde es sonder middel. want het es loepen sonder loepen het
[8] maect wel loepen Ende grooetheit sonder groetheit maect wel
[9] grootheit Alsoe es oec beelde zonder beelde want en wert niet
[10] gesien in eenen anderen beelde daer af es dat euwege woirt dat
[11] middel ende dat beelde selue dat daer es sonder middel ende
[12] sonder beelde selue Op dat die ziele inden euwegen woirde god
[13] begripe ende bekinne sonder middel ende sonder beelde |

[14] Inder zielen vernufticheit es van jerst eene cracht die gods
[15] gesmaect heeft oft gewaere wert ende die cracht heeft .v. eygenscapen
[16] dat eerste es dat zii aůe sceedt van hier ende van nv.
[17] Dander es dat zii niet geliic es. dat derde dat zi luyter ende
[18] onuermingt es | dat vierde es dat zii in haer zeluen wederwerkende of
[19] zuekende es. dat viiffte es dat zi een beelde es | Dat eerste es si sceydet
[20] aue van hier ende van nv. hier ende nv dat es stad ende tiit |
[21] nv es dat es dat aldermi[n]ste van der tiit Ende het en es noch een
[22] stuc der tiit noch een deel der tiit het es wel een smaec der tiit
[23] ende een poent der tiit ende een eynde der tiit nochtan hoe cleyne
[24] dat es het moet aue al dat die tiit ruert Oec moet aue dat ander
[25] si sceidet aue van hier. Hier dat es herde cleyne nochtan hoe cleyne
[26] + dat es het moet aue. Dat ander dat zii niet geliic es Een meester
[27] sprect God es zulc een wezen die niet geliic es noch niet geliic en +2
[28] mach werden Nv sprect Johannes wi sullen gods kinder geheeten
[29] werden. sullen wi dan gods kinder ziin [soe moeten wi hem geliic
[30] + ziin][1] ‖ / hoe sprect dan die meester god es een wezen die niet geliic en
[31] es Dat verstaet aldus. In dien dat die cracht der sielen niet geliic es +119c.
[32] zo es zii gode geliic. Ja van siinre genaden recht alzo gode niet
[33] geliic es alzoe es oec dezer cracht niet geliic. Ghi sult dat weten.
[34] dat alle creaturen die iagen ende wercken daer omme naturliken
[35] dat zii gode geliic werden. die hemel en liepe nemmermeer noch en
[36] jaechde noch en s[och]te en sochte hii god niet oft eenne gelikennesse
[37] gods | En wrachte god niet in allen dingen. die nature en wrachte
[38] niet noch en begeerde niet aen geennen dingen want het zii di lief
[39] oft leedt gi wetet ofte ghi en wetet niet. Doch heymelic zuect
[40] die nature ende meynt god inden binnensten. Nye en gedorste

1) *ontbr. in hs.*

[1] aant. geenen mensche zo seere die hem drincken gaue dat hiis begeeren
[2] soude | en waere daer niet yet wat goets inne Die nature en meynt
[3] geen dinc noch eten noch drincken noch cleedre noch gemac noch
[4] niet anders en waere daer niet wat gods inne Si suect heymelic
[5] ende iaegt ende criget emmermeer. na dien dat zi god daer inne
[6] vendet | Dat derde dat zi luyter ende onuerminget es Gods nature+
[7] es dat si niet vermangens noch vermingens en mach liden Alsoe +3
[8] heeft oec dees cracht der sielen geen vermang noch vermingen
[9] daer en es niet vremts jn | noch daer en mach niet vremts in
[10] geuallen. Sprakic tot eennen scoenen mensche datti bleec ofte
[11] zwerte waere Ic dade hem onrecht. De ziele sal ziin altemale sonder
[12] gemanc. ende zonder verminghen gescapender creaturen. alsoe als
[13] god es sonder vermang ende sonder vermingen met yemande. die
[14] mi min cappe name die name my daer mede ende al datter ane
[15] hangt. Als ic henen ga so gaet dat al met mi dat aen my es waer
[16] op de geest gevuecht ofte gebouwet es die dat trect die trect den
[17] geest met hem. Die geest daer niet op gebouwet en ware noch aen
[18] niet en hangt die dat ommekeerde hemel ende eerde bleue onbeweecht
[19] | want hii en hanct aen niet noch niet en hanct aen hem |
[20] dat vierde es dat zii alle wege jnwendich suekende es God es+
[21] een alzulken wezen dat alle wege woenende es jnden alre binnensten. +4
[22] daeromme vernufticheit es alle wege in suekende Maer die wille
[23] geet op datti daer mint alse my comt min vernuft zo gietet hem
[24] miin wille met siinre minnen op hem ende dat genuegt hem wel
[25] Nv sprect sente pauwels wy sullen gode bekinnen alsoe wi van
[26] gode bekint ziin Sente Jan. sprect wi selen gode bekennen
[27] alsoe hi es. Soudic geverwet ziin so moestic aen my ‖ hebben+
[28] dat der varwen toe behoort. Nemmermer en werdic gevarwet +119d.
[29] Ic en hebbe dat wezen der varwen aen my. Nemmermeer
[30] en magic gode zien dan inden seluen daer hem god in siet.
[31] Daer af sprect sente augustiin God woent in eenen lichte daer
[32] geen toeganc toe en es. Nochtan en sal hem hier omme niement
[33] versagen men woent wel inden wege of in eennen toegange ende
[34] dat es goet maer het es der waerheit verre want en es god niet
[35] Dat viiffte es dat een beelde es. Ja nv merct met neerenste ende+
[36] onthout dit wel in dien hebdi die predicate altemale beelde ende +5
[37] beelde dat es zo te male een deen metten anderen datmen geen
[38] ondersceet daer tusschen verstaen en mach | men versteet wel dat
[39] vier sonder hitte. ende die hitte sonder dat vier | Men versteet
[40] wel de zonne sonder dat licht. ende dat licht zonder de zonne

[1] aant.Maer men mach geen ondersceet verstaen tusschen beeld ende beelde
[2] want het werdt deen met den anderen geboren. ende het sterft
[3] deen metten anderen Alse miin vader sterft daer omme en sterue
[4] ic niet. Maer daer sterft datmen nemmermeer en sprect het es
[5] ziin sone | Maer men sprect wel het was ziin sone Maectmen oec die
[6] want wit In dien dat zii wit es zo es zii geliic alre witheit. Siet alzo eest
[7] hier. verginge dat beelde dat na god gebeeldt es soe verginge oec dat
[8] beelde gods. Ic wille een woirt spreken Ja dier es ij.oft.iij. merket
[9] wel te rechte vernufticheit die blincket ende doerbrect alle die
[10] winckele der godheit. ende nemt den sone inder herten des vaders
[11] ende zii en rust nemmermeer si en brect jn jnden gront daer goed
[12] ende waerheit vutbrect ende nemt haere inden beginne der goetheit
[13] ende daer waerheit vutgaet | ende daer het geenen name en heeft.
[14] het brect vte in eennen vele hoogheren gronde dan goede ende
[15] wiisheit es Maer den wille genuecht wel an gode alsoe hi goed
[16] es | Maer vernufticheit die sceedet dit altemale aue ende gaet in
[17] ende doorbrect in de wortele daer die zone vut comt ende die helege
[18] geest vutvloyende es Dat wi dit mogen begripen ende euwelic
[19] salich moeten werden dies hulpe ons de vader de zone ende de
[20] heylege geest amen.

[21] II.
[22] + Hoe ende waertoe god den mensche gescapen heeft
[23] na ziin beelde.

+117a, reg 15.

[24] **O**Nse heere god sprac maken wi den mensche na onsen beelde
[25] ende tot onser gelikennessen Dat die mensche naer gode gebeeldt
[26] es dat leegt ander werckender cracht Dat gedinckenesse warp
[27] hem inden vader ende dat verstaannesse inden zone nv en heefstu
[28] noch niet dan twee persoene So es die vader anscouwende zinen
[29] zone dat ziin beelde es ende daer in hebben zii eenen wellost ende
[30] daer af comt de minne haerer beider ende dat es die helege geest
[31] du sult al dinen wille werpen in gode ende in gode verliesen so
[32] hebstu al dine wellost dien du emmermeer an gode begeren moges |
[33] ende dan aldereerst bestu gebeelt na gode alse dine crachten
[34] dat wercken Ic spreke waere een mensche in eenicheden alleene
[35] ende verhieůen hem bouen hemseluen ende ouer alle dinc | dees
[36] mensche ware gode vele gelikere dan een ander mensche die
[37] nochtan goede wercken wrachte ende berechte met sinen woirden

[1] aant. een geheel conincrike want die gode alleene blooet mint dien geeft
[2] god hem seluen oec blooet Maer berechtinge der creaturen benemet
[3] gewarege aenschouwinge | O mensche hier toe heeft di god gescapen
[4] dat ghi hem alleene bekinnen ende minnen soudt het mochte J.
[5] eenvuldich simpel mensche ziin die nie lettere en leerde hem soude
[6] meer geoppenbaert werden dan allen den meesteren die ye te
[7] pariis const geleerden Ach lieue mensche kende di dat ic v seggen
[8] wille en[de] waerdi versmaet ende verworpen ende verallendicht.
[9] hoe zalich soude ziin de mensche die aldus versmaet es van hem
[10] seluen. wat waendi hoe genoechlic datti god es in te woennene
[11] Maer nochtan sal die men- ‖ sche noch meer moeten hebben hi sal+
[12] gedoodt moeten ziin ende alder dingen gestoruen die god ye gesciep. +117b.
[13] Ja hoe scoene dat si siin ofte hoe jammerlic dat zii siin dat zi hem
[14] niets niet en beroeren noch en bewegen te lieue noch te leede Du
[15] salt alder dingen doodt ziin ende alle dingen sullen di doodt siin
[16] Du sult dinen wille begeuen hebben ende dine natuerlike const
[17] altemale Ende als du aldus alle dingen gelaten hebs zo verheft
[18] di god bouen di seluen Ende hi sal di in eennen ogenblic oppenbaren
[19] sine godlike waerheit ende daer leerstu meer wisheden dan alle
[20] de meesters die ye te pariis lagen geleeren mochten daer god den
[21] mensche leert daer moeten alle naturlike conste afgaen Dien
[22] mensche dien dit gesciet dien eest onmogeliic datti nemmermeer
[23] hem van gode keere / dat es een volcommen mensche die also
[24] dicke als hi wilt vut gode ende in gode gaet ende nemt zinen nooddorst
[25] sonder gebrec O mensche aldus blooet zuldi te gode gaen so
[26] wertstu begrepen van gode Maer het ziin vele menschen die gode
[27] dienen om den anxt vander hellen ofte on den loen van hemelrike
[28] Maer dat en es de gerechte of de gewarege minne niet want hets
[29] naturlic dattu gode mints om datti di gescapen ende gemaect
[30] heeft ende dit en es niet blooet gemint noch dies zuldi cleynen
[31] loen gecrigen inden euweghen leuene want ghi dient hem van
[32] noode ende niet van rechter liefden Maer oftmen di seide dattu
[33] nemmermeer in hemelrike comen souds ende dat ghi in de helle
[34] euwelic sout moeten ziin dat ghi dan gode minnet ende dienet
[35] van rechter liefden dat waere blooet gemint Dat wi dan gode aldus
[36] blooet minnen moeten ende ziins euwelic gebruken moeten des
[37] moetti ons hulpen amen

[1] aant. **III.**

[2] + **Op onzer vroůwen dach assůmptio**

+135d, reg. 38.

[3] **O**Nse heere sprect inder euwangelien maria heeft dat beste deel
[4] vercoren Al was dit ghesproken van marien magdalenen So mach
[5] ment doch vele eygheliker spreken van marien onser lieuen vrouwen
[6] martha hadde cristum ghenooedt in haren liiffeliken hůse ende
[7] diende hem liifliic ende spiisden oec Maria haer zůster noedde
[8] cristum in haer geesteliic hůys ende spiisdene geestelic dat hem
[9] ongheliic vele weerdere ende beqůamer was Doen martha ouer
[10] haer claegde doen onscůldichdeze ons lieůe heere ihesus ende prees
[11] marien ende seide dat si dat alder beste deel vercoren hadde Maer
[12] Maria die werdeghe moeder ons heeren die dede in ihesů de dinc
[13] alder edeliixt ende alder hoechst Si diende cristo ende diende
[14] + cristum ende noeddene werdichliic ‖ ende sonderlinghe in haer
[15] huys vor alle creaturen. want alle creaturen bidden gode alzo tot +136a.
[16] haren huys te commen dat zi yet van hem nemen ende om dat
[17] zii siins ghenieten willen want dat is der creaturen eyghen dat si
[18] wat van gode ontfaen Alle haer wezen ende haer werken ende
[19] beweghen ende alle dat zii hebben Ende dats gods eyghen dat
[20] hiit gheůe Siet god is een luyter gheuere ende men vint niet datti
[21] ye ghenam van eenegher creaturen sonder alleene vander werdegher
[22] maghet marien Ende die ontfincken alzoe eyghenliic te haren hůys
[23] dat si hem heeft ghegheuen menschelike nature. ende daer met es
[24] zii allen creaturen ouergescreden ende daeromme heeft zii dat
[25] beste deel vercoren. Marta hadde oft bat cristum in haer huys
[26] Maer maria bat cristum ende noeddene in haer seluen jn haerer
[27] zielen die eyghelic ziin huys is want in allen creaturen en is god
[28] niet alzo eyghelic als inder zielen ende vele eygheliker dan jnden
[29] hemel. Ic spreke allen creaturen metten anderen ende alle dat onder
[30] hem es dat en heeft allegadere niet alzo vele gods noch en mach
[31] gods niet alzo vele in hem hopen als die ziele alleene want zij
[32] es alleene een eyghen stad gods ende alle dat in hare is dat is gods
[33] ontfanckeliic. ende negheen creature en mach in haer commen
[34] Ende in dit huys ontfinck maria ihesum Martha ontfinc cristum
[35] als eennen mensche in hair huys Maer maria ontfinc cristum als
[36] haren god in haer seluen Ende dat ongheliic ende vele edelder
[37] was si spiisden oec Ende dat es xpristůs oft gods spize alzoe hi
[38] selue sprect den wille ziins vaders wat waendi hoe god daer naer

[1] aant. honghert datti eennen goeden wille in ons veruolge des en consten
[2] alle creaturen niet ghedinken noch ghepeysen hoe dat god met
[3] allen dien datti es hem es jaghende ende begerende ende quellende
[4] op datti ons moghe herhalen met allen dien datti gheleysten mach.
[5] Ende het en begheerde nie moeder alzo seere haer lieue eeneghe
[6] kint te ziene | noch nie creature sinen lieuen gheminden vrient
[7] dusentich weruen meer ende sonder getal zo begheert god datti
[8] vander zielen ghemint worde ende ghesien.

[9] God heeft [hem][1] gheleget in eenen wonderliken strecke in allen
[10] creaturen. Ja hy heeft hem ghelegt voor de voete der sielen hoe dat hem
[11] de ziele nemen wilt met ghemake trect hiize naer hem Maer met
[12] pinen stect hiise vooert ‖ Siet alle dat god ye verhengde met dien+
[13] seluen jaegt hi minen wille Ende dit is die meyninghe gods in +136b.
[14] allen dingen Ende aldus spiisde maria cristum edelikere dan ye
[15] creature Ende diende hem niet alleene metter herten maer met
[16] haer seluen Si ontfinc dat eůwege woirt ende diende hem Ende
[17] dien worde en mach men niet bat ghedienen dan datment hoore
[18] ende datmen hem eene ledicheit ende een stille make ende een
[19] ghesaemt gemoede dat ment versta | daer met dient men dien
[20] woirde eygelic ende oirdenliic Si sat en[de] hoorde ziin woirt wie
[21] heeft dit woirt alzo edelic ontfaen ende hem ghedient als die
[22] Edele Jonfroůlike maghet maria want zi heeft den woirde al voldaen
[23] Ende het es ghecleet met haeren vleessche ende menscheliker
[24] naturen Ende daer omme sprac die inghel gabriel wel te rechte
[25] die heere es met di Maer alle creaturen siin met gode want zi
[26] willen siins ghenieten

[27] In twerande wiis is god metten lieden / die een siin alzoe dat alle
[28] haer goede wercken die zii doen. die doen zii met sulker meeninghen
[29] het zii hem seluen ofte den creaturen dat zii niet luyterliic en
[30] connen haer werc ghewerken door gode zii en meynen wat yets
[31] daer. inne ende alsoe werden haer goede werken verderft Desen
[32] lieden siin de creaturen een middel tusschen gode ende hem ende
[33] daer omme werden al hare werken creaturliic Maer nv ziin een
[34] partye van andren lieden ende met dien es god alzoe | dat god een
[35] middel es tusschen den creaturen ende hem God es dien lieden na
[36] ende hii wert ghenomen in dien lieden ende alle dier lieden wercke
[37] hoe snoede dat sii siin ofte hoe vremde die werden alle godlic ende
[38] van naturen des middels en maecht niet minder siin Dezer liede
[39] wercken werden alzoe ghewracht dat god van nooede moet haer
[40] mede werker ziin jn allen dinghen | deze hebben cristum wel thůys

1) *ontbr. in hs.*

[1] aant. ghenoedt Si nemen god in hem seluen Ende nemmermeer en sal
[2] hem die mensche verre van gode nemen noch god verre van hem
[3] + Ons heere sprect ic sta ende cloppe voor der doren God en comt
[4] nemmermeer naerder dan voor der doren vanden quaden menschen +nota.
[5] + in desen leuene Maer den goeden menschen es god ‖ altemale
[6] binnen Maer den quaden menschen bliift hii vor de dore staende +136c.
[7] ende siet ende wacht oft zii hem de doren wouden open doen ende
[8] so soude hii ter stont snelliken ingaen Maer oft ghii hem vůtdringhes
[9] vůt uwer doren So en can hii niet in ghecommen noch
[10] ghi en laet hem gheen stad in di hebben zo en comt hii doch niet
[11] voorder dan voor der doren. Wet dat voor waer zo waer
[12] dat god stad vint daer moet hi in ziin ende van noode werken
[13] + Alle die wercke die god werct ende die hii ye ghewrachte die
[14] werct hi daer omme datti .J. werc volbringhen moghe. ende +nota.
[15] dat es datti de ziele salich make Ende alle de gauen die hii
[16] ye ghegaf in hemelrike ofte jn eerterike die gaf hii daer omme
[17] + datti eene gaůe gheuen mochte. ende dat is hem zeluen God
[18] en es gheens dincs mildere noch riickere dan ziins selůes Alle +nota.
[19] de gauen die god ye ghegaf hoe snoede oft hoe cleyne dat ghi
[20] ghedincken ende ghepeysen mocht die en gaf hi nye zo gherne
[21] als hi hem selůen gheeft Ende altemale datti ye ghewrachte
[22] ofte ye gegaf dat en es niet dan een bereyden om hem seluen te
[23] gheuene ende om deze dinc siin alle dinghen ghescapen ende
[24] nieůwers om anders dan dat zii de siele bereyden ende voeghen
[25] dat haer gods loste ende dat si en moghen ontfaen | het zii dach
[26] oft nacht god werct sonder onderlaet jn eenen yegeliken oghenblicke
[27] wanneer dat hi stad vinden mach datti veruulle alle de
[28] winclen der sielen op dat hoochste datti ontfaen mach. want daer
[29] en es gheen twiuel ane daer en mach niet ydels bliuen. Woude nv
[30] de mensche wel laghen ende waer nemen zire hoocheit die soude
[31] maken een nůwe ydel in hem. ende een nuwe ontfanckelicheit gods
[32] Ende alzoe ginge de mensche in eennen afgronde sonder eynde
[33] ende name alle weghe god jn eenre meerder gauen Ende in eenre
[34] nůwer gauen ofte wizen Daer die inghel tot onser vrouwen sprac
[35] Du best vol gracien Doen en meyndy niet dat zi niet meer ontfaen
[36] en soude. want si ontfinc zint ende nam alle tiit toe Maer si was
[37] + te dier tiit vol al haerer ontfanckelijcheit ende veruult op dat
[38] hoochste Maer die veruullinge mocht si weder tot eenre vele meerder +nota.
[39] ontfanckelicheit ende meerder veruullinghen bringhen Ende alzoe
[40] eest oec in ons Also lange als wi niet en hebben al dat de ziele cristi

[1] aant. hadde zo moghen wi alle tiit toenemen in der gracien ende in der
[2] minnen Ende oec zuldi weten dat de mensche nemmermeer soe
[3] vele ‖ en mach ghewillen inder minnen daer dit gewarege toenemen+
[4] der minnen alleene an leegt hij en mach dat selue datti wilt in eene +136d.
[5] vele meerder ende hoogher wisen hebben dats dattu gode gherne
[6] alzoe vele waers als hi in hem zeluen es Ende daer en moegstu
[7] niet meerders ghewillen in eennre meerder minnen ende zoe wie
[8] hier ane toeneemt die nemet jnder waerheit toe Ende hoe vele
[9] goeder werken hi doch doet en neemt hi hier jnne niet toe zo en
[10] nemt hi inder waerheit niet toe Oec en mach de mensche nemmermeer
[11] soe groeten goet ontfaen van gode hi en mochte wel een vele
[12] meerder ontfaen Ende nochtan dat selue in een vele meerder wize
[13] Recht als eene voncke viers Die voncke viers heeft viers nature
[14] in hare Maer nochtan en es zi niet alzoe groet als alle viere Ende
[15] aldus es gods meyninghe datti ons al ende dat meeste gheuen
[16] wilt waert zo dat wi ons al gheydelt hadden Ende datti stad in
[17] ons alzo grooet ledich vonde want van noode wilt god ende moet
[18] veruullen die stad die wi hem bereyden ende die hii in ons ledich
[19] ende onbecommert vint. Het ware onmogheliic ende het en mach
[20] nemmermeer siin dat god in ons commen mach eer wi hem stad
[21] geuen dat is alzo langhe als wi inden sonden willen ziin ende ons
[22] binnenste daer met belemmert ende gheuůlt is Ende alzoe onmogeliic
[23] oec waert dat god [d]aer niet en ware daer men hem stad gheeft+
[24] Siet ghi en dorft niet meer doen wiltu gode nooeden dan dattu +nota.
[25] 25 hem die stad in di bereydes ende ghi moeght voorwaer seker siin
[26] datti hem in alre wizen daer hi hem ye in ghegaf di hem sal gheuen
[27] in dezer stad Nv waer mede machmen dan gode stad gheuen Siet+
[28] alleene met ghewaregher volcommender oedmoedicheit want die +nota.
[29] is alleene gods stad. ende die was ghewarichleec gods stad ende
[30] volcommenlic gods stad

[31] ende die oedmoedicheit was ghewarichlic ende volmaecteliic
[32] in onser vrouwen Doe zi sprac toten Inghel Siet hier de
[33] deerne gods. Als of si segghen wilde Ic ben sonder mate gode
[34] onderworpen. al dat hii in my wilt dat sallic doen ende dat salic
[35] siin. wilt hi werken daer benic altemale toe bereet ende hem
[36] onderworpen ic ben de derne gods ic maecht al wel liden Siet die
[37] hem dus gode noch onder woirpe ende liete gode alleene werken
[38] hii soude cristum in siin huys wel ontfaen want inden ghewareghen
[39] oedmoedeghen mensche zo wilt god werken ‖ groete ende onghemeten+
[40] dinghen Ende god mach den ghewareghen oedmoedeghen +137a

[1] aant. mensche alzo luttel wedersegghen als hii mach hem seluen Andere
[2] důegden gheeft god van wille Maer dezen gheeft god van naturen
[3] hem seluen van nooede Dat wi dan deze ghewarege volcommene
[4] oedmoedicheit vercrighen moeten dies hulpe ons de heere alder
[5] oedmoedicheit Jhesus cristus de weerde gods zone amen

[6] IV.
[7] + van der edelheyt des lydens.

+140a, reg. 18

[8] **E**En prior van colene sprac eens dat dat lyden alzoe edel ende
[9] alzoe luyter es. het sceedt den mensche van allen creaturen ende
[10] vereenichten gheheellиic met gode Ic spreke vorwaer wat dat
[11] edelder es dan lyden des en canic niet verstaen Ja van werkene
[12] inder tiit want hadde yet beters geweest dan lyden wet dat cristus
[13] dlyden niet en hadde vůtvercoren bouen alle dat inde weerelt es
[14] Nv sprekic dat geen dinc edelre en es dan lyden sonder lyden
[15] Dit es vrome redene dieze wel verstaet Ic hebben lyden zeere
[16] ghepriist ende het es oec wel recht Maer nv priisic niet lyden.
[17] want alzoe was cristus al datti leedt dat was sonder lyden ende
[18] dat deden iij.stůcken / Dat eerste was datti niet edelder en bekinde
[19] Dander was hi woude ons allen salich maken / dat derde was hy
[20] woůde volbringhen den wille ziins vaders dit es dat aldermeeste
[21] datti leedt zonder lyden. Want hy altooes stont in sinen vader
[22] daer hy vutgegaen was want daeromme bekinde hy alle dinc in
[23] zinen vader Ende hy sach den wille siins vaders jnden vaderliken
[24] gronde daer hi noyt vůt quam daer omme was cristus in sinen vader
[25] ende bekinde die edelheit des lydens Ende dat edel jnbliuen datti
[26] jn sinen vader bleef dat maectene alzoe onlydelic datti leet sonder
[27] lyden Al was zine edele menschelike nature geůoellende des lydens
[28] Daer omme meyne ic lieůe mensche dat wi sullen lyden sonder
[29] liden So werdden wi geliic cristo Dat onze nature gherenen wert
[30] + van lydene ‖ dat es wel menschelijc Maer dat ons ouerste crachten
[31] verhauen siin bouen tiit daer gaen wi bouen lyden sonder liden +140b.
[32] al dat lydeliic es | In dezer wisen siet zoe machmen lyden sonder
[33] lyden Daer omme sprac cristus Mine bordene es licht ende miin
[34] joc dat es zůete Daer omme wie dat daer steet op een verthyden
[35] siins selůes dien es dat lyden licht ende alle dinc es hem zůete
[36] want hij versmaet hem selůen Ende hij begheert datten alle lieden
[37] versmaden op dat hii mach jn sekerheden siins selfs vertyens

[1] aant. staen Daer omme bekennen zii dat noyt minne volbracht en was+
[2] sonder liden want de meeste minne die cristus ye ghetoende dat was +nota.
[3] inden lydene datti leedt Ende daer omme begheeren de vriende ons
[4] heeren lyden op dat sii hem weder antwerden | metter seluer minnen
[5] daer hise mede ghemint heeft op dat zii hem daer mede gheliken
[6] mogen want gheliicheit des wercs es geliicheit des loens vor eenen gherechten
[7] heere. Want ouermits dat volbringhen dat cristus volbrachte
[8] den wille ziins vaders zo es hii ende siin vader een want zii ziin
[9] van naturen een ouermids dat inbliuen datti in sinen vader bleef

[10] Maer dat wi vereenicht werden met gode dat es van ghenaden
[11] want wi ons dicke van hem ghekeert hebben Datti ons dan weder
[12] ontfeet ende tot hem neemt dat doetti van ghenaden want daer
[13] wi ons afkeeren van onzen wezene met vryheit ons willen daer
[14] vertyen wi des goets ende der riicheyt die ons gheloeft es Maer
[15] als wi wederkeeren tot onsen goede ende men ons ontfeet dat
[16] comt van genaden die men ons doet.

[17] Nv sprekic willen wi dan gode geliken dat moet met lydene ziin Ende
[18] het es twerande lyden Dat een es vutwendich lyden anden lichame
[19] Dander es een inwendich lyden ende dat bediet alzo vele al dat de
[20] mensche hem seluen liidt Ende die hem seluen wilt lyden die moet drie
[21] poente hebben Dat eerste datti reyne zii van herten. dat ander datti
[22] zii waernemende des ingeestens dat god in ziinre sielen geestet.
[23] Dat derde es datti eennen luyteren wederblic antwerde ouermids
[24] dien ingheestene Ach lieue mensche als ic alle dinc hebbe leden
[25] en hebbic my seluen niet leden soe benic verre van dien daer ic
[26] hier af ghesproken hebbe. daer by gaet aendacht bouen genade
[27] Ende dat tuycht Sente pauwels want hy sprect dat ic ben dat
[28] benic vander genaden gods want genade ende gracie dat es creature ‖
[29] Maer andacht es een lyden alder creaturen ende een afsceyden+
[30] van alder ghescapender dinc In dezen weghe daer leert de mensche +140c.
[31] hem seluen lyden want als ic my seluen leden hebbe ende alle
[32] ghescapene dinc zoe wert my ghegheuen een ouerzwanc die leit
[33] my alzoe hooghe dat ict niet en can begripen Dan wert my ghegeuen
[34] eenen indrůc dat doet mi sceiden van alder ghescapender Ende dan
[35] benic zweuende inde wostine der godheit Ende dan en bekenne
[36] ic ghene creature want ic bem alzo hooeghe verhauen in die onghescapenheit
[37] dat ic ben leden my selůen na mins selfsheit Endaer
[38] bi gae lyden bouen al dat jc verstaen can. Want dat ic alsoe waere
[39] dat god sprake jeghen my dat en brachte my negheen verdienen
[40] Maer dat ic lyde om de waerheit dat doet my looen verdienen

[1] aant. **V.**

[2] + van .iij. rande vortgange des menschen

+140c, reg. 20.

[3] **H**Et ziin drie vraghen ende in dezen drien vraghen es alle dat
[4] besloten dat eennen beginnenden mensche ende eenen toenemenden
[5] mensche ende eenen volcommenen mensche toe behoort op dat
[6] alder hoochste

[7] Die eerste vrage es welc die alder behendichste doirbroke es die
[8] de mensche inder tiit gedoen mach tot eenen volcommenen leuene

[9] Dander vrage es welc die aldersekerste graet es daer de mensche
[10] inder tiit op mach ghestaen na dezen doirbroke

[11] Die derde vrage es welc die naeste vereeninge es daer hem de
[12] mensche inder tiit met vereeneghen mach gode

[13] Een willich afganc jn geest ende in naturen es die behendichste
[14] dooirbroke Ende een [gelatene][1)] gelatenheit in geeste ende in
[15] naturen es die sekerste graet. een vernůftich doir breken door
[16] geest ende door nature es die naeste vereeninge met gode

[17] van den beginnenden mensche.

[18] **D**At eerste dat toebehoort beginnenden menschen dat es een
[19] willich afganc jn geeste ende in naturen. wat es een willich afganc
[20] in geeste ende in naturen Een willich afganc inder naturen dat
[21] es dat de mensche willichlic af ga allen lůst der naturen Dan alzoe
[22] vele als der naturen eene notdorft es ende den mensche eene vorderinge
[23] mach siin tot gode Ende wat dat es datti dies ledich sta want zoe
[24] + wie dat daer wilt begripen die euwege dinc inder hooecheit ‖ die
[25] moet laten dese verganckelike dinc jnder nederheit Alsoe paulus +140d.
[26] sprect Bruederen eist dat ghi leeft na der begheerten uwes vleeschs
[27] soe suldi steruen Maer dooeddi metten gheeste de wercke des
[28] vleeschs zo suldi leuen Dat de mensche hem beelde na den
[29] lieffeliken cristum. Hier af seyt Sente pauwels doet vte den ouden
[30] mensche met zinen werken ende cleedt v ende doet ane onzen
[31] heere ihesum cristum

[32] Een willich afganc des geests es wanneer de mensche deze
[33] verganckelike dinghen ouersprinct soe comt hi op die eůwege
[34] dinghen Ende die wert hy dan lusteliker gebrůkende dan die eerste
[35] ende dat behoort hem toe van naturen. want die geest eůwich ende
[36] gheestelic es | Nv es te aensiene ofte die geest hem seluen ende die

1) *ontbr. in hs.*

[1] aant. zůeticheit meer suect ofte meynt dan godlike eere. Ende recht alsoe
[2] als die mensche heeft gedaen eenen willeghen afganc alre ouerůloedegher
[3] zůeticheit [der naturen also moet hy doen eenen willeghen
[4] afganc alre ouerůloedegher zůeticheit][1] des geests

[5] Hier af spreken sommege meesters Sůlke liede nemen gode als hy
[6] hem licht ende smaect Ende deze en nemen gods niet want als dat
[7] lichten ende dat smaken af gaet zo gaen si gods aůe Dese liede
[8] nemen den sciin voor dat wezen Maer andere nemen gode in lichten
[9] ende in smaken Ende en nemen lichten ende smaken niet want als
[10] lichten ende smaken afgaet so en gaensi gode niet af Dese nemen
[11] dat wezen voor den sciin Gheestelike zůeticheit es die sciin Die
[12] den sciin nemen voor dat wesen dat ziin vterlike menschen Maer
[13] die dat wesen nemen voor den sciin dat siin jnnerlike menschen

[14] Hier af hadde een mensche begherte van gode te wetene welc
[15] vterliic ofte jnnerlike menschen waren Doen wert hem gheantwert
[16] van gode Alle die mine eere voort setten jn al haren werken jnnerlic
[17] ofte vterlic zoe ziin sii doch jnwendege menschen Maer alle die
[18] miin eere niet voir en setten wat die wercken jnnerliic ofte vterliic
[19] zii siin doch vterlike menschen. Wie dezen willichliken afganc heeft
[20] gedaen jn geeste ende jn nature Die heeft ghenomen den behendichsten
[21] doirbroke Ende dit behoort te rechte toe beghinnenden
[22] menschen

[23] vanden toenemenden menschen.

[24] **D**At ander dat toebehoort toenemenden menschen Dat es een
[25] gelatene gelatenheit jn gheest ende in naturen. Wat es eene gelatene
[26] ghelatenheit in geest ende in naturen Eene gelatene gelatenheit
[27] inder naturen es dit. dat die mensche in allen crachten der naturen
[28] ‖ hem god late wercke hoe hi wilt Ende wanneer hy wilt ende+
[29] waer hi wilt ende dat hi wilt Ende jnder eerster ghelatenheit +141a.
[30] hem oedmoedelike boege onder gode ende onder alle creaturen

[31] hier af sprect sente pieter Alder liefste oedmoedicht v onder de gheweldege
[32] hant gods op datti v verhoghe inder tiit siinder vysitacien

[33] Eene gelatene gelatenheit inden geeste es dat wat god inden
[34] geeste jnwendichs wonders volbrinct datti dies ledich sta Ende oft
[35] hem god in den geeste wedertrect met siinder jnwendegher sueticheit
[36] datti hem god late jnden wedertreckene als inder oppenbaringen
[37] Ende vrede hebbe in den werken gods. Hier af sprect
[38] sente dyonisiůs. wanneer god in miinder zielen es zoe es my alte
[39] wel al gaue mi god dat my alle creaturen onderdanich waeren als

1) *ontbr. in hs.*

[1] aant. hem my en ware niet alzoe wel Maer als hy my ontgaet zo hebbic
[2] jammer daer naer. Sich dat es [m]iin[1] gebrec. Want salomon sprect
[3] men sal ruste hebben jnden dingen Dezen jammer telt Sente
[4] dyonisius voor een gebrec want hi en stont doe noch niet jn eene
[5] gelatene gelatenheit Een leerare sprect. Eene gelatenheit bouen
[6] alle gelatenheit dat es gelaten ziin jn gelatenheiden Die mensche
[7] soude in alzo groeter eenicheit staen jn gode datti vůtwendich
[8] hem seluen niet en vonde dies hem gheluste Ende jnwendich ziins
[9] selůes niet en vonde dies hem verdrote Ende wat god in hem
[10] ofte in allen creaturen volbrochte hy gaue hi name jnnerlic ofte
[11] vterliic datti hem eenen ganzen vrede ofte raste vonde jn allen
[12] den wercken gods / van dezen vrede sprect een leeraere wet dat
[13] jnder waerheit wanneer du jn allen dinen doene ende latene eenen
[14] luyteren vrede vindes dattu dan gode luyterliken meyns jn allen
[15] dinen wercken Maer en es des niet inder waerheit zoe en meynstu
[16] gode niet lůyterlike Deze gelatene gelatenheit jn geest ende in
[17] naturen es die sekerste graet die behooert te rechte toenemenden
[18] menschen

[19] van den volcomennen menschen.

[20] **D**At derde dat behoort volcommenen menschen dat es een vernuftich
[21] doirbreken dooir geest ende door nature. wat es een vernuftich
[22] doorbreken dor geest ende door nature. Een vernuftich
[23] dorbreken dor nature es dit Dat de mensche vernuftichlic door
[24] siin nature ende door alle creaturliic dinc alzoe breke datti met Sente
[25] augustine spreken mach. alle creaturen siin ons een wech tot gode.
[26] Siet de mensche eene groote starke creature datti dan niet op die
[27] + grootheit ‖ noch op die starcheit der creaturen en bliue Maer
[28] datti op groetheit ende starcheit des sceppers bliue die de creature +141b.
[29] ghemaect heeft . siet de mensche een wise scoene creature datti
[30] dan niet op die wiisheit noch scoenheit der creaturen en bliue
[31] Maer datti op die wiisheit ende scoenheit des sceppers bliue die
[32] de creature gemaect heeft Ende alzoe dat die mensche jn allen
[33] dingen neme den sceppere jnder ghesceppenessen ende niet die
[34] ghesceppenesse inden sceppere Alzoe dat de mensche jn allen
[35] dingen god sette tot eenen euwegen middelaere tusschen hem ende
[36] alle creaturen niet de creaturen een middel tusschen hem ende gode

[37] Een vernuftich doorbreken door den geest es dit dat die geest
[38] vernůftichlic door hem seluen ende in hem seluen ende dor alle

1) *hs.:* dijn

[1] aant.creaturen dringhe ende breke Ende dezen doorbroke soe dicke
[2] doe datti alle creaturen verliese Ende hem seluen een eenich een
[3] inden eenen vinde. Het en es noch niet die hoochste salicheit des
[4] geests. want dat daer vint die geest dat es een. Ende dat eenich
[5] een dat daer vonden wert dat es dat ander. Hier es dan noch eene
[6] tweeheit Maer wanneer die geest vernuftichlic jn hem seluen ende
[7] door hem seluen ende dor alle creaturen dringhet ende breket alzoe
[8] datti negheene růste en wilt hebben in geenen ghescapenen dingen
[9] Ende dezen dorbroke zoe. dicken doet dat hi hem zeluen inde
[10] onghescapenheit verlieze ende een eenich een metten eenen werdt
[11] Hier af sprect Sente pauwels. wie aen gode hangt die werdt een
[12] geest met gode. Ende jn desen werdene zoe es die geest siins selues
[13] ontworden Ende es een eenich een inden eenen worden Deze
[14] ontwordene ontwordenheit es dat hoochste armoede ende die ouerste
[15] riicheit des geests Deze vernůftege dorbroke dor geest ende door
[16] nature es die naeste vereeninge met gode Dese hooghe werdeghe
[17] doirbroke hoort toe rechten volcommenen menschen.

[18] In dezen .iij. vraghen siin .vj. grade die allen verstendeghen creaturen
[19] toe behoeren die daer willen vercrighen de hoochste salicheyt
[20] dien eersten es een willich afganc jnder naturen Dander es een
[21] willich afganc jnden geeste Die derde es eene ghelatene gelatenheit
[22] inder naturen. de vierde es eene gelatene gelatenheit inden geeste
[23] Die .v.ste es een vernuftich dorbreken dor die nature Die .vj.ste es
[24] een vernuftich dorbreken ‖ dor den geest bouen deze grade en+
[25] quam nie noch en comt nemmermeer creature lucifer woude hier +141c.
[26] bouen daer omme moeste hi hier onder. Hier af sprect die werde
[27] coninclike maghet maria jnden magnificat ‖ hy te storde de houerdeghe
[28] inder gedachten siins herten. hy sette de geweldege vanden
[29] stoele dat was lucifer met sinen gezellen om haer houerdicheit
[30] ende verhoochde die oedmoedege dat was maria met harer gheselscap
[31] met huerer oedmoedicheyt / wie hier toe commen sal hi
[32] moet sonder beelde staen alzoe als hi dede doe hi niet en was

[33] Nu es een vrage een mensche die voren jn eenen vernuftegen
[34] leuene gegaen heeft die weet doch vele ende dat ziin doch alle
[35] beelden. hoe mach hy dan gestaen sonder beelde alsoe doen hi
[36] niet en was Dat merct. Een groot meester sprac. haddic alle die
[37] beelden jn miinder vernůft die alle vernůftege menschen ye ontfingen
[38] stondic sonder alle eygenscap jn doene ende jn latene noch
[39] niet vore noch niet na Dan dat ic jn desen teghenwordeghen nv
[40] vri ende ledich stonde lydende wat god van my hebben woude ende

[1] aant. dien vor alle dingen volgde zo stondic sonder hindernisse alder
[2] beelden alsoe doe jc niet en was Ende dat en benemen my alle die
[3] wercken niet die ic ye gewrachte / Nv ziin sulke liede die
[4] dit wanen doen ende dat laten Sy wanen hier laten ende daer
[5] doen Ende een vorghesettet beelde die vrie werke gods benemt
[6] dat es eene hindernisse der ouerster waerheit Doch behoeret
[7] toe beginnenden menschen. Her dauid sprect Ic sal hooren
[8] wat god in my spreket. Wet dat de mensche die gods woird
[9] hooeren sal hi moet gelaten siin. want dat selue dat dair hoort
[10] dat es dat selue dat daer ghehort wert Die mensche die nv
[11] hoort wat god in hem sprect ende vten jnsprekene gods wrachte
[12] ende dan des wercs ledich stonde dat es den wech der ouerster
[13] waerheit Die mensche die nv vri stonde ende ledich alre voorsetter
[14] beelden ende vten jnsprekene gods wrachte ende des wercs nochtan
[15] ledich stonde die brachte des daechs vrůchte sonder alle getale

[16] Nu valt een vraghe | een mensche die hemseluen van siinder juegt
[17] geleeft heeft Ofte die mensche jn dezer volcommenheit soude
[18] mogen commen Dies wert eene berechtinge gegeuen van gode.
[19] Het en es geen so quaden mordenare inder tiit. wilt hi hem van mi
[20] laten trecken Ic wille hem aen cristus mins soens stad eenen volcommenen
[21] navolgher maken / Hier af sprect Sente bernaert God en
[22] wilt den mensche niet hebben alzoe hij was Maer hy wilten ‖
[23] + hebben alzoe hi selue wilt siin. Ende die genade te sine wat dat
[24] hii selue wilt die werdt den mensche eygenliic Ende en laet hy +141d.
[25] niet af zii wert hem gadelic ende stondelic Dat wi te deser eenicheit
[26] comen moghen des hulpe ons god fiat

aant. aant. **[Hs. G. 2., Hs. Br. 3]**

[1] V. 81.

+ vander gheisteliker brulocht.

5 *Ecce prandeum meum paraui*

M*E*n begheet huden den dach der feesten van hoe dat een brulocht ghemaect was van eens conincs sone. ende daer af sprac 10 dat ewaengelium. *E*nde oec soe es als op desen tijt die feeste vander edelre ioncfrouwen sinte cordelen *D*it lieue ionfrouken was op haer zeluen ghewijst ende 15 in haer eighene crancheit ghelaten. *E*nde doen dit alsus was doen ghinc sy aenden alre nedersten graet voer al die ander magheden ende ioncfrouwen. ia 20 in mynscheliken vruchten ende ontsiene. *e*nde en *w*oude niet gheslaghen sijn. *E*nde het es wel te proeůenne dat sy ouermids dat selve quam inden alre ouersten 25 graet ende bouen hen allen die voer haer gheslagen waren. *W*ant allen die dode die bloet + stort ‖ tinghe die cloppels. ende die coluen die wondense ende 30 bouen al die viantlike aenschyne

Up den xx^sten^ sondach +
+50a, reg. 1.

ende vander heligher maghet Sente cordula

5 Sermoen

E*Cce prandium meum paraui etc.*

*D*ie edele maghet sente cordula die was tot haer seluen ghelaten in harer eyghener crancheit ende doe ghinc si inden alre nedersten graet voor alle die andere in menscheliker vreesen ende anxste ende en wilde niet ghesleghen wesen. *E*nde es doch wel te prouuene dat si overmids dat selue quam inden alre ouersten 25 graet ende bouen hem allen want alle die doot die blootsturtinghe die clippelen ende die coluen die wondden haer. ende
+50b.
dat viandelike aensien der booser lieden ‖ *D*it al ghinc haer+

+211b, reg. 16.

+212a.

der boser liede. dit ghinc

aant.

1 al doer haer herte ende doer	duer haer herte ende duer
haer fantasie ende sy sterf met	haer fantezie. ende sterf met
een igheliken een sonderlike doot	eenen yegheliken een sonderlinghe
in haren ghemuede. soe dat sy	doot in haren ghemoede.
5 inden stride sterf meneghen	5 *E*nde street ieghen menighen
doot daer die ander mer enen	doot. daer die andere ghelijc
en storuen *M*aer na alle dese	eene storuen *N*a al desen leidse
es sy comen als een heeldinne	haer ghewillichlike onder dat
met enen koenen verweghenen	ganse ghewelt harer vyanden
10 ghemuede ende heeft [te][1] hant	10 ende onder dat zweert des tormenterers
willichlijc haer ouer ghegheuen	
ende heeft haer gheleecht onder	
die ghewelt haerre viande ende	
onder den strijt der doot	
15 *O*ch vriende hier moghen wy	15 *K*inder kinder hier es
merken die ouerwonderlike trouwe	ons zeere te merkene die ouerwonderlike
[gods][1] ende sine verborghenne	trauwe gods. ende
weghe hoe god den	die verborghene wech hoe god
mynsche tot hem trect ende in	den mensche tot hem trect in
20 wonderlike wisen tot den hoechsten	20 wonderliker wisen totten hoochsten
+ dinghen brinct ende in ‖ dien	dinghen heen ende důer
	+51a.
doerpruefden wisen ende weghe	gheproufden wisen ende weghen.
leit. want god leit decke den	*G*od laet dicke den mensche
mynsche in groten mordayegen	vallen in grooter moortdadigher
25 becoringhen ia in groten noet	25 becoringhen ende laet hem comen
ende ghedranghe ende in mynschelike	in grooter noot ende in ghedranghe
crancheit. gheuoelt dan	ende in menscheliker
die mynsche hem gode inden	crancheit *W*oude dan die mensche
weghen volghende ende	gode in dien weghe volghen
30 sijns daer in vernyet. sonder	30 ende sijns daer in waer nemen.
twyvel hy woert dusent graet	*h*i worde sonder alle twifel

1) *naar G. 1*
1) *naar G. 1*

hogher gheůoert oůermids den
strijt ende sijn cranc*h*eit daer hy
in gheprueft es. woude *h*y vlijt
35 ende eernst hebben alsoe dat
*h*ijs waername in dien dat hy
aensaghe ende waername der
godliker hulpen ende gode ghetroůde
ende niet aen hem en
40 twiuelde. ende dat hy oec niet

twaelf dusent grade hoogher
gheuoert overmits dien strijt
ende crancheit. *w*oude hi vlijt
35 ende neerenste hebben dat
hi dies waer name in dien dat
hi aensaghe ende waer name der
goddeliker hulpen ende gode betrauwede
ende an hem niet en
40 twifelde. ende oec niet in eenigher

aant.

1 in enigheren onrechtere vriheit
en viele. soe en mochte die

becoringhe nummermeer ‖ soe
bose noch soe swaer ghesijn noch
5 soe groet dat hem die yet hinderen
můchte *N*v leestmen int
daghelijcs ewaengelium alsoe als
voerseit es hoe dat een brulocht
ghemaect es oft wort van eens
10 conincs sone ende hoe uele liede
dat daer ghenoet waren tot
dierre weerscap *D*ese coninc es
die hiemelsche vader die brudegom

es *ihesus cristus* ons here
15 die brůyt dat sijn wy dijn ziele
ende die mine wy sijn alle gheroepen
ende alle dinc sijn te male
bereit inder vereninghe gods met
der mynnender zielen sijnre
20 brůyt. *O*ch dit es soe onsprekelijc
so na so wůnlec soe inrelec
ende soe heimelec oft hiemelslec
so mynlec ende so vrindelic
dat te male ouertreet alle verstentenisse
25 ende alle conste die
rike meesters van parijs en connen
met al haerrer behindicheit
[+] hier ‖ by niet comen ende wouden

sy hier iet meer af spreken
30 soe moesten sy verstommen
nochtan ende hoe sy daer meer

1 onrechter vriheit en viele. so en
[+] mochte die becoringhe nemmermeer
[+]51b.

so quaet noch zo zwaer
zijn noch so groot datse hem
5 deeren mochte
*N*u leest men in die daghelicsche
euangelie hoe dat een brulocht
ghemaect wort van eens
conincs sone. ende hoe vele liede
10 daer ghenoot worden totter

weerscap. *D*ie heere dat es die
hemelsche vader ‖ *D*ie brudegoem[+]
[+]212b

dat es onse heere ihesus
15 cristus. *D*ie bruyt dat sijn of es
dijn ende mijn ziele. *w*i sijn alle
gheroupen ende ghenoodt ende
alle dinghen zijn te male bereet.
*D*ie vereeninghe gods metter
20 mynnender zielen met sijnre
bruut die es also onsprekelic
ende es so na so inrelic so
heymelic so vriendelic so mynlic
dattet te male ouergaet alle
25 verstannessen ende consten *D*ie
groote meesters van parijs en
conen met al harer behendicheit
hier bi niet comen *E*nde wouden
[+]52a.

si hier af meer spreken si moesten
30 te male verstommen. ende hoe si
hier meer af wilden spreken hoe

af wouden spreken hoe sy myn
bekennen souden ende verstaen
want niet allene met natuerliken
consten oft rijcheiden sonder der
ghenade rijcheide die van bouen
comen moet soe en machmens
niet wtspreken ia noch alle
heilighen noch alle enghelen
*M*er een inwendich ynnich

zijs min bekenden ende verstonden
*M*et alleene natuerlike
maer ooc ghenadelike rijcheit en
machse niet vutspreken noch
alle helighen noch alle ynghelen
sonder een eenvoudich men-

aant.

1 mynschelken dat hem god te gronde ghelaten ende oetmoedich es die beůindes ende gheuoeles yestwat in sinen inwindeghen deghen gront ende en maechs doch niet te worden brenghen noch in gheenre wijs begripen. *W*ant het es verre bouen begrijp alre creatůeren *N*v es hier

1 sche die hem aen gode ghelaten heeft ende gheootmoedicht die beuindes ende gheuoeles yets wat in synen inwendighen gront. ende 5 en machs nochtan niet begripen noch in gheenre wijs te woerde bringhen. *w*ant het es verre bouen dat begrijp alre creatueren

10 seer groet gheestelike vroůde ende blijscap te hebbenne ende
+ te scheppenne in den here in deser brulocht van sijnre ‖ groter

+52b.

ghenaden die hy ons bewijst in deser vereninghen onser zielen met hem seluen want het es alle mynschen een groet troest dies waer nemen wille ende daer om soe sprict ysaias die propheet loeft ghi 15 hiemel ende verblijt v ende vervrout v erde want god heeft vertroest sijn volc ende wilt hem ontfermen ouer sijn erme.
*W*ant des sijt ghewets *A*lsoe waerlijc als god leůet dat omme des mynschen goede leůen goet werc oft goeden wille oft guede begheerte vervrouden hen alle heilighen in hiemelrijc ende in eertrike 20 ende alle inghelen in alsulken vrouden dat alle die werelt dier ghelijc niet gheleisten en can.
Ja een yeghelijc heilich so hi hogher es soe sijn vroude daer af
+ meerder es ende die vroude al ‖ ghesament es noch can recht

+53a.

teghen die vroude die god heeft in die werken als een sempsaet 25 bi alder werelt want god es een metten rechte werke ende inden goeden werken. ende hier bi soe mach ysayas wel spreken verurout hiemel ende erde god heeft vertroest sijn volc. *NV* merct dat hy sprict god heeft vertroest sijn volc ende wille hem ontfermen oůer sijn erme die erme sijn gode ghelaten ende hier om neempt hier 30 hem ane heeft yemant enen vrient die erm es hy en bedenct sijnre niet noch en belijdt sijns niet. *M*er heeft hy goet ende es hi wijs soe seechtmen hem dů best mijn moech ende belijdt sijns te hant

*M*er tot den ermen sprect men god berade dy důs woert die erme
+ gode ghelaten ‖ ende waer dese erme comen daer vinden sy vrede
+53b.
35 ende hebben gode in allen steden *J*a op dat sy ghedoechsam sijn
daer in ende dat sijt gherne ende verduldichlijc nemen vander
hant gods ende hem dies niet te myn mer te meer te gode keren.
*W*ant god die neempt haer waer omme dat sy hem ghelaten sijn
ende ghegheuen. *E*nde daer omme sprict onse here inder ewaengelien·
40 *D*at die erme van gheeste salich sijn. want dat rike der

aant.

1 hiemelen es haer· *N*v willen wy ons dan weder blielic keren tot
deser mynliker brulocht daer wy een deel wt ghegaen sijn. want
daer in hebben wy ons sere te verbliden alsoe als voerseit es staphans

5 *N*v dese brůyt salmen bereyden	5 *N*u dese bruut salmen bereeden
als men die eertsche bruyt	alsoo men die eertsche bruuden
bereidt men salse dwaen ende	bereet *M*en salse wasschen
ontcleeden ende cleden met nůwen	ende met nieuwe cleederen cleeden
clederen ende men salse	ende chieren met alre chierheden
+ cieren met alre cierheit ‖ ende	10 ende die oude cleedere
	+54a.
11 die oude cledere salmen ewech	met allen wech worpen nochtans
werpen nochtan dat sy goet sijn	dat si goet zijn *D*at wasschen
kindere dat dwaen datmen die	wattet es dat verstaet ghi wel.
bruyt dwaen sal wat dat es dat	*D*at es een reyninghe der zonden
15 verstaet dy wel want het es een	15 ende der ghebreken. *E*nde dat
reyninghe van sůnden ende vanden	vut doen in eenen grouuen synne
ghebreke ende dat wt doen	dat es dat die mensche vut doe
der ouder clederen na enen grouen	oude onduechden oude zeden
syn meyn ic dat dat die	ende oude ghewoenten. *E*nde
20 mynsche die oude ondogheden	die nieu‖we cleedere dat sijn+
	+213a.
ende die oude seden ende ghewoenten	21 nieuwe duechden ende een hemelsch
af legghen moet ende	godlic leuen inden nieuwen
dese nůwe cleder dat sijn nv	mensche die na cristum
dogheden ende een hiemelsche	ghebeelt es
25 godlike leuen ende enen nuwen	
mynsche dat es inden inwindeghen	
mynsche dat es die minsche	
die na *cristum* ghebeelt es. Maer	*M*aer nv in eenen
nv oec in enen naerderen syn.	anderen sin. of men ooc die
30 machmen dese bruyt paleren die	30 goede cleederen om dat si out
oude clederen die men wt doet	sijn der bruut vutdoet. ofmen
dat sijn die mynder doechden	ooc alsoo deser godliker bruyt

ende wisen om dat sy oec out
34 sijn soe salmense wt doen
+ ende sal haer ‖ ander aendoen

in eenre hogher wisen *S*oe
salmen dan dese bruyt cleeden
ende met nuwen dierbaren clederen
als voerseit es ende die
40 oude dat es die mynre doechden

dese oude cleederen die mindere
duegden zijn ende wisen. omdat
35 si out sijn yet vut sal doen ende
+54b.
sal haer andere andoen in eenre
hoogher wisen. *E*nde ofmen sprekic
of niet van duechden ontcleet
sal werden ende bouen die duechden
40 comen? *M*ochtment yet

aant.

1 wt doen recht oft men segghen
woude het en es niet ghenoech
datmen vanden mynre doechden
ontcleedt sal werden. *M*en moet
5 oec ouer die doechden comen
mochtmen desen sinne yet bat
helpen soe dat niet onrecht en
ware ghesproken dat waer goet.
*N*v mochtmen dan vraghen
10 machmen dan comen oůer die
duechden ic spreke ia ende oec
neen nyemant en sal noch oec
en mach ouer die duechden
comen· *A*lsoe dat hise niet en
15 sal minnen oft oeffenen noch
hebben· Maer nv es dit doch
waer. *W*aert dat sake dat
een mynsche van gode ghetrect
+ ware ‖ als paulus was uel consimiles

20 similes al die wile en oefent hi
hem niet aen werke der dogheden
nocht aen gheduldicheit
nocht aen ontfermherticheit ende
aen vele deser ghelike
25 Mer als hy weder coempt tot
hem zeluen soe heft hy weder aen
alle doechden te werken als haer
tijt coempt ende also waest met
paulus doen hi raptus was alle
30 die wile was hy alder doechden
ende alles wercs ledich ende was
in dien deel ende in dien sin
bouen alle doechden comen mer

1 bescudden dattet niet onrecht
en ware ghesproken comen bouen
die duechden. ya ende oec
neen. *N*iement en sal noch en
5 mach bouen die duegden comen.
dat hise niet en sal mynnen noch
oufenen noch hebben

16 *M*aer nv
es dat doch waer dat die mensche
van gode ontrocken wert.
ende al die wile en oufent hi hem
+55a.
20 niet aen werken van duechden
noch aen verduldicheit noch
aen ontfaermherticheit ende
vele dier ghelike.

25 maer als
hi weder comt tot hem seluen.
dan heeft hi alle duechden
als haer tijt comt te werkene

trouwen doen hi weder tot hem
35 seluen qůam ende tot hem
zeluen ghelaten was doen erbeide
hy herde zeer in prediken in
scriuen sijn epistolen ende in anderen
stůcken als wel aen hem
40 schint

aant.

1 *N*u verstaet noch in anderen stucken enen anderen syn van duechden ‖ ontcleedt te sijn dat
+ machmen aldus verstaen. die

5 goet willighe mynsche die wille [dit][1] ende dat van gode hebben hy woude gherne alsoe erm sijn dat hi niet den enen nacht en laghe daer hi den anderen laghe
10 ende hy woude gherne alle waerheit bekennen ende gheůoelen ende groten troest heimelic met gode hebben· ende dat hem waer als dien oft dien es

1 *N*och in eenen anderen sin van duechden ontcleedt te werdene. *D*ie mensche wilde dit of dat van gode hebben hi wilde
+55b.
5 gheerne alsoo arm zijn dat hi niet den eenen nacht en laghe daer hi den anderen lach
10 ende wilde gheerne alle waerheit bekennen. ende grooten troost van gode hebben ende gheuoelen ende hebben heymelicheit. ende dat hem ware als dien ende dien es.

15 ende dan segghen ay here ic woude dat my aldus wale met gode waere. ende dat ic alsoe ůele aendachten hadde te gode in bedinghen als ander liede doen ende hebben oft ic woude aldus oft alsoe erm oft hier oft daer sijn ende ic en doe alsůs oft alsoe niet oft my en wort nummer recht ic moet in ellenden sijn oft in eenre clůsen oft
20 in een cloester dan woert ‖ my recht
+ kinder lieue kinder dit sijn noch al die oude cleder die men deser
+56a.
bruyt wt doen moet. *J*a al schijnden sy nochtan oft al sijn sy oec mede in enen deel oec goet want sy wt goetwillicheit comen ende alsoe aenghedaen sijn *S*y moeten nochtan wt. Ja sal dese bruyt
25 haren brudegom wel beuallen. *I*n sinen oghen behaghelic sijn want sy sijn alte enghe ende alte naůwe ende alte zere aentlijf gheprint. *D*at es alsoe uele te segghen als dit bistu inder waerheit noch al selue ende anders niet te male *H*et es al eyghen wille al en weetstůys niet oft al en dunckes ty niet *W*ant nummermeer en staet
30 onůrede in dy op het en coempt al van eyghen wille men

1) *naar G. 1*

merct oft men ‖ en mercs niet *E*nde daer bi als die liede segghen

+ *N*een neen dit en dunct my niet oft dat en dient my niet dat

+56b.

en es anders niet te segghen dan ic en wils my niet doen dienen.
*W*ant wouden sijt hen doen dienen ende wouden sy hen daer in
35 laten ende hen daer toe voeghen. ende keren alsoe wel als tot
enen anderen dinghe dat sy willen oft dat hon ghenůecht daer
sy hůn toe keren het soude hon alsoe wel dienen als dat ander dinc
doet noch myn noch meer Ende hier by eest goet te průeůenne
ende te merkenne dat anders niet en es dan eyghen wille· *E*nde

aant.

1 dan merct noch aldus· *S*oe wat mynsche die de dinghe sal vlien
dat en sal niet sijn alsoe dat hy yet sal sueken die oft die steede
+ oft die wyse die liede die menichte oft ‖ die werken. *N*een neen
+57a.
dat en es niet die sake dat v desse oft dese sake oft dese wise
5 oft dese dinghen hinderen Sonder ghi sijt in die dinghen seluen
dat .v. hindert want ghi hebt v onordelec daer in. *E*nde daer om
hef aen dy seluen ten eersten aen ende laet dy want inder waerheit
du en vliets ten eersten selue waer dů vliets daer vinstu hindernisse.
ende onůrede het sy waer dat sy· *N*v die liede die ůele sueken van
10 buten het sy aen steden oft aen werken oft aen enegher wisen in
ellenden in ermoeden in versmaetheiden hoe groet dat sy. *N*och
en eest al niet noch du en vinste daer niet vrede het es te mael
+ onrecht ghesoecht *D*ie alsoe sueken hoe sy vorder ‖ wt gaen soe
+57b.
sy myn vinden *W*ant sy iaghen recht als een dies weechs hebben
15 ghemist hoe hi vorder gheet hoe hy meer verdoelt Mer wat es
dat beste dat hy nv doet. *H*i laet hem zelven metten eersten
soe heeft hi alle dinc ghelaten inder waerheit al liet een
mynsche een conincrike ia oft alle die werelt ende behoůt
hi hem zeluen soe en heeft hi nochtan niet ghelaten· *M*er
20 laet die mynsche hem zeluen soe wat dat hi dan behout tot
sijnre noetdůrf soe heeft hi nochtan alle dinc ghelaten· Het
sprict een heilich man op dat woert dat sinte peter sprict
*H*ere wy hebben alle dinc ghelaten ende hy en hadde niet ghelaten
+ dan een qůaet net ‖ ende een scheep· *N*v sprect die heilighe die
+58a.
25 dat cleine willichlic laet die en laet niet dat allene sonder hy laet
alle dat vertich liede moghen ghewinnen ia oft moghen begheren.
*W*ant wie sinen wille laet ende hem seluen laet die heeft alle dinc
ghelaten alsoe waerlic ofse sijn eyghen waren ende hise beseten
hadde in ganser ghewelt. want wat dů niet en wils begheren dat
30 hebstu al doer gode ghelaten· *D*aer omme sprict onse here *S*alich
sijn die erm van gheeste dat es die erm van wille des en sal nyemant

twiůelen. *H*ad enighe oft waer enighe wise beter gheweest ons here
hadse ghesproken· *A*ls hy oec sprac *S*oe wie my nae volghen
+ wilt die verloeghene ‖ sijns selfs ten eersten ende hier lieghet al

+58b.

35 aen dat es
*N*eem dijns waer ende soe waer du dy vints daer laet dy ende
suect dinen god in allen dinghen ende maect dinen vrede in allen
dinghen soe hebstu warighen vrede ende anders niet. *O*ch och
kinder kinder dit es die ontcledinghe daer ic te hans eer af
40 sprac.

aant.

1 *V*an desen eighen wille ende
eighen verkiesen ontcleedt te

sijn dat waest daer ic meende van
desen te mael ontcleedt te werden
5 ende inden alre liefsten wille
gods in gherechter waregher ghelatenheit
ghestaen hoet god wilt
in dien hem te laten ende van
allen den anderen ontcleedt
10 te[1] woerden ho goet sy voer dy
schinen oft sijn ende dan te mael
ontsincken inden godliken wille

1 *V*an dien al ontcleedt te werdene
ende ‖ te stane in den alre[+]

[+]213b.

wel beuallicsten liefsten wille
gods in rechter ghewarer ghelatentheit
5 hoet god wille in dien
hem te latene ende tontcleedene
van allen dien hoe goet dattet
voor di schijn[e]t[2] of es ende
ontsinken inden godliken wille

[+] siet ‖ kinder dit eest dat ic

[+]59a.

meende vanden ontcledenne
daermen dese gheestelike brůyt
af ontcleeden soude
20 Want hoe goet des mynschen
voerhebbinghe oft sijn meyninghe
is soe heeft doch mynschelike
crancheit enen verborghenen
onnaert in hem die alle goet
25 in hem verniet ende verderft
recht als die goede edel spise
dade in een schotel die onreyne
ware ofte die goede wijn dade
in een onreyn vaet die onreynicheit
30 der schotelen bederuede te
hans die goede spise ende dat
onreyn vat den goeden wijn dit
bekent die mynlike god ende

20 want hoe goet dat es. so heeft die
mensche eenen verborghenen
onnaert in hem die al dat goet
in hem verderft ende vernielt.
recht als die edele goede spise
25 soude verderuen in een onreyne
scotele of goeden wijn in een
onreyn vat.

2) *hs.:* schijnct
1) *hs.:* oft te

laet den mynsche dit al oůer
35 vallen soe dat hi weder en neempt
oft en wille ende dit verhenghet
die here te male om dat hy hem
lere laten in desen bosen onnart
als verwonnen te sijn
40 *D*ese ontcledinghe es decke

*D*it bekent die ghetrauwe
35 trauwe mynlike god ende laet
die mensche dat oueruallen dat hi
noch en meent noch en wilt omdat
hi hem leere laten in den boosen
onnaert als verwonnen *E*nde
40 hem es die ontcleedinghe dicken

aant.

+ den mynsche beter ‖ ende onghelijc onghelijc beter. dan dat hi met +59b
nůtter dan dat hy met vele vele groote dinghen ghecleet ware
groeten dinghen ghecleedt waer·
*E*nde hier suldy weten dat noet mynsche alsus naect ontcleedt
was noch alsoe bloet en was *D*at is dat hem nye mynsche in deser
tijt alsoe uele en liet in god ende om god hy en vant hem noch
meer te laten *W*ant na deser wijs te spreken soe heeft dese hoghe
edel wel gheboren rike milde hoeschs ende ontfermhertich mynlic
ende ghenadich brugom ia die fonteyne is ende here alre doechden
die heeft lieuer een naect bloet brůyt die van allen dinghen veroetmoedicht
es. dan een rike in deser wijs op dat hy in die erm brůyt
sijn ouerůlodighe mynne toenen mach ende haer sieren na sinen
+ behaghen dat hy lichte in die rike niet ‖ doen en soude. *W*ant
+60a.
haer mocht důncken sy waer rike sy en hadde sijnre ghichten niet
veel te doene. *O*ch kinder es weneghen die des te recht waer neempt
ende hon daer toe gheuen het es een ghelijc weder ghilt ende een
ghelijc coep alsoe vele alstu wt gaet alre dinc ende dijns selfs sich
alsoe vele no myn no meer soe gaet god in mit alden sinen ende als
dů wt gaest te mael dijns selfs soe coempt god te mael in dich
ende daer om heeft aen dy te gronde te laten ende al soe dy seluen
wt te gaen ende laet dy dat costen al datstu gheleysten moghes
want soe vinstů ghewaren vrede in dy dats in dinen god die in
+ dy es ende ‖ nerghers anders die anders vrede sueken oft willen
+60b.
sueken sy moghent doen. Mer het es verloren cost ende pine om niet
*W*ant daer en coempt niet af die lieden en dorsten nummer
pensen wat sy deden mer si souden pensen wat sy waren. *W*aren
die liede goet ende haer wesen soe mochten haer werken zeer
lichten. *W*aer dy recht soe waren dijn werken recht *N*v dinct
heilicheit op een doen men sal heilicheit setten in sijn *W*ant die
werken en[1)] heilighen nyement. Mer wy suelen die werken heilighen

1) *hs.:* ende·)

ia hoe heilich dat die werken sijn soe en heilighen sy nochtan ons
te mael niet· Alsoe verre als sy werken sijn. Mer als wy heilich
sijn ende wesen hebben alsoe *V*erheilighen wy al ons werken dat sy
+ eten ‖ slapen oft waken oft spreken oft wat dat sy doen *D*ie niet

+61a.

35 van groten wesen en es wat hy werc daer en woert niet wt als
die vliet soude gaen daer op datmen goet sy
*N*iet allene nocht oec alsoe vele en salmen dencken wat men
ghedoet oft die werken mer hoe die gront sy die gront daert al aen
leghet dat es des mynschen wesen ende gront goet sy groetelike
40 slechts gheseecht daer des [mynschen][2] werken haer goetheit aen-

2) *naar G. 1*

aant.

1 nemen dat sy goet heiten oft sijn dat es daer omme dat die mynsche[1)]
sijn ghemoede grotelic ende sere te gode hebbe· *D*aer op set
al dijn stůderen. *D*at dy god groet werde ende dat alle dijn ernst
ende vlijt te male zere tot hem sy in allen dinen werken ende in
5 alle dinen latene inder waerheit ‖ hoe du des meer hebst hoe alle
dine werken meer goet ende godlic werden· *W*ant hanct dy god ane[+]

[+]61b.

soe hanct hi dy alle goet ane ende suecstů gode soe vinstů alle goet

Och kindere die sijns grons	*O*ch kinder die sijns gronts
waer name ende sijns onnarts	waer name wat in hem ware
10 ende mercte wat in hem waer	10 ende zijns onnaerts ende liete
ende liete hem zeluen ende volghede	hem ende volghede gode in
gode in welker wisen ende	welker wisen ende in welken
weghen dat [hi] hem trecken	weghe hi hem trecken wilde. die
woude die qůame saen daer dore	quame cortelike daer duere ende
15 ende name van gode al dat daer	15 name van gode al dat vp viele
op viele inwindich ende wtwindich	inwendich ende vutwendich *N*eme
*N*em die verborghenne ordele	die verborghene oordeele
ende verghenkenisse gods met	gods met dancbaerheden. al
dancbaerheide *M*er lasen dit	schijntet ooc zeere vreemde ende
20 heeft nv den mynschen soe	20 wonderlic ende onghelijc *I*n dien
vreemde ende soe onmaer ende	werdestu bet ghecleedt dan metter
het důnct hon soe onghelijc	alre hoochster wisen. lichte
*E*nde nochtan soe worstu in	met welker du di te male
desen bat ghecleedt dan met	groot wanes ende achtes
25 dien alre hoechsten wisen met	25
dien du lichte grote dinghen	
soudts wanen schaffen. *S*oe ‖	*D*o segghen si *O* heere ic ware
spreken si dan och here ic waer	gherne mijns selfs gheweldich
[+] gherne mijns selfs gheweldich	ende hadde gheerne dat ic

[+]62a.

30 ende ic hadde gherne dat ic inwindich	30 inwendelic te vreden ware ende

1) *hs:* mynschen

te vreden waer ende dat
my waer als dien oft dien· *N*een
kint het sal een ander sijn. du
moets ontcleedt sijn ende op dijn
35 niet ghewijst werden ende besien
wat in ů bedecht ende verborghen
leecht *O*ec blijft bi dy seluen
ic vraghe enen hoghen edelen·
*J*a een te mael heilighen myn-

dat my ware als dien ende dien+
es. ‖ *N*e[e]n kint het sal een
ander zijn. *D*u moets ontcleedt
werden du moetes vp dijn niet
35 ghewijst werden ende aensien
wat in di verborghen ende
bedect leit *B*lijft bi di seluen
*I*c vraegde eenen edelen man
eenen alsoo helighen man wat

+214a.

aant.

1 sche. *W*at sijn hoechste voerworp
waer doen antwerde hi my.
die sunden die ic ghedaen hebbe
al soe comic in mynen god ay
5 inder waerheit hem was recht
aldus soe begheer ic oec van v
dat ghi v gode ende alle creatueren
laet wisen op v sunden
ende ordelt v zeluen *S*oe en
10 werdy van gode niet verordelt·
Na sinte paulus lere dit sal
wesen in dy inder waerheit
sonder alle gloseren. *H*et en sal
niet sijn ghemaect oetmoedicheit
+ want die es· ‖ een suster ende

16 een ghespeellinne der onnardegher
houerdicheit. *I*c meyne dattu
te gronde versinkes in dijn
niet· Niet met enen ghestorme
20 als oft men dat hoeft breken
wille *S*onder het sal sijn met
eenre ghesaettre wisen ende
ghelatender onderdanicheit inder
oetmoedegher vresen gods
25 ach lech hem dinen boesen
onnardeghen
beslinde gront voere
in inneghen hertteliken ghebede
ende dat inden gheest aldus soe
sueke aen hem dattu wils
30 *W*aer du anders lopes· het en
helpt dy niet· *N*och du en salti
niet oec na desen rechten oft na

1 sijn hoochste voorwerp was. Doe
sprac hi die sonden ende alsoo
come ic in mynen god. *E*nde hem
was wel recht *A*lsoo late di gode
5 ende alle creaturen wisen vp dijn
sonden ende oordeele di seluen
so en wertstu niet veroordeelt
van gode na *Sente pauwels*
wise *D*it sal sijn inder waerheit
10 in di sonder alle gheueynstheit
*H*et en sal niet sijn ghemaecte
oetmoedicheit want die es een
suster der houerdicheit. het sal
sijn inden gront ende in dat niet.

+62b.

*N*iet met eenen ghestorme
20 oftmen dat hooft bederuen wilde
maer met eenre stilder ghesaedter
ghelatener onderworpenheit
in oetmoedigher vreesen gods
*L*egt hem dinen boosen beslonden
25 verdoruenen gront voren.

ende dan inden gheeste so soucket
raet aen hem.

30 *W*aer du
anders loopes ten helpet di niet
*N*och en oordineert di na desen

dien dat es te mael een blintheit.
want alsoe onghelijc alse die
35 mynschen sijn soe sijn oec haer
weghe te gode dat een mynsche
leuen dat enen anderen contrarie
alsoe menigherande als die
+ mynschen ‖ sijn van natueren
40 ende van complexen daer na richten
sy dicke haer ghemuede ende

noch na dien niet. dat es te male
een blentheit *A*lsoo onghelijc als
35 die liede zijn alsoo sijn oec hare
weghe te gode. *D*at eens menschen
leuen es. dat es des anders
doot *N*a dat die lieden van
complexien zijn ende van natueren
+63r.
40 daer na oordineert haer
die ghenade *E*nde daer omme

aant.

1 haer weghe te gode. Ende daer
omme en sich niet op die wise
der liede mer op die dogheden

*S*oe moechstu wel sien die wise
5 die sy aen hen hebben het sy
oetmoedicheit ende saechtmoedicheit
ende dier ghelike. *M*er
bouen al neem dijns grons waere
ende dijns roeps *J*a vore alle
10 dinc soe neme ware welc dijn
roep sy in dien di god gheroepen
heeft· *J*a naemstů met
vlite waere du soudts alsoe bloet
vinden ende bekennen alse dijn
15 hant Mer nv en blijf dy by v
seluen niet noch ghi en suekes
oec niet ghetrouwelic van binnen
dan ghi siet al wtwert *E*nde hier
om ontblijft v god: ende die waerheit
+ ende ‖ ghi v seluen onbekent

21 bekent ende gaet rechte omme
als een lepel want ouer *.xx.* oft
ouer *.xxx. iaer* als ghi in uwen
gheesteliken leuenne ghesce[n]en[1)]
25 hebt soe eest rechte alsoe
nae: ende ghi sijts alsoe verre
comen als des eersten daghes
doen ghijs beghonst ay inder
waerheit dat es een iame[r]lic
30 dinc.dat ghi se alwillens versuemt
*A*ch nv neempt uwer tacken

1 en zie niet vp die wisen dier
lieden. *V*p hare duegden moghestu
wel sien ‖ die si hebben in+

+214b

oetmoedicheden in sachtmoedicheden
5 ende dier ghelike *D*ie
wisen der oudinghen die neme
als dijn roup es. *I*n dien dat
di god gheroupen heeft in
dien volghe *N*aemstuus alleene
10 met neerenste ware. *d*u soudest
alsoo bloot vinden ende bekennen
als dijn hant. *M*aer nv
en blijfstu bi di seluen niet.
noch en soukes niet trauwelic
15 van binnen. *m*aer ghi siet al vut
waert ende daer omme ontblijft
hu god ende die waerheit ende
ghi zijt hu seluen onbekent. ende
gaet recht als in eenen cirkel.
20 *O*uer .xx. oft ouer .xxx. iaer

+63b.

als ghi in eenen gheesteliken
leuen gheschenen hebt. so zij
dijs recht alsoo na ende alsoo
verre comen als des eersten daghes.
25 *D*at es sekerlike iammer

31 *A*lsoo nemet uwer tacken ware

1) *hs.:* ghesceren

waere ende doet die dat begheeric
van v. *w*ant om dat
ghijs niet en doet dat ghi te
35 voren in een iaer vercreghen hebt
dat verliesdy op een stonde
het sy in worden oft in werken
die wt bosen tacken wassen die
inden gronde steken ic segghe
40 dy inder waerheit die wile dat
ůwen gront met desen menich-

ende doodet die. ende niet die natuere
*E*nde want ghi dies niet en
doet daer omme dat ghi te voren
35 in eenen iare vergadert hebt
dat verliesdi vp een huere. *d*at
es lichte in woerden of in
werken die vten boosen tacken
wassen die in den gront steken.
40 *D*ie wile dat ghi die menichfoudighe
vpsetten nauwe wilt

aant.

1 uoldighen op ghesette ende wisen
+ nae ‖ uwen wille beseten es ende
v daer mede hebt ghecleet soe
en sal noch en mach v die brudegom
5 degom nummermer nae sinen
wille cleeden:
*H*addic manlic willen werken
ic ware langhe doet ende des
onnarts der natůeren ghestoruen·
10 *N*och en nem gheenre wisen
noch gheens wercs ware dan
ihesus golijcs willen· *O*ec meynt
ende mynt gode van gronde
ende van synne ende sijn ere.
15 ende niets niet des uwes in
eneghen dinghen noch lůst noch
nůtte ende gheeft v in dat
gheůenckenisse des godliken
důysternissen ende in dat onbekennisse
20 kennisse des verborghen afgronde
ende volcht hem in welker
+ wisen hi v voert hebben ‖ *W*ille
*S*oe sal hi v inwonentlike in hem
zeluen in wonderliken ende met
25 wonderliken wisen cleeden alsoe
dat nie oghe en sach noch ore
en hoerde noch nie in mynschen
herte en ghinc dat god met
sijnre ghemynder brůyt meynt te
30 doene· ende dat god bereet heeft

1 besitten ende ghi hu daer mede
ghecleedt hebt: so en mach hu
+64a.
die brudegoem niet na synen
wille cleeden

*H*addic eenen
yegheliken gheuolghet ic ware
langhe doot. *N*u en neemt
10 gheender wisen of werken ware
dan zijns godliken willen *M*int
ende meent gode van gronde
ende zijn eere ende niet die uwe
in gheenen dinghen. noch lust
15 noch nutticheit. *E*nde gheeft v
in die godlike ‖ duysternesse+
+215a.
ende in die onkennesse des
verborghenen
af gronts. ende laet
hu in dien in welker wisen hi
20 hu leedt so sal hi v vruegdelike
met hem seluen in vruegdeliker
wisen cleeden *A*lsoo dat nye
+64b.
oeghe en sach noch oore en
hoorde noch in des menschen
25 herte en quam. *D*at ons allen
dat ghesciede dies helpe ons die
mynlike god duer hem seluen
*A*men.

allen den ghenen dien mynnen
*D*at ons dit alsoe gheschie dies
helpe ons die mynlike god met
hem seluen *Amen L*aet onberecht
alle man doen tsine *E*nde ghanc
te gronde ende doet tdine *V*an
binnen dat deren. dat en es niet
te weren. Het en stae te gode
alle dijn begheren *G*od s*y* gheloeft
Amen alleluya Amen

aant. [Hs. G. 2., Hs. U.]

[1] Corin I, 15.

+ Vanden heilighen sacramente.

+ **D***I*e edele werdeghe penitencie

die onse lieůe here ihesus cristus
dede op eertrike die es myne
ende niet sine· *D*ie mynlike
toekeer dien hy dede inden handen
sijns vaders ende in sinen
wille die es myne ende niet sine
*D*ie hete tranen die hy oec
sciep vten gronde sijns herten
met onsten sijnre zielen wtůlietende
wt sinen minliken liefliken
oghen die tranen sijn mijn ende
niet sijn. *S*y sijn een reyninghe
mijnre zielen een betalinghe
mijnre schoůt. *S*ijn aendachtich
inneghe ghebet dat was alsoe
sterc dat alle die crachten van
binnen ende van bůten te gronde
vlietende waeren in die ziele.

+ *D*ie ziele ‖ sprac vader dijn wille

gheschie ende niet die mine here
dat gheb[e]dt[1] es mine ende
niet dine.
O here want ic nv alle
myne daghe minen wille behouden

Dit is vanden heiligen sacrament+ +64b. +cxvj a.

al en lůydet inden begyn
neit daer van te sijn
In nomine domini Amen

D*I*e edele weerdighe penitencie +65a.

die onse lieue heer ihesus
cristus dede inder tijt die is mijn
ende niet sijn
*D*at ander de mynnencliche
toekeer inden wille sijns hemelschen
vaders. die sijn mijn.
ende niet sijn
*D*at derde. die hitzighe trene
die sich scepden wten gronde sijns
herten mit gůnste sijnre selen
wtgietende wt sijnen minnentliken
liefliken oeghen· die trene
sijn mijn. ende niet sijn *W*ant
sij sijn eyne reyninghe mijnre
zielen ende betalinghe al mijnre
scolt·
*D*at vierde was sijn aendechtich
innich gebet dat was also sterck
dat sich alle sijne crachten van +65b.
bynnen ende van buten toe gronde
lieten in die ziel *D*ie ziel sprac
vader dijn wille de gheschie ende
niet der mijn. *D*at gebet es mijn
ende niet dijn. want ic alle mijne

1) *hs.:* ghebodt

hebbe soe bid ic di lieue
here om des vrien oůer gheůens
wille dijns willen inden wille
dijns vaders. dattu my cracht
35 gheefts wt te gane alle mijns
willen. *D*at ghesichte dijnre godliker
ontfermherticheit dat es
myne ende niet dine

daghe mijnen wille heb behalden
*H*eer alstu dijnen wil ouergaues.
so geef mij cracht dat ic wt alle
mijnen wille geleydt weerde
35 *D*at vijfde es dat opgesichte
dijnre gotlicher barmherticheit.
doe ic sculdich was due ledestu
my mit groter ghedult. ende du

aant.

1 *W*ant lieue here doen ic sculdich
was doen beiddestu myns
met groeter ghedult· ende dů
en hebst my gheen goet voer
5 ghehouden
*D*oen ic my verloes doen woudts
dů my doen ic my seluen liet
+ minen vianden ‖ doen behuedes
du my dat sy my niet en mochten
10 bederuen doen ic my doedde
doen ghaefstů my dat leuen· doen
waert ontploken dijn syde ende
wt dijnre herten soe ghoet ende
stortde dat leuen wt op my alle
15 dese minlike tekenne sijn waerlike
alle mijn ende niet dijn· hier
op stort haer mijn ziele ende hier
op leent ende stoent sy *h*are·
*W*ant icker nie gheen en beleefde
20 des mynsten· noch des meesten·
*O*ec hebstu my ghemint here tot
inder doot ende du hebst my
verůůlt met alle goede
*D*aer nae woudstu my dy seluen
25 te lesten laten doen wort dit gheschicket
+ ‖ inden rade der heiligher
driůoldicheit dat die mynnare
sijn lieue niet ghegheuen en
mach dan hem seluen. ende doen
30 bewijsde hi dat mynne werc met

en heues my geen guet ‖ voer behalden+
+cxvj b.
*D*oe ich my verloes due
vondestu my *D*oe ic my seluer
liet mijnen vianden doe behuedestu
5 my dat si my niet en mochten
deren *D*oe ic my dode. doe
geuestu my dat leuen *D*oe waert
op gesloeten dijne sijde. ende
+66a.
dijn edel hert goet wt dat leuen.
10 *A*lle dese minnen werken sijn
mijn ende niet dijn· *H*ijr op
hoept mijne ziel want icher nye
geens in geleefde der mynsten
noch des meysten
15 *D*at .vj^de^. also du my ghemint
heues went inden doet
ende heues my veruolt mit
allen guede *D*oe woldestu mi
die lesse laten. *D*oe waert gesien
20 inden rade der heyliger
drijuoldicheit dat der minnaer
sijnen lieuen niet gegeuen en
mach dan sich seluer *E*nde hij
bewijsde doe dat minnen werke
25 mit hem seluen. doe hi sat
aender rijcher tafelen des weerdigen
+66b.
auont eten. ende solde
sijnen lieuen iongeren sich seluer
gheuen. *D*oe waren sij te cleyne
30 alsulken conynck te besluyten

hem seluen. ende bereide hem
voer ons. ende om onsen wille
te steruen want wy ander niet
en mochten versoent werden
35 met sinen hiemelschen vader
noch aen sijn myn comen· *N*v

want hy dan van mynnen om
onsen wille ghestoruen es soe
heischt mynne een antwerde van
40 desen doot· *O*ec van ons alst

in hore zielen *D*aeromme inden
eersten eer hij sich yeman gaef
so ontfinck hij sich seluen. want
minschelike natuer niet reydich
35 en was hem te ontfaen op dat
allet ‖ dat daer aen gebrake+

+117a.

veruolde mit sijnen ontfenckenysse
also als hi in allen dingen
hoer was voer gegaen *A*lso wolde
40 hi hoer oec voer gaen in sijnen

aant.

wel recht es soe dat wy leren
wat steruen om sinen wille.

1 ontfenckenysse *H*ij wolde sij
leeren eten sijn edel vleysche.
*H*i wolde si leren drincken
sijn edel bluet *H*ij wolde sij
5 leren minnen god ende minsche in eynre personen *H*i wolde
hoer gheuen te gebruyken ende te geuoelen gotlicher gotheit
en gescapenheit want hij hem seluen niet behalden en heet
dan den die sijnre niet ontfaen en moghen *H*ijr op spriect dat
ewangilium *A*ls ghij gemeten hebt also woert v gemeten
10 *D*at .vij.de es dye vrocht des weerdigen lijdens ende sijns steruens.
*D*oe hij aenden cruce hinck doe waren wonden en wonden. *D*aer
waren smerten en[1] smerten. *D*at bewijst der priester inder messen
als hij dat sacrament deylt *T*ot eenre bewijsinghen der deylingen
sijnre leeden ende oprijten sijnre wonden ende alle sijnre aederen
15 ende afscheidinge der edelre selen vanden lijue *D*oe sich der edele
worm vant aen den cruce van sexten tijt tot noen tijt *D*en der
prophete sach inden geest doe hij sprack jc ben een worm ende
niet een minsche *H*ijr op spriecht *s*inte *paulus V*uelt in vch des
19 onse heer ihesus cristus in hem geuoelde. *D*oe hij sprac vader mijnen
geest gheue ich in dijnen handen ‖ *D*oe geschiede dat weerdighe+

+117b

offer onser verlosingen aen den cruce onses heren ihesu cristi. alle
dese dinghen sijnt mijn ende niet dijn *I*ch heb een getuych aenden
prophete die sprach *H*eer ghenuechich verlosinghe es in dij *N*u
verlose den edelen worm vanden cruce dat gebraden lam: *A*lstu
25 mit minnen totten weerdighen sacrament gaes so es dij dat gebraden
lam eene artcedie *S*ijne wonden legge in dijne. ende die dijne legge
in die sijne ende wassche dij inden heyten mynnen bluede so
wortstu een nuwe geboren minsche *D*at heylige sacrament es eene
artcedie der zielen ende alle der crachten die daer gewondt sijn
30 mit sonden. der wonden en mach niet so voel ghesijn die rijuyer die
daer vliet wten edelen herten ons heren ihesu cristi ende weren
dijnre wonden also voel als alre minschen wonden. die salue des

1) *hs.:* ende

edelen bluets ons heren ihesu cristi die sal heyl maken alle dijne
wonden ende sal dij vruchtbaer maken in allen duechden. ende
35 en heuestu selue gheene doecht heuestu dat lijden ons heren ihesu
cristi. so heuestu alle doecht dattu eerliken comes voer dat oerdel
gods *D*ie edel wonde des herten ons heren ihesu cristi die es eene
loen ende eene eer alre wonden die daer geleden weerden van

aant.

+ geest ende van vleysche *A*lstu ontfinges dat liecht ‖ der werelt.

+118a=cxvij.

so begeer dat hij dich gheue te bekennen. dat sijne. ende dat dijne.
als hijt becant wilt hebben *A*lstu ontfinghes dat lam gods dat daer
dreghet alre minschen sonden spriect *Sinte Iohannes*. so ontfingestu
den die daer gebracht heeft den duerbaren schat wt vreemden lande.
die vrucht wten vaderliken herten ende wilt dich betalen alle
dijne scolt die du sculdich bys inden hemel. ende op der eerden.
ende der selue gieft dij oec grote gauen dat hi dich helt tot allen
doechden. daer du mynne toe heues ende begeerde. *L*ieff kint en
machstu dich tot allen tijden niet daer toe geuen dattu ontfaes
dat heylige sacramente. soe saltu di keren totter vrucht des sacramentes
*E*nde en machstu tot allen tijden ende alle dage dese dinghen
niet gedencken. so salstuus begeren waer du bes *E*t si inder kercken
off inder cameren so knyel voer dat getruwe herte ons heren ihesu
cristi. als hi knyelde voer sijnen hemelschen vader mit eenen
bornenden eernste. ende mit hitsicher begheeringhen. *H*eer so begeer
ic ouermits dijn gebeet bruederlike minne inden hemel. ende inder
eerden. alle der minschen die huden arbeyden in dijnen heyligen
+ wonden. ende oec alre heyligen wonden ‖ ende in hoer inreliken toe

+118b=cxvij.

keer ende in hoere wterlicken oefeninghen. ende die treen hoere
oeghen. ende inden wee hoers herten. ende inden ghenoech doen
hore sonden. ende alle die du vernuwes in dijnen duerbaren dode.
*E*nde alle die minschen daer du mit minnen ende mit lieue in
woens. *W*ant ich dich niet gheeeren en mach noch en can. noch oec
niet weerdich en ben. *S*o begeer ich dat dij eer ende loeff geschie
ouermits desen minschen *N*u begeer ich bruederlike minne inden
hiemel van alle den heyligen die hoer bluet vergoten ende verteert
hebben daer sij sich te gronde lieten. en allet dat god van hem
gedaen wolde hebben
*O*ch gruetet den meyster die v die cracht gaef dat v nyeman
des lijdens genoech en konde ghedoen

[1] aant. Corin I, 16.

Dit is oec schoen leer vanden heiligen sacrament

*N*v spreken die meistere dat

D*E*r meyster sprach van viereleye+

+118b=cxvij. (reg. 18).

+ die mynsche sal steruen ‖ den

steruen dat der minsche

+67a.

6 sůnden hy sal steruen den sinnen
hi sal steruen der dinghen hy sal
steruen van binnen hy sal steruen
van mynnen

6 steruen sal: *W*ij solen steruen
den sonden *W*ij solen steruen
den synnen *W*ij solen steruen
van minnen *W*ij solen steruen

10 *E*nde hier toe soe heeft die
mynsche te hebbenne gansen
rouwe van sinen sonden ende
ghewareghe biechte. ende volcomen
ghenoechdoen. Ende dit

10 van bynnen *W*ij solen steruen
den sonden. daeromme moet
ganse rou ende gewaer biecht
ende ghenuech ghedoen sijn inden
lijden ‖ ons heren ihesu+

+119a=cxvi

15 sal hy al werpen ende menghen
met den werden lidenne ons liefs
heren *ihesu cristi* sonder dwelke
ons ghene penitencie stade
doen en můchte. *E*nde alsoe
20 doende alst gheseit es soe moghen
wy ons bereyden tot ten
vroliken etenne dat men met
alre soberheit doen sal· Ende

15 cristi. *A*lso bereyden wij ons
totten auont eten

+ dit aůont eten ‖ es dat heilighe

+67b.

sacrement

26 *w*ant doen onse ghetrouwe vrient onse mynnende here. die
hoghe coninc sone des oůersten ende der mynnen *cristus ihesus*
van ons scheiden soude ende in verren lande weder tot sinen
vader trecken soude *W*ant hi ons ghenomen hadde te besorghenne
30 *S*oe woůde hi ons ordineren spise ende dranc daer wy bi leuen

souden alle die wile dat hy henen ware
*E*nde daer in dien aůont maele doen hy dit dede daer liet hy ons
wt sijnre milder ontfermherticheit ghenadicheit ende goedertierenheit
+ Alsoe groete oůerůloedicheit in dien edelen ‖ gherichte dat +68a.
35 dat niet versceppen nocht verteert en mach werden nv nocht
nůmmermeer. *W*ant alle creatueren die hy an die moghen daer
af eten ende drincken na lost ende ghenuechte haerren begheerten

aant.

1 hoe dicke sy willen comende ende gaende af ende toe. nochtan
en[1] maecht nummermeer verscepen werden nocht ten ende
comen. Maer dat daer sal ewelic ghenoech oůerschieten
*E*nde desen oůeruloedighen schat deser rijcheit die es al gheleghen
5 ende verborghen in dien heilighen sacremente alsoe ic seide.
+ *E*nde hier toe moet men gaen met groter soberheit dat es ‖ dat

+68b.

men ontcleet ende ontbloet moet sijn oft pinen ontbloet te
wesenne van alle dien dat sienlic es oft ghenuechlic den synnen
ia op dat men den rechten smaec deser spisen hebben wille daer
10 men anders niet toe comen en mach dan alsoe

*E*nde hier omme soe sprect
een meester een mynsche mochte
hem alsoe bereiden ende met
alsulker mynnen ende begheerten
15 tot den heilighen sacremente
gaen al hadde hy vele sunden
ghedaen sy werden hem alle
vergheuen daer toe heeft dat
heilich sacrement die cracht al
20 hadde die mynsche dootlike
sůnde oůer hem die hy gherne
biechten soude wist hise *M*aer
+ die hem ‖ vergheten waren.

die souden hem gherekent
25 werden voer daghelijcsche sonden
*N*v suldy weten dat dat
ontfanckenisse des lichamen ons
heren ghesciet in drien manieren.
*D*at een es ons liefs heren ihesu
30 cristi alleene ende dat en es niet

*E*en meyster spriect een minsche
mochte mit alsulker minnen
ende begeerden totten heyligen
sacrament ghaen hedde hi voel
15 sonden gedaen sij woerden hem
alle vergheuen beyde scolt ende
pijne. daer toe heet dat heylige
sacrament die cracht hedder
minsche doetlike sonden ouer
20 hem die hi gerne biechde ende
hem vergeten weer die solden
hem gherekent weerden voer
degelijxe sonden.

+69a.

26 *D*at ontfenckenysse
ons heren ihesu cristi: *D*at
es viereleye
Dat eerste es ons heren ihesu
30 cristi ende nyemant meer als hi

1) *hs.:* ende

meer dan hi hem zeluen ontfinc	sich seluer ontfinck aenden weerdighen
inden werden aůont etenne. want	auont eten. *D*at ontfinckenysse
dat ontfanckenisse es sine ende	es sijn allene ende
nyemens meer dat andere ontfanckenisse	nyemant mee
35 es ghemeyne allen	35 *D*at ander ontfenckenysse es
mynschen die hon ghesůůert	ghemeyne allen minschen. die
hebben van haren sunden ende	sich also ghereynicht hebben

aant.

1 staen ontsculdich van groten
ende grouen sůnden ende
staen in broderliker mynnen.
*D*ien es gheraden tot drien
+ hoechtiden inden iare ‖ tot den

6 heilighen sacremente gane ende
die des niet en deden oft doen
en wouden dien eest eens gheboden
inden iare
10 *E*nde die dit laten sonder sake
oft raet haers biechters die en
sijn anders niet te houdenne. *d*an

rechte alse heydenne *E*nde dese
soude men graůen op den velde
15 Nv mocht men vraghen oft
alleens es der priesters oft der
liede ontfenckenisse inden heilighen
sacremente.
*H*ic in terr[o]go vtrum percepcio
20 sacr[a]ment[i] [a presbitro][1)]
deseruiat et valeat populo sicut
propria id est vtrum ipsis valeat
ex quo non semper sicut
et p[resbit]ri ire possunt
+ hier toe antwoert men ‖ aldus

26 die priester es een ghemeyn man
der heiligher kerken ende des
ůolcs
*E*t ergo omnes illi cům ipso
30 participant in illa p[er]cepcione

1 van al horen sonden *E*nde staen
onsculdich van grouen sonden
*E*nde staen mit gotlicher ende
bruederlijker minnen denes
5 gheraden tot drien hoechtijden
+69b.
inden iaer te gaen totten heyligen
sacrament *D*ie des niet
en doen. den es geboden eens
inden iaer *E*nde die dit latent
10 sonder sake. ende raet hoers
biechters *D*ese es my als een
heyden. den ‖ salmen begrauen+
+119b=cxviij.
op den velde
*D*ie meysteren vraghen of
15 der priesteren ende der
leyen ontfenckenysse gelijc sij:

25 *D*aer toe antwoert men aldus
+70a.
*D*er priester es een ghemeyn
man der heyliger kerken ende
des volx *D*aeromme seget hij
totter messen wter doecht ende
werken aller gueder mynschen

1) *zie voor deze passage afb. III a-c.*

sacramenti qui sunt in gracia et
sine peccatis etc. sy autem ista
questio
oft der priesters ende der liede
ontfenckenisse ghelijc sijn etc.
*S*ic intelligatur vtrum populus
ita bene et in differenciis potest
ire ad sacramentum sicut presbitri
dicitur quod sic

aant.

1 *S*y meliores vite sint quam
presbitri quia presbitri ex caractere
ipsis in presso per manus
episcopi ex virtute dei solum hoc
5 sorciuntur priuilegium quod possunt
sacramentum corpus domini
cum manibůs sůis deo dicatis
+ contrectare quod ‖ loyce

+70b.

facere non possunt. Sed illo non
10 abstante qui melioris vite est
dignus et melius ad sacramentum
accedit et ipsum efficacius
ad secundum sůmet

*N*v moch yement vraghen.
15 *O* here sal ic gaen totten heilighen
sacramente ende ic en gheůoele
ghene innicheit
*H*ier op antwerden die meesteren
ende segghen *C*oemt dy
20 die coutheit slapheit ende
traecheit wt dijnre scout dat es
wt dinen sunden soe en ghanc
daer niet Mer comet omme dat
dy god prueuen wille.
25 *S*oe laet dy in sijnre ontfermhertichеit
ende ganc daer toe.
*D*ie mynlike sinte bernaert
sprict
*D*at cristus inden heylighen
+ sacramente ‖ es dat vuer dat

+71a.

31 dy ontsteken sal ende heiten.
hy es die mynne die dy doervlieten

*D*er minsche vraghet sich ende
15 spriect *H*eer sal ich gaen totten
heyligen sacramente *I*ch en gheuoel
doch gheene ynnicheit niet
*D*er meyster antwoert *C*omet
dij die caltheit wt scolt. so en
20 ganck daer niet *C*omet dich die
kaltheit dat dich god versueken
wilt. so laet dich en sijne barmherticheit
ende ganck daer toe
*S*inte *Bernaert* spriect *H*e es dat
25 vuyr dat dij doer hitzen sal˙ *H*e
es die minne die dij doer vlieten
sal˙ suetlichen mit luste *H*e es
die cracht die dich helpen sal te
uerwennen alle dijne becoringhe

sal met sueticheiden ende
met luste. *H*y es die kracht die
dy alle becoringhe ende alle dijn
ghebrec sal helpen verwinnen·
*N*v laet ons eerst weten ende
vernemen dies ons meest noet
es dat es hoe die mynsche gheschict
sal wesen die tot den

*N*u nyemen wij die eerste
noetrufte alre minschen wie die
geestliche solden sijn totten heyligen
sacramente *S*ij solden heb-

aant.

1 heilighen sacramente sal gaen
*d*at es aldus sy souden hebben
innich ghebet ende inrelic aendacht
ende een hete begheerte
5 ende een bernende minne. als
dese mynsche wie hy es dese
.iiij stůcken. heeft˙ *S*oe sal hy

voert staen rechte oft hy stonde
+ op der hellen porte ‖ rechte met

10 vresen van rechten onwerdicheit.
ende spreken aldus ieghen hem
seluen. *S*ich al hadstu die
luterheit alder enghelen. *E*nde
dat leuen ende liden alre heilighen
15 ende die oetmoedicheit
marien der coninghinnen van
hemelrike *N*ochtan weerstu onwerdich
des sacraments.
*H*ier op sprect die priester
20 here ic en ben des niet werdich
dat tů coempt int hůys mijnre
ghedachten mijnre woerde mijns
monts ende mijnre werke˙ *M*er
sprect een woert ende mijn ziele
25 woert ghesont
*E*nde alstu ghaest vanden
oůtaere soe ghanc dan in oetmoedigher
dancbaerheit. *E*nde
+ sprect here ic dancke dy ‖ dattu

30 alsoe gheduldich best gheweest
ieghen my erme mynsche. *D*at

1 ben een ynnich gebeet *E*nde eene
inrelike aendacht. ende eene
hitzige begeeringe. ende eene
bornende minne *A*ls der minsche
5 dese .iiij. stucken heet. so sal hi
staen mit eersamer vreysen als off
hi stoende voerder hellen ‖ poerten+

+120a=[c]xix.

van rechter onweerdicheit

+71b.

*W*ant heddestu luterheit alre
engelen. ende leuen ende lijden
alre heyligen. *E*nde oetmoedicheit
15 der coningynne *M*arien.
*N*ochtan waerstu onweerdich
des sacraments *H*yromme sprect
der priester *H*eer ich en ben niet
weerdich dattu comes in dat
20 huys mijnre gedechten. mijnre
woerde *m*ijns můnds. mijnre
werken *M*er spreeck een woert.
ende mijne siel woert gesont

*A*lstu gaest vanden elter. so
ganck mit oetmoediger begeerten
ende spreec. lieue heer ich
danck dij dattu also geduldelike

+72a.

30 heues gedoucht dat ic
dijne vrie guede der ic niet

ic doer dijnre vrier gůeden dy ontfanghen hebbe des ic niet werdich en ben

35 *N*v můchdy my vraghen here hoe sal ic my hebben als ic dat heilighe sacrament ontfanghen hebbe

*I*c wijsdy op onsen here

40 *ihesum cristum N*a dien dat

weerdich en bin heb ontfanghen

35 *N*u mocht yemant vragen *H*eer wie sal ic my keeren. als ich dat heylige sacrament ontfanghen heb *I*ch wijse dij op onsen heer ihesum cristum. doe he sich seluen

40 ontfangen hadde doe keerde

aant.

1 hy sich seluen ontfanghen
hadde doen keerde hy hem
tot sinen bitteren liden wert
*D*ie inkeer die was soe sterc
5 ende soe groet dat hem water
ende bloet wt sinen liůe vloyede
*V*an dien heten ghebeede dat
hy beedde recht alst sweet wt
des mynschen liůe pleecht te
10 driůenne van hetten der stoůen
+ oft ‖ des erbeits die de mynsche

doet *E*nde dese inkeer důerde
alsoe langhe tot dat hy aent
crůce sterf· *S*iet mynsche aldus
15 doet ghy oec *E*nde nem daer wt
wat mynnen dat dů ghehadt hebst
*S*ich hi es god ende mynsche
die dy soe liefelijc ghedient heeft
*S*ich ane hoe du sinen dienst
20 ende sijn bitter liden ontfanghen

hebs ende hoe du des ghebrůůct
hebst. met dancbaerheiden· *S*ich
mynsche leefstu aldus soe es dy
dat heilighe sacrement een arsaterie
25 ende een ghesunde.
*D*ie derde ontfenckenisse des
heilighen sacraments die es te
verstane na den riken gheesteliken
29 mynsche. *N*v mocht men
+ dan voert ‖ vraghen here wat

selen dese hebben.

1 he sich tot sijnen bitteren lijden

*D*ie inkeer was so groet dat hij
5 bluet ende water sweyde ende
was also sterck ende also langhe
want hij aen dat cruce starff

+72b.

*A*lso doen oec ende nyem waer
15 wt wat minnen he it vergolden
heet *S*ich hij es god ende minsche
de dich so liefliken ghedient
heet *S*ich wie du sijnen dienst
19 ende sijn bitter lijden ontfanghen
hees ‖ ende wie du des+

+120b=[c]xix

gebruyct hees mit dancbaerheit
*S*ich leefstu also. so es dier dat
heylige sacrament eene artcedie

*D*ie derde ontfenckenysse des
sacraments es naden rijken minsche
*H*eer wat solen sij hebben.

+73a.

*D*ese suelen hebben ene onbevlecde
lůterheit *D*at es een
onbeulecte luterheit die daer
35 niet en acht op enich tijtlic
dinc. *E*nde dien gheen creatůere
verbliden en mach nocht van
binnen nocht van buten
*N*ocht die van binnen niet en
40 hoect op eneghen gheesteliken

*E*ene onbeulecte luterheit *D*at
es eene onbeulecte lůterheit. die
daer niet en leent op tijtlike
35 dinghen *E*nde gheen creatuer
verurouwen . van buten . noch
van bynnen niet te hopen op

aant.

1 troest˙ nocht die niet en woert
bedrůeft van enegher gheesteliker
becoringhen. Ende dese mynschen
sůelen oec sonder ghesuec sijn
5 enegher eyghenscap inden werken
gods die hy in hem liden doet.
*N*ocht sy en suelen niet glorieren
in eneghen wtsprekenne. ‖
+ nocht sy en suelen nyemende
10 bewisinghe gheuen dat sy alsulke
mynsche sijn
*S*y suelen hon houden voer
die groefste sundaren die leuen
*S*y suelen hebben een ghesaette
15 consciencie die coemt wt eenre
onbeulecder luterheit
*S*ich mynsche dan es die consciencie
puer reyne edel luter ende
onbeuelct wanneer dat alle dat
20 myddel af es dat es als daer
gheen scruuen en es inder
consciencien
Want dan soe staet sy gans te
vreden˙ *E*nde dan soe sprect die
25 almechtighe here˙ *S*ich ic make
alle dinc nůwe.
+ *S*oe beghint ‖ die mynsche
te groienne als die kernen des
amandels boems doen
30 *D*ie amandelboem heeft vele
vruchten ende luttel bladere

1 eynighen geestliken troest. noch
niet en weerde bedrueft van geestliker
becoringhen *N*och en solen
niet sueken eynige eygenscap in
5 den werken die god in ons doet.
*N*och en solen niet glorieeren in
eynighen wtspreken. noch en
solen nyemen bewijsinge gheuen
+73b.
10 dat si alsulc minschen sijn
*S*ij solen sich halden dat sij
die groetste sonder sijn *E*nde si
solen hebben eene gruenende
15 consciencie . die comet wt
onbeulecter
luterheit. *W*anne alle
middel af sijn. dat geyne strauen
inder consciencien en sy . so staet
si te vreden *D*an spricht der heer
25 ich wille nüwe maken alle dinck.
so begint he te grüenen ende
vrucht te bringen *A*ls der *M*andelkernen
+74a.
boum die heet weinich
blader ende voel vruchten *E*nde
30 sijne keernen sijn suet. ende sijne
scael es haert. sij lijdent den ‖

ende die kern[e sijn su]ete[1] ende sijn schellen sijn haert [Ende die schelle] lijdt den reghen en[de den wint] Mer die kerne die stee[t in hare]r rechtere edelheit ende in haerre insueticheit ende blijft ongheqůest ende onghedeert van reghenne oft van winde wint ende den reghen ende die[+] keerne steyt in hore sueticheit

[+]121a=[c]xx.

1) *hs. groote gaten in het papier. Naar G. 1.*

aant.

1 *M*aer salstu der kernen ghebruken
soe moet die schale gheslaghen
sijn tot vele menighen
stůcken
5 *S*ich ghelijcker wijs segghic dy
oec saltu der sůeticheit [der gotheit][1)]
ende der mynscheit cristi
ghebruken. soe moetstu gheslaghen
9 werden van binnen ende
+ van bůten ende moets te ‖ stucken

ghemaect werden
*I*c segghe dy saltu dat in
ghesůete ende dat ewighe wael
ghebrůken dat moetstu met
15 [grondelosen d]rucke[2)] ende bitterheiden
[ende wee vercri]ghen
*M*aer soe dat [wee groter]
woert soe du der wae[rheit bloteli]ker
ghebrůůcts. Ende rechte
20 als die kerne behouden ende
behoet woert voer reghen ende
voer wint oůermids die schale.
Alsoe moet die erbeit ende die
vrucht des erbeits behouden
25 werden in lidenne. *E*nde lidens
en es nyemant wert. dan die
sone gods ende dien hijt van
vrier mynnen gheuen wilt. *E*nde
+ ‖ wiste enich mynsche dat liden

30 soe edel waere hy soude hem

1 *E*nde saltu der keernen gebruyken.
so moet die scale geslagen
weerden tot mennighen
stucken *S*altu der sueticheit der
5 gotheit ende der minscheit gebruyken
*S*o moetstu geslaghen
weerden van bynnen. ende van
buyten. ende moets te stucken
ghemaect weerden. ende moets
10 mit lijden erarnet weerden
+74b.

*S*o dat lijden ye groter woert.
wie du der waerheit ey bloetliker
gebruykes *E*nde recht als die
20 keern behalden woert voer den
wint ende den reghen *A*lso moet
beuoelich arbeyde behalden
weerden in lijden *E*nde nyemen
en es lijdens weerdich dan der
25 son gods. ende den hijt van vryer
minnen geuen wilt *E*nde wist
yeman dat lijden also edel weer
Hij solde sich daer teghen bereyden.
als totten weerdeghen
+75a.

30 heyligen sacramente

1) *ontbr. in hs.*
2) *zie vorige pag.* [1])

daer tseghen bereiden als ieghen
dat heilighe sacrement *etc. D*at
wy dan aldus vromelike omme
die mynne cristi tot desen edelen
35 lidenne keren ende voeghen moeten·
*D*at wy die vrucht daer
aef ghesmaken· *D*ies help ons
god ewelike *Amen Amen*.

aant. [Hs. G. 2.]

[1] VI.

[2] Een goide oefeninghe.

[3] O mijn god willic my pynen dy te beschouwenne soe bestů onbegripelic+
[4] mynen verstentenissen. willic dy mynnen soe bestu +75a, reg 9
[5] onghelijc mynen begheerten. *M*er studeric nae půerheit te hant
[6] vindic dat mijn gront es te male dijns begripelic

[7] *W*ant hy es ghe- ‖ formt nae dinen beelde inden welken alse+
[8] in enen spieghele dijn godlic beelde hem openbaren ende vertoenen +75b.
[9] soude / waert dat sake dat die spieghel mijns gronts pure
[10] suuer reyne ende droeghe ware / ende onůermiddelt van anderen
[11] dinghen

[12] *H*ier omme willic laten van schouwende leůen want ic dy niet
[13] begripen en can ende ic wille af laten van dierre hogher mynnen.
[14] want ic my daer mede niet gheliken en can. Maer ic wil růsten ende
[15] lyden dy in my te werkenne / ende ic wille swighen op dat ic dy
[16] mach horen spreken in my *E*nde ic wil my ‖ daer toe af+
[17] trecken van allen wtwendeghen werken / op dat ic dy mach +76a.
[18] kůndich doen mynen gront *E*nde my met dy verenighen
[19] *W*ant du best een půer simpelheit ende heylicheit ende
[20] van natueren soe bestu een ewighe woninghe inden pueren
[21] reynen ende suueren herten˙ *E*en phelosophe vraghede eenen
[22] god scouwenden mynsche van sinen volcomen leuen hy antwerde
[23] dattet waere voele erbeits. *W*ant als ic gode alre naest gae
[24] soe vindic my alre verste ende hoe ic hem meer bekenne hoe
[25] hy my meer ontblijft. *D*es ghelijc vraghede hy noch enen anderen ‖
[26] god mynnenden mynsche ende die antwerde hem dat sijn leuen+
[27] ware al vol anxt want hoe ic gode meer mynne hoe ic meerderen +76b.
[28] anxt hebbe ende sorchertegher bin gode te verliesene. Ende hoe
[29] ic hem meer mynne hoe ic hem bat mynnen mach ende begheerlike
[30] gheuoele / ende hier omme soe twiuel ic oft ic werdich ben dat
[31] my god mynne oft hate. Ten derden male soe vraghede dese
[32] philosoep hoe hy leeft dye sijn herte reyn maect Hy sprac die es
[33] altoes in vreden ende voeghet hem nae den wille gods Want hy
[34] weet wel. soe wat dat god werct dat dat syne beste es ‖ *E*nde+
[35] hier omme soe en es niet beter dan dat die mynsche sta met enen +77a
[36] reynre herten *W*ant om dat die mynschen cleine ghebreken oefenen
[37] ende sotheit dat es die sake dat sy niet reyn herten en hebben ende
[38] oec dat sy hebben van bůten hindernisse ende van binnen lyden
[39] *E*nde sonderlinghe als sy comen in haerrer inwindegher oeffeninghen

[1] aant. *E*nde dit liden ende dese hindernisse die coempt oec meest den
[2] mynsche toe om dat hy niet ghelijc en steet in allen dinghen. ende
[3] dat sy haers selfs niet matich en sijn

[4] + *E*nde daer by ‖ die een ghewarighe reyn herte hebben wille·
[5] *E*nde tot ghewarighen inwindeghen ende herteliken ghebeede +77b.
[6] comen wille ende gode alsoe sueken ende vinden wille smaken ende
[7] gheuoelen hem es bouen al groet noet dat hy sijns selfs gheheellic
[8] lere sterven ende wt gaen in allen dinghen *E*nde dat hy altoes
[9] stae in allen dinghen onder gode in warigher volcomenre
[10] ghehorrentheit hoet god wil dat sijt oec sonder enighe můrmůracien
[11] in alre wijs alsoe met gode willen ende anders niet
[12] *E*nde dat hy oec selue gheen dinghen en doen noch om lief noch
[13] + om leet noch ‖ om gheen anderen saken *D*an puerlic alleene
[14] omme dat hy meynt dat daer gods wille ende gods ere in +78a.
[15] gheleghen es in die dinghen die hy doen sal *w*ant die aldus stůnde
[16] altijt gherecht onder gode ende onder sine prelate in gods stat in
[17] allen dinghen sijns selfs wtgaende ende verloeghenen[de][1] die souden
[18] sonder enighe twiuel gode vinden ende sijns selfs gheůoelen
[19] smaken ende ghebruken

[20] *W*ant dese ghehorsamheit es een duechde buten der welken
[21] gheen werke soe groete en mach ghesijn noch ghedaen werden
[22] *E*en cleyn werke es voele nůtter ghedaen in ghewarigher ghehorsamheit
[23] het sy in horen lesenne ende bedenne in contempleren oft ‖
[24] + [wat][2] is dat du moechs ghedincken. *N*ee[m][3] hoe snoede aen[4] werke
[25] du wils het sy wat dat sy dat maect ghehorsamheit edelre ende die +78b,
[26] betere dan alle die andere grote hoghe werke die aen hen seluen
[27] groet hoghe ende edel sijn ghehorsamheit werket alle weghen dat
[28] alre best in allen dinghen

[29] *O*ch soe en dwaelt oec die ghehorsamheit niet noch nv noch
[30] nummermeer· Noch sy en versuemt nummermeer niet soe wat sy
[31] doet in enighen dinghen. *G*hehorsamheit en derf nummermeer niet
[32] beteren nocht haer en ghebrect gheens goets#x02D9; *S*oe waer die
[33] mynsche in ghehorsamheit wt gaet sijns selfs ende hem des ghetroest
[34] + doer god in dien seluen poente moet god ingaen ‖ van noede +79a.
[35] *W*ant die hem seluen niet en wilt / dien moet god willen. gheliker
[36] wijs want ic mijns willen ben wtghegaen inden handen mijns
[37] prelaets ende ic mijns selfs niet en wille. daer omme moet hy my
[38] willen / ende versůemt hy my aen den minsten deel soe versuemt
[39] hy hem seluen. Ende alsoe in allen dinghen daer ic my niet en

1) *hs.:* verloeghenen
2) *ontbr. in hs.*
3) *hs.: N*een
4) *hs.: A*en

[1] aant. wille daer moet hy my willen / ende daer wilt my god / nv merct
[2] wat wille hy my / dat ic my niet en wille. ende daer ic my seluen
[3] laten daer wille hi my / ende wille my van node *w*illen alle dat
[4] hy hem seluen wille

[5] *E*nde en dede des god niet inder waerheit ‖ die god es / soe en+
[6] ware god niet gherechtich / noch en ware niet god noch gherechtich +79b.
[7] goet / dat doch sijn natuerlic wesen es / in ghewarighen oetmoedigher
[8] ghehorsamheit en sal niet werden vonden / ic wille aldůs
[9] *I*c wille alsoe ic wil dat oft dat sonder het sal wesen een luter
[10] wtgaen aldes dinen· *E*nde daer om ende in den alder besten ghebede
[11] dat die mynsche mach beden daer sal hi segghen fiat voluntas tua
[12] *H*ere gheeft dattu wilst / hy en sal niet bidden om ewich leuen
[13] noch om duechde· Mer hy sal segghen doch hoe ende wat du doen
[14] wilst in alre wijs *D*it ouertreedt ende ouer gheet dat eerste alse
[15] die hiemel ‖ bouen die erde wanneer men tghebet alsoe verre+
[16] ghebrinct / soe heeft men wel ghebet datmen te mael wt es ghegaen +80a.
[17] in god / in ghewarigher ghehorsamheit ende alsoe ghewarighe ghehorsamheit
[18] niet en sal hebben: Ic wille alsoe / en sal nummer van
[19] haer ghehoert werden ic en wille. *W*ant ic en wille dat es een verghiffenisse
[20] alre ghehorsamheit. *W*ant die mynnende *augustinus* seit
[21] die ghetrouwe dienre gods / die ghelust nummer datmen hem
[22] segghe oft ghebiede dat hy gherne hoert mer sijn hoechste ernst
[23] ende vlijt es te horen wat gode alre meest bevalt dat crechtichste
[24] werc oft ghebet ‖ alle dinc mede te werkenne oft te verweruen+
[25] op dat hoechste / dat es dat wt enen ledighen ghemoede gaet / hoe +80b.
[26] dat ghemoede ledigher es hoe dat ghebet krechtigher es / oft werc
[27] werdigher ende lofliker ende volcomender es / dat ledich ghemůede
[28] vermach alle dinc· wat es ledich ghemoede dat nerghens mede
[29] becommert en es noch tot ghenen dinghen ghebonden noch verhanghen
[30] en es / noch dat sijn beeste tot gheenre wise ghebonde[n]
[31] en heeft nocht thsine in ghenen dinghen en meynt / dan dat altemael+
[32] inden liefsten wille gods ver- ‖ droncken ende ontsoncken es. +81a.
[33] *E*nde sinen wille altemael wt ghegaen es nummermeer en mach
[34] die mynsche gheen soe snoede werc ghewerken het en neemt hier
[35] sijn kracht ende sijn moghen. *A*lsoe k[r]achtelijc[1)] soude men beden
[36] datmen wilde dat alle die crachte sijnre lede mede beedden *O*ren
[37] oghen ende mont herte ende alle die synne *E*nde niet en soudemen
[38] ophouden men en worde een met dien datmen vint inden erbeit.
[39] *D*at ons dit ghescie des helpe ons god Amen

1) *hs.:* kachtelijc

[1] aant. **VII.**

[2] + *Milicia est vita hominis super terram Job*

+81a, reg. 14.

[3] **R***I*dderscap es dleůen des mynschen vpder eerden˙

[4] + *E*en ridder ‖ die uoel sterker schalker wreder viande met felre
[5] wapen heeft *D*ien es noet wil hy onuerwonnen ongheuanghen +81b.
[6] ende onghewont bliuen dat hy sinen casteel vast sluyt. *w*aec
[7] ende bewaer met stercker hulpen ende met sulker wapen ende
[8] were die hem nůtste sijn hoer stercheit schalcheit ende felheit
[9] hoerre wapen mede te weder stane ende te verwinnen *E*nde
[10] sonderlinghen die groete gate of porten sal hy meest ende nernstelijcste
[11] bewaren *D*aer sy hon meest moghen deren

[12] *G*heestelike ridderscap. es dan oec dat leuen elcs mynschen
[13] opder eerden˙ ‖

[14] + *W*ant elc mynsche heeft uoele sterker schalker viande met felre
[15] ende menigherhande wapen altoes op hem vechtende niet +82a.
[16] allene om hem. tijtlic. te. berouen. te. vanghen te. wonden. oft te
[17] doeden mer om hem van ewigher eerrijcheit ghesontheit ende leuen
[18] te berouen ende met onsprekeliker pinen *A*en lijf ende ziel sonder
[19] versteruen doen te steruen.

[20] *D*eerste schaere deser viande dats die zee deser werelt / die sinte
[21] anthonis waert vertoent al oůertoghen met stricken ende riep ende
[22] seyde˙ *O* wie m[ach][1)] doer alle dese stricken ontgaen h[em waert][1)] ‖
[23] + gheantwoert alleen oetmoedicheit. *w*ant wat recht oetmoedicheit
[24] es dats cleeyn ende neder ende daer omme maecht bat leghe +82b.
[25] bockende crupen bider eerden˙ doer die enghe weghe ende stricken
[26] deser werelt dan die houerdighe wtgherechte halse. *W*ant die
[27] werelt en acht niet die oetmoedich ende simpel sijn in abijt ende
[28] in wanderinghen aen hoer te trecken oft te tůenen mer sy schaemt
[29] hoer sulker mynschen ende sy scoůse sy versmaetse ende haetse
[30] als die hoůerdighe scriben ende phary[see]n[1)] deden onsen here
[31] ihesum cristum [*Amen*]

1) *hs.: papier afgescheurd. Zie aant.*
1) *hs.: papier afgescheurd. Zie aant.*
1) *hs.: papier afgescheurd. Zie aant.*

aant. aant. [Hs. G. 2., Hs. Br. 2.]

VIII.

1

+ *D*it sijn worde eens hoghen mees[ters]

van der oedmoedicheyt+

+153a.

G*H*ewaerlijc al dattu voersettes in dynre meyninghen dat god in hem seluen niet en is. dat en can nemmermeer soe goet ghesijn den si hindernis ter naester waerheit 10 *S*inte *Augustijn* seghet. *V*raecht men mi welc die beste mensch waer vander werelt. *I*c antwoerde die oetmoedichste. totten ghewaerre godliker 15 minnen en canic naerre rechter noch sekere wech vinden dan gherecht oetmoedicheit. *S*i maect den mensche snel licht cleyn subtijl sterc lydsom. ende 20 vredesom. *P*ijn onurede ende ghebrec alre doeghet comet van ghebrec der oetmoedicheit.

30 Houerdie maecte lucifer důůel.

DE ghewareghe godlike minnere 5 en can gheenen naerderen wech vinden noch rechtere noch zeekere dan gherechte oedmoedicheit Alsoe als oedmoedicheit es eene gaue ouer alle ghescapene 10 creaturen Daer omme sprac ons heere ihesus cristus jnder euwangelien. Leert van my dat ic ben goedertiere ende oedmoedich van herten Nů merct vander oedmoedicheit 15 Si brinct met hare eenen edelen scat ende eenen dieren tresoer dat es dat si haer herte leert ende ganselic te nieute maect Ende settet den 20 mensche in eenen ghestaden ghewareghen vrede. daer hi nemmermeer toe commen en mach anders dan met oedmoedicheiden Ic sprek nv ende emmermeer+

+nota.

25 dat nie mensche pine noch leet en ghewan ander dan om dat hem ghebrac gherechte oedmoedicheit want pine ende leet comt van rechter hoeuerdicheit 30 Hadde lůcifer oedmoedich gewest

adam sterfelec ende ons allen. hy en ware noyt důůel ghe-

aant.

1 ende brengt meneghen te groter
pinen. Maria om haer oetmoedicheit
ontfinc si gode ende
mocht niet sondeghen. *D*ie oec
5 soe waer en mocht niet sondeghen.
*E*nde god mocht in hem
werken dat hij woude
*D*ie oetmoedghe mensch kint
hem voer niet van hem seluen.
10 daer om en trect hi hem niet
ane gheenre gauen. mer blidelijc
lijdelijc dancbaerlijc ende medewerkelijc
+ laet hij ‖ gode werken

dat hi wil metten sinen. ende
15 seit altijt met onser vrouwen.
*S*iet hier die deerne ons heren.
*d*ats ic ben dyn creature daer
mede dat hij doen mach dat hij
wil die creatoer. *D*esen mensch
20 en mach smaettenisse aermoede
noch lijden storen want hij es
godes. ende niet sijns selfs. ende
daer omme soe en wil hij niet
croenen hij beuelet gode dat sijn.
25 dats hem seluen hi keert hij
hoedt hij heilt als hem ghenueghet

1 worden ende hy en hadde noit
vanden aensichte gods gheuallen.
Hoeuerde die gaf hem den
val Ons lieue vrouwe want zij
5 volcommen oedmoedich was zoe
en dede zoe noyt sonde ende
gods minne en wert nie in haer
ghemindert alzoe vele als een
jnkel haer Een mensche die
10 recht oedmoedich ware die en
dade nemmermeer sonde. want
wat pinen ledts ofte versmaetheden
dat men hem dade hem
+153b.
en dochte nemmermeer datmen
15 hem onrecht dade Ende daer
omme waere god geweldich in
hem te werkene alle datti woude
zonder hindernisse / Ende hier op
sprect Sinte augůstiin Die my
20 vraechde welc de beste mensche
vander weerelt ware Ic antwerdde
ende sprake dat es die alder
oedmoedichste mensche die in
al eerterike is. ende des was
25 my oec een weruen geůraecht
ende jc antwerde alzoe ende
anders niet
Nv merct de wize eens rechts
oedmoedichs menschen. hoe hi
30 hem in allen dinghen hoůden zal Ten eersten begint hij in hem
seluen ende bekint hem des ‖ onwerdich Dat god ziins ye ghedachte+
+137b.
ende ghemaect heeft. hi bekint hem des onwerdich datten god

spiist ende sonder onderlaet onthout des danct hi gode alle tiit
onuertallic oedmoedichlic met alle siinder macht. Hii en verheft
hem nemmermeer in geender gaůen Die hij natůrlic van gode
ontfaen heeft Alsoe const wiisheit starcheit maghe ende vergancliic
goet Ende wat der dinghen es ofte der gauen die nature gheleisten
mach die hem god ghegheuen heeft ofte gheeft dies dinct hi hem
altemale onwerdich. Ende al es hi mensche gheworden dat hiis niet
verdienen en can noch verdient en heeft dat dinct hem Maer hi

aant.

1 ontfaet die gaůen in dier wisen dat god es sonder waer omme /
want god dezen mensche geestelike gauen geeft ende hi selue de
gaůe es zo neemt hem een recht oedmoedich mensche van allen
dien gauen niets niet ane datti van hem yet es anders dan van
5 gods ontelliker goetheit alleene. Ja hi nemes hem van siins selfheyt
alzo luttel ane als hi hem ane nam van hem selůen yet te zine
doen hi selue niet en was / Ic spreke nv ende eůwelic dat god in
allen sinen werken. ende in allen zinen gauen in dezen mensche te
male onghehindert es Ende daer omme volbrincten god op ziin
10 alder hoochste. Alse dit god aldůs wercken wilt des es deze
mensche ledich lydende mede werkende volghende ghetroůwe

waer dese gaet of staet leghet
of sittet. *W*at hij et of drincket
en alre noottorft kent hij hem
15 onwerdich. *J*a dat ander lude
versmaden of verkiesen důnct
hem om sijn cleynheit te groet
te wesen ende dus blijft hij
zonder claghen in allen druc ende
20 onwerden
*D*ese mach steruen zonder
pijne. want syns selfs en wil hij
niet sijn. *G*heen gaůe en mach
hem hoghen want ghelijc den
25 boem can hi hem boghen die
sijn telghen daer na neighet nae
dat hij vrochten meer vercrighet.
*D*its die gherecht oetmoedicheit
der groter heileghen die
30 hem seluen in allen gauen ende
+ ‖ doechden vernederen ende onwerdich

waer dat dese mensche is sit
hii staet hii gaet hii leegt hij
hem seluen důnct datti onwerdich
es der stad die hi ghebrůy[c]t[1)]
15 ofte becommert want
hii en hout hem selůen nemmermeer
ouer dat een gerecht volcommen
oedmoedich mensche
van rechte siin soůde Daer omme
20 bekent hie hem dies onwerdich.
datti selůe wesen mach
ende doen mach dat dinct hem
alte cleyne. Et hij drinct hij wat
dat es Die minste stad inder
25 herberghen. ende die nederste
stad anden dissche Ende dat
snooetste deel der spisen ende
des drancx dat begheert hij
Ende cortelic geseit alle dat den
30 mensche toebehort ter nootdorst
dat hem dat worde vanden
+154a.

1) *hs.:* ghebruyt

kenden om dat sij gode
nae synre werdicheit met dienste
noch loůe niet en mochten verghelden.
35 *D*us doet oetmoedicheit
gods minne vercrighen. Ende
sonder verlies daer ewich in

bliuen *Deo gracias:*.

alder minsten ende vanden alder
ontweertsten deele ende dat daer
elker mallic ouerbliift dat ontfeet
35 hii blidelic ende hem dinct
nochtan datti des onwerdich es
te gebruken ‖ Ende deze mensche[+]

staet aldůs sonder claghe

[+]137c.

aant.

1 ongepiint jn allen dinghen. want hi nemt alle dinc blooet vander
hant gods daer omme en can hi hem niet beclagen van
eeneger creaturen hoe onwerdichlic dat zi hem te hem werts
hebben al verstaken zine ofte sloegen ofte verdoruen ofte onderůoet
5 torden ja oft oec doodden dezen mensche en dochte nemmermeer
datmen hem onrecht dade noch hi en gaefs niemende scout
cleen noch grooet van geenen dinghen Ende hi stonde zelůe sonder
pine want hiit alte male blooet van gode name zo bekint hii
dat ziin alderbeste es want god en gheeft niemende gheen dinc
10 het en es ziin alder beste. Ende ziet dit es alzo ghewarichliic
waer als dat god leeft. Dit ziin de weghe cort ende gherecht
inder waerheit dat die mensche mach jn godliker minnen volcommen
werden. Ende daer jnne euwelic bliuen. Dat wi hier toe
commen moeten dies hulpe ons god amen

aant. [Hs. G. 2.]

IX.

[2] **W**ildi weten lieue mensche wat daer toe behoert dat die mensche+
[3] woerde een hemels mensche een enghels ende godleec mensche. +154a, reg. 7
[4] *D*ie mensche sal hem alsoe houden dat alle weghe sijn inganc een
[5] ghewarech grondeloes wtganc sal sijn sijns selfs inder waerheit
[6] ende alre dinghe. *E*nde dan weder omme alle sijn wtgange dat die
[7] sijn een ghewarich luter inganc in god. *D*ese .*M*. veruolcht die
[8] alre ouerste volcommenheit. *I*n dien dat die Minsche steet in desen
[9] dat hij arm is alder eyghenscap dat hi alsoe voele scoets niet en
[10] hebbe dat hi een almossen daer inne ontfaen mochte. *W*ant dese
[11] .M. dade inder waerheit sonde. name hi hem iets ane. Want aen
[12] name hi hem iet dat hi iet ware. dat ware die scadelijcste val ende
[13] een sorchelec stoet. nochtan in desen mochte hi een gans lantscap
[14] hebben. *E*nde alsoe luttel als hi hem ‖ des goets inden ingange aen+
[15] neemt. alsoe luttel nemt hi hem ane alle dies dat van buten is. +154b.
[16] Al ware oec alle dinc sijnre eighen. *W*ie of woer ane salmen dese
[17] liede bekennen. *D*aer ane dat hem wale ghenůecht alle dat dat
[18] hem god toevoecht des gaet haer hemelrike hier ane ende důert
[19] ewelijc. *S*i hebben in allen dinghen gansen vreede. *S*i hebben hier
[20] nv aen gheuaen dies si ewelijc gebruken soelen. *D*ese liede si laten
[21] gode dat sijne ende si behouden dat hore dat es een vernietheit.
[22] *E*nde daer omme beneemt hem god dat hare ende gheet hem dat
[23] sine dat is al moghenticheit in hem want si worden sijns alsoe
[24] gheweldich dat hi buten hem niet en doet want hi es hoers alsoe
[25] gheweldich dat sij egheen dinc en doen buten hem. *D*ese en machmen
[26] niet bekennen bi haer vernuft nocht bi groten ongheordenneerden
[27] oefeninghen noch aen schine. noch aen cledere weder si
[28] graů oft blaů draghen sijn si in sloete in cloestere of in clusen
[29] sijn sij rike of te male aerm sij en sijn oec niet te male wtgeroepen
[30] van groeten geeste noch van sůnderlinghen schine. *M*er men
[31] machse ‖ alleene bekennen aen enen ghewaregen godliken weesene+
[32] daer met vint mense inder waerheit alse grote weder woordicheit +155a.

[1] aant. ende liden op hem valt soe vint mense welc sij sijn inden weesene
[2] ende inden gronde soe sinken si hem diepere in. ende sien in haer
[3] niet ende laten hen oec dien dies sij sijn *N*u helpt mi claghen metten
[4] sueten name ihesus voer den hemelschen vader ouer v ende ouer
[5] mi ende ouer allen die ghene die desen ontbleuen sijn. *E*nde en
[6] laet ons nemmer op gehouden tot dat die leuende cracht der
[7] smakender wijsheit ouerhant gheneempt in ons. *A*lsoe dat in ons
[8] volbracht werde dien wi ontbleuen sijn. want hi egheen dinc
[9] gheredere en heeft te gheůene nocht hem werdere en is. ende oec
[10] gheen dinc nůttere noch betere en is den mensche.

X.

[13] + Querite dominum dum inveniri potest.

+155a, reg. 19.

[14] **D**atmen gode vercrijcht daer toe behoert een gans ghewarich
[15] afkeer van allen dien dat niet luter god en es. *E*nde een volcomenen
[16] toekeer ende in keer in gode met enen vrien willighen vergaderene
[17] alder crachte ende ghemueds ende sinne *E*nde al eest dat des
[18] + toekeers ghenoech es ‖ alsoe verre alst aenden minsch es doch en
[19] es dit niet ghenoech en si dat dat werc gods daer toe come ende +155b.
[20] van sijnre ghenaden sine hulpe si dat hi desen keer inder waerheit
[21] volbrenge ende in vliete inden gront ende verheffe alsoe den
[22] Mensche ouer syn naturlike cracht. *E*nde alsoe woert die .M. in
[23] gode geset *W*at es nů die beste ende die naeste beredinghe hier
[24] toe dat de .M. aldus werde ouerhauen van gode. *E*nde worde een
[25] godleec .M. dat es dat die .M. si een inwoenre in hem seluen ende
[26] leere hem ghewoenleec .j. keeren in hem seluen daer vint men
[27] ghewaerechleec dat licht lichtende ende daer hoert men die insprekenge
[28] ende maninghe ende dat driuen des heylichs geests.
[29] *E*nde daer sal oec die .M. met allen vliete volghen. *D*ie heylighe
[30] gheest trect ende dryft de sinne sonder onderlaet. Mer dies en
[31] versteet die wtwendeghe .M. niet. die heylighe gheest hi raet ende
[32] trect al op ledicheit luterheit eenvoldicheit ende op stilheit. *D*aer
[33] ieghen drijft die natuere ende die sinnen ende die viant ende die
[34] werelt op menichvoldicheit ende wtwendicheit ende onraste. Des
[35] + ‖ soude die innighe .M. met vliet waer nemen dat hi gods in hem
[36] gheware werde. ende soe moet hi bi hem seluen bliuen ende gode +156a.
[37] stat gheuen dat hi sijns wercs in hem becomen mach *D*ie stad gods
[38] es alleene inwendech *W*ant dat rike gods es in v. *D*ie daer in niet

[1] aant. en compt daer die stat es hi en derf niet claghen hi si aerm ende
[2] hem en woert des scats niet alsoe vele liede doen. *S*i claghen god
[3] en doet hem niet. ende si en gheuoelen sijns niet noch hi en trect
[4] hem niet *W*at derf ieman dat der zonnen witen dat in sijn
[5] huys niet en schint die sijn vinsteren toe doet daer si in schinen
[6] soude. *S*inte *augustijn* sprict *O* du alre ghedoechste god ic socht
[7] di ende ic en vant di niet wiens schout was dat. ic en quam niet
[8] daer du waerst. Du waerst in. ende ic was al wt. du waerst na ende
[9] ic was verre ware ic daer comen daer du waerst ic had di altehant
[10] vonden ende hi sprict oec *O*ch du nůwe aůde waerheit wi heb ic di
[11] soe lansem[1] ende soe spade leider vonden Soe wie wilt vinden allen
[12] troest alle waerheit die moet al enwendich soeken ende doen den
[13] enwendeghen gront op. ende houden hem ‖ ghelijc onder gode+
[14] noch en si onder hem noch voer hem noch beneden hem. Mer al +156b.
[15] bouen hem soe moeghen die godleec wtvliet die sonder onderlaet
[16] vlieten ende nemmer vliets op en houden in hem vlieten. *W*ie wout
[17] den vliete des waters witen dat in sijn vat niet en vloete of sijn
[18] vat onder den vliet niet en es als die inwendicheit onder gehouden
[19] wert ende toe ghevoecht soe coempt die godleec zonne die nummer
[20] verdonkert en woert ende worpt haren claren schyn in den toe
[21] ghekeerden gront ende doet alse die lijfleec zonne die worpt haren
[22] schijn te sůůeren bloeteleec op dat ertrijc dat ghelijc onder hare
[23] es ende daer si dan gheen middel en vint noch hendernissen daer
[24] trect si ten eersten alle die vochticheit ende wulicheit vter erden
[25] ende maecs̀e droghe ende reine ende waerme ende trecse op ende
[26] op tot aenden speer der sonnen daer woert die groeue wasom alsoe
[27] luter ende alsoe claer dat recht licht alse die sterren recht aldus
[28] gheschiet den enwendeghen .*M*. die ghelijc en es ende onder hem
[29] ende onvermiddelt daer compt die godleke sonne ende schint
[30] inden edelen gront sonder onderlaet ende met haren lutersten
[31] edelsten sutsten ghelans soe trecse ‖ altemale wte alle die onluterheit+
[32] eertschere ghenůchten ende trect den geest allensken op ende +157a.
[33] op tot aenden luteren speer der godheit ende maecten altemale
[34] godvaer dat die .M. alsoe decke dat in hem gheuoelt dat hem
[35] god meer in is dan hi hem seluen of enich dinc. *E*nde lichten sinen
[36] gront voel claerliker dan die materilike zonne sinen wtwendeghen
[37] oghen ende gheuoelt hem een metten liechte. *V*an desen liechte
[38] sprac ysaias doen ic in mi seluen was doen waert mijn geest gheuoert
[39] ouer mi en tuschen hemel ende erde tot ihe[rusale]m[2] in dat beken-

1) *hs.:* lansē
2) *hs.:* ihesū

[1] aant. nisse gods. dit optrecken dit woert geboren wt een crachteghen
[2] intreckene ende daer behoert toe een vergaderinghe der wt wendigher
[3] sinnen. *E*nde wt vereninghen der crachte soe coempt die
[4] geeste in di[e][1] inwendicheit *V*an desen sprict cristus *V*ader ic bidde di
[5] dat si een werden als ghi ende ic een sijn. ende wij volbracht werden
[6] in een vre. wie mochte lustelike dinc ghesijn dan een sijn alsoe
[7] alse die hemelsche vader ende sijn alre gheminste sone een sijn.
[8] die enicheit ouergheet alle enicheit die eneghe vernufte begripen
[9] + mach. *D*aer omme sprac moyses. *O* israhel ‖ dijn god es een god
[10] wie in die enicheit conste gheraken die verlore alle menichvoldicheit +157b.
[11] ende si woerde hem eenvuldich. *D*ese eenvoldicheit ende eenheit
[12] die woert vervolcht met inwendicheit. die blijft verborghen ende
[13] onbekent allen wtwendeghen minschen in tijt ende in ewicheit.
[14] *E*en groet leerare sprac· *V*oele liede soelen in dat eweghe leuen
[15] comen. dien[2] die[2] heymelicheit ende de naeheit gods alsoe onbekent
[16] sal sijn als een grouen gebore als die quame met sinen groten leem
[17] scoenen voer eens conincxs tafele daer hi nie meer en quam ende
[18] nie meer af en hadde ghesien ende hi niet en wiste hoe hi ghebeeren
[19] soude dat en ware egheen wonder want men vint liede die doch
[20] een geestelec schijn langhe gedraghen hebben ende goede liede willen
[21] syn ende heten die hem alle haer daghe alsoe laten ghenůeghen.
[22] dat si vander vereninghen ende vander heymelicheit gods alsoe
[23] luttel hem aen nemen te vraghene te vorderene of te smakene als van
[24] soudaen van babilonien oft van ouer zee. *S*i en dinken noch en
[25] quelen niet te meer daer nae dan als ocht hem niet aen en ghinghe
[26] + hoeren si van god- ‖ liken dinghen seggen dies verstaen si alsoe
[27] vele als walscher tonghen een ditsche verstaen dat si horen pater +158a.
[28] noster ende horen sauter vele lesen ende hoer dorre ghehorsamme
[29] werken metten vterliken sinnen doen. dit ghenuecht hem herde
[30] wale. *G*od vereenighe hem met wien hi wille wat gheet hem dies ane.
[31] Mer viele enich vterlec vordel aen ghewin aen ere ocht aen ghenuechliken
[32] dinghen die iemant voer hem hadde men soude wel
[33] sien wie hem dat aen ghinghe wat wondere eest dan alsi te gode
[34] comen dat si dan oec den inneghen vrinden goeds daer alte ongelijc
[35] selen sijn nummermeer sonder einde. *W*aer omme sprict ysaias
[36] doen ic in mi seluen was doen wert ic gheuoert ouer mi. daer in
[37] wordet vonden dat rike gods dat is van binnen *H*i sprac in tuschen
[38] hemel ende erde te iherusalem in dat bekennisse gods daer
[39] quam hi in een vergheten alle deser werelt ende doch en mochte

1) *hs.:* dijn
2) *hs.:* dien die di
2) *hs.:* dien die di

[1] aant. hi niet dit ertrike rumen met natueren *E*nde oec en mochte
[2] die natuere niet geheleec inden hemel. *E*nde aldus was hi tuschen
[3] beiden *D*ie geest toech die natuere na hem ouer die ertsche
[4] insinkinghe inwoninghe ende daer af quam hi te iherusalem inden
[5] ghewaregen vrede ‖ ende in dat bekennisse gods. dit gheschiet+
[6] inden crachteghen indringhene gods ende intreckene ende inden +158b.
[7] insinkene ende in smeltene in gode. *D*it beuint die innighe .M. die
[8] in can wonen ende hem daer voeghen in die vereeninghe gods in
[9] inwendicheit *d*aer woert gheboren enicheit *W*at mensche die in
[10] desen wesene steet die moet ende sal alte nauwe op sijn hoede
[11] staen dat hi niet vremers in hem en late comen. dat dien onghelijc
[12] ende vreemde si. *H*et sijn beelden oft ghedachten oft enighe
[13] menichvoldicheit wtwendech. oft de .M. verroekeloest dese gauen
[14] gods. *E*nde soe ghesciet decke dat de mensche in alte grote dusternisse
[15] woert geslaghen ende in dorrecheit alsoe dat in hem valt
[16] een verdriet alder goeder oefeninghen van doegheden. hi en weet
[17] niet dat godleec is het en si hem een martilie ende een pine. hi en
[18] can hem weder ghedienen noch ghespannen noch gedringhen in
[19] gode. ende en weet niet waer dat hi hem mach keeren *H*ier inne
[20] sal hem die .M. liden in minliker geduldicheit want hier omme
[21] soe en eest niet al verloren Maer die ghetruwe vader die ghestaedt
[22] dit van grondeloser minnen om den .M. te warnene dat hi voert
[23] meer te naůwere op sijn hoede sta. want dat alsoe lichtelec woert
[24] gewonnen dies en heeft men niet alsoe grote hoede. ‖ *E*nde oec+
[25] ghestaedt dit god dattu sies dat niet des dijns en es alstu iet goets +159a.
[26] doest. *E*nde dattu dijn cleinheit bekens ende hem des te dankeliker
[27] best ende datment met vliete weder in gode draghe. *E*nde hem
[28] metten alder scerpsten gronde sijns geests allene bekenne innerlike
[29] ende waerleec inwindich ende wtwendich met allen crachten
[30] metten gauen weder te kerene / ende hem weder te draghene metten
[31] gauen inden oerspronc˙ ende bekennen dat daer die gauen wtgheůloeten
[32] sijn. *E*nde daer dragen bi hem met allen crachten sinen wille
[33] ende meyningen ende daer loue oec den here ende daer draghe
[34] oec allen gauen met hem in. *E*nde en hebbe egheen ghemenc dan
[35] opten oerspronc *E*nde alsoe voele als den weder keer ende den
[36] inkeer crachteger ende sterker ende luterre is alsoe voele sal de
[37] .M. meere hoechelikere werdelikere innichlikere gods inder enicheit
[38] gebruken. ende alsoe voele als des min es alsoe vele sal dat gebruken
[39] minre sijn. *A*lsoe als die inghele alle haere werdicheit ende hoecheit
[40] hebben allene verdient met haren crachteghen toekere. *E*nde alsoe

[1] aant. met eenen keerene in enen blicke veruolghen si allen dat si hebben
[2] ende vmmermeer hebben soelen. alsoe voele heeft die .M. meer
[3] dat hi meneghen toekeer mach doen Ja dusent dusent keere in
[4] + enen iegeliken oghen ‖ blicke mochte de .M. naerdere verdere
[5] diepere in gode comen wonderleec ende onsprekerleec oft die keer +159b.
[6] gans ware in gode ende bloterlec ende luterleec ghemeint soe woerde
[7] in enen iegeliken keere geboren nůwe ghenade nuwe luterheit
[8] nůwe naheit nuwe profijt. *W*at versumen die di roekeloes gayloes
[9] sonder dit henen gaen. ende tot soe groeten dinghen comen mochten
[10] dies si eweleec ontbeeren moeten alsoe langhe als god god es die
[11] des gans vermoghen hadde dat hi allen sijn saet oft hi hauere
[12] oft witsen saide ende dies. [e]en[1)] iegelike coren mochte wenschen
[13] oft dat met sinen wille robine smaragden ende soffiere ende perlen
[14] worden. ende des dan niet en wouden wenschen ende liet vitsen
[15] bliuen dat dochte der werelt een groete versumenisse *N*och dusent
[16] werf ende sonder alle ghetale versuemt die .M. meer die hem niet
[17] met allen crachten willens ende begherens in gode innichleec en
[18] keert ende in sinen alre liefsten oerspronc ende in sinen alre besten
[19] wille *E*nde hem daer decke vernůwet ende herbiede te gode ende
[20] veruerscht met nuwen keeren alsoe decke als hem dat enwendeghe
[21] dat onghenaemde keert soe keert hem alle dat met dat name heeft
[22] inden .M. inden seluen keere antwert in gode dat ouer alle namen es
[23] + ende daer ‖ met alle dat name in hem heeft inden minsche ende
[24] daer omme soudemen den innerliken keer dicke vernuwen ende +160a.
[25] keeren wte menicheiden in enicheiden wt tijt in ewicheit wt
[26] creatuerlicheit in dat godlike afgronde wt hem seluen ende dat wt
[27] allen dinghen. ende doen dat alsoe crachtichleec datmen met enen
[28] keere .x. iaer of xx. iaer verlorens tijts verhaelde vten gronde in
[29] gode. *S*iet een ghelikenisse. *E*en minsche woude voer een zele
[30] totten lichame ons heren gaen doen si onsen heren ontfaen hadde
[31] doen dacht si keerdi in gode luterleec ende ledechlec ende laet
[32] onsen here die ziele ende alle zielen tot sinen godliken wille *E*nde
[33] si keerde haer ledechleec allene te goede van allen beelden ende
[34] gaf hem staet in haer te werkene. *E*nde van desen toekeere ende
[35] af keere. *S*oe woerden dien minsche gegheuen .C. zielen tote diere
[36] zielen wten vagheuiere *D*it was voer des menschen ieghenwordicheit
[37] dese twee predicte de toůwelere. *E*nde van enen .M. die begherde
[38] zere te wetene welic leuen onsen here alre ghenueghelecs were doen
[39] wert hem onse here ihesus cristus geopenbaert als een alte scoene
[40] iongelinc. *E*nde voer hem sach hi drie minschen. *D*ie .j. minsche

1) *hs.:* en

[1] aant. ‖ die lach voer sine voete op die erde. *E*nde onse here reichte sijn+
[2] hant wt ende hieltse ouer hem. Die ander .M. die stoent voer ons +160b.
[3] heren anschijn Mer doch hadde hem die .M. den rugghe gekeert
[4] soe dat hi hem niet ane en sach ende stoent hem doch vele na bi.
[5] Mer die deerde .M. die was op verhauen vander erden voer dat
[6] anschijn ons heren ende vloech hem om syn hoeft al ane ende
[7] omme. *D*it .M. begheerde eene verclaringhe wat dit bediede.
[8] *D*oen weert hem geantwert. *D*ie liggende .M. op der erden dat
[9] meint die liede die al ligghen op haer wise ende op haer op sette
[10] wtwendegher werlicheit ende oefeninghe ende onraste liggen. *S*oe
[11] en connen si voer die menichvoldicheit haer gh[e]muede[1)] niet op
[12] gherechten gode aen te siene wi si seggen singhen leesen been oft
[13] wat dat si doen daer hout hij sijn minlike hant ouer ende verbeidt
[14] dat hij gherne in hem wrachte oft hise ledich vonde. Maer hi laetse
[15] in haer wise. want hi en dwinctere niet die bliuen wille die bliue.
[16] *M*aer die voer sijn anschijn stonden dat sijn die minnaren ende
[17] gheureede .M. Maer doch wie si niet op haren opsatte en ligghen
[18] als die andere. doch behoert hem decke wt te gheuene ane oefeninghe
[19] der doechden dat ‖ si iets wat anderen lieden moeten voer gaen+
[20] met leerene met troestene in menegher wisen in dat op hen valt +161a
[21] het si met sprekene met scriuene met dienene oft wat dat is. *D*ese
[22] menichvoldicheit al eest dat sijt luterlec meynen doch soe woert
[23] die inwendeghe oghe metter sinliker werkelicheit yets wat gheuaen
[24] ende verduustert dat si te dier wilen gode also claerlec niet in hem
[25] en connen ghesien inden gheeste. Maer alsoe vollec alsi hen omkeren
[26] soe staen si ieghen myn aensichte in enen blicke soe vinden si mi
[27] in hare geeste inden gronde haers ledeghen ongeuanghen ghemůeds
[28] dat niet en meint dan mi in allen dinghen ende ic werde dan sienlec
[29] ende snellec in hem. Maer die deerde opuerhauene .M. die vlieghen
[30] dat syn die menschen die alre wtwendeghen werkeliken ertschere
[31] becommernisse ledich sijn ende ledeghen hem alre wtwendegher
[32] dinghe dat ic sonder onderlaet in hem můcht na minen liefsten
[33] wille werken mijn weerc. *D*ese vlieghen wale. tuschen hemel ende
[34] erde. want haer toenemen es snel als die wolke. want si sijn te
[35] male vri ende onghebonden te desen of te dien. *E*nde alsoe ic
[36] ben betere dan alle dinc alsoe is dat betere dat ic in hem werke
[37] daer ‖ omme sijn. si mi meer dan alre minschen werc Dese gheuen+
[38] mi stadt in hen te werkene daer omme sijn si mi die liefste voer +161b.
[39] alle .M. *E*nde haer sijn dat si sijn dat is mi lusterlikere dan alre
[40] andere minschen doen oft werken. *D*eo gracias *Amen*.

1) *hs.:* ghmmuede

aant. aant. **[Hs. Br. 3]**

XI

[2] + Vp den eersten sondach na die octaue van dertiendaghe
[3] Sermoen ‖ +27a, reg. 30.

[4] + **V***lnum non habent H*et staet ghescreuen inder ewangelien vander
[5] brulocht *D*at onse lieue vrauwe sprac tot onsen heere. *Z*i en +27b.
[6] hebben gheenen wijn. Als die mensche staet ende heeft hem
[7] gheoufent met alle synen crachten met grooter mynnen ende met
[8] grooter begherten. als dien die smaec die mynne ende dat gheuoelen
[9] wert ghenomen ende den crachten dat werc ontfalt. so mach
[10] men spreken. *Z*i en hebben gheenen wijn. *H*ier sal hem die mensche
[11] laten onder gode ende en nemen hem niet an. ende gheuen hem
[12] ouer in den wille gods

[13] + *A*ls dese mensche staet in deser ghelatentheit recht als eewelic
[14] alsoo te blyuene dan vp eenen oghenblic als hijs alder minst betrauwet +Ghelaetentheyt
[15] sonder eenich toesien zijns selfs so gheschiet dit verwandelen.
[16] *Wi*[l]t[1] hem nv die mensche vele vutkeeren met synen
[17] synnen ende wilt hi hem vele annemen goede werken te doene.
[18] dinct hem dat hise ledichlike doen sal so heeft hi onrecht.
[19] want hi en es noch niet ten rechten gronde comen daer hise ledichlike
[20] vut doen soude. *D*ie werken menichfuldeghen *I*c en spreke niet
[21] van dien menschen die niet meer voren en hebben dan werc ende
[22] onlede die niet beters en weten. die sullen daer bi bliuen met
[23] grooten neerste. *E*nde en sullen hem seluen niet ledeghen voor
[24] datse god ledeghen wilt. *I*c en segghe niet dat die goede onlede
[25] dat die quaet es. ic segghe datse goet es. *W*ant cristus sprac *M*artha
[26] hu leuen es goet. *M*aer ic spreke van dien lieden die gheuoelen
[27] datse die heere ledighen wilt dat si hem daer toe laten moeten oft
[28] si sijn hem seluen een eewighe scade *O*ns en ghebreect gheen goet
[29] + noch gheen ‖ ghenade. *w*i en hebben maer te vele goets. Want
[30] als die mensche ghestaen heeft inder grooter rijcheit inder sceppinghen +28a.
[31] met grooter begheerten in beeldeliker wisen. als hem dat
[32] ghenomen wert ende hem dat niet meer en dient ende staet recht
[33] dat hem dinct dat hi gods ende alre duechden quite es. *d*an es
[34] hi vele bereedere die waerheit tontfane in die aermoede dan hi

1) *hs.:* wiſt

[1] aant. in die rijcheit der beelden was. up dat hi hem met eenen rechten
[2] ondergheuene zijns selfs daer toe laten wilt *H*et en es ons niet
[3] zeere vruchtbaer dat wi gheerne vele hooren ende vernemen.
[4] *G*aet in uwen eyghenen gront daer wert hu die waerheit gheopenbaert.
[5] *W*ant daer die waerheit gheschiet daer wert die mensche
[6] alsoo eenvuldich of hi noyt bekennen of weten ghehadt en hadde
[7] *D*aer gaet al te nieute dat eenen mensche een onderstant ende een
[8] onthout gheweest heeft *D*ie mensche wert ghelaten buten alle
[9] ontfaermicheit· dat gherecht oordeel houdet altoos synen hals
[10] bouen. *D*ese mensche en wert niet onthouden van gode noch van
[11] hem seluen. *H*i wert onthouden als dat dierkin onthouden wert
[12] van gode maer het en bekennes niet *A*lso wert die mensche. al
[13] ware hi inden hemel ende saghe hem aen creatuerliker wijs. hi
[14] ware alsoo verre van gode alst vander eerden totten hemel es
[15] *S*ulke menschen werden alsoo inwendelike ghedrucket ende ghedreuen
[16] tot een vernietene haers slefs ende in sulker persen gheset.
[17] dat die natuere lieuer hadde die nederste stede der hellen daer
[18] te sine daer lucifer es. dan in dat wee daer sij hem in laten *E*nde
[19] dese menschen ontsincken hem seluen ende allen creatueren. ende
[20] en behouden niet. *M*eester egghaert seit ‖ *A*lsoo langhe als eenich+
[21] creatuerlic beelde inden mensche es. so en wert dat eewich woert+
[22] nemmermeer bekent *M*aer also saen als hem die mensche af
[23] keert van allen creatueren inder stilheit. so wert dat eewighe
[24] woert gheboren inder zielen

+28b. +Beelden

[25] *E*en vraghe es na dien dat in pynen ende in grondeloosen wee
[26] onse naeste salicheit gheleghen es ende onse vulcomenste. hoe
[27] comet dan dat wij ons soe noode daer in dorren gheuen *H*ier
[28] toe wart gheantwoort. dat es tweer dinghen scult *D*at een es dat
[29] wij ons seluen besitten met mynnen ende met lieften *D*at ander
[30] es ouermits dat wee *D*ie alre hoochste ende ghetrauste gaue
[31] comende vter vaderliker herten die god gheuen mach in deser tijt
[32] dat es een grondeloos wee dat alle die crachten ommevaet. so
[33] dat die mensche sijn werc verliest van binnen ende van buten
[34] *W*at menschen die tot desen wee ende drucke gheheeschet of
[35] vermaent wert. *d*ie en heuet niet te doene dan hi recht waerneme
[36] dat dat wee niet ghehindert en werde van hem ende dat hi een
[37] recht lider zij in allen dien dat die druc in hem heeschende es
[38] *E*nde datghene dat die druc gheuet beede van buten ende van
[39] binnen: ende al dat dat den mensche ghegheuen wert in desen druc
[40] daer mach hij hem vriehelic toe houden *G*od zij ghelooft

[1] aant. God zij ghelooft *in 16e E. doorgehaald; vóór* God ✠, *dat verwijst naar in*
[2] *marg*. ✠ soo wien dat godt geeft te lyden beyds wtwendich ende inwend.
[3] als hyt ouer den mensche geschieden wilt, ende bekent dat den mensche
[4] noot is, ende diet neemt in een ghewaerighe verduldicheyt ende in gewaerighe
[5] eenicheit tusschen hem ende Godt. Godt bemindt die mensche die hem
[6] aldus lijt in alsoo volcomen leuen dat hy daernaer noyt verbelt en wort
[7] stadelick. Mint onsen heere met een volcommen minne ende bekent v seluen
[8] cleyn als doen ghy niet en waert ende bekent alle menschen op haer hoochste
[9] dat wilt ons die soete Jesus geuen Amen.

[10] XII.

[11] + Des saterdaechs voor groot uastenauent Sermoen
[12] **E***rat navis in medio mari. et ihesus solus in terra*. +31a, reg. 26.

[13] *S*ente marcus bescrijft ons dat onse heere ghinc in die woestine
[14] an eenen berch ende hadde ghespijst v.m volcs. *D*aer na hi sine
[15] + iongheren hiet ouerscepen ‖ ende onse heere ihesus cristus bleef
[16] alleene vpder eerden *E*nde doe si quamen vp die zee so hief een +31b.
[17] groot storm ende een ongheweerte alsoo dat si waenden verderuen.
[18] *D*oe saghen zi ten lande ende saghen ihesum alleene vp den lande.
[19] ende si en kendens niet. ende zij waenden dat een ghedroch ware
[20] *S*ouden si behouden blyuen onse heere moeste hem helpen.

[21] *N*u sijn wi hier al te samen inder tijt als anden houuer der zee.
[22] ende souden ouer die zee in dat ander lant. *D*at lant daer wij in
[23] souden dat es dat eewighe leuen daer ons god toe ghescepen heeft
[24] *S*ullen wi nv ouer comen dat moet sijn in drierande wijs. *W*i moeten
[25] vlieghen zwemmen of scepen *H*ier toe dienen ons iij peynten
[26] *D*at eerste es in werkender wisen. dat ander es in scauwender
[27] wisen. dat derde es in af ghescheedender wisen *M*aer die ghene
[28] die daer ouer gheuloghen sijn. dat was iohannes baptista maria
[29] magdalena. die daer laghen inder wildernessen ende andere af
[30] ghescheedene menschen. *D*ie waren waerlic af ghescheeden naden
[31] sinne ende naden schine *D*it es vremde ende wonderlic ende doch
[32] moghelic *N*v sijn andere menschen die die weerelt oufenen ende
[33] mynnen *D*ie hebben pine ende liden in al haren werken ende
[34] comen selden tot eenen goeden hende. *W*ant si en hebben onsen
[35] heere ihesum cristum niet voren. *W*ie esser nv die niet voren en
[36] heeft eyghin goet ende eyghin moet *H*et si papen ofte monicke
[37] nonnen ofte canonike *B*estu met eenen aermen versmaden mensche
[38] also vele als met dinen riken vrienden. zo en hebdi niet voren
[39] dan onsen heere ihesum. *W*ant een meester seit dat die scepen

[1] aant. van marsilien selden ten lande comen ‖ want die zee es so sorchlic+
[2] *A*lsoe eist oec in die zee deser werelt. daer es ghestorm noot ende +32a.
[3] liden want die wint es ons ieghen. *E*en man of een wijf die inder
[4] wet sijn die moeten besorghet sijn voor haer kindere ende voor
[5] haer ghesinde dat si hem goet ghewinnen. *S*al die mensche hier
[6] ouer comen dat hi die dinghen ledichlike antiere in ghelatentheden
[7] dat hi come in die ghelijcheit alsoot god gheordineert heeft. so
[8] moet hi vertien ende af laten te stane vp vriende ende vp maghe
[9] ende vp goet *E*nde en sal gheen onderstant hebben noch niets niet
[10] dat hem een hynder zi tot onsen lieuen heere te comene *E*nde
[11] oec sal hi sijns selfs vutgaen in allen dien daer sijn eyghin natuere
[12] vp ghenighet es *M*instu goet of vriende of dijn eyghin natuere
[13] ongheordineerdelic. so en mynstu niet onsen heere ihesum *N*u
[14] segghen somighe menschen. *w*i moeten eten ende drincken ende
[15] sorghen om onse nootdurst. *D*at es wel waer *G*od die heeft die
[16] natuere alsoo gheordineert dat si noot durst behouft *M*aer ic segghe
[17] dat die mensche alsoo ghelaten soude sijn waere hi daer hi gheenen
[18] nootdurst en hadde hi soude hem gode lieuer laten eer hi dede
[19] yeghen den wille gods. *V*erlore hi dan sijn leuen wat lagher an
[20] *E*nde of hi storue in rechter ghelatentheit als hij schiede vander
[21] tijt so voere hi inder eewicheit. *H*et es doch onmoghelic dat god
[22] eenen mensche laten soude die hem betrauwede *H*et es dickent
[23] gheschiet dat sijn vrienden gheleden hebben. doch en ghinc hi
[24] hem niet af inder noot die een vul betrauwen hadden *L*ieue
[25] kinder daer omme betrauwet gode ende mynt onsen lieuen *heere*
[26] *ihesum cristum* alleene. dat moet van noo ‖ de zijn *w*i moeten+
[27] onsen heere mynnen ende meenen voor alle creatueren. *W*at es +32b.
[28] nv al tempeest in die zee dat den mensche ieghen es? *D*at sijn
[29] vriende goet ende maghe ende eyghen natuere *D*ese moet die
[30] mensche al te samen verwinnen sal hi overcomen. ende dies en
[31] vermach hi niet sonder die hulpe gods *N*u hebbic een middel
[32] vonden. dat sijn die daer ouerschepen. die hebben eyghenscap bi
[33] onsen heere *ihesum cristum D*ie schinen biden creatueren ende
[34] sijn doch waerlic af ghescheeden in den wesene ende inden synnen
[35] *R*echt als die mensche die in eenen schepe es dat daer te lande
[36] vaert. *w*at die mensche doet slaept hi waect hi. eet hi drinct hi
[37] altoos naket hi ten lande *D*aer omme seit *Sente pauwels*. *W*at wi
[38] doen. dat sullen wi doen in den name ons liefs heeren

[39] *N*u willic hu eene figuere bedieden met eenen gheesteliken sinne
[40] *E*en conic sant vte sine schepen in tartarien om coomescap *D*ie

[1] aant. waren vte drie iaer lanc *D*oe si weder quamen so brochten zi
[2] gout seluere elpenbeen of yuoor paeuwen ende meercatten

[3] *B*iden ouersten menschen nemen wi dat gout *A*ls die cracht
[4] der sonnen ghebreedt inder herten der eerden als dat eerderike
[5] grooter grof es. alsoo ghebreedt die godlike cracht in onsen grouuen
[6] lichame ende in onser zielen ende snidet den gheest vander zielen
[7] alsoo dat die gheest een wert met gode *A*lsoe gheschiede *Sente*
[8] *pauwelse* doe hi ghesleghen was in die eerde. *d*oe was die gheest
[9] met gode ende die ziele was nochtan inden lichame *D*aer es die
[10] ziele daer si den lichame leuen gheeft. maer daer so haer tot
[11] + ‖ gode keert daer es so gheest *D*at ouerste deel was ghekeert tot
[12] gode. ende na dat so siele was gaf so den lichame leuen +33a.

[13] *D*ie ander coomenscap dat was seluere. dat blinckende ende
[14] schinende es *A*lsoo es dat scauwende leuen in vernufteghen beelden
[15] ende formen in menichfuldighen lusteliken voorworpe *I*nder
[16] waerheit sal hem recht gheschien het moet hem ontuallen. *A*lsoo
[17] gheschiedet sente pauwelse. *H*i was een vanden wijsten van alder
[18] wet *D*oe hem god trac inden derden hemel doe wert hem vutghedreuen
[19] ende vutgheplaemt al die const ende wijsheit die hi
[20] ontfaen hadde. *D*oe hi neder quam tot hem seluen doe en wiste
[21] hi niet dan *ihesum cristum* ende dien ghecruust *H*i liep hi ran hi
[22] predicte hi hadde aerbeit ende pine Soude hi vanden synen leuen
[23] hi moeste bi wilen coruen vlechten daer hi synen nootdurst of nam
[24] *H*i mochtet van hem ghenomen hebben maer hi sach an haeren
[25] onnaert. *Z*i hadden lichte gheseit. neemt dat dine es. *Z*i ontfinghen
[26] van hem gheestelic goet. ende waren hem weder sculdich lijflic goet.

[27] *D*ie derde coomenscap was elpenbeen of yuoor *I*nden eersten
[28] es elpenbeen wit. zo het ouder wert so het rooder wert *A*lsoo es
[29] die mensche die gode dient so hi ouder wert so hi vierigher wert
[30] inden dienst gods ende in goddeliker mynnen *H*oe comt dat een
[31] cranck mensche meer vermach inden dienste gods dan hondert
[32] andere? *D*at es die sake. dat hi rooder ende vierigher es in goddeliker
[33] mynnen

[34] *D*ie vierde coomescap dat waren paeuwen die gheliken den edelen
[35] + gheesteliken mensche die tot synen ‖ aerde ghecomen es. *D*ie
[36] blijscap ende weelde ende die verborghene vruechde die dese +33b.
[37] mensche heeft die en connen alle herten niet begripen dan diet
[38] beuonden hebben. *W*anneer die paeu aensiet sine schone vederen
[39] ende sine spieghelen so vervreugt hi hem. wanneer hi dan aen
[40] siet sijn hatelike voete. so sinket hi hem nedere *A*lsoo doet dese

[1] aant. edele gheestelike mensche hi sinket hem neder inden gront der
[2] rechter oetmoedicheit ende hout hem voor niet *D*at zekerste
[3] teekin daermen dese bi bekennen mach. dat es dat si hem altoes
[4] houden voor aerme sondaren

[5] *D*ie vijfste coomescap dat waren meercatten. *D*ie doen na so
[6] wat si voren sien doen *A*lsoo doet oec die edele mensche *N*u segghen
[7] somighe menschen *J*a heere wistic hoe ic leuen soude hadde ic
[8] een reghele daer ic na leefde *D*it es schande van eenen verstandighen
[9] mensche. dat hi dat vraecht. hoe hi leuen sal *S*iet an onsen
[10] lieuen heere ihesum cristum. die maniere sijns leuens *H*i en
[11] meende noyt anders dan die eere sijns vaders ende alre menschen
[12] salicheit *N*v hebbic hu dit ghewijst vp een vulcomen leuen. ende
[13] uwer es lettel die my verstaen

[14] *N*v sijn vier peynten die ons hinderen eens vulcomen leuens

[15] *D*at eerste es onbekennesse dat ghijs niet en bekent ende daer
[16] omme en vervolghdijs niet *G*hi weerlike herten dat ghi my beschempt
[17] ende bespot dat es een teekin dattet den auende naect.
[18] ende dat hu dat licht der waerheit niet en schijnt. *W*elke waert
[19] dat ghi bekendet ende verstont so daeddi daer neerenst ende vlijt
[20] toe dattet hu worde. *R*echt als een die in zee gheweest heeft. die
[21] weet te segghene van anxste ende van noode ende van ghestorme
[22] *A*ndere menschen die ‖ vp den lande blyuen die en weten daer+
[23] niet af *M*aer dese menschen die god in neemt in lidene ende +34a.
[24] in drucke ende beuinden die dinghen met oufeninghen die connen
[25] hier af ghesegghen *E*nde hier vut leeren andere mensche die dit
[26] niet besocht noch beuoelt en hebben met oufeninghen *E*nde die
[27] en weten daer niet af

[28] *D*at ander peynt es een ommoghen ende omminne. dat een
[29] mensche spreect *G*ods sone heere hoe sal dit sijn *E*n sal ic niet
[30] vriende ende maghe hebben. dit ludet harde wonderlic. *J*a men
[31] mach vriende hebben in ledigher wijs

[32] *D*at derde es dat die mensche te zeere gheneycht es vp die
[33] cranckeit sijnre natueren. dat die mensche heeft een twifel ende
[34] dinct hem een ghedroch sijnde. ende dat hijs niet vulbringhen en
[35] soude connen *D*ie mensche moet hebben een verweghen ghemoede
[36] waer hi der onduecht gheware wert dat hi daer ieghen stride
[37] metter duecht. *D*ie mensche moet sijn natuere dwinghen. ende
[38] keeren hem van vele clappens etens drinkens slapens ende waer
[39] die natuere toe ghenighet es dat hi hem daer in drucke ende breke.

[40] Dat vierde es dat die mensche te vele mynt vriende ende maghe

[1] aant.ende dese verganghelike dinghen die hem hynderen tot synder
[2] eewigher salicheit. *W*aer die mensche wijs ende voor saghe hi die
[3] dinghen so bekende hi dattet nemmermeer goet hende en name
[4] *D*ese vier peynten hynderen ons dat wi niet en sien onsen heere
[5] *ihesum. D*ie iongheren saghen onsen heere ihesum alleene vp
[6] den lande

[7] *N*u sijn vijf peynten die ons een hulpe sijn tot eenen vulcomenen
[8] leuene. die behooren tot desen schepe daer wi mede overcomen
[9] + *D*at eerste es die royer. *D*at ander es die mast. *D*at derde es ‖ dat
[10] seil. *D*at vierde es die naelde. *D*at vijfste es die seyl steen +34b.

[11] *D*at eerste es die royer die alle dinc vutrecht na gods eere.
[12] *H*ier wert die mensche gheware of hi doet den vremden als den
[13] vrienden ende synen euen kersten als hem seluen

[14] *D*at ander es die mast. een gans vul betrauwen tot gode dat
[15] die mensche si stout ende coene. ende hebbe een verweghe
[16] ghemoede *E*en rudder die synen sone wilt senden ten stride. hi
[17] doet hem leeren striden vp dat hi staerc ende coene werde. *A*lsoo
[18] doet ons hemelsche vader *h*i leert ons dickent met lidene vp dat
[19] wi staerc ende vroom werden souden. *N*u siet an onsen lieuen heere
[20] ihesum cristum *w*aer oeyt vromer rudder *H*i voerde die baniere
[21] inder doot ende staerf inden strijde. *w*aer was ye sijns ghelijc?
[22] *H*i was al sijn daghe in aermoeden in lidene ende versmatheden.
[23] *H*i was gheboren bi iherusalem ende was een edel ghesaet mensche
[24] ende was zeere onghemynt van vele menschen dat hi niet en was te
[25] iherusalem dan tot eender tijt. *E*nde doe hi vulwassen was. ende
[26] xxxiij iaer hout was doe namen si hem ende hinghene an een cruce
[27] *E*nde sijn hemelsche vader ghinc hem af in eender wijs. maer in
[28] eender ander wijsen schiet die godheit noeyt van synen lichame
[29] noch van sijnder zielen

[30] *D*at derde dat es dat seil. *d*at es ghelijc dat cleet dat hinc te
[31] iherusalem inden tempel dat was ghedeelt in twee deelen *A*lsoo sal
[32] wesen dijn mynne ghedeelt in twee deelen. tot gode ende tot uwen
[33] euen mensche *A*lsoo dattu gode mynnest bouen al ende dynen
[34] euen mensche ghelijc di seluen in rechter ordinancien. so sietstu
[35] onsen heere ihesum. *D*ie iongheren saghen onsen heere ihesum
[36] alleene vp den lande

[37] + *D*at vier ‖ de dat es die naelde. *d*at es die beroeringhe gods dat
[38] hi alsoo een met gode wert dat hi hem roert sonder alle middel +35a.

[39] *D*at vijfste dat es die seilsteen *A*ls maria magdalene die roerde
[40] onsen heere ihesum cristum. *W*at es sonde? *S*onde en es niet. *M*aer

[1] aant. die mensche es een sondare die alle dinc vernielt ende vercleent
[2] hoe helich die goede werken sijn ende hoe groot die ghenade gods es.
[3] *Z*o sijn die menschen doch ghesonken inden gront rechter oetmoedicheit
[4] ende nederheit *E*nde dese menschen en houden niet
[5] van hem seluen dan een arm sondare. *D*ese sondaren roeren onsen
[6] heere ihesum alleene. *M*et desen vijf peynten comt die mensche
[7] tot synen hoochsten aerde *D*at wi alsoo leuen moeten dat wi dese
[8] waerheit veruolghen dies helpe ons god *A*men

XIII.
Vp den seluen dach / Een ander sermoen+

+57b, reg. 23.

[11] **H***Et es noot dat een mensche sterue vp dat al dat volc niet en*+
[12] *verderue etc. D*an es die mensche een. als die inwendighe mensche +reg. 24.
[13] ghekeert staet tot gode ende als die wtwendighe mensche den
[14] inwendighen volghet. *V*oort so sullen alle crachten des menschen
[15] vereenicht sijn. alsoo dat die wille hem niet ‖ en sette ieghen die+
[16] rechte redene. ende die redene sal gheuesticht wesen inden liefsten +58a.
[17] wille gods. *V*oort een mensche die een wilt wesen die moet in
[18] hem seluen onghedeelt wesen ende verscheeden van al dat hem
[19] vremde es *A*lle creatueren sijn den mensche vreemde. god es sijn
[20] eyghin. *w*ant alle creatueren werden den mensche berouet *A*lsoo
[21] vele heeft hi gode als hi sinen wille laet in gode *H*ier omme sal een
[22] mensche die een wilt sijn verscheeden wesen van alle creatueren
[23] die die eenheit in hem mochte verstooren. so sal hem god dan
[24] vereenighen metten mensche *H*ier omme sprac cristus Een es
[25] noot. ende dat was dat beste deel dat maria vercoren hadde

[26] Nu als die mensche een wilt wesen so eist noot dat hi gheestelike
[27] sterue. *D*ie menschen steruen inden lichame in vier manieren
[28] *w*ant somighe werden met ghewelde doot ghesleghen *A*ndere
[29] steruen met blijscepen *A*ndere met droufheden *E*nde somighe
[30] een natuerlike doot *A*ldus sijn oec vierderande gheestelike doode
[31] of steruene

[32] *S*omighe lieden steruen gheestelic met ghewelde. dat sijn die
[33] ghene die god met sijnre moghentheit van eenen quaden state
[34] haestelike tot hem trecket ende toocht. hem den scat sijnre wijsheit
[35] al so vele dat si vergheten alle creatueren ende alle oufeninghen
[36] der zinnen. ende dit es eene ghenoughelike doot. *A*ldus es paulus

[1] aant. ghestoruen die vul was met eenen quaden wille ende in den weghe
[2] wart hi neder ghesleghen ende mynlike weder vp gherecht. ende
[3] starf alsoo allen creatueren *w*ant doe hi vp stont en sach hi niet
[4] met openen oeghen

[5] + *A*ndere liede steruen gheestelic met ‖ vruechden *D*ese sijn ons
[6] beteekent bider ioncfrauwen die onse heere verwecte vander doot. +58b.
[7] *D*ie ioncfrauwe was twaelf iaer out. ende staerf in haers vaders
[8] huus *A*ldus sal die mensche ionc wesen. *H*i es ionc die onverbeelt
[9] es van allen creatueren ende staet in sijnre eerster puerheit *E*nde
[10] hi sal oec wesen ioncfrauwe dat es hi sal onverbeelt wesen van allen
[11] grouuen beelden *S*ente pauwels seit *E*en ioncfrauwe die dincket
[12] die dinghen die gods sijn *H*ij sal oec sijn in sijns vaders huus ende
[13] dat alleene *D*at es hi sal vergheten alre creatueren. ende sijn in
[14] sijns vaders huus dat es dat hi altoes bereet sij te veruullene den
[15] liefsten wille des vaders van hemelrike *H*i sal oec sijn eenich ende
[16] eenvoudich. *w*ant god es gheerne metten ghenen die eenvoudich
[17] sijn. *V*an wijsheit en comt niet eenvoudicheit want van wijsheit
[18] comt dwaesheit *M*aer die smakende eenuoudicheit maket eenen
[19] mensche gode bequame. *w*ant onse heere seit inder euangelien.
[20] *W*eest wijs als dat serpent ende eenuoudich als die duue *D*ie
[21] mensche sal oec gheestelic twaelf iaer out wesen *D*at es hi sal
[22] houden die tien gheboden in goddeliker lieften ende in mynnen
[23] tot synen euen kerstin *D*ese ioncfrauwe en hadde niemene die
[24] voor haer badt dan alleene haren vader *D*at es als die mensche ghelaten
[25] es van allen creatueren ende hi die creatueren ghelaten heeft
[26] om gode. so onderwint hem alleene van desen mensche die hemelsche
[27] vader *E*nde toocht hem sinen hemelschen scat so oueruloedichlic.
[28] dat hi van grooten wondere ende vruechden steruet een soete
[29] + ver- ‖ weende doot *E*nde hier omme seit paulus. *c*ristus es mijn
[30] leuen ende steruen es mijn ghewin *H*ier omme staet inder coninghen +59a.
[31] bouc. dat die conighinne van saba quam om te hoorene salemoens
[32] wijsheit *E*nde als si sine wijsheit ende moghentheit sach wart zi
[33] ontgheestet *A*ldus wanneer die mensche smaket ende vernemet dien
[34] onghemetenen scat der goddeliker goetheit. so wert hi natuerlic
[35] ontgheestet ende steruet een zoete doot inden wondere der goddeliker
[36] goetheit *E*nde god ontfaet desen mensche ende starctene
[37] met zijnre godliker cracht *E*nde dan beghint die mensche een
[38] nieu leuen met cristo. ende seit metten apostele *Sente pauwels Ic*
[39] leue. maer niet ic maer cristus leeft in my

[40] *D*ie derde steruen gheestelic van droufheden. *D*ese sijn be-

[1] aant.teekent biden ionghelinc dien god verwecte die ooc een eenich
[2] sone was sijnre moeder *D*ese was uter poorten ghedraghen. *H*ier
[3] bi versta ic eenen mensche die der creatueren ghebruket heeft.
[4] so dat hem die ghebrukenesse der creatueren wel na vter poorten
[5] des hemels heuet bracht *D*ie ten laetsten beroert wart vander
[6] ontfarmherticheit gods. so dat hi ouerdincket wat grooter scaden
[7] hem die creatueren ghedaen hebben ende wat grooter ghewin
[8] hem comen mach van godliker oufeninghen. *e*nde valt aldus in
[9] berauwenessen vander verzwimelheit des edelen tijts ende steruet
[10] aldus een gheestelike doot *A*ldus was paulus den creatueren ghestoruen
[11] doe hi seide *D*ie weerelt es my een cruce ende ic der
[12] weerelt *E*nde dese ionghelinc hadde alleene zine moedere ‖ die+
[13] voor hem badt *A*ldus ooc als dese mensche ghestoruen es sijns +59b.
[14] selfs ende alle creatueren so en behouuet hi niet dan sijnre moeder
[15] dat es die ghenade gods die sine moeder es die hem sterket in
[16] een godlic leuen

[17] *D*ie vierde mensche steruet een natuerlike doot *E*nde dese es
[18] beteekent bi lazarum die eene natuerlike doot starf *E*nde en
[19] hadde niemene die voor hem badt dan zijn twee susteren als
[20] maria ende martha *H*ier bi verstaetmen eenen gheesteliken
[21] mensche die leuet in gheesteliker oufeninghen ende alsoo der weerelt
[22] steruet *D*ie mensche en heeft niemende die voor hem bidt dan
[23] sijn twee susteren als maria ende martha. dat sijn oufeninghen
[24] des scauwenden leuens ende des werckenden leuens *E*nde dese
[25] twee susteren bidden zeere voor hem *D*ie oufeninghe des werkenden
[26] leuens es eene vutwendighe oufeninghe. als den hongherighen te
[27] spijsene den durstighen te lauene ende in dier ghelijc *H*ier omme
[28] sprac onse heere *M*artha martha du best sorchfoudich in vele
[29] dinghen. *w*ant dese oufeninghen es met onleden ende sorchfoudicheden
[30] becommert *M*aer die oufeninghe des scauwenden leuens
[31] leit in ghelatentheit der creatueren. ende staet in een goddelic
[32] bekennen ende mynnen *E*nde dese mensche wert een gheest met
[33] gode *D*ese oufeninghe es edelre dan die eerste want haer weder
[34] blic es god. maer dat weder blic des werkenden leuens es die euen
[35] kersten mensche of dat werc datmen den euen kerstenen mensche
[36] bewijst nader oordinancien gods *E*nde daer omme sprac onse
[37] heere *M*aria ‖ heeft dat beste deel vercoren. dat was dat deel des+
[38] bescauwenden leuens *A*l es dat bescauwende leuen beter dan dat +60a.
[39] werkende leuen. nochtan saltu weten dattet onder tijden noot es
[40] datmen die oufeninghe des bescauwenden leuens late. ende terde

[1] aant. indat werkende leuen. *W*ant saghestu dinen euen kerstin in noode
[2] mochstu hem helpen ende saghestu dattet anders niemant en dade.
[3] du waers sculdich te latene dat scauwen ende hem te helpene totter
[4] tijt toe dat hi vut dier noot es *E*nde dan moghestu weder gaen
[5] totter oufeninghen des bescauwenden leuens want beede sijn se
[6] goet. *M*arien deel was goet. ende marthen deel en was niet quaet
[7] Een yeghelic was goet *L*aet ons gode bidden dat hi ons een verleene
[8] eist dat die mensche een wilt wesen so eist noot dat hi sterue
[9] in een van desen vier manieren. *G*od verleene ons die doot die ons
[10] bringhe inder eewigher glorien met cristo eewelic te leuene *A*men.

aant. aant. **[Hs. G. 1.]**

[1] XIV.

[2] Opten anderen sondach vanden aduent tauwelers+
[3] sermoen +1a.

[4] **D***I*e ghenade des hemelschen vaders si met ons allen *A*men

[5] Men heeft heden in desen sondaghe ghelesen dat ewangelium
[6] dat *S*inte lucas bescrijft in sijnen xxisten capittel ‖ *E*nde het is+
[7] een artikel ons gheloefs: te weten die toecoemst des ionxsten +1b.
[8] daechs. als god ten oerdel sal comen: *E*nde enen iegheliken sal
[9] oerdelen na sijnen verdienten *S*inte iheronmius seet dat xv teekenen
[10] sellen gheschien voer den ionxsten dage *N*v seet dit ewangelium
[11] *E*rant signa in sole et luna et stellis et in terris etc. *H*et selen sijn
[12] teekenen inder sonnen ende inder manen ende inden sterren ende
[13] inder eerden bedruckinge der menschen *D*ie sonne sal verliesen
[14] haren schijn: dat is vander godliker moghentheit *E*nde die mane
[15] sal worden als een bloet *E*nde dat eertrijck sal beuen: ende die
[16] sterren sellen vallen vanden hemel

[17] *N*v dese xv teekenen die gheschien voer den ionxsten dage:
[18] die wil ic vertellen ende deilense dan in drien. *D*ese xv teekenen.
[19] die gheschien oec geestelijc in enen volcomenen mensche: viůe
[20] inden wtwendighen mensche: viue inden inwendighen mensche:
[21] ende viue inden ouersten godliken mensche *S*al die mensche nv
[22] inder tijt wesen na sijnen rechten adele: soe moet die wtwendighe
[23] mensche ende die inwendighe mensche: ende die ouerste godlike
[24] mensche vergaderen op enen poent *A*lsoe dat die mensche ledich
[25] moet staen inwendelijc ende wtwendelijc *H*et selen dan gheschien
[26] xv teekenen voer den ionxsten daghe

[27] *D*at een teiken ‖ dat daer gheschien sal dat sal gheschien inder+
[28] zee. *D*aer sal heffen een ghedranck. ende si sal haer setten xl +2a.
[29] cubitus bouen alle berghen: dat sal gheschien totten iersten dach
[30] *D*es anderen daechs sal dat weder neder sincken onder die eerde.
[31] alsoe datmens nyet en sal moghen sien

[32] *D*es derden daechs soe sellen hem verheffen die dieren der zee:

[1] aant. die walvisschen ende dat wonder der zee. ende geuen wt een gheluyt
[2] tot inden hemel. ende dat en sal nyemant verstaen dan god alleen
[3] *D*es vierden daechs soe sal die zee bernen alsoe dat daer niet
[4] in en sal bliuen

[5] *D*es vijfsten daech soe sal dat loef ende gras bloet dauwen
[6] *D*es sesten daechs. soe sal alle ghesticht vallen *D*es seuenden
[7] daechs soe sellen die steenen schoren ende hem slaen teghen een

[8] *D*es achsten daechs so sal wesen eertbeuinge

[9] *D*es negenden daechs. soe sellen alle berghen ende houelen
[10] worden gheslecht

[11] *D*es .x. daechs so sal worden een ghedrange: ende verderuinghe
[12] ende verdoringhe onder den volc

[13] *O*pten xj dach soe sellen op staen alle doden wten graue. ende
[14] alle ghebeenten selen comen bouen der eerden

[15] *O*pten xij. dach soe sellen vallen die sterren vanden hemel

[16] *O*pten xiij dach soe salt al steruen dat in eertrijck leuet

[17] *O*pten *xiiij* dach soe sal bornen hemel ende eerde

[18] + *D*es xv ‖ daech sal weder worden een nyewe hemel ende eerde
[19] *E*nde nochtant soe salt sijn die selue hemel ende eerde: mer daer +2b.

[20] sal gheschien een verclaringhe: alsoe dat alle grofheit daer af
[21] sal worden ghenomen

[22] *N*v willen wi segghen hoe dat dese xv teekenen gheestelijc
[23] gheschien inden mensche

[24] *D*at ierste teeken dat daer inden mensche gheschiet: dat is dat
[25] gedranghe: dat is dat die mensche bekent dat hi sijnen heer sijnen
[26] god vertoernt heuet. ende dat hi hem van gode ghesceiden heeft
[27] *A*ls dit die mensche dan bekent. soe heft daer rouwe ende wee
[28] inden mensche: alsoe dat daer wort een carmen ende weenen
[29] *E*nde dit heiten sommighe menschen grofheit: ende het werct
[30] doch te mael seer. ende het is te louen *D*it coemt van aendachte
[31] ende van begheerte: wanneer des menschen herte verwermt wort
[32] oft verwermt is van godliker mynnen: als hi dan screit so wort
[33] daer een vercuelen *K*ijnder weet daer om en straft dat nyet:
[34] want het is dat ierste teeken inden mensche *D*at ander teeken
[35] dat daer gheschiet inden mensche: dat is dat hi bekent sijn ghebreken.
[36] ende heeft daer wroegen af in sijn consciencie: ende sinct
[37] hem te gronde in oetmoedicheiden: ende dat hi sijnen heer god
[38] vertoernt heeft dat bekent hi *K*ijnder weet dat voerwaer dat
[39] + dicwile eens menschen ‖ beste is: dat hi gheuallen heeft in ghebreken:
[40] want hi wort daer mede veroetmoedicht *N*yet also dat +3a.

[1] aant. gij yet verstaet dat ic orlof gheue tot sonden: mer daer god gestaet
[2] daer eest dicwijl des menschen beste: *W*ant den mensche wort
[3] hier vreemt oerdel verboden. also dat hi niemanden oerdelen en
[4] derre dan hem seluen: segghende in hem seluen Ic en ken niemande
[5] ghebreckeliker dan my seluen: wat weet ic van enen anderen
[6] *O*ch kijnder hoe mach ons soe seer onrecht geschien: dat wi soe
[7] lichtelijc onsen euenen mensche oerdelen *D*it is dat ander teeken
[8] dat inden mensche gheschiet: dat is dat hi neder ghedruct wort
[9] in hem seluen in oetmoedicheiden

[10] *D*at derde teiken dat daer gheschiet inden mensche: dat is dat
[11] sijn begeerte op gaet inden hemel: ende dat hi heuet rouwe ende
[12] wee ende gaet dicwile te biechten. ende biecht sijn sonden ende
[13] sijnen verloren tijt

[14] *M*er nv sijn sommighe menschen daer op ghekeert: dat si comen
[15] met behendigher biechten. ende pijnen haer dinghen suuerlijc
[16] voert te brengen *H*et is meer te louen: ende het verwect meer
[17] totter doecht. datmen opelijc ende ongheueynsdelijc die sunden
[18] biechte: also alse god den mensche gheuet te bekennen

[19] *D*at vierde teeken dat gesciet ‖ inden menschen: dat is dat vier+
[20] der godliker mynnen: dat verbernt ende verdwijnt alle grofheit +3b.
[21] inden mensche daer hi hem aen versuymt heeft *D*at vijfte teeken
[22] dat daer gheschiet inden mensche: dat is dat daer verduwet wort
[23] alle natuerlike beweeginghe ende neyginghe inden mensche: ende
[24] hi wort gheset in sijnen adel *D*ese v teekenen gheschien inden
[25] wtwendighen mensche

[26] *D*at seste teeken dat daer gheschiet inden mensche: dat is dat
[27] alle insettinghe van buyten: ende alle inghenomen beelden: ende
[28] alle bewiselike heilicheit van buyten moet al neder vallich worden
[29] *S*al die mensche leeren inwoenen in god van bynnen: soe moet
[30] hem alle wtwendighe aenghenomenheit benomen worden

[31] *D*at seuende teeken dat daer gheschiet inden mensche. dat is:
[32] dat alle besittinghe: alle eyghentscap ende goetdunckelijcheit
[33] moet te nyet worden inden mensche *A*lsoe aristotiles seit *S*al mijn
[34] oghe seet hi enighe verwe ontfaen oft begripen soe moetse sonder
[35] alle verwe wesen. *S*al die mensche enighe godlike waerheit ghewaer
[36] worden: soe moeten hem alle sijn welbehaghenen ontuallen

[37] *D*at achste teeken dat daer gheschiet inden mensche dat is:
[38] dat inden mensche geschiet een beanx- ‖ tinghe ende een beuinghe:+
[39] ende dat coemt van ouerdruyste der godliker heimelijcheit: die en +4a.
[40] can die natuer nyet bedwinghen: gelijckerwijs dat een carstanie

[1] aant. op borst van ouer sterker heitten des viers *S*weghe dese mensche
[2] in desen ouerdruyst met sinte pauwels: men souden loeuen met
[3] sinte pauwels

[4] *D*at ix ste teeken dat daer inden mensche gheschiet. dat is:
[5] daer wort alsulcke eendrachticheit met gode ende den mensche:
[6] dat hem die mensche altemael richt na den wille gods: ende oec
[7] soe richt hem god nades menschen wille *G*helikerwijs alst oft een
[8] vrient quame voer eens vrients dore: ende hi seide hem dat hi
[9] nv niet muetich en ware: ende hieten weder wech gaen: ende
[10] nochtan so bleue hi sijn vrient *A*lso gheschiet tusschen god ende
[11] den mensche: want soe wat dat god wilt dat wil dese mensche:
[12] ende wat die mensche wil dat wil god

[13] *D*at .x. teeken dat daer gheschiet inden mensche: dat is vanden
[14] ouerwonderliken ende onbegripeliken godliken beelde: ende vreemden
[15] wonderen. die god den mensche openbaert: dat den mensche
[16] also doervaert ende verveert: recht als oft een arm mensche quame
[17] voer den paus oft voer enen groten heer: die hem sijn heymelijcheit
[18] + woude seggen: van rechter ‖ natueren soe soude die mensche seer
[19] ververt ende verscrict worden Also ghesciet tusschen god ende +4b.
[20] desen mensche *D*an soe wort daer alsulken verworden ende ontworden
[21] dat hi van hem seluen niet en weet *A*ls der mynliker
[22] hester ghesciede. doen sy quam voer den coninck assuerum: ende
[23] si sach sijn heerlijcheit: soe quam si wt haer seluen. also dat si
[24] van haer seluen niet en wiste *D*oen moestese die coninc onderstaen.
[25] want si was haers selfs ongeweldich van sijnre teghenwoerdicheit
[26] *A*lsoe moet desen menschen van gode gheschien sonder middel:
[27] anders soe soude die natuer verderft worden: want si en mocht
[28] nyet gedragen die rijcheit die de geest beuijnt tusschen gode ende
[29] den mensche *E*nde dese v teekenen gheschien inden inwendighen
[30] mensche *D*at xiste teeken dat daer gheschiet inden mensche.
[31] dat is: dat dese menschen niet en rueken noch en passen op verworpentheit
[32] oft versmaetheit *D*ese menschen sijn ongheacht ende
[33] onbekent: ende het sijn luttel menschen die mynne oft vermogen
[34] daer toe hebben. oft iet van hem houden *E*nde si houden hem
[35] selue oec voer niet Mer inden lesten oerdel soe selen si bekent
[36] worden voer alle menschen: daer sellen si oerdel geuen ouer ander
[37] + ‖ menschen. ende nyemant en salse dan veroerdelen *D*at xij ste
[38] teeken dat daer ghesciet inden mensche. dat is: dat dese mensche +5a.
[39] alle dies beroeft wort dat hem god ye ghegaf: als inwendige rijcheit.
[40] ende alle godlike beuyndinghe of beuoelinghe: ende alle dies dat

[1] aant. hi van gode ye verstont *E*nde hi staet arm elleyndich ende bloet.
[2] ende beroeft alles troests *D*esen mensche ghesciet recht als sinte
[3] pauwels gheschiede doen hi weder quam: na dat hi getrocken
[4] hadde gheweest inden derden hemel: doen en bekende hi nyemande
[5] dan onsen here *J*hesum cristum ende dien ghecruyst *A*lle die
[6] rijcheiden die hi doer varen hadde: dier waert hi beroeft: ende hi
[7] en hadde niet meer na dier tijt dat hi weder quam: dan hem god
[8] leenen ende borgen woude *A*ls god woude soe dichte ende screef
[9] hi sijn epistolen: ende alst got nyet en woude soe stont hijs ledich
[10] *A*lso ghesciet desen menschen: als hem god sijn heymelijcheit
[11] openbaert soe eest alsoe: ende als des niet en gheschiet soe eest
[12] oec alsoe: si en hebben noch lief noch leet *D*at xiij ste teeken dat
[13] daer ghesciet inden mensche: dat is een steruen eenre sonderlingher
[14] wonderliker doot *A*lle wee ende pijn af. sonder dit steruen *H*et
[15] waer een saechte doot te steruen metten sweerde. voer ‖ desen+
[16] noot *E*nde dese pijn en consten alle herten niet ghedencken: dan +5b
[17] alleene die ghene die dat onderuonden heeft *W*ant die natuere
[18] wort hier also verderft. datse nummermeer ghesonden dach en
[19] heeft: noch en mach ghecrigen Mer daer en leet niet aen: want
[20] den vrede ende die vroude ende dat ghewyn dat dese menschen
[21] van bynnen hebben: dat mach dat al van bynnen wel dragen dat
[22] god op hem laet vallen

[23] *D*at xiiij ste teeken dat daer ghesciet inden mensche. dat is:
[24] dat in hem verbrant wort alle grofheit: alle anderheit: ende alle
[25] dat vremde is *G*helijckerwijs dat die fenyx verbrant inden vier:
[26] ende van dien asschen wort daer een nuwe fenix *A*lso wort hier
[27] een nuwe godlike mensche. ende nochtant eest die selue mensche

[28] *D*at xv ste teeken dat daer ghesciet inden mensche: dat is als
[29] geseet is: dat daer wort een nuwe mensche: ende nochtant eest
[30] die selue mensche *D*ese drierhande menschen: als die wtwendige:
[31] die inwendige. ende die ouerste godlike mensche: si ouerdraghen
[32] hier al op een pont *D*ese menschen sijn alsoe ghelaten inder wil
[33] gods: alsoe dat god in hem woent: als in een conincrijck Ende
[34] sy sijn also willeloes. ende alsoe ledich haers selfs: als si waren doen
[35] si niet en waren *N*v wil ic dese reden laten varen *H*et sellen ‖ sijn+
[36] teekenen inder sonnen ende inder manen: ende inden sterren *D*at +6a.
[37] wi dese waerheit al in ons beuijnde moeten. des help ons god
[38] *A*men

aant. aant. **[Hs. Br. 14688., Hs. U.]**

XV.

1

+Dit is eyn schoen sermoen vanden werdighen heiligen sacrament

+142a = [c]xl.

5 **I***C*h ben een guet heerde *D*it wort es ghescreuen inden .x^den^.
capittel des heylighen ewangilii *s*inte *Johannes D*it woert sprack onse
heer ihesus cristus van hem seluer *I*ch bin een guet heerde *C*risten
minschen sijnt die scaep sijnre weiden *A*ls der prophete [spraeck][1)]
inder personen der cristenre *W*ij sijn sijn volc in scaep sijnre weiden
10 *H*ijromme sprack *s*inte *peter* inder epistelen totten die toe desen
gueden heerde gekeert sijn *G*hi waert eweynich verdoelt als schaep.
mer nv sijt ghij gekeert totten heerden inden bisschop uwer zielen

+**J**hesus sprach ich byn eyn
gůyt hirde *h*ie is eyn gůyt hirde
15 neit alleyne *d*at hie sijne schaiffe
beschirmet hait *v*ůr deme wůlffe
*v*nd vůr deme grymmenden
+ lewen *M*er ‖ oůch *d*ar vmb dat
hie wail sij weydet *i*nd spiset
20 mit eme selůer in deme heilgen
sacramente *J*nd hie gan des wal
synen scheifgyn *d*at sij in alle dage
+ essen der gůnst voilgde ‖ de heilge
kirche in der eirsticheit *A*lso
25 dat alle cristene menschen alle
dage namen *d*at heilge sacrament

*H*ij is een guet heerde niet
+69a, reg. 1.
allene daromme dat hi sijne
15 scaep beschermet heet voer den
wolue ende voerden grymmenden
lewen *m*er oec omme dat
hijse wel weydet ende spijst mit
+69b.
hem seluer inden heylighen sacramente.
20 ende hi gan wael
sijnen scheepkijn dat sij hem
alle daghe eten *E*nde der gonste
volgede die heylige kerke inder
+70a.
ersticheit Also dat alle cristen
25 minschen alle daghe namen dat
heylighe sacrament *M*er doe die
heylighe kerke die heyden in
naem doe waert sij wijt ende vole

1) *naar Rsbr. W*

minschen bleuen bij hore eyghenscap
30 *D*oe begonde die minne te
kalden dat die minschen niet
alle daghe en namen dat heylighe
sacramente ‖ *W*ent ane[+]

[+]142b = [c]xl

aant.

1 *S*inte *Augustijnum* also dat solke minschen nochtan alle daghe
namen dat heylige sacramente *M*er die meyste menyge niet
*E*nde onder den seluen die het alle daghe namen vant hi vele
onvlijtiger minschen. *E*nde oec die it selden daden vant hij dijt
5 in scaden namen *H*ijromme sprac hi alle daghe dat heylige sacrament
te ontfaen dat en loue ic niet noch en sceldes. niet mer ich
vermane v dat ghijt des sondaghes ontfaet *E*nde dit behaechde
der heyliger kerken. ende der paus heet dit gescreuen inden
bueke sijnre geboden dat alle cristen minschen dit hielden. doch
10 liet hij die eerste wijse in hore vryheit. wie het degelix doen wolde
dat hijt doen mochte *D*at hi sprac noch ich en loues dat woert
wort zeer gehantiert totter afwijsinghen des heylighen sacraments
*M*er dat hi sprac noch ic en sceldes des woertes en gebruycket
men niet also seer totter toewijsinghen noch oec des woerts alle
15 sondaghe *E*nde hijromme scelden sullige des sinte augustijnus niet
schelden en doerste *W*ie derre ic scelden dat sinte *augustijnus* noch
der paus die heylige kerke niet en scyldet. mer meer dringeuolgelic
es *N*u heet der paus wandelinge [ghedaen] 1) omme der onnůtticheit
des leuens der minschen omme den onvlijte ende der calder minnen
wille. ende sacht dat doch ‖ totten alren mynsten alle cristen[+]

[+]143a = [c]xlj.

21 minschen solden drywerf inden *j*aer ontfaen dat heylige sacrament
op den dach der geboerten ons heren. To paesschen ende toe
pinxten. ende wie des niet en dade den en soldemen niet halden
voer eenen cristen minsche *D*och bleef dat woert alle daghe in
25 sijnre crachte *H*ijrnae geuyel dat die heylige kerke sach grote
onachsamheit voelre minschen totten heyligen sacramente *E*nde
omme ghedwanx wille als god sprac dwincse in te gaen op dat die
minsche niet te male en verderue. so sat hij doe dat niet ghemynret
en mach weerde dat is dat alle cristen minschen totten mynsten
30 eyns inden jaer solen ontfane dat heylige sacrament. toe paesschen
ende dat en mach nyem[an][1)] gelaten dan wt rade der biechter
tot eynre tijt inder hi sich moghe bereyden of het noet es *M*er

1) *naar Rsbr. W*

alle iaer te laten wt eygenen willen dat es weder die heylighe
kerke ende es ewich verdoemenysse. ouer alle dese redene verboet
noch nye paus noch bisscop degelijx toe ganck. mer dat es meer
der paus heuet georloft ende reet te volgen der eerster wijsen der
heyliger kerken alle daghe te nyemen dat heylige sacramente.
ende heuet gesat jnden buec sijnre geboden ‖ dat in latijne het[+]

[+]143b = [c]xlj.

decretum *I*nd dit sijn die woerde des paus *D*at broet is deghelix

aant.

1 broet dat nyem deghelix op dat it dich orberlic sy. also leue
dattu het deghelic moghes nyemen. dit sijn die woert des paus

*M*er wie der mensche soile
geschickit syn *d*ie alle dage dat
+ heilge sacrament ‖ neman mach

*M*er wie der mynsche gheschicket
sal sijn die alle daghe
5 dat heilighe sacrament nyemen
+70b.

6 *d*at sult ir wyssen voylis dů in
dyme grunde *e*yn wyllich weder
sagen *a*lre creaturlicher besitzůngen
na sinlicher lůst *i*nd dat
10 du. cristum ihesum *v*nsen lieůen
+ herren ‖ soickis in der rechterin

mach dat solder weten *V*oldes
du in dijnen gronde eyn willich
weder segghen alre creatuerliker
besittinghe nae lust *I*n dattu
10 cristum jhesum onsen lyeuen heer
soekes in der rechten des vaders
+71a.

hant des vaders *i*nd neit die in
der zijt sin *M*er ewige dinck
soickes dů *d*ie in essen in drincken
15 cken in slaiffen[1] *i*n wachen in
doyn *i*n laissen in bynnen in
+ buyssen ‖ *i*nd hoides dich gerne

*I*nd niet die in der tijt sijn
mer ewijghe dinck ende suekestu
onsen heer in eten in drincken
15 in slapen in waken *I*n doen in
laten in bynnen in buten *I*nd
huedes du dich gherne voer
+71b.

*v*ůr degelichen sůnden *O*f alsus
got din war vmb is in allen
20 dingen so nym koynlichen ind
oitmodichlichen *d*at heilge sacrament
+ *a*lle dage ind des ‖ gan

deghelic sonden of alsus god
dijn waer om is in allen dinghen.
20 soe nyem koenlic *I*nd oetmoedelic
dat heylighe sacrament alle
daghe des gan dich god. *I*nd
+72a.

dir got ind id is dir goit

it is dich guet *D*och sullighe
mynschen de des seluen goeden
25 grundes sijnt: in ghaen niet alle daghe totten heylighen sacrament
*M*er dat heuet saken der nv niet noet en is te ‖ segghen *M*er sy+

+144a = [c]xlij

doruen dat sy sien dat sy hoeren schade yet doen: *O*uch sijn
sollighe mynschen willen ouch doen als guede mynschen in willen

1) *hs.:* claiffen

totten mynsten des sondaghes tot gode ghaen *S*ullighe sueken daer
30 in tijtlic dinck: *D*ie sijn ewich verdoemenis weert *S*ullighe doent
ouch in eynre dommicheit *I*nd in weten niet wat sy voer hebben
dan datsi willen doen als ander lude of hanghen aen tijtlike onnutten
dinck *I*nd haent die voer *S*y willen clappen daer in vellet
lieghen jnd drieghen sy willen eten ende drincken bouen noetroft
35 *I*nd sy setten gheuensde noetroft: sy willen die dinck hebben nae
lost der synnen *A*ls verre alsy moghen *I*nd sijn eyghenwillich
Ind onghebrokens ghemoeds vnmynsam vnverdrechlic cleppich
loeghenachtich *H*oer rocke. hoer feylen behaghelic. hoer ransen.

aant.

1 hoer hantschoen. hoer schoen. hoer cleynnoden. *I*nd reynlicheit.
sollighe nae hoeren vermoghen *I*nd hebben hoere voel eyn willich
blijuen bijden dinghen. die sy weten onnutte ende sinlich *H*uedich
by dijnre ewijgher salicheit voer natuerlike neighinghe ende gunst
5 *W*ant sy sijn oersake *D*eser onnutter dinghen *I*nd nyem waer
bistu op dich seluer of op yemant natuerlicken ghekeert so heuestu
gheern dye dinck die daer toe dyenen. so verrestu ‖ dich billich[+]

[+]144b = [c]xlij.

den heylighen sacrament Nu sijn sullighe mynschen myt desen
dinghen gheuanghen *I*nd in willen sy ommer niet dese in
10 willent niet verstaen den behenden in gryep den die nature
heymelichen deyt inder natuerliker boesheyt *D*er du onbehuetsamlijc
waer ghenomen hees *A*en den daer du op gheneyghet bis
*D*en dich lust te behaghen *I*nd dat dich behacht *W*ant het is boesheit
der natueren *E*nde wt guet schijnende dinghen heet beghen ghenomen
15 *I*nd ouch niet groeff versuymenisse en weyt so ontsculdicht
sich der mynsche. *I*n wilt niet dat hy natuerlic gheneyghet sy
*I*nd voelen doch eyns anderen *A*ls hy by sich seluen koempt
*D*och behilpt hy sich wye he mach dat he by den blijue dat hem
behaecht *D*eser mynschen toe ganck is onseker totten heylighen
20 sacrament *S*ullighe spreken ich en meyne niet ouels *I*n kroyt
mych niet *I*n truwen werestu wijs du vluwes *I*nde gundes alle den
ghenen te vlyen den du ewygher salicheyt gunds. *W*ant ich hoerde
van eynen sonderlinghen gods vrynde *D*at twe heylighe man aten
eyns op eynre stat daer diende ‖ hem eyn Joncfrou dueghentlic[+]

[+]145a = [c]xliij.

*D*oe sy van dan quamen doe loefde die eyn die joncfrou van hoere
26 doecht. *D*oe dat der ander hoerde. *D*oe huede he sich dat hy hem
nvmmer weder daer in bracht *S*ich die wijse ghetruwe vrynde
ons lieuen heren Jhesu cristi wie die wijsliken ghewandelt hebben nv
ontschuldicht men sich soe voel. soe sijnt guede mynschen. so ist
30 eyn noetroftich werck dat men hem deyt *I*nd maken voel gherumes
hoere consciencien dat sy dencken sy moeten dit wael doen *I*nd
willen dan noch des sondaghes totten heylighen sacrament ghaen

*I*nd voert doen wes hem lust *D*ese mynschen ghaen onsekerlic
totten heylighen sacrament *S*y sijnt harder inwendicheit *H*oen
gheschyet als den yser dat der smyt hardet: also werdent sy
van den ontfaen des heylighen sacraments ghehardet dat sy te
lesten der onnutticheyt niet consciencie in hebben *I*nde ghaen
also ‖ heen in hebben gueden moet in bedrieghen sich seluer *D*esen[+]

[+]145b = [c]xliij.

luden rade ic willen sy dat sacrament dicker nyemen dan ghemeyn
kristen lude: dat sy sych also ducke bereyden daer toe als sich

aant.

1 ghemeyn lude bereyden moeten toe paesschen. die daer myt
vasten myt rouwen myt biechten hoer ongherechte ghemoede
dringhen in guetwillicheit dat sy voert nv nvmmer in willen
sondighen *D*en gueden wille moeten alle mynschen hebben sy
5 ghaen anders ongheweerlic: op den gueden willen waycht het die
heylighe kirke myt hem ende ghyeft hem dat heylighe sacrament
*N*iet dicker in rade ich desen voerghenoemden mynschen
toe te ghaen dan alsoe dicke als bereydinghe gheeft *I*nd dattu
die mynste deghelixte sonde myden wils als verre als du machs
10 *W*ant sanctus *Aůgůstinus* spriecht die sonde in is so deghelix so
ghenedich niet behaghet sy dich sy woert doetlic niet in wene dat
die deghelix sonden die du ghedaen hees *I*nd dich leyt sijn dat[+]

[+]146a = [c]xliiij.

die yet doetlich ‖ werden *M*er dat were dattu huden van krancheiden
ghedaen heues dat in hem seluer deghelixste sonde is: behaecht
15 dich dat werck also dattu dat voert meer doen wils *I*nd daer bij
blijuen wils so kerestu dich van gode so is dat werc der sonden
nv doetlic dat deghelix was doe du dat dedes van krancheit *I*n
desen reden verstant dat sollighe mynschen sijn ewelic vanden
heylighen sacrament ghewijst *S*ůllighe moghent etzwat nyemen
20 *S*ullighen moghent alle daghe nyemen *N*och eyns ich byn eyn guet

[Hs. Br. 14688., Hs. U.]

XVI.

*J*ch neyman eynen sprůch ůs
der mynnen boiche *S*age mir den
dar mynt myn sele wa weydes
25 dů *i*nd waroywes dů in deme
[+] midden dage *d*at ‖ ich eyt irre

heerde *H*ijr toe nyem ich eynen
sproeke wt der mynnen bueck
saghe my de daer mynnet mijne
25 siel. waer weydestu. waer rustes
du in den mydden daghe dat ich
[+]72b.

gainde werde *n*ae deme vey
dinre geselschaft *J*n weystů neit
O dů schoinste der wyůe so

yet dolende werde nae die weyde
dijnre gheselscap *I*n wetstu
niet o du schoenste der wijue.

30 gannck vs *i*nd ganck af na den voisporen *d*es veys dinre geselschaft + ‖ *i*nd weyde dyne ziickelgin

30 so ganck wt ende ganck af. nae den voetsporen des vees dijnre gheselscap *I*nd weyde dijne sickelijn +73a.

by den tabernaculen der heirden *D*iese vraige deit der 35 anvainde mensche *e*tzwanne doynt sy die vortgainden *J*nd + důcke die volkomen in ‖ deme begynne des anvainden *i*nd des

bijden tabernakel der heerden *D*ese vraghe deyt der 35 aenvaende mynsche ende oec sullighe voert ghaende *I*nd duck die ‖ volcomen *I*nden beghenne+ +73b. des aenvanghes des voertghan-

+146b = [c]xliiij.

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

XVI.

22 *N*och anders. *I*c ben een goet	Noch opten seluen dach+
	+14a, reg. 15
herde *H*ier toe neme ic een woert	vanden goeden herde. ende
vter mynnen boucke *S*eght mi	van dat scaepken dat
25 dien daer mynnet mine ziele.	25 is die minnende ziele Ende
*w*aer weedestu waer rustes du	van drie berghen daer
inden middaghe dat ic niet dwalende	dat scaepken in weydt
en werde na dat vee dijns	in dat leuen ende liden
gheselscaps. *E*n kenstu di niet	ende die wonden ende in
30 o alre schoonste der wiuen so	30 dat bloot ons liefs heren
ganc vut ende gaet af na die	Ende vanden heilighen
voetstappen des vees dijnre gheselscap.	vijf wonden Ende vanden+
	+14b.
ende voede dijn bucken	heili-‖ghen sacrament
biden tabernakelen der herden	tonfaen Ende hoe hi sijn
35 *D*ese vraghe doet den beghinnenden	35 bruyt laet ende prueft
menschen yets wat doen	met groten swaren liden
ende den voortgaenden ende	des goeden tauweleers Sermoen
dickent den vulcomenen. inden	I*C* ben een goet herde *H*ier

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

1 vortgains *i*nd der volkomenheyt	1 ghes *I*nd der volcomenheit
soe sich *d*er mensche	so sich der mynsche keert
keret in sich selůer in *d*ie	in sich seluer in die teghenwoerdicheit
intgeinwordicheit vns heren	ons lieuen heren Ind
+ vnd hait *v*an inbynnen ‖ leifliche	heeft van bynnen lieflich openheit +74a.
20 offenheit *V*nd intgainwordicheit	20 heit *I*nd teghenwoerdicheit ons
vns lieůen herren *s*o	lieuen heren so siet hy sijne verghetenheit
sijt hie sine vergeyt *i*nd sin	*I*nd sijne vnvermoghen
vnuermoigen ind cranckheyt	*I*nde kranckeit Ind siet dat
*i*nd sijt dat gůnstige gůnnen	gunstighe gonnen *I*nd dat krechtighe
+ *i*nd dat creftige ‖ vermoigen	25 vermoghen sijnslieuen heerden +74b.
26 sins lieůen heirden *W*ie hie	wye he sijn scheepken weydet
sine scheifgin lieflichen weydet	

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 beghinne des annemens voortgancs
ender vulcomenheit. *A*ls
hem die mensche keert in hem
seluen in die ieghenwoerdicheit
5 ons heeren ende heeft van binnen
lieflic openheit ende ieghen
woerdicheit ons liefs heeren so

siet hi sijn vergaen ende zijn
20 onvermoghen ende crancheit.
ende siet dat ionsteghe ionnen

ende dat crachtighe vermoghen
zijns liefs herden hoe hi sijn
scapelkins voedet *D*ies es ghetughe
25 onse heere ihesus cristus
die daer es dat helighe sacrament
Die hedele substancie die
en heeft gheen onderstant. zi
onthoudet die forme *A*lsoo es
30 desen menschen *N*a haren deele

1 toe nemic een sprake vter minnen
boeke *S*egt mi du dien
mijn ziele mint waer weides du.
waer rustu inden middaghe. dat
5 ic niet dwasende en worde na
die cudde dijnre ghesellen *E*n
wetes du niet o du scoenste der
wiuen soe gaet wt ende gaet af
na den voetsporen des weechs
10 dijnre gheselscaps. ende weide
dijn hueckene biden tabernaculen
der herden *D*ese vraghe
doen die aenvaende menschen.
ende oec soe doent die voertgaende
15 menschen *E*nde oec soe
doent dicke die volcomenne inden
beghinne des aenvaens ende
des voertgaens inder volcomenheit
*A*ls hem die mensche keert in
20 hem seluen in die teghenwoerdicheit
ons heren ende ‖ heeft[+]

[+]15a.

van binnen lieflike openheit
*E*nde in die teghenwoerdicheit
ons liefs heren soe siet hi sijn
25 verreheit ende sijn onvermoeghene
crancheit *E*nde hi siet
daer oec ende merct die
ghestadighe onste sijns liefs.
hoe hi sijn scaepkens weidet

[+] en ‖ hebben zi gheen onderstant van allen tijtliken dinghen daer

[+]73a.

zij die ontbeeren. sal hem god wesen alleene een onderstant *D*aer

die priester consacreert dat helighe sacrament. dat werc en es des
priesters niet. Het en es oec der woerden niet *O*nse heere ihesus
35 cristus doet dat werc selue. overmids dat instrument of reeschap
dat die priester es *I*nden ghetughe des priesters so gheeft hi cracht
den woerden *A*lsoo es desen sonderlinghen menschen. die ghenade
die in hem leuet die en es haer lieder niet si es ons heeren ihesu
cristi die in hem werct. *Z*ij sijn een instrument of reescap ghetughe
40 of een lidende cracht. die gode liden in zinen werken *D*at helighe

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

*S*o were der mensche gerne
in die geselschaff *v*nd enweys
20 neit wo hie dar zo komen sal
+ *S*o spricht ‖ hie inbynnen in
hertzelicher begerlicheit *z*o deme
gůden hirden sage mir *d*en
da mynnet myn sele wae weydes
25 du wa roiwes du in deme midden
dage *d*at ich eyt irre gainde
+ werde ‖ na der geselschaiff dyns
veys *D*yt vye dat sint die vsserwelten
gotz *z*o deme dys mensche
30 woilde ind voirtet sich irre
gains alz *J*oseph irre geinck ůp
+ dem acker *d*o hie soichte ‖ sine
broider in sycheym *V*nd wart
gewyst dat hie sij vant in dochaym
35 *W*oil mach man sich
voirten irre gains *W*ant veile is
des irredůms dem in relicheit vragen
+ wirt ‖ geantwert *v*an der ynnerlicher
wairheit *J*n weystů des

so weer der mynsche gherne
inden gheselscap Ind in weyt
20 niet wye he daer toe komen sal
so spriect hy in bynnen in hertelicher
+75a.
begheerlicheit Segghe
my den mijne seel mynnet waer
rustestu inden mydde daghe dat
25 ich yet dolende weerde naeder
gheselscap: dijnre weyden die
weyde dat sijn die wtuercoren
+75b.
gods totten die mynsche wolde
*I*nd vreyset sich doelen gaens
30 *A*ls *Joseph* dolende ghinc op
den acker doe he sijn brueder
suecht in sycheym *I*nd waert
+76a.
ghewijst dat he sy vant in
dothaym *W*ael mach men sich
35 verueren dolende ghaende want
voel is ‖ des dolens *D*en ynnichliken+
+147a = [c]xlv.
vraghen woert gheantwoert
vander ynnichliker waerheit
+76b.

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 sacrament en schijnt niet datter es. ende dat daer niet en es dat
schijnt daer. *A*lsoo es desen menschen daer si ghebarende sijn
die vrucht des helighen sacraments dat sij werden van ghenaden
dat en schinen sij niet ende dat sij niet en schinen dat sijn si- *Z*ij
5 schinen voor grouue vutwendighe menschen ende houden hem
seluen voor grouue sondaers die dat goet gods bedoruen hebben.
*D*atmen rieket dat en es daer niet. dat men smaket en es daer
niet *D*atmen noch en rieket noch ensmaket noch en gheuoelt dat
es daer. dat es dat helighe sacrament *A*lsoo es desen menschen.
10 hoe dat si gheuoelen metter sinlicheit doch sijn si vul des helighen
sacraments *A*ls du vp does dinen mont ende ontfaes dat helighe
sacrament met gansen gheloue verborghen onder die forme des
broots. *s*o doet die gheest vp sinen mont zijnre begheerten ende
+ sluut in hem dat gheestelike verborghen ‖ goet als die spieghel die

+73b.

15 sonne in hem sluut. *w*ies si daer gheuoelen ende ghebruken inden
gheeste. dat es onbekent allen crachten van binnen ende van buten
*N*u heffen wi an van desen.

*s*o ware die mensche gheerne in
dat gheselscap. ende en weet niet
20 hoe hi daer toe comen mach.
*S*o spreect hi van binnen met
herteliker begheerten totten goeden
herde *S*echt my dien daer
mint mine ziele *w*aer weedestu
25 waer rustestu inden middaghe.
dat ic niet dwalende en werde
na dat vee dijns gheselscaps
*D*at vee dat sijn die v[ut]verweelden[1)]
gods daer dese mensche toe
30 wilt ende ontsiet hem dwalens
*A*lsoo ioseph dwalende ghinc vp
den ackere doen hi zijn broeders

*S*oe waer dan oec die mensch
gherne in dier gheselscap. ende
20 en weet niet hoe hi daer toe
comen sal *S*o sprect hi van binnen
met herteliker begheerten
toeten goeden herde *S*egt mi du
dien mijn ziele mint waer weidestu
25 waer rustu inden middaghe.
op dat ic niet dwalende en
worde na die gheselscap dijns
vees *D*it vee dat sijn die wtuercorene
gods *E*nde hier toe wilde
30 die mensche gherne comen ende
ontsiet hem nochtan in te gane.
als ioseph inghinc opten acker

1) *hs.:* vi verweelden

sochte in sychem. ende wart ghewijst
dat hise vant in dothaym.
35 *W*el mach men ontsien dwalens

*w*ant vele es des dwalens. *D*en
inreliken vragende wert gheantwoert
vander inreliker waerheit.

doen hi sochte sijn bruederen
*E*nde hem waert ghewijst soe
dat hise vant in dotha- ‖ im[+]

[+]15b

36 *O*ch wel mach hi hem ontsien
voer sijn ingaen der dolinghen.
want des dolens is vele. ende
die wech is enghe die ten
40 leuen leydt *D*och tot deser

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

neit *s*o gainck vs van dinre
egenschaff ind gainck dins selůes
af *i*nd voilge deme voisporen
der heiligen apostolen *i*nd ‖
+ der lerrer *i*nd den voispoiren

manigen lieůen menschen *d*e
der waerheit getrůwe sint in
gesůnder cristelicher ordenunge

*O*ůch weyde dyne zijckelgin
by den tabernaculen *d*er hirden
+ ‖ zijckelgin *d*at sint die sinne

*i*nd die crefte der sele *d*ie geweydet
werden mit der leire vns
heren *O*ůch hait ir vre zickelgin
hoide vsser *C*oellen gedreuen an
dit velt bis hier *z*o deme wyer
+ ‖ *i*nd syt hir komen by den

tabernackel der heirden zo weyden
vre zijckelgin *d*at tabernackel
der heirden is dys stoil
d[ie][1] heirden *s*int die leirrer
*i*nd die zijckelgin weyden sy

+ sin ‖ ich *d*an hůde den stoil

des tabernackels bekůmberen so
geborret mir *z*o bescheydene die
vrage wa weydes *d*ů wa roiwes

*I*n wetstu des niet so ghanck
wt van dijnre eyghenschap *I*nd
ghanck dijns seluen af *I*nd volghe
den voetsporen der heyligher
apostolen der leeren *I*nd
+77a.

den voetsporen mennich lieues
mynschen die der waerheit
ghetruwe gheweest sijn in ghesonder
kristliker ordinynghe

*O*uch weyde dijne zickelijn
bijden tabbernakel der herden
zickelijn dat sijn die synne in
+77b.

krechte der selen die gheweydet
werden myt der lere *N*u hebt
ghy vre zickelen huden wter
coyen ghedreuen aen dat velt
bys her toe den wijer *I*nd sijt
20 komen her by dit tabbernakel
+78a.

der heerden te weyden vre sickelen
*D*yt tabbernakel der heerden
is die stoil: de heerden sijn *D*ye
lerer die doer dat jaer hi leren
25 *I*nd die zickelen weyden *S*y sijn
predicker off onser vrouwen
brueder of welker ordenen dat sijn

*W*ant ich dan huden den stoel
+78b.

des tabbernakels becommer: soe
ghehoert mych te bescheyden
die vraghe waer weydestu waer

1) *hs.:* der

[Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 inreliker vraghen wort gheantwoert
vander inreliker waerheit

*E*nde weetstu dies niet so ganc
vte van dijnre eyghinscap ende
ganc dijns selfs af ende volghe die
voetstappen der heiligher apostolen
der leeraers ende menichs
lieuen menschen die der waerheit
ghetrauwe gheweest hebben.

*E*n wetstijs niet. soe gaet wt
dijnre eyghenscap ende gaet dijns
selfs wt ende volghe die voetstappen
der heiligher apostolen
ende der leraren ende menichs
liefs menschen die der waerheit
ghetrouwe gheweest heeft

*O*ch weide dijn huexkene biden
tabernaculen der herden *D*ie
huexkene dat sijn die sinne
ende crachten der zielen die gheweidt
worden metter leren cristi
*N*u heden hebdi v huexkene
vter koyen ghedreuen aent velt.
tot ghi biden vee sijt comen al
hier bi dat tabernakel des herden
te weiden v huexkene *D*it tabernakel
des herden dat is die
preecstoel. of die stat ‖ daermen[+]

[+]16a.

op predict *D*ie herden dat sijn
die leeraren die allet iaer doer
den luden leeren. hier ende anders
waer met harer leeren ende
goeden leuenne. diet voer beleeft
hebben ende ons ghelaten tot
enen exempel om na te volghene
daer si henen sijn *E*nde die dese
huexkene weiden ende ter weiden
driuen dat sijn predicaers
oft onser lieuer vrouwen brueders

35 oft van wat ordinen dat si sijn
*E*nde want ic dan heden den
stoel des tabernakels becommert
hebbe. soe gheboert mi die
vraghe te vestene ende daer
40 toe te antwoerden *W*aer weides

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

1 *d*ů in deme midden dage *W*ant
+ mir dat neit alz offen ‖ in ist

alz id billiche were ich neymen
zo holpen deme heilgen propheten

5 ten *E*zechielem důrch den der
můnt gotz die vrage bericht *W*a
weydes dů die antworde *i*n den
+ hoen bergen israhel ‖ sal sin ir

weyde *d*a soilen sij royn in gronenden
10 crůden
*N*ů mercket dry berge in israhel
*d*ie der prophete wyset *i*nd
spricht *d*er berch gotz der vette
14 berch *d*er zoe samen gerůnnen
+ ‖ berch is der důre lijf vns lieůen

heren ihesus cristus *d*en der
heilge geist dede zo samen runnen
*d*ar is veil geliedere eyn liif
*d*at is der berch in deme dat gode
+ behaigede zo woynen ‖ alz der

21 prophete spricht *O*ůch spricht
*S*anctus paulus der voilde der
gotheit behagede lijflich zo woynen
in eme *N*ů etzeliche werde

lieůe menschen *d*ie schaif sint
des gůden hirden *d*ie doint alz

1 rustestu Inden mydden daghe
*W*ant mych dat niet also open
+79a.
en is: als het byllichen solde
weer ‖ mych alst sulde: *S*oe+
+147b = [c]xlv.
nyemen ich te helpen den
6 heylighen propheten *Ezechielen*
doer den der heylighe gheest
gods die vraghe berichtet *W*aer
+79b.
weydestu *D*ie antwoert *I*nden
10 hoghen berch *I*srahel sal sijn
hoer weyde daer soelen sy rasten
in gruenende cruden *N*u mirke
drij berghe in ysrahel die der prophete
wijset[2] *I*nd spriecht *D*er
15 berch gods der vette berch *D*er
+80a.
toe samen gherunnen berch is dat
duer lijf ons heren. Jhesu cristi
den der heylighe [gheest][3] dede
te samen rynnen dat is voel
20 gheledere eyn lijff dat is der
+80b.
berch: In den gode behaghet te
wonen als der prophete spriect
*O*uch spriect sanctus *paulus D*er
voellede der godheit behaeghede
25 lijflic te woenen in hem

*N*u sullighe weerde lieue mynschen
die schaep sijn des gueden

2) *hs.:* wijset ende
3) *ontbr. in hs.*

+ ge- ‖ schreůen is *n*eit in sal id	heerden die doen als ghescreuen +81a.
35 ůch ydel sin vro up sta[n][1] vůr	35 is *N*iet en salt v ydel sijn vroech
die lichte *w*ant got hait geloift	op te staen voerden liecht want
die crone den *d*ie wol wachen	god heuet gheloeft die crone
alsus sint die lieůen scheifgin	den die wael waeken *A*ldus sijn
39 in hude up gestanden *v*ro ind	39 die lieue schepken huden opghe-

1) *hs.: marge afgesneden*

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 du inden middaghe *E*nde want
mi nv dit niet alsoe open en is
alst wel billijc ende betamelijc
ware. ende alst oec met rechte
5 sijn soude. soe nemic te hulpen
den heilighen propheet ezechiel
doer den welken die gheest gods
tot deser vraghen antwoert ende
bericht *W*aer weidestu *E*nde die
10 antwoerde is aldus *I*nden hooghen
‖ berghe israel sal sijn haer+

+16b

weide *S*iet daer selen si rusten
in groenen crude *N*u merct drie
dinghen in israel die de propheet
15 wijst ende sprac aldus *D*ie berch
gods ende die vette berch. die
te samen gheronnen berch. dat
is dat ouerblijf ons liefs heren
ihesu cristi. dat die heilighe gheest
20 te gader dede ronnen ouermids
die bernende minne die hi tot
hare alder salicheit hadde *N*a
enen anderen sin. soe hebben
oec die felle ioden te gader doen

25 ronnen. want cristus veel van hen gheleden heeft ouermids menighe
persecucie die si hem aendeden. soe dattet bloot wt alle sinen liue
te gader ran *E*nde dat lijf cristi is in dien behaghende te wonenne
*A*ls die propheet sprac *E*nde oec sint *pauwels D*er volheit der
godheit behaghede lijflijc te wonenne in mi *N*u sprecic tot sommighen
lieuen werden menschen die ‖ daer sijn scape ende gods+

+17a.

31 herden. hier om seg ic ende van hen begheric dat si doen

willen alsoe als ghescreuen is
*N*iet en sal in v ydel sijn oft te
vergheefs die ghenade gods *E*nde
35 ghi selt vroech op staen voer
den lichte. want god heeft gheloeft
die crone den ghenen die
wel waken *A*ldus dan soe sijn
die lieue schaepkens dat sijn die
40 wtvercoren kijndere cristi die

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

1 sint gegaingen in die weyde des leyuens *v*nses lieuen herren ihesus cristus dat is dat vlijssige

+ ‖ an sein *V*nd dat oyůen in

5 deme leůen vns lieůen heren

ihesus cristus *S*o weydet sich dyne sele *W*anne sij an sijt dat lutter armoide *V*nd dat lutter leyůen vns lieuen heren ihesus cristus

*S*ine mynnencliche wandelinge

15 mit sinre lieůer moider *V*nd

+ mit sinen vianden *S*o ‖ geit *d*it

scheifgen weyden in důssem berghe *v*an eyme sinre leiflicher sprůche zo dem anderen *V*an

20 eynre sinre minnen wercken zo dem anderen *b*is in die werde wůnden *V*nd die milde vergessůnge sins eidelen duren bloides bis in den getrůwen doit *v*ns

+ lieuen ‖ getrůwen heren ihesus

26 cristus. *D*it is dat weyden dieser scheifgin *i*n der koilre vroůden *w*ant sij noch hůngerich sint *s*o vůr loůffet in dat ander alz ůp

30 deme veilde *W*anne eyn scheifgin sijt eyn groyn bůysschen grais *o*f ein crutgin dat id lichte

1 standen vroech ind sijn gheghanghen in die weyde des leuens ons heren. [dat is dat

4 vlytighe aen syen Ind dat oeuen][1)]

+81b.

*I*nden leuen ‖ ons heren. so weydet+

+148a = [c]xlvj.

sich dijne seel wanneer sy aen siet dat luter armoede in dat luter leuen ons heren Jhesu cristi

*S*ijne mynschelike wandelinghe

15 mit sijnre lieůer moeder *I*nd

mit sijnen vrienden *I*nd bij sijnen

+82a.

vianden. soe gheyt dit schepken weiden: In desen berghe van eynen liefliken sprůnck

20 totten anderen *V*an eynen mynnen werke totten ander: went in die werde wonden Inde die mylde wtgietinghe. sijns edelen

dueren bloets went inden mynnen

25 doet ons lieuen ghetruwen

+82b.

heren. *D*it is dat weyden dieser scheepken Inder coelre vroechden *W*ant sy noch hongherich sijn soe voerloept dat eyn den

30 anderen als op den velde *W*anneer dat eyn scheepken siet eyn gruen buschken graes of eyn

1) *naar Rsbr. W*

+ van natůren ‖ bekent *d*at id emme

smeichlich is *s*o louffet id vůr den
35 anderen schaiffen hyn *d*at is dat
loiffen dinre selen in bynnen *V*p
der weyden dys berges *H*ie vůr
loůffet ein scheifgin dat ander

cruydeghen: dat het licht van
+83a.
naturen kent: dat het hem smecklic
35 is soe loepet voerden anderen
schapen heen dat is dat loepen
dijnre seelen van bynnen op
der weyden des berghes *H*yr voerloept
eyn scheepken dat ander

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 gherne weiden souden. dats die
gherne dat woort gods horen
souden *D*ie sijn heden vroech
opghestaen
ende sijn ghegaen inden
5 werden lichaem ons heren
ihesu cristi. ende hebben dien met
gheesteliken oefeninghen al doer
varen *W*ant dat si te dier weiden
gaen. dat is haer vliteghe aensien
10 ende haer crachtighe ende
ghestadighe oefeninghe in dat
suete leuen ons liefs heren ihesu
cristi *S*iet dan weidet ende spijst
haer die ziele. wanneer si aensiet
die willighe ar- ‖ moede ende[+]

[+]17b.

*D*ie ziele wanneer si aensiet
15 die puer aermoede ende dat puer

leuen ons liefs heeren jhesu cristi.
*z*ijn minlike wandelinghe met
sijnre lieuer moeder ende met
synen vrienden ende bi synen
20 vianden. *s*o gaet dat scapelkin
weeden inden berghe van desen
liefliken spruten vanden eenen
totten anderen. *v*an een sijnre
mynnen werke totten anderen.
25 *t*ot in die weerden wonden ende
in die milde vutsturtinghe zijns
edelen dierbaren bloets tot in
die minlike doot ons ghetrau ‖
[+] wen heeren *D*it es dat weeden

30 deser scapelkins inden couden
vorst *E*nde want si noch hongherich

16 dat luter liden ons ghetrous
heren ihesu cristi *E*nde alsi oec
aensiet sijn minlike wandelinghe
met sijnre lieuer moeder ende
20 met sinen gheminden vrienden
ende met sinen vianden *S*iet aldus
gheet dit scaepken dat is die
minnende ziele weiden in desen
berch die cristus menschelijc
25 leuen is. in al dien dat van hem
ghescreuen is. vander eender
leren in die andere *J*a al tot in
die werdighe wonden. ende in
die minlike verghietinghe ende

[+]74a.

30 milde wtstortinghe sijns edelen
dierbaren bloots tot in die menschelike

sijn zo voor loopt dat
een dat ander vpden velde.
*W*anneer dat een scaep siet een
groen struuxkin gars of crudekin
dattet lichte van natueren
kent dat hem smakelic es. so
loopet voor die andere henen
*D*at es dat loopen dijnre zielen
len van binnen op der seluer

doot ons ghetrous heren
*D*it is dat weiden der scaepkens
inder coelder morghenstont *E*nde
de want si dan noch hongherachtich
sijn. soe voerloept dat
een dat ander alst opten velde
comt *E*nde dat is in deser wisen
*W*anneer dat een scaepken siet
een scoen groen bosschelken

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

*W*ant ein meynsche hait in einre
zijt etzwanne me hyndernisse
+ dan ‖ up der andere *v*an slaiffe
*v*an bilden *v*an crancheit *V*an
15 manigherhainde vngeschickeit
*V*an y[n]relicher[1] kaltheit *v*an
ynrelicher we van duysternisse in
bynnen *d*at hie eme neit gedoin
19 ein kan *W*anne dat got inthelt
+ sinen invlůs *v*nd sin licht ‖ *S*o
geit id alsůs *D*it deit got vmb goit

*W*ant eyn mynsche heet in
eynre tijt voel meer hindernysse
dan op die ander *V*an slapen ‖+
+83b. +148b = [c]xlvj.
van bielden *V*an krancheiden
15 van mengherhande ongheschyckheit
*V*an inrelicher kaltheit van
inrelichen wee van duysternysse
in bynnen dat he hem niet
ghedoen in kan wanneer dat
20 god onthelt sijnen troest ende
+84a.
sijn liecht soe gheyt id aldus
*D*at deyt dich god omme guet

1) *hs.:* ymrelicher

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 weeden des berghes. *H*ier voor loopt dat een scaep dat ander.

*w*ant een mensche heeft tot eenre tijt yets wat meer hyndernessen dan vp die andere van slapene van beelden van crancheden 15 van menegherande ongheschictheit van inreliker cautheit van inreliken wee van duusternessen van binnen dat hi hem niet ghedoen en can. *w*anneer 20 god onthoudt sijn invloet ende sijn licht. so gaedt aldus *D*it doet di god om goet.

1 ghers oft een crudeken. dattet licht van naturen wel kent ende dat hem ‖ smakelike is ende+ +18a. sijnre naturen beuallijc. soe loepet 5 voer die andere scapen om dat te ghecrighen ende af te bitene eer die andere daer aen comen *O*ch lieue mensche dit meyn ic dat anders niet en is. 10 dan dat lopen dijnre zielen van binnen opter weiden des berchs voerseet *S*iet hier voerloept dan dat een scaepken dat ander *D*at een smenschen minnende 15 ziele voerloept op een tijt eens anders menschen minnende ziele. nochtan dat si beide in minnen gaen weiden *E*nde dit coemt aldus toe *W*ant des menschen 20 scaepkens dat sijn die crachten van binnen die hebben op een tijt meer hijndernisse dan op een ander tijt. ende alst soe is. soe en connen si niet ghelopen inder weiden ghelijc den anderen. 25 die op die tijt gheen hijndernisse en hebben *O*ec coemt dese hijndernisse van slapericheiden. ende ‖ op een ander tijt van weeldicheiden.+ +18b.

ende somtijt van crancheiden ende van menigherhande onghescictheiden of van inreliker wee. van inwendigher duysternissen alsoe dat die arme mensche hem seluen niet ghehelpen en 30 can. noch hem te gode ghegeuen op dien tijt als op enen anderen want wanneer dat god sinen invloet onthoudet soe gatet aldus *E*nde dit doet die goedertieren god alte male int goede *O*ec na enen

anderen sin soe voerloept dat een scaepken dat ander. wanneer als
die een cracht der zielen meer gheneicht ghestoect ende gheport wort
van binnen. soe dat si meer smakens heeft ende gheuuelens. minnens
ende ghebrukens nv in dit nv in dat. dat die ander crachten op die tijt
niet en hebben. al hebben sijt wel op een ander tijt in anderen oft in
gheliken saken ‖ alst dese licht niet en heeft *E*nde dees weechs ende[+]

[+]19a.

kennens onderlinghe is ons groot noot. op dat wi ons seluen te male
niet en verwanen. mer te naerdere onse alleyndicheit leeren bekennen

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

1 *d*ar na alz hie dir schickůnge
gijft *s*o loiffes dů ind weydes
lůystlichen *I*nd vůrkomes etzwanne
die anderen *O*ch wie
5 wail is dir dan *W*anne dat dů
offenheit haist *i*nd mynne in

diesen vůrgenanten dyngen *S*o
+ ‖ *w*eydes dů lůstlichen in diesme

berge *V*nd rastes in deme gronender
10 nender vrůcht *d*es dodes vns
lieůen heren ihesus cristus *H*or
vmb hindernisse in sint dir
neit hindernisse *d*at dů eme
neit gedoin ein kainst *i*n bynnen
15 nen den dingen *d*at in sa*l* dich
+ neit ‖ zo růcke setzen *L*yd

dich da ynne *v*nd var vort.

1 daer nae als hy dich schickinghe
ghieft so loepstu ende weydes
lustliken Inde voercomps
dicwijle die ander *O*ch wye wale
5 is dich dan. wanneer du openheit
heues *I*nd mynne In desen voerghenoemden
dinghen soe weydestu
lustlichen in desen berghe
+84b.
Ind rastes in den groenen der
10 vrocht des doedes ons lyeuen
heren ihesu cristi *H*er omme hyndernysse
en sijn dier niet hyndernysse.
dattu niet ghedoen en
kons in binnen desen dinghen.
15 dat en sal dy niet achter rugghe
setten lijt dich daer ynne.
+85a.

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 *M*aer als hi di gheschichtheit
gheeft so loopestu ende weedes
lustelike ende voor comes yets
wat den anderen. *O*ch hoe wel
5 es di dan wanneer du openheit
hebs ende mynne in desen voor
ghenoomden dinghen *S*o weedestu
lustelic in desen berghe. ende
rustes inden groenen crude der
10 vrucht des doots ons liefs heeren
ihesu cristi *H*ier omme sijn hindernessen
dat gheen hindernessen
en sijn *D*attu niet ghedoen en
cons die dinghen dat en sal hu
15 niet te rugghe setten Lijdt
hu daer in ende vaer voort

1 *M*er hier na lieue kijnt als dese
vlaghen ouerleden sijn. ende hi
di scencket sijn godlike gracie
dien edelen dranc. soe lopestu
5 ende wordes ontsteken ende
voercomt dan die andere die
verre voer di waren *O*ch hoe
hemels is di dan. ende hoe wel
lust di dan tot allen gheesteliken
10 saken. wanneer dattu openheit
in di vindes ende minne in desen
voerghenoemden dinghen. siet
dan weidestu lustelijc in desen
berch. ende rustes in die groenheit
15 der vrucht des doots ons heren
ihesu cristi. alle hijndernisse
en is di gheen hijndernisse
Dat

du niet ghedoen en const binnen den dinghen. dat is in hoghen gheesteli-
‖ *ken beuindene ende gheuuelene. dat en sal di niet te rugghe setten.*[+]

[+]19b

20 *alst niet beter sijn en mach soe houdi vromelijc Ende emmer oefent di alle daghe in dat wtwendighe leuen ende liden ons liefs heren ihesu cristi ende houdet di vaste daer in. ende vaert daer in voert Ja hoe misselijc dat di oec dient oft smaect. emmer en laet niet af. tot aen dier tijt dat god anders versiet W*ant hi een ghetrouwe herde is. ende weet bat
25 wat sinen scaepkens noot is dan si selue doen *Ende daer om soe en is den menschen die hen te gode voeghen willen. gheen dinc betere noch nuttere. dan dat si hen altijt pinen vromelijc ende gheheelijc altemale onder gode te latene in allen dinghen die god op hen vallen laet van binnen oft van buten. mits hem seluen oft enighen anderen creaturen sonder wtnemen der ‖ dinghen M*er dit is leider metten[+]

[+]20a.

31 menighen herde swaer ende pijnlijc te doen. eer si selue totten

gheuuelene comen. dat aldus ghedaen moet sijn. ende daer bi soe
moet hen veel costen. ende si moeten menighe pine ende bloodighen
arbeit doeghen ende liden. ende menighe gruwelike verborghenne
35 doncker weghe doer varen. eer si hier toe gheraken *W*at waendi
lieue mensche hoe sere dat die ghehijnderde scaepkens screyen.
als si hongherich vander weien comen. ent hen daer niet ghegaen
en is na haren begheren. ende niet ghecrighen en connen dat si
minnen ende gherne hebben souden *O*ch hoe vreesen si hen. si
40 duchten seker te steruene om dat si haer voetsel niet ghenomen

aant. **[Hs. L.]**

[1] en hebben noch en connen ghenemen alsoe hen dunct dat die andere
[2] + wel nemen ende ghenomen hebben *Want het waer ‖ eenre minnender*
[3] *zielen veel saechtere een doot te steruen waert moeghelijc om gods* +20b.
[4] *wille. dan dat si niet ghecrighen en can na haer begheerte. dien si*
[5] *met minnen omvaen heeft ende begrepen O*ch hoe quets ende hoe
[6] wee doet haer dat si gherne haers herten bloot in sijnre minnen
[7] verteeren soude. ende dat hise niet aen en siet. dien si soe zere
[8] mint. mer sijn aensicht afkeert van haer. ende laetse op haer seluen
[9] staen altemale sonder troost ende solaas yets yet van hem te ontfane
[10] *Ja doch een woordeken te minsten dat troestelijc ware van hem te*
[11] *ontfane. dat waer harer herten dusent merc wert O*ch lieue kijndere
[12] dit en ghesciet sonder waer omme niet. dat dit die milde ghenadighe
[13] god doet. want hi doetet al om een beter dat hier wt maken wille.
[14] + dwelc hem wel condich is al eest di noch verbor ‖ ghen *E*nde want
[15] desen ghelatenen mensche die minne gods al en weet hijs niet te +21a.
[16] male verblijnt heeft. soe en can hi niet te recht aenghesien ende
[17] ghemerken. datten sijn lief weder mint. dien hi nochtan dus gherne
[18] minnen soude. om dat hem dunct dat hi hem alte male gheen
[19] teeken van minnen en toent als voerseet is *E*nde dat en dunct
[20] desen mensche niet alleen dat hem sijn lief niet weder en mint.
[21] mer hem dunct oec dat hi alte male van hem verworpen is ende
[22] verstoten. ende dat hi hem recht onwert heeft. soe dat hi hem niet
[23] sien en wille noch horen noemen te sinen goede *Och lieue ghelatene*
[24] *mensche hier in sidi bedroghen het en is seker alsoe niet als ghi waent*
[25] *ende v dunct. want wildijt weten ende verstaen. soe is een ghelaten*
[26] *mensche ia aldus ghelaten een vercoren mensche W*ant die ghetrouwe
[27] + god die ‖ en soudene aldus niet prueuen met desen lidene dat
[28] soe edel is. en woude hi er niet een wtuercoren kijnt af maken hier +21b.
[29] namaels *H*i doeghet alleene om een prueuen. ghelijc een brudegom
[30] die ondertrouwe ghedaen heeft sijn gheminde bruyt. ende die dan
[31] beprueuen wille oft si hem ghetrouwe is ende ghestadich in sijnre
[32] minnen. soe ondersuect hi oec nauwe oft si haer herte yet gheleet
[33] heeft aen enighen mensche die leeft buten hem *E*nde dit doet hi in
[34] deser manieren. hi gheeft haer te kennen. ende doet haer verstaen.
[35] dat hi zeer onledich moet sijn met anderen saken dan met haer.
[36] soe dat hi haer in langhen tiden niet pleghen en mach. noch si
[37] sijns. mer dat hi die dinghen besorghen moet. diemen inder brulocht
[38] behoeuen sal ende orberen moet. ende hoe dat hi nernstich moet
[39] + sijn son- ‖ der sparen die te vercrighen *N*och meer seet hi haer
[40] aldus. dat hi verre van huys moet varen onder sijn vriende om te +22a.

aant. [Hs. L.]

[1] biddenen op sinen dach etc. *D*oer al dat hi nochtan dit altemale
[2] te voren voersien ende bestemt heeft. soe heeft hijt nochtan aldus
[3] op een scalcheit der bruyt te verstaen ghegheuen ende doetse
[4] waers wanen. op dat die arme sottinne haer nieuwers voer hoeden
[5] en soude *E*nde hadse anders yement int herte lief. dat si haer
[6] alsoe te vrilikere ende ongheueyndelikere tot dien keeren soude. ende
[7] liefscap toenen ende oec doen als si waende dan meer dan op een
[8] ander tijt vri te wesen ende onberespt. ongemerct ende onghesien
[9] verre van hem diense ondertrouwe heeft *E*nde want hi wel weet
[10] datse hem emmer nv sonder enighen twiuel openbaren soude. als
[11] in gane in stane in sprekene in ondersiene ‖ ende in anderen+
[12] manieren die daer toe horen heymelijc oft openbaer met hem +22b.
[13] seluen ende met enighen teekenen. met boden ende met brieuen
[14] oft anders hoe dat si *S*oe en is hi ghenen tijt verre van haer. mer
[15] hi comt ende gaet altoes al heymelijc onder tusschen. ende staet
[16] achter der doren ende merct altijt wel nauwe al haer wercken.
[17] ende siet wat si te handen trect *E*nde dan ten langhen lesten soe
[18] doet hi haer van vers te verstaen gheuen dat hijt al aenghesien heeft
[19] dat si bedreuen heeft *E*nde heeft hi dan enighe onghetrouwicheit
[20] in haer ghesien. oft in enigher wijs in haer beuonden. hoe dat si.
[21] want hise noch niet beslapen en heeft. ende thuwelijc niet vaste
[22] ghemaect noch beseghelt en is van hen beiden. soe versiert hi
[23] enighe andere hoghere ende meerdere sake. die hi dan voer handen
[24] nemt ‖ ende meynt te doen. ende dan soe scheit hi alsoe van haer+
[25] met hoechsheiden sonder enighe diffamacie. ende hi laetse sijn +23a.
[26] datse is. ende trect sijnder straten licht tot eenre andere *E*nde
[27] dan alsoe voert tot dat hise alle beprueft heeft. toet dat hi vijnt
[28] die sinen oghen behaghelijc is. die hi dan trouwet *E*nde soe die
[29] brudegom wisere ende beheindeghere is soe hi dese prueue wiseliker
[30] ende beheyndichliker aen leecht *E*nde en prueft dit niet alleen
[31] een weke oft twee. mer een iaer of twee of drie oft meer na dat hi
[32] wijs is *W*ant een verborghen dinc dat heymelijc is. dat mach onder
[33] wilen wel herde langhen tijt staen eert wt coemt. ende int openbaer
[34] ghebracht wordt *Ende daer om is langhe prueuen goet. al nemtse*
[35] *die menighe noode V*ijnt hise hem oec goet ende getrouwe. ende
[36] dat si haer vriendelijc lijdt ende ‖ verwacht des tijts. al die wile
[37] dat hi van haer is *E*nde si verbeidt sijnder toecoemst in verbeidenre+
[38] ghedoechsamheit sonder haer tot yement anders te keren die leeft. +23b.
[39] of wt te siene op enighe andere vreemde saken die toeten dinc niet
[40] en horen *S*oe verblijdt hi hem sonder twiuel wel sere van haerder

aant. [Hs. L.]

[1] tamelijcheit. dat hi alselken een vonden heeft. daer hi met rechte
[2] die minne sijns herten stoutelijc ende coenlijc in behoudender wijs
[3] aen legghen mach. ende biedt ende bewijst haer alle die ere die
[4] hi mach *E*nde niet en biet hi haer alsoe veel eeren reuerencien
[5] ende werdicheiden. hi en kent altoes wel datse meerder eeren
[6] wert is. want hijt ondersocht heeft ende beuonden. *W*ant nemmermeer
[7] en machmen alsoe wel gheweten ende gheprueuen. hoe zere
[8] oft hoe vele dat een mensche den anderen mint. alsmen des ghewaer
[9] + ‖ mach worden in lidene ende in begheuentheiden. ende in
[10] pinen ende verdriete dat men liden ende doeghen siet enen mensche +24a.
[11] om eens anders wille *Want dat is sonder enighen twiuel waer. alsoe*
[12] *vele als een mensche mach liden ende doeghen om enen anderen hem*
[13] *te lieue. alsoe vele mint hi hem. min noch meer E*nde aldus soe eest
[14] recht in alre wijs met onsen ghetrouwen vrient ende minnare
[15] ihesu cristo *Daer hi alder liefste die minne siins herten aen legghen*
[16] *soude ende wille. die prueft hi aldermeest met lidene. ende gheues*
[17] *hen alsoe vele te liden ende te draghen. als hem behaghelijc is. ende*
[18] *hi oec haer stercheit kent datse om sinen wille ghedraghen connen*
[19] *ende moeghen. ende niet meer alsoe die apostel seet*

[20] *Het beginsel van heilighen leuene der vercorender menschen die namaels*
[21] *toe selen nemen inder minnen cristi dat is liden E*nde dat die
[22] + ‖ vercoren menschen sijn ende lieue vriende cristi die aldus ghelaten
[23] sijn. dat machmen aldus prueuen *Want openbaer sondaren die hen* +24b.
[24] *tot gode niet en voeghen. noch gode niet toe en hoeren alsoe te duchten*
[25] *is. die en hebben des lidens niet. ende god en seyndes hen niet toe. want*
[26] *si hem niet toe en horen. ende hi hem haerder niet onderwinden en*
[27] *wille E*nde wouden hem die selue sondaren te gode keeren. ter
[28] stont souden si in becoringhen vallen. daer si voermaels niet af
[29] en wisten. als ic selue vele personen ghekent hebbe dien dit ghesciet
[30] heeft *Tot enen teeken dat alle die ghene die tot gode selen comen.*
[31] *ende hem toe horen. dat die den wech des lidens ouer moeten A*lsoen
[32] ihesus cristus die sone der minnen selue voerghegaen ende ghesmaect
[33] heeft. ende is alsoe tot sinen vader comen. vanden welken
[34] + hi hier neder quam. ende van minnen om ons li- ‖ den woude tot
[35] in die doot *Ende hadde oec die vader van hemelrijc yet beters oft* +25a.
[36] *edelders gheweten dan liden. dat is goet te moeden dat hijt sinen enighen*
[37] *gheminden sone ghegheuen soude hebben E*nde daer om lieue kijndere
[38] alle die ghelaten sijn enen tijt van gode ende alsoe in liden sijt.
[39] laet ons liden blidelike met onsen gheminden vrient ihesu cristo.
[40] op dat wi alsoe yetswat sijnre minnen ende sinen lidene antwoerden.

aant. [Hs. L.]

[1] ieghen al dat grote swaer liden dat hi om onsen wille gheleden
[2] heeft. oft wi hem oec yet gheliken mochten *Want sonder twiuel*
[3] *soe wi meer lidens hebben ia met verduldicheiden. ende meer op ons*
[4] *seluen bliuen staen in deser tijt. soe wi den lidene ons heren dat hi*
[5] *hier inder tijt leedt meer ghetuychs gheuen met onsen leuene ende hem*
[6] *ghelijc sijn E*nde hoe dat met ons gaet. laet ons boven ‖ al goet[+]
[7] betrouwen in onsen lieuen here hebben. *w*ant soemen hem meer [+]25b.
[8] betrout soe hijt bat maect. ende ons meer gheeft *Want noyt mensche*
[9] *en mocht hem te vele betrouwen Sijn goetheit en maechs niet laten*
[10] *die ghene te troesten die haers selfs wtgaen. ende hen gode altemale*
[11] *beuelen. ende allen hope ende troest ende haer betrouwen in hem setten*

[12] *N*u willen wi dan weder keeren totten scaepkens daer wi lang
[13] eer af spraken *A*l sijn wi daer af ghetreden om deser ghelatender
[14] menschen wille. daer ic nv langhe af ghesproken hebbe om hen
[15] te waerscuwene. hoe si hen die wile hebben selen datse haer
[16] brudegom ihesus cristus prueuen wille. oft si hem hertelijc minnen
[17] oft niet. oft enen anderen lieuer hebben dan hem *W*ant haddense
[18] yement anders lieuer dan hem. dat soude hem inder langher
[19] stont inder ‖ ghelatentheit openbaren. *w*ant si souden in anderen[+]
[20] dinghen haers herten ghenuechte ende solaes sueken ende daer [+]26a.
[21] op met minnen vallen *Ende daer om lieue mensche al die wile dat*
[22] *aldus met v staet. soe lijdt v verduldichlijc ende verwacht ghetrouwelijc*
[23] *des heren ws liefs Ende en keert v emmer niet af van hem. op enige*
[24] *ander creaturen met ghenuechten ende solaes daer in te rapene A*l
[25] schijnt hi nv verre te wesen van v. hi is v nochtan herde bi. ende
[26] merct v nauwe. want dedi anders dan aldus. soe soudine verbelghen
[27] ende van v veriaghen *Verwacht dan sijns ende hi sal dan seker*
[28] *comen ende niet langhe merren Want kende hi uwen gront ws herten*
[29] *dat ghijs niet langhe en soudes connen ghedraghen noch gheliden.*
[30] *dat hi v hem niet en openbaert na uwen wille. soe soude hi v seker*
[31] *te hulpen comen. ende troestelijc ende onder-* ‖ *stant wesen. want hi al*[+]
[32] *vol trouwen is M*er nv kent hi v herte bat dan ghi. ende hi weet [+]26b.
[33] bat wat ghi om sinen wille liden moecht dan ghi selue doet *E*nde
[34] daer om sijt des te vreden. ende laeten comen dreighen ende slaen
[35] hoe hi wille. sonder stenen beclaghen oft berespen. ende latene
[36] werken hoe hi wille. hi is wijs hi saelt al wel maken betroudijs hem
[37] *Hi en is niet gherne berespt in sinen werken. noch hi en hoert niet*
[38] *gherne ghecroen*. van dien die niet alsoe wel en weten wes dat si hem
[39] betrouwen als hi wel weet wat hi doet *E*nde dan sal hi met desen
[40] ghehijnderden scaepkens. die aldus na haer begheerte niet ghe-

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

*d*ie schaif schrient sere *W*anne
sij hůngerich van der weyden
koment *O*ůch wan dat scheifgin
der weyden cristi hůnger lijdet
eynen dach *o*f ein iair of langer
*d*at inreliche schrien des geistes
+ *w*ie mach ‖ die steymme

hören *d*an alleyne got *w*ie

mach troisten den troistelosen
grůnt *w*ie mach helpen dan
der heirde weder ůp die heyde
*d*a die sele gespijset wirt inde
gesteirckit *d*a sij vort mach
komen an den anderen berch

+ *d*at is der vette berch ‖ die

koistber werdige sele *v*ns lieůen
heren ihesu cristi *D*ie weyde
dysses berges is *d*at dů an seys
die vnmiddeliche vereynunge
der gotheit *V*nd der leiflicher
selen vns lieůen heren ihesus
cristus *H*ir vmb is sy der vette
+ berch *v*nd der acker ‖ der got

gebenediet hät vůr allen [creaturen][1)]
*V*nd oůermitz sij is der
důre lijf *v*ns lieůen herren ihesus

Ind voerwaer die scape schryent
seer wanne sy hongherich
van der weyden koment *O*ch
wanne dat scheepken der weyden
cristi hongher lijdet eynen
dach of eyn iaer of langher *D*at
inreliche. schryen des gheestes
+85b.
we mach die stemme ‖ horen+

dan alleyn god *W*e mach troesten
16 den troestloesen gront we
mach helpen dan der herde.
weder op die weyde daer die
seel ghespijset woert Ind ghesterket
20 sterket dat sy voert mach komen
aen den anderen berghe

*D*it is die vette berch die
+86a.
kostber weerdighe seel ons lieuen
30 heren ihesu cristi *D*e weyde des
berghes is. dattu aen sies die
vnmyddelike vereyni[n]ghe der
godheit Ind der liefliker selen
cristi *H*ijr om is sy der vette berch
35 *I*nd der acker der god ghebenedijt
heet voer allen creatueren
+86b.
*I*nd ouermyts sy. is der duere
lijf cristi vereynighet der gotheit
39 *D*eser dinghen inreliche open-

+149a = [c]xlvij.

1) *Zie aant.*

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 weyden en connen groot medeliden met hen hebben. want si in
drucke ende in druefheiden sijn *M*er desen druck sal saen verwandelt
sijn in groter bliscap *A*lsoe die goede herde selue seet inder
euangelien tot sinen scapen ‖ *Ghi selt v bedrueuen ende die werelt*[+]

[+]27a.

5 *sal haer verbliden. mer v droefheit sal verwandelt worden in bliscappen*

*O*ch denct alle minnende herten
*D*ie scapen screyen zeere als wanneer dat dese scaepkens
si hongherich vander weeden der weiden cristi hongher liden.
comen *O*ch wanneer dat scaepkin enen dach oft een iaer oft meer
10 kin der weeden cristi hongher 10 *O* wee ende wach bouen alle wee
lijdt eenen dach of een iaer of des inrelecs screyens. des screyens
meer dat inrelic screyen des des gheest. wie mach die
gheests *w*ie mach die stemme weenlike stemme horen. dan alleen
hooren sonder alleene god. *W*ie god *W*ie mach dat grondelose
[+] mach troosten den ‖ troostelozen 15 lose wee van binnen saten ende

[+]74b.

16 zen gront dan die herde weder ghenesen dan alleen god *W*ie
vp die weede bringhende. daer mach troesten den troesteloesen
die ziele ghespijst weert ende gront die van minnen is ghewont.
ghesterket dat si voort mach ende niet en can ghecrighen
comen anden anderen berch. 20 dien hi mint. dan alleen god
*E*nde wie mach oec desen screyenden
scapen helpen dan alleen
god die goede herde. soe dat hi
die weide op doe. daer in dat
25 die ziele ghespijst si ende ghesterct
wort. op dat si voert comen
mach op dien anderen berch.

dat es die vette berch die dat is die vette berch
costelike werdighe ziele ons liefs *D*ese costelike vette berch. dat
30 heeren ihesu cristi *D*ie weede dies ‖ is die werdighe ziele ons liefs[+]

[+]27b.

beerchs es dattu ansies die wonderlike 31 heren ihesu cristi *D*ie weide des

vereeninghe der godheit

ende der lieueliker zielen cristi

*H*ier omme es zi die vette beerch

35 ende die acker die god ghebenedijt

heeft voor alle creatueren

ende ouermits haer es dat dierbaer

lichame cristi vereenicht

der godheit. *D*eser dinghen inrelike

40 like openheit ende beuindinghe.

berchs is. dattu aensies die onghemiddelde

vereninghe ende

die sameninghe der godlijcheit

35 ende liefliker zielen *H*ier om so

is hi die vette berch. ende die

acker die god ghebenedijt heeft

voer alle creaturen *E*nde ouermids

haer soe is dien dierbaren

40 lichaem cristi verenicht der god-

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

1 cristus *V*ereyniget der gotheyt
dieser dinge inreliche offenheit
*J*nd bevindinge is lůstliche weyde
4 de dinre sele *a*lz die sele an sijt
+ die wyse wysheit *d*er wyser ‖ selen

vnses lieůen herren ihesus
cristus *v*nd wie minsam sy is in
irme adel *w*ie ardich vnd lieflich
*i*nd getrůwe deme vrsprůnck *i*nd
10 deme geschaffenen vngevister
wairer gantzer wyser trůwen *i*nd
doirste kůnlichen hir vmb lijden
+ *n*oit in bynnen ‖ *i*nd in bůyssen

vs adele inreliches wisses *w*ar
15 vmb ind wair zo
alz dit schaif
dine sele [in][1] deiser weyden is
*v*nd ein wirt is me gewar *d*an

dat ander *O*ůch wie sij dan
20 loůffent in irre stilheit *v*an deme
eyme zo deme anderen *d*at ynreliche
+ bevinden ‖ is so leiflich

*i*nd so heimelsch ind so wunderlich
dat id sij deit springen ind
25 loůffen in in selůer ind vlijslichen
weyden. *A*lse deise lieůe menschen
dys geplagen haint *d*en
morgen so moigen sij wail komen
29 *z*o deme elter *v*nd soicken in

1 heit **I**nd bevyndinghe is lustighe
weyde dijnre selen *A*ls die sele
aensiet die wijse wijsheit der
wijser selen cristi *I*nd mynsamen
5 sy is in ireme *A*del dorste koinlichen
+87a.

hijr omme lijden noet
van bynnen *I*nd van buten
wt adel inrelichen weten waer
omme Ind waer toe

+87b.

Als dit
schaep in deser weyden is *I*nd ‖
dat een woerdes meer ghewaer+
+149b = [c]xlvij.

dan dat ander *O*ch wye sy dan
20 loepen in hoere stilheit van den
eenen totten anderen *D*at inreliche
beuynden is so lieflicken
+88a.

so hemels so wonderlijc id deit
sy springhen *I*nde loepen in
25 hem seluer Inde vlijtelichen weiden
als dies lieue mynschen dies
gheploghen hebben den morghen
so moghen sy wael komen totten
elter *I*nd sueken hem toe maele

1) *ontbr. in hs.*

+ zo ‖ male zo essen *J*nd der da

is der heirde der berge *i*nd die
weyde intfain *d*at heilige sacrament
*i*nd geint sitzen by sich
selůer *J*nd in kanstů diesen
35 dingen alle weghe geliche woil
neit gedoyn *d*at is billich dat in
schadet dir neyt *d*ar vmb eyn ‖
+ saltů neit af laissen *n*och in salt

dich neit ir veiren *m*er ganck vort
40 an den dirden berch der gotheit

30 te eten die daer is die herde die
+88b.

berghe *I*n de weyde *I*nd ontfaen
dat heylighe sacrament *I*nd gaen
sitten by sich seluer *I*nd in
kunstu diese dinghen niet alweghe
35 weghe ghelijck wael ghedoen dat
is billich *D*at in schaed dich niet
daer omme en saltu niet af
laeten. noch en salt dich niet
+89a.

verueren *M*er ganc voert aenden
40 dirden berch der godheit

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 es lustelike weede dijnre zielen
*A*ls die ziele aensiet die wise wijsheit
der wiser zielen cristi ende
hoe minsaem si es in haren aerde.
5 so soudse coenlic dorren hier
omme liden noot van binnen ende
van buten vten aerde inrelics
wetens waer omme ende waer toe

1 heit *D*eser dinghen inrelike openheit
ende smakelike beuindinghe
dat is lustelike weide der zielen
cristi. ende hoe minsam is si in
5 haren adel. soe dat si coenlijc op
hem liden ende pine doeghen
beide van binnen ende van buten.
wt adele inrelecs wetens
ende bekennens Daer om ende
10 waer toe ende om wien datse
lijdt. want soe si des meer wille.
soe si hier meer lidens begheren
moet van rechter scout. ende al
wt rechter scout van minnen
*E*nde als dan dat scaepken ‖ dijn[+]

[+]28a

16 *A*ls dit scaepkin dine ziele in
deser weeden es ende deen meer
gheware werdet dan dat ander
*O*ch hoe si dan loopen in harer
20 stilheit vanden eenen totten

anderen. *D*at inrelic beuinden
es zo zoete zo lieflic zo hemelsch
zo wonderlic. *d*at sise doet loopen
ende inden oplukene
25 ende neerstelike weeden *A*ls dese
lieue menschen dies ghepleghen

hebben. des morghens moghen zij
wel comen ten autare ende
soucken hem te male te etene
30 die daer es die herde die berch
ende die weede. *e*nde ontfaen dat

16 ziele in deser weiden is. ende een
van haren vruchten dies meer
ghewaer wert dan die andere
*A*ch hoe si dan lopen in die
20 inrelijcheit van binnen inder
begheerten

ende springhen in hem seluen
des gheest vanden enen tot den
anderen. ia van alle dien dat hi
vter rechter minnen om ons
25 ghedaen heeft *Ende als dan die*
minnende ziele aensiet elc bi
sonderlinghe

wat die menscheit cristi
van buten inden lichaem persen
ende pinen gheleden heeft om ons
30 *Ende oec sijn minnende ziele wt*
wat minnen dat die here hem

helighe sacrament ende gaen
sitten bi hem seluen *E*nde en
constu dese dinghen altoes niet
35 euen wel ghedoen dat es recht. dat
+ en scadet ‖ di niet. daer omme

en suldi niet of laten noch en
sal di niet veruaren *M*aer gaet
voort anden berch der godheit

daer toe ghegheuen heeft. ende
ouerghegheuen inden handen der
sondaren Ende dan die godheit
35 *die hem daer toe vernedert heeft.*
dat si die me inder zielen cristi om
+75a.
onsen wille ghestort heeft. ende bi
hem ende in hem ghebleuen heeft.
daermen hem alle onwerde ende
versmaetheit gheboden ende ‖+
+28b.

41 *ghedaen heeft A*ch als ghi dit

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

*D*er dirde berch is dat vngeschaffen
goit cristus *i*n deme
berge is dey roy des midden
35 dages *d*a heildet dit schaif sine
+ meridien ‖ alleyne *d*at deise
dinck in dir sich ergain moigen
*i*n dage *v*nd oůch in naichte *i*nd
in eynre vren maichtů weyden
40 in allen dren bergen nů van dem

*D*er dirde berch is dat ongheschapen
guet cristus *I*nden berghe
is die rast des myddendaghes.
35 daer haldet dit schaepkijn sijne
meridien *A*lleyn dat diese dinck
+89b
in dich sich verghaen moghen
in daghe *I*nd oich inde nachten
*I*nd in eynre vren machstu
40 weyden in allen dryen berghen

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 ende veel meer wel te recht aensiet inden inwendighen gront
ws herten *A*y dat inrelec beuinden ende beuuelen dat daer dan is.
dat is lieflijc ende soe hemels ende soe wonderlijc. het doet singhen
ende springhen ende lopen. ende hem seluen blidelijc weiden *A*ls
5 dese lieue menschelkens des gheploghen hebben inder nacht met
werdigher aendacht ende gheesteliker oefeninghen. dan smerghens
soe moghen si wel comen ten outare om dat lammeken cristum
ihesum altemale tetene. die daer is die herde. die berch. ende die
weide. ende ontfaen dat heilige sacrament want hi onnes hen wel *Ende*
10 *dat si dan gaen sitten bi hen seluen sonder vele becommernissen van*
herten. ende keeren haer inwendighe crachten weder in gode. een goede
‖ *wile tot dat si inwendichs inwerckens gheuuelen. dat dat .h. sacrament*[+]

[+]29a.

*van binnen in hen werct. op dat sijs waer nemen E*nde en constu
dese dinghen die hier voer ghescreuen sijn. niet alle weghe euen
15 wel ghedoen alst wel billijc noot waer ende profitelijc. *M*er want
pruefelijc is datmens altijt niet ghelijc wel ghedoen en can. ouermids
onse menschelike crancheit die groot is in ons. dit en scaedt die
nochtan al niet. ende du en selt daer om niet af laten. noch di oec
verueren. Mer gaet altoes voert tot aenden derden berch der godheit
20 *D*ie derde berch dat is die onghescapen goetheit cristus *S*iet in
desen berch soe is die ruste des middaechs *A*l hier houdet dat scaep
dat onnosel lam cristus. die oec selue die herde is sinen middach
ende sijn noenstont. hier schijnt die sonne ‖ ten heetsten van alden[+]

[+]29b

daghe. hier eest tspel volmaect *D*och eest alsoe dat desen dinghen
25 in di verwandelen moeghen. want onder dach ende nacht. ia ende
in eenre weien soe moeghestu clymmen ende vanden herde gheweyt
worden in alle drie die berghen *N*u in dien ende nv in desen. soe
dat niet altoes alsoe ende alsoe en moet sijn gheweydt. mer datmen
yerst ga weiden inden nedersten. ende dan opclimmen inden anderen.
30 ende dan tot opten derden *M*er na datmen meest bereetscap heeft.

nv te desen ende dan te dien.
*D*ie derde berch es dat onghescepen daer na mach men weiden gaen.

goet cristus *I*n dien
berghe es die ruste des middaechs
35 daechs daer hout dit scaepkin
zijn meridies. *A*lleene dat
dese dinghen in hem vergaen
moghen inden daghe ende oec
inder nacht *I*n eenre hueren
40 moghestu weeden in alle drien

nv hier nv daer. na lust der
begheerten der minnender herten
35 *D*och na settinghe der woorden
soe hebben wijt aldus begrepen

*D*ie weide des derden berchs
is. dat du aensiet die wonderlike
40 ordinancie ende cierheit der

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

1 in den doch na setzůngen der
worde *h*am wir id alsus ge greiffen
+ *D*ie weyde ‖ dys bergis is

als dů ansijs die creatůrlicheit

5 gotz *d*at is sin eidel menscheit
*i*nd die wunderliche ordenunge
*v*nd tzeirde der hemele ind der
engel *i*nd der menschen sunderlich
*w*ie got mit dir gedain hait
10 *s*o weystu wail wie dir gescheit
+ is ‖ *v*an gode so dů dan an seys

die vngeschaiffenheit *d*at is gotlich
weysen *d*ie heilige dryueldicheit
dar mach dir werden *a*lz
15 veil offenheit *d*at dů verlůses
dich vnd offenheit *i*nd dat geist
verslindet bis in vnbekennen des
dins *i*nd des sinen *s*o moistů ‖
+ van noit rasten in stilheit *w*ant

20 da in bistů neit in dinre vermogenheit
*v*an wůnder weirstů wůnderlois
*i*nd singkes in dat ewige
*d*at die geware roye is dat heildet
hie mit der meridien roye *d*er
25 da sprach ich bin ein goit heirde

1 *N*u van den inde[n][1] nae settinghe
der woerde heb wer id alsus
begrepen *D*ye weyde des berghes
+90a.
is als du aensies die ‖ creaturlicheit+
+150a = [c]xlvii

gods dat is sijne edel
6 mynscheit. ende die wonderlike
ordenynghe ende cierde der hiemel
ende der enghele inde der
mynsche sonderlinghen wye god
10 mit dich ghedaen heuet so wetstu
wael wye dich gheschyet is
+90b.
van gode. so du dan aensies die
ongheschapenheyt *D*at is godlich
wesen die heylighe drijuoldicheit
15 *D*aer dich werdent also
veel offenheit Dattu verlusscheș
in openheit *I*nd dat gheyst.
gheyst verslinde[t][2] went in onbekennen
des dijns. ende des sijns
+91a.
20 soe moetstu van noede rasten
in stillicheit *W*ant daer in bistu
niet in dijnre moghentheit van
wonder woertstu wonderloes *I*nde
sinckes in dat ewighe dat die
25 ghewaer rast is *D*aer helt hy
mit dich meredien. rast der daer
sprac ich byn eyn guet hierde

1) *hs.:* inde
2) *ns.:* verslindes

+ *n*a dinre bevindůnge ‖ in bliůes

*N*u by dijnre beuinghinghen en +91b.

30 *d*ů neit da doch bistů alda cristo *A*lso geeyniget *d*at din wail ind din we inder zijt neit anders in sal sin *d*an vs eme dit sal dir leif sin *i*nd bis vort alle 35 dine dage ein scheifgin der weyden *d*es gůden heirden de

30 blyues du neyt daer Doch bistu aldaer cristo also gheeynicht *D*at dijn wael ende dijn we inder tijt niet anders en sal sijn dan wt hem *D*at laet dier lief sijn 35 ende bis voert meer alle dijne daghe eyn ‖ schepeken der weyden+

+150b = [c]xlviij.

da sprach *J*ch bin ein gůit heirde

+ *S*elich sint ‖ die die dys hirde

39 weyden sal eweclichen in deme

des gueden hirden die daer sprack *I*ch byn eyn guet hirde +92a.

39 *S*elich sijn sij de dis heerde

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 desen berghen. nv vanden eenen nv vanden anderen. *D*och na settinghe der woerden hebben wijt aldus begrepen Die weede 5 des berchs es als du aensies die creatuerlicheit gods dat es sijn edele menscheit ende die wonderlike oordineringhe ende verchiertheit des hemels ende der 10 ynghelen ende der menschen. sonderlinghe hoe god met di ghedaen heeft. so weetstu wel hoe di gheschiet es van gode *A*ls du aensiest die ongheschepenheit 15 dat es dat goddelic wesen die helighe drieuoudicheit. *d*aer werden di also vele openheden dattu verlieses di ende openheit. ende die gheest verslindet tot 20 in onbekennene dijns ende des zijns. *s*o moetstu van noode rusten in stilheden. *w*ant daer enbestu niet in dinen vermoghene. *V*an wondere werstu wonderloos 25 ende zinkes in dat eewighe dat die gheware ruste es *D*aer houdt hi metten middaghe ruste die daer sprac. ic ben een goet herde *N*u bij dijnre beuindinghen en 30 bliuestu daer niet. doch bestu aldaer cristo zoe gheeenicht dat dijn wel ende dijn wee inder tijt

1 hemelen ende oec die creatuer- ‖ lijcheit gods. dat is die werdighe[+] menscheit ons heren ihesu cristi *E*nde alstu al dit met sonderlijcheiden 5 aensiets. ende hoe god met di ghedaen heeft soe wetestu wel hoe di ghesciet is van gode *E*nde alstu dan oec aensiet die onghescapenheit des godlijcs wesens. 10 dien spieghel sonder vlecke der hogher drieuuldicheit. daer di wort alsoe vele openheiden dattu di verliest in die openheit. ende die gheest hem verswijndet 15 ende versinct in een onbekende ruste in stillen *W*ant daer en wetstu niet in dinen vermoeghene. daer wordstu van wondere wonderloes. ende van bekennen 20 kenloes. ende van minnen minloes. ende van lichte duyster. ende sinckes in dat ewige een dat die ghewarighe ruste is *S*iet dit houdet die here met di inder rusten 25 des middaechs. die daer van hem seluen sprect *Ic ben een goet herde*

*N*u al bestu hier toe comen. dat en is niet met dijn- ‖ re beuindinghen.[+] 31 mer het is di ghesciet vander gracien gods ende sijnre

[+]30a.

[+]30b.

niet anders en sal wesen dan vut
hem *D*it laet di lief wesen ende
35 weest voort meer al dijn daghe
een scaepkin der weeden des
goeden herden die daer sprac
*I*c ben een goet herde. *S*alich
+ zijn ‖ zi die des herden weeden

40 eewelic ghebruken sullen inden

ghenaden *E*nde oec en moeghestu
daer in niet langhe bliuen
35 hier inder tijt wesende. mer doch
alst di ghesciet soe bestu met
cristo alsoe verenicht. als dat
daer dijn wel ende dijn wee op die
tijt niet anders en sal sijn dan
+75b.

40 wt hem *D*it laet v lief sijn. ende

[Hs. Br. 14688. Hs. U.]

1 geberge *d*es ewigen leyůens *E*re
ind lof sij deme gůden heirden
in diesme *i*nd in alme *amen*.

1 weyden sal ewelichen in den
ghebirchte des ewighen leuens
*E*er ende loff sij den gueden
hirden in desen ende in allen
5 *Amen AMEN*

aant. [Hs. Br. 3., Hs. L.]

1 berghe des eewighen leuens *E*ere ende lof zi dien goeden herde in desen ende in allen *A*men

1 sijt voertmeer alle daghe een scaepken der weiden des goets herden *O*ch hoe ouer salich sijn si die dese herde sal weiden inden 5 berch des ewichs leuens *Dese goede herde die heeft sijn scape zere ghemint alst wel aen hem schijnt. want om dat hise ghetrouwelijc ieghen die wolue behueden ende bescermen soude. soe heeft hi hem swaerlijc vanden woluen der ioden laten quetsen. ende heeft menighe* 10 *wonde ontfaen. die sijn scape souden hebben moeten liden. en had hise niet bescermt E*nde dit selen wi ‖ gheestelijc aldus mercken+

+31a.

ende in ons seluen aensien *W*ant in onsen lieuen here *ihesu* cristo sijn vijf weselike duechden verclaert volcomenre dachuaert doer die heilighe .v. wonden die hi ontfaen heeft *D*ie dachuaert dat 15 is meerderen in godliker enicheit *D*ie wech doer *die wonde des luchteren voets*. dat is begheerlike te steruen alles weselecs. natuerlecs. onordelijcs ende creaturlijcs lust *D*ie wech *doer die wonde des rechten voets*. dat is een sterc doerdringhen in alle toevallender wederwerdicheit verduldigher volherdender dancbaerheit. gode dancken 20 ende louen vanden weseliken goede dat god selue is Die wech *doer die wonde der luchter hant*. die is gheleghen in alre oefeninghen der duecht in oetmoedigher ghehoersamheit enen onderval dijns selfs alte male onder gode. in alre beuijndelijcheit ende saechtmoe- ‖ digher sinckinghen ewigher ghelatentheit. ons onbekent in die+

+31b.

25 hoecheit godlijcs willen *D*ie wech doer *die wonde der rechter hant*. dat is ledich afghesceiden armoede des gheests. eenvuldich sonder beelden ende formen met weseliker minnen. indringhende in die verclaerde lutere eerbaerheit met weseliker bloetheit in die godlike verborghene eenvuldicheit. *D*ien *wech doer die wonde des herten*. 30 die is gheleghen inden sacramente der ghehoorsamheit in die heilicheit der heiligher kerken ende in allen wtwendighen goeden werken *I*n miltheiden met heeten begheerte met wiseloeser beuijndinghen.

in inrelijcheiden ons selfs. in ons herte binnen. ende bernen
in dien bernenden afgronde. ende ontsincken sonder beelden in
die duyster stille godliker enicheit *G*heloeft soe si dese goede herde.
die dus vro- ‖ melijc voer sijn scapen ghestreden heeft *A*men[+]

[+]32a

aant. [Hs. U, Hs. Br. 3]

[1] XVII.

+ Noch vanden seluen werden

heiligen sacrament

D*R*ijff die lammer in die
woestijn daer du vindes die alre
beste ende edelste weyde. *D*ie
lammer die dae gheuoedt weerden
inder woestijnen aen den
hoghen geberchte. vanden edelen
bloemen**.** die weerdent vet**.**
ende hoer vleys es suet als mit
honich ouergoten sy *A*lso sijnt
+ ghenaden rijche mynschen ‖

als sy ontfanghen dat heylige
sacrament**.** so ontfaen sy dat
lam der luterheit**.** dat ghesiert
es mit doechden sijns weerden
leuen ende mit alle den werden
wonden sijns lijdens ende mit
alle sijnre gotheit *H*ijrom sprac
der heer sy gaen wt ende vinden
guede weide**.** ende gaen en.
ende vinden genuechlike weide.
der sy bekennen noch begrijpen
en mogen *M*er der geest der
waerheit der weidet sy**.** van
deser weiden weerden sy vol
duechden inreliker oefeninghen**.**
so gebeert sy der heylige geest
in een heylich leuen**.** want hoer

vp den seluen sondach

+121a = [c]xx. reg. 17.

een ander Sermoen

D*R*ijft die lammere in die
woestine. *D*aer du vindest die
alder beste ende edelste weede
*D*ie lammere die daer gheuoet
werden in die woestine aen die
hooghe berghe vanden edelen
bloumen. die werden vet ende
haer vleeschs es zoete als oft
met honighe ouer goten ware.
Alsoo sijn ghenaden rijke menschen

+121b = [c]xxb.

als zi ontfaen dat helighe
sacrament so ontfaen si dat lam
der puerheit dat verchiert es
met duechden zijns werden leuens
ende met alle den werden
wonden zijns lidens ende met al
sijnre godheit *D*aer omme sprac
onse heere *Z*ij gaen vte ende
vinden goede weede ende gaen
in ende vinden ghenouchlike
weede die si niet bekennen noch
begripen en moghen maer die
gheest der waerheit weedetse.
*V*an deser weeden werden si vul
duechden ende inreliker oufeninghen
*S*oe ghebaert die helighe
gheest in hem een helich leuen.

leuen es heylicheit. ende heylicheit
es hoer leuen *D*it heylige
leuen gebeert sich wt onbeulecter
luterheit. ende wt grunde
35 der consciencien ende wt alle den
stucken die voer gesproken sijnt

want haer leuen es helicheit ende
helicheit es haer leuen *D*at helighe
ghebaert hem vut onbeulecter
puerheit ende vut den
35 gronde der conciencien ende
vut alden poeynten die voorsproken
sijn. *D*ese ontfanghenesse
des helighen sacraments
es der sonderlingher menschen

aant. [Hs. U.]

[1] *D*it ontfenckenysse es der sonderlinger minschen. des heyligen
[2] sacraments den gieft getuych onse heer ihesus cristus. der dae
[3] es dat heylige sacrament. die edel substancie. die en heet geyn
[4] onderstant. sy onthaldet forme *A*lso es desen minschen nae horen
[5] deyl en hebben sy gheyn onderstant van allen tijtliken dinghen.
[6] mer god allene es hoer onderstant *A*ls der priester consecree[r]t[1)]
[7] [+] ‖ dat heylige sacrament. dat werck en [es][2)] des priesters niet. et
[8] es oec der woerde niet *O*nse heer ihesus cristus deyt dat werc [+]122a = [c]xxi.
[9] selue *E*nden getuych. des priesters so geeft hij cracht den woerden
[10] *A*lso es desen sonderlingen minschen. die genade die en hem
[11] leuet die en es hem niet *S*i es ons heren ihesu christi dijt en hem
[12] deit. si sijnt een getuych ende eene lijdende cracht die god lijdent
[13] in alle sijnen werken *D*at heylige sacrament dat en schijnt niet
[14] dat daer es. *E*nde dat daer niet en es dat schijnt daer *A*lso es
[15] desen minschen dae sij gebarende sijnt in den gelanze der heyliger
[16] vrocht des heyligen sacraments. dat sy van genaden woerden
[17] sijn dat en schijnen sy niet *E*nde dat sy niet en sijn dat schijnen
[18] sy *S*y schinen voer groue wtwendige minschen. ende halden sich
[19] seluer voer groue sonder. die dat guet gods verderuet hebben.
[20] *D*atmen ruket dat en es daer niet. *E*nde datmen gesmaket dat en
[21] es daer niet *M*er datmen en ruket. noch en smaket noch en geuoelt
[22] dat es dat heylige sacrament *A*lso es desen minsche. wie dat
[23] sy niet en geuoelen mit synlicheit doch sijnt sy vol des heyligen
[24] sacraments *A*lstu op deys dijnen mont ende ontfinges dat heylige
[25] [+] sacrament mit gansen gelouuen ‖ verborgen onder eenre formen
[26] des broets. so deit der geest op sijnen mont der begeerden ende [+]122b=[c]xxi.
[27] sluyt in sich dat geestliche verborgen guet *A*ls der spiegel deit
[28] die sonne *I*n sich sluyten. wes si daer geuoelen *e*nde gebruyken
[29] inden geest. dat es onbecant allen crachten van bennen ende van
[30] buyten *K*inder dat dueck es te male guet. ende die ellen es duer
[31] dat wenich yeman betaelt

1) *hs.:* consecreet
2) *ontbr. in hs.*

aant. **[Hs. U., Hs. Br. 3.]**

[1] XVIII.

Noch vanden heiligen sacrament

N *V* heffen wij aen van desen
sonderlingen minschen**.** die alle
5 dinck gelaten hebben: *W*anne
die totten heyligen sacrament
gaen soe ontfangen sy dryerleye
luterheit. *L*uterheit der zeilen
*L*uterheit des ghemoets *L*uterheit
10 des geests. *O*ntfaen sy luterheit

der zielen**.** dat gescyet aender
minscheit ons heren ihesu
cristi. *A*ls hi sich glorificierde op
deme berghe *D*aer was *petrus Jacobus*
15 ende *Johannes I*nder claerheit
sprac *petrus H*eer hijr eest
guet sijn**.** *petrus* en becande inden
tijden niet bat**.** want sijne sinlike
crachten woerden vervrouwet

20 doe hij hoerde die stemme
*H*ij es mijn wtuercoren soen in
dene ich my wael behage. *D*oe
vielen sy op dat aengesichte totter
eerden**.** dye wijle dat sy
25 sagen doe waren sy drůncken in
[+] horen sinliken crachten ‖ *W*ant

doe sy die stemme hoerden**.** doe
quamen sy van hem seluen**.** dat
sy onse heer op hieff**.** doe en
30 saghen sy nyeman dan ihesum allene

Sonderlinghe menschen die alle
5 dinc ghelaten hebben wanneer
die gaen ten helighen sacramente.
so ontfaen sij drierande
puerheit. *P*uerheit der zielen.
puerheit des ghemoets ende puerheit
des gheests. *S*ij ‖ ontfaen[+]
[+]76a.

11 puerheit der zielen. *D*ese gheschiet
aen die menscheit ons heeren
ihesu cristi als hi glorificeerde
vp den berch daer was petrus
15 iacobus ende iohannes *I*n dier
claerheit sprac petrus *H*eere hier
eist goet sijn. *P*etrus en bekende
in dien tijden niet beters. *w*ant
sijn sinlike crachten worden
vervruechdet.

20 doe hi hoorde die
stemme *H*ier es mijn een gheboorne
sone in wien ic mi wel
behaghe. *D*oe vielen zi vp haer
aensichte ter eerden *D*ie wile
25 dat si saghen doe waren sij
droncken in haren sinliken crachten.
[+]123a = [c]xxij.

maer doe si hoorden doe
ontghinghen si haers selfs tot
datse die heere vp hief. ende
30 doen en saghen sij niemende dan

*G*hy geestlike minschen**.** nv
nyemet waer in desen gronde.
*N*yemet waer der luterheit der
apostelen in horen nederslach**.**
35 doe sy wolden glorieren met synlichen
crachten**.** doe en mochten
sy niet ghereyken tot horen ynrelijken
gronde**.** daeromme

ihesum alleene. *G*hi gheestelike
menschen nu neemt ware in desen
gronde. neemt waer die
puerheit der apostelen in haren
35 neder slach. *D*oe si gheuoelden
met haren sinliken crachten doe
en mochten sij niet ghelanghen
tot haren gronde. daer omme

aant.

1 moesten sy deruen ynreliker
waerheit: *D*er soen gods doe
hij aenden cruce hinck. *D*oe
spraeck hij. vader mijnen geest
5 geue ich in dinen handen. *D*oe
druech hij hem op allet dat hi
ontfangen hadde nae der ghescapenheit
ende dat hij geleeft
hadde *A*lso sullen alle vernuftige
10 geesten. wat sy van gode vntfanghen
hebben. dat solen sy
ledeliken weder in hem draghen
*D*ie ander luchterheit des ghemoeds.
die den minsche ghegeuen
15 wort inder ontfenckenysse
des heyligen sacraments *D*ie luterheit
ontfinck *moyses* op den
berge. doe hem der heer toe
spraec. van sijnre tegenwoerdicheit
20 ende van sijnen hiemelschen
toespreken. daer ontfinck
Moyses eyn so grote liecht dat
daer gingen raydien van sijnen

[+] aensichte ‖ als of hy horne hedde

25 *E*nde *Moyses* ontfinck sulke
ghenade van sijnre teghenwoerdicheit
ende van sijnen hemelschen
toe spreken *N*u merket
ghi edel geesten. wat claerheit
30 moghet ghi ontfaen. wan ghij
geeynicht woert in god ende god
heuet in v sijne raste *W*ant der

1 moesten sij deruen inreliker
waerheit *D*ie sone gods doe hi
hinc anden cruce sprac hi.
*V*ader in dinen handen beuelic
5 mynen gheest. *D*oe drouch hij
vp al dat hi hadde nader gheschepentheit
ende dat hi gheleeft
hadde. *A*lsoo sullen alle
vernuftighe gheeste wat sij van
10 gode ontfanghen hebben dat
sullen zi ledichlike weder in hem
draghen
*D*ie ander puerheit es puerheit
des ghemoets die den
15 mensche ghegheuen wert inden
ontfane des helighen sacraments.
*D*ie puerheit ontfinc moyses vp
den berch. doe hem die heere toe
sprac *E*nde van sijnre tieghenwoerdicheit
20 ende van synen hemelschen
toe sprekene ontfinc
daer moyses een so groot licht
dat daer ‖ ghinghen rayen van[+]

[+]76b.

synen aensichte. *a*ls of hi hoorne

[+]123b = [c]xxij

25 ghehadt hadde *M*oyses ontfinc
sulke ghenade sijnre ieghenwoerdicheit
ende hemelschen toesprekene
*N*u meerct ghi edele
gheesten wat claerheden moegdi
30 ontfaen wanneer ghi vereenicht
wert in gode. *e*nde god heeft in
hu sijn rusten. *W*ant hi spreket

heer sprack *M*ijne woeninghe
es inder minschen kindern *W*an
35 sich der mynnaer wilt eygenen
mit sijnen lyeue**.** so gieft hi hoer
sijne gauen. daer mit trect he
sij wt hoer seluer**.** so dat sy
hoers selues te nyeten woert
40 dat sy der naturen geynen lust

*M*ijn woninghe es metten kinderen
der menschen. *w*anneer
35 die mynnare wilt vereenighen met
sinen lieue zo gheeft hi haer sine
gauen. daer mede trect hise vut
haer seluen dat si haers selfs te
nieute wert. dat si der natueren
40 gheen lust en mach gheuen *M*et

aant.

1 en mach gheuen. mit alle dien
dinghen die natuer in sinlicheit
uervrouwen mach. dat sich dat
lieflic inden gronde openbaert.
5 daer vervlyet sich de ziel op een
ander guet dan sy seluer es. *H*ij
bederff sy gueder wijsheit. ende
derre en heet sy seluer niet. sy
en weit niet waer sy henen sal
10 keren. et es hoer onverstendicheit
*S*y en cans noch niet gemynnen.
et es bouen allet dat
hoer ende dat god in hoer deyt
*H*yromme sal sy comen tot deser
15 luterheit. so moet hoer gemoede
eenuoldich weerden als een kint
dat niet en besittet noch geene
mennichuoldicheit en heet *E*nde
+ ‖ scryet doch nae der ammen der

boerst als et suken sal. ende wanneert
21 et sal deruen der melc soe woerdet
bedrueft *D*esen edelen bedruefden
kenderen. den gelieft
der heer aen der weerdiger rijker
25 tafelen des weerdigen auonts
eten te troesten *D*oe hi sprac
ich en wil uch niet weysen *I*ch
wil v eenen anderen troester
senden. die sal eweliken mit v

30 sijn. hij sal v leren alle waerheit
*S*elich sijn alle die in deser
scolen sijn. he sal hem leren

1 allen dien dinghen die die natuere
in sinlicheden vervruegden
moghen daer hem dat lieflic inden
gronde openbaert daer veruloeyt
5 haer die ziele vp een ander
goet dat si selue es *H*ier behouft
sij goeder wijsheit ende dier en
heeft si selue niet. zi en weet
niet waer si haer keeren sal.
10 *H*et es haer onverstandelic si
en cans niet gheminnen. *H*et
es bouen al dat hare ende dat
god in haer doet *D*aer omme
salse comen tot deser puerheit
15 zo moet haer ghemoede eenvoudich
werden. ghelic eenen kinde
dat niet en besittet ende gheen
menichfoudicheit en heeft. *E*nde
screyt doch nader voester burst.
+124a = [c]xxiij.

20 alst sughens begheert. *e*nde wanneert
dier melc deruen sal so
wertet bedrouft *D*ien edelen bedroufden
kinderen gheloefde die
heere an der weerder riker tafelen
25 des werdighen auentmaels
*I*c en wil hu niet weesen laten.
*I*c wille hu eenen anderen trooster
senden die sal eewelic met hu
wesen ‖ hi sal hu leeren alle+
+77a.

30 waerhede. *S*alich sijnse alle die
in deser scolen sijn *H*i salse
leeren alle waerhede van binnen

alle waerheit van bynnen ende van buten. *E*nde hi sal sij leeren steruen allen sinliken dingen *H*e sal sy leeren aue scheiden van vrienden. ende van maghen. ende van allen tijtliken dinghen. ende van hore eygenre naturen. he sal sij leeren mynnen dat ende van buten. hi salse leeren steruen alre sinliker dinghen. *h*i salse leeren afscheeden van vrienden ende van allen tijtliken dinghen ende van harer eyghener natueren *H*i salse leeren mynnen dat onbekende goet. hi sal wesen een licht harer ken-

aant.

1 onbecande guet. he sal sijn liecht hore bekentenysse. *H*e sal hem leyden in hoer verstennysse. *H*e gieft sich mit gonst 5 horen begrijpe. *E*nde mit mynliker eyningen hore selen. ende mit sueter herpen horen gehoren. ende mitten mynliken instaren hoers oerspronges. *S*o 10 ontfaen si dat der heer spraeck aen den auont eten. nae den eersten voergesproken woerde. so sult ghi my bekennen *D*at ich ben inden vader. ende ghi sijt 15 in my. ende ich ben in vch. dese

+ ‖ dinghen weerdent vch bekant inden lůteren ghemoede. dat also eenvoldich es

*D*at derde stuck es luterheit 20 des geestes. *D*ie luterheit ontfenck *Sinte paulus* doe he ghetoghen waert in den derden hemel. *D*oe hi sprack ic wist eenen minsche die ghetogen 25 waert inden derden hemel. daer hoerde hij die dinck die oughe niet ghesien en mach. noch mont niet gespreken. noch oer niet gehoren en mach. *d*oe waert 30 he neder geslagen van alle sijnen natuerliken crachten *E*nde sprac here wat woltu dat ich doen.

1 nessen hi salse leeden in hare verstannesse. *H*i gheuet hem met ionste haren begripe. ende met minliken eeninghen haren 5 zielen. ende met soeten haerpen haren hoorne ende metten minliken in starene haers oorsproncs. *D*an ontfaen si dat die heere sprac in den auentmale 10 naden eersten voorsprokenen woorden. *D*an suldi bekennen dat ic ben in den vader ende ghi sijt in my ende ic ben in v *D*ese dinghen werden hu bekent in 15 den pueren ghemoede dat alsoo eenvoudich es.

+124b = [c]xxiij.

*D*at derde peynt 20 dat es puerheit des gheests. *D*ie puerheit ontfinc *Sente* pauwels doe hi ghetrocken wert inden derden hemel daer hoorde hi die dinghen die nye ooghe ghesien en mach 25 noch mont ghespreken noch hoore ghehooren.

*D*aer wert hi neder 30 ghetrocken van allen synen natuerliken crachten ende sprac *H*eere wat wilstu dat ic doe. doe

*D*oe en was *paulus* niet mee
syns selues**.** *H*y hadde sich
35 eenen anderen gelaten *H*ijr aen
steyt des geestes luterheit dat
hi niet en heb eyghen wille**.**
noch eyghen minne**.** noch eygen
behegelicheit *H*ij in trect geyn
40 vremde guet te sich *H*ijromme

en was paulus niet meer sijns
selfs hij hadde hem ghelaten
35 *E*nde hier staet des gheests
puerheit. dat hi niet en hebbe
eyghin wille noch eyghin mynne
noch eyghin behaghelicheit noch
en trecke gheen vreemt goet
40 tot hem *H*ier omme sprac die

aant.

1 sprack der heer de sijne ziele
lief heet der verliese sy. *D*e sijne
ziel haet der vint sy inden ewighen
leuen *A*lso doent alle die

5 ghene die hoers geestes lustes
begeerde niet en volgen. als der
geest also bloet woerden is. so blijft
he van noeden arm *S*oe sprack
hij mitter mynnender zielen
10 *H*eer waer weydestu dijne scaep.
*D*at doen ich inder woestijnen
+ aenden ‖ hogen mydden daghe.

daer die sonne schijnet in hore
hoechster claerheit *A*ls die sonne
15 hoer hitte wirpet in dat eertrijcke.
also langhe dat et hitdet.
so brůedet sij dat golt inden
eertrijke *S*o dringet die hitde
wt den eertrijke. ende verteert
20 alle vuchticheit. so wirpet die
sonne hoer hitde cracht op dat
eertrijke. dat daer voer een
hinder was dat verteert sij. alle
neůele ende alle middel ende
25 allet dat deme liecht hindert
*I*nder morgen vroech so schijnt
die sonne ouer die fonteyne. ende
gieft eenen schijn ouer dat
hoechste. aen den myddaghe.
30 so schijnt die sonne in die fonteyne.
also balde dat water ontfangen
heet die sonne. so gebaert

1 heere *D*ie zijn ziele lief heeft die
verliest se. ende die sijn ziele
hatet die vintse inden eewighen
leuene *A*lsoo doen alle die ‖+.

+77b

5 ghene die haers gheests lusten
ende begheerten niet en volghen
*A*ls die gheest also bloot worden
es. hoe en blijft hi niet arem
*D*an spreect hi metter mynnender
10 der zielen *H*eere waer weedestu
dine scapen *D*at doe ic in der
woestinen inden hooghen middaghe

+125a = [c]xxiiij.

daer die sonne schijnt in
harer hoochster claerheit *A*ls die
15 sonne werpt haer hitte in dat
eertrijc so langhe dattet heetet.
zo breedet si dat gout inder eerden
ende verteert alle vuchticheit
*D*an werpt die sonne haer
20 heetende cracht vp der eerden.
ende datter te voren een hinder
was dat verteert si als neuel ende
alle middel ende al dat den lichte
scadet *D*es morghens vroe so
25 schint die sonne ouer die fonteyne
ende gheeft een schijn
ouer dat hoochste. inden hooghen
middaghe so schijnt die
sonne in die fonteyne. *A*lso saen
30 als dat water ontfanghen heeft
die sonne. so ghebaert si een
ander sonne. dan en maect sij

sij ander sonnen weder. gheenen schijn aen den hooghen.
soe in maect sij geynen schijn
op dat hoechste *A*lso dat exempel *A*lsoo dat beelde dat ic hu
dat ich v gegheuen heb mitter gheue metter sonnen. alsoo gheschietet
sonnen. also geschiet der metter puerheit des
luterheit des geests. als dat gheestes *A*ls dat vier des helighen
vuyr des heyligen geestes langhe gheests langhe heeft gheberrent
gebornet heet desen geeste. so desen gheest. *s*o wert hi

aant.

1 woert hij doer hitzich ende ontfaet
dat golt der minnen. ende
steyt in eenre vuyriger vlammen.
ende wirpt wt sijne begeerde.
5 ende heet sich ontbloetet
van anderheit. so gaet dat
vuyr der gotheit in desen bornenden
geest. daer woert verbrant
alle myddel. die god hindert
10 alle sijns wercs. daer es der
+ myddel vanden geest‖ende steyt
bloet in sijnre formen. daer
schijnt die edel sonne der gotheit
in die luterheit des geestes. so
15 weidet sich der geest wten vermoghen
des heren ende wirpet
sich op den velde der gotheit.
ende sincket sich in die gonst
sijnre ewiger minnen. ende trect
20 in sich horen minnaer ende hi
rastet inden heymelichen. inden
liefliken. in den formeliken jnden
ynrelichen. dat he nae hem
gebielt heet *D*at tabbernakel
25 heet he hem seluer geheylicht.
mitter vrocht sijns weerdigen
steruens. *D*at he so hoge gemint
heet *D*u edel geeste. sich aen
dijnen adel. ende bewijse deme
30 eer. ende gief den mynnaer sijne
solt den hi also swaer ende haert
erarnet heet *D*ie ziel sprac. *W*at

1 duer heet ende ontfaet dat gaut
der mynnen ende staet in eenre
vierigher vlammen ende werpt
huut sijn begheerte. ende heeft
5 hem ontblootet van anderheit
*D*an gheit hem dat vier der
godheit in desen bernenden
gheest *D*aer wert verberrent
alle middele dat gode hindert
10 alle zijns werkens die daer es
middel vanden gheeste. ende
staet bloot in sijnre formen *D*aer
schijnt die hedele sonne der
godheit ‖ in die puerheit des+

+125b = [c]xxiiij.

+78a.

15 gheests *D*an weedet hem die
gheest vten vermoghene des
heeren ende werpt hem vp den
velde der godheit ende sincket
hem inden ionst sijnre eewigher
20 mynnen ende trect in hem synen
minnare ende hi rust inden hemeliken
inden loueliken inden
inreliken inden formeliken dat hi
na hem ghebeelt heeft. *D*at
25 tabernakel heeft hi selue ghehelicht
metter vrucht sijns werdighen
steruens dat hi so hooghelic
heeft ghemint *D*u edel
gheest siet ane dinen aert ende
30 bewise dien eere ende gheeft
dinen mynnare zijn saut dat hi
so hertelike gherne heeft *D*ie

heb ich te geuen**.** et es doch
allet sijn. *D*er heer spricht geeff
35 my**.** dat ich dij gegheuen heb
onbeulect ende reyne**.** *D*ie ziel
sprach *H*eer ich geue dij dat
ende dat mijn**.** ende werp my
in dat vuyr des heyligen geestes.
40 ende verborne my in dijne edel

ziele sprac. *w*at hebbic te gheuene
het es doch al zine. *D*ie heere
35 sprac. *G*heeft mi dat ic di ghegheuen
hebbe onbeulect ende
reyne *D*ie ziele sprac *H*eere ic
gheue di dat. ende dat neme.
*E*nde werpt my in dat vier des
40 helighen gheests. ende verberne

aant.

1 gotheit ende sencke my in dat
afgront dijnre gotheit *D*er meyster
sprack dat oege en heet
geene verwe. *h*ijromme heuet
5 onderscheyt van allen uerwen
*I*ch seg dich wie edel dat dat
oege es du machs dat gesichte
blenden mit eynen halme. als
mit eenen groten steene *A*lso
10 seg ich dij dattu die luterheit
+ dijns ‖ geestes. moges beulecken

mit moetighen woerden. ende
mit ydelen ghedechten. ende
mit al der mennichuoldicheit
15 die dy des beraden mogen. *A*lso

voel alstu dij der ydelheit ledich
haldes also voel gebruykestu
dijns grondes *E*nde wanneer du
god hinders sijns werkes. so
20 deystu eenen geestliken moert
*A*lstu den geestliken moert
hees gedaen. so velstu wt genaden

gotlicher heymlicheit *N*u
prueue wattu verluyst du veles
25 wt gotlicher eynicheit. ende
oneeres meechtlike doecht. ende
moederlike eer ende oneeres die
gheselscap der engelen. ende
wirpes dij wt bruederliker minnen.
30 ende diens eenen onweerdigher
dan du seluer best. du

1 my in dijn edele gotheit. *D*ie
meester sprac *D*ie oeghe en
heeft gheen verwe. daer omme
heeftet onderscheet alre vaerwen
5 *I*c segghe hoe edel dat die hooghe
es du moghes dat ghesichte
blenden met eenen stroo als
met eenen grooten steene *A*lsoo
segghe ic di dattu die puerheit
10 dijns gheests moghes beulecken
met ydelen woerden ende met
+126a = [c]xxv.
ydelen ghedachten ende met alre
menichfoudicheit die di des berouen
moghen *A*lsoo vele als du
15 di ledich houdts al soo vele
ghebrukestu
des gronts *W*anneer du
gode hinders zijns werkens. so
doestu eene gheestelike moort
ende so valstu vter ghenaden
20 goddeliker heymelicheit *N*u
prouue wattu verliest. *D*u vals
vut godliker eenicheit ‖ ende oneers+
+78b.
maechdeliken staet ende
moederlike eere ende oneers dat
25 gheselscap der yngh[el]en[1] ende
werpes di vut broederliker mynnen.
ende dienes eenen onwerdigheren
dan du selue sijs.

*D*ugheues dinen vianden ghewelt

1) *hs.:* ynghē

gieues dijnen vianden gewalt
ouer dich *N*u merke wie du
weers**.** doe du stoendes in gelijker
35 luterheit *S*ich nv wirpestu
dij wt mitten quaden engelen
*H*ijr omme bewaer dij van
geestliker houerdien. ende voer
geestlike onkuyscheit. ende voer
40 wtwendijghe sonden *D*er eerste

ouer di *N*u merke hoe du waers.
du stondes in yngheliker puerheit.
nu siet hier worpes du di
35 huut metten ynghelen *H*ier omme
hoede di voor gheestelike
ouerdie ende voor gheestelike
oncuuscheit ende voor vutwendighe
sonden *D*ie eerste sinnen
40 moeten behouden werden met

aant.

1 sen moet behalden weerden mit oetmoedicheit. ende die eerste guede werken weerden inden heyligen sacrament ghewonnen ende die ander bose dingen weerden inden heyligen sacramente verhuet datsi niet en geschien

dat wi ons alsoe moeten hebben

10 *begeer ich*

1 oetmoedicheden. *D*ie eerste goede werken werden inden helighen sacramente ghewonnen *E*nde die andere quade dinghen

5 werden inden sacramente verhoedet dat si niet en gheschien.

*B*idden wi onsen lieuen heere

Byddet god voer mych Des

dat wi sijns ghebruken inder

10 eewicheit *A*men

[Hs. U., Hs. Br. 14688]

[Hs. U.]

XIX.

[12] *Assit in prin*[*cipi*]*o sanct*[*a*] *Maria meo*[1)]

[13] **D***I*t begenne sueken den der nye gheminnen noch. gemint in[+]
[14] waert *H*ijr sijnse comen ouer alle berghe in die duyster cracht [+]126b = [c]xxv.
[15] gods**.** daer woert gehoert *I*uyt sonder luyt dat es een bloet in
[16] zuch in hoer een sich alle dinck in stilt *D*aer woert gesien liecht
[17] sonder liecht**.** dat es een bloet beuoelen *I*n hoer eenlich alle dinck
[18] in stilt *D*aer ruyken sy dat niet en bleyff dat es dat ongemeten
[19] wesen der verborgenre gotheit *D*aer ruyken si dat niet en was.
[20] ende doch wael ontfaen mach in duysterheit der stillen *D*aer
[21] stoent die ziel grondeloes**.** dat es een ouerwůnden wonder**.** alle
[22] hore vermoghenheit. *D*aer steyt die sele bieldeloes ende hore
[23] naturen weseloes. ende sincket op dat niet

[24] **N***U* begennen wij desen sermoen inden name ons heren ihesu cristi.
[25] te verluchten *W*ij hebben gesproken *D*it begennen sueken de daer
[26] nye ghemynt en waert *N*u es doch in god eene ewige minne die
[27] onwandelbaer es. *A*lso sullen wij dit verstaen**.** eer ey creatuer gescapen
[28] waert do en mynde sy niet ende sy en was niet**.** do was sy
[29] onontfenclich gotliker minnen**.** ende alle sijns gotlichen goets *W*ant
[30] dat wt werken gotlicher ‖ minnen en ginck op creaturen niet *W*ant[+]
[31] de creatuer was onghescapen**.** doe minde god sich seluer. ende in [+]127a = [c]xxvi.
[32] sijn vermoghen mynde hij creatuern als hij se sceppen wolde.

1) *Zie aant. Onder aan bldz. door andere hand:* Dit sermoen wil sijn van den h sacrament mer is swaer te verstaen mer slaet ouer viij blader aen dit teyken + vandaer voert ist beter te verstaen

[33] doe sceppede der heer creatuern**.** doe mynde hij sy *E*nde sprack
[34] et es guet dat ich gescapen heb *D*o begonde [der][2)] creatuer redelike

2) *ontbr. in hs.*

[1] aant. ziel god toe minnen**.** ende verlangede hoer in horen oerspronc *D*oe
[2] die redelike ziel stoent ontsculdelike doe mynde sij sich seluer
[3] ende weer geern groter geweest dan sy was. mit weten ende verstentenysse
[4] als god *N*u sien wi aen dat edel begen**.** als god minsche
[5] weerden wol[de] *D*o woerden beweget die crachte der hiemelen
[6] ende worden vlietende berghe**.** ende dat afgrůnt bewegede sich
[7] mit gonst deme geest sich bekant te maken reydelichen *E*nde
[8] sande wt eenen engel tot eenre joncfrouwen**.** alre joncfrouwen**.**
[9] ende condichde hoer die grote boetscap**.** dat gotlike natuer sich
[10] wolde vereynigen mit minscheliker natuern *N*u merke dat begen
[11] *D*oe formyerde der heylige geest den licham inder joncfrouwen
[12] gescapen die edel ziel vanden vermoghen der heyliger drijuoldicheit**.**
[13] geeynicht gotliker natuern mit minscheliker naturen vanden
[14] + heyligen geest hij heet sich wtgegoten die ewige ‖ minne in die ziel
[15] ons heren ihesu cristi**.** doe dat ewighe woert mit hoer geeynicht +127b = [c]xxvj.
[16] waert. doe ontfinck sy sonder myddel. ende dat openbaert sy ons
[17] voert mitten wtwerken der mynnen *N*u prueft die minnen werke ons
[18] heren ihesu cristi**.** daer hi ons geopenbaert heet die ewige minne dat
[19] der vader gaef sijnen eyngeboren soen in minscheliker naturen dat
[20] he der solde dienen. *E*nde nyem waer sijnre mynnen**.** wie he dich
[21] gedient heet mit sijnen weerdighen leuen *H*e heet sich dich gegeuen
[22] tot eenre spijsen ende sijn bluet tot eenen dranc. ende die cracht
[23] wten herten. ende sijne sele tot eenen pande**.** ende tot eenen weerdighen
[24] offer *A*lso als he dich heet voer gegaen**.** also salstu hem
[25] volgen *W*ant dich es geboden du salt god minnen van alle dijnen
[26] herten**.** van alle dijnen crachten. *V*an al dijnre selen mit eenen
[27] ongedeylden gemoede *W*e wilstu nv god geminnen destu niet en
[28] bekennes**.** noch en versteys**.** noch en hees sijn bielde**.** noch forme.
[29] noch en constse niet begrijpen. mit alle dijnre vernůft**.** so antwoerdestu
[30] my her weder *I*ch minne god inden gelouue *I*ch seg
[31] dich dat es waer also doent alle minschen die behalden sullen
[32] + werden. ende doch gotliker sueticheit nummer en ghe ‖ uoelen
[33] inder tijt *D*u geestelike minsche du sals hoger minnen**.** ende anders +128a = [c]xxvij.
[34] beden. dan die werelt *A*lso sprac onse heer totter heydynnen
[35] op den putte**.** die gewaer aenbeder. beden inden geest ende
[36] inder waerheit *W*at es een gebeder dat es een mynner. *W*at es een
[37] minner**.** dat es een bekenner *W*at es een bekenner**.** der dae bekent
[38] dat hij mynt *W*ilstu dat gebot gotliker minnen veruollen**.** so werp
[39] dijne minne inden eengeboren soen ihesum cristum**.** so wortse gecleyt
[40] mitten vuyer des heyligen geestes *W*ant die eengeboren soen rast

[1] aant. inden vader. *a*lso es dijne minne gedragen inden vader vanden
[2] eengeboren soen *A*lsoe bestu comen in die duyster cracht bouen
[3] alle engelen *D*ae spricht der vader du getruwe dochter *W*an du
[4] mit sulker eeren comes. ende bes des dijnen wt geganghen. ende
[5] en heues dij seluer niet behalden. allet dat der heylige geest in
[6] dij heet gedaen dat heuestu gedragen in mijnen eengeboren soen.
[7] des woerdestu gecleyt mitten cleyde der onscult. dat es der
[8] heylige geest. du edel coninx kent. *W*onderlike dinc saltu vernyemen
[9] inden duysternysse des godheit *D*aer woert gehoert luyt
[10] sonder luyt wat es der luyt den die edel ziel hoert sonder stemmen.
[11] der luyt die doer siet den gront dijnre zielen. ende alle dijne ‖
[12] crachten weerdent veruolt mit vrouden *I*n soldestu dich niet+
[13] verůroůwen. dae dich geopent woert dat werck datter vader +128b = [c]xxvij.
[14] gebaert sijn ewich woert. mit vrochtbaerheit sijns wesens. ende gieft
[15] den sone allet dat hi es. dan dat gebaren behelt he hem seluer.
[16] allet datter soen ontfinct. dat ontfinct hi wt desen gronde vanden
[17] vader. ende mit alle den keert he weder inden vader *M*er die
[18] geboert behelt he sich seluer. der vader minnet den soen. ende
[19] der soen mint den vader. ende geestent den heyligen geest. dat
[20] es eene vroude. dae sy hem seluer in sijn eene genuechde. ende
[21] gebruyken hoers selues ende alle die selich sijn *D*ie natuerlike
[22] meyster bescrijuen *V*ander *S*onnen daer sy drijuet hoer rat in
[23] horen cyrkel. ende speelt mit hoer seluer daer geit alsus gedaen
[24] schijn *E*nde en weer die locht niet een myddel tusschen *d*en
[25] creaturen ende der sonnen die sonne beschiene dat kint inder
[26] moeder *D*en vyssche inden water. ende alle vrochte der dieren.
[27] *V*an sueticheit des gedoens der sonnen. gheuet nv eene onvernůftige
[28] creatuer alsulke vroude ende suete luste *W*at vrouden es
[29] dan. daer der vader gebaert sijn ewich woert ende drinct wten
[30] afgronde her voer mit sulker sueticheit ende clynt wt vaderliker
[31] vrochtbaerheit *D*er vader spoelt mit sijnre minnen mitten sone ‖
[32] ende der soen spoelt mitten vader. mit alle den dat hi ontfangen+
[33] heet dat es eene vroude. dae her voer clynt mit der heylige geest +129a = [c]xxviij.
[34] *N*u merket. dat gedoen. doer dat guyt. in dat guyt da de gotheit
[35] des vaders. doer die gotheit des soens guytet sich inden heyligen
[36] geest tot eenen leuen alre creaturen *D*aer der minner doer den
[37] minner inden minner woert ghemint alle creaturen in deser minnen.
[38] woert gehoert luyt sonder luyt *S*onder alle gescapen luyt. dat
[39] es een bloet in zucht in dene sich een alle dinck in stylt *N*u woert
[40] gesien liecht sonder liecht. dat liecht woert gesien sonder natuerlich

[1] aant. liecht *D*u edel ziel in dijnen gront glanzet dat ewige woert der
[2] schijn des ewigen vaders in dene he alle dinc bekent also sy hem
[3] behagelijc sijn. mit sijnen glanzen ghieft he hoer die wijsheit dan
[4] ontfaet sy onderscheit alle der dingen die voer gesproken sijn.
[5] also voel als hoer mogelijc es *H*e gieft hoer te bekennen eenen
[6] eenvoldigen god der da nameloes es. ende onderscheit der personen.
[7] ende gelijc inder naturen. ende inder mynnen een *G*od
[8] en es niet menre in eenre personen dan in allen drien. he en es
[9] oec niet meere in hem allen drien. dan in eenen. ende sijne werken
[10] sijn onghedeylt dae sy gaen op creaturen *H*e gaef hoer onderscheit
[11] + inden hiemelschen geesten daer sy ‖ staren in dat aensichte gods
[12] *O*ch des glanzens dat der minnen gront deyt inden hemelschen +129b = [c]xxviij.
[13] geesten *O*ch der lieflicheit daer sich blic in blic vereenicht *D*er
[14] bruygom sprack totter bruyt dich es bekant woerden inden. ende
[15] onder hiemelschen dingen. ende du en bekens dich seluer niet
[16] *H*e gieft dich drye dinc te bekennen daer mit saltu veruollen
[17] sijnen wille *D*at eerste es. bekenne den adel dijns geests. dattu
[18] alsulc gescapen liecht best daer sich god seluer in besiet *E*nde
[19] noch eenen merenen adel *D*u best eene gaue inden edelen personen.
[20] die vader gaef dy den soen dat hi dy solde losen mit sijnre minnen.
[21] der soen gaef dich den vader dat he dich solde behalden. der
[22] heylige geest wilt dy mit hem vereenigen *O*ch waer waert ye gaue
[23] so edeliken gegheuen. of ontfangen ende so liefliken behalden.
[24] ende mit sulker sueticheit geůoedt *O*ch du getruwe dochter nyem
[25] waer des anderen guets. dat also grote dinck doer dijnen wille
[26] geschiet sijn. alle creaturen en kunnen des guets niet gedencken

[27] *S*ich nv nyem waer des derden goets. dat es dat alre groetste daer
[28] dich der edel mynnen gront heet vercoren wt sijnen vrien adel.
[29] dich toe geit mit sijner gonste in sich seluer. ende gieft dy te bekennen
[30] + in hem ‖ seluen den adel sijnre andere geboert *D*aer dich
[31] der geest so hogelijc gewijt heet. ende du suys sijn ghescapen +130a = [c]xxix.
[32] bielde inden spiegel der heyliger drijuoldicheit. ende du bekennes
[33] dae den adel den dich got gan dae he dich minnet omme sich
[34] seluen. nader wijden. ende der diepten also stortet god in dich
[35] mit sijnre ewiger sueticheit *D*ae vergietestu dijns selues ende
[36] sinckes in dijnen oerspronc *O*ch du edel coninx kint. wat mach
[37] ich van dij gespreken. *w*ant sich der mynner dijnre heet onderwonden.
[38] ende voedet dich mitten sijnen. ende openbaert dich
[39] sijnen heymlichen willen. dat es een bloet beuoelen inden eenen
[40] daer sich alle dinc in stilt daer ruyken sy dat niet en bleyf. dat

[1] aant. es dat ongemeten wesen der verborgenre gotheit *I*n desen hemele
[2] waert *paulus* geuoert du sich hem opsloech die gront des edelen
[3] minnende grondes. dae hoerde hi ende sach die dinck die
[4] onsprekelijc sijn. *V*an den lůyt ende vanden gesichte. ende van
[5] den geuoelen. dů en mocht he niet blijuen. ende quam van hem
[6] seluer. *E*y doch ontfinck he eynen roeke dat hi waert eyn vol
[7] vaet *N*ae dene roeke liep die minnende ziel. doe hoer die cleyder
[8] aue ghetogen woerden. ende sy waert geslagen ende doe sy
[9] gewont ‖ waert doe bedorf sij der saluen *D*ie figuer van der saluen+
[10] liestmen vanden priester inder alder wet wannee he inden hogetijden +130b = [c]xxix.
[11] ginck inden tempel in die inreste heymlicheit dat he gode
[12] offerhande solde doen *S*o goetmen eene waelruykende salue op
[13] sijn hoeft. dat sy vloet ouer sijne boerste ende ouer alle sijne
[14] cleyder bis op sijnen soům. ende vanden sueten roeke waert alle
[15] dat volck verurouwet *N*u nyemet een getuych van onsen heer
[16] ihesu cristo. *D*oe hi inden tempel sat predekende *D*er heylige geest
[17] sat op hem ende salueden so ouervloedelijc sijne gescapenheit
[18] inder vereyninghen gotliker naturen mit minscheliker naturen.
[19] dat wij alle gesaluet woerden. dat bewijsde hij doe hi riep mit
[20] luyder stemmen *O*ff yeman es den doerst die come ende drinck
[21] wter leuender fonteynen dat v voert aen nummeer in doerst
[22] *D*oe wijsde he aen die ryuyer die gegrauen solden weerden in sijner
[23] edelre minscheit sijne weerdige wonden. die ryuyeren leyden dich
[24] totter fonteynen *D*ie fonteyne leydet dich totter leuender aderen.
[25] wter leuender ader sprinct die fonteyne ende die ryuyeren *N*ye
[26] en waert rijuyer sy en hedde eene fonteyne ende nye en waert
[27] fonteyne sy en hedde eene leuende ader die vruchtbaer weer *D*ie
[28] rijuyer openbaert die volheit ‖ der fonteynen. die fonteyne+
[29] openbaert dy dat leuen der leuendiger aederen. die adere es van +131a = [c]xxx.
[30] hoer seluer. ende gieft leuen [ende][1] wesen allen dingen wten vermoghen
[31] der heyliger drijuoldicheit *D*ie leuende ader es der vader.
[32] ende die wijsheit des soens es die fonteyne. der heylige geest es de
[33] rijuyer die vlůytet wten vader ende wten soen he es die suete
[34] salue die sich gietet inden redeliken geest. die dae van minnen
[35] gewont es *D*eser reden es een getuych onse heer ihesus cristus
[36] de sprack [*W*at die vader heeft dat es mijn][1] *M*ijn heyligen
[37] geest nyempt vanden mijnen ende geeft v. *I*n desen gronde es
[38] kelleneer. die edel ziel ons heren ihesu cristi *S*y es der emmer
[39] de daer wtgietet die fonteyne. ende die fonteyne es enden
[40] emmer. ende der emmer in die fonteyne *S*ich des liefliken wtgietens

1) [...] *ingevoegd naar hs. Be. 2.*
1) [...] *ingevoegd naar hs. Be. 2.*

[1] aant. da sy dy geopenbaert heet. da si dich erarnt heet mitter vrocht
[2] des weerdighen steruens. alle der dinghen daer wij van gesproken
[3] hebben vander genaden gods. ende daer wij noch af spreken sullen

[4] *S*ich wilstu comen tot desen gronde so gebeer dich alle dage
[5] inden beuoelen ons heren ihesu cristi aen den cruce. cleyde dijne
[6] ziel inder vuyriger minnen Soe hi sijne ziel voer dich offerde.
[7] so vet dijne ziel mitter edelre saluen des heyligen geest die hij bereyt
[8] heet inden herten ons heren ihesu cristi. so comestu mit eeren
[9] + in ‖ *D*ie natuerlike meyster spreken vanden edelen arn dat he
[10] sijn hoeft geůůllic ende hi begint te singen so beuoelt hi dat sijn +131b = [c]xxx
[11] snauil dorre es. dan so vlieget hi tot eenen groenen boům ende
[12] sleyt sijnen snauel in dat merch vanden boume en[de][1] zuycht in
[13] sich die suete vochticheit des boůms ende stercket sich. dan
[14] begint hi te singhen. ende wirft sijne oughen in die sonne *D*oen
[15] du als dese vogel. du reydelike geest. *V*ette dich inden edelen
[16] wonden. ende zuych in dich. et es allet dijn. oefen dich also
[17] langhe dat dijn hert ende dijne sele uerwondet weerde *S*iet dan der
[18] vader dattu ghewont bes mit sijnen eengeboren soen. so spriect
[19] der vader coem mijne wtuercoren. sint dattu draghes dat teyken
[20] mijns soens. so wil ic dich cleyden mitten cleyde der bruyt ende
[21] ganck in die raste des bruygoms. eene eer in sijnre cronen. ende
[22] een loen alle sijns arbeyts *D*oe der bruygom sach sijne bruyt
[23] inden cleyde sijnre wonden *S*o spraeck hy coem mijne wtuercoren
[24] wt dusentich. ich wil dich wijsen mijne eer *D*oe toech der bruygom
[25] wt sijne herpe [ende begonde der bruyt te spelen. wat was die
[26] herpe.][2] dat he hoer toe sprake. *S*int du ghewont bes doer mich.
[27] so wil ic in dich storten die salue mijnen heyligen geest de
[28] + ewelike in dich vlieten sal *N*u steyt die edel seel bloet ‖ van
[29] hoer seluer ende van allen creaturen als een spiegel daer die sonne +132a = [c]xxxj.
[30] in luchtet *E*nde men siet die sonne voel bat inden spiegel dan in
[31] hoere eygenscap *N*u merke den aedel der zielen. daer die edel sonne
[32] der gotheit in gelanzet daer ontfanct sy dat cleyt der bruyt vanden
[33] liecht der ewiger eeren *S*o woert ouerformet gescapen liechte *D*aer
[34] sueken sy dat niet en was *E*nde doch wale ontfaen mach in de duysterheit
[35] der stylen. *W*at sal ic nv spreken. du edel coninx kint. du best
[36] my ontvlogen in alsulke hoecheit die bouen es alle mijnen synnen

[37] *D*u alre liefste berichte my dryer vraghen *S*egge my wie es
[38] dijn mynre gedaen *D*ie bruyt sprac der mynner es alsullic afgronde
[39] ende alsulc liecht in sijnre eeren. daer hi es in schoenheit
[40] ende in cyerheit ende in genůechde sijns selfs dat et

1) *hs.:*
2) [...] *ingevoegd naar hs. Be. 2.*

aant. [Hs. Br. 14688., Hs. U.]

1 alre gescapenheit onbecant es *D*aeromme heytet eene duyster
stylle *O*ch der gerocheit die daer es inder duyster styllen *D*aer
steyt die ziel bieldeloes**.** dat es een ouer wonden wonder alre vermogenheit
4 *E*nde en sulde de ziel niet wonderen *D*at sy van
genaden ende ‖ van nyeten gescapen es inden mynnen gront[+]

[+]132b = [c]xxxj.

toe nyeten *I*n doch**.** so en kan sy hem sijne eer niet gemynren
noch gemeren dan also voel als sich der mynnen gront van vryheit
stortet in die ziel. also edelichen ende also liefliken of he der zielen
eygen sy *N*u merke sulke gelijkenysse. *W*aer die minne minnet
10 daer stortet sy sich in datsy minnet *M*inne es also gans dat hoer
vroude es dat sy rast in dat sy minnet mit geuoelen ende trect
in sich dat dae minne es ende vollet sich mitter cracht des minners
*N*u merke dat wonder**.** dat sich die ziel heet wt gegoten mit
alle den horen**.** ende dat sy van gode ontfanghen heet**.** ende draget
15 inden minner ende trect den in sich**.** dat he leuet in hoer**.** *E*nde
hi van woert sy sterck ende crachtich**.** ende hoer leuen es verborghen

	inden bruygom
*N*ů sage mir dů alre leifte	*N*u segghe my du alre liefste.
*w*at is din werck in deme mynnen	wat es dijn werke inden minnen
20 grůnde *d*at is bevoiliche	20 gront *D*at es beuoelike minne.
mynne. den geůet mir der adel	die gieft my den adel der minnen.
der mynnen *W*at were mir vmb	wat weer my omme die
dey mynne *I*n hedde si neit	mynne en hedde ich niet den
[+] adel. der adel geůet ‖ alsůlche	adel *D*er adel gieuet sulc lost. [+]187a.
25 lůst. vnd alsůlche vreůde. de	25 ende sulc vroude die my mijns
mich berůůet myns selůes *v*nd	selues berouuet ende ouerbielt my
oůerbildet mich mit deme. dat	inden seluen dat ic niet en ben ‖
ich neit in bin *N*ů sage mir alre	*N*u segghe my alre liefste.[+]

[+]133a = [c]xxxij.

leifte. *w*at is de hoiste vreůde	wat es die hoechste vroude
30 der selicher *d*ey vrage berichtet	30 der seliger *D*ese vrage berichte

+ die sele vns *H*eren. *J*hesu ‖ *C*risti

*D*ie de wirdieste is vnd die hoiste. *D*ie vreůde. de si intfeinck in der vereynůngen gotlicher natůren. mit mynschlicher natůren der personen des ewigen wordes *D*o bekante die edel sele *D*at deme hemelschen + vader ge- ‖ noich soilde geschein *A*llis sins willen in ir. *w*at was

de ziel ons heren ihesu cristi. die +187b.

de weerdichste es ende die hoechste *D*ie hoechste vroude die sy ontfinct in der vereyningen gotlicher naturen mit minscheliker naturen der personen des ewigen woerds. *D*ae becande die edel ziel dat den hemelschen vader genoech solde geschien alle sijns +188a. willen in hoer. *W*at was der wil

aant.

1 der wille sins hemelschen vaders
*D*an dat wir selich wrden *W*e
vreůwet dis sich de edel sele:
*D*at mit irme verdeynen soilde
5 af gelaicht werden der middel
+ ‖ der tůschen gode vnd deme
mynschen was mit deme verdeynen
vns *H*eren *J*hesu *C*risti.
*G*eyn wir in de ewige ere: *D*e
10 antwert de intfeis dů van deme
heiligen geiste. in dyme grůnde
in gantzme geloyůen so wirt de
+ sele ‖ gevoirt in vnsichticheit:
in de schole des heilgen geistis:
15 *d*a steit de sele mynnelois *V*nd
hait ere mynne gesenckit in die
vngescaffene mynne *D*e ungescaffene
mynne die is ir leyůen:
+ *V*nd is ir natůre wey- ‖ selois
20 *V*nd sůicket vp dat neit: dat
natůre ir weysen verleyse *W*ant
si sůycket in eyn deif afgrůnde
des eynveldichen wesens: da
ynne is dryheit *W*oiltu nů bliůen
25 bi deisme grůnde: *s*o drinck in
+ dat eynvel- ‖ diche dins geistes.

1 des hiemelschen vaders dat wyr
selich woerden. Wie vrouwet
sich des die edel ziel dat mit
hoere verdienten solde afgelacht
5 weerden. *d*er middel die tusschen
gode ende den minsche was. *M*et
+188b.
den verdienen ons heren ihesu
cristi gaen wy in die ewighe eer
*D*ese antwoerde ontfingestu
10 vanden heyligen geest in dijnen
gronde in ganzen geloue. so
woert die ziel geuoert in onsichticheit
in die scole des heyligen
+189a.
geests *D*aer steyt die ziel minne
15 loes. ende heet hoer minne
ghesencket
in die ongescapen minne.
ende die es hoer leuen ende
hoer natuer es weseloes ende
sincket op dat niet *N*iet dat die
+189b.
20 natuer hoer wesen verliese. *M*er
sy sincket in een diep afgront
des eenvoldigen wesens. daer in
es drijheit *W*oltu nv by desen
gronde blijuen. daer wy af gesproken
25 sproken hebben *S*o dringe dich
in dat eenuoldighe ‖ dijns geestes+
+190a.
daer es in verborgenlichen

+133b = [c]xxxij.

vader al *A*ls die eenen vogel laet vliegen inder nacht**.** die en
weit wijse noch wege ende laet sich in sijn verderuen**.** hij en weit
30 niet waermen vanct hi en weit niet waer hi sich stoet aen eenen

boum. *O*ch valt in eenen putte *A*lso doen du oec *H*et gescyet
dicwijle dat god eenen voersmaeck ghieft der dinghen daer wij
van hebben. ende bewijst dae mit dat hi dich ewelike geuen wilt
beuoelen sijnre gotheit *D*es en ontfingestu niet mit minnen. du.
35 en behaldes et oec niet mit wijsheit. du en draghes oec niet weder in
mit dancbaerheit *H*ijromme woert dy dijn ynrelike troest benomen
*S*ulligen woert der ynrelike troest benomen want sy noch niet
gelutert en sijn te gronde. daer wij van spreken *O*mme dat sy des
deruen. so weerden sy bereyt. ende weerden van minnen sieck
40 *E*nde si doen als der vogel die daer vliecht inder nacht ende laet

aant.

1 sich in sijn verderuen. *G*ieft dich god sinen troest so ontfangen
mit groter oetmoedicheit ende en vrouwe dich niet te zeer *E*nde
nyempt hi dij sijnen troest so en bedrueue dij niet te zeer. mer
gedencke dattu onweerdich sijs. *E*nde dattu en dick verderuet hees
5 ende den heer deck oneer ghedaen mit sijnen gauen. ende heues
eygen mynne. ‖ ende eygen wille. ende dij behaget dat dijne dat+

+134a = [c]xxxiij.

du voernyemes. ende du begeers vremdes guets. dat dij god sy
als die sich geoefent hebben. ende suekes waer du mit begeerden
ende mit gedachten cans sueticheit in draghen *H*ijromme so nyemet
10 dich god billich sijnen troest *G*eef ouer alle dese dinck die ic dy
vertelt hebbe. *I*aet dich in verderuen mitten vogel. wat god mit
dich doen wilt. *W*ilt he dich nyemen of geuen dat es allet guet
*G*ehenct he den bosen geest. of der werelde dat sy dich becoringhe
doen. so sy dich ye mee wt drijuen. also dringe dich ye mee in
15 *I*n dat eenvoldige dijns geestes. daer du vints so verborgenlich
vader. *A*ls der vader suyt dattu dich hem toe gronde heues gelaten
*S*o woert dich weder geheuen den troest den du verloren heddes.
ende he es dijn besorger *S*inte *paulus* spriect wie gearbeyt de es
weerdich te eten des broets dat hi inden wege niet en verderue.
20 *W*ie gestreden heet mit den sweerde de es noetruftich dancs. *W*ie
daer arbeyt die vergietet sijnen sweyte. *D*ie der strijdet mitten
sweerde die verguytet sijn bloet *N*u merket dese minschen. die also
arbeiden die drucken hoer vleysche *S*y lijdent dese werelt mit
groter gedolt ‖ mit mennygerleye becoringhe weerden sy wel+

+134b = [c]xxxiij.

beweghet ende ghemoyet *M*er der gront blijft stede *S*y lijden
26 becoringe des bosen geestes als die sculdige. hoer ordel es sy
vreysen sy hebben te wenich gedaen *H*oer leuen es een steruen
ende verbirget sich in cristo *H*ijr omme verteren sy dat merch wten
beynen dat bluet wten aderen. ende vergieten deck horen sweyte.
die sal men deck sterken mitten brode der engelen / mit den+

+┼

31 heyligen sacramente *D*er ynrelike minsche strijdet mitten sweerde.

dat sweert es begeerden. *W*ant hi begeert voel geestliker dingen.
ende oec hemelsche dingen. vanden moet hi allet scheyden *N*u
merc den strijt. wat he mit minnen heet beseten dat moet he allet
laten *D*ene salmen drencken mitten edelen balsam die daer vlietet
wten edelen herten ons heren ihesu cristi. den die heylige geeste
pottet wten vermoghen der drijuoldicheit *N*u merke du getruwe
arbeyder so wie dich *paulus* geruepen heet ende en laets niet
eynvoldich hene gaen *N*yem waer des leuendigen broets. dat daer
es dat heylige sacrament. sich aen sijne eerwerdicheit ende den
nůtte den du daer van ontfinges

aant.

1 *Ysayas* der prophete sprack van deser spijsen doe men hem
+ wolde doden doe barch hi sich in enen holen ‖ boům doe quamen

+135a = [c]xxxiiji.

sijne viande mit eenre holtenre seghen ende vonden hem inden
boům. ende wolden hem deylen van een ander *D*oe sprack der
5 eene beydet. laet my den verderfden minsche vragen *S*eg wat
sprekestu van dijnen gode. doer des wille we dich willen doeden
*D*oe antworde *Isayas* ich spreke van mijnen gode ende van
mijnen heren *E*t comet een volc nae my dat sal die spijse
eten. die der heer seluer es solde ich de spijse eens eten. daer
10 wolde ich deser dode .xcix. omme lijden *S*ich aen die ioncfrouwe
maria doe sy stoent in eenre. vuyriger minnen. ende mit grondeloser
oetmoedicheit dat sy solde dienen der ioncfrouwen die gods
soen gebaren solde *D*oe waert den heylige geest sijn werke mit
sijnre vuyriger minnen vanden reynen bluede also gepuyrt inden
15 vuyr. doe der heylige geest formeert den licham inder vereeningen
des ewigen woerts so waert der edel lichame als een honych droyppen
der daer vlietet wten vuyr der heyliger sacramenten dat es der
oughen appel der heyliger kerken ende verluchtet alle sijne geledere
*H*et es oec dat testamente der minnen *E*t es oec die vroude der
20 heyligen. ende es eene eere des ewigen vaders. ende vruchte der
+ joncfrouwen *S*ich dese dinck ontfingestu ‖ alle inden heyligen

+135b = [c]xxxiiji.

sacramente. ontfangestůůt in eenen reynen herten so gheuet dich
ewich leuen *D*ie natuerliche meyster spreken. vanden onvernuftighen
dieren. *W*annee dat dat *pantele* beůoelet dat et sal steruen.
25 so sueket dat alre edelste ghecruyte ende yetet sich sat ende leget
sich daer mit teghen die sonne dan werket die hitte der sonnen
in dat ghecruyte. so ghieuet dat gecruyte een alsulligen sueten
roeke dan letet dat dyer in desen geroche sijn leůen *A*lso geschiet
dich wanne du ontfinghes dat heylige sacramente so eynghet he
30 sich in dich. ende dat sijn es. wort dijn. ende en es nerghent
wonde aen den edelen lichame sy en gheue dich eene nůwe crachte
ende gietet indich die edel honich droppen die bereyt sijn inden

dou des heyligen geest ende die dou des heyligen geest vettet
dich *A*lstu gaes totten heyligen sacramente**.** so ontfangestu
35 dat gedode lam ende ontfangest die vergietinghe des bluets
*O*ch des edelen gerůechs dat dan es in dijnre zielen. mochten
die crachte dijnre naturen dis geruechs gheuoelen si en
38 mochtens niet gedraghen *W*anne du hoeres die messe. *S*o steystu
ander ioncfrouwen *Marien* stat toe eenen ghetuyghe**.** dae der
[+] priester begeyt den doet ons ‖ heren ihesu cristi ende die vergie-

[+]136a = [c]xxxv.

aant.

1 tinghe sijns bluets daer met die heylige kerke geeerweerdiget es.
alsoe onse ihesu[s] crist[us][1] heet uerwonnen mit sijnen dode. ende
mitter vergietinghe sijns bluets. ende mit derre crachte solen
wij uerwennen die geleder der heyliger kerken

*D*e heydensche meister sprechen
*v*an eyme vogel der heischeit
der *s*eydich: der is zo male grone
*W*an der gevoylet: dat he sterůen
10 sal. so geit hey in den
stroym: der da vlůset vs dem
+ *p*ara- ‖ dyse: intgeygen der sůnnen
*d*a sy lůchtet vp deme middage:
in deme stroyme vernůwet
15 der vogel sin vleisch *V*nd weschet.
sine vederen: *d*ar vmb dat
he reyne sterůe *A*lso do dů oůch
+ .du reidelicher geist. ‖ *G*anck in
den stroym der da vlůssit vs deme
20 herzen vns *h*eren *J*hesu *C*risti
*V*nd vys vlůsit: vis craift der
gotheit *D*at herze vp gedain
wart an deme crůce myt eyme
scarpen sper *I*n disme stroym
+ vernůwe dynen geist ‖ vnd reynůnge
26 dine consciencie of si bevleckit
sy. *v*nd cleyde dich: myt
deme bloide des lamps: *v*nd
stercke dich mit der craift der
30 gotheit *S*o bereydes dů dich zo

5 *D*ie natuerlike meyster spreken
van eenen vogele die heitet
zydich die es te male groen.
wan her uoelt dat hi steruen sal.
so gaet hi inden stroum die daer
10 vluytet wten paradijse teghen
der sonnen daer sy schijnet op
den myddach *E*nde inden stroeme
+190b.
vernuwet der vogel sijn
vleysche ende wesschet sijne
15 vederen daeromme dat hij reyne
sterůe *A*lso doen du redeliker
geeste *G*anck inden stroume de
daer vlietet wten herten ons
+191a.
heren ihesu cristi. ende wt vlietet
20 wter cracht der gotheit *D*at hert
waert op gedaen op den myddaghe
mit eenen scerpen speer
*I*n desen stroůme vernůwe dijnen
geest ende reynighe dijne
25 consciencie of sy beulect sy.
+191b.
*C*leyde dich mitten bluede des
lams. *S*terck dich mitter cracht
der gotheit. so bereydestu dy
totten geestliken dode *S*ich dese
30 vogel drinct wten stroůme des

1) *hs.:* ihū xp̄i

deme geistlichen dode *S*ich deser
[+] vogel drincket ‖ vys deme stroyme
des *p*aradijs. mit sůlcher
lůst: *d*at he van rechter sůyssicheit
stirft *A*lso do oůch dů:
dů reidelicher geist. *P*royůe we
vngelich is der stroym der da
vlůssit vs deme *p*aradyse deme

[+] stroyme *d*er da ‖ vlůssit. vis
deme herzen vns *H*eren *J*hesu

paradijses. mit sulliger lust.
dat hi van rechter lust strift.
[+]192a.
*A*lso doen oec du redeliker
geest. prueue wie ongelijc es
der stroum die daer vlietet wten
paradijse. den stroum die daer
vlietet wten herten ons heren
ihesu cristi. ‖ ende wt ewigher[+]
[+]136b = [c]xxxv.
minnen ende wt sulken beuoelen.
[+]192b.
wie dranck der vogel datter

aant.

1 *C*risti. *V*nd vs ewiger mynnen:
*v*nd vs sůlchme bevoylen *W*e
dranc der vogel dat hey starf
*D*rinck dů vs deme ryůere *D*at
5 dů ewelichen leůes *D*er voygel
+ bleif in deme stroym ‖ *A*lso

nym dů dyne woynůnge in deme
herzen vns *h*eren *J*hesu *C*risti
*D*at da is de schatzcamer *D*er
10 heilger driůeldicheit. *V*nd dů
bist mit eyme scarpen sper: *D*ar
in gesegelt *D*ie meister vragent
+ in der scholen *w*e dat ‖ moichte

gesyn *D*at vnsme heren *J*hesu
15 *C*risti. sin edel hertze wart vpgedain
do hey doit was: *v*nd vnse
selicheit da vis vlois. *D*at id
neit wart vp gedain do id leůede
19 *D*er hoiste meister der antwert
+ *D*o gescach ere deme ewi- ‖ gen

worde *D*at da geeyniget wart.
myt selen. vnd myt lyue: *v*is
deme vermogen der heilger dryueldicheit
*D*er alre mynste der
25 antwert *W*e kůnde ich dat geliden:
soilde dat edel herze vns
*H*eren *J*hesu *C*risti. *s*in gewůnt ‖
+ id was doch vol gewunt *n*ey in

wart der edelre mynscheit: slach
30 gegeůen: *n*och oůel wort gesprochen:

1 starff *D*rinck du wter rijuyeren
dattu ewelike leues. *d*er vogel
bleyf inden stroům *A*lso nyem
du dijne woenynghe inden herten
5 ons heren ihesu cristi *D*at daer
es die scats camer der heyliger
+193a.
drijuoldicheit ende wees du mit
enen scerpen speer daer in geziegelt
*D*ie meyster vragent inder
10 scolen wie dat mochte gesijn
dat onsen heer sijn edel herte
waert op gedaen doe hi doet
was**.** ende onse salicheit dae wt
+193b.
vloet dat et niet en waert op
15 gedaen doe hi leefde *D*ie hoechste
meyster die antwoert doe
gesciede eer den ewigen worde.
dat daer gheeynighet waert mit
ziel ende mit lijue. wten vermoghen
20 der heyliger drijuoldicheit
+194a.
*D*er alre mynste sprac ende
antwoerde**.** wie konde ich dat
gelijden**.** solde dat edel herte
ons heren ihesu cristi sijn gewont**.**
25 id was doch vol wonden *N*ye en
waert der edelre minscheit slach
gegheuen**.** noch ouel woert toe
gesproken**.** dat edel herte en
+194b.
worde doer wont *W*nat dat
30 leuen der zielen also edeliken

*D*at edel herze id in wůrde:
verwůnt: *W*ant dat leůen
der selen. so eydelichen dar inne
[+] is *S*oilde dat sper sin ‖ gestechen
in dat herze *D*ie wile dat
leifde: *S*o weren die wůnden
alle verwůndet worden: *n*eyn
meister dat were also swair zo
gedencken *W*anne dů intfeist dat
heilge sacrament: so weyde dich

daer in es *S*olde dat speer sijn
ghesteken in dat herte die wijle
dattet leefde. soe weren die
wonden alle uerwondt woerden.
[+]195a.
*N*eyn meyster dat weer te swaer
te gedencken ‖ *W*anneer du ontfinghes[+]
[+]137a = [c]xxxvj
dat heylige sacramente.
so weide dich in deser weyden.
*D*ie meyster spreken van eenen
dier het der *luch* dat heuet een

aant.

+ in deser weyden ‖ *D*e meister
2 sprechen van eyme deyre *D*at
heisset der seych: der hait eyn
also scarp gesichte: wanne hie
5 gesiith. sinen gesellen in irre
oůgen so intfeit si ir iůngen in
sich. *D*u reidelicher geist also
+ do dů ‖ ouch sich in den edelen
mynnen grůnt: *D*at hey dich
10 also erweilt hait *D*at hey dir
gan der spisen *D*at dů de salt
essen *D*at da is sine eynige
geboren sůn: *d*en he eweclichen
+ gebeiren is. *n*a der vngescaffenheit ‖
15 fenheit haistu in mit mynnen
intfangen: die vrůcht den eynigen
geboren sun vs vederlicher
gůnst *S*o gebeire in weder: *W*ant
19 alle doichden sint alle neit
+ *S*y in werden dan we- ‖ der
gedragen in eren vrsprůnc

1 so scerpe gesichte wanneer het
+195b.
sijnen geselle siet in sijne ougen
so ontfaet hi ionghen *S*ich du
redeliker geest also doen oec
5 sich inden edelen minnenden
gront dat hi dich also vercoren
heet dat he dich der spijsen gan
die du salt eten dat es sijn
+196a.
eenboren sone. den he eweliken
10 geberende es nader ongescapenheit
*H*euestu hem mit minnen
ontfanghen de vrucht den eengeboren
soen wt vaderlicher
gonste. so gebaer in weder. want
+196b.
15 alle dingen sijn als niet si en
werden weder gedraghen in horen
oerspronge *D*ie ioncfrouwe maria
gebaer horen soen ende druech
hem inden tempel ende offerde
20 hem den ewighen vader ende
+197a.
gaef en der heyliger kerken *D*oe
onse heer ihesus cristus aenden
cruce hinc. doe sprac hi vader mijnen geest beuele ich in dijnen
handen. doe druech he den vader op allet dat hi geleeft hadde. *A*lso
25 doen du oec na den dijnen *A*llet dattu ontfanghen heues inden
heyligen sacramente dat drach weder inden vader in crachte des
heylighen geestes *S*ich aen dat *Olifant* wanneer ‖ et sijne vrucht geberen+
+137b = [c]xxxvj
sal so en maecht niet totter eerden dat sijne vrocht gebere
want sijne beyn sijn gans. so sueket eene suete fonteyne ende dae

30 geberet sijne vrucht als dat ionge vellet in dat water so ontfaent die
baren ende voeden dat ionge mit hore cracht *A*lso duen du oec
*W*attu ontfangen hees wt vaderliker gůnste inden heyligen sacramente
minnen rijke vrucht die saltu weder geberen inder cracht des
heyligen geest in dat wilde meer der gotheit die solen die vrucht
35 wael voeden *O*ch des edelen voedens dat der geest also geuoedt
woert mit sijnen vruchten die hi ontfinct wten wilden meere der
gotheit dat ontfingestu inden heyligen sacramente
*D*ie natuerlijc meyster spreken vanden *steynbuck* wanneer hi beuoelt
dat hi steruen sal so sueket hi die steynrotze dat alre hoechste
40 gebirchte. dan keert hi sijn houet mit sijnen hornen tegen die sonne

aant.

1 ende staert mit sijnen ougen in die sonne also lange dat sijne ougen
vuyrich werden ende die horne werdent bornende ende dat houft
+ vol hidden ende inder hitten leet der steynbuck sijn ‖ leuen.

+138a = [c]xxxvij.

*A*lso geschiet dich voel edeliker alstu ontfanges dat heylige sacramente.
5 so gaestu in die steynrotze inder wildernisse in dat hoghe
gebirchte *D*ie steynrotz es dat weerdighe leuen ons heren ihesu cristi.
went in sijn edel steruen. mit sulker minnen ende gedult dit es
een wilternisse allen minschen want nyeman inden wege gewandelen
en can *G*anck in die steynrotze sy leyt dich in dat hoge ghebirchte
10 der godheit keer dat houft teghen dat rat der sonnen mit dijnre
begeerden ende staer mit dijnen oughen in die sonne alsoe lange
dat dijne horne borrende weerden *D*e horne. dat es die getruwe
arbeyder die da dick gestoruen es van bynnen ende van buten
ende heet vergoten sijnen sweite *D*at ander horne es dat sweert
15 dat da dick gewont heuet sijnen geest. dat he sich moet scheiden
van alle dene dat hem lost of lostich was. *H*ijromme solen die
horne borrende weerden *D*u getruwe arbeyder ontfanck dijnen
loen. staer inden minnen gront. *S*ich inden gront sijns vryen adels
19 dat he dich vercoren heet tot alsulken groten guede dat soe voel
+ ‖ minschen verborghen es. ende bes dancbaer want wonderliche

+138a = [c]xxxvij.

dinghen sijn mit dich gedaen. dat dij der vader heet gegheuen
sijne vrochte in der he selue es dat heylighe sacramente *I*n den
waert die brulocht volbracht inder minnen grůnt daer sich god
eyniget mit dijnre zielen inden vuyr des heyligen geest daer in
25 laet dijn leuen *N*u mochstu spreken ghi hebt inden eersten also
hoge gesproken ende hebbet my her nae also vele wechs wtgeůoert
*H*ijr op antwoerde ich dich so ye hoger op stijghen. so ye dieper
onderganc dat es bekende waerheit
*N*u hebben wij gesproken vanden edelen geestliken minschen *N*u
30 willen wij spreken vanden ydelen geestliken minschen *S*i draghen
schijn ende leuen niet. den openbaer ich hoer scande als hem die
leere der heiliger kerken achten. *D*ie lere nyemen alreleye minschen

die dae gheestlic sijn *E*t sijn voel geestliker minschen die hebben
grote sorchuoldicheit omme hoer lijflike noetruft *H*ijromme vergeten
sy der ewiger dinghen. *S*y hebben groten vlijt omme wtwendighe
[+] reynicheit sij sien euer ‖ wenich. wie reyne sy van bynnen sijn *S*y

[+]139a = [c]xxxviij.

willen hebben reynlike cleyder ende hoer huys gesyert ende eersam
bijder tafelen *D*at es der wech der valscher minnen. behagelijc gaen
sy totter kirken. sy willen die eerste an den altaer sijn *E*nde hem
důnct dat sy gherechtuerdich sijn. sy hebben also suete worde. men-

aant.

1 nichuoldich es hoer gebeer *S*y werken betijden guede werken ende
en hebben doch niet grondes *S*y hebben eenen morghen dat si
hoer leuen willen beteren ende daer en woert doch niet wt *S*y
comen totter biechten mit also cleynen rouwe wat ich hem segghe
5 het en hilpt niet. die valsche minne heetsy beseten die rechtuerdicht
alle dinck in hem *S*eg ich hem een woert in der biechten si
antwoerden .ij. her weder. ende behelpen sich mit also schonen
woerden. sy en meynens niet *H*ijromme sijn sy logeneer inder
biechten ende in den gebede. *S*i spreken vader onse ende meynen
10 eenen anderen god *H*oer hert es als een vogel die daer vliecht
inder locht ende en heet geenen rowe of rast also sijn hoer gedochten
ende en rasten nummermeer. hoer ougen sijn als een valke.
wat sy begrijpen connen *O*ch wie verlanget horen herten ende wie
verdriet hem der tijt ‖ dat hem niet en mach weerden hoers herten[+]

[+]139b = [c]xxxviij.

vergetzlicheit ende dat sy den vinden dat es hoer grote scade:
16 *N*u prueft in vch seluer. ghi halue verdoruen gheesten. wie wilt
ghi ouerwennen den eersten wtbroke van desen tijtlichen dinghen
ende vander geselscap: *G*hij hebt ontfanghen eenen gueden wille.
dat es. sy willen scheiden van al desen dinghen *N*u comt ydel eer
0 ende ongeor[de]nyerde woerde ende scande ende doen my te
male we *S*egt my lieue heer wie solen wy bestaen dat wij ouerwennen
desen harden strijck. *I*ch seg dich. et es een cleyn
dinck dattu verteers bluet ende vleysche op dattu weder bringes
die vrucht die du versuymet heues *M*erck in dy seluer dijnen
25 groten scade. *W*at den gerechtighen es een voertganck ende gode
is eene ewige eer dat es dy eene scolt te betalen

*D*e *M*eister vragent in der
scolen *W*at dat hoiste ordel sy
30 *D*at got geůet geistlichen mynschen
in der zijt *D*er *M*eister
antwert *D*u vragis also groser

*D*ie meyster vragen inder scolen
wat dat hoechste oerdel sy
dat god gieft geestliken minschen
30 inder tijt *D*ie meyster antwoert.
du vraghes also groter
dinghen *E*t en es noch vuyer

+ dinge: *i*d in is *n*och ‖ vůre

*n*och swert *n*och zijtlich doit
35 *D*at hoiste vrdel dat dir got
geůet: *D*at du salt darůen eynen
dach durch dinre ydelgeit willen
*d*es troistis der leyflicheit *D*es
heymelschen seintz *D*at got deit

+ in eyme ‖ leydichen lůteren

noch sweert noch tijtlike doet.
+197b.

*D*at hoechste oerdel dat dich
35 god gieft dattu salt deruen doer
dijnre ydelheit willen eenen dach
der troest der lieflicheit des
hiemelschen insiens**.** dat god
duet in enen ‖ ledigen luteren+

+140a = [c]xxxix

gront *W*aeromme eest een so
+198a.

aant.

1 grunde *W*arumbe is id eyn so
scarp vrdel: *D*is wirt wenich
gevoilt in der zijt *D*at moisse
got erbarmen *D*at wir solen
5 darůen. der ewiger antwerden.
+ *d*ie got geůet vmbe etlich goit ‖

werck *O*ch wat antwerden geůet
dan got *v*mbe eyn leyflich zo
keir *D*e da geschůit na sinen
10 willen

1 scerp ordel. des woert doch
wenich beuoelt off becant inder
tijt *D*at moet gode erbermen
dat wy solen deruen der ewiger
5 antwoerden die god gieft omme
een ygelijc goet werke *O*ch wat
+198b.
antwoerden gieft dan god omme
een lieflijc toekeer die dae gheschiet
nae sijnen willen *D*esen
10 sermoen draghen wij in die scatzcamer
der heyliger drijuoldicheit
ons heren Jhesu cristi *Deo gracias*

aant. aant. **[Hs. L.]**

XX.

[1]
[2] Noch opten seluen dach vanden goede herde[+]
[3] die daer aen hem heuet dat een goet herde aen hem [+]32a reg. 2
[4] hebben sal. des goeden tauwelers sermoen

[5] **O***N*der wilen is god inder zielen als een herde *D*at is als si merct
[6] hoe goedertierlijc ende hoe lieflijc hi dat verloren scaep dat hi
[7] verloren hadde quam hier neder in deser ellendigher werelt ende
[8] in deser iammerheit om dat te sueken *E*nde doen hijt vant metten
[9] lichte sijns lichamen. die seer licht bernde metten viere sijnre
[10] godheit *D*oen nam hijt op sijn scouderen ende droecht tot sinen
[11] anderen enghelschen scapen die hi thuys ghelaten hadde. *H*i
[12] haddese daer ghelaten ende niet verlaten. doen hi ons alsoe sochte
[13] dat hi hem doch behuede *H*i quam hier *e*nde en schiet van daer
[14] niet. hi nam aen die menscheit ‖ ende en verdeilde niet die godheit[+]
[15] *H*i waert cranc. ende en verloes sijn stercheit niet *H*i waert arm [+]32b.
[16] ende en verloes sijn conincrike niet *H*i waert versmadelijc ende en
[17] verloes sijn eer niet *H*i waert vermaledijt die ghebenedijt is sonder
[18] eynde *H*i waert doottelijc ende sterf. ende bleef nochtan ondoottelijc
[19] ende leeft ewelijc *W*ie is daer. daer soe menich wandel op
[20] valt. ende blijft nochtan onghewandelt god ende een ghewarich
[21] mensche. die na menscheliker naturen wandelbarich waert. om
[22] dat hi ons brachte tot sijnre stedicheit.

[23] *E*nde wilde horen dat hi ghewarichlijc een goet herde is. die daer
[24] aen hem heeft dat een goet herde aen hem hebben sal *H*i heeft op
[25] sijn hoeft een *crone* van bloemen *E*nde aen sijn scouderen enen
[26] *horen E*nde aan sijnre siden een *male E*nde in sijnre eender hant
[27] een ‖ *floeyte E*nde in sijnre ander hant enen *staf* ende een *roede*.[+]
[28] ende enen *hont* ghebonden [+]33a.

[29] Op ons heren hoeft was *een crone* dat is die ondoottelike
[30] glorie wt sijnre godheit *A*ender cronen sijn die rosen der
[31] *martelaren*. ende die lelyen der *meechden*. ende die fioletten der
[32] *confessoren D*en *horen* aender scouderen dat waren die schinende

[1] aant. blinckende zuete sermonen die hi metten werken bewijsde in
[2] deser werelt *S*ijn *male* is sijn menscheit daer hij sijn broot
[3] in droech. dat is die godheit. die is der enghelen broot ende
[4] alre goeder kerstenre menschen *S*ijn *pipe* oft *floeyte* dat was sijns
[5] heilighen gheest stemme die seuen stemmen gaf. dat waren sijn
[6] seuen gauen *S*ijn *staf* was sijn cruys daer hi mede die helle brac
[7] ende den boesen viant verwan. ende behielt ende behuede sijn
[8] + scape voer die boese valsche woluen. alsoe die ‖ herde opgherecht
[9] pleghet te[1)] stane *Sijn roede* was sijn rechtuerdicheit daer mede +33b.
[10] hi die goede bericht. ende die quade castijt *S*inen *hont* dat was
[11] die versameninghe der apostolen. die metter leeringhen bieschen
[12] ende belden ende verdreuen die woluen met haren tonghen dats
[13] met haren woorden lecten si ende heilden der sondaren wonden
[14] *S*iet kijndere dit is ons goede herde die van hem seluen seet *Ic*
[15] *ben een goet herde. want ic sette mijn lijf voer mijn scape G*hewarichlike
[16] ghi sijt een goet herde. ende een alder beste lieflijc herde. want
[17] ghi v seluen ghegheuen hebt te lone om dijn scape *E*nde dat ouerwonderlike
[18] sere te louen is. om dattu dijn scape in desen iammerliken
[19] vreeseliken winter des ellendighen druckeliken leuens niet hongherich
[20] + steruen en liets. *mer ghi cocht hem hoy*. want ‖ ghi waerdet
[21] selue hoy om dat si v eten mochten *W*elc herde heeft dit ghedaen. +34a.
[22] dan die ghewarighe god gods sone *Ghi wordet hoy want ghi waert*
[23] *mensche*. daer af sprect die propheet *G*hewarichlijc alle menschen
[24] sijn hoy. heden scone merghen iammerlijc. heden groen merghen
[25] dorre. heden bloyende merghen vertreden. heden leuende merghen
[26] doot *E*nde alsoe waert die goede herde een doot hoy om dat wi
[27] hem eten mochten. ende worden scoen groen bloyende inder weiden
[28] sijns paradijs. daer wien selue met vollen monde eten moeghen
[29] met sinen anderen scapen. dat is met sinen enghelen die niet en
[30] vielen daer selen wi en eten als si doen. als wi hem ghelijc worden
[31] nader opuerstandenissen *W*ant dan selen wi hem sien. niet doer
[32] + enen spieghel ende bedect als nv. mer al- ‖ soe ghewarichlijc als
[33] hi is *D*aer sal hi ons smaken alsoe hi is. niet als doot hoy. mer als +34b.
[34] een leuende bloeme. daer wt dat wi selen moeghen zuyghen. ia
[35] met vollen monde dat suete ende dat alder suetste honich *E*nde
[36] dat clerste luterste honich sijnre zuetster lieuer godheit *O*ch met
[37] hoe luyterre ende claerre stemmen mijns herten gheroepen. o wi
[38] met ghebrokenre ende ghescoerder herten ende met natten oghen

1) *hs:* op te

[1] aant. 1 gheroepen suete bloeme. hoe langhe sal ic arme ellendich iammerlike
[2] mensche in desen ellendighen lichaem deser onghetrouwer
[3] werelt ende in deser menichfuldigher becoringhen verdroncken
[4] ligghen *O*ch selen mi emmermeer der snelre bien vloeghele ghegheuen+
[5] 5 worden. dat ic daer vloeghe daer ic ruste vinden mochte. +nota.
[6] in die groene weide der enghelen. in dat bernende ende ‖ niet+
[7] verterende vier der seraphinnen *I*n den sueten scoet des wisen +35a.
[8] herden *In dat blinckende minlike herte des goeden des zueten des*
[9] *lieuen ihesus. daer wilic in. en trouwen ic wille H*et is goet dat wi hier
[10] sijn sprac sint *peter* doen hi ghesien hadde die claerheit des verwandelden
[11] scoenen *ihesus M*er het was om niet die tijt en was
[12] doen noch niet comen. hi moest vanden berghe der staringhen
[13] weder hier neder in hem seluen *A*lsoe moeten wi oec weder hier
[14] neder tot onser materien vallen. om den hertsen zueten ihesus
[15] onsen goeden herde.

aant. aant. **[Hs. Br. 1.]**

XXI.

[1]
[2] + **J**ohannes die godlike minnare die wart teenen male gheopenbaert
[3] die glorie ende die heymelicheit gods des ewichs leuens. *O*nder +cxxxviij*b*, reg. 22.
[4] ander dinghen die hi sach. *S*o sach hi enen *ceraphin* vlieghen inden
[5] throen gods mit **.**vi**.** vloghele. *E*nde sijn sanc was helich helich
[6] + helich is onse heere god. *C*eraphin ‖ is also vele ghesproken *A*ls
[7] die berrende is in die minne gods *E*nde beteekent een minnende +cxxxviij*c*.
[8] ziele die daer ontsteken is ende bernende in die minne gods godlike.
[9] *D*ese ziele sal hebben **.**vi**.** vloghele. *D*eerste vloghel is. *D*at so
[10] sal versmaden dese weerlt ende al haer rijcheit. *W*ant *cristus* spreect
[11] het ne mach niemen **.***ij***.** heeren dienen die contrarie sijn. *N*iemen
[12] en mach gode dienen mit ganser herten ende der weerlt volghen.
[13] *H*ier omme salmen die weerlt versmaden. *D*ie ander vloghel is
[14] minne ten hemelschen dinghen *E*nde dit seit *Sente pauwels O*nse
[15] wandelinghe sal sijn inden hemel. *D*ie derde vloghel is sijns selues
[16] of te gane. ende hem seluen niet te behoudene in gheenen dinghen
[17] uterlike noch inderlike *E*nde dit spreect cristus / die mj volghen
[18] wille die verloechene sijns selues ende volghe mj *D*ie vierde vloghel
[19] is dicke hem te oufenne in helighen ghepeynse ende in claerheden
[20] + siere consciencien. *D*ie | vijfste vloghel is een claer bekennen godliker
[21] wijsheit ende vulmaecten wille hebben haer ghenouch te sine +cxxxviij*d*.
[22] altoes wanneer dat hi van binnen wert ghemaent vander waerheit
[23] gods. *D*ie seste vloghel is te hebbene een berrende begheerte om
[24] quite te sine des kaerkers vander doot zijns eyghins lichamen ende
[25] in te wonene mit *cristus E*nde dit is dat *Sente pauwels* seit Ic onsalich
[26] mensche wie sal mj verlossen vanden karkere des doots dat ic
[27] wone mit cristus *D*it sijn .vj. vloghele eenre minnender zielen. *D*aer
[28] mede dat so vlieghen sal omtrent den throen der heligher drieuoudicheit
[29] *E*nde sal singhen drie waerf helich helich helich. *D*at is helich
[30] is die vader. helich is die sone. helich is die helighe gheest. *D*ie
[31] vader in siere gheweldicheit *D*ie sone in siere wijsheit *D*ie helighe
[32] gheest in siere grondeloeser ontfaermicheit *D*ese ziele die aldus

[1] aant. ontgaen is haer zeluen. *E*nde ‖ allene bernende is in die minne gods+
[2] die is ghelijc den *ceraphin Sente pauwels* spreect. *D*ie minne gods is +141a.
[3] ghegoten in onse herten vanden helighen gheest die ons ghegheuen
[4] is. *N*u spreken wi vander minnender zielen die ouermits der godliker
[5] minnen sal werden ghelijc den ceraphin. *D*ese minne werct in
[6] volcomenen menschen drie dinghen. *T*eerste is dat die mensche
[7] ghedoot sal werden gheestelike. *W*ant die minne is staerc als die
[8] doot. *D*it spreect *Sente pauwels* ghi sijt doot ende hu leuen is verborghen
[9] mit cristo in gode *E*nde elc dode heuet drie dinghen. *T*eerste
[10] is dat hi ghelijc staet alre dinghen eere ofte oneere. *T*ander is dat
[11] hem alle hitte vergaen is. *T*erde is dat sine ieghenwordicheit versmaet
[12] is van allen lieden *W*illen wi spreken van eenen mensche
[13] die doot sal sijn gheestelike. *D*ie sal dese voerseide drie dinghen
[14] in hem hebben gheestelike. *T*en eer ‖ sten male so sal hi ghelijc+
[15] staen ende onbeweghelic alre dinghen ghelijc ende onghelijc. +141b.
[16] *E*nde sal also gheerne sijn versmaet. als te hebbene eere ende
[17] vordeel van eerderike. *W*ant *Sente pauwels* spreect. *I*c hebbe alle
[18] dinc gheacht als linghene onder mine voete om te behoudene
[19] alleene *cristus. A*lso segghe ic dat die mensche ledich sal staen alre
[20] dinghen ende doot *E*nde also cleyne achten alle ghescepene dinghen.
[21] Als of god nye dinghen ghescepen hadde *E*nde also ledich staen
[22] in sijns selues sake ende alre creatueren. *A*lso hi ledich is der dinghen
[23] die niet en sijn. *D*it is dat eerste poeint dat de mensche hebben sal
[24] die gheestelike doot sal sijn. *D*at ander poeint is dat die mensche
[25] ontgaen sal sijn alre ongheordineerder hitten. *S*o dat die cracht
[26] der minnen in hem heeft ghedoot alle natuerlike ghenouchten
[27] *E*nde oec die nighinghe totten sonden. *D*at die gracie gods so
[28] ghebonden heeft die nederste crachte of partie des menschen dat
[29] so altoes onderdanich si der ‖ ouerster redenen. *D*at derde poeint+
[30] is datmen hebben sal dat is dat die ieghenwordicheit sijns leuens +141c.
[31] pine si allen werliken herten. die minners sijn der vergancliker
[32] dinghen. *W*ant paulus spreect die werlt is mj een cruus ende ic
[33] der werlt *A*lso sal die mensche leuen mit gode ende doot sijn
[34] der werlt *D*at die werlt anxt hebbe voer sijn leuen *E*nde dat hi
[35] ghecruust werde van haren leuene. *W*ant elc wachte hem dies.
[36] *A*lso vele als hi ghemint is vander werlt. *A*lso vele is hi ghelijc
[37] der werlt. *W*ant ghelijcheit is zake der minnen. *E*en ander poeint
[38] werct oec minne *D*at is dat so den mensche doet quellen na die
[39] dinghen die hi mint. *D*it seit die bruut inder minnen bouke. *S*egghet
[40] minen lieue dat ic quelle van minnen *D*it werct die minne gods

[1] aant. dat die mensche alle creatueren vergheet *E*nde allene heeft een
[2] inwindich quellen ende een inwindich begheeren na gode. *N*och
[3] + werct die minne een ander. dat die ziele wert ‖ ghetransformeert
[4] in gode. *Sente Augustijn S*eecht so wat die mensche mint dien is hi +141d.
[5] ghelijc. *M*int die mensche dan gode. *S*o wert hi ghetransformeert
[6] in gode. *w*ant minne maect ghelijcheit in desen ouersten werke
[7] *E*nde dan so doet die gheest sijn hoechste doot. *W*ant hi ontfaet
[8] een minlic steruen ouermits die gracie ende een godlic beroeren
[9] bouen gracien**.** dat die mensche beuint in hem seluen eene voersmaec
[10] des ewichs leuens. *E*nde dit is der werlt onbekent. Ende
[11] hier omme so siet allene die weerlt die uterste hartheit *D*aer mede
[12] dat dese mensche is een cruus allen weerliken herten. *M*aer sine
[13] bekennen niet die inwendighe soetheit *E*nde dat verholen leuen
[14] dat die mensche heeft mit gode *D*it spreect *Sente ian* / dat wi sijn
[15] comen vander doot int leuen want wi minnen *D*it hoert dan elken
[16] mensche te hebbene die daer wil wesen een *Ceraphin* ende ‖ volcomen
[17] + te sine. *A*lsoet hier moghelic is in desen leuene. *D*at ons
[18] dit ghescie des helpe ons god. *A*men +142a.

Aanteekeningen

Indeeling der Aanteekeningen.

De tekstuitgave geschiedt handschrifts-gewijs: telkens wanneer een nieuw gedeelte begint, wordt het betreffende hs. in de aanteekeningen in het kort besproken. Daarna volgen, naar bladzij en regel der uitgave gerangschikt, de annotaties. Deze zijn drieërlei: in de eerste rubriek geven wij de palaeographische verantwoording van den tekst (α), in de tweede de varianten (β), terwijl de aanteekeningen die dienen om den tekst te verduidelijken, in de laatste rubriek zijn ondergebracht (γ).

De volgende teekens werden gebruikt:

*)	- voluit in het hs.
|	- regel-wisseling in het hs.
‖	- pagina-wisseling in het hs.
>	- veranderd in.
<	- veranderd uit.
5	- regel 5 in de tekst-uitgave.
;	- dezelfde regel.
gesch. v. w.	- in het hs. aaneengeschreven met het volgende woord en later door een streepje gescheiden.

Handschrift Br. 2.
(p. 211-244; zie tevens p. 275-278).

Dit hs. neemt onder onze Tauler-hss. een bijzondere plaats in, doordat de 'opera spuria Tauleri' die erin voorkomen, voor het meerendeel in geen enkel ander hs. werden aangetroffen. De kopiïste schreef ze alle aan Tauler toe, blijkens de aanteekeningen aan het begin en het einde der verzameling (zie boven, p. 17, 18). Drie dezer stukken kennen wij als sermoenen van Eckehart uit P f e i f f e r 's editie.[1] Door Q u i n t 's omvangrijke critische verhandeling over Eckehart's Duitsche preeken is aan het licht gekomen dat ons hs. voor de tekstcritiek van deze sermoenen van groot belang is: op vele plaatsen is Q u i n t met behulp van den tekst van Br. 2 in staat geweest P f e i f f e r 's lezing te verbeteren.[2] Voor Eckehart's tweede sermoen **(E. I, 2)** is ons hs. eigenlijk de beste bron. Minder goed is de redactie van de twee andere preeken, **E. I, 6** en **E. I, 42** - op zichzelf van groote waarde daar zij behooren tot de weinige stukken, waarvan Eckehart's auteurschap vast schijnt te staan[3] - doch ook hier treffen wij nog wel eens zeer belangrijke varianten aan. Zoo werd het belang van de mnl. lezing van E. I, 6 door Q u i n t onderschat: hij zag nl. over het hoofd dat een uiterst belangrijke passage, die in de geheele Duitsche overlevering bedorven is, met behulp van Br. 2 te verbeteren is (P f . II, p. 36, r. 16: *sele* moet zijn *engel*!). Het eerste gedeelte van E. I, 42 treffen wij, zooals wij reeds zagen (p. 141), bovendien aan in G. 1 en L. Wij hebben de varianten dezer hss. in de aanteekeningen opgenomen. Na E. I, 2 drukken wij nog een tractaat af, nr. **I**, dat bijna zonder merkbaren overgang daarbij aansluit, doch slechts den *textus* met dit sermoen gemeen heeft. In deze verhandeling heeft men getracht allerlei scholastiek-theologische begrippen voor leeken toegankelijk te maken. Voor de geschiedenis der philosophische taal, een gebied dat nog nauwelijks ontgonnen is, zal dit stuk dus een merkwaardig document blijken te zijn. Voor de verklaring van den tekst heb ik mij gewend tot Prof. F. S a s s e n uit *Nijmegen*, wiens geleerde annotaties, bijna alle parallellen uit T h o m a s v a n A q u i o n 's *Summa Theologicae*, den lezer in staat stellen

1) F. P f e i f f e r , *Deutsche Mystiker* II, p. 10, 33 en 140.
2) J. Q u i n t , *Die Ueberlieferung der deutschen Predigten Eckeharts textkritisch untersucht*. Bonn, 1932.
3) E. I, 6 bevat op p. 227, r. 27-28 een van Eckehart's veroordeelde stellingen, (zie beneden, p. 376) en p. 232, r. 8 sq. werd onlangs aangehaald als bewijsplaats voor de verwantschap van E. I, 42 met Eckehart's *Quaestiones Parisienses* (zie beneden p. 378).

zich eenigszins te oriënteeren in deze stof. Ik maak van de gelegenheid om hem daarvoor openlijk dank te zeggen, gaarne gebruik.

Dit voorbeeld van scholastieke theologie 'in usum delphini', in casu 'sanctimonialium', werpt overigens een helder licht op den hoogen trap van beschaving die de nonnen van *Galilea* bereikt hadden. De schrijfster van het hs., *suster alijt die priorinne*, was een vrouw van meer dan gewone ontwikkeling. Zooals wij zagen (p. 18 sq.), vervaardigde zij zelf vijf sermoenen naar punten van Jordanus - vermoedelijk *Jordanus van Quedlinburg* - van wien zij een tweetal preeken had afgeschreven. Aan het einde hiervan (p. 21) richt zij persoonlijk het woord tot haar lezers. Dat zij schreef voor een intellectueel publiek, blijkt uit het karakter van de stukken die wij in ons hs. tusschen de sermoenen van Tauler aantreffen. In de inleiding hebben wij ons een oogenblik bezig gehouden met de uiterlijke verschillen die de hss. onderling vertoonen: de inhoud logenstraft onze uitkomsten niet. In het prachtig bewaard gebleven folio-handschrift uit *Galilea*, geschreven door de fijne hand van een vijftiende-eeuwsche aristocrate, in een taal die reeds de kenmerken vertoont van hetgeen wij tegenwoordig 'algemeen beschaafd' zouden noemen, zal men tevergeefs aardige exempelen, fantastische verhalen en dergelijke zoeken. De lectuur die in dit klooster geliefd was, is wel in de eerste plaats mystiek-theologische literatuur (maar dan met een speculatief tintje) en het is niet toevallig dat juist in dìt hs. drie sermoenen van Eckehart voorkomen, hoewel het bij ons vaststaat dat niet zuster Alijt degene was die de verboden waar onder de vlag van Tauler binnensmokkelde; daarvoor kennen wij haar te goed uit haar naschrift. Intellectueel waren de nonnen van Galilea, zonder dat wij echter kunnen zeggen dat de sfeer intellectualistisch was. De volgende stukken, **II**, **II** en **IV** getuigen daarvan. Ook hier, evenals bij Eckehart, worden herhaaldelijk veelweterij en subtiliteiten ten achter gesteld bij de kennis Gods die op een *onweten* berust, de Θεῖα ἀγνωσία. De stof die in al onze hss. behandeld wordt, is overal vrijwel dezelfde: de nietigheid van het *werkende leven* voorzoover het geen geestelijken achtergrond heeft, de verdieping van het begrip *armoede* en het betrekken van het gansche leven op een wederkeerig zoeken van God en de ziel. De vorm echter, waarin deze gedachten gegoten zijn, is verschillend: niet het aanschouwelijke, niet het streven naar concretiseerende en verduidelijkende plastiek overheerscht - zooals bijvoorbeeld in het later te behandelen hs. U. - maar wel het intellectueel beheerschte, de logische betoogtrant en strengheid van compositie. Hs. U. levert ons passages over, die in prachtig beeldenrijk proza geschreven zijn, de onzegbare belevingen omscheppend in een plastische taal, vol verbeeldingen, maar dit proza is verbrokkeld en mist de stilistische eenheid van de tractaten uit Br. 2. Zoo treffen wij in laatsgenoemd hs. een *stijl*-figuur aan als het woordenspel met de beide beteekenissen van *liden*: ons *lijden* en de oude beteekenis *voorbijgaan*, *achter zich laten* (zie p. 238 sq.). Met de tractaten II, III en IV bevinden wij ons heelemaal in het milieu van Eckehart en ofschoon wij van geen dezer het origineel hebben kunnen vinden, blijkt toch uit parallelle passages en woordenkeus duidelijk de herkomst uit Eckehart's omgeving.

Van nr. **V** is de oorspronkelijke lezing bekend: het is een vertaling van

Das Buch von den drei Durchbrüchen (D o l c h , § 146), door D e n i f l e in 1879 uitgegeven achter zijn studie 'Taulers Bekehrung kritisch untersucht'. Zooals wij reeds zagen (p. 141), komt het eveneens voor in de hss. L. en G. 1. Behalve de varianten dezer hss. hebben wij ook de lezing van D e n i f l e 's tekst af en toe in de aanteekeningen opgenomen. Ons hs. volgt vrijwel den uitgegeven Duitschen tekst, doch ook met de varianten daarvan vertoont de mnl. lezing punten van overeenkomst. Eén verschil met den tekst van D e n i f l e is van belang om even bij stil te staan: een paar maal wordt Eckehart genoemd, waar onze tekst den naam weglaat en dien vervangt door *Een leerare sprect* of *Een groot meester sprac*, een merkwaardigheid die ook bij D e n i f l e 's varianten op te merken valt. Wij vestigen er tevens de aandacht op, dat hoewel in hs. Br. 2 herhaaldelijk *dicta Eckardi* voorkomen, diens naam nergens vermeld wordt!

Diatect: De taal van het hs. vertoont hier en daar Vlaamsche-, resp. Westvlaamsche kenmerken: *zoe* (= zij, 276b), *geroupen*, *slouch*, doch over het algemeen zou men eerder kunnen spreken van een Vlaamsch-Westbrabantsche omgangstaal, waarin men, evenals tegenwoordig in de hoogere standen, de dialect-eigenaardigheden onderdrukte. Als voorbeeld geven wij de volgende doubletten: *vutslouch - sloechse*, *zuekende - boec - bouc*, *brueder - moeder*, *bekinnen - bekennen*, *ondersceet - ondersceit*, *helege geest* (1 × *heylege geest*) - *heilich*, *wenich - weinich*, *wisheden - wiisheiden*, *belde - gebeeldt*, *zin - ziin*, *cochten - vercoochten*, *geverwet - gevarwet*, *vrucht - locht*, *wlmaecter - volcommen*, *luttel - lettel*, *zondare - zondeere*, *gheet - gaet* etc. Germanismen als *wunchliken*, *cleine voge*, *leert* (ledig maken), *in desem tempel* zullen wel uit het voorbeeld stammen.

Uitgave: Wij hebben den tekst zooveel mogelijk diplomatisch afgedrukt. Slechts op enkele plaatsen is deze verbeterd, doch alleen daar waar wij zekerheid meenden te hebben. Had ons hs. met andere hss. een fout gemeen en was deze dus niet aan de kopiiste te wijten, dan lieten wij haar meestal ook in den tekst staan. De verbeteringen door latere handen aangebracht, hebben wij niet in den tekst opgenomen. De leesteekens van het hs. zijn gehandhaafd, doch daar ze vaak moeilijk te onderscheiden waren van die van een latere hand, werden ook deze opgenomen. Deze fraseeringen doen zich meestal voor als haken, strepen, vraagteekens e.d. In onze uitgave zijn ze weergegeven met een loodrechte streep (zie boven, p. 25). Omdat wij in de aanteekeningen van deze streep steeds gebruik maken om het einde van een regel in het hs. aan te duiden, hebben wij om verwarring te voorkomen in die voor hs. Br. 2 de letters *n.r.* gebruikt. Daar het hs. niet gerubriceerd is, komen er geen parafen voor, doch wel teekens die deze voorloopig representeeren. Wij begonnen in zulk geval een nieuwe alinea. Waar representanten voor lombarden stonden, hebben wij een vette letter ingevuld. De vette letters van de opschriften bedoelen de zware letters die het hs. ter plaatse heeft, weer te geven.

p. 211	α	**10** hier} *hs.:* h' **13** moetti} *hs.: in marg.* hij *ingev.* (*corr.*)[1] **16** creaturen *) **20** worden *).

1) Hiermede wordt de oudste hand bedoeld.

p. 212 α **1** maer *) **8** nie} *hs.:* **<** niet **12** want} *hs. hiervóór: representant van* **q 13** adel} *hs.: in marg.* dat wesen (*corr.*) **14** [geboerten]} *naar de gezamenlijke Duitsche hss.* **18** wert *) **20** pauwels} *hs.: onderstreept***;** gesciende} *hs.:* gescie- *in ras.* **26** zondeere *) **36** altehans} *hs.:* -hans *buiten afschr.* **38** noch} *hs.: gesch. v.w.* **39** ende} *hs.:* ende ‖ ende.

γ **20** doen hem} *versta:* doen god hem **23** Alzoe} *versta:* zoo verging het den zaligen ook. *De meeste Duitsche hss.:* alse die seligen. Unde von überfl...., *hetgeen duidelijker*, *zooal niet juister is*.

p. 213 α **9** mer *); meer *) **12** ontgaen} *hs.:* **<** ongaen **16** heb[b]en} *hs.:* heben **19** alder} *hs.:* **<** der **25** omme} *hs.: gesch. v.w.*; dat} *hs.:* d *op* t **26** zondare *) **31** ghebaert *) **33** haer} *hs:* h' **35** gevragt} *hs.: 2^{e}* g *heeft geen lus. Misschien staat er* gevraeit.

γ **32** *sq.*} *versta:* waarom zal men den dienst dier krachten hiertoe dan vrij maken en hen in rust houden? *Deze lezing wijkt eenigszins of van die van* P f ., *doch geeft de bedoeling goed weer*.

p. 214 α **1** gebaert} *hs.:* geb't **6** des h.} *hs.:* d *op* h **11** Augustin}

hs.: onderstreept **12** lichame} *hs.: gesch. v.w.* **19** zweerde *) **21** zwaert} *hs.:* zw't **27** hadde} *hs.: gesch. v.w.* **29** en} *hs.:* e *op* a **34** hier} *hs.:* h'.

γ

6 des sprekens} *de meeste Duitsche hss. hebben* smeckens, *hetgeen met het oog op 'zien' en 'hooren' origineel schijnt*. **14** *sq*.} P f . *is minder uitvoerig en* Alexander *wordt niet genoemd. Hier schijnt een vermenging te hebben plaats gehad van twee verhalen: de dood van* Archimedes *te* Syracuse (L i v i u s , XXV) *en* Alexander'*s bevel om het huis van den dichter* Pindarus *te sparen bij de verwoesting van* Thebe (P l u t a r c h u s , Alexander XIX). *Hieruit blijkt ten overvloede*, *dat de Duitsche lezing die* Alexander *niet noemt*, *de oorspronkelijke is*. **24** ingegoten} *vgl.* V e r d a m *III*, *870; hoewel het woord mogelijk is*, *komt* P f e i f f e r '*s* in gezogen *mij voor oorspronkelijk te zijn*. **40** In my en mach} *Met* Q u i n t *te veranderen in:* En mach in my.

p. 215

α

7 waert} *hs.:* w't **20** es} *hs. hiervóór:* was, *doorgeh.* **21** ihesus cristus} *hs.: onderstreept* **24** zwaert} *hs.:* zw't.

γ

2 sal} *met* Q u i n t *te veranderen in* al; doen} = doen? **3** die *tot* beelde} *met de beste Duitsche hss. te lezen:* die sien aen in god een beelde **7** waert} =

Waert **22** noemt} = zalt, *dus versta:* telt, van belang acht (Q u i n t , *p. 35*) **25** sweger} *zie Luc. 12: 53* (*waarschijnlijk uit het hoofd geciteerd*). *Mogelijk met de oude drukken te lezen:* swester **27** ende *tot* es} *ontbr. in bijna alle hss. Alleen hs. Bra. 3* (*zie* Q u i n t , *p. XLII*) *heeft iets overeenkomstigs:* unde dir inne ist, *hetgeen ons juister voorkomt dan de lezing van ons hs*.

p. 216 α **11** gheedelt} *hs.:* gedeelt, - *in marg.* (*corr.*) **29** edelder} *hs.:* **<** gdelder **39** es} *hs.:* s *op* 1.

γ **9** *De emendaties vinden steun bij de geheele Duitsche overlevering. Hier is de Θεῖα ἀγνωσία van* D i o n y s i u s *bedoeld. Zie ook p. 294*, *r. 17*, *waar dezelfde gedachte ontwikkeld wordt* **22** ende *tot* seluen} B ü t t n e r *vertaalt:* das Sehen weist mehr hinaus, schon die Tätigkeit des Sehens selber. *Vergelijk hiervoor de spreekwijzen:* zijn blik richten op, zijn oog op iets vestigen *enz.* **35** gebaringe} Q u i n t (*p. 29*) *heeft over het hoofd gezien*, *dat ook ons hs. een bedorven lezing heeft: lees* begeringe **37** geliict} Pf.: ebenmezig.

p. 217 α **1** se} *hs.:* **<** so 5 haer} *hs.:* h' **7** dyonisius} *hs.: onderstreept***;** waert} *hs.:* w't **19** amen} *na dit woord begint op nieuwen regel*, *zonder merkbaren overgang*, *het volgende tractaat* **34** dat es} *hs.: in marg. ingev.* (*corr.*).

γ **8** alderverlichst (*10* verlichte)} *alle Duitsche hss.:* alle fürliefe (fürliefe). *Dat* fürliefe *origineel is*, *blijkt wel uit* voerloepen *in reg 15 en 16*, *dat wèl juist vertaald is*. (*Zie hierachter p. 316*, *r. 35 sq.*) **18** geboren} *lees* g. waert **28** Quia deus uno actu et se

et omnia intelligit, unicum verbum ejus est expressivum non solum patris, sed etiam creaturarum (T h o m a e A q u i n a t i s Summa Theologicae I, 34, 3) **34** ondersceet der pers.} distinctio personarum **35** ond. na d.} dist. realis **36** ond. d. red.} dist. rationis **37** distinctio realis: una res non est alia.

p. 218 α

8 *2^e^* × moeten} *hs.:* moe *en dan n.r.* moeten **13** nature} *hs. hierna spatie voor* ¶ *zonder representant* **21** hier} *hs.:* h' **23** hier *) **35** zinne} *hs.: als bij 13*.

γ

3 dinclic} realiter. *Zie* T h . A q ., S. Theol. I, 30, 1 ad 2. **9** na redenen} de distinctio rationis is een onderscheid dat ons verstand in de dingen legt; zoodanig zijn de onderscheiden die betrekking hebben op de essentia Dei (wezene), afgezien van bovengenoemde distinctio realis personarum in Deo**;** Alse *tot* nature} Als wij zeggen, dat in God onderscheid is tusschen essentia (wesen) en natura (wezen opgevat als principium operationis), dan is dat slechts een distinctio rationis; realiter (dinclic) zijn die twee in God hetzelfde **14** *sq*.} Dit geldt ook van de natuur van de geschapen dingen. Ook bij hen bestaat tusschen essentia en natura slechts een distinctio rationis, maar: in creaturis essentia et

operatio distinguuntur realiter, in Deo autem operatio est ejus essentia: una res in Deo essentia, natura et operatio. **24** want *tot* werc} omnis natura ex operatione cognoscitur**;** Nv *etc.*} het licht dat van God uitgaat, de Zoon, lumen de lumine, is van Gods wezen niet verschillend (S. Theol. I, 27, 1). Het is een verstandelijke werking Gods (inder wize eens vernuftichs wercs):

tusschen Gods wezen en Gods werk is slechts een distinctio rationis. Door die ‘vernuftige werking’ ontstaat echter in God een dubbele relatio: paternitas-filiatio. Deze relationes zijn in God realiter subsistentes: paternitas subsistens est persona patris; filiatio subsistens est persona filii (S. Theol. I, 30, 2; I, 33, 2) **32** Die *tot* wesene} Pater non procedit ex divina essentia, sed originem habet in essentia Dei (*vgl.* S. Theol. I, 29, 4) **40** begin s. begin} principium sine principio (*vlgs.* T h . A q .: principium non de principio, S. Theol. I, 33, 4).

p. 219 α **3** beydere} *zie p. 218 sub. 13* **19** hier} *hs.:* h' **22** bewijst} *hs.:* **<** bewȷt **27** dat} *hs.:* van, *in marg. vervangen door* - (*corr.*) **30** woort} *hs.:* **<** wort; *in marg.:* nota (*corr.*).

γ **1** Filius est principium principii (*vlgs.* T h . A q .: principium a principio, S. Theol. I, 33, 4) **2** Spiritus Sanctus ex Patre et Filio procedit: een processio amoris (S. Theol. I, 27, 3). **4** *sq.*} Lumen divinum (= Filius) realiter non distinguitur ab essentia divina, differt autem ab essentia secundum rationem (S. Theol. I, 28, 2) **8** *sq.*} Pater non intelligit essentiam divinam tamquam essentiam, sed tamquam naturam (i.e.

tamquam principium operationis, generationis et creationis) **10** iegenworp} objectum**;** na wezelike w.} secundum essentiam **11** vernemene} intelligentia**;** na w.d. naturen} sec. naturam **13** hier *tot 19* beelde} Pater intelligendo se tamquam imitabilem in creaturis concipit verbum (S. Theol. I, 34, 1 sub 3 *en* 3); God begrijpt zichzelf als een beeld van alle dingen (exemplar omnium rerum) d.w.z. als een voorbeeld van alle wezensvormen der dingen (S. Theol. I, 35, 1-2). **16** hem} = hi hem **24** vutulot} processio **27-28** verbum dicitur conceptio intellectus; quicunque intelligit, ex hoc ipso quod intelligit, procedit aliquid intra ipsum, scil. verbum (S. Theol. I, 27, 1) **37** ziinder genatuerder natueren} *de uitdrukkingen* natura naturans (= God) *en* natura naturata (= wereld) *komen van* S c o t u s E r i u g e n a . *M*et genat. nat. *schijnt hier echter* natura naturans *bedoeld te zijn!*

p. 220 α

4 Niet} *hs. hiervoor een streepje*, *misschien repres. voor* ¶ **5** wort *)**;** wert *) **11** daer} *hs.:* d'**;** woirt} *hs.:* **<** vt + *eerste haal van een* u **16** niet.} *hs.: na stip nog een* | **32** waert} *hs.:* w't **34** hier} *hs.:* h' **37** onvernuftegen} *hs.: in marg. verv. door* onredeliken (*corr.*) **38** aristoteles} *hs. hiervoor:* S', *uitgerad*.

γ

3 Pater dicitur ingenitus, filius natus. **8** Aldus *enz.*} het onderscheid der Personen komt voort uit de relaties in God; inhangende} immanens **10** na verdraginghe}? **13** dit es sake} God schept de dingen volgens causae exemplares **15** *sq.*} *volgens A. zijn de* causae exemplares *van alle dingen in God* (*vgl. ook Joh. I: 3*) **37** Ende....} *Van hier af is de tekst zeer duister*

		en, *naar het ons voorkomt*, *corrupt. Het eerste gedeelte heeft groote overeenkomst met een stuk uit hs. Berlijn*, *germ.* 4^{0}. *1084* (*hs. Rsbr. M*^{5}), *fol. 12a sq.* (L a n g e n b e r g , *p. 190 sq.*).
p. 221	α	**28** meer} *hs.: in marg. ingev.* **32** hii} *hs.:* hii *en dan n.r.* hi.
	γ	**4** zomege meesteren} *wsch. zijn de stoïcijnen bedoeld*. **5** Die leeraren} A u g u s t i n u s *en al zijn aanhangers* **8** Sulke m.} T h o m a s A q .: potentiae sunt in anima tanquam accidentia in substantia (S. Theol. I, 87, 1) **9** Sulke} A u g u s t i n u s *c.s. onderscheiden de ziel en de vermogens niet wezenlijk*. **10** Sulke}?**;** inuallende}? **13** Dit *etc.*} intellectus est in potentia ad cognoscendum (*vgl.* S. Theol. I, 84-85) **20** dat} = datse **35** Paulus} *I Cor. 13:12*.
p. 222	α	**15** neygingen} *hs.:* < meygingen **16** harer *).
	γ	**1-3** S. Theol. I, 90, 4 **4** voncke} scintilla animae. *Vgl. ook V. 64*, *p. 347*, *r. 11* **6** na der wize gods} *d.w.z.* onmiddellijk **11** dat *tot* begriipt} de zielevonk i s wat zij kent **16** wanner....} in het andere leven is de ziel van haar kennis-door-beelden

bevrijd en kent zij alleen op de wijze der zielevonk.

p. 223 α **4** genisi} *hs.: onderstreept* **16** willic} *hs. hierna:* willic (*n.r.*), *doorgeh.* **21** groue} *hs.: gesch. v.w.*; gherne} *hs.:* gh'ne **22** als}' *hs.:* < Als (*2e corr.*).

p. 224 α **2** heere *) **29** die niet} *hs.:* d *op* n.

γ **1** met hem seluen} Quint Myst.: von in selber **11** ende....} *Beter* Quint Myst.: Unde die warheit begert dekeiner k. **23** dat niet} *subst.*; als *tot 24* es} Quint Myst.: als do du niht enwere.

p. 225 α **2** aldernaester} *hs.:* < aldermeester **7** Aldus} *hs. hiervóór: open plaats zonder representant voor* ¶ **31** voirt} *hs. hierna: punt èn schuin streepje*.

γ **7** met *tot* weerdicheit} Büttner *vertaalt:* zu gleicher Würdichkeit, Schulze-Maizier *slaat de passage over*. **20** wanneer siet} = wanneer hii siet **22** blijft} *juister is* blicket *van* Pf. **23** dat hem *tot* mach} Schulze-Maizier *vertaalt:* dass niemand ihm im Widerschein begegnen kann **24** alleene inder} = alleene: inder **37** ingel} Pf.: sele, *door* Quint *ten onrechte gehandhaafd:* de engel is geschapen, maar de ziel kan door de genade komen in den toestand, waarin zij was, toen zij nog

		niet geschapen was: ‘dan geraakt zij in haar niets niet (*den toestand van nog niet geschapen zijn*)’. *Voor* sleet *zie* V e r d a m *VII*, *1215*.
p. 226	α	**18** Jhesus} *hs. hierna:*? (*corr.*)**;** hii.} *hs.:* **>** hii? (*corr.*).

γ **26** *tot* **32**} Quint Myst. *emendeert* Pfeiffer's *tekst aldus:* unde sprichet alle vernünftige geiste in dem worte glich deme selben worte nach dem bilde, als ez inne blibende ist; nach dem so ez uz liuhtende ist, also ist ein iegelich wort bi ime selber niht gelich in aller wise dem selben worte, mê: sie habent mügelicheit enpfangen glicheit ze enpfahende von gnaden des selben wortes, unde daz wort, als ez in ime selber ist, daz hat der vater allez gesprochen mit dem worte und allez, daz in deme worte ist. *Onze tekst is te zeer corrupt*, *dan dat wij dezen zouden kunnen verbeteren*.

p. 227 α **9** onmeteliker *) **27** vterste} *hs.: gesch. v.w.*

γ **9** selue es *tot* een es} *Door homoïotel. een stuk uitgevallen*. Quint Myst.: diu er selber ist, in der wisheite sich der vater selber bekennet mit aller siner veterlicher kraft. Unde daz selbe wort, daz ouch diu wisheit selber is, und allez daz da inne ist, daz is allez daz selbe einig ein **13** david} *Ps. 36: 10* **19** isticheit} Axters, Kultuurleven *VI* (*1935*), *p. 258*, *zegt dat het woord bij* Ruusbroec *een vertaling van* entitas *is*; *de uitgevers van* Ruusbroec *echter geven* quidditas, de scholastische wezenheid *op* (*III*, *p. 308*) **21**

		vutzweuende ende ouerzu.} Quint Myst.: uzquellende und überquellende **27** *tot* gods} *zie* Karrer-Piesch, *p. 96 sub 9 en p. 152 sub 9*; Théry, *§ II*, *4*, *9* (*p. 180*) *en § II*, *52* (*p. 258*) **28** vrede gods} Quint Myst.: dienste gotes.
p. 228	α	**11** bat} *hs.:* b *op* v **18** zoo} *ontbrak in hs.*, *ter plaatste* si *erboven ingev.*; *in marg.* zoo (*alles corr.*) **26** den} *hs. hierna:* hel, *doorgeh.* **34** minnet} *hs.:* minet, e *onvolkomen*.
	β	**2, 3** *Opschriften G. 1*, *L.: zie beschrijving* **5** leest} scrijft *G. 1* **11** die hitte} d. selue h. *G. 1* **12** heeft} *ontbr. G. 1* **18** zoo} *ontbr. G. 1*, *L.* **23** soe} *ontbr. G. 1*, *L.* **24** soudes} s. my *G. 1*, *L.*
p. 229	α	**13** můgge} *hs.: in marg. vervangen door* mozie (*corr.*) **15** en} *hs.:* en en (*n.r.*) **22** waer haer} *hs.:* w' h' **27** daer} *hs.:* d' **32** *tot aan p. 230*, *r. 3 in marg. een streep met* nota **37** voge} *hs.:* -oge *buiten de afschrijving*.
	β	**7** daer *tot* mint} daer die z. gode m.m. *G. 1; L. als hs.* < *G. 1* **17** mozie} mugghe *L.*, *G. 1* **21** ofte} ende *G. 1* **22** te anscouwene} aen te sc. *L.*, *G. 1* **23** a. ontbl.} a. bloet *G. 1*, *L.* **32** ende *tot* aensiet} ende du weder aensiet *L.*, *G. 1. De rest ontbreekt en met* Merct wel dat hier na volghet *sluit*

dan in beide hss. nr. V aan.

γ

12 meester} *vlgs.* A r i s t o t e l e s *is dit een gezegde van* D e m o c r i t u s (Περὶ ψυχῆς, B 7) **13** můgge} P f .: ein ameiz oder eine müggen **17** mozie} P f .: ameiz **18** meynt en waere} P f .: meinet

war. Were **28** Sente bernart} P f .: Boëtius (*zie het 3e bk. van diens* De consolatione philosophiae). **36** moet} = moetse **37** cleine voge} S c h u l z e -M a i z i e r : gesiebt**;** alzo *tot* wert} *te veranderen in:* alzo (= alse) een beelde gedragen werden. P f .: und als ein bilde getragen in min ouge.

p. 230 α

3 ic sie} *hs.:* sie ic, *omgezet* **6** beelde |} *hs.:* beelde **12** die} *hs.:* die die (*n.r.*) **14** gods} *hs.:* g *op* v **17** es.} *hs.: behalve punt door corr. nog een* | *toegev.* **26** aue.} *als 17* **29** [....]} *naar alle Duitsche hss. ingev.*, *zal met het wisselen der bldz. uitgevallen zijn*. **31** aldus. In} *hs.:* **<** aldus in (*2e corr.*) **33** sult} *hs.:* **>** selt? **36** s[och]te} *hs.:* och *uitgeradeerd?*

γ

1 een alsuken s.} = alsulken. *Vgl. nog heden in de spreektaal:* zukke **4** *sq.*} P f .: aber daz selbe bilde daz ensihe ich niht in eim anderen bilde oder in eime mitel, mêre: ich sihe ez âne mitel und âne bilde, unt daz bilde ist daz mitel, wan bilde ist ane bilde unde loufen âne loufen: ez machet wol loufende ..., *door* Q u i n t *naar den Bazelschen druk als volgt verbeterd* .. ich sihe ez âne mitel und âne bilde, w a n daz bilde ist daz mitel u n d e n i h t e i n a n d e r m i t e l wan bilde ist ane bilde unde loufen âne

loufen: ez machet wol loufende, unde groezi ist âne groezi, mêr: si machet grôz, unde dâ von ist bilde âne bilde, wan ez wirt n i h t gesehen in eim andern bilde. Daz êwic wort ist daz mitel unde daz bilde selbe daz dâ ist âne mitel und âne bilde, ûf daz diu sêle in dem êwigen worte got begrîfet unde bekennet âne mitel und âne bilde.
S c h u l z e-M a i z i e r *vertaalt deze passage aldus:* dies Bild selber aber, das sehe ich nicht in einem anderen Bilde oder in einem Vermittelndem, sondern ich sehe es unmittelbar und ohne Bild, weil das Bild selber das Vermittelnde ist und nicht ein anderes Vermittelndes. Das Bild ist ohne Bild, weil es nicht gesehen wird in einem andern Bilde *en voorts*, *wat er volgt overslaande:* Das ewige Wort ist selber das Vermittelnde und das Bild, das da ist ohne Vermittelndes und ohne Bild, auf dass die Seele in dem ewigen Worte begreife und erkenne unmittelbar und ohne Bild. *Het volgende geeft de bedoeling wellicht weer:* Het beeld, dat bemiddelende kennis van God geeft (het Eeuwige Woord), is niet zelf weer bemiddeld: er is geen beeld van het beeld waardoor wij het laatstgenoemde zouden kennen. In zooverre is het beeld van God dat wij kennen, absolute kennis (= kennis van het beeld zèlf) en kennen wij God

middellijkabsoluut Eckehart *vermijdt het*, *God als voorwerp van onze kennis op een oneindigen afstand van bemiddelingen te plaatsen: er is één bemiddeling*, *maar deze kennen wij absoluut en in zooverre ook God absoluut. Om wat er volgt te begrijpen is*, *in overeenstemming met de Duitsche teksten*, *een omzetting noodig: r. 7* es loepen **>** loepen es. *In deze passage wordt de verhouding:* kennis van voorwerp - kennis van het beeld daarvan *geïllustreerd met die van* loepen - loepen

en groetheit - groetheit; *het schijnt dat* Eckehart *hier doelt op een beeld in onze kennis van* loepen *enz. Dit beeld is de 'idee' van* loepen. *Naast die idee kennen wij ook nog concrete voorstellingen van* loepen. *Deze staan als volgt tot elkaar:* loepen es sonder loepen *maar* het maect wel loepen *d.w.z.* het concrete loopen is alleen mogelijk op grond van de idee. *Bezien wij nu het mogelijke verband met het* beelde, *als absolute* (*niet* in infinitum *voortgaande*) *bemiddeling tusschen kennis en voorwerp van kennis:* P l a t o *leerde de 'afbeelding' der idee in het concrete verschijnsel*, *waarbij dat verschijnsel dus 'lijkt op' de idee* (*zijn 'model'*). A r i s t o t e l e s *vraagt naar aanleiding daarvan*, *of er dan niet een derde iets moet zijn*, *dat máákt dat de verschijning op de idee lijkt* (*een soort van stempel of matrijs*) *en zoo* in infinitum. *Wellicht gaan de passages over* loepen *en* groetheit *daarop terug en is ook daarvan de bedoeling:* het beeld is absoluut beeld vàn het voorwerp, niet beeld van een beeld. (*Vgl.* T h . A q ., S. Theol. *I*, *12*, *9*). **10** daer af} *de conclusie:* En zoo is het Eeuwige Woord **18** wederwerkende} P f . *minder duidelijk:* wirkende. *Zie* V e r d a m IX, *2003 sub 3*. **21** nv es} *versta:* 'nv es' **39** niet. Doch} *versta:* niet: doch.

p. 231 α **2** soude |} *hs.:* soude·**;** en} *hs.:* **<** ende **4** anders} *hs.: in marg. ingev.* **11** zwerte} *hs.:* zw'te **17** daer} *hs.:* d' **18** eerde *) **24** miin} *hs.:* **<** inne**;** genuegt} *hs.:* n *is niet duidelijk*. **32** hier} *hs.:* h'.

γ **2** goets} *lees met* P f .: gods **7** verm. noch verm.} P f .: gemanges liden mac noch vermischunge. *Zie* V e r d a m *i.v.* gemanc **13** die...} P f .: Swer an mine kapun iht hafte oder dar uf iht buwete, der die kapun züge, der züge daz der mite daz daran haftet. *Met het oog hierop zullen wij in onzen tekst vóór* al (*r. 14*) ende *moeten schrappen*. **17** Die geest...} P f .: Der mensche, der niena uf gebuwen were, noch an niht enhaftete, der denne umbe kerte himel und erde, der mensche blibe zemale unbeweglich.

p. 232 α **4** daer} *hs.:* d' **5** sone|} *hs.:* sone· **7** hier.} *hs. behalve punt óók nog* | (*corr.*) **11** jn} *hs.:* In, *doorgeh.* **12** der} *hs.: in marg. vervangen door* dair (*corr.*) **19** werden*) **20** heylege} *hs.: gesch. v.w.* **28** noch} *hs.: erboven ingev*.

γ **9** blincket} *juister* P f .: bliket in. *Deze passage over de* vernufticheit *heeft* R. K l i b a n s k y *onlangs als parallel-plaats aangehaald in de uitgave der* Quaestiones Parisienses (*zie p. XVIII sq.; 17 sq.*).

p. 233	α	**3** O} *hs. hiervóór een open plaats zonder representant voor* ¶. **7** di} *hs.:* **<** gy*?* **8** waerdi} *hs.:* wdi **9** soude} *hs.:* e *op* i **10** datti} *hs.:* -ti *uitgerad. In marg.* hij *ingev.* (*corr.*) **12** gesciep} *hs.:* p *lijkt op* x **20** daer} *hs.: als 3* O **21** moeten} *hs.: in marg. ingev.* **26** wertstu} *hs.:* w'tstu
p. 234	α	**35** hair} *hs.:* **<** hairr **37** xpristůs *).

γ **4** *De eerste regels doen aan* Tauler *denken: vgl. V. 49* (*p. 220*, *r. 4*) **13** cristo} *nl. als moeder*.

p. 235 α **6** gheminden} *hs.: het* i-*streepje staat op den laatsten poot van de* m **15** met} *hs.:* < mett **28** die doen} *hs.:* i *op* e.

γ **9** in} *te verbeteren in* te*? Het schijnt moeilijk om een verband te ontdekken tusschen de passage van r. 9 tot 14* Ende *en hetgeen verder volgt. De bedoeling schijnt intusschen het volgende te zijn:* God heeft zichzelf in de creaturen gelegd tot een wonderlijken strik. Ja, Hij heeft zich gelegd voor de voeten der ziel: hoe de ziel Hem ontvangen wil, Hij trekt haar met de zoetheid der Godsbeleving (met ghemake), maar met lijden geeft Hij haar de sporen. Ziet, met alles wat God over ons laat komen, jaagt Hij mijn wil voort. Dit is Gods bedoeling in alle dingen. *Dit beeld doet denken aan* Eckehart'*s 69e sermoen* (P f . *II*, *p. 221*, *r. 31 sq.*). **25** di} *het schijnt dat hierna iets is uitgevallen*.

p. 236 α **2** gode} *hs.: gesch. v. w* **11** doren.} *hs.: behalve punt ook nog* | (*corr.*) **25** si en} *hs.:* < sire *)*?* **35** meyndy} *hs.: 2e* y *op begonnen* e*?*

	γ	**3** *Vgl.* Diederichs *p. 25*, *r. 32* **13** Alle *tot* make} *vgl.* Died.: *p. 35*, *r. 10-18* **25** moghen} *lees* moghe **34** Daer *tot* 39 Ende} vgl. Thomas van Aquino, *Summa Theologicae III*, *27.5*.
p. 237	α	**1** in} *hs.: 2 × in rasura* **23** god [d]aer} *hs.:* god' **29** stad ende} *hs. hierna:* volmome, *doorgeh.* **37** ende} *hs. hierna:* liede, *doorgeh*.
p. 238	α	**13** es} *hs.: erboven ingev.* (*corr.*) **22** bekinde} *hs.:* < bekint **31** sonder liden} *hs.: buiten de afschrijving*.
	γ	**11** Ja *tot* tiit} *versta:* tenminste wat het werkende leven aangaat **12** *Zie* Pf. *II*, *nr. 104*, *p. 337* **14** *Zie* Langenberg, *p. 197*.
p. 239	α	**7** volbrachte} *hs. hierna:* den wille, *doorgeh.* **24** ic} *hs.:* c *in ras*. **37** ic} *hs.: erboven ingev.*; Endaer *).
	γ	**19** al} = als **20** liidt} *Let op het woordenspel met de twee beteekenissen van* liden **26** aendacht} devotie.
p. 240	α	**11** hem} *hs.: op n.r. herhaald en doorgeh*. **14** [gelatene]} *Naar* Denifle **23** datti} *hs.:* -i *doorgeh.*, *in marg*. hij (*corr.*).
	β	**2** *ontbr. L.*, *G. 1. Onmiddellijk aansl. aan het 1e dl. van E. I*, *42:* Merct

wel dat hier na volghet **4**
toenemenden}
toecomenden

G. 1 **7** doirbroke} doerbreke *L.*, -breec *G. 1* **12** met *tot* gode} m.g. mede v.m. *G. 1*, *L.* **17** *ontbr. G. 1*, *L.* **23** dat es} dat oefeninghe is *G. 1*, *L.* **27** steruen} D e n .: st. an dem geist **29** cristum} beelde cristi *G. 1*, *L.*, D e n . **34** gebrůkende} werkende *G. 1*, *L.* **35** eůwich ende} e. is: die *G. 1*, *L.* **36** aensiene} D e n .: entsitzent.

γ

23 wat *tot* datti} D e n .: was des úbrigen si daz er *Het woord* úbrigen *werd bij de vertaling overgeslagen*, *waarschijnlijk daar men het niet begreep* (*zie var.!*) **33** ouersprinct} *vgl. boven p. 228*, *r. 36*.

p. 241

α

3 [...]} *Door homoïotel. uitgevallen. Naar L. hersteld* **9** en} *hs.: bovengeschr.* **15** wert *) **31** hier} *hs. hiervóór: spatie zonder repres. voor* **¶** **38** alte} *hs.:* **>** also (*2e corr.*).

β

1 eere} *ontbr. G. 1* **3** naturen also} n.: also moet hi doen enen afganc alre ouervlodigher sueticheit der naturen: also *G. 1* **7** lichten} licht *G. 1* **11** Gheestelike *tot* sciin} *ontbr. G. 1*, *L.* **12-20**} inwendighe, wtwendighe (*passim*) *G. 1*, *L.* **14** van gode} *ontbr. G. 1*, *L.* **16** werken} werken. wat dat die werken inw. of wtw. soe *L.* **23** *ontbr. G. 1*, *L.* **24** toenemenden} toecomende *G. 1* **28** wercke} werken *G. 1*, *L.* **29**

ende dat hi wilt} *ontbr. G. 1*, *L.*; Ende jnder} ende dier *L.* **34** dies} d. altoes *G. 1*, *L.* **35** god} *ontbr. G. 1*, *L.* **38** alte} also *G. 1*, *L.* **39** onderdanich} also o. *G. 1*, *L.*

γ

5 sommege meesters} D e n .: meister egghart (*vgl.* P f . *II*, *p. 685*, *r. 22 sq.*; P a h n k e , *p. 38*, *IV sub 1*) **6** smaect} hun welgevallig is **27** cr. d.n.} *versta:* in alles wat hem van nature overkomt, tegenover wat God in den geest hem doet beleven **28** wercke} *versta:* hi wercke. D e n .: sich got lăsse [und lasse in] wúrken wie er welle, [...] *naar de var. door* D e n . *ingev*.

p. 242

α

2 naer} *hs.: aan* r *is geknoeid*; [m]iin} *Naar G. 1*, *L.* **8** ziins} *hs.:* ziins *en op n.r.* siins **12** een leeraere} *hs.:* ons he'e een le'ea'e, ons h. *doorgeh.* **27** creaturen} *hs.:* -n *bijgeschr. en gesch. v.w.*

β

2 naer} aen *G. 1*, *L.* **7** groeter} enigher *G. 1*, *L.*; vůtwendich} wtw. in hem seluen niet en vonde dies hem verdrote ende in allen cr. *G. 1.* **8** hem seluen} in h.s. *L* **11** datti hem eenen} dat hi enen *G. 1*, *L.* **17** toenemenden} toecomende *G. 1* **19** *ontbr. L.*, *G. 1.* **21** wat *tot* nature} *ontbr. G. 1*; doirbreken} doerbroke *L.* **23** dorbreken} doerbroke *G. 1* **26** groote} *ontbr. G. 1* **29** creature} mensche: oft cr. *G. 1*, *L.* **33** ende *tot* ghesceppenesse} *ontbr. G. 1* **37** doorbreken

door} doerbroke in *G. 1* **38** door *tot* ende} *ontbr. G. 1*.

γ **34** inden} *lees* dan inden; D e n .: sunder in; alzoe *tot* gode} *ontbr.* D e n .

p. 243

α

6 tweeheit} *hs.: buiten de afschrijving* **7** ende} *hs.:* -e *tusschengeschr.*; alzoe} *hs.: op n.r. herhaald en doorgeh.* **8** ghesc. dingen} *hs.:* d. gh., *omgezet* **10** werdt *) **18** In} *hs. hiervóór: spatie zonder repres. voor* ¶; verstendeghen} *hs.:* -r- *bovengeschr.* **27** hy} *hs. hiervóór: repres. voor* ¶.

β

1, 9 do(o)rbroke} doerbreke *L.* **7** hem *tot* dor} *ontbr.* D e n . **9** Ende dezen} Ende die (*ingev.*) desen *G. 1*; inde onghesc.} D e n .: und alle geschaffenheit **13** Ende *tot* worden} *ontbr. G. 1* **20, 21** afganc} afgaen *G. 1* **23, 24** dorbreken} doerbroke *G. 1*; dor die} D e n .: in der **26** onder} neder *G. 1* **27** hy *tot* stoele} Hi die schoerde die houerdighe ghedachte sijns herten: hi settede die machtighe vanden stoel *G. 1*, *L.* **29** om} met *G. 1*, *L.* **30** maria} si *G. 1*, *L.* **35** hoe *tot* beelde} *ontbr. G. 1* **40** wat *tot* my} van god wat hi van my *G. 1*.

γ

4 want *tot* ander} D e n .: wan der da vindet dz ist eines: der geist der het funden; dz da funden wirt, dz ist dz ander: dz einig ein ist funden **14** ontwordenheit} D e n .: gewordenheit **16** gode} D e n . *hierna:* Von disem durchbruch sprach meister egghart: Under got und under gotheit ist als verre underscheid, als der himel ob der erde. Got der wúrket, dú gotheit wúrket

		nit. Si hat ŏch nit ze wúrken. Wenne nun der geist durch alle creaturen brichet und kumt in got: belibet er da nit, so ist sin durchbruch vil edler denne sin usflusz (*zie* P a h n k e , *p. 9 en 38*, *IV sub 2*) **36** Een groot meester} D e n .: Meister Ekkhart (*zie* P a h n k e , *p. 39*, *IV sub 3*).
p. 244	α	**22** den} *hs.: herhaald op n.r.* **26** god fiat} *hs.: buiten afschrijving*.
	β	**5** die} dat di(e) *G. 1*, *L.* **12** dat *tot 15* die} *ontbr. G. 1*, *L.* **16** juegt} iongher iocht *G. 1* **18** berechtinge} antwoerde *G. 1*, *L.* **23** Ende *tot* wilt} *ontbr. G. 1* **24** wilt} sijn w. *L.* **25** gadelic ende stondelic} daghelic ende scouwelijc *G. 1*, *L.* **26** fiat} Amen *L.*, *G. 1*.
	γ	**8** spreket} D e n . *hierna:* Dar zo sprichet meister Ekart: der mentsch der můss gar gelăssen sin der ... (*zie* P a h n k e , *p. 39*, *IV sub 4. Deze passage vindt men ten deele ook in* Eckehart's *96e preek*) **9** want *tot* wert} *De beteekenis is:* men moet zelf tot stilte gekomen zijn om het woord der stilte te kunnen hooren **14** jnsprekene} D e n .: gerůn **15** getale} D e n . *hierna:* und us dem selben grunt got sinen ainbornen sun usgeberend ist, uss dem selben grund wird er ă̈llú zit mit geberende, wan der sel grunt und gottes grunt ist ein grunt und dise geburt were nit minre

denne got selber ist. **16** een mensche *tot* commen} D e n .: wie der mensch sőlt han gelept von iugent uff, der zů dirre volkomenheit mőhte komen. *Evenzoo alle andere Duitsche hss. Met het oog op het volgende is de Nederlandsche lezing te verkiezen*.

20 aen *tot* stad} om Christus' mijns zoons wil, die immers aan het kruis den moordenaar vergiffenis schonk **23** Ende *tot* stondelic} D e n .: und die gnăd dú im iecz wirt iă̋rlich, lăt er nit abe si wirt im tă̋glich und stűndlich. *Ook hier schijnt onze lezing origineel:* de genade om te zijn hetgeen wij willen, wordt in potentie een deel van ons; laten wij niet af, dan wordt zij zóó, dat wij haar bij voortduring deelachtig zijn.

Handschrift G. 2 (deel IX). (p. 245-274).

Van het verzamel-hs. G. 2 geven wij allereerst deel IX uit, zooals wij zagen het oudste Nederlandsche Tauler-document dat wij tot dusverre hebben kunnen opsporen. Het behelst om te beginnen **V. 81**, de zg. *Cordula*-preek. W a c k e r n a g e l heeft er in 1876 reeds een uitgave van bezorgd naar hs. B. XI, 23 der Univ. Bibl. te Bazel (14e E.) en in lateren tijd drukte V e t t e r haar af naar hs. F. (o.c. p. 431 sq.). In onze inleiding hebben wij er reeds op gewezen, hoe belangrijk het is voor de kennis der Nederlandsche beschaving, dat omstreeks het einde der 14e eeuw juist dìt sermoen, dat onder het werk van Tauler uitmunt door zijn verfijnde psychologie, zijn weg verder gevonden heeft in onze literatuur. Het is nl. niet alleen reeds vroeg vertaald, hetgeen in dien tijd nog zooveel niet zegt, maar de hoofdgedachte daaruit vond ook weerklank in de harten, want zij werd verwerkt in een onzer Nederlandsche heiligen-levens, gelijk E m o n d s heeft aangetoond.[1)] Het sermoen is ons overgeleverd in twee redacties. Die van G. 2 - waarbij zich, gelijk wij betoogd hebben,[2)] G. 1 aansluit - is door interpolaties belangrijk uitgebreid. De herkomst dezer invoegingen hebben wij kunnen nagaan: p. 248, r. 26 tot 249, r. 3 is ontleend aan Eckehart's 91e sermoen, de twee andere, p. 251, r. 15-252, r. 36 en p. 254, r. 4-255, r. 7, aan diens *Reden der Unterscheidung*. Laatstgenoemde passages zijn ook verwerkt in het tractaat *Vanden XII dogheden*[3)], dat vroeger aan Ruusbroec werd toegeschreven.[4)] Hs. G. 2 neemt volledìger over dan de compilator van genoemd tractaat, zoodat *XII D*. als bron voor onze interpolaties niet in aanmerking komt. Intusschen is de wijze waarop de gedachten van Eckehart aan het geheel zijn geassimileerd, zeer harmonisch te noemen. Wij hebben hier weer een duidelijk voorbeeld van de manier waarop men de geschriften van den grooten mysticus ondanks het verbod toch binnenloodste! Van de lezing van G. 1, die in hoofdzaak overeen

1) o.c. p. 34.
2) p. 141, 142.
3) Zie *Ruusbroec* IV, p. 256, r. 13-21, 28-p. 257, r. 13, 21-25; p. 260, r. 24-261, r. 8, 12-21, 24-p. 262, r. 20.
4) Over de toeschrijving wordt nog steeds gestreden. De voornaamste argumenten tegen Ruusbroec's auteurschap zijn in het kort nog eens te boek gesteld in de inleiding op dl. IV van de nieuwe uitgave van diens werken.

komt met die van ons hs., geven wij de voornaamste varianten in het apparaat. In hs. Br. 3 komt het sermoen eveneens voor, doch in een lezing die de traditioneele zeer nabij komt. Wij drukken dezen tekst naast dien van G. 2 af en voegen er de varianten van hs. Hi. aan toe. De vergelijking van deze vier hss. met de bekende Duitsche overlevering leert, dat er zekere eenheid van lezing tegenover laatstgenoemde te constateeren valt, zoodat er dus verband blijkt te bestaan tusschen Hi. en de drie Nederlandsche hss. Zooals wij uit de varianten zien zullen, staat Hi. aan den anderen kant weer geheel op zichzelf, mede door eenige invoegingen, die wij volledigheidshalve ook in de aanteekeningen hebben opgenomen.

Aan het tractaat dat wij hierna afdrukken, **Cor. I, 15 + 16**, is de naam van Tauler eveneens nauw verbonden: het is een versmelting van de twee stukken, waarmee het oude hs. Vind. 2744 (Cor. I) de verzameling Taulersermoenen afsluit, nr. 15 en 16 der uitgave. In een bijna woordelijk met C o r i n 's teksten overeenkomende lezing, troffen wij ze ook aan in het eerste aanhangsel van hs. U. Wij drukken deze teksten parallel aan die van G. 2 af.

Het eerste gedeelte van ons tractaat **(Cor. I, 15)** is een ontroerende meditatie over het lijden des Heeren, een stuk Middeleeuwsch proza van groote schoonheid, dat in de lezing van G. 2 nog aanzienlijk gewonnen heeft, doordat ons hs. de storende indeeling in punten heeft weggelaten. Zoo is ook het rhythme der zinnen beter bewaard gebleven (zie p. 259, r. 18-20 bijv.). Zou aan dit gedeelte misschien een Latijnsch voorbeeld ten grondslag gelegen hebben? Wij hebben elders[1] ook eens kunnen aantoonen dat Middeleeuwsch proza, dat om zijn rhythme en gespannenheid plotseling modern aandeed, naar het voorbeeld van een Latijnschen tekst ontstaan bleek te zijn.

Ons hs. mist voorts het zevende punt, verreweg het langste van allemaal, en de samensteller weet met veel smaak den overgang naar het tweede gedeelte tot stand te brengen. De beide zinnen op p. 260a en 263a vloeien volkomen natuurlijk ineen: *Nv want hy dan van mynnen om onsen wille ghestoruen es soe heischt mynne een antwerde van desen doot. Oec van ons alst wel recht es soe dat wy leren wat steruen om sinen willen Nv spreken die meistere dat die mynsche sal steruen den sůnden* .... **Cor. I, 16** begint in U. met een uitspraak van *der meyster* over *viereleye steruen*. Deze worden alleen genoemd, doch niet nader behandeld: G. 2 vermijdt wederom om over vier te spreken, omdat ze toch niet nader worden uitgewerkt en bewijst meer begrip van compositie te hebben. Met C o r i n[2] zou men desnoods kunnen volhouden dat alleen het eerste, het *steruen den sonden*, behandeld wordt: eigenlijk is nr. 16 een uiteenzetting naar aanleiding van in dien tijd actueele quaesties nopens het communiceeren. De kern van het betoog vormen de drie *ontfenckenyssen ons heren ihesu cristi*. Cor. I en U. kondigen er vier aan, doch beschrijven er maar drie. Juist deze onregelmatigheden van de redactie van Cor. I, bewijzen dunkt ons de prioriteit daarvan: blijkbaar is nr. 16 een fragment van een grooter geheel.

Keeren wij thans weer terug tot G. 2, dan blijkt de tekst in het tweede

1) Vgl. Ts. 51, p. 208 sq.
2) Zie Cor. I, 320, noot.

gedeelte juist uitvoeriger te zijn dan in de hss. der andere redactie. Een stuk dat voorkomt op p. 263, r. 26 sq. is misschien te beschouwen als een interpolatie van den bewerker om als overgangs-passage te dienen, maar met de Latijnsche pericopen op p. 265a en 266 is het anders gesteld: op het eerste gezicht deden ze ons denken aan in den tekst verdwaald geraakte randglossen. Zij komen echter eveneens voor in het nauw aan G. 2 verwante hs. G. 1, doch ditmaal in Nederlandsche versie.

Er is nog een andere omstandigheid die ons verbiedt om allereerst aan een verdwaalde randglosse te denken: in den Bazelschen druk, zoowel als in hs. Hi., komt een sermoen voor (Bas. O), dat waarschijnlijk samengesteld is uit twee deelen. Het eerste vindt men in hs. Vind. 2744, uitgegeven als Cor. I, 14; het tweede deel werd door P r i e b s c h aangetroffen in hs. Br. 14688[1]. Beide hss. komen uit de buurt van Keulen, waar het hiervoor behandelde *Cordula*-sermoen stellig ook gehouden is, want St. Cordula werd speciaal te Keulen vereerd!

In het tweede gedeelte van Bas. O nu, troffen wij eenige passages uit Cor. I, 16 aan en eveneens de passage die G. 2 in Latijnsche versie overgeleverd heeft.

Bij de bespreking van de teksten die wij uitgeven naar hs. U., zullen wij nog eenige tractaten bespreken, die over het Sacrament en de quaesties betreffende het communiceeren handelen: deze stukken schijnen samen te hangen met de hier besproken tractaten, want ook daarin komen passages voor, die wij aantreffen in het tweede deel van Bas. O en in nog andere gedeelten van hs. Br. 14688. Wij zouden denkbeeldige lijnen kunnen trekken die de hss. Vind. 2744, Br. 14688, U. en G. 2 onderling verbinden en het knooppunt dezer lijnen ligt ongetwijfeld in de buurt van Keulen.

Wij hebben het vermoeden reeds geuit dat Cor. I, 15 op een Latijnsch origineel terug zou kunnen gaan: zou het niet mogelijk zijn dat ook nr. 16 naar een Latijnsch voorbeeld is ontstaan en dat de bewerker[2] van de redactie van G. 2 sommige stukken, die hij voor leeken ongeschikt achtte, eenvoudig onvertaald liet?

Wat deze tractaten - of tekst-fragmenten, onverschillig hoe men ze wil noemen - overigens met Tauler te maken hebben, is vooralsnog niet duidelijk. Eén ding is zeker: ze komen deels in oude, deels in op oude hss. teruggaande codices, tezamen met diens sermoenen voor. Cor. I, 16 is eigenlijk alleen daarom van belang; het hangt ten nauwste samen met de Tauler-traditie.[3]

In hs. G. 2 volgt voorts nr. **VI**, dat verwantschap vertoont met de beide vorige stukken: het vangt aan met een meditatie, geheel in denzelfden toon

1) Zie *Zs. f.d. Philol.* 36, p. 74 (nr. 9).
2) De kopiïst van hs. G. 2 echter, verstond geen woord Latijn en was evenmin op de hoogte van de Lat. abbreviaturen, want hij nam sommige woorden verkeerd over (*in terrego*, *sacrimento*), evenals de afkortingen, zoodat de emendatie van den tekst heel wat hoofdbrekens gekost heeft. Gelukkig was de passage in G. 1 grootendeels vertaald overgeleverd (zie afb. III *a-c*).
3) Ook het beeld van den *mandelkernen boum*, waarmee het tractaat besluit, doet ons weer terstond aan Tauler denken!

als Cor. I, 15. Zou ook dit stuk niet teruggaan op een Latijnschen tekst? Het woord *schouwende leůen* (r. 12), zoo ongewoon in deze beteekenis, schijnt wel een vertaling te zijn van *vita speculativa!* Op p. 271, r. 21 volgt dan een uitspraak van een *phelosophe*, waaraan voorts nog eenige gedachten worden vastgeknoopt, totdat op de volgende pagina (r. 20 sq.) het tractaat beëindigd wordt met een groot stuk[1]. uit Eckehart's *Reden der Unterscheidung*. Zooals wij zagen, zijn uit dit werk ook eenige passages die in V. 81 geïnterpoleerd zijn, overgenomen.

Nr. **VII** tenslotte, is een kort fragment over de *gheestelike ridderscap*, dat wij alleen volledigheidshalve nog laten volgen: hiermede is deel IX van hs. G. 2 in zijn geheel gepubliceerd.

Dialect:

Zooals E m o n d s (p. 62) reeds bericht heeft, is de geheele codex geschreven op de grens van Limburg en Brabant. Deel IX maakt daarop geen uitzondering: de taal is wel in hoofdzaak Brabantsch met veel Oostelijker, resp. Limburgsche vormen. Wij noteerden de volgende eigenaardigheden: *steet* (p. 272), *ouergheet* (p. 273), *begheet* (p. 245a), *broderliker* (p. 265a), *erme* (p. 248a), *erbeit* (p. 273), *crechtichste* (p. 273), *weerstu* (p. 267a), *sunden* (p. 264a), *můchte* (p. 263a), *stortde* (p. 260a), *onbevlecde* (p. 268a) *hiemelschen* (p. 260a), *dich* (p. 254), *vch* (p. 261), *bedecht* (p. 255a. Deze vorm is bij mijn weten nog niet overgeleverd; men zie ook boven, p. 174 hetgeen wij opmerkten bij den vorm *lecht* in hs. U.), *vaet* (p. 253a) *scheep* (p. 252), *moech* (p. 248a. Zie F r a n c k , *T. en L.* VIII, p. 506, sub 15), *ghesoecht* (p. 252. Zie K e r n , § 15; F r a n c k , *T. en L.* VIII, p. 504). Nooit vindt men *-out-*, *-aut-* voor *-alt-*, zéér zelden vormen met *-old-: driůoldicheit* (p. 260a), *menichuoldighen* (p. 258a). Meer Westelijk-Brabantsche vormen zijn *mordayegen* (p. 246a) en *blielic* (p. 249).

Uitgave:

In de beschrijving van het hs. hebben wij vermeld, dat het papier van dit gedeelte zeer slecht is; daardoor zijn telkens letters doorgeloopen, daarna doorgehaald en opnieuw geschreven. Dergelijke doorhalingen die alleen te wijten zijn aan den toestand van het papier, zijn in de aanteekeningen onvermeld gebleven. De verbeteringen van den corrector die bleeken inkt gebruikte (corr.), werden een enkelen keer in den tekst gehandhaafd; die van den tweeden corrector alleen in uiterste noodzaak. Bij parafen werd een nieuwe alinea begonnen; wanneer hiervan werd afgeweken, hebben wij zulks vermeld. Voor de uitgave der teksten uit Br. 2 en U. zie men de aanteekeningen bij deze hss.

p. 245a	β	*Hs. G. 1:* **2, 3** Opten XX sondach sermoen **5** paraui } p. Siet ic heb mijn maeltijt bereyt **10** ewaengelium } e. van heden **19** magheden } mechden **23** proeůenne } beprueuenen

1) Dit stuk komt eveneens voor in *Vanden XII Dogheden;* zie *Ruusbroec* IV, p. 248-251.

		27 bloet } bloot- **28** cloppels } cluppels **30** aenschyne } aensichte.
p. 245b	β	*Hs. Hi.:* **18** andere } a. iuncfrowen de mit or weren **22** ghesleghen } unn wolde gerne ontgaen hebben den doet (*Zie*

V e t t e r *!*) **25** hem allen } sic suluen **26** doot } doden der eluen dusent meigeden **27** clippelen } swerden **28** wondden } dorwonden or herte.

p. 246a

α

30 vernyet } *hs.:* verneemt, *doorgeh.*, - *erboven ingev.* **30** sonder } *hs.: gesch. v.w.*

β

Hs. G. 1: **1** ende } et **6** daer een yegelijc vanden anderen mer een doot en sterf **8** heeldinne } kuene heelt dynen **9** verweghenen } verweechden **12** gheleecht } ghecleet **15** vriende } Kijnder **27** gheuoelt *tot* vernyet } Eest dan ... hem pijnt ... na te volghen: ende god ende sijns selfs daer in waer neemt **36** hijs } hi.

γ

1 *sq.* } E m o n d s (*p. 34, 35*) *teekent aan*, *dat deze passage óók voorkomt in de legende van* St. Kunera, *in een redactie die hij met* E *aanduidt. Zij zou uit V. 81 in het verhaal van* Kunera *geraakt zijn*, *die immers ook één der 11000 maagden was*. **30** vernyet } *Hoewel deze vorm paleographisch misschien te verklaren is uit* wernyĕt (= war nyemt?), *geeft* vernyet *ook een goeden zin:* en dat hij zichzelf daarin tot niets maakt.

p. 246b

α

15 hier } *hs.:* i *op begonnen* e **20** totten *tot* wisen } *hs.: in ondermarge*

		ingev. **21** důer } *hs.:* ů *op* a.
	β	*Hs. Hi.:* **6** andere } anderen nicht dan eynen doet storuen **10** torm. } *als* V e t t e r **16** ouerwonderlike } ouer grote **21** heen } *ontbr.* **24** vallen } comen **27** ende in } *ontbr*. **37** ende waer name } *ontbr*.
p. 247a	α	**1** in } *hs.:* in | in **6** int } *hs.:* in, *doorgeh.*, - *bovengeschr*. **15** wy } *hs.:* vij, *doorgeh.*, - *erboven ingev.* **16** mine } *hs.:* m̊, *doorgeh.*, - *in marg. ingev.* **21** wůnlec } *hs.:* winlec, *als vorige* **22** hiemelslec } *hs.:* hemelec, *als vorige* **34** met } *hs.: bovengeschr.* **40** ynnich } *hs.:* eenwindich, *doorgeh. en* enich *erboven*, *doorgeh.*, *in marg*. - *ingev*.
	β	*Hs. G. 1:* **16** mine } mijne **<** mijnne **21** wůnlec } wynlijc **22** oft hiemelslec } *ontbr.* **24** ouertreet } o. ende bouen gaet **34** want *tot* wtspreken } Want men en maechs niet wtspr.: alleen metter rijch. d. nat. consten sonder der ghenadigher r. die v.b.c.m. **40** ynnich } eenwldig
	γ	**34** *sq. De bedoeling is door deze redactie niet gevat. Zie Br. 3*.
p. 247b	α	**8** wort *) **10** worden *) **31** hier } *hs. hierna:* af, *doorgeh*.

β

Hs. Hi.: **10** daer } dar to; totter weerscap } *ontbr.* **16** eyn iűwelke sele. wi syn al **26** groote } wyse **34** ghenadelike } gnaden **35** machse } mach men.

p. 248a

α

16 hem } *hs.:* honre, *doorgeh.*, - *in marg. ingev.* **19** hen } *hs. hierna:* die, *doorgeh.* **22** Ja } *hs. hierna:* en, *doorgeh*. **24** sempsaet } *hs.:* zinplaet **>** zimplaet, *doorgeh. en opnieuw geschreven*, *doorgeh. In bovenmarg. - ingev.* **37** gode } *hs.: bovengeschr*.

β

Hs. G. 1: **17** ghewets } seker **19** vervrouden } verurochden ende verblijden **23** noch can } nochtan **25** god *tot* werken } god die recht is: ende hi is metten g.w. een metten g.w. **26** bi } om; verurout *tot* god } Loeft ghi hemelen ende veruroude di eerde: want die here **29** hier *tot* ane } hier ontrect hi er hem ane **31** noch *tot* niet } *ontbr.* **37** keren } keeren Waer om dat in prouerbis staet Die erme hebben gode regneert in dat heymelijc.

γ

9 *Dit stuk*, *tot p. 249*, *r. 3*, *is duidelijk te herkennen als een interpolatie. De gedachte die erin ontwikkeld wordt*, *vinden wij bijna woordelijk in* E c k e h a r t'*s 91e sermoen* (*zie* P f e i f f e r *II*, *p. 299*); *zie ook hs. Br. 14688*, *fol. 212b sq.* (P r i e b s c h , *p. 80*) **17** ghewets } *een vorm met* t *is éénmaal gevonden* (V e r d a m , *II*, *1873*, *1920*). *Is hier aan hypercorrectie te denken?* **26** *Jes. 49: 13* **29** neempt hier hem ane } Trekt hij

		zich hun lot aan (*zie* V e r d a m *I*, *130*, *9b;* L a s c h-B o r c h l i n g , *I*, *98*).
p. 249a	α	**7** ende ontcleeden } *hs.:* me cleide, *doorgeh*., - *in ondermarge ingev.* **16** reyninghe } *hs.:* < - n **21** *2e* × ende } *hs. hierna:* oude, *doorgeh.* **25** ende enen } *hs.:* ende, enen *erboven ingev*. **29** nv } *hs.: aan de* v *is geknoeid*.
	β	*Hs. G. 1:* **3** staphans } te hans **7** ende ontcl. } *ontbr.* **15** wel } wel meyn ic **16** reyninghe } reynighen. *Van hier tot en met 18* ouder *ontbr.* **19** meyn } daer mede m. **20** die oude *tot* af } sijn oude ghebreken ende s.o.s. ende s.o. ghew. **25** ende enen } inden **28** na *cristum* } naden beelde cristi **36** wisen } wisen Waer af dat paulus seit Ad huc excellentiorem viam vobis demonstro (*1 Cor. 12:31*) Noch toen ic u enen hogeren wech **38** ende } ende vercieren **40** oude } o. cleeder.
	γ	**25** ende enen } *lees met G. 1* inden; *het voorbeeld zal wel* endē *gehad hebben* (*zie echter de aant. bij Br. 3*). **33** wisen } = modus vivendi. *Zie* V e r d a m *IX*, *2678 sub 9*. **38** ende } *lees met G. 1* ende vercieren.
p. 249b	β	*Hs. Hi.:* **11** met allen } *ontbr.* **13** *ontbr.* **15** Ende *tot* ghewoenten } vnn de olde cledere vt to doen. dat syn alle ondogeden vnn

seden verlaten **21** hemelsch } *ontbr.* **29** sin *tot p. 250 r. 4* neen } wisen, so moet men or de o. cl. vtdoen. omdat si olt syn. dat syn de mynre d. de sal men or vtdoen. vnn hoger d. sal se an doen de in hoger wisen gaen. Vnn of men vragede. machmen wal hoger komen bouen dogeden. Ja vnn neyn ...

	γ	**22** inden } *zoo ook Hi.*, *tegenover* V e t t e r : und den. **37** ofmen ... of niet } *versta:* al of niet.
p. 250a	α	**15** minnen } *hs.:* m̄ **16** dit } hs.: dit | dit **18** ghetrect } *hs.:* ghetrouet, *doorgeh.*, - *in ondermarge ingev.* **26** heft } *hs.:* **<** heeft **39** hem } *hs. hierna:* scheen, *doorgeh*.
	β	*Hs. G. 1:* **10** Machmen *tot* comen } Machenen ouer comen d.d. **18** ghetrect } opghetrocken **19** vel consimiles } *ontbr.* **27** als *tot* paulus } als elcken werck sijn t.c. Ende a. dede sinte p. **29** raptus } r. dats opghetogen was **34** tot } op **39** stůcken } saken.
p. 250b	β	*Hs. Hi:* **18** ontrocken wert } verheuen werdet bouen sic suluen. al de w. **19** hi *tot 21* noch } hem de dogede nicht. in werkender wisen n. **27** heeft } heuet ... weder an.
p. 251a	α	**3** te } *hs. hierna:* werden, *doorgeh.* **29** dunckes ty } *hs.:* důncstůys, *doorgeh. In marg.* duncke[s] (-s *afgesneden*), ty *ingev.* **30** het en coempt } *in hs. 2* × **32** Neen } *hs.:* ¶ Neen **34-39** *Niet duidelijk of er* hen *of* hon *staat*.
	β	*Hs. G. 1:* **1** in *tot* stucken } *ontbr.* **3** duechden } d. oft **5** goet willighe } godwillige **9** laghe } sliepen **10** alle }

alle der dinghen **12** heimelic } ende heymelijcheit **15** dat *tot* aldus oft } *ontbr.* **22** schijnden } schijnense **24** Ja } *ontbr.* **32** dunct } dient **36** anderen } *ontbr*.

γ **15-20** *Uit* Eckehart'*s* Reden der Unterscheidung, *Ed.* E. D i e d e r i c h s , *p. 7*, *r. 3-8*. **22** schijnden } *het zwakke imperf. van* schijnen *is niet onbekend* (*zie* V a n H e l t e n § 167 *); *hier echter schijnt een praesensvorm te staan*. **27-31** Ende } *dito*, *p. 7*, *r. 9-12* was.

p. 252 α **8** selue } < seluen < seluer **13** sy } *hs.:* hi, *doorgeh.*, - *in ondermarge* **16** Hi } *hs.:* ¶ Hi **36** *1e* × waer } *hs.: erboven ingev*.

β *Hs. G. 1:* **2** yet } *ontbr.* **6** onordelec } ongheordineerdelijc **7** hef aen } beghint-aen **8** du *tot* selue } ten sij dat ghi selue ierst vliet Waer ghi vliet **9** sueken } sueckens ende wtuerkiesen hebben **11** in versm. } in versmaet te sijne of dier ghelijc hoe groot dat dit is **13** wt } *ontbr.* **14** een dies } des geens die des w. ghemyst Hoe **16** Hi *tot* eersten } mer dat hi ierst h.s. late **17** inder } Want inder **26** vertich } weerlike **34** lieghet *tot* Neem } leget al aen Dat is neme **40** sprac } gespreken hebbe.

γ **1-35** *Weer uit bovengenoemd tractaat*

van Eckehart: D i e d e r i c h s , *p. 7*, *r. 12 - p. 8*, *r. 13* das **8** du en vliets } *versta:* tenzij dat ge allereerst u zelf ontvliedt **26** vertich } D i e d e r i c h s : weltlich.

p. 253a α **10** te } *hs.:* oft te. *Naar G. 1* **28** ofte *tot* schotelen } *hs.: in ondermarge ingev. Na* schotelen *nog:* bederfde te hans die goede spise **33** die } *hs.:* den, *doorgeh.*, - *erboven ingev.*; mynlike } *hs.:* -n (*vergeten door te halen*) **36** wille } *hs.: 2e* 1 *doorgeh.?*

β *Hs. G. 1:* **3** dat } Ende dat **7** ghestaen } te staen **8** te } grondelijc te **20** goet } groet **35** hi } hi niet **36** oft } noch **39** te sijn } sijnde.

γ **35** neempt oft } *te verbeteren in:* meent noch.

p. 253b α **2** alre } *hs. hierna:* be, *doorgeh*.

β *Hs. Hi.:* **24** als *tot* vat } als de e.g. sp. d. in eyner onr. stinckeder scuttelen **37** noch leifheft. noch wil **39** als verw. } recht als een verwonnen man.

γ **39** *Let op de eenheid van alle hss. ten opz. van de Hoogduitsche overlevering*.

p. 254a α **7** te } *hs. hierna:* gheuen, *doorgeh.* **25** Want } *hs.:* ¶ Want **29** in } *hs. hierna:* dijn, *geëxp. en doorgeh.*; Want } *hs.:* ¶ Want **40** daer } *hs.:* d'.

β *Hs. G. 1:* **4** ontcleedt } onghecleedt **5** was } was: Hi en mocht noch bloter

ende naecter wesen**;** is } is te verstaen **6** tijt } gelatenheit (*ingev.*) **8** mynl. ende ghen. } *ontbr.* **9** is } alles goets **10** dinghen } d. ghelaten ende **12** toenen } bewisen**;** haer sieren } die verschieren; sinen } s. wille ende **13** rike } r. van eygen wille ende begripe **14** rike } r. genoch**;** ghichten } gyfte **15** es } deser bruyden sijn **16** gheuen } vuegen**;** ghilt } ghelden **19** soe *tot 20* } siet also veel: myn noch meer: soe gaet god in: met alden sijnen Ende als ghi ws selfs altemael wtgaet so coemt god altemael in v **20** heeft aen } heft **25** Want *tot* af } si en selens niet vijnden **28** recht } oprecht**;** Nv *tot* doen } Nu dan so machmen vragen: oft h. staet op een d. Neen Mer **33** wesen } weten**;** Verheilighen } vele heiligen **34** dat sy doen } dattet si **35** werc } werct**;** als } al **36** gaen *tot* sy } daerop staen om g. te wesen **37** Niet *tot* wat } Men en sal niet aendencken of alleen aenmerken watmen **38** sy *tot* al } is daerse wt ghedaen worden Want den gront ist daer al **39** es } es dat**;** groetelike } gr. g. sy **40** slechts } Slechtelijc ...

ϒ

5 was } *hierna invoegen:* Hi en mocht noch bloter ende naecter wesen (*G. 1*). **5**-*7* Want } *zie* D i e d e r i c h s , *p. 8*, *r. 17 tot 18* der **15** Och *tot 23* anders } *dito: p. 8*, *r. 18* der *tot 25*. **25** die *tot p. 255a*, *r. 7* } *dito: p. 8*, *r. 26 tot p. 9*, *r. 13* gůtt. **34** doen } *met G. 1 te schrappen*. **39**

gront goet } *lees* gront.
Goed ...

p. 254b	αβ	**1** onghelijc beter } *hs.:* b. ongh., *omgezet. Hs. Hi.:* **2** dinghen } dogeden.
p. 255a	α	**6** goet } *hs.:* e *op* d **10** waer } *hs.: heeft achter* r *een afgesneden* e *gestaan?* **13** [hi] } *hs.:* ? *Papier zeer vuil* **27** soudts } *hs.:* t *bovengeschr.* **36** in } *hs. hierna:* dy, *doorgeh.*, *Daarna inktvlek en er tegenaan* ů. *Stond er* iů? **37** Oec } *hs.:* ¶ Oec.
	β	*Hs. G. 1:* daer omme } van di: ende dat die m. **4** werken } doen **14** die *tot* dore } *ontbr.* **16** inw. ende wtw. } van bynnen ende van buyten die soude saen alle dinc doer comen ende die verb. ord. ende verhengenissen g. met dancb. nemen. **23** nochtan } *ontbr.* **26** lichte } machschien **27** schaffen } bedrijuen **29** mijns *tot 32* waer } van bynnen wel te vreden ende ic woude wel dat mi te moede ware **33** een ander } al anders **36** bedecht } bedect.
	γ	**18** verghenkenisse } *lees in aansluiting bij G. 1* verhenkenissen **36** bedecht) *zie boven p. 174 over den vorm* lecht*!*
p. 255b	α	**32** Ne[e]n } *hs.:* Nen **33** ontcleedt *tot* moetes } *hs.: buiten de afschrijving*, *aansluitend in de beide marges bijgeschreven*.

β

Hs. Hi.: **15** vp } *als* V e t t e r **20** w. ende ongh. } onmogelic **21** metter *tot* achtes } mit den alre hogesten wijsesten lichte. myt welken du selues to mael grote dingen meyndest to bedriuen **37** *hierna:* vnn merke di vlitich an dattu dynen gront irsten vindest. wi willen al grote dingen hebben vnn doen. vnn vnse cleyne dingen en weten wi nicht. Wi arbeiden al vergeuest in dussen wege. dit en is de wech nicht. Al vnse grote werken. vasten waken. arbeiden. misse singen. vnn alle disciplinen en süet god nicht an. en steistu nicht in (*ingev.*) rechter grondeloser bekantenisse dynes nichtes. vnn in rechter gelatenheit dynes sulues wo et god mit di maket. laet se singen vnn ropen so lude dat ment ouer eyne mile hore. god en süet et nicht an. he ansüet dynen inwendigen gront. den bereide. vnn so mach des ropens lichte genoch.

γ

22 lichte } *versta:* met welke gij misschien. *De lezing van Hi. schijnt secundair te zijn. Het woord ontbreekt bij* V e t t e r ; W a c k e r n a g e l *laat ons geheel in den steek*.

p. 256a

α

2 doen } *hs.:* n *op* r **9** Soe } *hs.:* ¶ Soe **13** Het } *hs.:* ¶ Het **14** ghemaect } *hs. hierna:* sonder, *geëxp. en doorgeh.* **19** ghestorme } *hs.:* storme, ghe- *in marg. ingev.*, *rood onderstr.* **26**

beslinde *) **30** Waer } *hs.:* ¶ Waer.

α *Hs. G. 1:* **11** dit *tot* gloseren } Dit sal inder w.s.a. gheueynstheit wesen in v ende s. enich gl. **26** beslinde } verslijmden **34** alse

		tot sijn } als die m. van maecselen ende van seden ende van manyeren sijn **37** dat } dat is **40** daer na } in also menigherhande wise.
	γ	**26** beslinde } *De variant geeft ons het recht om hier* beslijmde *te lezen. Zie ook Br. 3* **37** dat } *lees met G. 1:* dat is.
p. 256b	α	**2** hi } *hs.: in marg. ingev.* **37** es } *hs.: dito*.
	β	*Hs. Hi.:* **4** Alsoo *tot* oordeele } Also do dü occ verlaet di gode. vnn alle creaturen de wesen mogen. vnn dencke op dyne sunden. vnn ordel **9** wise } worden **10** in di } *ontbr.*; gheu. } glose **14** dat } dynen **20** bederuen } ver - **24** Legt hem } Segge gode **25** verdoruenen } *ontbr.*; voren *tot* hem } met hartteliken innichliken gebede. vnn soke in ome artzedie in dynen inwendigen geiste **32** oordineert } regere **37** es. } is to gode **38** Na dat } Also dicke als **40** oordineert *tot* ghenade } richtet sic ducke ore gnade.
	γ	**24** beslonden } *zoo ook Hi.*; *niet bij* V e r d a m , L a s c h - B o r c h l i n g *Let weer op de eenheid al onzer teksten tegenover de Duitsche overlevering!*

p. 257a

α

4 Soe } *hs.:* ¶ Soe **8** waere *) **10** ware *) **26** alsoe } *hs. hierna:* nae, *doorgeh.* **28** beghonst } *hs.:* s *op* t **29** iame[r]lic) *hs.:* iamelic.

β

Hs. G. 1: **4** Soe *tot* ghelike } Ghi moet nochtan wel aensien die wisen als oetm. ende dier ghelijc **11** in *tot* heeft } in di: ende dat ghi van god gheroepen sijt **12** Ja *tot* soudts } Naemdi dies met vliete waer: ghi souten **20** ghi } ghi blijft **24** ghesc. hebt } h. ghesc. te leuenne **25** soe *tot* beghonst } soe sidijs also na als des iersten daechs bi na doen ghijs begonste **36** op *tot* stonde } in eender ure **40** die wile } also langhe ...

γ

13 soudts } *sc.* den roep (*zie var.*) **22** lepel } *het Duitsche* löffel (= Lauf) *op den klank af vertaald*. H u g u e n y *vertaalt teekenend:* Vous suivez ainsi votre petit train-train **24** *G. 1 is duidelijker* **31** tacken } *Hiermede zijn ondergrondsche wortels*, *wortelstokken bedoeld* (*Zie* C o r i n , Neophilol. *1921*, *p. 161 sqq.*).

p. 257b

α

Hs. Hi.: **7** es } is. Des nem vor al dinck war welk dyn roep is. **12** hant } h. alle warheit **18** zijt } *ontbr.* **19** cirkel } vmmeloep. want **22** hebt } hebbet geleyuet **31** tacken } gebreken **35** vergadert } mit arbeit versammet **36** huere } tijt **38** tacken } ongelatenheit **39** steken } st. als tacken. *Hierna de volgende interpolatie:* Kinder in

iüwen anbegynne vnn
iüwer ioget weset vlitich iü
to geuen in iüwen
ünwendigen[1)] gront so
comit gi

1) *hs.:* ünwen ‖ wendigen.

mit lichten arbeit vort. vnn lert gi[1] iü verlaten in allen dingen. vnn iüwen willen vnn syn breken wo güet he oec si vnn legget dar an alle iüwe wijsheit vernüft vnn arbeit dat men iü versmadet vnn nicht en achtet. Want versumet gi iü hir in. in iüwer ioget gi komt in deme older nummer hir to. Hir na comet dat men so vele older menschen verdoruen vindet eigen synnich vnn eygenwillich. houerdich vnn ondilldich[2] vnn wederstreüich allen guden vnderwisinghen. si en willen anders nicht annemen. dan[3] dat si in der ioget hebben gelert dat holden si bouen alle dinck. neyne onderrichtinge to den inwendigen gronde willen noch konnen si verstaen. et duncket on al awijse wesen si weder spreken dat mit wreden quaden mode vnn gelate vnn willen om ore oltheit. dat men alle dinck na oren houede predike. Vnn seggen dit en hebben ore vorvaders nicht geleert. men wil nü veel nyes opbringen. men wil nü beter wesen dan ore olden. Och kinder dit comt al dar van dat men sick in der ioget nicht en geuet to recht to den waren dogeden. sünder bliuet alleyne staen in den vtwendigen wisen Ic segge iü. men mach alle dusse vtwendige wisen al puntlic holden in allen

1) *hs.:* g *heeft twee streepjes. Staat er* iji*?*
2) *hs.: boven eerste* i *een streepje*.
3) *hs.:* n *op* t.

opsettingen. ia dat men oec eynen dor den slijke treckede vnn mit[4] den[4] voten trede. vnn bliuen nochtan inwendich in den gronde | like seer houerdich. onduldich. ongelaten. vnn mit allen groten sunden geonreniget. Dusse vtwendige wercke syn nü ter tijt alleyn vnse geistlicheit. Et is sic seer to vruchten. als et to merken steit. dat si gemeynliken[5] gescheen vmme wedergift. edder loües. edder notrüftes Men nemt gemeynliken den geistliken schyn an. want men konde in deme wertliken schyne dat nicht hebben. dat wi nü hebben. Eyn iüwelick leer synen gront merken. dat he in synen ende nicht en werde horen. gi hebbet iü loen ontfangen. Weer de gront recht. wi sulden van anxtes wegen naü eyn[6] oge opdorren slagen. of eynen dropen waters dorren drincken. Sunder vnse konheit vnn drijsticheit bewiset ons ydel to wesen vnn alleyn in deme scheme vnn schyne wanderen in den vtwendigen opsetten. **40** ghi *tot* ghi } de vtwendige vnn m. ops. vnn wisen, na al iüwen wille syn beseten vnn gi iü ...

p. 258a α **2** wille } *hs.:* < willen **14** ende (*2e* ×) } *hs. hierna:* van, *doorgeh*. **15** ende } *hs.:* ¶ ende.

4) *hs.: ingevoegd*.
4) *hs.: ingevoegd*.
5) *hs.: 2e* e *op* i.
6) *hs.:* 1, *doorgeh*.

β	*Hs. G. 1:* **1** op ghes. } opsetten **3** v } ghi u **7** manlic } langhe m. **10** Noch en nem } Daerom en neemt **20** verborghen } godliken **23** inwonentlike } in wonliken **<** in woenliken **27** in ... en ghinc } in ... op en gh. **34** Laet } *van hier af ontbr*.
γ	**7** manlic } *als datief op te vatten. Zie Br. 3*.

p. 258b β *Hs. Hi:* **7** eenen *tot 15* } al man geuolget. ic were lange doet. want ander lude insettinge vnn wise de on van gewoenheit licht syn de syn mi ondrechlick. vnn indussen vtwendigen wisen en ist doch nicht gelegen woe groet si syn. Men sal alleyn war nemen des godliken willen. vnn sal god leifhebben vnn meynen van gront synes hertten vnn syne ere. vnn nicht onse ere of willen. noch lust noch not in neynen dingen. **17** onkennesse } bekantenisse **19** indien } gode in welker wijs **20** vruegdelike } wonderliken **21** vr. *tot* cleeden } wonneliken wisen vnn cleiden **24** noch *tot* Amen } Dat ons dit al beschee. des help ons god. Amen.

p. 259a α **24** vlietende waeren } *hs.:* vlieten, -de waeren *erboven ingev*. (*corr*.) **27** gheb [e]dt } *naar G. 1*. **29** here *) **31** bid ic } *hs.: in rasura* (*2e corr*.).

β *Hs. G. 1:* **2** *tot 5* } Opten witten donredach vanden heilighe sacrament des goeden tauwelers sermoen Non in solo pane uiuit homo: sed in omni verbo quod procedit de ore deo Nyet alleen inden brode: dat is inden substancialen of mateerliken brode: oft oec o[n] substancialen ende gheesteliken: dat is dat: lichaem xp̄i inden sacrament des outaers: en leeft die mensche: mer in

		elcken woerde dat daer voert gaet vanden monde gods Lieue kijnder dat is alle die dinghen die god ghedaen ende ghesproken heeft: die heeft hi ghesproken ghedaen ende gheleert tot onser leer ende tot onser salicheit: Ende daer omme die edel ... **6** werdeghe } *ontbr.* **9** Die *tot* sine } *ontbr.* **24** vl. w. } vloten **25** Die ziele } also datse **29** O here } Ende **32** des *tot* willen } dat vri ouergheuen uws w. **35** gheefts } verleenen wilt.
	γ	**36** ghesichte } *Cor. I:* vpgesichte (*Lat.:* suspectus) = contemplation, considération.
p. 259b	α	**7** heer *) **16** mit *) **24** innich } *hs.: in marg. ingev*.
p. 260a	α	**2** doen beiddestu } *hs.:* doen beiddest- *in ras* (*2e corr.*)**;** myns } *hs.:* my, -ns (*corr.*) **12** waert *) **17** haer } *hs. hiervóór:* hare (e *niet af*), *doorgeh*. **19** Want } *hs.:* ¶ Want **25** wort *) **30** mynne } *hs.:* m̊ **31** seluen } *hs.: bovengeschr*. (*corr.*) **36** myn } *aldus hs.:* **>** minne (*corr.*) **37** mynnen } *hs.:* y **>** i (*corr.*) **39** antwerde *).
	β	*Hs. G. 1:* **6** woudts dů } woudi **>** vondi **12** syde } ghebenedide s. **13** ghoet *tot* stortde } goety ende stortet wt uwer herten **15** waerlike } warechtich **17** haer } h. wt **19, 20** *ontbr.* **24** Daer *tot* dit } ende ten lesten soe ... Want dit **28**

ghegheuen } lieuers gheuen en m. **29** dan *tot* doen } ende daerom **40** Oec *tot* ons } *ontbr.* - **Pag. 261a: 2** wat } *ontbr.*

ɣ

19 *Cor. I:* ingeleyfde, *gewoonlijk met dat*. = suivre, imiter, exécuter, accomplir. **25** te lesten } *Cor. I:* die letze = cadeau d' adieu, dernier témoignage d'amour. *Vgl. U.!*

p. 260b α **5** my } *hs.:* i > y **7** waert *tot de* g *van* goet } *hs.: geschr. op een opgeplakt reepje papier* **9** wt } *hs.: buiten de afschrijving* **22** gegeuen } *hs.:* geuen, ge- *erboven ingev*. **32** sich } *hs. hierna:* ema, *geëxp. en doorgeh*.

γ **19** lesse } *zie* V e r d a m *IV*, *412. Vgl. Luc. 22:19*. **35** dat } *versta* dat hi **34** reydich } *Cor. I:* reidich, *mhd*. reite = bereid (*Eng*. ready). *Het woord ontbreekt ook bij* V e r d a m .

p. 261b α **6** hoer } *hs.: vóór de* h *iets geëxp.*, *doorgeh. en uitgerad*. **11** waren *) **19** ihesus *) cristus *) **25** weerdighen *) **27** dij } *hs. hierna:* mitten, *geëxp. en doorgeh*. **38** weerden *).

γ **7** en } *versta:* in. *Cor. I minder juist:* gotliche gůde v n d geschaffenheit. *Door het H. Sacrament toch geeft Christus zijn godheid in geschapen vorm*, *nl. de Hostie*. **12** en } *Cor. I:* in, *waarschijnlijk beter dan* ende (*zie r. 11*) **16** vant } *versta:* bevond. *Cor. I:* want, *dat wel origineel zal zijn; in ieder geval is het veel teekender*.

p. 262 α **1** werelt *) **19** alre } *hs.:* < allre**;** in } *hs.: erboven ingev*. **22** hore *) **28** gronde } *hs.:* -de *buiten afschrijving* (*corr.*) **31** des } *hs.:* des | des, *1e* × *geëxp. en doorgeh.***;**

		ghenoech *tot* ghedoen } *hs.:* en k. gen. ghed., *omgezet*.
	γ	**10** geuen } *Cor. I:* gevoigen **20** ende die } *versta:* ende in die (*Cor. I*) **27** verteert } *Cor. I:* gestoirt **28** en } *versta:* in.
p. 263a	α	**4** *sluit onmiddellijk aan bij p. 261*, *r.2*. **5** den } *hs.:* om, *doorgeh.*, - *bovengeschr.* (*corr.*) **10** soe } *hs.: erboven ingev*. **17** heren } *hs. hierna:* ihū xp̄i, *rood doorstr. en geëxp.* **20** gheseit } *hs.: 2e* e *op* i **27** mynnen } *hs.:* m̄ **29** Want } *hs.:* ¶ Want **30** Soe } *hs.:* ¶ Soe **32** Ende } *hs. hierna:* die, *doorgeh.* **35** nocht } *hs. hiervóór:* noch, *door 2en corr. doorgeh.*
	β	*Hs. G. 1:* **10** heeft } behoeft **22** etenne } auontmael **23** Ende } Lieue kijnder **26** mynnende } mynlike **27** ende der m. } der m. sone **29** Want } ouermits dat **31** henen } wech **33** milder } *ontbr.* **35** versceppen } verscepen.
	γ	**35** versceppen } *lees met G. 1* verscepen (*zie p. 264a*, *r. 2*) **36** hy } = hys (hij het).
p. 263b	α	**13** ghenuech } *hs.: in ondermarge ingev*.
p. 264a	α	**2** en } *Naar G. 1* **3** daer sal } *hs.:* dat, - *erboven ingev.* (*corr.*) **14** mynnen *) **17** werden *) **22** hise } *hs. hierna in ondermarge*

ingev.: di souden hem
vergheuen werden (*corr.*).

β

Hs. G. 1: **3** sal } moet **5** alsoe *tot* seide } *ontbr.* **8** sienlic } synlijc **22** Maer *tot* waren } mer vergh. hadde **27** ontf. } ontfanghen (*passim*) **30** allene } *ontbr.* **32** aůont etenne } - mael.

γ

29 *Vgl. voor deze passage* L a n g e n b e r g , *p. 204*.

p. 265a

α

13 Ende } *hs.:* ¶ Ende **15** Nv } *hs.: vóór* N *repres. voor* ¶ **16** es der } *hs. hierna:* liede, *doorgeh*. **19** *tot p. 266a*, *r. 19* } *zie afb. III a-c*.

γ

Hs. G. 1: **11** biechters } biechtvaders **14** graůen } g. storuen si **16** oft der } ende der leecker **17** inden *tot* sacr. } *ontbr.* **19-24** *ontbr.* **29** *tot p. 266a*, *14* } ende daer om alle die daer sijn inder gracien gods: die deilen met hem in dien ontfanghen des heilighen sacraments Noch is te vraghen of dat volc also wel ende onderscheidelijc mach gaen totten heilighen sacrament als die priesters Men seet ia: eest dat si van beteren leuen sijn dan die priesters Want den priesteren wtten teeken dat hem biden handen des bisscops in gheprint is vander cracht gods behoert alleen dat vordel toe: dat si metten handen die gode ghewijt sijn: moghen handelen ende tracteren dat alre heilichste lichaem ons heeren: dat die leecken niet doen en moghen Mer die ghene die

		beter is van leuen: die gaet weerdeliker ende badt totten heilighen sacrament: ende het is hem nutter tot sijnre salicheit
	γ	**4** *sq.* } *zie beneden de aant. bij p. 303* **14** *d.w.z.* niet in gewijde aarde. **26** ghemeyn man } *d.w.z.* hij is de tusschenpersoon, de vertegenwoordiger van beide.
p. 265b	α	**1** al } *hs.: erboven ingev*. **11** Dese } *hs.:* **<** Den.
	γ	**29** wter *tot* mynschen } *als vertegenwoordiger der gemeente zegt hij dit. Dit is niet de vertaling van een bepaalde formule*, *doch de de algemeene strekking* (*zie bijv. de* offerande-gebeden *in den canon der mis*).
p. 266a	α	**19** segghen } *hs. hierna:* moghen, *geëxp. en doorgeh*. **31** sal } *hs. hiervóór:* es, *doorgeh*. **39** gheschict } *hs.:* ghesticht **>** - (*corr.*) **>** ghereit (*2e corr.*).
	γ	**1-13** *Deze gedachte vindt men eveneens ontwikkeld in het 2e deel van Bas. O*, *fol. 204a*, *dat men ook aantreft in hs. Brussel 14688. Dit fragment is de schakel*, *die deze interpolatie - men zou kunnen denken aan een Latijnsche randglosse in een ascendent van ons hs.*, *die in den tekst is geraakt - verbindt met een interpolatie in nr. XV* (*zie*

aant. bij p. 303). *Het is opmerkenswaard dat de auteur aanhanger blijkt te zijn van de theorie die aan de* ‘handoplegging’ (impositio manuum) *de beteekenis gaf van de indrukking van het*

		sacramenteele zegel (impressio caracteris[1] sacramentalis). *Volgens vele theologen der Middeleeuwen bestond het essentieele der priesterwijding in de aanraking van* calix *en* patena (traditio instrumentorum), *naar het voorbeeld van* Albertus Magnus, Thomas van Aquino (De fidei articulis et septem sacramentis) *en later onder invloed van het decreet* Pro Armenis *van het* Concilie van Florence (*1439*). *Met dat al bleven er steeds aanhangers van de oude leer bestaan*, *w.o* Bonaventura, Petrus de Tarantasia *en* Dionysius Carthusianus[2] **8**loyce } = layci.
p. 266b	γ	**24-29** *Deze passage vindt men woordelijk in een ander gedeelte van hs. 14688*, *nl. fol. 207b sq.* (Priebsch, *p. 79*) *Het sluit aldaar onmiddellijk aan bij het in de aant. bij p. 267b te vermelden fragment*.
p. 267a	α	**12** Sich } *hs.:* ¶ Sich **13** Ende } *hs.:* ¶ Ende **16** coninghinnen } *hs.:* coninc, -ghinnen *erboven ingev*. (*corr.*). *Cor. I:* koninc*gen!* **17** Nochtan } *hs.:* ¶ Nochtan; *hierna:* wortstu, *doorgeh*. **21** int } *hs.:* < in (*corr.*) **23** Mer } *hs.*

1) Zie *Dictionn. de théol. cath.* II, 2, col. 1698 sq.
2) *id.* XI, 2, col. 1315 sq., 1322 sq. en 1327-1330.

		hiervóór: gerubr. S, *doorgeh*. **40** Na } *hs.* ¶ Na; *hiervóór* Nv, *doorgeh*.
	β	*Hs. G. 1:* **8** voert staen } voerstaen **9** porte } putte **10** onwerdicheit } o. op hem seluen **19** op } om **22** mynre *tot* monts } mijns m. mijnre w. **32** gůeden } goetheit.
	γ	**19-25** *Het gebed dat de priester uitspreekt in de mis*, *onmiddellijk voor de communie:* Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo et sanabitur anima mea (Missale romanum, Ordo missae).
p. 267b	α	**27** begeerten } *hs.: buiten afschrijving* **30** heues) *hs.: 2e* e *op* s.
	γ	**27** begeerten } *kan bezwaarlijk juist zijn en is eerder een verzinsel van den kopiïst*. **35** *tot p. 268b, r. 23* } *Dit stuk treft men ook aan in hs. Br. 14688, fol. 206a sq*. (P r i e b s c h , *p. 79*) *Dit is de schakel, die het tractaat verbindt met nr. XIX*.
p. 268a	α	**7** Van } *hs.:* ¶ Van **15** daer } *hs.:* dat, *geëxp. en doorgeh.*, *in marg*. - **17, 19** Sich } *hs.:* ¶ Sich **19** du sinen } *hs.:* hy dinen, *doorgeh. In marg. - ingev.* (*corr.*) **33** Dat } *hs.:* ¶ Dat.
	β	*Hs. G. 1:* **7** dat hy beedde } *ontbr.* **10** driůenne } vloyen **11** die *tot* doet }

ontbr. **16** dat } *ontbr.* **23** leefstu } doet ghi **26** ontfenckenisse } ontfanghenisse **30** here *tot* hebben } wat s. deze

		rijcke geestelike menschen h. **33** Dat } Wat is een onbeulecte luterheit Dat **37** en } noch bedroeuen en **40** hoect } haect.
	γ	**6** ende } *Br. 14688:* vnd werte also 1. **7** Van } = van **8** recht } = Recht **15** Ende *tot* hebst } *Stellig corrupt*; *zie paralleltekst. Cor. I:* nym war, vs wat mynnen he dich gegoilden (*racheté*) hait **40** hoect } = hoghet*?* (*Zie* V e r d a m *III*, *520*). *Evenmin als* haken (*var.*) *is dit werkwoord overgeleverd met de praepositie* op, *zoodat* hopen *wel origineel zal zijn* (*Cor. I:* neit inhoift).
p. 268b	α	**4** inkeer } *hs.:* keer, in- *erboven ingev*. **5** sweyde } *hs.:* - dete, te *geëxp. en doorgeh*. **33** lůterheit } *hs.: met fijne pen erboven ingev*.
	γ	**15** he it verg. } *zie paralleltekst* **37** *Homoioteleuton-uitvalling. Cor. I:* noch van innen n.v. vssen; noch v.i. neit hoffen vp.
p. 269a	α	**6** liden } *hs.:* > lieden (*corr.*) **15** consciencie } *hs.:* conscienciencie.
	β	*Hs. G. 1:* **6** liden } *ontbr.* **9** noch nyemende te kennen en gheeft dat hi alsulcken gheuoelen heeft **14** ghesaette } g. gheurede **20** als daer } aldaer **21**

		scruuen } berispen **26** nůwe } uwe **37** insueticheit } rechter sueticheit.
	γ	**8** wtsprekenne) het mededeelen van mystieke ervaringen. **16** onbeulecder) *zie parallel-tekst*. **19** onbeuelct } *metathesis voor* onbeulect **21** scruuen) V e r d a m *geeft alleen het partic*. gescrouen *op. Vgl. ons* schroeven, *een teekenend woord! Corin I evenals U.:* straiffen **37** insueticheit } *Zie* V e r d a m *i.v.* in, *p. 824 sub. 2*.
p. 269b	α	**17** af } *hs. hierna:* es, *geëxp. en doorgeh*. **25** nüwe } *hs.: boven* u *een* e **26** grüenen } *dito* **28** boum } *hs.: boven* u *een abbrev*., -m *doorgeh*. **33** sueticheit } *hs.: op een opgeplakt reepje papier*.
	γ	**14** gruenende } *Bij de mystieken een gewoon woord. Vgl. het* 'ewig grünende nun' *van* Eckehart **15** onbeulecter } *juister Cor. I:* oyůender, *d.w.z. als men zich oefent om tot* luterheit *te komen*, *wordt de* consciencie *gescherpt*. **33** sueticheit } *juister Cor. I:* geroicheit (= Geruhigkeit), *hetwelk als* gerocheit *verderop aangetroffen wordt* (*p. 351*, *r. 2*).
p. 270a	α	**9** werden *) *hs. hiervóór:* sijn, *doorgeh*. **21** woert *) **26** wert *).

β

Hs. G. 1: **6** [der gotheit] ende } *ontbr.* **12** in ghesuete } ouersuete **13** wael } w. wesen.

	γ	**12** in ghesuete } *Niet bij* V e r d a m ; in *is een versterkend partikel bij het adiectivische* ghesuet (*vgl.* ghesacht, gheruum). *Zie ook bij p. 269a*, *37*.
p. 270b	α	**29** weerdeghen } *hs.:* g *op* n.
	γ	**10** erarnet } *Niet bij* V e r d a m ; *versta:* vrijgekocht (*zie* V e r d a m *i.v.* arnen *en verder beneden*, *p. 343a*, *32*).
p. 271	α	**2** *door 2en corr.* **5** Mer } *hs.:* ¶ Mer **6** begripelic } *hs. hierna in ondermarge ingev.:* ende ontfenckelec (*corr.*) **8** hem *) **9** *leesteeken van corr.* (*passim*) **16** Ende } *hs.:* ¶ Ende **17** werken } *hs.:* **<** weken **18** Ende } *hs.:* ¶ Ende **21** eenen } *hs.:* **<** een **23** erbeits. } *hs. hierna 3 roode punten* **25** ontblijft } *dito* **36** mynschen } *hs. hierna:* niet reyn herten en hebben ende oec hebben dat sy hebben van buten hindernisse ende van binnen liden, *doorgeh*.
	γ	**12** sch. 1. } *hier is bedoeld* vita speculativa *en niet* vita contemplativa*!* **14** gheliken } *versta:* want tot die hoogte kan ik mij niet verheffen.
p. 272	α	**5** ghewarighen } *hs. hierna:* inwindegher, *geëxp. en doorgeh.***;** herteliken } *hs.:* - n *abbrev. v.l.h.* **8** Ende }

hs.: ¶ Ende **9** in a. } *hs. hiervóór:* ende, *doorgeh. door l.h.***;** warigher } *hs.:* **>** ghe- (*corr.*) **10** ghehorrentheit } *aldus hs.*, **>** ghehoersamheit (*corr.*) **11** willen } *hs.:* **<** wille (*corr.*) **12** Ende } *hs.:* ¶ Ende **13** Dan } *hs.:* ¶ Dan **19** ghebruken } *hs.:* -kēn, -n *doorgeh.* **17** verloeghenen [de] } *hs.:* -nen | **22** Een } *hs.:* ¶ Een**;** es } *hs. hiervóór:* en, *geëxp. en doorgeh.* (*corr.*) **25** het sy } *hs.:* s **<** 1 **26** hen *) **29** dwaelt } *hs.:* waest, *doorgeh. en - bovengeschr.* (*corr.*)**;** oec } *hs.: erboven ingev.* **31** Gheh. } *hs.:* ¶ Gheh. **38** minsten } *hs.: bovengeschr. door veel latere hand* (*17e E.*).

γ

3 matich } haers selfs matich sijn *is nog niet overgeleverd. De bedoeling is:* die zichzelf nog niet in bedwang hebben **10** ghehorrentheit } *Met opzet gehandhaafd. Niet bij* V e r d a m **20** *tot het einde* } *Dit stuk komt woordelijk overeen met het begin van* E c k e h a r t's Reden der Unterscheidung, *ed.* E. D i e d e r i c h s , *p. 5*, *r. 6 - p. 6*, *r. 38* **25** die } *versta:* des te; D i e d e r i c h s : es macht dir ware gehorsamy edler und besser **29** dwaelt } D i e d .: irret **37** hy } *sc.* de prelaat.

p. 273

α

9 sonder } *hs. hiervoor:* alsoe, *doorgeh.* **10** in den } *hs.:* in, den *ingev.* (*corr.*) **11** mynsche } *hs.:* -n, *geëxp. en doorgeh.* **12** Here } *hs.:* ¶ Here **17**

ghewarighe } *hs.:* -r, *doorgeh*. **18** *dubbel-punt v.l.h.* **29** ghebonden } *hs.:* gheboden, *abbrev. v. 2en corr.* **30** wise } *hs.:* **>**-n (*2e corr.*) **35** k[r]achtelijc } *hs.:* j *op* c **38** ophouden } *hs.:* -dēmē, -ēm *geëxp. en doorgeh*.

γ **10** ende in den } ende *te schrappen.* **13** doch } *imperatief!* **16** ghebet } *participium!* **19** verghiffenisse } door V a n M i e r l o *vertaald door* verderf (*zie* Ruusbroec IV, *p.251*, *noot 4*). **30** beeste } *vgl.* F r a n c k § *115, 9 i.v.* leest*!* D i e d e r i c h s : sin bestes.

p. 274 α **2** *Geschreven in een schoonschrift-letter* (textura), *rood onderstreept en met zwarten inkt omgehaald*. **5** wapen } *hs.:* > -enen (*corr.*)**;** Dien } *hs.:* ¶ Dien **9** wapen } *hs.:* > -enne (*corr.*)**;** Ende } *hs.:* ¶ Ende **10** gate } *hs.: bovengeschr.* (*corr.*) **11** Daer } *hs.:* ¶ Daer **15** wapen } *als 9* **18** ziel } *hs. hiervoor:* aen zielen, *geëxp. en doorgeh.* **20** Deerste } *hs.: vóór* ¶ *vier roode punten in ruitvoorm***;** dats} *hs. hiervoor:* es, *doorgeh.* **21** waert } *hs.:* was, *geëxp. en doorgeh.*, - *erboven ingev.* **22** wie } *hs. hierna:* mach dese stricken alle ontgaen, *geëxp. en doorgeh.* **23** oetmoedicheit (2^e ×) } *hs.:* -it *doorgeh.* (*l.h.*) **24** leghe } *hs.:* > legghen (*corr.*) **28** tůenen } *hs.:* > -nenne (*corr.*) **30** phary [see]n } *hs.:* phary | ... n **31** [Amen] } *hs.:*?

γ **21** anthonis } *voor een parallel-plaats zie men* V e r d a m *VII*, *2313*. **24** leghe b. } laag bukkende **28** tůenen } *waarschijnlijk*

is tienne *bedoeld*,
synoniem met het vorige.

Handschrift G. 2 (deel XIII).
(p. 275-285).

Ook dit gedeelte van G. 2 drukken wij in zijn geheel af, omdat het in meer dan één opzicht verwant blijkt te zijn met de Tauler-hss. Nr. **VIII**, een tractaat over de *oetmoedicheit*, komt eveneens voor in Br. 2, Br. 3 en Rsbr. T. De lezingen loopen in de verschillende hss. zóó ver uiteen, dat het onmogelijk was om er door het opteekenen van de varianten een beeld van te geven. Wij hebben het stuk nu in de twee het meest van elkaar afwijkende lezingen afgedrukt en wel naar G. 2 en Br. 2. De redactie, overgeleverd in laatsgenoemd hs., is de uitvoerigste. Zij bevat o.a. de door R u u s b r o e c geïncrimineerde passage uit Eckehart's 87e preek[1], waaraan wij in onze hss. herhaaldelijk herinnerd worden[2] (p. 277b, r. 5). Daartegenover vinden wij in G. 2 weer een echt Tauleriaansch beeld, dat in de andere hss. ontbreekt (p. 277a, r. 23).

Nr **IX** is, naar mijn weten, eveneens nog onbekend. De geestelijke armoede, die onafhankelijk is van het aardsche bezit, wordt ongeveer in dezelfde bewoordingen besproken als in Tauler's 6e sermoen (V. 6, p. 27, 2).

Nr. **X** is, voor een gedeelte althans, te vinden in hs. Hi. Het is gepubliceerd door P h . S t r a u c h (*Zs. f.d. Philol.* 41, p. 29 sq.) en daar het dus voor iedereen toegankelijk is, hebben wij slechts hier en daar de varianten met ons hs. genoteerd, wanneer wij dit ter verduidelijking van onzen tekst noodig achtten. In Hi. eindigt het stuk bij p. 282, r. 35 ... *selen*

1) Zie D o l c h , § 100.
2) Zie p. 288, r. 8.

sijn nummermeer sonder einde. Er volgt dan nog als slot: *Nu helpe uns de leiflike god to gewarer enicheit. Amen*. Ons hs. neemt dan de gedachte van *Ezechiel* (zie p. 281, r. 38) - door het hs. abusievelijk *Ysaias* genoemd - weer op en ontwikkelt die verder. Op p. 284, r. 29 volgen dan twee bijzonder mooie exempelen, waarna het tractaat met een korte reminiscentie aan het voorgaande afsluit. Een merkwaardigheid is, dat tusschen de twee exempelen in, het volgende zinnetje een afscheiding schijnt te maken: *dese twee predicte te* (door latere hand veranderd in *de*) *toůwelere*[1]. Wat is hiermede bedoeld? De twee exempelen? Het is ook mogelijk, dat de stukken IX en X in hun geheel met '*dese twee*' bedoeld kunnen zijn. Het is namelijk, zooals wij hopen aan te toonen, niet uitgesloten, dat deze twee tractaten samen uit hetzelfde hs. zijn afgeschreven. Daarvoor pleiten de volgende omstandigheden: 1°. In beide stukken wordt *mensche* of *minsche* geregeld afgekort door *.M.* 2°. In plaats van de uitgang *-lijc* vinden wij meestal *-leec*.

Nr. VIII daarentegen heeft steeds *mensch* voluit[2] en inplaats van *-leec* komt uitsluitend de uitgang *-lijc* voor. Het is dus mogelijk dat IX en X nauwer bijeen behooren. Het zinnetje *dese twee predicte te toůwelere* zou dan een randnoot geweest kunnen zijn, die de afschrijver bij vergissing in zijn tekst overnam. Dat hij haar niet verstond, blijkt wel uit *te*, dat eerst veel later in *de* is veranderd.

Indien de twee exempelen geïnterpoleerd zijn, dan heeft men met de keuze een gelukkigen greep gedaan, want zij passen zeer goed in het geheel. Wij zouden geneigd zijn, op grond van de oude toeschrijving, het auteurschap van Tauler voor mogelijk te houden. In ieder geval schijnt er niets te zijn dat er tegen zou kunnen pleiten.

Dialect:

Ook hier is de taal in hoofdzaak Brabantsch, met hier en daar Oostelijke, resp. Limburgsche eigenaardigheden. Wij noteerden: *gayloes*, *been* (orare), *gheet* (donat), liechte, *zele* (anima), *reichte* (= reicte), *stoent* (stetit), *můcht*, *woer* (ubi) *stoet* (status) en *eenvoldicheit* (geïsoleerd naast *ou*-vormen voor oorspr. *-old*, *-ald*).

Uitgave:

De afkorting .M. voor *mensche* of *minsche* in de nrs. IX en X hebben wij laten staan. De correctors van deel XIII van het hs. zijn de zelfde als die van deel IX. Voor den parallel-tekst van nr. VIII zie men hetgeen is opgemerkt in de aanteekeningen voor p. 211-244.

p. 275a	α	**3** mees [ters] } *hs.: gedeeltelijk weggesneden* **13** oetmoedichste. } *hs.: stip en volgende* ¶ *v. 2en corr.* **15** minnen } *hs.:* m̄ **30** Houerdie } *hs.:* H < h (*2e*

1) Dit is de eerste keer dat Tauler genoemd wordt in een Nederlandsch hs.! Dl. IX stamt uit de eerste helft der 15e eeuw, 1430 ongeveer, en werd waarschijnlijk afgeschreven naar een 14e-eeuwsch voorbeeld, gelijk blijkt uit de afkorting *.M.* voor *mensche*, die geregeld voorkomt.

2) Hier treffen wij een keer *m* met gesubscribeerde *n* = *minnen* aan.

corr.)**;** maecte } *hs.:* a *bovengeschr.***;** důůel. } *hs.: stip v. 2en corr.* **31** ons } *hs. hiervóór:* al, *doorgeh.***;** allen. } *hs.: stip v. 2en corr.*

p. 275b	α	**24** sprek } *hs.:* **<** spre (*2e corr.*) **26** ander } *hs.:* -d' *geëxp. en doorgeh.*, *in marg.* ders (*2e corr.*).
	γ	**18** leert } ontledigt, *germanisme*, *niet bij* V e r d a m ; *Br. 3:* leedt; *Rsbr. T:* dat sy leet van herten ganssel. te n.m. *Deze passage is duidelijk*, *als men de parallelle passage van r. 24 sq. in dit hs. vergelijkt:* Ic spreke nu ende vmmermeer Dat nye mynsche pine noch herten leet en ghewan ...
p. 276b	α	**28** de } *hs.:* **<** die **35** natůrlic *) **36** Alsoe } *hs.: Bij wijze van expunctie onderstreept*, *in marg.* als (*corr.*).
	γ	**15** *sq.* } *Vgl.* Pf. *II*, *p. 283*, *r. 10.* **34** onuertallic } telkens en telkens weer; *Br. 3:* onverghetelike ooetm.; *Rsbr. T:* onuergetelike ende oetm. **37** gheleisten } *Br. 3:* verleesten.
p. 277a	α	**28** Dits } *hs.:* Dits | dits.
p. 277b	γ	**1** sonder } *Br. 3:* sijn; *Rsbr. T:* maer hi ontfanghet in ghiften naeder wisen der goetheit gods sonder waeromme Inden welken hi hem seluen gheeft. ende die ghiefte selue. *Waarschijnlijk is dit de origineele lezing.* **5** *sq.* } *Vgl.* Pf. *II*, *p. 281*, *r. 14:* Wan sol der mensche

werliche arm sin, so sol er sines geschaffenen willen also ledic sin, als er was do er niht enwas. *Zie ook* Ruusbroec *IV*, *p. 41*, *r. 11*. R u u s b r o e c *kende het sermoen van* Eckehart *blijkbaar en vond deze passage gevaarlijk* (D o l c h , *§§ 99-103*). *Herinneringen aan deze uitspraak van* Eckehart *vinden wij in onze teksten op tal van plaatsen terug* **17** ouer dat } *versta:* meer dan hetgeen ...

p. 278 γ **7** Ende hi stonde } *Rsbr. T:* ende sterue selue. *In overeenstemming hiermede zal men* storue *moeten lezen*.

p. 279 α **3** woerde *) **14** ingange } *hs.:* **<** omgange.

14 ingange } *sc.* in god. *Het oorspronkelijke* omgange *verdient óók aandacht* **28** graů oft blaů } graů *en* blaů *sluiten alle kleuren in. Vgl*. V e r d a m *i.v.* blau.

p. 280 α **20** sine } *hs.: de i-streep is zwaar*, *maar dient wegens de plaatsing als zoodanig*, *en niet als abbreviatuur aangezien te worden* (*zie r. 25:* die*!*).

γ **1** sijn inden } *lees* sijn: inden **7** smakender wijsheit } = sapida sapientia, *de zevende en hoogste gave van den H. Geest*. Tauler (*V. 26*) *noemt haar* smackende wisheit, *door* H u g u e n y *vertaald als*

délectable sagesse, *d.i.* wijsheid die uit den wezensgrond stamt, een intuïtieve gave (*Zie ook Ts. 51*, *p. 207 sq.*) **13** *Hi.:*

Des sonavendes vor palmen. Pater, ego in eis et tu in me ut sint consummati in unum **19** ende *tot* si } *de lezing* sine h. *staat ons toe hierin een subject te zien:* dat het werk Gods door zijn genade hem helpt. *Origineel schijnt intusschen de lezing van Hi. te zijn:* et en si dat dat werck godes dar to kome vnn van synre genaden vnn van synre hulpe vollenbringe dussen kere inder w. **24** ouerhauen } *Hi.:* verheuen **25** ende *tot 26* seluen } *Hi.:* vnn leer eynen saligen inkeer in sic sulven **38** Want *tot* v } *zie Luc. 17:21* Ecce enim regnum dei intra vos est.

p. 281 α **4** in } *hs. hiervóór:* se, *ingev*. (*corr.*) **10** nuwe aůde } *hs.:* we oůde (*?*), nů *ingev. tusschen* e *en* o; *vóór* we: nu *ingev.; beide doorgeh. In ondermarge* nůwe. *Over* oů *heen:* au, *misschien alles door corr.***;** ic } *hs.: in marg* (*corr.*).

β *Hs. Hi:* **2** scats } stat **6** ghedoechste } goedertierenste **10** Och *tot* waerh. } Och och du alde w.**;** ic } *ontbr.*

γ **13** ghelijc } gelijkmoedig, *vgl.* aequo animo. *In het volgende steeds woordenspel met dit woord*, *waarvan de beteekenissen parallel loopen met die van* aequus. **14** si } *versta:* zie;

		Hi.: see **15** wtvliet } *plur.*, *vgl. Hi.:* utvloden **22** te sůůeren } *Stellig bedorven. Hi.:* des somers**;** ghelijc } *versta:* zich als een vlakte uitstrekt onder haar **24** wulicheit) *lees:* vulicheit. *Zie voor deze passage* Pf. *II*, *p. 220*, *r. 1 sq.* **27** dat *tot* sterren } *versta:* dat het zoo helder wordt als de sterren*? Hi.:* datse rechte luchtet als de st. **28** ghelijc en } *Hi:* gelijck ome unn under ome. *Parallel met* ghelijc *van 22 zal* ghelijc en *de ontvankelijkheid en gelijkheid des gemoeds aanduiden*, *waarmede de ziel de goddelijke instraling tegemoet treedt*. **34** godvaer } *teekenender dan* goddancksam *van Hi.* **35** lichten } *lees* licht en. *Vgl. Hi.:* unn luchtet in synen gr. **38** ysaias } *vgl. Ezech. 8:3*. **39** en tuschen } *vgl. p. 282*, *r. 38* in tuschen. *Tot nog toe alleen als bijwoord genoteerd* **39** ihe [rusale]m } *naar p. 282*, *r. 38*.
p. 282	α	**6** lustelike } *hs.:* **<** luste like (*2e corr.*) **8** ouergheet } *hs.:* t *op* e, *daarachter nieuwe* t **17** ende } *hs.: in marg. ingev.*, *eerste* e *afgesn.* (*corr.*) **21** heten } *hs.:* **>** heiten (*2e corr.*) **38** dat } *hs. hierna:* k, *doorgeh*.
	γ	**4** di[e] } *Hi:* de **6** vre } *ontbr. in Hi. Te schrappen. Vgl. Joh. 17:23* ut sint consummati in unum. **16** gebore } *zie V. 39*, *p. 157*, *28 sq.* **27** als *tot* verstaen } *Hi.:* als de walen dat Dudesch versteit **35** einde } *Hi. hierna:* Nu helpe uns

		de leiflike god to gewarer enicheit. Amen.
p. 283	α	**1** rumen } *hs.:* **>** ruymen (*2e corr.*) **2** geheleec } *hs.:* **>** gheheleec (*2e corr.*) **16** doegheden. } *hs.: stip v. 2en corr.* **17** pine. } *dito*

19 gode. } *dito* **23** sta. } *dito* **24** heeft } *hs.:* **<** geeft (*2e corr.*); hoede } *hs.:* -ed- *op* -ed-*?* (*2e corr.*) **32** bi } *hs.: doorgeh.* (*corr.*)

γ **4** insinkinghe } *versta:* inw. in der ertscher ins.*?* insinkinghe *ontbr. bij* V e r d a m . **11** vremers } *zie* S t o e t t , *§ 160* **18** hem w. ghed. } *sc.* oefeninghen v.d. **28** metten *tot* geests } met een scherpen geestelijken blik, die uit den wezensgrond komt. **34** Ende *tot* oerspronc } en vereenzelvige zich niet met de wereld, maar richte zich geheel op den oorsprong. (*Voor* ghemenc *zie ook boven p. 14*).

p. 284 α **4** iegeliken } *hs.:* legeliken, *in ondermarge* ie *ingev.*, 1- *geëxp.?* (*corr.*) **35** dien minsche } *hs.:* **<** die minschen, *2e* n *van* minschen *niet doorgeh.* (*corr.*) **37** de } *hs.:* d *op* t (*corr.*).

γ **10** es die } = es. Die **12** dies. [e]en } = dies een **21** met } *adverbium!*

p. 285 α **8** dat } *hs.:* **<** die **10** werlicheit } *hs.:* **>** werkelicheit, -ke- *in marg. ingev.* (*corr.*), *hetgeen misschien bedoeld is* (*zie r. 30*)*; anders weer te geven door* wereldschheid **17** gheureede } *hs.:* gheurde, *in marg.* -ee- *ingev.* (*corr.*) **26** blicke } *hs.:* **<** blike **29** ende } *hs.:*

< in (*corr.*); snellec } *hs.:* snel- *doorgeh.* (*corr.*) *Hs. had dus:* sienlec in snellec in hem, *hetgeen verbeterd werd* in sienlec endelec in hem. **34** erde. } *hs.: stip v. 2en corr.*; wolke. } *dito*; want } *hs.:* **<** wat (*corr.*).

γ

29 snellec } duidelijk zichtbaar. *Zie* V e r d a m *i.v.* snel *sub 3.* **34** want *tot* wolke } *een citaat? Zie Jer. 4: 13* Ecce quasi nubes ascendet et quasi tempestas currus eius.

Handschrift Br. 3.
(p. 286-296; zie tevens p. 245b-258b, 307a-345b).

Het groote standaard-handschrift van 1486 is in onze uitgave vertegenwoordigd door drie preeken. De eerste dezer, nr. **XI**, geeft den indruk niet af te zijn. De 17e-eeuwsche bezitter van het hs. heeft er een slot aan gemaakt; misschien had hij daarvoor een andere bron bij de hand.[1)] Nr. **XII** munt uit door levendigen trant en aanschouwelijke beelden en zou het auteurschap van Tauler alleszins waardig zijn. Het is echter evenmin als nr. XI uit andere bronnen bekend. Mystiek van hoogere orde vinden wij in het diepzinnige sermoen, dat wij als nr. **XIII** afdrukken. Het is een buitengewoon belangwekkend document in de Tauler-literatuur en het zou ons niet verbazen, wanneer het te eeniger tijd ook nog eens in een Duitsch

1) Zie de aant. bij p. 321a, r. 16.

Tauler-hs. werd aangetroffen. Het heeft stellig deel uitgemaakt van de verzameling die de kern vormde van groep II, den oorspronkelijken canon van die groep dus, en het komt behalve in deze hss. bovendien voor in hs. Utrecht, Univ. Bibl. V. L. 8 (D o l c h , § 140; D e V r e e s e , hs. Rsbr. F f) uit het midden der 16e eeuw, eveneens tezamen met sermoenen van Tauler. De lezing is in alle hss. die wij bestudeerden, bijna woordelijk gelijk, hetgeen blijken moge uit de varianten van Be. 1, G. 1 en D., die wij hebben opgeteekend. Wij zijn geneigd om het sermoen aan Tauler toe te schrijven.

Dialect:

Duidelijk Vlaamsch, bepaaldelijk Westvlaamsch; wij geven de volgende voorbeelden: *houuer* (ripa), *boucke*, *gheproufden*, *trauwe*, *huere* (hora), *hu*, *hedele*, *antiere*, *oudinghen*, *vp*, *so* (pron. 2e pers.), *daer duere*, *helighen*, *bereeden*, *ongheweerte* en verder steeds *puer* en *puerheit*, waar de parallel-teksten *luter*, *luterheit* hebben. Deze laatste omstandigheid wijst misschien op de nabijheid der Fransche taalgrens. Van de herkomst is niets meer bekend, dan dat het hs. ± 1600 in het bezit was van H e n d r i k v a n A u d e n a e r d e .

p. 286	α	**8** smaec } *hs. hierna een komma* (*16e E.*); mynne } *dito* **9** ghenomen } *dito*; ontfalt } *hs.: doorgeh. en in marg.* ontvalt (*16e E.*) **13** Ghelaetentheyt } *hs.: hand van ± 1700* **29** Want } *hs.:* Wants, -s *doorgeh*.
	γ	**11** nemen *tot* an } trekke zich niets van de aardsche dingen aan (niet = niets). *Zie r. 17* **15** verwandelen } *nl.* van water in wijn **20** menichfuldeghen } *zie* V e r d a m *i.v.* menichvoudich(eit) **31** in *tot* wisen } tot speculatie over den kosmos bijv. (*zie p. 287*, *r. 1*).
p. 287	α	**21** Beelden } *als p. 286*, *r. 13* **31** god } *hs.:* gauen, -ē *uitgerad.*, gau **>** god **38** Ende *tot* gheuet } *hs.: in 16e E. doorgeh.; in marg.:* en dat hij ooc die oorsaack is des lydens, *met * ingev.*

	γ	**12** al } = als **16** slefs } *metathesis-vorm voor* selfs **20** Meester egghaert } *Dit citaat komt geheel overeen met hetgeen* Eckehart *leerde*, *al hebben wij niet kunnen opsporen aan welk werk het ontleend is. Vlgs*. D e M a n *kan men ditzelfde citaat vinden in hs. Den Haag*, *K.B. 73 G 26:*[1)] **33** werc } al het menschelijk doen en denken.
p. 288	α	**28** ouer } *hs.:* oueruloghen, -uloghen *doorgeh.* **35** cristum } *hs.: in margine*.
	γ	**6** dat *tot* stadelick } *versta:* dat die mensch daarna bij voortduring vrij wordt van de wereld der beelden **8** doen *tot* waert } *zie aant. bij p. 277*, r. *5* **29** die } *hiermede zijn de* oudvaders *gemeend*, *de hermieten waarvan het* Vaderboec *verhaalt*.

1) D. D e M a n , *Meister Eckehart in Weesper handschriften*. Arch. K., N.S. XX, p. 283.

p. 289 γ **9** onderstant } basis van wereldlijk leven **32** eyghenscap } hun wezen is geworteld in J. Chr. (*zie* Lasch-Borchling *i.v.* êgenschop).

p. 290 α **17** was } *hs.:* -s *buiten afschrijving*.

γ **3** Biden *tot* gout } Het hoogste in den mensch vergelijken wij met het goud 4 ghebreedt } *wsch. is hier evenals op p. 342*, *r. 17* ghebroedet *of* broedet *te lezen* (*vgl. Eng.:* to breed, *Fri.:* briede, bréde); *de beteekenissen van* braden *en* broeden *loopen in het mnl. wel eens dooreen en men zou dus de* ee *van* ghebreedt *uit een* a *kunnen verklaren. Men zou deze moeilijke passage misschien als volgt kunnen interpreteeren:* Zooals de kracht der zon het goud broedt in het hart der aarde, wanneer zij zwanger is van edele substantie (als *van r. 4 niet alleen tijdelijk*, *maar tevens voorwaardelijk*) **5** in } dwars door **22** *Ongeveer hetzelfde deelt* Tauler *over zichzelf mede in zijn 56e sermoen* (Vetter, *p. 261*, *r. 24 sq.*). **39** spieghelen } teekening op de veeren. Johannes Veghe *gebruikt hetzelfde beeld* (Jostes, Veghe, *p. 367*). *Zie ook* Konrad von Megenberg, *ed.* Pfeiffer, *p. 213*.

p. 291	α	**28** omminne *).
	γ	**18** Welke waert ...} *Men lette hier op de relatieve aansluiting* (*een Latijnsche constructie:* quam si cognosceres) **23** inneemt } *het beeld van het schip wordt volgehouden.* **28** dat } *leidt een tegenwerping in* **34** ghedroch } *d.w.z.* Christus en zijn gebod verschrikken hem. *Vgl. Marc. 6:49* putaverunt phantasma esse.
p. 292	α	**17** Alsoo *tot* vader } *hs.: in bovenmarge ingev. Van een oorspronkelijke invoeging met potlood is* Alss *nog zichtbaar* **28** noeyt } *hs.:* e *op begonnen* y*?*
	γ	**23** bi iherusalem } *hier wordt gezinspeeld op de beteekenis van* Jerusalem: vredestad (*vgl. V. 20*, *p. 84*, *r. 2*). *Christus was* een ghesaet mensche; *dit is gesymboliseerd door Zijn geboorte bij Jerusalem. Aan deze gedachte houdt de auteur vast: slechts éénmaal was de Heer te Jerusalem*, *als kind van 12 jaar*, *de eenige maal dat Hij niet* zeere onghemynt *was. Hij kwam er niet weer*, *dan om er te sterven*, *in de* vredestad *door Zijn offer de menscheid den eeuwigen vrede hergevende. Tekstueel was Jesus meerdere malen in Jerusalem!* **27-29** } *zie V. 39*, *p. 157*, *r. 12-23* **30** *Vgl. Matth. 27: 51* **37-40** } *zie V. 20*, *p. 81*, *r. 22 sq.*

p. 293 α **24** Een } *hs.:* E *op* e.

β **10** *Zie beschrijving der hss. Be. 1*, *G. 1*, *D.* **11** noot dat } nutte als *D.* **15** die *tot* redene } der rechter doget of reden *Be. 1* **18** ver-

scheeden } hi sal verscheiden *G. 1* **27** sterue } starfe *Be. 1* **29** met } van (*2* ×) *D.* **30** Aldus *tot* steruene } *ontbr. D.* **32** gheestelic } *ontbr. Be. 1*, *G. 1*, *D.* **33** die ...} die god van enen staet sijnre moghentheit tot hem trecket haestelic ende thoent hem *Be. 1*; quaden } *ontbr. G. 1*, *D.* **34** toocht } toent *G. 1*, *D.*

γ **34** toocht. hem } = toocht hem **36** paulus } *Hand. 9*.

p. 294 β **5** steruen } storuen *Be. 1*; met vreuchden } van vrouden *D.* **6** beteekent } *ontbr. G. 1*; heere } *dito*; verwecte } verwrecte *Be. 1* **8, 10** onverbeelt } onuermiddelt *D.*, *Be. 1*; onmiddelt *G. 1* **12** ende *tot* huus } *ontbr. D.* **13** dat } daer *G. 1* **14** te veruullene } *ontbr. G. 1* **16** es *tot* die } wil gherne mit luden wesen die *Be. 1*, *D.* **18** smakende } smakelike *G. 1*, *D.* **19** bequaeme } bequaemlijc *G. 1*, *Be. 1* **22** in mynnen } mijnnen hebben *D.* **23** tot } *ontbr. Be. 1* **26** so *tot* vader } so onderw. h. allen deser m. die h.v. *Be. 1;* Soe onderw. hem desen menschen allene (alleen dese mensche *G. 1*) *D.*, *G. 1* **29** hier omme } hier van *D.* **34** so } Ende soe *D.*

γ **3** *Deze gedachte is ook ontwikkeld in* Eckehart*'s 19e sermoen* (P f . *p. 83*, *r. 5-8*) **17** *sq.* } *vgl.* Eckehart*'s 2e sermoen* (*zie*

		boven, *p. 216*, *r. 4 sq.*) **18** smakende eenv. } een weten van binnen uit, intuïtief. *De beteekenis loopt ongeveer parallel met die van* smakende wijsheit (sapida sapientia (*zie p. 280*, *r. 7*) **21** Dat es ...} *bedoeld worden de X geboden van het O.T. en* Christus' *twee nieuwe geboden* (*Matth. 22: 37-40*) **32** *Vgl. 1 Kon. 10: 5* non habebat ultra spiritum.
p. 295	α	**11** weerelt *) **30** becommert } *hs.: in rasura.*
	β	**1** god } cristus *G. 1* **3** ghebruket } ghebruck *D.***;** heeft } *ontbr. G. 1* **4** wel na } volna *Be. 1* **9** verzwimelheit } versumelheit *Be. 1*, *G. 1*, *D.* **11** Die *tot* weerelt } Die werlt is mi ghecruust ende ic bin die (der *G. 1*) werlt ghecr. *Be. 1*, *G. 1;* Ic bijn der w. ghecr. Ende die w. is mij ghecr. *D.* **29** dinghen } dingen: een is noot: *G. 1* **30** scauwenden } besc. *G. 1* **31** creatueren } cr. ende in ledicheit *D.*, *Be. 1* **32** bekennen } kennen Be. 1 **34** euen } *ontbr. G. 1* **35** mensche } *ontbr. Be. 1*, *D.* (*2* ×) **38** bescauwende } scouwende *G. 1*, *D.* (*passim*).
	γ	**11** *Gal. 4: 16* **33** weder blic } = respectus*? De beteekenis zal zijn:* haar blik is gericht op God, God is haar doel.
p. 296	β	**1** euen **k**. } ewen k. mensche *D.***;** dinen *tot* dattet } enen die hulpe

behoeuede ende dattet *Be.* *1* **7** een verleene } ene verlene Be. 1; een (< verleen) | verlene *D.*

γ **1** *sq.* } *deze gedachte is geheel in* Tauler*'s geest; zie V. 56*, *p. 264*, *r. 9 sq.* **7** een } *versta:* eenheid, *het tegenovergestelde van* menichuoudicheit (innerlijke verdeeldheid); *zie p. 286*, *r. 20*.

Handschrift G. 1. (p. 297-301).

Uit dit hs. drukken wij het eerste sermoen af, als nr. **XIV**. Er zijn verschillende preeken over den tekst *Erunt signa in sole* etc., de teekenen die de komst van den jongsten dag aankondigen, bekend: wij troffen ze aan onder de sermoenen van Jordanus van Quedlinburg en in de door Kern uitgegeven *Limburgsche sermoenen*.[1] Als thema hebben deze stukken echter den tekst van het Evangelie[2], terwijl onze preek het verhaal volgt, dat Petrus Comestor overlevert naar een werk van Hieronymus[3], *Annales Hebreorum*, dat in de uitgave van Migne ontbreekt en dus blijkbaar verloren is gegaan. Wij vinden deze 15 teekenen, vertaald, ook terug in Boendale's *Lekenspieghel*. Behalve in ons hs. hebben wij de preek alléén nog aangetroffen in hs. Be. 2, eveneens onder de sermoenen van Tauler. De varianten van dit hs. kan men in onze aanteekeningen vinden.

Dialect:

Het hs., dat afgeschreven is te *Oestmalle* (bij Antwerpen), vertoont wel overwegend Westbrabantsche kenmerken.

p. 297 α **5** Men } *hs. hiervóór spatie voor paraaf* **8** oerdel } *hs.: eerste* e *bovengeschr.* **10** seet *) **21** mensche } *hs.: erboven ingevoegd*.

β *Hs. Be. 2:* **2** Erunt signa in sole etc. Die meyster sprict ... myt ons Men las en sondach een ewangelium ende is een artikel des gelouen. toecomst des ionxte dages als god te gericht comen **11** Erant *tot* etc. } *ontbr.* **13** inder *tot*

1) Nr. 2.
2) Luc. 21:25 sq.
3) Ze worden eveneens behandeld in een tractaat, dat voorkomt in hs. Rsbr. M^7; ook hier wordt Hieronymus genoemd (Zie De Vreese, p. 139).

menschen } op der eerden **24** vergaderen } verdragen **27** inder *tot* berghen } inden meer dat heeft een gedrenge ende settet oen... boue die eerde **32** der zee } inden meer.

γ

6 Sinte lucas } *Luc. 21:25 sq.* **9** iheronimus } *Naar* P e t r u s C o m e s t o r *zou* Hieronymus *dit behandelen in* Annales Hebreorum, *een werk dat wij niet meer bezitten* (*zie P.L. 198*, *p. 1611 en* Lekensp. *III*, *p. 264 sq. en 344 sq.*) **11** Erant } *lees* Erunt. **28** ghedranck } opstuwing.

p. 298 α **6** sal } *hs. hierna: een losse* l **11** worden *) **12** ende } *hs. hierna:* verdror, r *na* d *doorgeh. en daarna de rest* **18** een } *hs.: bovengeschr.* **25** heer } *hs. hiervóór:* s, *doorgeh.* **33** weet } *hs.: erboven ingevoegd* **37** heer *) **38** weet } *hs.: in ondermarge ingev.*

β *Hs. Be. 2:* **1** dat *tot* hemel } die meerwonder ende geuen een geluyt (**<** gelut) in den hemel **3** sal *tot* bernen } soe verbernt dat meer **6** soe *tot* vallen } vellet gebussche **7** sellen *tot* een } ryten die steen ende scoeren van een **11** gedrange *tot* volc } gedrenge ende een verderfenise omdat volc **13** soe *tot* eerden } soe staen die doden op wt den. en alle gebeinte steet bouen der eerden **22** willen *tot* mensche } *ontbr.* **26** ende } dat ander**;** heeft } dat dorden dat hi oen verloren heeft **28** carmen } screyen **29** het *tot* seer } ic weecht doch gaer seer **31** verwermt wort oft } *ontbr.* **32** screit } weent **33** vercuelen } vercoelinge **36** in sijn } ende heet } ende bekent **39** dicwile } duc.

γ **29** grofheit } *omdat het tot de laagste sfeer van het geestelijke leven behoort*.

p. 299 α **1** mer } *hs. hiervóór:* M *begonnen* **21** hi } *hs. hierna:* ha', *doorgeh.***;** versuymt } *hs. hiervóór:*

verswijnt, *geëxp. en doorgeh.* **40** natuer } *hs.:* nat2.

β

Hs. Be. 2: **2** den *tot* oerdel } hier wt wort den .M. ordele **4** segghende *tot* seluen } *ontbr.* **5** ghebreckeliker } gebrekel noch sundich**;** ic } *ontbr.* **7** Dit *tot* gheschiet } *ontbr.* **15** behendigher } beheinder **16** Het *tot* datmen } Ic loue wege meer dat ghy **20** verbernt ende verdwijnt } verteert **21** versuymt } versumt **22** verduwet } verdouwet **24** gheset } weder gesat**;** adel } adel ende in sijn onscout **27** insettinghe } gesetten **29** in god } *ontbr.* **30** wtw. aenghen. } wter ingenomenheit **32** alle (*1e* ×) } alle eygen **33** moet *tot* inden } van bynnen. dat moet te riten ende te scoert werden in desen **36** welbehaghenen } waelbeuallen **38** beanxtinghe } verueeringe **40** dat een } als een ey of een.

γ

15 suuerlijc } met een mooi vernisje **28** bewiselike } waarneembaar, *dus:* uiterlijk (*zie* V e r d a m , Handwbk. *i.v.;* G r i m m I, 1780) **33** aristotiles } Tauler *haalt dit gezegde van* A r i s t o t e l e s *aan in zijn 1e sermoen* (V e t t e r , p. 9). *Zie ook beneden*, *p. 344*, *r. 2*. **36** welbehaghenen } *klaarblijkelijk een pluralis-vorm*.

p. 300 α **8** vrients } *hs. gesch. v.w.* **18** natueren *) **21** van } *hs. hierna:* s, *uitgerad.* **27** mocht } *hs.: na* o *letter uitgerad.* **40** beuyndinghe } *hs. gesch. v.w.*; alle } *hs.: erboven ingev.*

β *Hs. Be. 2:* **1** heitten des viers } heysten **8** ende *tot* ware } ende weer hi nyet wael moetich **9** ende *tot* gaen } ende versecht ende

veit (*!*) oen weder gaen **12** *ontbr.* **14** ouerwonderliken *tot* godliken } ouerswenckeliken godliken; ende *tot* wonderen } *ontbr.* **15** openbaert *tot* paus } apenbaert vanden vremden wonder dat den mensche doervaert Dat is inder waerheit alsoe queem een arme mensche voerden pawes **19** ende verscrict } *ontbr.* **23** heerlijcheit) heerheit ende sijn gewalt **26** desen *tot* rijcheit } god desen .M. onderstaen sonder myddel anders die natuer worde bederflic die en mochs nyet gedragen. dese rijche **29** Ende *tot* mensche } *ontbr.* **31** noch en passen op } *ontbr.* **33** vermogen *tot* houden } moge tot oen hebben of yet van oen helt sy hauden **40** of beuoelinghe } *ontbr.*

p. 301 α **15** waer } *ik verkeer*, *daar ik het hs. niet meer kan raadplegen*, *in onzekerheid of er misschien niet* weer *stond.* **24** ende } *hs. hiervóór:* al, *doorgeh.* **31** ouerste } *hs.:* -e *bovengeschr.* **36** inden } *hs.: boven* i *een* i*?* **37** beuijnde } *hs.:* u *op* v.

β *Hs. Be. 2:* **2** ende beroeft } *ontbr.* **5** ende *tot* ghecruyst } die gecruyst wart **7** niet } *ontbr.* **14** alle *tot* af } alle we we en pijnde af **16** pijn } pijnde**;** dan *tot* heeft } dant diet doeruaren hebben **18** verderft } verderflic **19** heeft *tot* aen

} leuet. ende dat leghet seer wael **20** ende dat ghewyn } *ontbr.* **21** dat *tot* wel } allet dat **24** in hem } daer **33** alsoe *tot* conincrijck } God die regniert ende woent in oen als een coninc in sijn rijc **34** ledich } gelediget **35** laten varen } reden besluyte.

γ

14 Alle *tot* steruen } Alle wee en pijn zijn niets vergeleken bij dezen dood. **33** Ende *tot* waren } *vgl. weer de aant. bij p. 277*, *reg. 5*.

Handschrift U.
(p. 302-350; zie tevens p. 259b-270b).

Zooals wij in de beschrijving zagen, volgen in dit hs. na de verzameling Tauler-sermoenen nog twee aanhangsels, het eerste met vijf tractaten die handelen over het H. Sacrament, het tweede met drie preeken. Al deze stukken zijn, gelijk wij zien zullen, op een of andere wijze met Tauler in verband te brengen. Van twee daaren, Cor. I, 15 en 16, die wij als paralleltekſten van de overeenkomstige tractaten in hs. G. 2 reeds hebben afgedrukt, constateerden wij een bijna woordelijke overeenkomst met het Weensche hs. 2744, ca. 1350 in de buurt van Keulen geschreven, één der belangrijkste Tauler-hss. die nog bewaard zijn gebleven. Wij zullen zien, dat ook de overige stukken die wij uit ons hs. afdrukken, meerendeels op zeer oude bronnen teruggaan.

Van de drie sermoenen uit het tweede aanhangsel zijn de beide laatste, S. II en Bas. B, die door S t r a u c h als echte Tauler-preeken beschouwd werden, voor iedereen toegankelijk. Het eerste stuk, eigenlijk twee

sermoenen (**XV** + **XVI**) over denzelfden Bijbel-tekst, *Ego sum pastor bonus*, onvolkomen gescheiden door den aanhef *Noch eyns* (fol. 146a), vindt men in een minder uitvoerige redactie eveneens in het reeds door ons genoemde ripuarische hs. van ca. 1330, dat te Brussel bewaard wordt, Br. 14688.[1] P r i e b s c h , die het hs. beschreven heeft, heeft de preek in haar geheel afgedrukt en meende haar aan Tauler te kunnen toeschrijven. Wij hebben dezen tekst naast dien van U. afgedrukt en tevens de lezingen van de hss. Rsbr. W, Br. 3, G. 1 toegankelijk gemaakt door middel van varianten of door den tekst in zijn geheel af te drukken naast die van Br. 14688 en U.

Den kortsten en naar alle waarschijnlijkheid oorspronkelijken vorm vertoont de preek in Br. 14688 (opnieuw naar het hs. uitgegeven, daar P r i e b s c h ' tekst te wenschen overlaat): wat in U. en de overige Nederlandsche hss. tot een apart sermoen is uitgedijd, is hier niet meer dan een korte inleiding over het communiceeren (**XV**) en de eigenlijke preek (**XVI**) vangt eerst aan bij: *Ich neyman eynen sprůch*[2]...(p. 306a). De Nederlandsche hss. hebben een nieuw begin toegevoegd en een groot stuk geïnterpoleerd, duidelijk als een inlasch kenbaar, daar wij het ook in andere tractaten overgeleverd vinden.[3] Tenslotte is aan het einde nog een groote passage toegevoegd, een lange uitweiding over hen die onwaardig voorbereid ter communie gaan, waarin een merkwaardig exempel voorkomt, dat ons aan verhalen uit het 'Vaderboec' doet denken.

Daar de Nederlandsche teksten, wat dit eerste sermoen betreft, ongeveer gelijkluidend zijn, hebben wij kunnen volstaan met van nr. XV alleen den tekst van U. af te drukken. In de aanteekeningen vindt men dan de varianten der andere hss., en wel allereerst die van hs. Rsbr. W, zooals wij reeds opmerkten het onmiddellijke voorbeeld van U. (zie p. 316b, r. 3!), gemakshalve met W aangeduid, en voorts die van de hss. Br. 3, L. en G. 1. Voor de tweede helft van het sermoen (XVI), bleken de verhoudingen ingewikkelder te zijn, zoodat een parallel-uitgave van vier teksten noodig werd geacht: links weer Br. 14688 en U., die zoowel wat de lezing, als wat het dialect betreft waarin zij geschreven zijn, het dichtst bij elkaar staan; rechts allereerst de tekst naar Br. 3, die nog weinig afwijkt van de beide eerstgenoemde, afgezien van het nogal aanzienlijke dialectverschil waardoor vele secundaire varianten ontstaan zijn. Wij vermelden ook nog dat van p. 313a-317a een stuk is weggelaten en dat op p. 309-310 een interpolatie voorkomt, woordelijk gelijk aan de passage die wij in U. aantreffen tusschen de beneden te vermelden fragmenten XVII en XVIII. Een geheel vervormden tekst vinden wij tenslotte in de hss. L. en G. 1, van welke L. is vertegenwoordigd in de vierde kolom: zij lijkt op sommige plaatsen meer een paraphrase in de manier van H e n d r i k M a n d e . Groote ingelaschte uitweidingen, die door taal en stijl heelemaal het karakter van de 15e eeuw

1) Naar dit hs. heeft C o r i n nr. S. II afgedrukt, als aanhangsel van het tweede deel zijner Tauler-editie.
2) De 'textus' van het sermoen - in de Nederl. hss. dus het tweede, nr. XVI - is dan ook veeleer Cant. 1:7.
3) O.a. in het tweede gedeelte van Bas. O, eveneens voorkomende in Br. 14688.

dragen, hebben het sermoen twee maal zoo lang gemaakt. De grootste daarvan komt ons zeer merkwaardig voor: de ziel, die door God in de eenzaamheid gevoerd is, wordt vergeleken bij de aardsche bruid, wier trouw door haar beminde op de proef gesteld wordt. Wij hebben tevergeefs gezocht naar de bron van deze gelijkenis, want wij achten het niet waarschijnlijk dat het beeld aan het dagelijksche leven is ontleend, daarvoor schijnt het ons te litterair toe. In de verte herinnert het aan *De arrha anime* van Hugo de Sancto-Victore, of aan een dergelijk vroeg-middeleeuwsch tractaat, maar aan den anderen kant doet het Oostersch aan: de cynisch bedachtzame wereldling hoort eerder thuis in een Arabische vertelling, dan in een mystiek tractaat dat geschreven is in een Nederlandsch nonnenklooster uit de tweede helft der 15e eeuw!

Het sermoen eindigt in de hss. L. en G. 1 met een meditatie over de wonden van 's Heeren handen en voeten, waarmee Tauler ook eenige malen zijn sermoenen beëindigd heeft.[1)] Men heeft deze passages weinig Tauleriaansch gevonden: onze tekst bewijst dat zij meer voorkwamen. Zou het min of meer een stereotiep slot kunnen geweest zijn, dat de predikheeren gebruikten aan het einde van een sermoen?

Keeren wij thans nog even terug tot de oorspronkelijke redactie van ons sermoen, dan rest ons nog iets te zeggen over het belang van de Nederlandsche teksten voor de kennis van het origineel. Gelijk wij zien zullen, zijn wij erin geslaagd den tekst van Br. 14688 op meer dan één plaats te verbeteren. Bij één dier emendaties moeten wij een oogenblik stil staan. Priebsch voerde als argument voor het mogelijke auteurschap van Tauler aan, dat de stad *Keulen* genoemd wordt. Juist deze plaats heeft ons wel eens doen denken aan een Nederlandschen of althans Nederfrankischen oorsprong! De bedoelde passage vinden wij op p. 312a, r. 18: *Oůch hait ir vre zickelgin hoide vsser Coellen gedreuen an dit velt bis hier zo deme wyer*. Hs. U. heeft merkwaardigerwijze *vter coyen*, dat zeker te verkiezen is, als men let op den context. Gaan wij nu uit van de onderstelling dat Br. 14688 teruggaat op een meer Westelijk origineel, dan is het zeer wel aan te nemen dat de kopiïst het hem onbekende woord *coyen* veranderde in *Coellen*, doch niet, dat men in Maeseyck *Coellen*, een zeer goed bekende stad, verving door *coyen*. Trouwens óók L. en G. 1 hebben *koyen!* Met meer grond dan Priebsch voor zijn toeschrijving aan Tauler had, zouden wij kunnen besluiten tot den Nederfrankischen oorsprong van onzen tekst: in geen enkel ander Duitsch hs. is het sermoen tot dusverre aangetroffen, wèl daarentegen in vijf Nederlandsche - en zelfs in drie onderling verschillende redacties![2)]

Zeer nauw verwant met de preeken XV en XVI zijn wel de twee tractaten

1) Vgl. V. 60a, 71, 46 en Cor. I, 13. Zie Cor. I, p. 150, noot.
2) Is de vorm *coye* in de M.E. misschien tot het Nederlandsche taalgebied beperkt geweest? In dat geval ware het mogelijk, dat een afschrijver uit het Rijngebied den vorm niet begrepen zou hebben: *kaue*, *kowe*, *köuwe* was - en is vlgs. het *Rheinisches Wörterbuch* nog steeds - de gewone vorm voor het aan het Latijn ontleende woord (*cavea*) in meer Oostelijk gelegen streken.

XVII en **XVIII**, die eveneens bijeenhooren. Wij treffen ze aan in het eerste aanhangsel van ons hs., nà Cor. I, 15 en 16. Eigenlijk zijn het twee brokstukken, waarin telkens de herinnering naklinkt van 'de schaapjes die gevoerd worden naar het gebergte op den hoogen middag' (p. 336, 342, 343). Als paralleltekst drukken wij daarnaast een sermoen af, dat in hs. Br. 2 onmiddellijk volgt op nr. XV + XVI, waarin beide stukken tot één preek zijn versmolten, met als opschrift *vp den seluen sondach een ander Sermoen*. Ten opzichte van Br. 3 heeft U. een passage meer, nl. het eind van nr. XVII, dat zich als interpolatie duidelijk onderscheidt doordat Br. 3 dit stuk in nr. XV + XVI ingelascht heeft. Zooals wij zien, is de bouw der hier behandelde teksten gemakkelijk te begrijpen. De compositie is niet sterk: men heeft bekende stukken, alle het H. Sacrament behandelende, aan elkaar geschakeld en er zoo sermoenen van gemaakt. Maar welke prachtige passages vinden wij daaronder! Men lette eens op het schilderachtige beeld van de fontein op p. 342. Herinnert het ons niet aan de schoonste gedeelten uit Ruusbroec's *Gheestelike Brulocht*?

Een merkwaardig mozaïek tenslotte, geeft het buitengewoon moeilijk verstaanbare tractaat **XIX** te zien, waarmee wij de verzameling afsluiten. In het thema dat ontwikkeld wordt op p. 345, zijn reminiscentiën aan Eckehart's tractaat *Von der übervart der gotheit* (zie P f e i f f e r II, Tr. XI, p. 507) aan te wijzen, doch de overeenkomst is alleen uiterlijk: de gedachte die eraan ten grondslag ligt, verschilt aanmerkelijk van die van Eckehart. Kleurrijke beelden, bespiegelingen over de Drieëenheid, vermaningen, wonderverhalen over dieren wisselen elkaar af. Wat P h i l i p p e d e T h a ô n deed met betrekking tot de theologie en R i c h a r d d e F o u r n i v a l voor het hoofsche liefdeleven: de allegorische toepassing van de wonderbaarlijke natuurlijke historie der middeleeuwen, dat vinden wij hier ten opzichte van het verborgen leven met God. En hoe schoon vindt deze mystieke geest-vervoering haar uitdrukking in de aan alle werkelijkheid ontheven fantasieën over legendarische dieren!

Dat ons tractaat een mozaïek is, blijkt uit de paralleltekste die wij ervan hebben. Immers, eenige stukken vindt men in een gedeelte van Br. 14688, dat geheel denzelfden bouw vertoont: zonder merkbaren overgang worden allerlei fragmenten aan elkaar geschakeld. Zoo vinden wij in U. stukken, die in Br. 14688 ontbreken en omgekeerd. Een tweeden parallel troffen wij aan in hs. Be. 2, twee fragmenten, tusschen sermoenen van Tauler in; ze zijn in de aanteekeningen vermeld bij de varianten. Hier en daar hebben ze den tekst van U. helpen verbeteren.

Er is een aanmerkelijk verschil tusschen de mystiek waarmee wij hier kennis maken en die uit Br. 2, het andere hs. van groep I, waarin de 'opera spuria Tauleri' alle duidelijk den invloed vertoonen van Meister Eckehart en zijn kring. De mystiek in de stukken die wij uit hs. U. in het licht geven, is veeleer gevoels-mystiek: zij is beeldend, d.w.z. zij tracht haar belevingen onder woorden te brengen met behulp van beelden, die zij ontleent aan de wereld om zich heen, zooals een artiest het geschapene tracht te herscheppen naar het beeld, dat hij intuïtief daarvan geschouwd heeft in zichzelf. De speculaties in het hs. uit Galilea waren begrenzingen van begrippen door het verstand; de verbeeldingen in hs. U. zijn kunstuitingen van een visionnairen geest.

Dialect:

Het dialect van ons hs. is Oostlimburgsch, dat naast de kenmerken die K e r n opgeeft: *sich*, *ich*, *sullige - solke - alsullic*, *ouch - oich* (§ 90), *he - hy - her*, *hidden - hitten - hitdet*, *scepden*, *wilternisse* (§ 107), *vaet*, *graes*, *spraeck - sprack*, *gaef* (§ 16), *hierde - herde - heerde*, *hemelschen - hiemelschen*, *glorificiert*, *ghieft*, *reet* (= hortatur), *trene* (§ 131), *ontfenckenysse* en zelfs *ontfinckenysse!*, *můnds - wonden*, *inreliche - beuoelike*, *due - doe*, *bueck - groenen - boům*, *ghemoyet*, *heet*, *hees* (§ 122), *wye* (= hoe), *hijr*, *dae*, *ende - ind*, *en* (= *in*), *steyt* (§ 222), ook allerlei vormen heeft die wij in het Keulsche dialect van Br. 14688 terugvinden:[1)] *haent* (= habent), *sijnt* (= sunt), *deyt* (= facit), *bys* (= usque), *sacht* (= dixit), *zeilen* (= animae), *hitzige*, *vergetzlicheit*.

Uitgave:

Ook hier drukken wij den tekst zooveel mogelijk diplomatisch af en verbeteren alleen hier en daar naar hs. Rsbr. W (voor het gemak aangeduid met hs. W), dat wij immers als het directe voorbeeld leerden kennen voor de nrs. XV en XVI. Wat het oplossen der parafen betreft, geldt ook hier weer hetgeen wij boven toepasten. Voor de teksten van L. en Br. 3 zie men hetgeen wij opmerkten bij de tekstuitgave dezer hss.

p. 302a	α	**24** kirche } *hs.: cursief bovengeschr.* (*latere h.*).
p. 302b	α	**2** *Zie boven*, *p. 31* **8** [spraeck] } *hs.: ontbr.* **12** bisschop } *hs.: in rasura van* bosch houe (*corr.*).
	β	**2** *ontbr. Rsbr. W. Voor de titels der andere hss. zie beschrijvingen* **5** Ich *tot* Dit } Ego pastor bonus *L.*, *G. 1* **7** seluer } s. ende sprac aldus *L.*, *G. 1*; heer } lyeue h. *W*; Cristen } kijndere die *L.*, *G. 1* **8** weiden } w. ende sijn vee *Br. 3* **11** eweynich verdoelt } wilen dwalende *Br. 3*; ietswat (ierstwat > ierst wat *G. 1*) dwasende (V e r d a m *II*, *496*) *L.*, *G. 1*; als } *ontbr. L.*, *G. 1* **12** inden bisschop } inden bosch houe *W*; ende b. *Br.*

1) In hoeverre wij die op rekening van de afschrijfster of van haar voorbeeld moeten stellen, ben ik niet in staat uit te maken: in ieder geval zij uit het Oostelijke deel van het taalgebied, want wij vinden steeds vormen als *scolt*, *wolde*, *halden*, *kaltheit* en geen enkele keer *ou*-vormen!

		3; met salicheiden *L.*, *G. 1* **18** weydet } voedet *Br. 3* **19** heylighen } edelen hoghen werdeghen *L.*, *G. 1* **20** gan } gan des *W* **23** inder ersticheit } inden beghinne *Br. 3*, *ontbr. L.*, *G. 1* **25** namen } ontfanghen souden. ende oec ontfinghen *L.*, *G. 1* **26** Mer } *ontbr. W* **29** eyghenscap } e. ende bi haer oude ghewoenten *L.*, *G. 1*.
	γ	**9** in } = ind **12** bisschop } *Vgl. 1 Petr. 2:25* ... ad pastorem et episcopum animarum vestrarum.
p. 303	α	**1** Augustijnum } *hs.:* -nūs (*zie W!*) **2** dat } *hs. hiervóór:* alle, *geëxp. en doorgeh.* **5** sprac } *hs. hiervóór:* spriect. *Zie vorige* **15** sondaghe } *hs.:* -daghe *in marg. ingev.* **18** [ghedaen] } *ontbr. hs.*

26 voelre } *hs.:* < volre **31** nyem [an] } *hs.:* nyem a, a *met r. doorgeh.?* **33** heylighe } *hs. hierna n.r.*: die hey, *geëxp. en doorgeh.* **38** het } *hs.:* Het.

β **1** Augustijnum } -nūs, -s *doorgeh. W*; nochtan } *ontbr. L.*, *G. 1* **2** meyste menyge } m. menye *W*; dat meeste deel *Br. 3*; die menichte *L.*; menighe *G. 1* **3** namen } daghe *W* **4** onvlijtiger } onneerstigher *Br. 3*; dijt *tot* namen } dies waernamen *Br. 3*; die biden (vanden *G. 1*) seluen nemen scade namen *L.*, *G. 1* **6** sceldes. niet } lachters *Br. 3*; misprise *L.*, *G. 1* (*L.* < prise) **7** Ende *tot* kerken } *ontbr. L.*, *G. 1* **8** inden *tot* dat } in sijn boeck der ghesette ind dat *W* **9** geboden } ghesedtten *Br. 3*, *L.*, *G. 1*; dat } ende begheerde dat *L.*, *G. 1*; dit } die h. ghesette *L.* **11** hi } sinte augustijn *L.*, *G. 1*, *Br. 3* **13** sceldes } lachters **14** toewijsinghen } tuwijsijnghen *W* **15** sondaghe } daghe (*geëxp.*) sondaghe *W*; scelden } lachterent (*2* ×) *Br. 3*; sc. ende lachteren *L.*, *G. 1* (*2* ×) **16** Wie *tot* noch } noch oec *L.*, *G. 1* **17** scyldet *tot* paus } scelden en dorsten mer si volchdent ende present meer dan anders te doen Ende al heeft die paus hieraf *L.*, *G. 1*; dringeuolgelic } dryn ghevolghich *W*; daer ingheuolghelic *Br. 3* **18** wandelinghe } verw. *Br. 3*; onnůtticheit } ontblijf *L.*, *G. 1* **20** sacht } sedte *Br. 3* **25** crachte } crachte soe wie dat hem daer na hielde ende toebereide. dat hijt alle daghe nemen woude hi mocht wel doen. want dien orlof bleef den mensche *L.*, *G. 1* **27** ghedwanx } bedwancs *Br. 3*; wille } w. om die lieden daer mede te dwinghene *L.*, *G. 1* **28** sat (satte *W*) *tot* ghemynret } seide hi doen een woort dat niet ghehijndert m.w.*L.*, *G. 1* **31** biechter } biecht *W*, biechtvaders *L.*, *G. 1*, *Br. 3* **32** dat hi hem dan sette enen anderen tijt: in welken hi hem m. ber. daer toe te gaen Ja oft oec noot is dien tijt alsoe te versettene op die ewighe verdoemenisse die dat niet doen en woude ende crighelike in contrarien bleef staende ende alle dese redenen *L.*, *G. 1* **33** te }

het te *W* **36** heuet } heet id (id *ingev.*) *W* **38** geboden } ghesetten *L.*, *G. 1*, *Br. 3*.

γ **1** *Zie* A u g u s t i n u s , De sermone Domini in monte (*P.L. 36*, *1280*). *Vgl. ook de beschrijving van hs. D. op p. 94*. **21** *Dit werd besloten op het* concilium *van* A g d e [1] **28** *Op het* Concilium Lateranense IV (*1215*)*: Canon* 'Omnis utriusque sexus'[2] **38** het } = heet **39** decretum } *Zie* Decretales Gregorii IX *libri V*, *Tit. 38*, De poenitentiis et remissionibus, *c. XII*[3]. *Al deze quaesties zijn behandeld in een ander werkje van* P. B r o w e S.J., De frequenti

1) Zie P. B r o w e in *Bonner Zs. f. Theol. u. Seels.* VI (1929), p. 7.
2) Zie J.D. M a n s i , *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*. Venetiis, 1778. XXII, 1007 E - 1010 A.
3) A. F r i e d b e r g , *Corpus iuris canonici II. Decretalium collectiones*. Lipsiae, 1881, p. 887 sq.

communione in ecclesia occidentali usque ad annum c. 1000 documenta varia.[1)]

p. 304a α **12** hant } *hs.: met rooden inkt erboven ingev.* (*corr.*) **15** [s]laiffen } *hs.:* c *en* ſ *worden in den tijd van ons hs. licht verward. Zie een voorbeeld in Vind. 2744 op de reprod. van* C o r i n *op p. 323 links*, *3e r.v.o.:* geclaigen.

p. 304b α **13** ende } *hs.: erboven ingev.* **14** onsen heer } *hs.:* on, *doorgeh. en - bovengeschr.* **33** vellet } *hs.:* veylt, y *doorgeh.*, *daarna het heele woord. In marg. - ingev.* **36** Als } *hs.: boven* s *een* o*?*

β **1** orberlic } deghelix orb. *W*, daghelijcs orb. *L.*, *G. 1*, *Br. 3* **6** Voldes } Woldes *W* **11** rechten } **r**. wech *L.*, *G. 1;* ter **r**. hant sijns v. *Br. 3* **13** ende } *ontbr. W***;** ende *tot 16* Ind } Sich mensche soecstu aldus gode als ic segghe. eest in...van buten ende van binnen. in hoechden ende inden nedersten. ende *L.*, *G. 1* **15** waken } waghen (*geëxp.*) waken *W* **22** Ind *tot* guet } *ontbr. L.*, *G. 1* **24** goeden } *ontbr. L.*, *G. 1* **26** dat *tot* doen } si hebben saken die mi te male niet en sijn te segghen. mer si behoeuen dat si hen ondersueken oft voersien. op dat si haer scade niet en doen *L.*, *G. 1***;** Mer sy

1) Romae, 1932. (Pontificia universitas gregoriana. Textus et documenta. Series theologica 5).

tot doen } *ontbr. Br. 3* **28** willen *tot* in willen } *ontbr. L.*, *G. 1* **30** Die *tot* weert } die haer eweghe verdoemenisse worden *L.*, *G. 1* **31** voer *tot* voer } doen. oft wat si voer hebben. dan allene datsi doen willen als dander luden. oft si doent wt ghewoenten. ende hanghen nochtan aen onn. tijtl. d. ende doen als die vorste *L.*, *G. 1* **32** willen } *ontbr. Br. 3***;** onnutten, *ontbr. Br. 3* **33** daer in } daer *Br. 3*; vellet } veyl *W* **34** drieghen } be- *Br. 3***;** Ind drieghen } *ontbr. L.*, *G. 1* **36** eyghenwillich } eenwillich *L.*, *G. 1* **37** onghebr. ghem. } onghebroecsam *L.*, *G. 1*, *Br. 3***;** cleppich } *ontbr. L.*, *G. 1*, *Br. 3* 38 loeghenachtich } *ontbr. Br. 3***;** Hoer *tot p. 305*, *2* willich } Haer habijt behaghel. ende si sijn proper van al haren dinghen na al haren vermoeghen Ende harer sijn vele die willen hebben een willich *L.*, *G. 1***;** ransen } crantsen *Br. 3*.

γ **18** of } = Of.

p. 305 α **6** bistu } *hs. hierna:* op, *geëxp. en doorgeh.* **8 N**u } *hs.:* **N** *een weinig versierd* **15** ontsculdicht } *aldus hs.*, *boven* i *een* g *en boven 2e* t *een* e(*?*) *bijgeschr. De* c *is òf later ingev. òf was onduidelijk*.

β **5** onnutter } zeer onn. *L.;* seer nutte *G. 1* **6** yemant } y. anders *L.*, *Br. 3***;** want eest soe en(*!*) nemestu gherne ende *L.* **7** verrestu

tot billich } veruerrestu di
met rechte *Br. 3* **9** niet }
niet weten

Br. 3; niet merken noch verstaen ende si en willen emmer niet leeren merken ende kennen *L.*, *G. 1* **10** den *tot* gryep } dat behendich ingheuen *Br. 3* **13** Want *tot* so } Ende nochtan dat dit dus is. soe *L.*, *G. 1* **15** niet } *W in marg.:* niet**;** vers. } verzwimenessen *Br. 3* **16** niet } emmer niet weten *L.*, *G. 1* **17** eyns anderen } een ander *G. 1;* anders *Br. 3* **20** In kroyt } het en deert (hindert *Br. 3*) *L.*, *G. 1* **21** du vluwes } ghi soudet scuwen *Br. 3***;** gundes } g. ende riedet oec *L.*, *G. 1* **22** vlyen } scuwen *Br. 3* **23** aten } saten *Br. 3* **24** stat } tijt (*geëxp.*) stat *W* **29** sich } *ontbr. L.*, *G. 1*, *Br. 3***;** soe } soe sere ende soe *L.*, *G. 1* **30** gherumes } gheruuns *L.*, *G. 1* **31** moeten } moeghen dit ende *L.*, *G. 1***;** dit } *ontbr. Br. 3* **34** harder } te mael verhaerdt van haerre *L.*, *G. 1*.

ϒ **9** hoewel zij dit in het geheel niet willen. Deze willen niet inzien hoe de natuur heimelijk speculeert op de natuurlijke boosheid in den mensch, daar gij u argeloos aan hebt overgeleverd in hetgeen waar gij uw hart aan verpand hebt en waar gij behagen in schept, want het is boosheid der natuur en het heeft begin genomen met goed schijnende dingen en ook niet met grof verzuim. Dan verontschuldigt zich de mensch en wil niet weten (*zie var.!*) dat hij aan

		natuurlijke geneigdheid gevolg geeft, maar weet toch wel beter als... **20** kroyt } *Zie* V e r d a m *i.v.* croden *en* L e x e r *I*, *1750*.
p. 306a	α	**22** ůs } *hs.:* v *met gesubscr.* o.
p. 306b	α	**6** dat } *hs.:* dat | dat **9** als du } *hs.:* du, als *erboven ingev.* **11** dat } *hs. buiten afschr.* **13** yet } *hs.:* yt, e *erboven ingev.* **20** *regel 20 en 22 sluiten aan* **28** wetstu } *hs.:* weetstu, *eerste* e *geëxp. en doorgeh.*
	β	**1** myt *tot* wille } met biechtene het toe bereiden ende met ghewarigher penitencie. ende haer onrecht ghemoede dwinghen in goetwillicheiden Desen g.w. *L.*, *G. 1;* die met rauwe harer ongherechticheit dringhen in *Br. 3* **5** ongheweerlic } onwerdelic *Br. 3;* ongheweerlic toe (to, -e *bijgeschr.*, toe *geëxp.*) *W;* gaen daer anders onnuttelijc toe *L.*, *G. 1* **5** waycht het ...} wacht ... na hen *L.*, *G. 1* **8** alsoe *tot* gheeft } als du dese ber. in di vindes *L.*, *G. 1*; bereydinghe *tot* mynste } si hem aldus bereeden Ende ten minsten *Br. 3* **9** machs } *hierna:* Want dan soe moghestu hopen op die ghenadicheit gods Ende soe mach oec die heilighe kerke hopen dat yet goets wt di geboren mach worden want die minnende Aug. *L.*, *G. 1* **10** so ghenedich } *ontbr. Br. 3*

11 dat } *ontbr. W* **19** etzwat } et(z*?*) ‖ wan *W;* bi wilen *L.*, *G. 1;* som wilen *Br. 3* **20** nyemen } *hierna:* des si god gheloeft (Amen *G. 1*) *L.*, *G. 1* **25** rustes } ruwes *W* **31** vees } wyes *W* **35** ende oec sullighe } getwat doent si die *W*.

	γ	**5** ongheweerlic } = ongheweerdelic, *hetz. als* onwerdichlike. *Zie variant* **11** ghenedich } onbelangrijk; niet in } = Niet in **19** etzwat } *lees met W* etwan *of* etzwan **27** yet } *lees met Br. 3 en L.* nyet.
p. 307a	α	**22** *In marg. door hand van ca. 1600 met *:* Nota hic est novus sermo sed secundus super illud ego sum pastor bonus. vt alia exemplaria manu scripta habent **27** niet } *hs.: in marg. ingev.* **32** dijnre } *hs.:* r *in ras.*
p. 308b	β	*hs. W:* **2** keert } keric **21** hy } *ontbr.*
p. 309a	α	**19** vergaen } *aldus hs.*, *doorgeh. en in marg.:* alias verheyt (*ca. 1600*) **32** alleene } *hs.: erboven ingev.* **35** overmids } *hs.:* s *op* t.
	γ	**24** Dies *tot p. 311*, *16* buten } *een geïnterpoleerd stuk*, *dat men in hs. U aantreft in XVII*, *p. 337*, *2-30*. **27** Die *sq.* } *Het schijnt moeilijk te zijn om aan de termen* substancie, onderstant *en* forme *de technische beteekenis toe te kennen die zij in de taal der scholastieke theologen hadden*, *indien men tenminste niet wil treden in haarkloverijen*, *die ons toeschijnen vreemd te zijn geweest aan den geest van den samensteller van ons tractaat. De*

		algemeene beteekenis dezer vergelijking toch, *is duidelijk:* De substantie van brood en wijn in de eucharistie, is na de consecratie veranderd in die van het lichaam en het bloed van den Christus. En zoo bestaat de gestalte (*Lat.:* accidentia) van brood en wijn, die blijft na de transsubstantiatie, niet meer krachtens de eigen geschapen substantie (onderstant = *Lat.* suppositum), maar krachtens de substantie van het geïncarneerde Woord. En evenzoo steunen deze geestelijk wedergeboren menschen niet meer op tijdelijke dingen, maar als deze voor hen weggevallen zijn, leven zij alleen uit God.
p. 309b	α	**11** hueckene } *aldus hs.*, *in marg.:* bucxkene.
	β	*Hs. G. 1:* **25** verreheit } versheit.
p. 310a	α	**25** deme } *hs.:* m **>** in *?* **34** dochaym } *hs.:* y *op* i **38** ynnerlicher } *hs.: eerste* r *geëxp*.
	γ	**37** *Met de Ned. hss. is hier te lezen:* Dem inrelich eit vragen.
p. 310b β *Hs. W:* **21** hy } *ontbr.* **22** begh. } b. totten gueden heerden **25** weerde } w. als scaep, als sc. *geëxp.* **27** wtuercoren } uterwelden **29** vreyset } vortet **33** sy } in.		

p. 311a	α	**2** menschen } *hs.: in marg. ingev.* **28** v[ut]verweelden } *hs.: bovengeschr.:* sive electi (*ca. 1600*) **37** inreliken } *hs.: half doorgeh. en onderstr. In marg.:* sive intime roganti respondetur (*ca. 1600*).
	γ	**17** *Bedoeld is:* Revenons à nos moutons!
p. 312a	α	**16** vns heren } *hs.: curs. bovengeschr.* (*corr.*).
p. 312b	γ	**26** onser vrouwen brueder } Carmelieten.
p. 314a	α	**3** ich } *hs. hiervóór:* were, *doorgeh.*; neymen } *hs.: curs. bovengeschr.* (*corr.*) **6** můnt } *hs.: open ruimte* (*rasuur?*), *waarin curs.* - (*corr.*) **18** dar } *hs.:* -r *gevlekt en onduidelijk* **36** geloift } *hs.:* s **>** f.
p. 314b	α	**3** byllichen } *hs.:* byllich, -ē *toegevoegd* **4** weer } *hs.:* weer ‖ weer **11** soelen } *hs.:* solen, e *erboven ingev.* **14** spriecht } *hs.:* spricht, e *als vorige* **24** voellede } *hs.:* **>** voelheden*?* (*hoog boven laatste* e *een abbr.?*) **34** ghescreuen } *hs.: boven* cr *een* h *ingev. en weer uitgerad.* **37** god } *hs. hierna:* heeft, *geëxp. en doorgeh.*
	β	*Hs. W:* **14** Ind } *hiervóór ook* ende. Ind *echter op*

		n.r.! **18** [gheest] } *ontbr.* **24** voellede } voelede.
	γ	**6** *Ezech. 34: 14* **15** *sq.* } *Vgl. Ps. 67: 16*. Mons Dei, mons pinguis. Mons coagulatus...Mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo. *Hiermede werd Christus bedoeld* (*Zie* S. B r u n o n i s H e r b i p o l e n s i s episcopi expositio psalmorum. *P.L. 142*, *p. 253*.). **19** *Vgl. 1 Cor. 12:12*.
p. 315	α	**1** inden } *hs.: erboven ingev.* **25** hen } *hs.:* **<** hem **39** dat sijn } *hs.: in marg. ingev.*
	β	*Hs. G. 1:* **1** inden m. } des m. **3** billijc ende } *ontbr.* **33** in } *ontbr.* **39** dat sijn } *ontbr.* **40** kijndere } *ontbr.*
	γ	**18** ouerblijf } = *Lat.:* reliquiae, wat Christus ons nagelaten heeft, *dus:* het H. Sacrament.
p. 316a	α	**2** leyuens } *hs.: eerste* e *op* i **3** vlijssige } hs.: -e *bijna geheel afgesneden* **7, 8** lutter } *hs.:* lucter.
p. 316b	α	**3** [...] } *hs.: ontbr.* **19** liefliken } *hs.:* l **<** i*?* **36** heen } *aldus hs.*, *buiten afschr. door corr.* -ē *toegev.*
	β	*Hs. Rsbr. W:* **3** [...] *beslaat in dit hs. juist een regel!* **14** mynschelike } mynlike.

γ

14 mynschelike } *Origineel is wel* mynlike *van variant* **19** sprůnck } spruitje. *Het woord - dat* sprůche *van hs. 14688 verbetert! - is in deze beteekenis in het mnl. naar mijn weten nog niet aan-*

		getroffen. Het laat zich echter uit de grondbeteekenis gemakkelijk afleiden. Voor het mhd. vergelijke men die bluomen stânt in sprunge (*Mhd. W. II*, *2*,*546*) *en* der vîol spranc (L e x e r , *II*, *1111; aldaar onjuist verklaard*). **29** eyn } *verbetert* in *van hs. 14688*.
p. 317a	α	**21** berghe } *hs. hierna verwijzing naar in marg.:* die Christi menschelick leuen is, scilicet humanitas christi (*ca. 1600*) **30** couden vorst } *hs.: doorgeh. en in marg. met verwijzing:* alias coelen morgenstont sive vita incipientium (*ca. 1600*).
	γ	**22** spruten } *Deze lezing verdient aandacht; Br. 3 blijkt op een andere redactie terug te gaan*.
p. 318a	α	**13** up } *hs.:* **<** in.
p. 319b	β	*Hs. G. 1:* **15** voerloept } loept **30** op dien *tot* anderen } opt die een*:* als op die ander tijt **34** gheneicht } gheneichtheit(*!*) **38** alst } als **40** bekennen } kennen.
p. 320a	α	**15** sal } *hs.:* -l *met rooden inkt* **17** var } *hs.: boven* a *een boogje.*
p. 320b	β	*Hs. W:* **2** ghieft } ghiet.

	γ	**9** den groenen der } *lees met Br. 3* den groenen crude der. *Zoo is óók hs. 14688 te emendeeren!* **14** in *tot* dinghen } zoolang ge in dien toestand zijt.
p. 321a	α	**16** voort } *hs. hieṛna een verwijzing naar in marg.:* hic desunt a fol. (*hierna* 3 (*?*), *doorgeh. en gevlekt*) 223 usque ad 228. incipit Ja hoe miss. (*ca. 1600*). *Zooals wij boven ook kunnen opmerken* (307a, 14; 309a, 19; 307a, 21, 30), *kende de schrijver dezer aanteekening een hs. van de groep L.*, *G. 1*, *want p. 321b*, *r. 22 lezen wij* Ja hoe misselijc*!*
p. 321b	α	**33** hen } *hs.:* < hem.
	β	*Hs. G. 1:* **15** vrucht } vruchten **19** beuindene } beuyndinghen **35** toe } doer.
	γ	**22** misselijc } hoe averechts het u schijnt te dienen of te smaken.
p. 322	α	**6** haers } *hs.:* -s *bovengeschr.* **7** en siet } *hs.:* siet en, *omgezet* **20** dat hem sijn } *hs.:* datse haer, *in marg. vervangen door* - **21** hem (1^e ×) } *hs.:* < hen.
	β	*Hs. G. 1:* **5** omvaen } beuaen**;** quets } ghequets **11** ontfane } horen **20** dat hem sijn } datse haer **28** hier } *ontbr.*

p. 323	α	**7** dan (*1e* ×) } *hs.: in marg. ingev.*

	β	*Hs. G. 1:* **8** ongemerct } om onghem. **10** enighen tw. } tw. nv **17** ten l.l. } lange ten l. **27** alsoe } *ontbr.*; beprueft } ghe -.
	γ	**25** hoechsheiden } *zie* Des coninx summe, *ed.* T i n b e r g e n , *292:* hoechsch.; sonder *tot* diffamacie } zonder haar in opspraak te brengen.
p. 324	α	**3** haer } *hs.:* h'a **10** men } *hs. hierna:* siet, *door onderstreping verwijderd*; siet } *hs.: in marg. ingev.* **22** ende } *hs.: erboven ingev.*
	β	*Hs. G. 1:* **36** moeden } vermoeden.
	γ	**35** *Zie* P f e i f f e r *II*, *p. 337*, *r. 27* (*ook in* XII Dogheden, *Ruusbroec IV*, *p. 236*).
p. 325	β	*Hs. G. 1:* **18** langher } *ontbr.* **19** inder } der **20** dinghen } *ontbr.* **26** v } nv; soudine } soudi my **27** van v } *ontbr.* **28** langhe } -er **31** onderstant } -dich **35** beclaghen } claghen.
p. 326a	α	**8** der } *hs.:* e *op* i **17** die } *hs. hierna:* d, *doorgeh.* **28** vette } *hs.:* vecte **35** } *dito* **37** [creaturen] } *hs.:* tene^{2}, *laatste* e *doorgeh. Zie Cor. I*, *p. XI:* c^{2}e'n = creaturen. *Deze afkorting werd waarschijnlijk bedoeld*.

p. 326b	α	**14** stemme } *hs.:* steme, *abbrev. van corr.*; horen } *hs. hiervóór:* hem eyn joncfrouw dueghentlic Doe sy van dan quamen Doe loefde die eyn die joncfrou van hoere doecht Doe dat, *met zwart en rood vele malen doorgeh.* (*zie hiervóór p. 305*, *24*) **32** vereyni[n]ghe } *hs.:* vereynighe.
	β	*Hs. W:* **7** voerwaer } verwort.
p. 327b	β	*Hs. G. 1:* **11** des screyens } *ontbr.* **18** minnen } binnen.
p. 328a	αγ	**17** [in] } *ingevoegd naar U. Dit komt mij voor meer voor de hand te liggen dan* P r i e b s c h *'s: emendatie* alz dit schaif deiser weyden dine sele is **18** dan } *hs.:* n *op* t **30** Jnd } P r i e b s c h *'s emendatie* **>** in *is onnoodig. Versta:* ind den der da ist ...
p. 328b	α	**23** wonderlijc } *hs.:* wonder, -lijc *erboven ingev.* (*corr.*) **31** In de } *hs.:* **<** Inde.
	β	*Hs. W:* **23** wonderlijc id deit sy } wonder id si deit **31** In de } Inde.
	γ	**4** Ind } = Ind wie **26** als } = Als **31** In de } = Ind die **32** Ind *tot* seluer } inkeeren in zichzelf.

p. 329a α **8** toe } *hs. hierna een verwijzing naar in marg.:* datse lydt ende hoe sy meer lydt hoe sy meer begeert te lyden (*ca. 1600*) **18** werdet) *hs.:* t *op* s.

p. 329b α **40** ende } *hs.:* ende ‖ ende.

β *Hs. G. 1:* **32** daer toe } seluen**;** ende ouerghegh. } *ontbr.* **36** die me } die < diene **40** versmaetheit } smatheit.

γ **3** zielen } *hierna door homoioteleuton een stuk uitgevallen. Zie paralleltekste*n **9** Daer om } = waer om **30** Ende *tot* ziele } *behoort tot vorigen zin*.

p. 330b α **35** schaepkijn } *hs.:* schaep, -kijn *in marg. ingev.* (*corr.*)**;** sijne } *hs.:* -n, *uitgerad*.

γ **37** sich verghaen } geschieden, gebeuren*?* (*Niet bij* V e r d a m . *zie Br. 3!*).

p. 331a α **39** In } *hs.: hiervoor* ia *ingev.* (*ca. 1600*).

p. 331b α **38** Die } *hs.:* ¶ *buiten afschrijving*.

β *Hs. G. 1:* **4** weiden } vermeyden **12** inwerckens } werckens **13** van binnen } *ontbr.* **26** weien } weiden

		27 worden } *ontbr.* **30** bereetscap } -pen.
	γ	**17** die } = di **26** weien } *geeft geen zin; zie parallelteksten*.
p. 332a	α	**10** dir } *hs. hiervóór:* D, *doorgeh.* **16** geist } *hs.:* g *op* v. **25** heirde } *hs. hiervóór:* roye, *doorgeh*.
	γ	**16** vnd } *lees:* in *of mogelijk* vnd in (*ihn!*) in **16** geist } *lees met U. en W:* geist geist*? Of moet men met Br. 3* der geist verslindet *lezen?* **31** Also } = also.
p. 332b	α	**1** nae settinghe } *hs.:* naesettinghe **16** verlusscheſ } *hs.:* verluses, *doorgeh.*, *in marg. - ingev.* (*corr.*) **29** by } *hs.:* be, *geëxp. en half uitgerad.*, *- erboven ingev.*
	β	*Hs. W:* **16** verlusscheſ } verluses **29** by } be.
p. 333a	α	**25** eewighe } *hs.: hierna* een *ingev.* (*ca. 1600*).
	γ	**18** di ende } *hs. volgt de lezing van hs. 14688*, *evenals in den volgenden regel*.
p. 333b	α	**1** die } *hs.:* der, *in marg. vervangen door* - **2** gods } *hs.: erboven ingev.* **3** ons } *hs.:* s *op andere letter*.

β *Hs. G. 1:* **1** die } der **2** gods } *ontbr.* **11** der } der godliker moghentheit end der **16** in stillen } ende stille.

γ **8** Ende *tot 23* Siet } *Ook deze lezing verdient aandacht!* **23** dit } *vgl. Br. 14688!*

p. 335b α **19** verduldigher } *hs.: boven* v *een abbrev. voor* -er *doorgeh*.

β *Hs. G. 1:* **23** saechtmoedigher } -heit **33** bernen } bernende.

γ **12** *tot 36* } *Vgl.* T a u l e r *V. 60a*, *71*, *46 en Cor. I*, *13. In al deze sermoenen vindt men aan het einde een stukje gelijk wij hier aantreffen: een meditatie over de Wonden des Heeren*, *die met den tekst niets uit te staan heeft. Men heeft dit steeds weinig Tauleriaansch gevonden en eerder aan* S u s o *gedacht. Het schijnt*, *dat Tauler met voorliefde eindigde met een dergelijke meditatie*. **13** vercl. volc. } *Men zou geneigd zijn te lezen* met volc.: In Christus' lijden komen wij tot 5 wezenlijke deugden, waaraan wij deel krijgen door ons in te leven in de 5 wonden. **16** weselecs } *een kleurloos woord zonder bepaalde beteekenis tegenover* weselike duechden **19**

		verduldigher } *lees:* met verd. *Zie 13!*
p. 336a	α	**2, 3** *Zie boven*, *p. 30* **4** die } *hs. hierna:* weide, *geëxp. en doorgeh.* **5** woestijn } *hs.:* -e, *uitgerad.*; die } *hg. hierna:* dbi*?*, *uitgerad.* **20** Hyrom } *hs.:* Hyrōm **32** heylige leuen } *hs.:* l.h., *omgezet*.
	γ	**4** *Vgl. Jes.* ***16: 1.*** *Zie ook* Breviarium Romanum, Feria sexta Quatuor Temporum Adventus, Resp. I ad matutinum.
p. 337	α	**10** desen } *hs. hierna:* gena, *geëxp. en doorgeh.* **14** en } *hs.: erboven ingev.*
	γ	**1** *Deze passage geïnterpoleerd in Br. 3 op p. 309 sq. in XVI* **2** den } *versta:* daarvan **30** Kinder ...} *Deze spreekwijze was mij tot dusverre onbekend:* zulke kostelijke en kostbare stof koopen maar weinigen.
p. 338a	α	**2** *Zie boven p. 30* **8** Luterheit } *hs.:* Lute'heit, *eerste* e *geëxp.* **19** vervrouwet } *hs.: 2e* e *erboven ingev.* **29** sy } *hs.: tusschengeschreven* **36** en } *hs.:* eñ, *abbr. half uitgerad*.
p. 338b	γ	**4** *Sluit onmiddellijk aan bij p. 336b*.
p. 339a	α	**1** ynreliker } *hs.:* -k'e, e *geëxp. en doorgeh*.

γ

35 eygenen } *niet bij* V e r d a m . *Evenals in reg. 31 en in overeenstemming met den paralleltekst zal men hier* eynigen *moeten lezen*.

p. 340a α **16** weerden *) **35** allen } *hs. hiervóór:* in, *geëxp. en doorgeh.* **39** hore **).

β **5** vervlyet *tot* op } *Zie* V e r d a m *IX*, *222 Aanm*.

p. 340b α **21** dier } *hs. hiervóór:* der voester burst, *doorgeh*.

γ **6** dat } *lees met U.* dan.

p. 341a α **3** verstennysse } *hs.:* n-*abbreviatuur met potlood* **4** gieft } *hs.:* g **<** h **15** dese } *hs.:* dese ‖ dese.

p. 341b α **1** leeden } *hs.:* d *op* r **9** den } *hs.:* e *op* r.

p. 342a α **7** geest } *hs.:* -ts, -s *geëxp. en doorgeh.* **8** van noeden } *hs.:* niet, *doorgeh.*, -*bovengeschr.* **11** ich } *hs.: hierna iets doorgeh*.

γ **10** *Hieruit blijkt verwantschap met XVI* **14** *Ditzelfde beeld hiervóór p. 290*, *reg. 4. Oók hier heeft Br. 3* breedet*!* **19** wt } *versta* die vuchticheit wt? Dit beeld ook *hiervóór p. 281*, *reg. 19 sq.* (*Vgl.* P f e i f f e r , *II*, *p. 220*, *r. 1 sq.*) **26** *Dit beeld levert moeilijkheid op: men zal hier moeten denken aan een spring-fontein. Bij zonsopgang wordt alleen het bovenste gedeelte beschenen*, *terwijl midden op den dag*, *als de zon loodrecht schijnt in het*

		bassin, *zij het in beweging zijnde water een schittering verleent*, *verblindend als het zonlicht zelve*.
p. 342b	α	**39** gheberrent } *hs.:* -rent *in rasura*.
	γ	**8** hoe } *lees met U.:* soe.
p. 343a	α	**7** desen } *hs. hierna:* minsche, *geëxp. en doorgeh.* **34** spricht } *hs.:* sp^{u}cht **39** vuyr *).
	γ	**11** vanden } *versta:* weg van **12** formen } principium formalis. **22** formeliken } *zie sub 12*. **32** erarnet } *zie boven p. 270b*, *10*.
p. 343b	α	**5** ontblootet } *hs.:* 1 *erboven ingev*.
	γ	**10** die...} *U. komt mij voor de juiste lezing bewaard te hebben*. **31** dat *tot* heeft } *de afwijkende lezing berust op een niet verstaan van* erarnet **38** dat neme } *juister:* dat mijne.
p. 344a	α	**12** moetighen } *hs. hierboven een glosse:* ledigen, *rood onderstreept* (*kop.*) **22** wt } *hs.: erboven ingev.* **27** moederlike } *hs.:* moede'like, *2e* e *geëxp. en doorgeh*.
	γ	**2** Der meyster } *zie* V e t t e r , *nr. 1*, *pag. 9 en hiervóór XIV*, *p. 299*, *r. 33*, *als gezegde van* A r i s t o t e l e s (Περὶ ψυχῆς, B, 7.)

		15 beraden } *onduidelijk. Met Br. 3 is hier* berouen *te lezen* **40** Der eerste...} *het verband met het voorgaande is niet duidelijk*.
p. 344b	α	**15** houdts } *hs.:* d *op* t.
	γ	**33** in yngheliker } *schijnt origineel te zijn*, *al geeft* in geliker *van U. óók een goeden zin*.
p. 345a	α	**9, 10** *hs.: met rood omgehaald* **12** prin [cipi]o } *hs.:* p'n^{o}.; sanct [a] } *hs.:* sancte **13** in waert } *hs.:* ewaert, e- *geëxp.*, *doorgeh. en uitgerad.*, in *bovengeschreven* **15** gehoert } *hs.:* **<** gehoertg**;** in } *hs. hierna:* zuch, *geëxp.*, *doorgeh. en half uitgerad.* **27** ey } *hs. hiervóór:* y, *doorgeh. en uitgerad.* **33** creatuern *).
	γ	**12** *Waarschijnlijk is hierin niet meer dan een invocatie te zien* **13** sueken den der } *misschien te verbeteren in* s. de der (*zie r. 25*): Dit begin, den oorsprong der dingen, zoeken zij, die in den toestand van ‘niet minnen’ en ‘niet gemind worden’ gekomen zijn: in de stilte der godheid, *hoewel men dan nog moeite zal hebben om den vorm* waert *te verklaren. Zou daarom misschien het volgende bedoeld kunnen zijn:* Zoekt dit begin daar, waar (nog) geen minnen noch

gemind-worden was*? In* Eckehart's *11e tractaat komt een passage voor*, *die nauwe verwantschap met het begin van ons tractaat vertoont*, *nl.* P f e i f f e r *II*, *p. 507*, *r. 3 sq.:* Diz bewegen suochet den der selbe nie geminnete noch der nie geminnet wart - deze drang in de ziel zoekt dengene, die niet mint noch gemind wordt, *nl.* het allerinnigste in de godheid, *waarvan* P f e i f f e r *'s tekst zegt*... dâ er weder minne noch kein genantheit ist, dâ enminnet er noch enwirt nie geminnet (*r. 13*) *Deze zin doet ons aarzelen om onzen tekst te verbeteren. Heeft men de invocatie als tekst aangezien en* bewegen *in* begenne *veranderd? Hoe het ook zij*, *ons tractaat heeft slechts enkele aanrakingspunten met* P f e i f f e r *'s tekst en dient voorloopig geheel op zichzelf beschouwd te worden.* **14** *sq.* } *zie* P f e i f f e r , *r. 16 sq.* **15** bloet in zuch } *te veranderen in* bloetin zucht - ‘een bloote zucht’ (*vgl. 1 Kon. 19: 12*). *Beneden*, *p. 347*, *r. 39:* bloet in zucht. **16** een } *versta:* eenen (= uniunt, D i e f e n b ., *p. 627*) **17** eenlich } *waarschijnlijk is hier ook* een sich *te lezen. Wil men* eenlich, *dat zoover ik weet*, *nog niet bekend is*, *handhaven*, dan is de zin als volgt te interpreteeren: dat is een ‘bloot bevoelen’ van alle dingen in de stilte, in haar godvormige eenheid **20** mach } *de zin eischt* mach werden, *doch* werden

		ontbreekt p. 350, *r. 34 eveneens!*; Daer ....} *zie* P f e i f f e r , *r. 35-40*. **21** ouerwůnden } P f e i f f e r : überwunderende.
p. 345b	α	**7** lieuen heere } *hs.:* heere lieuen, *omgezet*.
p. 346	α	**1** hoer } *hs. hiervóór:* in, *geëxp. en doorgeh.* **5** wol[de] } *hs.:* wol- | **12** die } *hs. hiervóór:* ziel, *geëxp. en doorgeh.* **17** voert }

hs.: erboven ingev. **34** die } *hs. hierna:* w't, *geëxp. en doorgeh.* **35** den } *hs.: buiten afschrijving* **39** soen } *hs. hiervóór:* son, *als 34* **40** vuyer *).

γ

6 vlietende berghe } *Jes. 64: 1 tot 3.* **11** *sq.* } voor het lichaam dat in de jonkvrouw geschapen was **20** der } *sc.* der m. naturen.

p. 347

α

12 niet } *hs.: erboven ingev.* **14** gebaert } *hs.:* < gebaerh^{t}, *hierna* sijnen soen, *geëxp. en doorgeh.*; vrochtbaerheit } *hs.:* -h^{t} < -t **24** schijn } *hs.: erboven ingev.* **29** sijn } *hs.:* sijnē, -ē *geëxp.*, *hierna* soen, *geëxp. en doorgeh.* **30** clynt } *hs.:* < clymt **33** her } *hs.:* h' **34** doer } *hs.:* door*? Hiervóór:* do dat guyt, *geëxp. en doorgeh.*

γ

11 doer siet } *vgl. het Duitsche* durch ziehet **23** geit } gaat van haar uit **24** Ende ...} *vgl. hiervoor p. 229*, *r. 11 sq.* **30** clymt} *het woord is veranderd in* clynt, *gelijk wij reg. 33 ook aantreffen. Deze vorm zal wel berusten op een verkeerd opgelost* cl□t **34** Let op hoe dit in zijn werk gaat: het giet dóór en het giet ìn. Daar waar de godheit des Vaders dóór de godheid des Zoons zich [uit]giet in den H. Geest tot een leven aller cr. *Als men in r. 35* doer *vervangt door* daer, *is een minder ingewikkelde uitleg*

		mogelijk: Let op hoe dit daar in zijn werk gaat (*nl. in de Drieëenheid*): het giet in, het doorstroomt de godheid des Vaders en de godheid des Zoons giet zich in den H. Geest **37** woert ghemint} *twee maal te lezen: haplographie.* **39** Vgl. p. 345, r. 15, 16.
p. 348	α	**2** hem } *hs. hierna:* behelich, *geëxp. en doorgeh.* **3** sijn } *hs. hierna: dubbel-punt met roode stip er overheen.* **14** inden *) **21** der } *hs. hiervóór:* der heylige geest., *geëxp. en doorgeh.* **29** sijner } *hs.:* sijner, *abbrev. doorgeh.* **35** ewiger } *hs.:* < ewige *en van het volg. w. gesch.* **38** dich } *hs. hiervóór* s, *doorgeh*.
	β	*Hs. Be. 2:* **36** Och } D i t i s w t e n e n s e r m o e n Och **37** sich *tot* heet } oen der mynnen dijn dy heet **38** dich sijnen } oen synen **39** een } inden **40** ruyken *tot* bleyf } ruchken sy daer nyet en blyuet.
	γ	**7** een } = een. **12** glanzens } *dit slaat op dien wezens-blik*, *waarmee de ziel de hemelsche mysterien schouwt.* **25** des anderen g. } *dit slaat terug op 19:* Du... **29** toe geit } *misschien te verbeteren in* toeget (= trahit)? **39** dat...} *vgl. p. 345*, *r. 17 Deze plaats pleit voor de tweede verklaring*, *die wij aldaar gaven. Hier moeten wij aldus vertalen:* dat is een ‘bloot bevoelen’ in de godvormige eenheid (*nl.*

		de scintilla animae) waarin alle dingen verstillen.
p. 349	α	**3** die dinck } *hs.:* die *buiten afschrijving.* **16** predekende } *hs.:* **<** predeken **26** nye en } *hs.:* en *erboven ingev.* **30** leuen [ende] wesen } *hs.:* wesen leuen, *omgezet;* ende *naar Be. 2 ingev.*

β

Hs. Be. 2: **1** ongemeten } onghemysschede **2** waert *tot* opsloech } wert gerucket paulus doe sich op sl. **3** dae } doen **4** sijn *tot* blijuen } sijn van dien ghes. ende v. dien geluyt ende v.d. gheu. doe en mochte hi daer nyet bl. **9** bedorf } behoeuede **10** wet } ewen **12** offerhande *tot* doen } solde offeren; goetmen } goeyt men oen **14** bis } hent**;** ende *tot* verurouwet } dat verur. waert alle d.v.v.d.s.r. **16** predekende } ende predicten **22** Doe *tot* ryuyer } Doe meynden hi die ryuieren **25** ryuyeren } ryuer **33** vlůytet } vlyet **38** kelleneer } kelneryn **40** in } in is in.

γ

7 *Hoogl. 5:7.* **38** *De wezenlijke identiteit der drie Personen in de H. Drieëenheid; daar men zich deze echter niet statisch voorstellen kan*, *moet men zich die indenken als een gestadig in elkaar vervloeien van liefde-stroomen tusschen de drie Personen en den edelen grond der menschelijke ziel. Voor de laatste is de Christus de middelaar*.

p. 350

α

1 erarnt } *hs.:* er- *in rasura* **10** geůůllic } *hs.: de gesubscr.* o*'s zijn niet duidelijk***;** hi dat } *hs.:* h *in rasura?* **11** groenen } *hs.:* groten, *geëxp. en - bovengeschr.* **15** du } *hs.:* du daer, daer *geëxp. en doorgeh.* **18** eengeboren }

hs.: eenboren, *in marg.* ge *ingev.* **33** ouerformet } *hs.:* **<** ouerfomet **35** styllen. } *hs.: roode punt op dubbel-punt*.

β

Hs. Be. 2: **1** erarnt } gearnet **9** in Die } *hiertusschen het sermoen V. 60 g van* Tauler. *Zie beschrijving* **10** geůůllic } geuullic**;** beuoelt } ghe- **11** groenen } groten **12** merch } morch**;** zuycht } trecht **17** uerw. w. } ghewont wort **21** eene eer } ende du bist den brudegom een eer **23** wtuerc. } wtuerweelde **26** doer mich } doer my ende myt my **28** Nu *tot reg. 37* } *ontbr.*

γ

9 arn } *Onder de vele verhalen over den adelaar*, *die in de M.E. de ronde deden vermeldt het* Handw. d.d. Abergl. *er geen over het zingen van dezen vogel*, *wèl over den snavel*, *dien hij wet aan een steen*[1)] (*I*, *179*)**;** dat *tot* geůůllic } *Naar de beteekenis kunnen wij slechts raden; de variant heeft woordelijk hetzelfde. Parallel aan p. 355*, *reg. 9 sq. is misschien te denken aan* sijn hoest (supremam diem?) geůůllit. *Prof.* C o r i n *deed mij een aardige gissing aan de hand*, *die in ieder geval een begrijpelijken zin geeft:* dat he sijn

1) *Eenige verwantschap met ons verhaal vertoont misschien hetgeen* P h i l i p p e d e T h a ô n *omtrent den vogel vertelt in zijn* Bestiaire (± *1130*), *den oudsten Franschen Physiologus:* L'aigle est le roi des oiseaux. C'est le clairvoyant par excellence... Il ne cille pas en fixant le soleil, et exerce ses petits à le regarder en face... Lorsqu'il vieillit, il s'élève au plus haut des airs, puis se plonge trois fois dans une fontaine qui est du côté de l'Orient; après quoi, il redevient jeune (L a n g l o i s , *p. 23*) *Iets dergelijks vertelt* M e g e n b e r g *in zijn* Buch der Natur (*Ed.* P f e i f f e r , *p. 166*). *Er is ook verwantschap met het verhaal over den* zydich, *p. 355*, *r. 7*.

		hoeft geůůllit (= behoeft - als hij zijn nooddruft bevredigd heeft; *zie* V e r d a m *i.v.*) **12** zuycht } *mhd.:* ziuhet. *Zie var.;* - = suget *zou ook een zin geven!* **34** sueken } *met p. 345*, *r. 19 hier waarsch. ook* ruyken *te lezen*.
p. 351b	α	**5** ende } *hs.:* ende ‖ ende.
	β	*Hs. Be. 2:* **2** Och...} *ontbreekt tot p. 353*, *reg. 18* Sinte.
	γ	**2** gerocheit } = geruhigkeit. *Vgl. het adj.* geroe *en Cor. I*, *p. 322*, *r. 15*. **3** ouer wonden } *vgl. p. 345*, *r. 21* **15** inden } *lees:* in (*adv.*) den **16** hi } = hier **20** beuoelike minne } liefde die door openbaring schouwt en geniet **21** den adel } *lees* der adel, *gelijk de paralleltekst heeft: het* beuoelike *ontleent de* minne *aan den verheven aard der liefde*.
p. 352a	α	**3** sich } *hs.: in marg. ingev.*
	γ	**20** sůicket } *lees met U.* sincket; neit: dat } *lees met U.:* neit. Neit dat **22** sůycket } *als 20*.
p. 352b	α	**37** ynrelike } *hs.: boven* r *een stip* **39** sieck } *hs.: erboven ingev*.
	γ	**27** daer *tot* al } *Een duister zinnetje:* alwaar gij in het

verborgen den Vader vindt. *Het woordje* al *staat op het eind van den regel en is dus mogelijk te veel*, *gezien* Als *op den volgenden. Vgl. p. 353*, *r. 15*. **32** daer wij van hebben } waar wij het over hebben*? Mogelijk is* gesproken *uitgevallen. Zie r. 38*.

p. 353 α **1** sinen } *hs.: erboven ingev.* **2** mit } *hs.:* m3, *boven eerste poot van* m *een doorgeh.* i-*streepje.* **14** wt } *hs.: buiten de afschrijving* **15** vints so } *hs.:* s.v., *omgezet* **24** mennigerleye } *hs.:* -g'l-, *tusschen* g *en* l *iets doorgeh. en uitgerad.***;** wel } *hs.: erboven ingev.* **25** stede } *hs.:* **<** ostede **26** es } *hs.: in marg. ingev.* **34** wat } *hs.: in rasura.* **38** paulus } *hs.: rood doorstreept*.

β *Hs. Be. 2:* **18** Sinte } *hier vervolgt Be. 2 weer*, *onmiddellijk aansluitend bij p. 351*, *r. 2* stylle: ¶ Sunte**;** de } heuet die **20** dancs } dranckes **23** drucken } drincken **24** wel *tot* stede } wael bewegen oer gront blijuet doch stede **26** hoer } *ontbr.***;** es } *ontbr.* **27** vreysen *tot* wenich } vruchten dat sy hebben te cleyn **33** ende *tot* dingen } *ontbr.***;** Nu *tot* beseten } Nu prueft den strijt die hi heet myt mynnen bes. **37** pottet } perst **40** eerwerdicheit } weerdicheit.

γ **7** guets. } = guets: **15** daer...} *vgl. p. 352b*, *r. 27* **18** Sinte paulus } *Behalve*

aan 1 Tim. 5:18, *schijnt hier gedacht te zijn aan 2 Tim. 2*, *hoewel de strekking verschillend is*;
gearbeyt } = g.

heuet **20** dancs } *lees met Be. 2:* drancs, *met het oog op reg. 35* **37** pottet } *ook* perset *van Be. 2 verdient aandacht*.

p. 354 α **1** doe men) *hs.:* < doemen **13** waert } *hs.:* wracht, *geëxp. en doorgeh.*, *-bovengeschr.*; den } *hs.:* n *op* r **24** Wannee dat } *hs.:* dat *erboven ingev.*; pantele } *hs.:* pancele **35** gedode } *hs.: hs.:* heylige dode, heyli- *geëxp. en doorgeh.* **36** gerůechs } *hs.: gesubscr.* e*?* **38** du } *hs. hierna:* hoes *of* hees, *geëxp. en doorgeh*.

β *Hs. Br. 2:* **3** seghen } sagen **9** solde } mochte **15** formeert } formeerde **16** droyppen } droep **18** geledere } leder **24** pantele } pantele, *duidelijk met* t*!* **26** hitte } heitste **27** so *tot* gecruyte } *ontbr.* **28** dan letet } daer leet; geroche } roeke **29** eynghet } enyget **31** gheue } gheuet **36** gerůechs } roekes (*passim*).

γ **1** Ysaias } *In* M a e r l a n t *'s* Rijmbijbel (*14441 sq.*) *wordt verhaald van den profeet Ysaias*, *dat hij door Koning Manasses* met ere zaghe die houtin was *in tweeën gezaagd is*. (*Zie* P e t r u s C o m e s t o r , *3e bk. der koningen*, *cap. 32*, *waar óók sprake is van een* serra lignea). *Het verhaal is zeer bekend geweest in de M.E.*, *verbreid door de*

		kerkvaders (*o.a.* O r i g e n e s); *het gaat terug op het pseudo-epigraphische werk* Martyrium *of* Ascensio Isayae (*Vgl.* L. G r i n z b e r g . The legends of the Jews, *IV*, *p. 103*].), *of op mondelinge traditie. Voor r. 4* Doe *tot r. 10 heb ik geen bron kunnen opsporen* **24** pantele } *Het verhaal is bij mijn weten nog onbekend. De panter was bekend om den liefelijken geur*, *die van hem uitging* (*Zie* H o l m b e r g , *p. 197 en reeds* P h i l i p p e d e T h a ô n *in zijn* Bestiaire). *Men denkt hier natuurlijk allereerst aan den phoenix*.
p. 355a	α	**17** oůch. du } *hs.:* oůch |. du } *hs.: erboven ingev*.
p. 355b	α	**4** kerken } *hs.: buiten afschrijving* **9** so } *hs. hierna:* gee, *geëxp. en doorgeh.* **18** ons } *hs. hierna:* Jh, *doorgeh.?* **29** dese } *hs.:* **<** deser **35** der } *hs. hierna:* st |, *geëxp. en doorgeh*.
	β	*Hs. Be. 2:* **3** mitter verg. } myt wtgyetinge**;** ende } *ontbr.* **4** geleder } gelider **6** die...} die heit daer sydich **9** inden } in enen **10** vluytet } vlyet **15** dat } opdat **19** ende wt vlietet } *ontbr.* **31** lust } sueticheit **39** beuoelen } gheuoelen.
	γ	**7** zydich } vgl. G r i m m *i.v.* sittich = psittacus, de papegaai. *Het* Handw. d.d. Abergl. *levert ons geen enkele fabel omtrent den*

		papegaai over. **24** reynighe } *verbetert* reynůnge *van Br. 14688* **32** strift } *metathesis-vorm van* stirft.
p. 356b	α	**11** edel } *hs.: in marg. ingev.* **16** meyster } *hs.:* meyste' **18** waert } *hs.: erboven ingev.* **24** *sijn* } *hs. hiervóór:* op, *geëxp. en doorgeh*.

β *Hs. Be. 2:* **1** wter rijuyeren } wt ryuyerop **7** wees du } du byst **8** geziegelt } gesegelt **15** hi } et **16** antwoert } antwoerden **28** en *tot* wont } ende waert gewont **34** verwondt } vernyewet **36** *Hier breekt Be. 2 af en zonder merkbaren overgang volgen* dicta patrum *etc.*

γ **9** *De bron voor deze passage schijnt voorloopig onvindbaar. Het volgende is misschien bedoeld:* de ‘hoechste meyster’ zegt, dat het onvereenigbaar zou zijn met het wezen van het Eeuwige Woord, dat bij Christus' incarnatie vereenigd werd met 's menschen ziel en lichaam en dus één was met den levenden Christus, dat het na diens dood met Zijn hartebloed uitgestort werd: het is wedergekeerd in den Goddelijken oorsprong. De ‘alremynste’ zeide dat het hart Christi, bij elke wonde Hem toegebracht tijdens Zijn leven door het lijden dat de menschheid hem aandeed, doorwond werd (*zie voor deze gedachte boven*, *p. 245 sq.*). Indien dit hart, zoo kostbaar door de wonden terwille van de menschheid, zelf getroffen zou worden terwijl het leefde, ‘soe weren die wonden alle uerwondt woerden’, d.i. dat complex van wonden zou dan ‘uerwondt’ (geschonden) worden. *De mystieke beteekenis hiervan is moeilijk onder woorden te brengen.* **40** luch } *Zonder*

		twijfel is hiermee de luchs (G r i m m , *VI*, *1222*) *bedoeld;* seych *van Br. 14688 laat zich palaeographisch wel verklaren uit* loych. *Zie voor het ontbreken van de* -s *in beide hss*. F r a n c k-V a n W i j k *i.v.* los. *De lynx was in de M.E. bekend om zijn scherp gezicht. Ook voor dit verhaal heb ik geen bron kunnen vinden*.
p. 357b	α	**18** horen } *hs.:* - rē, *in ras.* **25** ontfanghen) *hs.:* < et **32** gůnste } *hs. hiervóór:* cracht, *geëxp. en doorgeh.* **38** wanneer } *hs. hiervóór:* we, *als 32*.
	γ	**2** sijne } *Het grammatisch geslacht gaat hier voor het sexueele*. **10** geberende } *verbetert* gebeiren *van Br. 14688* **27** Olifant } *Eenigszins afwijkende van hetgeen* M a e r l a n t *vertelt over den olifant* (Nat. Bl., *Bk. I. r. 1517 sq.*, *1560 sq.*). **33** minnen rijke } *versta:* als minrijke **38** steynbuck } *dit verhaal heb ik evenmin kunnen vinden*.
p. 358	α	**18** vryen } *hs. hierna:* ald, *geëxp*, *en doorgeh*. **21** dij } *hs.:* j *in rasura* **26** vele } *hs.:* vole*?* **27** so ye (*2e* ×) } *hs.: aaneen en later gescheiden* **29** Nu (*2e* ×) } *hs.:* ¶; Nu **36** sij } *hs. hiervóór:* sy, *geëxp. en doorgeh.* **37** cleyder } *hs.:* -r *buiten afschrijving* **40** dat sy } *hs. hierna:* geuer, *geëxp. en doorgeh*.

γ

6 Die *tot* steruen } *als een tusschenzin op te vatten* **7** went in } dat uitloopt in **12** De } *lees* Deen (= Dat een). *Vgl. voor deze passage p. 353*, *r. 18 sq.* **32** leere } = leerre (leeraren)**;** Die lere

		nyemen...} De leeraren beschouwen allerlei menschen reeds als geestelijk indien ze maar geestelijken naar 't uiterlijk zijn.
p. 359b	α	**14** weerden } *hs.: in boven-marge ingev.* **20** ongeor [de]nyerde } *hs.:* ongeor- | nyerde **22** desen } *hs. hierna:* strijt, *geëxp. en doorgeh.*; strijck. } *hs.: roode punt op dubbelpunt* **23** verteers } *hs.:* v'te's, *de tweede abbrev. is niet duidelijk* **25** gerechtighen } *hs.: 2e* e *lijkt op* o **26** is } *hs.: erboven ingev.* **40** so } *hs. hierna:* swaer, *geëxp. en doorgeh.*
	γ	**22** strijck } strik *? De kopiïst had eerst* strijt *geschreven, hetwelk meer voor de hand schijnt te liggen.*
p. 360a	αγ	**10** *Hier volgt nog een beeld, dat men ook vindt bij* P f e i f f e r *II, p. 26, reg. 20 sq.* (*Zie* P r i e b s c h , *p. 78 sq.*).
p. 360b	α	**1** scerp } *hs.: in boven-marge ingev.* **9** Desen } *hs.:* n *op* r.

Handschrift L.
(p. 361-363; zie tevens p. 307-335).

In de hss. L. en G. **1** komt nog een derde sermoen voor op den tekst *Ego sum pastor bonus* (Nr. **XX**), dat een geheel ander karakter vertoont dan de nrs. XV en XVI: dit charmante gothische miniatuurtje, wellicht de oudste Nederlandsche pastorale, stamt uit een vroeger tijdperk. Waarschijnlijk gaat het terug op een pericope uit het

Boec der Minnen[1], een devoot tractaat dat ons is overgeleverd in een hs. van vóór 1300 (Den Haag, Kon. Bibl. 73 G 30, cat. nr. 611, fol. 9b-12b), afkomstig uit het *Oude convent van St. Johannes Evangelista* te *Weesp*, doch stellig in Zuid-Nederland geschreven, want de taal is Vlaamsch met Brabantsche en nog Oostelijker eigenaardigheden. Aan onzen tekst ligt een ietwat uitvoerigere redactie ten grondslag, waardoor ons een paar zeer schoone passages bewaard gebleven zijn die in het *Boec der Minnen* ontbreken (rr. 12-22 en 30-32). Dat dit geen invoegsels van lateren tijd zijn, gelijk er in hs. L., zooals wij reeds opmerkten, zoo veel voorkomen, is onmiddellijk te zien aan het prachtige proza, dat door zijn korte perioden en parallelismen bewijst te zijn gevormd in een brein, dat zich van het Latijn als voertuig zijner gedachten bediende. Het onderscheidt zich van het veel vrijere en maar al te dikwijls breedsprakige proza, dat zich ontwikkelde in den kring der Moderne Devotie.[2] Ten overvloede kan men zich door lezing van het geheele werk ervan overtuigen, dat men in het *Boec der Minnen* herhaaldelijk dergelijke in het Latijn gedachte passages aantreft.

1) Zie De Vreese, *Bouwstoffen*, nr. 93, alwaar ook hs. Rsbr. M^5 genoemd wordt als bron voor het tractaat.
2) Vergelijk bijvoorbeeld de lange passage op p. 321-326, stellig een invoeging uit den tijd van het hs. stammende.

Wij geven den tekst van L. met de varianten van het bijna gelijkluidende hs. G. 1 en die van het oude tractaat (hs. H.).

Dialect:

De taal van hs. L. is ongetwijfeld Zuidnederlandsch; het is niet in het meest Westelijke gedeelte geschreven, want Westvlaamsche criteria ontbreken. Ook wijst niets of zoo goed als niets op Limburg, zoodat wij het gebied waarin het hs. geschreven is, waarschijnlijk tusschen deze landstreken in moeten zoeken. Enkele vormen die in dit verband de aandacht verdienen, hebben wij genoteerd:

sueken, *boeken* - *bloot* (sanguis), *bloodighen*, *ropinghe* - *ondertrouwe*, *waerscuwene* - *smerghens*, *verhaertheit*, *saechtere* - *meechden*, *clerste* (= *claerste*) - *hertsen* - *seyndes*, *beheindeghere*, *breide*, *heilden* (sanaverunt) - *weien* (pratum), *bien* (apes), *puynten* - *sinxen*, *messien;* ingvaeoonsch zijn misschien *omelien*, *hoechsheiden* (p. 323, r. 25).

p. 361 β

2-4 *Zie beschrijving G. 1; ontbr. H.* **5 A**ls een herde is god in der zyelen *H.***;** Dat is } *ontbr. H.***;** si } hi *G. 1* **6** goedert. *tot* verloren } dat hi dat *H.* **7** quam *tot* sueken } zochte in deze warelt dů hi mensche wart *H.* **8** hijt } hi *G. 1***;** metten *tot* Doen } *ontbr. H.* **10** nam } leghde *H.***;** sijn *tot 23* } dye scůderen zijnre menscheyt ende drůgh dat mit pinen toit der coyen der inghele *H.* **12** verlaten } ghe- *G. 1* **16** conincrike } rijcheit *G. 1* **17** sonder } inder ewicheit s. *G. 1* **23** wilde } wil tu *H.***;** ghew. } waerlike *H.***;** goet } *ontbr. H.***;** die *tot* sal } Hi hadde an hem bi gheliken al dye pu^{e}nte dye herden pleghen te hebbene *H.* **24** heeft } hadde *H.* **25** crone } hůdekijn *H.;* hoet *G. 1***;** scouderen } ocsele *H.;* hals *G. 1* **26** male } scarpe *H.* **27** floeyte } pipe *H.***;** staf } stock *G. 1* **29** heren } herden *H.***;** dat *tot* wt } zijnre onsterfliker glorien *H.* **30** Aender *tot* confessoren } *ontbr. H.* **32**

		Den *tot p. 362* werelt } Dye horen was zine predicade. dye hi verwlde mit den werken *H.*
	γ	**23** wilde } = wildi.
p. 362	α	**9** te } *naar G. 1*.
	β	**2** male } scarpe *H.*; sijn br. *tot* menschen } dat broet zijnre gotheyt in hadde verborghen dye dat broet is der inghele ende d.m. *H.* **4** oft fl. } *ontbr. H.* **7** viant } gheyst *H.*; behielt *tot* voer } zine scaep mede bescermde van *H.* **8** valsche } *ontbr. H.*; alsoe *tot* stane } want hi dar an stuunt vp gherect als dye herde pleight te důne *H.* **9** pleghet te } pleghe te *G. 1*, *hetgeen erop schijnt te wijzen dat de kopiïste op dictaat afschreef!*; rechtuerd. } gherechticheyt *H.* **11** vers. } sameninghe *H.*; bieschen ende belden } bassen *H.*[1)]; b. ende helden *G. 1* **14** Siet k. } *ontbr. H.*; goede } *ontbr. H.* **15** Ghew. } warlike *H.* **17** dat *tot* is } *ontbr. H.* **18**

1) *dit hs. heeft ook in het verder verloop van den zin praesensvormen.*

dattu... niet h. st. en liets } dat... nyet verhongheren en zouden *H.*; iammerl. vr. } *ontbr. H.* **19** ellend. druck. } iammerlijcs *H.* **20** mer *tot* mochten } zoe bis du zelue worden hoy vp dat wi di eten mochten *H.* **22** dan die } Du *H.*; ghew. } warighe *H.*; hoy *tot* ghi } een hoy dů du *H.* **23** Ghew. *tot* sijn } alle vleisch is *H.* **24** heden *tot* iamm. } *ontbr. H.* **25** heden *tot* vertr. } *ontbr. H.* **26** goede } trouwe *H.*; een } een dorre ende welkende ende een *H.*; wi } dů zijn scaep *H.* **27** inder *tot* paradijs } ende ewelijc leuende. ende dat hi di brochte in dye grůne blůyende weyde zijns riken *H.* **28** selue } *ontbr. G. 1* **29** die *tot* vielen } *ontbr. H.* **30** als si doen } *ontbr. H.* **31** nader } dats nader *H.*; opuerst. } vpverrijsnisse *H.*; doer } als in *H.* **32** bed. als nv } bedectlike *H.*; mer *tot* is } mar als hi is in der wareyt *H.* **35** monde } m. drinken *H.*; ende *tot* luterste } *ontbr. H.* **36** z.l. luttere *H.*; Och *tot* claerre } O wi mit luder *H.* **37** luyterre } sueter *G. 1* **38** ghebr. ende ghesc. } tebrokenre *H.*; natten } weenenden *H.*

γ

8 alsoe *tot* stane } *zie H.* **11** bieschen } basten **33** ons } *datief!* **37** luyterre ende claerre } *lees met H.:* luder.

p. 363

β

1 suete } *H.: 3* × sůte; arme } *ontbr. H.*; iammerl. } *ontbr. H.* **2** ell. 1. } ellende

dis cranks lichamen *H.* **4** Och } *ontbr. H.* **5** dat *tot* mochte } dat ic moghe vlieghen *H.* **6** in } dar ic rusten moghe in *H.* **8** bl. minl. } vlakerende *H.* **9** in *tot* wille } *ontbr. H.* **10** sint peter } pyeter *H.*; ghes. *tot* des } ghesien | heidde des *G. I*; des *tot* scoenen } *ontbr. H.* **11** Mer } want *H.* **12** doen noch } noch tů; staringhen } bescouwinghen *H.* **14** om den hertsen } van der harten des *H.* **15** *ontbr. H.*; herde } h. Amen *G. 1*.

γ

1 gheroepen suete } = gheroepen: suete.

Handschrift Br. 1. (p. 364-366).

Het tractaat over den *serafijn met de zes vleugelen*, nr. **XXI,** waarmee wij onze uitgave besluiten, komt gelijk wij zagen in de hss. van groep I voor, doch in alle duidelijk gescheiden van de sermoenen van Tauler. Er is ook niet de minste reden om het met hs. Br. 3, het groote standaard-handschrift, aan Tauler toe te schrijven, want het is ons als afzonderlijk tractaat ook uit andere hss. bekend, waarin overigens niets van dezen mysticus voorkomt. De oudste bron is een aanhangsel van hs. nr. 49 (101 E 7) van de *Athenaeum-Bibliotheek* te Deventer (D. 2), uit *Diepenveen* afkomstig. Dit aanhangsel is in Westvlaamsch dialect geschreven: de zusters hebben het misschien toegezonden gekregen uit Vlaanderen? Een andere bron is nog hs. 73 F 23 (cat. nr. 662) van de Kon. Bibl. te Den Haag (Ha.). Den besten tekst vinden wij in hs. Br. 1, evenals Br. 2 uit *Galilea* in Gent

afkomstig. Wij drukken dezen af en geven de varianten van D. 2, U., Br. 2, Br. 3 en Ha. Het dichtst bij elkaar staan Br. 1, D. 2 en U. (zij gaan op één voorbeeld terug: zie p. 365, r. 32 en 366, r. 11); daarbij sluiten zich Br. 2 en Br. 3 nauw aan. De grootste verschillen vertoont Ha., die bewijzen dat aan dit hs. een andere redactie ten grondslag ligt (zie het begin en vooral p. 366, r. 7!) De omstandigheid dat het tractaat in twee verschillende redacties overgeleverd is, beide in Oostelijke hss. - U. en Ha. komen uit *Maeseyck* - schijnt aannemelijk te maken dat de oorsprong ook Oostelijk te zoeken is.

Dialect:

De taal van het hs. is duidelijk Westvlaamsch; zie bijv.: *bouke*, *oufene*, *so* (pron. 2e pers. s.), *hu*, *linghene*.

p. 364	α	**10** weerlt *) **22** waerheit } *hs.:* w'heit **25** Ic } *hs.:* I *op* i **32** aldus } *hs. hierna:* is, *uitgerad*.
	β	**2** Johannes *tot* minnare } S e r a p h i n **J**Ohannes apostel ende euangelist die die ionger was die cristus sonderlinge minde onder alle die andere *Ha.* **3** des *tot* leuens } d. vaders *Br. 2;* ende d.e.l. *Br. 3; ontbr. Ha.* **5** sijn *tot* was } hi sanck *Ha.* **7** in *tot* gods } *ontbr. Br. 2***;** een } een yegelike *Ha.* **8** ontsteken } ontfinct *Ha.***;** godlike } *ontbr. Br. 3* **9** is } *ontbr. D. 2*, *Br. 2* **10** al } *ontbr. D. 2*, *Br. 3***;** haer rijch. } hoeren heysche *Ha.* **11** het *tot* niemen } **>** [M]En can gheen (*2e corr.*) *Br. 2* **12** mit *tot* herten } *ontbr. Br. 3* **13** versmaden } v. salmen gode gewynnen *Ha.***;** is } is dat die mensche sal hebben *Ha.* **14** ten hem. } hemelscher *Ha.* **15** is } d.d.m.s. (*zie 13*) *Ha.* **16** of te gane } willen wtgaen *Ha.***;** behoudene } houdene *Br. 2* **17** uterl. n. ind. } wtwendich n. inwendich

		Ha.; Br. 2: lezing Ha. > - **18** verl. } versake *Ha.*; selues } s. ende neme sijn cruce op *Ha.* **19** is *tot* in } is d.d.m.s.h. dat is dat hi hem dic oef. sal *Ha.* **20** is } is d.d.m.h.s. *Ha.*; godl. wijsh. } der waerheit gods *Ha.*; vulm. *tot* haer } sijns volmaectes willen hem *Ha.* **22** altoes } in allen tyden *Ha.*; hi } zij *Br. 2*; ghemaent } vermaent *D. 2*, *U.* **23** is te h. } *als. 13* (*Ha.*) **25** in } *ontbr. Br. 3*, *Ha.* **26** doots } lichams *U.* **31** gheweld. } moghentheit *Br. 3*, *Ha.* **32** in } met *D. 2*, *U.*; ontfaermich. } ontfermherticheit *U.*, *Br. 2;* goedertierenheit *Ha.*
	γ	**2** *Zie Openb. 4: 8*, *maar vooral Jes. 6: 2*, *3*. **14** pauwels } *Phil. 3: 20* **25** *Rom. 7: 24* Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?
p. 365	α	**15** ghelijc ende onghelijc } *hs.: twee maal* j *in* i *veranderd* (ij > u*?*) **18** linghene } *hs.:* moese *als glosse erboven* (*zie p. 8*) **32** paulus } *hs.: in ras.*; werlt *) **36** als hi } *hs.:* hi *erboven ingev.* (*corr.*).
	β	**1** haer *tot* allene } alre tijtliker dingen ende gestoruen alre genoechten des lichaems ende wtgegaen is hoers selfs ende al *Ha.* **2** die is } *ontbr. Br. 2* **5** in } inden *Br. 2* **8** verborghen } gehudet

U.; ontbr. D. 2 **11** hitte } dinc *Br. 2* **12** lieden } menschen *D. 2*, *Br. 2*, *U.*, *Br. 3***;** Willen } Nu willen *U.***;** eenen } e. volcomen *Ha.* **13, 14** gheestelike } *ontbr. Ha.* **13** Die } Ten eersten *U.***;** dese voerseide } *ontbr. Ha.* **14** Ten *tot* staen } also dat hi gelijc can s. *U.* **15** onbew. } onbeweecht *Ha.***;** ghel. ende ongh. } geluc ende ongeluc *U.; ontbr. Ha.* **16** als *tot* eerderike } als gheeert of voerdel te hebben *Ha.* **18** linghene } slijck *U.*, *Br. 2;* mes *Br. 3;* mest *Ha.***;** onder *tot* voete } *ontbr. Br. 3*. **19** Also *tot* Ende } Alsoe sal d.m. die alre d. ledich st. s. ende doet sijn geestelic die moet *Ha.* **20** ende doot } *ontbr. U.***;** alle } *ontbr. Br. 2***;** alle *tot* dinghen } als een doede *U.* **22** in } *ontbr. U.*, *Br. 3***;** sake } *ontbr. D. 2*, *Ha.***;** creat. } c. geestelic ende lichamlic *Ha.* **23** die } *ontbr. U.***;** eerste *tot* sijn } *ontbr. Br. 3*, *Ha.* **24** die mensche } *ontbr. Ha.* **25** sal sijn } *ontbr. Ha.***;** hitten } **>** dingen *Br. 2* **28** crachte of } *ontbr. D. 2*, *U.*, *Ha.***;** partie } nature *Ha.* **29** redenen } r. of der ouersten naturen *Ha.* **30** datmen *tot* is } dat een geestlijc doet minsche h.s.d. is *U.; ontbr. Ha.***;** dat die } die *Br. 2* **32** paulus } cristus *D. 2*, *U.***;** ic } ic ben *Ha.* **33** werlt } w. een cruce *Ha.***;** mit } *ontbr. Ha.* **34** die } alle die *Ha.***;** anxt *tot* voer } een cruce (hebbe, *doorgeh.*) ende pine hebbe voer *Br. 3***;** Ende *tot* leuene } Ende d. soe g.w.v. sinen l. *D. 2*, *U.;* Ende d. hi g.w.

vander weerelt l. *Br. 3;* Ende si g. werden een yegelic v.h.l. *Ha.* **35** elc *tot* dies } die huede hem ende sie wael toe *Ha.* **37** Een } Ende een *Br. 2*, *Br. 3;* Ende, een *bovengeschr. D. 2;* Ende... die minne *in marg. ingev. U.* **38** werct *tot* minne } dat die m.w. *Ha.*

γ

2 pauwels } *Rom. 5: 5* **7** Want *tot* doot } *Hoogl. 8: 6* **8** *Col. 3: 3* **17** pauwels } *Phil. 3: 8* **32** paulus } *Gal. 6: 14*.

p. 366

α

3 die } *hs. hierna: rasuur* **5** dan } *hs.: buiten afschrijving* **8** ouermits } *hs.:* o *op ras. v.* d **11** uterste } *hs.: 2e* t *op ras. v.* ch.

β

2 Noch *tot* ander } Dat derde punt is *Ha.* **6** werke } crachten ende w. *Br. 2* **7** Ende *tot* doet } soect *Ha.***;** doot } daet *Br. 2***;** Want } Want minne maect ghelijcheit in desen ouersten werken Want *D. 2* **9** seluen } *ontbr. D. 2*, *U.*, *Br. 2*, *Br. 3* **11** omme *tot* weerlt } sien sy allene aen *Ha.***;** die *tot* hartheit }die hutersche h. *D. 2;* aen (*ingev.*) die v teertsche h. *U.;* die wtwendighe h. *Br. 3;* onse wtw. hardicheit *Ha.* **13** verholen } verborgen *Ha.* **14** dat wi *tot* doot } wi weten dat wy ouer geuoert sijn vander doet *Ha.* **15** int leuen } in gode *D. 2***;** minnen } leuen *Ha.***;** hoert } be- *Ha.* **16** ende } *ontbr. Br. 2***;** volcomen } een vulcomen mensche *Br. 2* **17** te *tot einde* } werden in

enen goeden leuen alsoe als dat mogelic is in deser tijt *Ha.*; Dat *tot* Amen } *ontbr. D. 2;* des onne ons de vader de zone ende de heilege geest amen *Br. 2*.

γ **14** ian } *1 Joh. 3: 14*. **4** Augustijn } *hetzelfde zegt* Eckehart *in de 60e preek van* P f e i f f e r '*s uitg.* (*p. 192*, *r. 5*). *De Bazelsche druk stelt het gezegde op naam van* ein meister (*fol. 300c*).

Woordenlijst[1)]

aendacht 239: 26.
adel 212:13; 297:22; 328ab:8; 329b:5, 7; 351ab:21; 358:18.
alsuken 230:1.
ane nemen (hem) 248a:29; 286:11.
arnen 350:1 (var.).

bedecht 174; 255a:36.
bederflic 300:27 (var.).
beeste 273:30.
beghindende 110.
begripen 219:8, 15 etc.
behanghen 187; 198.
den ogen belanc 14; 15.
beraden 344a:15.
bescoot 14.
beslint 256a:26.
beslont 256b:24.
beuinghinghen 332:29.
beuoelike minne 351b:20.
beuoelen (*l.* beuoelic) 112.
bewiselike 299:28.
blendelinghe 169; 173.
blenderlijc 168; 173.
blijft 225:22.
blincket 232:9.
bosch houe 302b:12 (var.).
breedet, *zie:* ghe- 342b:17.
brullende 14.

dinclic 217:37; 218:3.
doer siet 347:11.
doyre(n) vigheboom 178; 180; 183.
dwasen 302b:11 (var.).
een (= eenheid) 296:7.
een (= unire) 345a:16; 347:39.
eenlich 345a:17.
smakende eenuoudicheit 294:18.
eeruen (*l.* eerden) 112.
engheste(n) 188; 197.
en tuschen (*adj.*) 281:39.
erarnen 270b:10; 343a:32; 350:1.
ersticheit 302b:23.
eygenen 339a:35.
eyghenscap 289:32.
eynghet 354:29.

forme 309a:29; 343a:12.

1) Evenals bij het samenstellen der aanteekeningen, rekenden wij erop dat de gebruiker dezer lijst Verdam's Middelnederlandsche Woordenboek bij de hand heeft.

formelicheit 219:14.
formeliken 343a:22.

gadelic 244:25.
ghebaerde 194; 200.
gebaringe 216:35.
ghebreeden (*zie:* breeden) 290:4.
gebussche 298:6 (var.).
ghedoechste 281:6.
ghedranck 297:28.
ghehorrentheit 272:10.
gehudet 365:8 (var.).
geleder 355:4.
geliict 216:37.
ghelijc 281:13, 22, 28.
gheliken 271:14.
ghemenc 14; 283:34.
ghemoedicheit 188; 197; 198.
genatuerder 219:37.
ghenedich 306b:11.
alre ghenueghelecs 284:38.
ghequets 322:5.
geroche 354:28.
gerocheit 351:2.
gerůechs 354:36.
geschieden (*trans.*) 288:3.

ghesichte 259a:36.
ghesichticheit 112.
gespreken (*part.*) 125; 252:40 (var.).
getwat 306b:35 (var.).
geůůllic 350:10.
ghewets 248a:17.
glanzen 348:3.
godvaer 281:34.
godwillige 251a:5.
goeyt (*praet. v.* gieten) 349:12 (var.).
gruenende 269b:14.

haect op 268a:40 (var.).
heelt dynen (!) 246:8 (var.).
heerheit 300:23 (var.).
heysten, heitste 300:1 (var.); 354:26 (var.).
heitten 300:1.
helden (!) 362:12 (var.).
hertsen zuet 363:14.
hoechsheiden 323:25.
hoect op 268a:40.
hoeft 350:10.
hutersche 366:11 (var.).

iegenworp 219:10, 11.
yestwat 248a:4.
ingheesten 188; 197.
ingegoten 214:24.
in ghesuete 270a:12.
inhangende 220:8.
insinkinghe 283:4.
insueticheit 269a:37.
inuallende 221:10.
inwonentlike 258a:23.
ioncfrauwe (*adj.*) 294:10.
isticheit 227:19.

kelter 192; 200.
cleine voge 229:37.
clynt 347:30, 33.
coerekens 219:31.
coyen 312b:18; 313b:18; 361:10 (var.).
coylen (?) 15.
in kroyt mych niet 305:20.

lecht 168; 174.
leert 275b:18.
dat leghet seer wael 301:19 (var.).
lepel 257a:22.
lesse 260b:19.
te lesten 260a:25.

linghene 8; 365:18.
lot(te) 126.

manlic 258a:7.
hem matich sijn 272:3.
menichfuldeghen 286:20.
mette (*adj.* = mate?) 15.
mozie 229:13.
můgge 229:13.

navolgende 219:32.
noemt 215:22.
noert(?), uoert(?) 196; 200.

oerbaricheit 188; 197.
oghen blynck 121.
oirsprongen 218:34, 37 etc.
onaenmelijcheit (2 ×) 52.
onbeuelct 269a:19.
hem ondergheuen 287:2.
onderscheidelijc 265a:37 (var.).
onderscoerynge 122.
onderstant 287:7; 289:9; 309a:28; 325:31; 337:4, 5, 6.
onghemysschede 349:1 (var.).
ongheordineerdelijc 252:6 (var.).
ongeornyerde 359:20.
onghequest 269a:36.
ongheueyndelikere 323:6.
ongheweerlic 306b:5.
onmiddelt 294:8, 10 (var.).
ontfanckelic 220:4; 271:6 (var.).
ontfinct 364:8 (var.).
ontwordenheit 243:14.
onuertallic 276b:34.
opgesichte 259b:35.
ordinatelike 7.
ouerblijf 315:18.
ouerformech 216:7.
ouergaende conste 53.
ouerhauen 280:24.
ouerswenckeliken 300:14 (var.).
ouerzweuende 227:21.
ouervloyegher (supereffluens) 227:22.
ouerwůnden, ouer wonden 345a:21; 351b:3.

quets (*adj.*) 322:5.
ranc (V e r d a m *VI*, *1025*, *Aanm. 2*) 100.
reichte 285:1.
reydich 260b:34.
reysen 122.
ruchken 348:40 (var.).
ruwes 306b:25 (var.).

schijnden 251a:22.
schouwende (speculativa) 271:12.
scouwelijc 244:25 (var.).
scruuen 269a:21.
zydich 355b:7.
slefs 287:16.
snee (*l.* zee) 112.
snellec 285:29.
spieghelen (*subst.*) 290:39.
sprůnck 316b:19.
stadelick 28:6.
strijck 359:22.
strift 355b:32.
substancie 309a:27.
sueken 350:34.
te sůůeren 281:22.
suuerlijc (*peioratief*) 299:15.

tacken 257a:31.
toe geit 348:29.
toe gheboren 112.
toeual 221:9.
toylen(?) 15.
tůenen 274:28.
twelic 119.

vutdracht 218:27.
vutdragen 218:25, 28 etc.
wter 299:30 (var.).
uterwelden 310b:27 (var.).
wtgeroepen 279:29.
wt zoetet 188; 199.
wtsprekenne 269a:8.
vutzweuende 227:21.
v[ut]verweelden, wtuerweelde 311a:28; 350:23.
wtvliet (*plur.*) 281:15.
vutulot 217:29; 219:24 etc.
veyl 304b:33 (var.).
veit (*l.* heit) 300:9 (var.).
verderflic 301:18 (var.).
verdraginghe 220:10 etc.
sich verghaen 330b:37.
vergaen (*subst.*) 309a:19.

verghenkenisse 255a:18.
verghiffenisse 273:19.
verheilighen 254a:33.
verleesten 276b:37 (var.).
verlussches 332:16.
vermang 231:13.
vermangens 231:7.
vermingens 231:7, 12.
vernemene 219:11.
vernyet 246a:30.
verren(?) 14.
versheit 309b:25.
verslijmt 256a:26.
verslindet 332a:17; 333a:19.
vervlyet sich op 340a:5.
verweechden 246a:9 (var.).
verwort(!) 326b:7 (var.).
vlieten 218:38.
voellede 314b:24.
uoert(?), noert(?) 196; 200.
volna 295:4 (var.).
vorspoer 20.
vortet 310b:29 (var.).
vremers 283:11.

wafenen 45.
wassche (*l.* valsche) 109.
weder blic 295:11.
wege meer 299:16 (var.).
welbehaghenen (*plur.*) 299:36.
werckelic 217:28.
werlicheit 285:10.
wyes 306b:31 (var.).
wynlijc 247a:21 (var.).
wunchliken 223:8.
wůnlec 197; 247a:21.

zuch 345a:16.
zuycht 350:12.

Register.*)

A.

Acquoy - xxxiij, 21, 63, 134.
Afflighem - *zie* Willem.
Agde (Conc. v. -) - 414.
Agnes-klooster (Agneten-) - xxxiij, 34, 133, 148.
Albertus Magus - 396.
Alexander - *214*, 372.
Alijt - *22*, 370.
Ambrosius - *78*.
Anna van der Hoven - *89*.
Annales Hebreorum - 407.
Anselmus - *99*.
Antonius (Anthonis, &c.) - *274*, 399.
Antwerpen - *61*, 115, 125, 140, 151, 153.
Archimedes - 372.
Aremberg (hertog v. -) - 64.
Aristoteles - *220*, *299*, 376, 378, 408, 423.
Arnswaldt (Von -) - xxvj, 144, 207.
Arrha Animae (De -) - 411.
Ascensio - *zie* Martyrium.
Audenaerde - *zie* Henricus.
Augustinus - *3*, *7*, *84*, *94*, *120*, *121*, *213*, *214*, *220*, *228*, *231*, *242*, *273*, *275*, *276*, *303*, *306*, *366*, 372, 375, 413, 414, 416, 434.
Axters - xxiiij, 2, 65, 77, 79, 133, 145, 376.

B.

Babilonien - *282*.
Beatrijs van Nazareth - xx.
Beck - 130.
Beda - *160*, *161*.
Belle - *zie* Gratianus.
Bernard van Clairvaux - 13, *78*, 79, *229*, *244*, *266*, 377.
Bestiaire d'Amour - 428.
Bihlmeyer - 119, 147, 204.
Bingen a/d Rijn - 184.
Boec der Minnen - 123, 430.
Boendale (Jan van -) - 407.
Boëthius - 377.
Bonaventura - 396.
Bonifacius - *72*.
Borchling - *zie* Lasch-Borchling.
Bormans - xxj.
Brabant - *103*.
Brandes-huus - xxxij.

*) De nummers der blzz. werden cursief gedrukt, wanneer men het woord in een der hss. aantreft.

Braunau - 136.
Bredevoort - 115, 138, 144, 151.
Breviarium Romanum - 422.
Briefboek (Groote -) - 119.
Browe - 414.
Brugman (Johannes -) - 143
Brulocht (Die Chierheit der Gheesteliker -) - 412.
Bruno Herbipolensis - 418.
Buch der Natur - 182, 405, 426.
Buch von den drien durchbrúchen - xxxij, 136, 371.
Büttner - 373, 375.

C.

Canclaer - xxv.
Canisius - 143.
Carmelieten - 418.
Christina de Wonderbare - xxj.
Cisterciensers - xviij.
Comestor - *zie* Petrus.
Coninx Summe (Des-) - 420.
Conrad - *zie* Konrad.

Conradus (Conrardus) van Prucien - 39, *91* sq., 140.
Consolatione Philosophiae (De -) - 377.
Cordula - xxx, 129, 141, *245*, 382, 384.
Corin - xxviij, 135, 136, 138, 140 143, 147, 155, 157 sq., 172 sq., 383, 391, 415, 426.
Corin I - 132, 147, 204.
Corin I, 13 - 43, 97, 110, 142, 144, 150 sq., 204, 411, 422.
Corin I, 14 - 147, 384.
Corin II - 132, 147, 204.
Corin II, 10 - 39, 58, 92, 109, 150, 151.
Corsendonc - 64.

D.

Decretales Gregorii - 414.
Democritus - 376.
Denifle - xvj passim, 130, 136, 371 tot 382 passim.
Deventer - xxxij, 102, *103*, 107.
Diederichs - 379, 388, 389, 398, 399.
Diefenbach - 424.
Diepenveen - 135, 148, 432.
Dionysius Areopagita - *217*, *242*, 373.
Dionysius Carthusianus - 396.
Doden Ridder (Van een -) - 103.
Dolch - xxiiij, 24, 43, 78, 79, 82, 83, 119, 132 sq. passim, 371, 401, 404.
Dominicanen - xviij, xxj.
Dorothea - *72*.

E.

Eckehart (Egghaert, &c.) - xvj passim, *77*, *81*, 134, 136, 142, 147, *287*, 369, 370, 371, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 387, 388, 397, 398, 399, 401, 404, 406, 412, 424, 434.
Eckert (Jonge -) - *117*.
Eggert (Johannes en Willem -) - 134.
Elseghem - *6*, 8, 134.
Emonds - xxxj, 2, 87, 88, 89, 382, 385, 386.
Enschedé - 64.

F.

Fischer - xvj.
Florence (Conc. v. -) - 396.

Fournival - *zie* Richard.
Franciscanessen-klooster xxvj.
Franciscus - 103.
Franck - 385, 399.
Franck-Van Wijk - 429.
Friedberg - 414.

G.

Galilea-klooster - xxxj, *6*, *22*, 25, 26, 133, 134, 149, 370, 412, 432.
Georgener Prediger - xxiiij.
Gent - xxxj, *6*, *22*, 26, 133, 432.
Gerson - *69*.
Gratianus Belliolensis - *46*, 143.
Gregorius de Groote - *12*, *73*, *78*, *119*, *120*, 207.
Gregorius IX - 404.
Gregorius (Dom. frat. S. -) - 126.
Grimm - 408, 428, 429.
Grinzberg - 428.
Groningen - xxvj.
Grundmann - xix sq.
Gulden berch (Van den -) - 79.

H.

Hadewych - xx.
Hamberger - 147.

H a n d s c h r i f t e n :

Amsterdam:
Un. Bibl. 1G30 (cat. 523), hs. A. - 143, 175 sq.
Un. Bibl. 1G28 (cat. 555) - xxvj.
Basel:
B. XI. 23 - 129, 204, 382.
Berlijn:
Pr. St. Bibl. germ. 8° 68 - 204.
Pr. St. Bibl. germ. 4° 166 - 204.
Pr. St. Bibl. germ. 4° 1079 (hs. Be. 3) - 144.
Pr. St. Bibl. germ. 4° 1131 - 204.
Pr. St. Bibl. germ. fol. 1257 - 204.
Brussel:
Kon. Bibl. 422/26 (cat. III, 1990), hs. Br. 6 - 144.

Kon. Bibl. 1959 (cat. III, 2004), hs. Br. 5 - 144.
Kon. Bibl. 2224/30 (cat. III, 2432), hs. Br. 4 - 141, 151, 153.
Kon. Bibl. 3005/08 (cat. III, 1993) - 141.
Kon. Bibl. 12055 (cat. II, 993) - 59.
Kon. Bibl. 14688 (cat. I, 876) - 136, 147, 204, 384, 395, 396, 410, 412.

Deventer:
Ath. Bibl. 101D6 (cat. 42) - 105, 180.
Ath. Bibl. 101E7 (cat. 49) - 19, 112, 113, 135, 432.

Engelberg:
Stifts-Bibl. (hs. E.) - 128, 204.
Freiburg i. Br.:
Un. Bibl. (hs. F.) - 129, 204.
Gent:
Un. Bibl. 895 - 89.
Un. Bibl. 896 - 89.
Un. Bibl. 1038 (hs. G. 3) - 144.

Giessen:
Un. Bibl. nr. 850 - 204.

Den Haag:
Kon. Bibl. 70E12 (cat. 88) - 33.
Kon. Bibl. 73F23 (cat. 662) - 148, 432.
Kon. Bibl. 73F24 (cat. 620) - 135, 149.
Kon. Bibl. 73F25 (cat. 625) - 32, 135.
Kon. Bibl. 73G26 (cat. 594) - 404.
Kon. Bibl. 73G30 (cat. 611) - 430.
Kon. Bibl. 73H6 (cat. 539) - 32.
Kon. Bibl. 73H7 (cat. 415) - 34.
Kon. Bibl. 73H18 (cat. 685) - 33.
Kon. Bibl. 73H19 (cat. 643) - 32.
Kon. Bibl. 73H21 (cat. 633) - 34.
Kon. Bibl. 73H22 (cat. 623) - 32.
Kon. Bibl. 73H24 (cat. 618) - 32.
Mus. Meerm. Westr. hs. 23 8° (hs. Me.) - 144.

Hildesheim:
Bevern. Bibl. 724b (hs. Hi.) - 138, 150-152, 155, 383, 399.
Leiden:
Mij. d. Ned. Letterk. 341 - 112.
Mij. d. Ned. Letterk. 342 - 112.

Straatsburg:
St. Bibl. A 88 - 129.
St. Bibl. A 89 - 000, 129, 208.
St. Bibl. A 91 - 129.
St. Bibl.? Tegenwoord. te Stuttgart. *Zie* S t r a u c h , *Beitr. 44:* hs. Stu. 1 - xxvj.

Utrecht:

Un. Bibl. V.E. 19 (cat. 1013) - 32.

De Vreese:
Rsbr. M^{1} - xxvj, 112.
Rsbr. M^{5} - 144, 207, 375.
Rsbr. M^{7} - 407.
Rsbr. M^{10} - 112.
Rsbr. Q - 133, 136, 149.
Rsbr. T - 144, 399 sq.
Rsbr. W - 135, 148, 410.
Rsbr. x - 133, 136, 149.
Rsbr. Ff - 404.
Weenen:
Vind. 2739 - *zie* Corin II.
Vind. 2744 - *zie* Corin I.

Helander - 130, 147, 204.
Heilken Jacops - *61*, 125.
Helten (Van -) - 388.
Hendrik Mande - 410.
Hendrik van Herp - 143.
Henricus Aldenardensis - *46*, 143, 404.
Henricus de Vrimaria - 208.
Henricus Pomerius - xxv.
Herman Strepel - xxxiiij.
Hermann von Minden - xix.
Hertogenbosch ('s-) - 126.
Hieronymus (Jeronimus, &c.) - *297*, 407.
Hildegard (Hiltgart, &c.) von Bingen - xx, *178*, *179*, 183.
Hille Sonderlants - 21.
Hoffmann von Fallersleben - 125.
Holmberg - 428.
Honderd Artikelen - xxvj.
Hoorne (Maria op de) xxvj.

Horologium Aeternae Sapientiae - xxvj sq, 65.
Hoven (A.v. -) - *zie* Anna.
Hoybergius - 64.
Hugo de S. Victore - 411.
Hugueny - 172, 174, 198, 391, 399.
Husung - 127.
Huyben - xxvj, 143, 207.

I.

Ignatius - *43*.

J.

Jacops - *zie* Heilken.
Johannes Evangelista-klooster - 430.
Johanniterhuis - 129.
Jordanus van Quedlinburg - xxv, *18*, *19*, *20*, 24, 25, 144, 370, 407.
Jordanus van Groenendaal - 24.
Jostes - 405.

K.

Karrer - xxij.
Karrer-Piesch - 376.
Kern - xxiiij, 385, 407, 413.
Kerstekens-huus - xxxij.
Keulen (Coelen, Colene, &c.) - *45*, *143*, 170, 172, *174*, *175*, *238*, *312*, 384, 409, 411.
Klibansky - xxij, 378.
Konrad von Megenberg - 182, 405, 426.
Kruitwagen - xxxiiij, 27, 61, 143.
Kunera (Cunera) - xxxj, 87, 386.

L.

Langenberg - xxiiij, xxxij, 375, 379, 395.
Langer-Schroll - 136.
Langlois - 426.
Lasch-Borchling - 387, 391, 405.

Lateranense (Conc.) - 414.
Latomus - 63, 64.
Lectulus noster floridus - xxvj.
Leeuwen (Jan van -) - xxiiij.
Lehmann - 174.
Leiken (Der goeder - reghel) - 70.
Lekenspieghel - 407.
Lexer - 416, 419.
Limburgsche Sermoenen - xxiiij, 407.
Livius - 372.
Luchtenhove - 150.
Lucien (schoele van St. -) - *89*.
Lutgart - xx.

M.

Maatsch. d. Ned. Letterkunde - 48, 55, 56, 112.
Maechden Spieghel (Der -) - 112.
Maerlant (Jacob van -) - 428, 429.
Maeseyck - xxxiij, *31*, 34, 148, 401, 433.
Man (De -) - xxvj sq., xxxij, 404
Mande - *zie* Hendrik.
Mansi - 414.
Mariendaal - 134.
Marsilien - *289*.
Martyrium Isayae - 428.
Mechelen (Gardiaan van -) - *46*.
Mechthild von Magdeburg - xx.
Meertens - 127.
Meester-Geerts-huus - xxxij.
Megenberg - *zie* Konrad.
Merswin - *zie* Rulmann.
Mierlo (Van -) - xx, 399.
Migne - 407, 418.
Müller, G. - xxiij, xxvij, 132.

N.

Natueren Bloeme (Der -) - 429.
Naumann - 131, 137, 156, 204.
Nazareth - xxiiij, xxvj, xxxij, 112, *114*, 115, 138, 144, 151.
Neun Felsen (Von den -) - 123.
Nijhoff - 64.

O.

Odulf van Mainz - *99*.
Oertlief - *78*.
Oestmalle - *61*, 63, 125, 151, 407.
Origenes - 428.
Orshagius - 64.

P.

Pahnke - 380, 381.
Parijs - *77*, *247*.

Pauw (Nap. de -) - xxx, 2, 70, 89.
Peter van Nymegen - *zie* Canisius.
Petri (Adam) - 128.
Petrus Comestor - 407, 428.
Petrus de Tarantasia - 396.
Pfeiffer - 136, 147, 182, 369, 370, 372 sq., 405, 406.
Pfeiffer II: serm. 2-406.
Pfeiffer II: serm. 4-430.
Pfeiffer II: serm. 19-416.
Pfeiffer II: serm. 60-434.
Pfeiffer II: serm. 68-402, 423.
Pfeiffer II: serm. 69-379.
Pfeiffer II: serm. 87-401.
Pfeiffer II: serm. 91-387.
Pfeiffer II: serm. 96-381.
Pfeiffer II: serm. 104-379, 420.
Pfeiffer II: tract. 6-77.
Pfeiffer II: tract. 11-424.
Pfeiffer II: p. 684, 22 - 380.
Philippe de Thaôn - 412, 426, 428.
Piesch - *zie* Karrer.
Plato - 378.
Plutarchus - 372.
Pomerius - *zie* Henricus.
Preger - xvj, 131.
Premonstratensers - xviij.
Priebsch - 135, 136, 384, 387, 396, 410, 420, 430.
Prucien - *zie* Conradus.

Q.

Quaestiones Parisienses - xxij, 369, 378.
Quedlinburg - *zie* Jordanus.
Quint - xxj, 136, 141, 369, 372, 375, 376, 377.

R.

Reden der Unterscheidung - 142, 379, 382, 385, 388, 398.
Reypens - xx.
Richard de Fournival - 412.
Richstätter - 65.
Ridderboec - 11, 13.
Rilke - xxxj.
Romen - *103*.
Rulmann Merswin - 123, 136, 142.

Rupertsberg - 184.
Ruusbroec (Ruysbroeck, &c.) - xxiiij sq., 24, 35, *48*, *57*, 78, 100, 118, 119, *123*, 133, 135, 147, 207, 208, 382, 385, 399, 401, 420.
Rijmbijbel - 428.

S.

Sassen - 369.
Schleussner - 130.
Schmidt - xxvj, 129 sq. passim, 163, 170, 172, 204.
Schulze-Maizier - 375, 377.
Schuren (Joannes Vander -) - 63.
Scotus Eriugena - 374.
Serrure - 89.
Slee (Van -) - 107.
Sonderlants - *zie* Hille.
Spamer - xxiij, 137, 203.
Stoett - 403.
Strauch - 123, 131, 135, 137, 138, 142, 150, 152, 171, 204, 409.
Summa Theologicae - 369, 373 sq. passim.
Suso (Seuse, &c.) - xxj, 65, 119, 147, 422.
Syracuse - 372.

T.

Tabernakel (Vanden gheesteliken -) - 118, 119.
Tartarien - *289*.
Tauler (Tauweleere, &c.), xxv sq., *6*, *17*, *18*, *19*, *30*, *39*, *46*, *49* sq. passim, *57* sq. passim, *91* sq. passim, *113*, 114, *117*, 123, 124, 126, 128 sq. passim, *161*, *175*, 183, *211*, *284*, *307*, 400 sq. passim.
Thebe - 372.
Théry - xxvj, 172, 207, 376.
Thomas Aquinas - xvj, 121, 369, 373 sq. passim.
Thymotheus - *217*.
Tinbergen - 420.
XII Dogheden (Vanden -) - 382, 385, 420.

U.

Ubervart der Gottheit (Von der -) - 412.
Ursula-legende - xxx.
Urselen (St. - huis) - xxxij, 102, 107, 108, 151.

V.

Vaderboec - 404, 410.
Veerdighem (Van -) - xx.
Veghe (Johannes) - 405.
Verdam - xxxiiij, 14, 174, 200, 375, 378, 387, 391, 394, 397, 398, 399, 401, 403, 408, 413, 416, 421, 422, 423, 427.
Verheyden - 126.
Vetter - 128 sq., 147, 204.
V. 1 - 408, 423.
V. 6 - 399.
V. 19 - xxvj.
V. 20 - 405.
V. 26 - 401.
V. 39 - 402, 405.
V. 46 - 411, 422.
V. 49 - 379.
V. 56 - 405, 407.
V. 60a - 411, 422.
V. 64 - 375.
V. 71 - 411, 422.
IV Becoringen (Vanden -) - xxvj, 100, 111, 147, 150, 153, 207.
Vooys (De -) - xxiiij, 11, 82, 103.
Vreese (De -) - xxv, xxviij, 1, 5, 8, 9, 24, 35, 67, 78, 85, 89, 112, 123, 133, 135, 137, 143, 144, 146, 404, 407, 430.
Vrimaria - *zie* Henricus.
Vrouwen-broeders (O.L. -) - *312*, 418.

W.

Wackernagel - xxiiij, 129, 204, 382, 390.
Weesp - 404, 430.
Werner - 130.
Willem van Afflighem - xx.
Wijnpersse (Van de -) - xxvij.
Wttricht (Stych van -) - *103*.

Y.

Ypey - *62.*

Z.

Zeyde (Van der -) - xx.

Corrigenda.

p. 56	De dwarsstreepjes aan de meest rechts geteekende nerf van het watermerk van fol. 97 dienen te vervallen.
p. 138	Hs. Be. 1 is ook reeds bekend geweest aan D. de Man (zie Arch. K., N.S. XX, p. 35 sq.).

[Afbeeldingen]

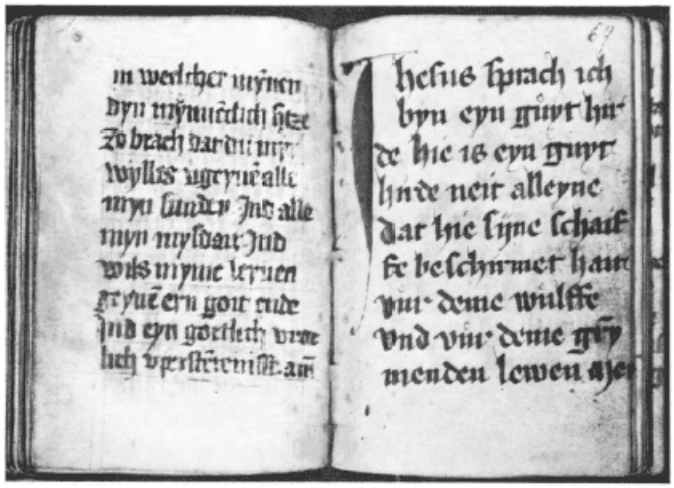

Afb. II.
Hs. Br. 14688, fol. 68b, 69a.

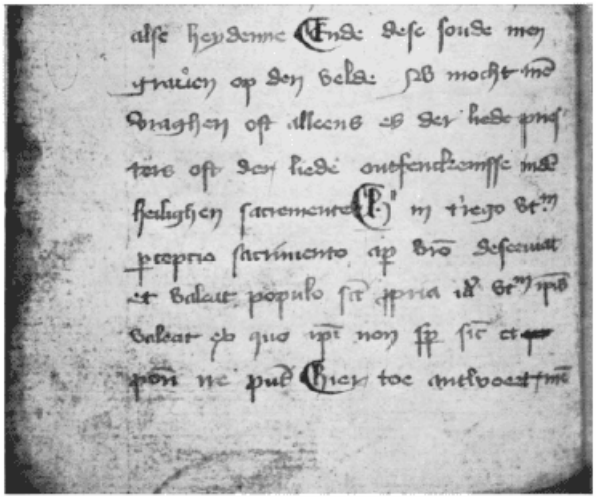

Afb. III*a*.
Hs. G. 2, fol. 69b.

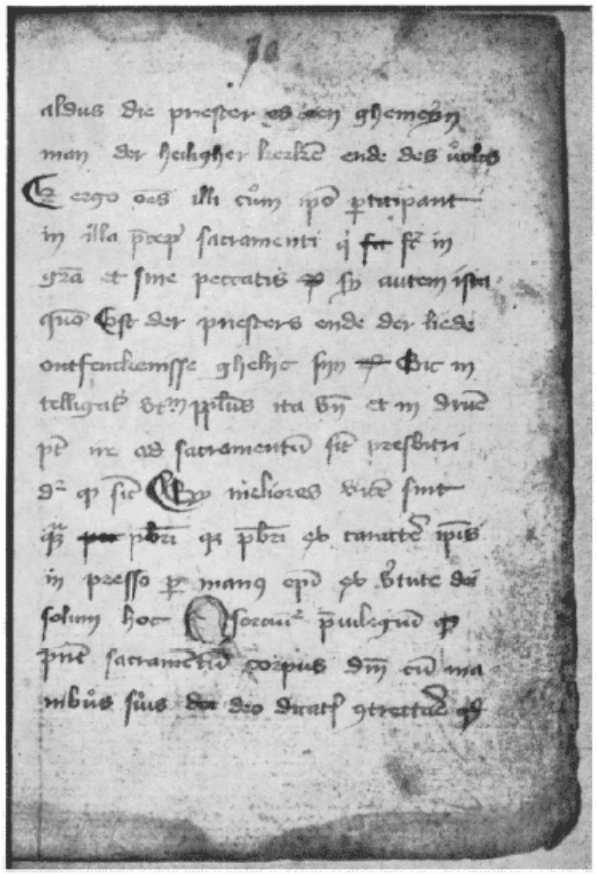

Afb. III*b*.
Hs. G. 2, fol. 70a.

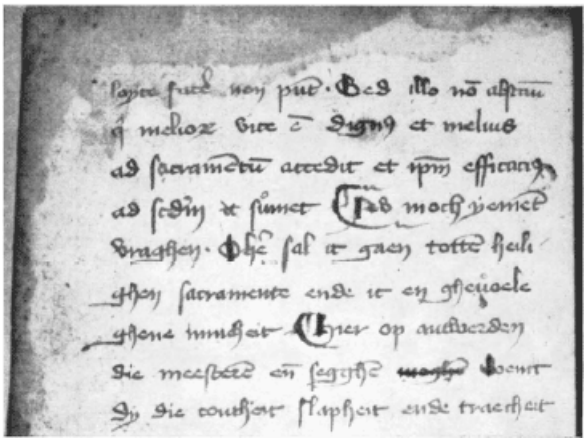

Afb. III*c*.
Hs. G. 2, fol. 70b.

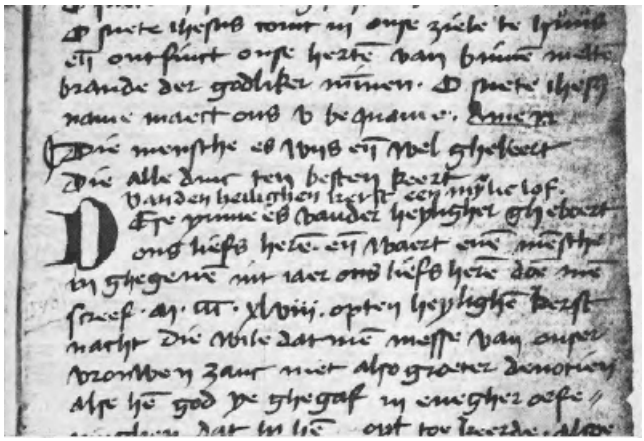

Afb. IV.
Hs. G. 2, fol. 134a.

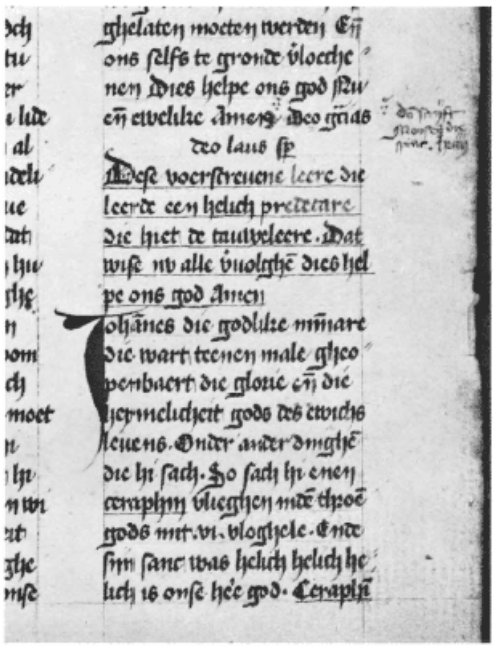
ghelaten moeten werden Ēñ
ons selfs te gronde vloeyde
nen Dies helpe ons god sun
ēñ ewelike Amen Deo gras
deo laus sp
Dese voerstreuene leere die
leerde een helich prediare
die hiet de tauvleere. Dat
wise nv alle vuolghē dies hel
pe ons god Amen
Johānes die godlike mīnare
die wart teenen male ghco
penbaert die glorie ēñ die
iegenwerdicheit gods des ewichs
leuens. Onder ander dingē
die hi sach. Do sach hi enen
seraphim vliegheñ mēt thoē
gods mit vi. vlogiele. Ende
sijn sanc was heluch heluch he
luch is onse hēe god. Seraphī

Afb. V.
Hs. Br. 1, fol. cxxxviij[b].

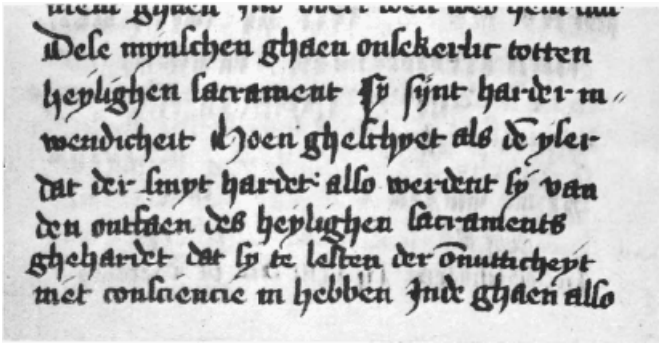
Dese mynlichen ghaen ouskeerlic totten
heyleghen sacrament sp sijnt hardere in
weerdicheit Hoen ghelijket als de pler-
dat der sunt hardet allo werdent sy van
den ontfaen des heyleghen sacraments
gheharidet dat sy te lasten der onuttichept
met conscientie in hebben Ende ghaen allo

Afb. VI.
Hs. U., fol. 145a ([c]xliij).

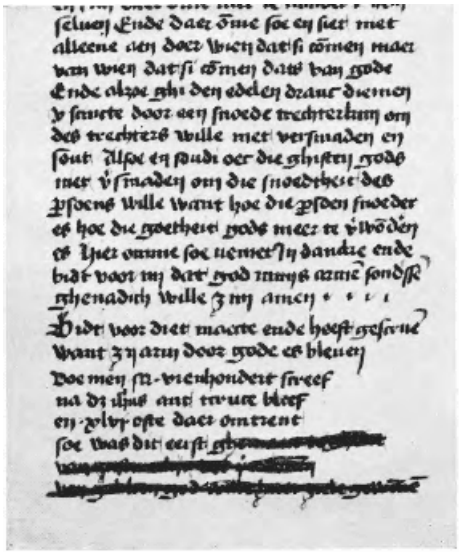

Afb. VII.
Hs. Br. 2, fol. 193c.

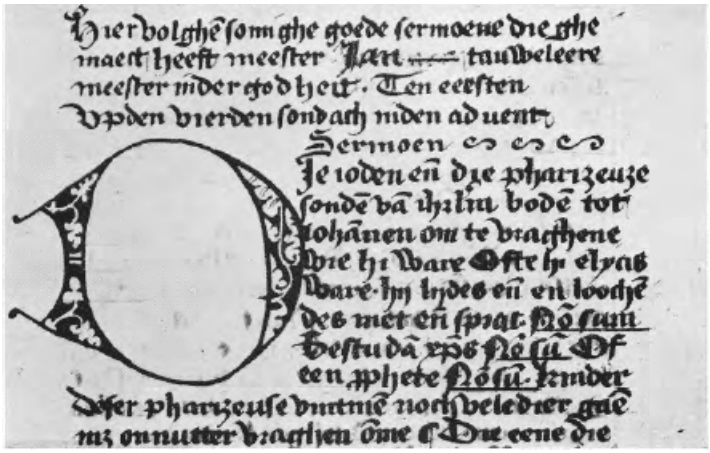

Afb. VIII.
Hs. Br. 3, fol. 4a.

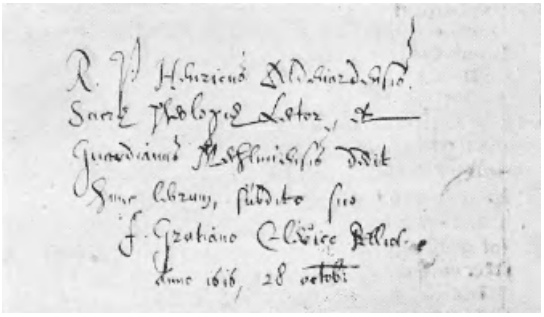

Afb. IX.
Hs. Br. 3, fol. 2a.

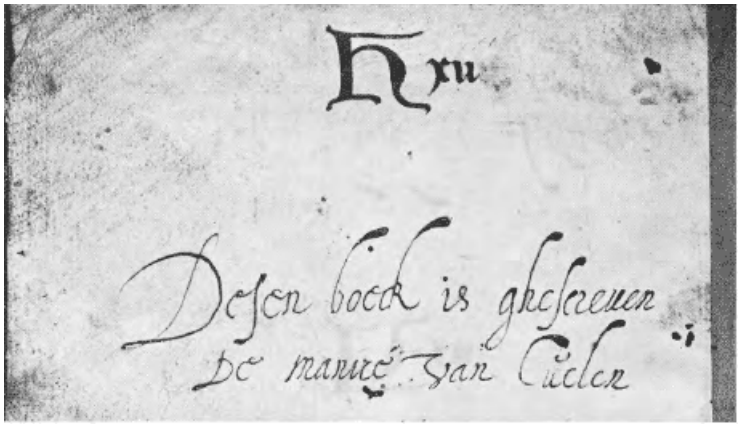

Afb. X.
Hs. Br. 3, fol. lb.

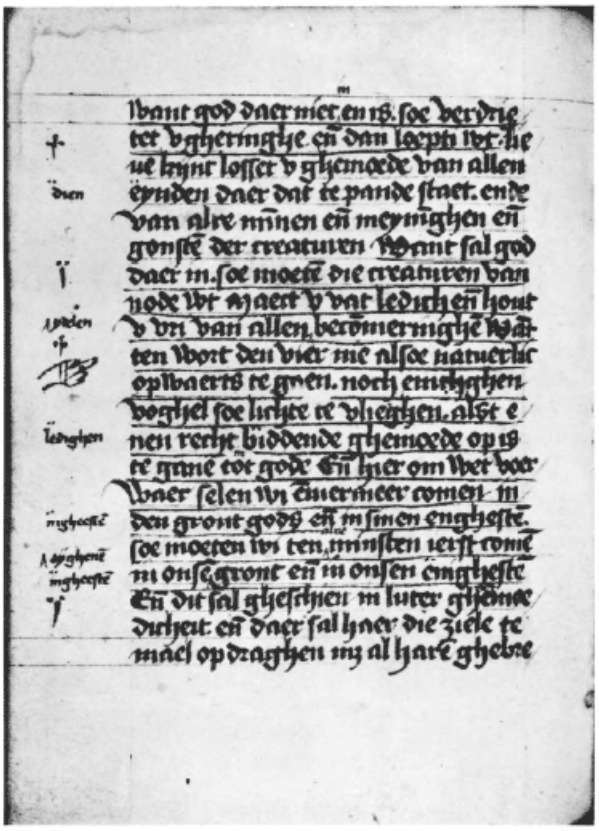

Afb. XI.
Hs. L., fol. 117b.

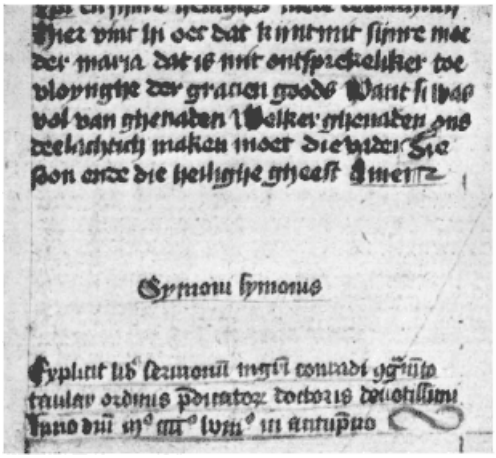

Afb. XII.
Hs. Be. 1, fol. 90c.

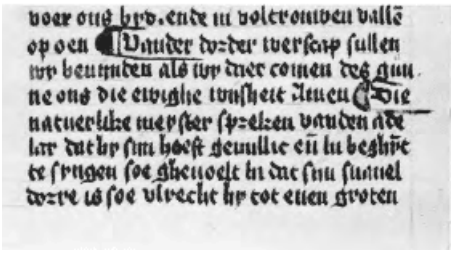

Afb. XIII.
Hs. Be. 2, fol. 287b.

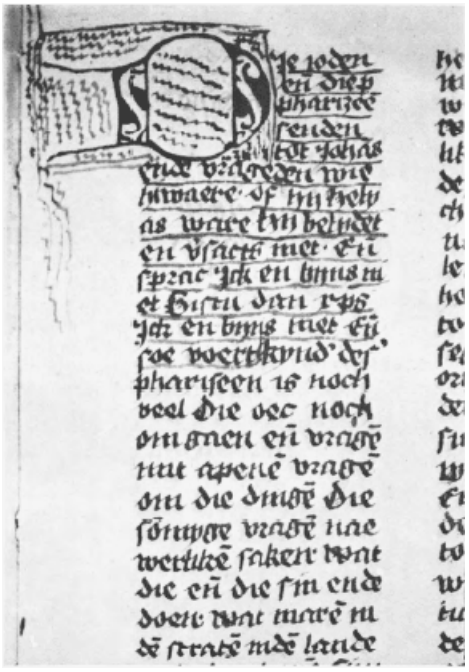

Afb. XIV.
Hs. D., fol. 5a.

Stellingen.

I.

Ten onrechte laat J. Quint in zijn ‘Die Ueberlieferung der deutschen Predigten Meister Eckehart's textkritisch untersucht’ na om met behulp van hs. Brussel, Kon. Bibl. nr. 643-44 in Eckehart's 6e sermoen *wan diu sêle ist geschaffen* (Ed. Pfeiffer, p. 36, r. 16) te verbeteren in *wan der engel ist geschaffen*.

II.

Ten onrechte neemt genoemde schrijver in zijn boven aangehaald werk aan, dat binnen de groep, gevormd door de mnl. hss. Br. 2, Br. 3, Ge. en Le. er een nieuwe groepeering mogelijk is van de hss. Br. 2 en Br. 3 eenerzijds, tegenover de hss. Ge. en Le. aan den anderen kant.

III.

Dat men Hendrik Mande als auteur nog altijd overschat, vindt zijn oorzaak in de geringe aandacht die men besteedt aan het gelijktijdige anonieme proza.

IV.

De meening van J. Karsemeijer, voorgestaan in zijn proefschrift ‘De dichter Jeremias de Decker’ (Amsterdam, 1934), dat deze dichter weinig was ingenomen met de leer der Stoa (p. 226), is aanvechtbaar.

V.

‘Het leven van Nicolaas Beets’ door P.D. Chantepie de la Saussaye is als biographische arbeid weinig geslaagd.

VI.

Greebe's opvatting van *plicht* in de poëzie van Jacques Perk is onjuist.
A.C.J.A. Greebe, Jacques Perk's Mathilde-cyclus in den oorspronkelijken vorm hersteld. 's-Gravenhage, 1915.

VII.

Zoomin de voorstelling die Van Leeuwen (p. 13 vlgg.) geeft van den *naturalist*, als de naam is aanvaardbaar.
W.L.M.E. van Leeuwen, Naturalisme en Romantiek. Groningen, 1935.

VIII.

Ten onrechte verandert J. Verdam (Middelned. Wbk. VII, 1334) *Daermede comen wy totter smakender wijsheyt Gods* (W. Moll, Johannes Brugman I, p. 285) in *Daermede comen wy totten smaken der wijsheyt Gods*.

IX.

Verdam's verklaring van het woord *canon* (Middelned. Wbk. III, 1170) is onjuist.

X.

Het woord *poppen* in Hooft's Warenar (reg. 354) is in de uitgaven van P. Leendertz en J. Bergsma verkeerd verklaard.

XI.

In het vijftiende der Geusen-Liedekens is het woord *damboreus* (strophe 7) een verbastering van *d'amoureus* en beteekent: de helden, de hoofdpersonen.
Het Geuzenliedboek, ed. Kuiper-Leendertz. Zutphen, 1924/25.

XII.

Dat de satisfactie-onderhandelingen te Utrecht langeren tijd in beslag namen dan in de meeste Hollandsche steden, mag niet worden toegeschreven aan den ouden afkeer der Stichtenaren tegen de Hollanders, gelijk R. Fruin doet (Verspr. geschr. III, p. 141).

XIII.

Op grond van de bestaande wetenschappelijke literatuur mag men verwachten dat de verovering van Abessynië aan Italië voorloopig niet die voordeelen zal opleveren, die men er zich blijkens officieele Italiaansche uitspraken van voorstelt.

Handbuch der geographischen Wissenschaften. Potsdam, 1930-.

J.J.W. de Vries,	De expeditie door de Dankali-woestijn in 1930-'31, Ts. Kon. Ned. Aardr. Genootsch. 1935, p. 715 vlgg.
H.N. ter Veen,	Koloniale vraagstukken in Italiaansch Noord-Afrika. id. p. 837 vlgg.